ئۇيغۇر خەلق ئېغىزئەدەبىياتى قاموسى

ئۇيغۇر خەلق ئېغىزئەدەبىياتى قاموسى

8

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
مىللەتلەر نەشرىياتى

چۆچەکلەر

داستانلار

عەیبانە-رۆایەتلەر

ماقال-تەمسللەر

لاپلار

ئویۇنلار

قوشاقلار

مەسەللەر

لەتیپە-چاقچاقلار

ئۆرپ-ئادەتلەر

تیپشماقلار

تۆھپیکارلار

ئۇيغۇر خەلقى بىغ

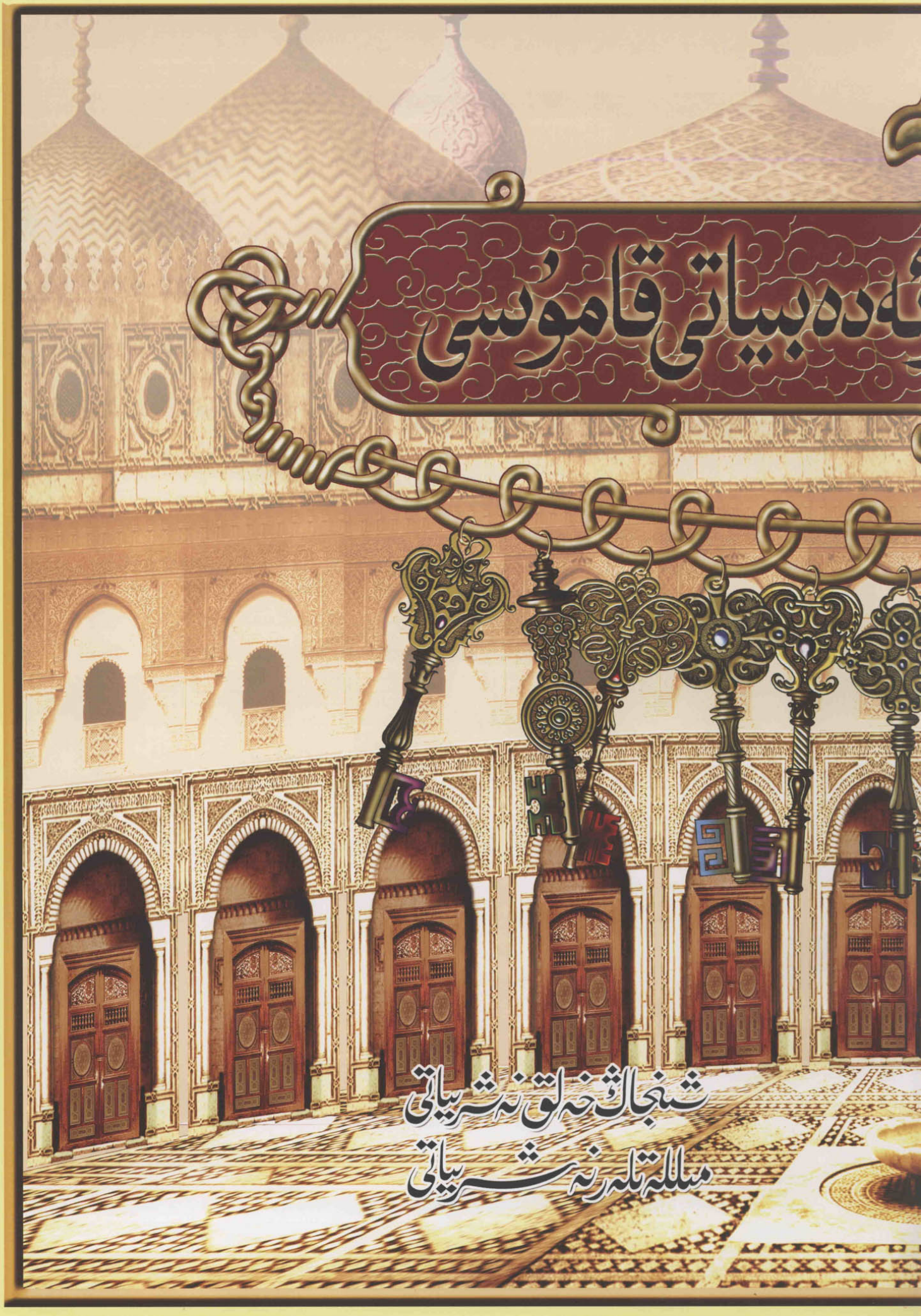
څه ده بیاتی قامُوسی
شنجاڭ خه لق نه شریاتی
مىللە تلەرنە شریاتی

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى

باش مۇھەررىر: ئابدۇراخمان ئەبەي

مۇئاۋىن باش مۇھەررىلەر (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇكېرىم راخمان، ئابلىمىت سادىق، ئارسلان ئابدۇللا، ئالىمجان سابىت، ئەخمەت ئىمىن، ئەركىن ئابدۇقادىر، غازى ئەمەت، نىياز كېرىم شەرقى، ئوسمان ئىسمائىل، ياسىن زىلال، ياقۇپ مۇھەممەتروزى

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇبەسىر شۇكۇر، ئابدۇراخمان ئەبەي، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇكېرىم راخمان، ئابلىمىت سادىق، ئارسلان ئابدۇللا، ئالىمجان سابىت، ئايشەم ئەخمەت، ئەخەت ھاشىم، ئەخمەت ئىمىن، ئەركىن ئابدۇقادىر، ئەكبەر غۇلام، تۇرسۇن زېرىدىن، تۇرسۇن غازى، تۇنىياز مەتنىياز، راھىلە داۋۇت، رەۋەيدۇللا ھەمدۇللا، ساۋۇت سالاھىدىن، شېرىپ خۇشتار، غازى ئەمەت، غەيرەتجان ئوسمان، ماخمۇت مۇھەممەت، مۇھەممەت ئابلىز بۆرىيار، مۇھەممەت رېھىم، مۇھەممەت شاھنىياز، مۇھەممەتئېلى لېتىپ، مۇراددىل ئابىد، نىياز كېرىم شەرقى، ئوسمان ئىسمائىل، ئۇچقۇنجان ئۆمەر، ئېزىز خۇدابەردى، ئېلى ئىسمائىل، ياسىن زىلال، ياقۇپ مۇھەممەتروزى، يۈسۈپ ئىسھاق

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» غا ئىشلىگۈچىلەر:

«قامۇس»نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلار:

ئابلىمىت سادىق (نەسرىي قىسمى)، ئابدۇكېرىم راخمان (داستانلار قىسمى)، ياسىن زىلال (چۆچەك ۋە قوشاقلار قىسمى)، ئارسلان ئابدۇللا (ماقال ـ تەمسىللەر قىسمى)، ئوسمان ئىسمائىل، ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن، ئابىدە، ئادالەت ئىمىن، (تۆھپىكارلار قىسمى)، نىياز كېرىم شەرقى (گۈزەل سەنئەت قىسمى)

ردىساملار: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):

ئالىمجان مەتقاسىم، ئەسقەر تۇردى، ئەنۋەر ئوسمان، باھىر ياسىن، پەرھات ئەخمەت، پەرھات ئىبراھىم، مەۋلان نىياز، مۇختار مۇزەپپەر، مۇساجان ۋاھاپ، مۇھەممەت ئابدۇرېھىم، مۇھەممەت نەۋبەت، نجات ھوشۇر، نىياز كېرىم شەرقى، يۇسۇپجان قادىر

«قامۇس» قا گۈزەل سەنئەت ئەسىرىنى تەقدىم قىلغۇچىلار(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):

ئابدۇشۇكۇر كېرىم كۆك، ئابدۇقادىر ئىبراھىم، ئابدۇكېرىم نەسىردىن، ئابلىكىم باسىت، ئايتىللا، ئابدۇغېنى مەتروزى، ئەنۋەر، بەي كۇنتىك، بەي گاك، تالىپجان، تەلئەت، تەي جەنشىك، تەي يىك، تۇردى ئىمىن، جاك لېيجىك، جاك ۋېنپىك، جاك ۋېي، جاك يۇفېك، جۇمە يۇسۇپ، چىك لىكشىك، چىك ۋېنجىك، خەن جىگجۇن، خۇاك جيەنشىك، خۇاك دالەي، خۇرشىدە ئابدۇكېرىم، دىلشات سابىت، دىلمۇرات تۇردى، رۇستەم، زورەم ياسىن، زۇمرەت ماخمۇت، سالام ئابدۇراخمان، سەي شىگچۇن، سۇپاخۇن، سۇلتان قۇربان، شۇي شۆجى، شۇيىگۈۋ، شى دېۋىن، غازى ئەمەت، غېنى، فەن دىگدىك، قەيسەر ئەنۋەر، قەيسەر ھېسامىدىن، كاك شۇزىك، كامىل، گۇەن ۋېيلىك، گوياۋجۇن، گۇك جەنشىك، لو لىشىك، لۇك چىگلىيەن، لېي جۇگشۇن، لېي خۇا، لى شياۋ، لى ياۋتيەن، لىۇجەنگو، لىۇشىگجۇ، ماشىيىك، مۇتەللىپ، مۇزەپپەر، مۇھەممەت ھېيت، مۇيەسسەر، مېك ئەرخۇ، نۇرمۇھەممەت ئابلىز، ئوسمانجان ئابلا، ۋاك جىگخۇا، ۋاك جىگكەي، ۋاك گۇاگشىك، ۋاك گۇدې، ۋاك يۇگشىك، ۋۇچىفىك، ۋىك فاكې، ئېلشات تۇردى، ئىمىنجان ئابدۇرەھىم، ئىمىن ھاسىل، يارمۇھەممەت، ياك شىك، يالقۇن غازى، يالقۇن ھابىل، يۇسۇپجان، يۇۋېنيا

كومپيۇتېر تېخنىك خادىملىرى:

ئەكرەم ئايىت، گۈلىستان قۇربانئېلى، مۇھەممەت نەۋبەت

«ئۇيغۇر خەلق پەغزىئەدەبىياتى قامۇسى»
تومىلار ئايرىمىسى

1 ـ توم	ئەپسانە ـ رىۋايەتلەر
2 ـ توم	چۆچەكلەر
3 ـ توم	چۆچەكلەر
4 ـ توم	چۆچەكلەر
5 ـ توم	چۆچەكلەر
6 ـ توم	لەتىپە ـ چاقچاقلار
7 ـ توم	ماقال ـ تەمسىللەر، مەسەللەر
8 ـ توم	داستانلار
9 ـ توم	داستانلار
10 ـ توم	قوشاقلار
11 ـ توم	قوشاقلار، خەلق ئويۇنلىرى، مەشرەپ ئويۇنلىرى، تېپىشماقلار، لاپلار
12 ـ توم	ئۇيغۇر ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، تۆھپىكارلار

داستانلار

مۇندەرىجە

قەھرىمانلىق داستانلىرى .....(8 ـ توم) III

تارىخىي داستانلار .....(8 ـ توم) 281

تۇرمۇش ـ مەئىشەت داستانلىرى .....(8 ـ توم) 361

ئىشق ـ مۇھەببەت داستانلىرى .....(9 ـ توم) III

قەھرىمانلىق داستانلىرى

قەھرىمانلىق داستانلىرى

مۇندەرىجە

ئوغۇزنامە.....1

بىكەچ ئارسلان تېكىن.....16

ئەمىر گۆر ئوغلى.....28

يۈسۈپ - ئەھمەد.....157

چىن تۆمۈر باتۇر.....265

ئوغۇزنامە

(1)[1]

1[2]. ئاشۇنداق بولسۇن دېيىشتى. ئۇنىڭ تۇرقى مانا مۇنداق: (بۇقىنىڭ رەسمى سىزىلغان)
2. شۇنىڭدىن كېيىن شادلىققا مۇيەسسەر بولدى.
3. بىر كۈنى ئايخانىنىڭ كۆزى يورۇدى،
4. ئۇ بىر ئوغۇل تۇغدى.
5. بۇ ئوغۇلنىڭ يۈز ـ چىرايى كۆك ئىدى،
6. ئاغزى چوغدەك قىزىل، كۆزلىرى ھال، چاچلىرى، قاشلىرى
7. قارا ئىدى. ئۇ ھۆر ـ پەرىلەردىنمۇ
8. چىرايلىقراق ئىدى. بۇ ئوغۇل
9. ئانىسىنىڭ ئوغۇزنى بىر قېتىم ئېمىپلا، ئىككىنچىلەپ

(2)

10. ئانىسىنى ئەمىدى. خام گۆش، ئاش، مەي سورىدى،
11. تىلى چىقىشقا باشلىدى. قىرىق كۈندىن كېيىن
12. چوڭ بولدى، ماڭدى، ئويناىدى. ئۇنىڭ پۇتى بۇقا پۇتىدەك،
13. بېلى بۆرە بېلىدەك، مۇرىسى قارا بۇلغۇن مۇرىسىدەك، كۆكسى
14. ئېيىق كۆكسىدەك ئىدى. پۇتۇن بەدىنىنى قويۇق تۈك باسقانىدى.
15. ئۇ يىلقىلارغا قارايتتى،
16. ئاتلارنى مىنەتتى، ئۇۋ ئۇۋلايتتى.
17. كۈنلەر ئۆتۈپ، تۈنلەر ئۆتۈپ،

(3)

18. ئۇ، يىگىت بولدى. بۇ چاغدا، بۇ
19. يەردە، بىر چوڭ ئورمان بار ئىدى.
20. ئۇنىڭدا كۆپ دەريا ـ ئېقىنلار بار ئىدى.
21. بۇ يەردە ياۋايى ھايۋانلار كۆپ ئىدى، قۇشلار ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى.
22. بۇ ئورمان ئىچىدە چوڭ بىر قىئات بار ئىدى،

23. ئۇ مال ـ چارۋا ۋە خەلقنىڭ جېنىغا زامىن بولغان
24. ئىنتايىن ۋەھشىي بىر ھايۋان ئىدى، ئۇ ئەل ـ جامائەتكە زور
25. جەبىر ـ جاپا كەلتۈرگەنىدى. ئوغۇز خاقان بىر
26. باتۇر ئادەم ئىدى. ئۇ بۇ قىئاتنى ئوۋلىماقچى بولدى.
27. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئوۋغا چىقتى،

(4)

28. نەيزە ئېلىپ، ئوق، يا ئېلىپ، يەنە قىلىچ ئېلىپ، قالقان ئېلىپ
29. ئاتلاندى، بىر بۇغا ئوۋلىدى. ئۇ بۇ بۇغىنى
30. تالنىڭ چىۋىقى بىلەن دەرەخقە باغلاپ قويۇپ كەتتى،
31. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا كەلگىنىدە
32. كۆردىكى، قىئات بۇغىنى ئېلىپ

33. كېتىپتۇ. ئۇ يەنە بىر ئېيىق ئوۋلاپ،
34. ئۇنى ئالتۇن بەلۋېغى بىلەن دەرەخقە باغلاپ قويۇپ كەتتى.
35. ئىككىنچى كۈنى تاڭ ئاتقاندا
36. كەلگىنىدە كۆردىكى، قىئات ئېيىقنى ئېلىپ كېتىپتۇ.
(5)
37. ئۇ (ھېلىقى) دەرەخنىڭ تۈۋىدە تۇرغىنىدا،
38. قىئات كېلىپ بېشىنى ئوغۇزنىڭ قالقىنىغا ئۇردى.
39. ئوغۇز نەيزىسىنى قىئاتنىڭ بېشىغا ئۇردى، ئۇنى
40. ئۆلتۈردى، قىلىچ بىلەن بېشىنى كەستى، ئۇنى ئېلىپ كەتتى.
41. ئۇ يەنە كەلگىنىدە كۆردىكى، بىر شۇڭقار قىئاتنىڭ ئىچ ـ باغرىنى
42. يەپ تۇرغان، ئۇ شۇڭقارنى ئوقيا
43. بىلەن ئۆلتۈردى، ئۇنىڭ بېشىنى كەستى. ئاندىن
44. كېيىن ئۇ ئېيتتىكى: « قاراڭ، مانا بۇ شۇڭقارنىڭ تۇرقى (بىر شۇڭقارنىڭ رەسمى سىزىلغان)،
45. قىئات بۇغا يېدى، ئېيىق يېدى، ئۇ گەرچە تۆمۈردەك قاتتىق
(6)
46. بولسىمۇ نەيزەم ئاخىر ئۇنى ئۆلتۈردى،
47. شۇڭقار قىئاتنى يېدى، ئۇ گەرچە شامالدەك تېز بولسىمۇ،
48. ئوقيايىم ئاخىر ئۇنى ئۆلتۈردى.» سۆزلەپ بولۇپ كېتىپ قالدى. مانا بۇ
49. قىئاتنىڭ تۇرقى (قىئاتنىڭ رەسمى سىزىلغان). كۈنلەرنىڭ بىرىدە
50. ئوغۇز خاقان بىر يەردە تەڭرىگە سىغىنىۋاتقىنىدا، (ئەتراپ)
51. قاراڭغۇلىشىپ، ئاسماندىن بىر
52. كۆك يورۇق چۈشتى. ئۇ كۈندىنمۇ نۇرلۇقراق،
53. ئايدىنمۇ يورۇقراق ئىدى.
54. ئوغۇز خاقان ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ قارىسا،
(7)
55. بۇ يورۇقنىڭ ئىچىدە بىر قىز
56. تەنھا ئولتۇرغان.
57. ئۇ ساھىبجامال بىر قىز ئىدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدە چوغدەك
58. پارقىراق مېڭى بولۇپ، خۇددى
59. تۆمۈر قوزۇققا ئوخشايتتى. ئۇ قىز شۇنداق گۈزەل ئىدىكى،
60. ئۇ كۈلسە تەڭرىمۇ كۈلەر ئىدى،
61. ئۇ يىغلىسا تەڭرىمۇ يىغلار ئىدى. ئوغۇز خاقان
62. ئۇنى كۆرگىنىدە پۈتۈن بەدىنىنى تىترەك بېسىپ ھوشىدىن كەتتى،
63. ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالدى، ئۇنى ئالدى،

(8)

64. ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ياتتى، تىلىكىگە يەتتى.
65. ئۇ قىز ئىككىقات بولدى، كۈنلەر ئۆتۈپ، تۈنلەر ئۆتۈپ،
66. ئۇنىڭ كۆزى يورۇدى، ئۇچ ئوغۇل تۇغدى،
67. تۈنجىسىغا كۇن دەپ،
68. ئوتتۇرانچىسىغا ئاي دەپ، كەنجىسىگە
69. يۇلتۇز دەپ ئات قويدى. بىر كۈنى
70. ئوغۇز خاقان ئوۋغا چىقتى.
71. ئالدىدىكى كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تۇپ
72. دەرەخنى كۆردى. بۇ دەرەخنىڭ كاۋىكىدا،

(9)

73. بىر قىز تەنها ئولتۇراتتى.
74. ئۇ ئىنتايىن ساھىبجامال ئىدى، ئۇنىڭ
75. كۆزى ئاسماندىنمۇ كۆكرەك،
76. چېچى سۇ ئېقىنىدەك،
77. چىشى ئۇنچىدەك ئىدى. ئۇ شۇنداق
78. ساھىبجامال قىز ئىدىكى، يەر ـ جاھاندىكى كىشىلەر ئۇنى كۆرسە

79. « ئاھ، ئاھ، جاننى ئالىدىكەن» دەرلەر ئىدى. سۈت
80. قىمىزغا ئايلاندى. ئوغۇز خاقان
81. ئۇنى كۆرگىنىدە ھوشىدىن كەتتى، يۈرىكىگە
(10)
82. ئوت چۈشتى، ئۇنىڭغا ئاشىق بولدى، ئۇنى ئالدى،
ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياتتى،
83. تىلىكىگە يەتتى. ئۇ قىز ئىككىقات بولدى.
84. كۈنلەر ئۆتۈپ، تۈنلەر ئۆتۈپ،
85. ئۇ يەڭگىدى، ئۇچ ئوغۇل تۇغدى،
86. تۇنجىسىغا كۆك،
87. ئوتتۇرانچىسىغا تاغ،
88. كەنجىسىگە دېڭىز دەپ ئات قويدى.
89. شۇنىڭدىن كېيىن، ئوغۇز خاقان چوڭ
90. توي بەردى، ئەل ـ جامائەتنى تەكلىپ قىلدى.
(11)
91. ئۇلار كېلىپ قاتناشتى. قىرىق شىرە،
92. قىرىق بەندىڭ ياساتتى.
93. كۆپچىلىك تۇرلۇك نازۇنېمەتنى يېيىشتى،
94. تۇرلۇك مەي ـ شارابلار ئىچىشتى. تويدىن كېيىن،
95. ئوغۇز خاقان بەگلەرگە ۋە ئەل ـ جامائەتكە
96. يارلىق چۈشۈرۈپ مۇنداق دېدى:
97. «مەن سىلەرگە بولدۇم خاقان، ئېلىڭلار
98. يا بىلەن قالقان؛ تامغا بولسۇن بىزگە بۇيان،
99. كۆك بۆرە بولسۇن ھەم ئۇران؛
(12)
100. تۆمۈر نەيزىلەر بولسۇن ئورمان، ئوۋلىقتا
101. يۈرۈشسۇن مال ـ ۋاران؛ ھەم ئاقسۇن دەريا ۋە ئېقىن،
102. قۇياش تۇغ بولسۇن،
103. ئاسمان قورغان.» ئاندىن كېيىن، ئوغۇز
104. خاقان تەرەپ ـ تەرەپكە يارلىق چىقاردى. مەكتۇپ يېزىپ
105. ئەلچىلەردىن ئەۋەتتى. بۇ مەكتۇپتا مۇنداق دېيىلگەن:
106. «مەن ئۇيغۇرلارنىڭ خاقانىمەن،
107. مەن پۈتۈن جاھاننىڭ خاقانى
108. بولۇشۇم كېرەك. مەن سىلەرنىڭ ماڭا بويسۇنۇشۇڭلارنى

(13)

109. سورايمەن. كىمكى مېنىڭ ئاغزىمغا
110. باقسا، مەن ئۇنىڭغا تارتۇق تارتىمەن،
111. ئۇنىڭ بىلەن دوست بولىمەن.
112. كىمكى ئاغزىمغا باقمىسا، غەزەپ بىلەن
113. لەشكەر تارتىمەن،
114. ئۇنى ئۆزۈمگە دۈشمەن تۇتىمەن.
115. لەشكەرلىرىم ھەممىلا يەردە سىلەرنى يوقىتىدۇ.»
116. بۇ چاغدا، ئوڭ تەرەپتە
117. ئالتۇن خاقان دېگەن بىر خاقان بار ئىدى. بۇ

(14)

118. ئالتۇن خاقان ئوغۇز خاقانغا ئەلچى ئەۋەتىپ،
119. نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش،
120. نۇرغۇن ياقۇت، ئۇنچە ـ مەرۋايىتنى سوۋغا قىلىپ،
121. ئوغۇز خاقانغا بېقىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئوغۇز خاقان
122. ئۇنىڭ ياخشى بەگلىرى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتە ئورناتتى،
123. ئالتۇن خاقان بىلەن دوست بولدى.
124. سول تەرەپتە ئۇرۇم (رىم) دېگەن
125. بىر خاقان بار ئىدى. بۇ خاقانىنىڭ
126. لەشكەرلىرى ۋە شەھەرلىرى نۇرغۇن ئىدى.

(15)

127. بۇ ئۇرۇم خاقان ئوغۇز
128. خاقانىنىڭ يارلىقىنى قوبۇل
129. قىلمىدى، ئۇنى ھۆرمەتلەپ ئالدىغا بارمىدى،
130. «بۇ سۆزلەرگە پىسەنت قىلمايمەن» دەپ، يارلىققا بويسۇنمىدى.
131. بۇنىڭ بىلەن ئوغۇز خاقانىنىڭ
132. غەزىپى كېلىپ، ئۇنىڭغا لەشكەر چىقىرىشقا تەييارلاندى؛
133. تۇغلىرىنى كۆتۈرۈپ، لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئاتلاندى؛
134. قىرىق كۈندىن كېيىن، مۇزتاغ دېگەن
135. تاغنىڭ باغرىغا يېتىپ باردى؛

(16)

136. چېدىر تىكىپ، شۇك بولۇپ ئۇخلاشتى.
137. تاڭ سۈزۈلگەندە، ئوغۇز خاقانىنىڭ
138. چېدىرىغا كۈندەك بىر يورۇق چۈشتى.

139. ئۇ يورۇق ئىچىدىن، كۆك
140. تۈكلۈك، كۆك ياللىق چوڭ
141. بىر ئەركەك بۆرە چىقتى. بۇ بۆرە ئوغۇز
142. خاقانغا مۇنداق دېدى:
143. «ھەي ئوغۇز، سەن
144. ئۇرۇمغا لەشكەر چىقارساڭ،
(17)
145. مەن ئالدىڭلاردا يول باشلاپ ماڭمەن.»
146. ئاندىن كېيىن، ئوغۇز خاقان
147. چېدىرلىرىنى يىغىپ، ئاتلاندى؛
148. قارىسا، لەشكەرلىرىنىڭ ئالدىدا
149. كۆك تۈكلۈك، كۆك ياللىق
150. چوڭ بىر ئەركەك بۆرە
151. يول باشلاپ مېڭىۋاتقان، بۇنىڭ بىلەن
152. ئۇلار بۆرىنىڭ كەينىدىن
153. ئەگىشىپ ئىلگىرىلىدى.
(18)
154. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، كۆك
155. تۈكلۈك، كۆك ياللىق بۇ چوڭ
156. ئەركەك بۆرە يولدىن توختىدى. ئوغۇزمۇ لەشكەرلىرى
157. بىلەن بىرگە توختىدى. بۇ يەردە ئېتىل
158. دېگەن بىر دەريا بار ئىدى. ئېتىل دەرياسىنىڭ
159. قىرغىقىدىكى قارا تاغ باغرىدا
160. قاتتىق ئۇرۇش بولدى،ئوقيا بىلەن قىلىچ بىلەن ئۇرۇشتى.
161. ئىككى قوشۇن ئارىسىدا ناھايىتى كۆپ
162. جىددىي ئۇرۇش بولدى. ئۇرۇش
(19)
163. ئەل ـ جامائەتنىڭ كۆڭلىگە كۆپ قايغۇ
164. سالدى. ئۇرۇش شۇنداق قاتتىق بولدىكى،
165. ئېتىل دەرياسىنىڭ سۈيى
166. قىپقىزىل سىرغا ئايلاندى.
167. ئوغۇز خاقان يەڭدى،
168. ئۇرۇم خاقان قاچتى. ئوغۇز خاقان
169. ئۇرۇم خاقانىنىڭ خاقانلىقىنى ئالدى،
170. ئەل ـ جامائەتنى ئۆزىگە قاراتتى. نۇرغۇنلىغان جانسىز

171. ۋە جانلىق غەنىيمەتلەر ئوغۇز خاقانىنىڭ

(20)

172. ئوردىسىغا كىردى. ئۇرۇم خاقانىنىڭ بىر

173. قېرىندىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى ئۇرۇس بەگ ئىدى.

174. ئۇرۇس بەگ ئوغلىنى

175. تاغ بېشىغا جايلاشقان، ئەتراپى

176. چوڭقۇر خەندەك بىلەن ئورالغان

177. شەھەرنى قوغداشقا ئەۋەتتى ھەمدە ئوغلىغا

178. «شەھەرنى قوغدىشىڭ كېرەك، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىنمۇ

179. شەھەرنى قوغداپ قېلىشىڭ كېرەك» دېدى.

180. ئوغۇز خاقان ئاشۇ شەھەرگە ئاتلاندى.

(21)

181. ئۇرۇس بەگنىڭ ئوغلى ئوغۇز خاقانغا

182. نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش ئەكەلدى

183. ھەمدە: «ئى، سەن مېنىڭ خاقانىمسەن!

184. ئاتام بۇ شەھەرنى ماڭا بەرگەن ھەمدە

185. شەھەرنى قوغدىشىڭ كېرەك، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىنمۇ
186. شەھەرنى قوغداپ قېلىشىڭ كېرەك دېگەن،
187. ئەگەر ئاتام خاپا بولۇپ قالسا،
188. مېنىڭ ھالىم قانداق بولۇر؟
189. مەن سېنىڭ يارلىقىڭنى ئىجرا قىلىشقا تەييارمەن.
(22)
190. بىزنىڭ بەختىمىز، سېنىڭ
191. بەختىڭ، بىزنىڭ ئۇرۇقىمىز
192. سېنىڭ دەرىخىڭنىڭ ئۇرۇقىدىن،
193. تەڭرى ساڭا
194. پۈتۈن زېمىننى ئاتا قىلماقتا. مېنىڭ جىسمىم ۋە
195. بەختىم ساڭا مەنسۇپ. مەن ساڭا
196. تارتۇق تارتىپ تۇرۇپ، دوستلۇقتىن چىقمايمەن» دېدى.
197. ئوغۇز خاقانغا يىگىتنىڭ سۆزى
198. ياقتى، شادلىنىپ كۈلدى
(23)
199. ھەمدە: « ماڭا كۆپ ئالتۇن تەقدىم قىپسەن،
200. شەھەرنى ياخشى ساقلاپسەن » دېدى.
201. شۇڭا ئۇنىڭغا « ساقلاپ » دەپ ئات قويدى،
202. ئۇنىڭغا دوستلۇق قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئوغۇز خاقان
203. لەشكەرلىرى بىلەن بىللە ئېتىل دەرياسى بويىغا كەلدى.
204. ئېتىل دەرياسى چوڭ بىر دەريا ئىدى.
205. ئوغۇز خاقان ئۇنى كۆرۈپ ئېيتتىكى:
206. « ئېتىلنىڭ سۈيىدىن قانداق ئۆتەرمىز؟» لەشكەرلەر ئىچىدە
207. ئۇلۇغ ئودۇبەگ دېگەن بىر ياخشى بەگ بار ئىدى.
(24)
208. ئۇ قابىلىيەتلىك ۋە ئەقىللىق ئادەم ئىدى.
209. ئۇ بەگ دەريا بويىدا نۇرغۇن تال ـ ياغاچلارنىڭ تۇرغانلىقىنى
210. كۆردى، بۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بەگ... ئاشۇ ياغاچلارنى...
211. كەستى. ئۇنى سۇنىڭ ئۈستىدە لەيلىتىپ، ئۆزلىرى ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئېتىل دەرياسىدىن ئۆتتى.
212. ئوغۇز خاقان شادلىنىپ كۈلدى، ئېيتتىكى:
213. « ھەي، سەن بۇ يەرگە بولغىن بەگ،
214. قىپچاق ساڭا ئات بولسۇن.»
215. ئۇلار داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ماڭدى.
216. ئاندىن كېيىن ئوغۇز خاقان يەنە ھېلىقى كۆك تۇكلۈك،

(25)

217. كۆك ياللىق ئەركەك بۆرىنى كۆردى.
218. بۇ كۆك بۆرە ئوغۇز خاقانغا ئېيتتىكى:
219. « ئوغۇز، ئەمدى لەشكەرلىرىڭنى باشلاپ بۇ يەردىن قوزغال.
220. سەن ئەل ـ جامائەت ۋە بەگلەرنى باشلاپ ماڭ،
221. مەن ساڭا يول باشلاپ ماڭىمەن.»
222. تاڭ ئاتقاندا، ئوغۇز خاقان ئەركەك
223. بۆرىنىڭ لەشكەرلىرى ئالدىدا
224. يول باشلاپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ شادلاندى
225. ھەمدە داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ماڭدى.

(26)

226. ئوغۇز خاقان بىر چىپار ئايغىر ئاتقا
227. مىنەتتى. ئۇ بۇ ئايغىرنى ئىنتايىن
228. ياخشى كۆرەتتى. يولدا بۇ ئايغىر كۆزدىن
229. يىتتى. بۇ يەردە ئېگىز بىر تاغ بار ئىدى.
230. ئۇنىڭ ئۈستىدە توك ـ مۇزلار بار ئىدى.
231. ئۇنىڭ چوققىسىدا ئاپئاق قارلار بار ئىدى،
232. شۇڭا بۇ تاغ مۇز تاغ

233. دەپ ئاتىلاتتى. ئوغۇز خاقانىنىڭ ئېتى
234. مۇز تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.
(27)
235. بۇنىڭ بىلەن ئوغۇز خاقان ئۇزۇنغىچە ئازاب چەكتى.
236. لەشكەر ئىچىدە بەستلىك ۋە تەمبەل بىر ئەر بار ئىدى،
237. ئۇ ھېچنېمىدىن قورقماس باتۇر ئادەم ئىدى،
238. جەڭلەرنىڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بەرگەن ئادەم ئىدى.
239. بۇ ئادەم ئاتنى ئىزدىگىلى تاغقا كىردى.
240. توققۇز كۈندىن كېيىن، ئوغۇز خاقانغا
241. ئايغىرنى ھازىر قىلدى. مۇز تاغ
242. ئىنتايىن سوغ بولغاچقا، بۇ بەگنىڭ پۇتۇن ئەت ـ يانلىرىنى
243. قار ـ مۇز قاپلىغانىدى.
(28)
244. ئوغۇز خاقان خۇرسەن بولۇپ كۈلدى، ئېيتتىكى:
245. « ھەي، سەن بەگلەرگە بولغىن باشلىق،
246. مەڭگۈلۈك ئىسىم بولسۇن ساڭا قارلۇق» ھەمدە
247. ئۇنىڭغا نۇرغۇن دۇنيا تەقدىم قىلدى. يەنە داۋاملىق ئىلگىرىلىدى.
248. ئۇ يولدا ئېگىز بىر ئۆينى كۆردى،
249. بۇ ئۆينىڭ تېمى ئالتۇندىن، تۈڭلۈكى كۈمۈشتىن،
250. ئىشىكى تۆمۈردىن ياسالغانىدى.
251. ئىشىكى قۇلۇپلانغان بولۇپ، ئاچقۇچى يوق ئىدى.
252. لەشكەر ئىچىدە بىر چېۋەر ئۇستام بار ئىدى.
(29)
253. ئۇنىڭ ئىسمى تۆمۈردۇ قاغۇل ئىدى.
254. ئوغۇز ئۇنىڭغا: « سەن بۇ يەردە قال،
255. ئىشىكنى ئاچ، ئىشىكنى ئاچقاندىن كېيىن
256. ئوردىغا قايتىپ بار» دەپ يارلىق چۈشۈردى ھەمدە ئۇنىڭغا قالاچ دەپ ئات قويدى.
257. يەنە داۋاملىق ئىلگىرىلىدى. بىر كۈنى كۆك تۈكلۈك،
258. كۆك يالىلىق ئەركەك بۆرە يەنە يولدىن توختىدى.
259. ئوغۇز خاقانمۇ يولدىن توختاپ، چېدىرلىرىنى تىكتى.
260. بۇ تېرىلمىغان تۈزلەڭلىك بىر يەر بولۇپ،
261. چۈرچىت دەپ ئاتىلاتتى.
(30)
262. ئۇنىڭ ئەل ـ جامائىتى كۆپ، يەرلىرى كەڭ ئىدى.
263. بۇ يەردە يىلقىلار، پادا ـ كالىلار، ئالتۇن ـ كۈمۈش،

264. ئۇنچە ـ مەرۋايىتلار كۆپ ئىدى. چۇرچىت خاقانى
265. ۋە ئەل ـ جامائىتى ئوغۇز خاقانغا قارشىلىق بىلدۇردى.
266. ئۇرۇش باشلاندى. ئىككى تەرەپ ئوق چىقىرىپ، قىلىچ
267. ئۇرۇشۇپ جەڭ قىلدى. ئوغۇز خاقان چۇرچىت
268. خاقانىنى يەڭدى، ئۇنىڭ بېشىنى
269. ئېلىپ ئۆلتۈردى. چۇرچىتنىڭ ئەل ـ جامائىتىنى
270. ئۆز ئاغزىغا قاراتتى. ئۇرۇشتىن كېيىن،

(31)

271. ئوغۇز خاقانىنىڭ لەشكەرلىرىگە، نۆكەرلىرىگە ۋە
272. خەلقىگە شۇنداق كۆپ غەنىيمەتلەر چۈشتىكى،
273. ئۇنى توشۇشقا شۇنچىلا ئات، قېچىر، كالىلار
274. ئازلىق قىلدى. ئوغۇز خاقانىنىڭ
275. لەشكەرلىرى ئىچىدە ياشانغان بىر چېۋەر كىشى بار بولۇپ،
276. ئۇنىڭ ئىسمى بارماقلىغ يوسۇن بىللىگ ئىدى.
277. بۇ چېۋەر ئادەم بىر ئېگىز ھارۋا ياسىدى. ھارۋا ئۈستىگە
278. جانسىز غەنىيمەتلەرنى قاچىلىدى، ھارۋىنىڭ ئالدىغا
279. جانلىق غەنىيمەتلەرنى قوشتى، ئۇلارغا ھارۋىنى تارتقۇزدى.

(32)

280. نۆكەرلەر، ئەل ـ جامائەت بۇنى كۆرۈپ
281. ھەيران بولدى، ئۇلارمۇ ھارۋا ياسىدى.
282. ئېگىز ھارۋا ماڭغاندا « قانغا، قانغا» دېگەن ئاۋاز چىقاتتى،
283. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا « قانغا» دەپ
284. ئات قويدى. ئوغۇز خاقان قانغالارنى كۆرۈپ
285. كۈلدى، ئېيتتىكى: «قانغا بىلەن جانسىز غەنىيمەتنى
286. جانلىق غەنىيمەت سۆرەپ ماڭمىدىكەن،
287. ئېگىز ھارۋىنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالماسلىق ئۈچۈن، قانغالىق
288. ساڭا ئات بولسۇن» سۆزىنى تۇڭتىپ يۇرۇپ كەتتى.

(33)

289. ئاندىن كېيىن، ئوغۇز خاقان يەنە كۆك تۈكلۈك، كۆك ياللىق
290. ئەركەك بۆرە بىلەن بىللە سىندۇ، تاڭغۇت ھەم
291. شاغام تەرەپلەرگە يۇرۇش قىلىپ باردى.
292. كۆپ ئۇرۇش ۋە توقۇنۇشلاردىن كېيىن،
293. ئۇ جايلارنى ئىشغال قىلدى ھەمدە ئۇ يەرلەرنى ئۆز دۆلەت زېمىنىگە قوشتى.
294. ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك،
295. جەنۇب تەرەپتە بارقان دېگەن

296. يەرنىڭ بارلىقىنى بىلىش كېرەك. ئۇ يەر
297. ناھايىتى مۇنبەت ۋە ئىسسىق يەر ئىكەن.
(34)
298. ئۇ يەردە ھايۋانات ۋە قۇشلار كۆپ ئىكەن،
299. ئالتۇن ـ كۈمۈش، بايلىق كۆپ ئىكەن.
300. ئۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ چىرايى قاپقارا ئىكەن.
301. خاقانىنىڭ ئىسمى ماسار خاقان ئىكەن.
302. ئوغۇز خاقان شۇ جايغا ئاتلاندى.
303. ئىنتايىن قاتتىق ئۇرۇش بولدى.
304. ئوغۇز خاقان يەڭدى، ماسار خاقان قاچتى.
305. ئوغۇز خاقان بۇ يەرنى ئىشغال قىلدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ دوستلىرى
306. خۇرسەن بولدى، دۈشمەنلىرى زار
(35)
307. قاقشىدى. ئوغۇز خاقان ئۇنى يەڭگەندىن كېيىن،
308. پۇتمەس ـ تۈگمەس بايلىققا ۋە مال ـ چارۋىغا ئىگە بولدى
309. ھەمدە ئۇلارنى ئۆز ئېلىگە توشۇپ كەتتى.
310. ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك،
311. كىشىلەرگە بىلدۈرۈش كېرەك. ئوغۇز خاقانىنىڭ
312. يېنىدا ئاق ساقاللىق، مۈز چاچلىق،
313. قابىلىيەتلىك بىر قېرى كىشى بار ئىدى.
314. ئۇ بىلەرمەن ۋە لىللا ۋەزىر ئىدى،
315. ئۇنىڭ ئىسمى ئۇلۇغ تۈرك ئىدى.
(36)
316. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ چۈشىدە
317. بىر ئالتۇن يا بىلەن ئۇچ كۈمۈش ئوق كۆردى،
318. بۇ ئالتۇن يا كۈنچىقىشتىن تا كۈنپېتىشقىچە سوزۇلغان
319. ئىدى. ئۇچ كۈمۈش ئوقنىڭ ئۇچى
320. شىمالنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.
321. ئۇيقۇدىن كېيىن، ئۇ چۈشىگە كىرگەنلىرىنى
322. ئوغۇز خاقانغا ئېيتىپ مۇنداق دېدى:
323. «ھەي، خاقانىم،
324. ساڭا ئۇزۇن ئۆمۈر يار بولسۇن،
(37)
325. ھەي خاقانىم، سېنىڭ ئەل ـ نىزامىڭغا ئادالەت يار بولسۇن؛
326. كۆك تەڭرى چۈشۈمدە بەردى ماڭا ئىشارەت،

327. ئىشغال قىلغان يەرلىرىن ئۇرۇقىغا
328. بۆلۈپ بەرسۇن دەپ» ئوغۇز خاقان ئۇلۇغ
329. تۇركىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئىنتايىن خۇرسەن بولدى
330. ھەمدە: « ئېيتقىنىڭ كەلسۇن» دېدى.
331. ئىككىنچى كۈنى تاڭ ئاتقاندا، باللىرىنى
332. چاقىرىپ كەلتۈرۈپ ئېيتتىكى: « ھەي (ئوغۇللىرىم)
333. ئوۋنى كۆڭلۈم تارتىپ تۇرىدۇ، ياشىنىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن،

(38)

334. ئوۋغا چىقىشقا چامىم يەتمەيدۇ. كۈن،
335. ئاي، يۇلتۇز، ئۈچىگلار تاڭ ئاتار تەرەپكە بېرىڭلار،
336. ئاسمان، تاغ، دېڭىز ئۈچىگلار تۇن قارىڭغۇسى
337. تەرەپكە بېرىڭلار» بۇنىڭ بىلەن
338. ئۈچەيلەن تاڭ ئاتار تەرەپكە،
339. قالغان ئۈچى تۇن قارىڭغۇسى تەرەپكە كەتتى، كۈن، ئاي،
340. يۇلتۇز نۇرغۇن ھايۋان ۋە قۇشلارنى ئوۋلىدى ھەمدە
341. يولدىن بىر ئالتۇن يانى تېپىۋالدى،
342. شۇنداقلا ئۇنى ئاتىسىغا تاپشۇرۇپ بەردى.

(39)

343. ئوغۇز خاقان شادلاندى ھەمدە
344. ئالتۇن يانى ئۈچ بۆلەككە بۆلدى ۋە ئېيتتىكى:
345. « ھەي، ئاكىلار، بۇ يا سىلەرگە مەنسۇپ بولسۇن،

346. سلەر ياغا ئوخشاش ئوقنى كۆككىچە ئېتىڭلار.»
347. يەنە شۇنىڭدىن كېيىن، ئاسمان، تاغ
348. ۋە دېگىز نۇرغۇن هايۋان ۋە قۇشلارنى ئوۋلىغاندىن كېيىن،
349. يولدىن ئۇچ كۈمۈش ئوق تېپىۋالدى هەمده
350. ئۇنى ئاتىسىغا تاپشۇرۇپ بەردى.
351. ئوغۇز خاقان شادلاندى

(40)

352. هەمده ئوقلارنى ئۇچكه بۆلۈپ بەردى، ئېيتتىكى:
353. « هەي، ئىنىلەر، بۇ ئوق سلەرگه مەنسۇپ بولسۇن،
354. يا ئوقنى توغرىلايدۇ. سلەر ئوققا ئوخشاش
355. (ياغا بويسۇنۇڭلار)» شۇنىڭدىن كېيىن، ئوغۇز خاقان
356. چوڭ قۇرۇلتاي چاقىردى.
357. نۆكەرلىرىنى، ئەل ـ جامائەتنى چاقىرتتى، ئۇلار كېلىپ
358. با مەسلىهەت ئولتۇرۇشتى. ئوغۇز خاقان
359. چوڭ چېدىردا...
360. ... (ئوڭ تەرىپىگه)،

(41)

361. قىرىق غۇلاچلىق ئۇزۇن بىر ياغاچنى قاداتتۇردى،
362. ئۇنىڭ ئۇچىغا بىر ئالتۇن توخۇنى ئاستى.
363. ئۇنىڭ تۇۋىگه بىر ئاق قوينى باغلىدى. سول
364. تەرىپىگه قىرىق غۇلاچلىق ئۇزۇن بىر ياغاچنى قاداتتۇردى.
365. ئۇنىڭ ئۇچىغا بىر كۈمۈش توخۇنى ئاستى،
366. تۇۋىگه بىر قارا قوينى باغلىدى.
367. ئوڭ تەرەپته بۇزۇقلار ئولتۇردى،
368. سول تەرەپته ئۇچ ئوقلار ئولتۇردى.
369. قىرىق كېچه ـ كۈندۈز توي بولدى،

(42)

370. ئىچىشتى، يېيىشتى، خۇرسەن بولۇشتى. شۇنىڭدىن كېيىن،
371. ئوغۇز خاقان ئوغۇللىرىغا يۇرتنى ئۈلەشتۇرۇپ بەردى.
372. ئېيتتىكى: « هەي، ئوغۇللىرىم، مەن كۆپ ياشىدىم،
373. كۆپ ئۇرۇشلارنى باشتىن كەچۈردۈم. يا بىلەن كۆپ ئوق ئاتتىم، ئايغىر بىلەن
374. كۆپ يوللارنى كەزدىم. دۈشمەنلەرنى زار يىغلىتىپ، دوستلارنى
375. شاد ئەتتىم. تەڭرى ئالدىدا مەجبۇرىيىتىمنى ئادا قىلدىم.
376. ئەمدى يۇرتۇمنى سلەرگه بۆلۈپ بېرىمەن....»
377.....
378.....

بىكەچ ئارسلان تېكىن

(داستاندىن پارچە)

ئىلاۋە: ئۇيغۇر خەلقىنىڭ XI ئەسىردە ئۆتكەن بۇيۇك ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» تىكى مىسال تەرىقىسىدە كىرگۈزۈلگەن ئىككى يۇز قىرىق ئىككى كۇپلېت شېئىرىي پارچىلەردىن مەزمۇن ۋە شەكىل ئېتىبارى بىلەن، تەخمىنەن ئوتتۇز ئالتە كۇپلېتنى ئەنە شۇ «بىكەچ ئارسلان تېكىن» داستانىنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن پارچىلىرى، دەپ تەخمىن قىلىشقا بولىدۇ.

تارىخىي ۋەقەلەردىن مەلۇم بولۇشچە، XI ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئېرتىش، ئېمىل ۋادىلىرىدىكى باسمىللار ۋە ئىسسىقكۆلنىڭ شىمالىدىكى ياباقۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىغا كىرگەن قىسمىغا قارشى جەڭ باشلىغان. ھىجرىيە 423 — 448 (مىلادىيە 1031 — 1057) - يىللىرى «شەرەفىدە دەۋلە» دېگەن ئۇنۋان بىلەن قاراخانىيلار سۇلالىسىگە خان بولغان سۇلايمان ئارسلانخان (شاھزادە ۋاقتىدىكى ئۇنۋانى — بىكەچ ئارسلان تېكىن) ئاشۇ باسمىل - ياباقۇلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلغان. «بىكەچ ئارسلان تېكىن» نامىدىكى بۇ داستانىنىڭ مەزكۇر پارچىسىدا ئەنە شۇ جەڭنىڭ بىر قىسىم كۆرۈنۈشى تەسۋىرلەنگەن. «دىۋان»نىڭ ئۇچ تومىغا چېچىلغان بۇ داستان پارچىسىنى تىلشۇناس، ئالىم ئىمىن تۇرسۇن ۋەقەلىكنىڭ جەريانى، قاپىيە ۋە ۋەزنى بويىچە تۆت بۆلەككە ئايرىپ رەتلەپ چىققان بولۇپ، مۇشۇ نۇسخا ئاساس قىلىنىپ، قامۇسقا كىرگۈزۈلدى.

بىرىنچى، ئەسلىي تېكىستى:

I

1. بۇدراچ يەمە قۇدۇردى،
ئالپاغۇتىن ئوزۇردى،
سۇسىن يانا قادىردى،
كەلگەلىمەت ئىركەشۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 83 ـ بەت)

2. ئەرتىش سۇۋى يەمەكى،
ستىغىپ تۇتار بىلەكى،
كۇرمەت ئانىڭ يۇرەكى،
كەلگەلىمەت ئىركەشۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 163 ـ بەت)

3. ئۇستىغان قۇياش قاپسادى،
ئۇمۇنچلۇغ ئاداش يايسادى،
ئەرتىش سۇۋىن كەچسەدى،
بۇ دۇن ئانىن ئۇركۇشۇر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 88 ـ بەت)

4. ئۇرۇنچاق ئالىپ يەرمەدى،
ئالمىلىغ كۆرۈ ئارمادى،
ئاداشلىق ئۆزە تۇرمادى،
قالىن ئەرەن تىركەشۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 85 ـ بەت)

5. ياندى ئەدىنچ ئوغراغى،
كەلدى بەرۈ تىغراغى،
ئۆزى قۇيى ئوغراغى،
ئالپلار قامۇغ تىركەشۇر.
(«دىۋان» III تۇم، فاكسىمىل 472 ـ بەت)

6. پىچغاس پىتىك قىلۇرلار،
ئاند كەي يەمە بەرۈرلەر،
خاندىن باسۇت تىلەرلەر،
باسمىل چومۇل تىركەشۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 231 ـ بەت)

7. باسمىل سۇسىن قۇمىتتى،
بارچا كەلىپ يۇمىتتى،
ئارسلان تابا ئەمىتتى،
قورقۇپ باشى تەزگەنۈر.
(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 421 ـ بەت)

.....

8. كەلسە ئاباڭ تەركەنىم،
ئەتىلگەمەت تۆركۈنىم،
يازىلماغاي تەركىنىم،
ئەمدى چەرىك چەركەشۇر.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 222 ـ بەت)

II

9. قۇرۇى چۇۋاچ قۇرۇلدى،
تۇغۇم تىكىپ ئۇرۇلدى،
سۇسى ئوتۇن ئورۇلدى،
قانچۇق قاچار ئول تۇتار.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 106 ـ بەت)

10. ئالپ ئەرەننى ئوزۇردۇم،

بوينىن ئانىڭ قازىردىم،
ئالتۇن - كۈموش يۈزۈردۈم،
سۈسى قالمىن كىم ئۆتەر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 186 - بەت)

11. ئالىپلار ئارغ ئالقىشۇر،
كۈچ بىر قىلىپ ئارقاشۇر،
بىر - بىر ئۈزە ئالقىشۇر،
ئەزگەرمەزىپ ئوق ئاتار.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 125 - بەت)

12. ئەرەن ئارىغ ئۇرپەشۇر،
ئۆچمەن كەكمەن ئىرتەشۇر،
ساقال تۈتۈپ تارتىشۇر،
كۆكسى ئارا ئوت تۈتار.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 122 - بەت)

13. كۈچى تەڭى توقۇشتى،
ئوغۇش قونۇم ئوقۇشتى،
چەرىك تابا ياقىشتى،
بىرگە كەلىپ ئۆچ ئۆتەر.
(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 320 - بەت)

14. توقىش ئىچرە ئۇرىشتىم،
ئۇلۇغ بىرلە قارىشتىم،
تۆكۈز ئاتمىن يارىشتىم،
ئايدىم ئەمدى ئال ئۈتار.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 185 - بەت)

15. ئۆپكەم كەلىپ ئوغرادىم،
ئارسلانلايۇ كۆكرەدىم،
ئالپلار باشمن توغرادىم،
ئەمدى مەنى كىم تۈتار.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 75 - بەت)

16. تىغراقلانىپ سەكرىتتى،
ئەرىن ئاتمىن يۈگۈرتتى،
بىزنى قامۇغ ئاشتىتتى،
ئانداغ سۈگە كىم يەتەر.
(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 404 - بەت)

17. ئەمدى ئۇدۇن ئودۇندى،
كەدىن تەلىم ئۆكۈندى،
ئەل بولغالى ئىكەندى،
ئانداغ ئەرىگ كىم ئۈتار.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 109 - بەت)

18. كەلدى بەرۈ ئارتۇرۇ،
بەردى ئەلمن ئارتۇرۇ،
مۇندا قالىپ ئولتۇرۇ،
بۈگرى بولۇپ ئۇن پۈتەر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 117 - بەت)

19. تابدۇ ماڭا ئىلىندى،
ئەمگەك كەرۈ ئولىندى،
قىلمىشىڭا ئىلەندى،
تۈتغۇن بولۇپ ئول قاتار.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 111 - بەت)

20. تىنى يەمە ئۆچۈكتى،
ئەرى ئاتى ئىچىكتى،
ئىشى تاقى چۈلۈكتى،
سۆزىن ئانىڭ كىم تۈتار.
(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 328 - بەت)

21. ئىشى ئانىڭ ئارتاشىپ،
ئوغراق بىلە ئۆرتەشىپ،
بويىنىن ئالىپ قازىشىپ،
تۈتغۇن ئالىپ قۇل ساتار.
(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 376 - بەت)

22. باشى ئانىڭ ئالىقتى،
قانى يۈزۈپ تۈرۈقتى،
بالىغ بولۇپ تاغىقتى،
ئەمدى ئانى كىم يەتەر.
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 105 - بەت)

23. قانى ئاقىپ يۇمۇلدى،
قاپى قامۇغ تەشىلدى،
ئۆلۈك بىلە قوشۇلدى،

تۇغمىش كۈنى ئۇش پاتار.

(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 332 ـ بەت)

III

24. ئاغا بۆكتىر ئۈزە يۈردىم،
باربق ياقمپ قميا كۆردىم،
ئانى بىلىپ تاقى باردىم،
تۈگەل ياغى تۆرى تۇغدى.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 229 ـ بەت)

25. قۇزى قىقرىپ ئوغۇش تەردىم،
ياغى قارۇ كىرىش قۇردۇم،
توقۇش ئىچرە ئۇرۇش بەردىم
ئەرەن كۆرۈپ باشى تىغدى.
(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 321 ـ بەت)

26. ئەرەن ئالپى ئوقىشتىلار،
قىڭىر كۆزۈن باقىشتىلار،
قامۇغ تولمۇن توقۇشتىلار،
قىلىچ قىنقا كۇچۇن سىغدى.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 101 ـ بەت)

27. تەلىم باشلار يۇڭالدىمات،
ياغى ئاندىن ياڭالدىمات،
كۆچى ئانىڭ كەڭلدىمەت،
قىلىچ قىنىغا كۆچۈن سىغدى.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 200 ـ بەت)

28. ئۆزىن ئۆگنۈپ ئۇرىلادى،
يىراق يەرنى قارىلادى،
ئاتىغ كەمشىپ ئۇرىلادى،
ئۇڭۇت بولۇپ تۆپۈ ئاغدى.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 156 ـ بەت)

29. ئاباڭ قولىسام ئۇزۇ بارىپ،
تۇتار ئەردىم سۇسىن تارىپ،
بولۇن قىلىپ باشىن يارىپ،
يۇلۇغ بارچا ماڭا يىغدى.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 201 ـ بەت)

30. ئەرەن ئىزىپ سۆكە تۇردى،
باشى بوينىن سۆكە تۇردى،
ئۇڭۇت بولۇپ بۇكە تۇردى،
ئۇزۇ قاما تەبىن تىغدى.
(«دىۋان» III تۇم، فاكسىمىل 547 ـ بەت)

31. ئىزۇ بەرىپ بوشۇتتۇم،
تاۋار يۇلۇغ تاشۇتتۇم،
ئەرەن ئەسسىن ئەشۇتتۇم،
يۇكۇن بارچا ئۆزى چىغدى.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 113 ـ بەت)

IV

32. تاڭ ئاتا يورتالىم،
بۇدراچ قانىن ئىرتەلىم،
باسمىل بەگىن ئۆرتەلىم،
ئەمدى يىگىت يۇڭۇلسۇن.
(«دىۋان» III تۇم، فاكسىمىل 600 ـ بەت)

33. تۇنلە بىلە كۆچەلىم،
يامار سۇڭىن كەچەلىم،
تەررەڭۈك سۇڭىن ئىچەلىم،
يۇڭغا ياغى ئۇڭۇلسۇن.
(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 266 ـ بەت)

34. قىقرىپ ئاتىغ كەمشەلىم،
قالقان سۇنگۇن جۇمشالىم،
قاينىاپ يانا يۇمشالىم،
قاتىغ ياغى يۇڭۇلسۇن.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 221 ـ بەت)

35. تەگرە ئالىپ ئەگرەلىم،
ئاتتىن تۇشۇپ يۇگرەلىم،
ئارسلانلا يۇ كۆكرەلىم،
كۆچى ئانىن كەڭلسۇن.
(«دىۋان» II تۇم، فاكسىمىل 270 ـ بەت)

36. ئەندىك كىشى تەتلسۇن،
ئەل تۆرۇ يەتلسۇن،
تۇقلى بۆرى قاتلسۇن،
قازغۇ يەمە ساڭلسۇن.
(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 66 ـ بەت)

ئىككىنچى، مەنىسى:

تۆڭەندە تىرناق ئىچىدە مىسرالار بويىچە بېرىلگەن مەنىلەر كەمىنە نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈلگەن شەكلى: نەسرىي بويىچە چۈشەندۈرۈلگەن قۇرلار «دىۋان»نىڭ ئاپتورى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئەرەب تىلى بىلەن بەرگەن ئىزاهاتلىرىنىڭ ئۇيغۇر تىلىغا قىلىنغان تەرجىمىسىدۇر.

I

1. (بۇدراچ يەنە قۇتىردى، قوشۇننى يانا قايىردى،
باتۇرنىى پارلىدى، كەلمەك بولۇپ جۇغلىشۇر.)

ياباقۇ قەبىلىسىنىڭ بېگى بۇدراچ يانا لەشكەرلىرى بىلەن قايتتى. باتۇرلىرىنى تاللىدى، كېلىش ئۇچۇن توپلاندى.

2. (ئېرتىش سۇيى يەمەكلىرى، قاپتەك قىلىشىپ يۇرەكلىرىنى
شىمايلاۋاتىدۇ بىلەكلىرىنى، كەلمەك بولۇپ جۇغلىشۇر.)

يەمەك ــ قىيچاقلارنىڭ بىر ئايمىقى. شېئىردا مۇنداق كەلگەن: ئۇلار يەڭلىرىنى چىڭ تۇرۇپ، قاتتىق غەزەپ بىلەن، بىزنىڭ ئۇستىمىزگە بېسىپ كېلىشكە توپلانماقتا.

3. (ئۇسستىدىغان قۇياش قاپسىدى، ئېرتىش سۇيىنى كەچمەكچى بولدى،
ئۇمۇنغان ئاداش رەشكىسىدى، خەلق ئۇنىڭدىن ئۇركۇشۇر.)

يازنىڭ ئاپتىپى بىزنى قاپسىدى، ئۇمىد قىلىنغان ئاداش بىزگە ھەسەت قىلدى، دۇشمەن ئېرتىش سۇيىنى كەچمەكچى بولۇۋاتىدۇ، شۇ سەۋەبتىن خەلق ئۇركۇپ كەتتى.

4. (ئامانەت ئېلىپ بەرمىدى، ئاداشلىقتا تۇرمىدى،
ئېلىمنى كۆرۇپ ھارمىدى، نۇرغۇن ئادەم تىركىشۇر.)

بىركىم مەسخىرە قىلىنىپ ئېيتىلىدۇ: ئامانەت ئېلىشتىن توختىمىدى، ئالغاننى قايتۇرۇشنى ئويلىمىدى، دوستلۇققا رېئايە قىلمىدى، ئەمدىلىكتە لەشكىرىنى توپلاپ ئۇستۇمگە يۇرمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

5. (ياندى بەلكىم ۋەدىسىدىن، ئېدىر تۇۋى بىر ئۇچىدىن،
كەلدى بېرى جەسۇرىدىن، ھەممە باتۇرى جۇغلىنۇر.)

دۇشمەن توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۆز نىيىتىدىن (ۋەدىسىدىن) بەلكىم يانغان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ خەۋەرچىسى كەلدى، ئۇ ئېدىرنىڭ تۆۋەنكى بېشىدا، ئۇرۇشۇش ئۇچۇن يىگىتلىرىنى توپلاۋاتىدۇ.

6. (پىچىم ـ پۇتۇم تۇزۇشىدۇ، خاندىن ياردەم تىلىشىدۇ،
يەنە قەسەم ئىچىشىدۇ، باسمىل ـ چومۇل تىركىشۇر.)

ياباقۇلار بىلەن بولغان جەڭدىن كېيىن خاقانغا قارشى چىقماسلىققا، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشقا قەسەم ئىچىپ پۇتۇم تۇزۇشكەنىدى، خەلق خاقاندىن ياردەم سورىدى، باسمىل بىلەن چومۇللار بىزگە قارشى توپلىنىۋىدى، خاقان يېتىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ قانلىرىنى تۆكۈپ، ئۆزلىرىنى ئەسىر قىلدى.

7. (باسمىل قوشۇن قوزغاتتى، ئارسلان تەرەپكە يۇزلەندى،
بارچە كېلىپ توپلاندى، قورقۇپ بېشى ئايلاندى.)

غازى ئارسلان تېكىن بىلەن جەڭ قىلغان باسمىل قوشۇنى توغرىسىدا يېزىلغان: باسمىللار قوشۇنلىرىنى بىزگە قارشى كۇرەشكە رىغبەتلەندۇردى، ھەممىسى توپلاندى، ئارسلان تەرەپكە يۇرۇشتى، بىزنى كۆرۇپ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، باشلىرى ئايلاندى.....

8. (كەلسە ئەگەر تەركىنىم چېچىلمىغاي ئەل ـ توپۇم،
ئوڭشىلىدۇ تۇركۇنۇم، ئەمدى چېرىك سەپ تارتۇر.)

خاقان ياباقۇ ئۇرۇشىغا چاقىرىلىپ شۇنداق دېيىلگەن: گەر خاقانىڭ ياردىمى كەلسە، ئىشىمىز ئوڭشىلىدۇ. ئايماقنىڭ ئۆيلىرى يەتمەيدۇ، ھازىر جەڭچىلەر سەپكە تىزىلىپ بولدى، ھەي تەركىنىم، مېنىڭ ئالدىمغا يېتىپ كەل!

II

9. (خان چېدىرى قۇرۇلدى، قوشۇنى ئوتتەك ئۇرۇلدى،
تۇغ تىكىپ دۇمباق ئۇرۇلدى، نەگە قاچسا ئۇ قۇتۇلار؟)

جەڭ شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: خاننىڭ قاتتىق ئىسسىقتىن ۋە قار ـ يامغۇردىن ساقلايدىغان يېپەك چېدىرى تىكىلدى. تۇغلار قادالدى، دۇمباقلار چېلىندى. دۇشمەن لەشكەرلىرى ئوت ـ چۆپ ئورۇلغاندەك قىرىلدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ چوڭى مەندىن قانداق قېچىپ قۇتۇلار؟

10. (باتۇر ئەرلىرىنى ئايرىدىم، ئالتۇن ـ كۈمۈش جايلىدىم،
ئۇنىڭ بوينىنى قايرىدىم، قوشۇنى كۆپ كىم ئۇتار.)

بىر جەڭ تەسۋىرلىنىپ شۇنداق دېيىلدۇ: دۇشمەن قوشۇنلىرىنى پارچىلۇەتتىم، بويۇنلىرىنى قايرىۋەتتىم، خەزىنىسىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىنى ئالدىم، دۇشمەن لەشكەرلىرى قىرىپ ئۆلتۈرۈپ تۇگىتەلمىگۇدەك دەرىجىدە كۆپ ئىدى.

11. (باتۇرلار ئېرىغ قىرىشتى، بىر ـ بىرىنى ئالقىشلاشتى،
بىر كۈچ بولۇپ يۆلەشتى، پەرۋا قىلماي ئوق ئاتار.)

جەڭ شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: باتۇرلار بىر ـ بىرىنى راسا ئۆلتۈرۈشتى، كۈچىنى توپلاپ ئۆز كىشىلىرىنى قوللاشتى، مەدەت بېرىپ بىر ـ بىرىنى ئالقىشلاشتى، ئۆلۈمدىن قورقماي ئوق ئېتىشتى.

12. (ئەرلەر ئېرىغ ھۇرپىيىشەر، ساقال تۇتۇپ تارتىشار،
ئۆچ ـ كەكلىرىنى ئېلىشار، كۆكسىدە ئوت يانۇر.)

باتۇرلار بىر ـ بىرىگە غەزەپ بىلەن قارىشىپ ئۆچ ئېلىشقا كىرىشتى؛ ئۇرۇش قىزىپ كېتىپ، ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى غەزەپ ئوتىغا تولغاچقا، بىر ـ بىرىنىڭ ساقاللىرىغا چاڭ سېلىشتى.

13. كۇچى تەڭلەشكۇچە توقۇنۇشتى، چېرىك تارتىپ يېقىنلاشتى،
ئۇرۇغ قولۇمنى ئۇقۇشۇشتى، بىزگە كېلىپ ئۆچ ئالۇر.)

كۇچى يەتكۇچە ئۇرۇشۇپ باقتى، ئاندىن ئۇرۇق ـ ئايماقلىرىنى چاقىردى؛ لەشكەر تارتىپ جەڭگە ئاتلاندى، بىز تەرەپكە كېلىپ ئۆچ ئالماقچى بولۇۋاتىدۇ.

14. (توقۇنۇش ئىچىدە ئۇرۇشتۇم، قاشقا ئات بىلەن چېپىشتىم،
ئۇلۇغ بىرلە قېرىشتىم، ئۇتار! ئەمدى ئال، دېدىم.)

جەڭدە ئەلنىڭ چوڭى بىلەن ئۇرۇشتۇم، قاشقا ئاتقا مىنىپ جەڭگە كىردىم؛ «ئەي ئۇتار! بۇنى ئال» دەپ ئوق ئاتتىم (ئۇتار ـــ بىر ئادەمنىڭ ئىسمى).

15. (قەھرىم كېلىپ ئېتىلدىم، باتۇرلار بېشىنى توغرىدىم،
ئارسلاندەك ھۆركىرىدىم، ئەمدى مېنى كىم تۇتار؟)

غەزىپىم كېلىپ، دۇشمەن ئۇستىگە ئېتىلدىم، ئارسلاندەك ھۆركىرىدىم، باتۇرلارنىڭ كاللىسىنى ئال ـ دىم؛ ئاندىن كۆپچىلىك ئوتتۇرىسىغا چىقىپ، «قېنى، ئەمدى مېنى كىم تۇتالايدۇ؟» دەپ ۋارقىرىدىم.

16. (غەيرەتلىنىپ سەكرەتتى، بىزنى كۆپ ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى،
ئەر ـ ئاتلىرىنى يۇگۇرتتى، ئۇنداق قوشۇنغا كىم يېتەر؟)

جەڭدە ھۇجۇم قىلغان بىر ئادەم شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: ئۇ باتۇرلۇق كۆرسەتتى، ئاتلىق ۋە پىيادە ئادەملىرى ـ نى بىزگە قارىتىپ چاپتۇردى، ھۇنەرى بىلەن بىزنى ھەيران قالدۇردى. شۇنداق قوشۇنغا كىم تەڭ كېلەلەيدۇ؟

17. (ئەمدى ئۇيقۇدىن ئويغاندى، ئەل بولۇشقا تىرىكەندى،
كېيىن تولا ئۆكۇندى، ئۇنداق ئەرنى كىم يېڭەر؟)

دۇشمەن ئەمدى ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى، ئەل بولۇشتىن باش تارتقانلىقىغا كۆپ پۇشايمان يېدى، ئۇنداق ئادەمنى مەندىن باشقا كىم يېڭەلەيدۇ؟

18. (ھەددىدىن ئېشىپ بېرى كەلدى، مۇندا قېلىپ ئولتۇردى،
ئېلىنى ئۇستىلەپ بەردى، مۇكچىيىپ ئۇنى پۇتۇر.)

ئەسىر چۇشكەن بىر بەگ توغرۇلۇق سۆزلىنىدۇ: بەگ بىزگە ھەددىدىن ئېشىپ ھۆركىرەپ، نۇرغۇن لەشكەر بىلەن بېسىپ كەلگەندى، ئاخىر بىزگە ئۆز ئېلىنىمۇ ئۇستەك قىلىپ بەردى. ئەمدى بىزنىڭ يېنىمىزدا بېلى مۇكچىيىپ، دېمى ئىچىگە چۇشۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

19. (تابدۇ ماڭا ئېلىندى، قىلمىشىغا ئۇۋۇلاندى،
جاپا چېكىپ تولغاندى، تۇتقۇن بولۇپ ئۇ قاتار.)

دۇشمەن ماڭا ئەسىر چۈشتى، بېشىغا كەلگەن جاپا ـ كۈلپەتتىن قىينالدى. ھەتتا جېنىدىن تويدى، قىلمـ-
شىغا پۇشايمان يېدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى ئەيىبلىدى، بۇرۇن ئەركىن ئۆتكەن ئادەمگە بۇ ئىشلار بەك ئار كېلىۋاتىدۇ.

20. (ئۇن ـ تىنى يەنە ئۆچتى، ئىشى تېخى چاتاق بولدى،
ئەر ـ ئاتلىرى ئەل بولدى، ئۇنىڭ سۆزىنى كىم ئاڭلار؟)

بىر تۇتقۇن شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: ئۇنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى؛ ئادىمى، ئېتى تەسلىم بولـدى؛ ئىشىمۇ تېخى چاتاق بولدى، ئەمدى ئۇنىڭ سۆزىگە كىممۇ قۇلاق سالاتتى؟

21. (ئىشى ئۇنىڭ چاتاقلىشىپ، بوينىنى تۇتۇپ قايرىشىپ،
ئوغراقلار بىلەن ئۆرەدىشىپ، تۇتقۇن ئېلىپ قۇل ساتار.)

بىر تۇتقۇن تەسۋىرلىنىدۇ: تۇتقۇننىڭ ئىشى چاتاق بولدى، بىر قەبىلە يەنە بىر قەبىلىنى دەھشەتكە سالدى، بويۇن ئەگدۈرۈپ ئەسىر قىلدى. سېتىلىدىغان قۇلدەك ئۇنىڭ نەرخىنى تۆلىتىۋالدى.

22. (يارىسى ئۇنىڭ ئەدىدى، يارىلىنىپ تاغقا چىقتى،
قېنى ئېقىپ ئۆيىدى، ئەمدى ئۇنىڭغا كىم يېتەر؟)

قېنى توختىمىغان يارىدار ھەققىدە شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇنىڭ يارىسى ئەدەپ، بۇزۇلدى، يارىسىدىن قان كۆپ ئېقىپ، ھالى ئېغىرلاشتى، ئۇ تاغقا چىقىۋالدى. ئەمدى ئۇنى كىم تاپالايدۇ؟

23. (قېنى ئېقىپ بوشالدى، ئۆلۈك بىلەن قوشۇلدى،
پۇتۇن قېپى تىتىلدى، تۇغقان كۈنى ھەم پاتار.)

بىر ئۆلۈك شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: خۇددى تۇلۇم تېشىلىپ ئاققاندەك، ئۇنىڭ تېنىدىكى ھەممە قېنى ئېقىپ بولدى؛ ئەمدى ئۆلۈم يېقىنلاشتى، ئۇنىڭ كۈنى تۈگىدى، يەنى بەخت ـ دۆلىتى تۈگىدى.

III

24. (تاغنى بوكتەرگىلەپ يۈردۇم، ئۇنى تونۇپ يېقىن باردىم،
يانداپ بېرىپ قارا كۆردۇم، دۇشمەن چاڭ ـ توزان كۆتۈردى.)

ئېگىز ـ پەس قىرلارنى ئېشىپ، تاغنىڭ چوققىسىغا چىقتىم، يىراقتا بىر قارا كۆردۇم، ئۇنىڭ دۇشمەن ئىكەنلىكىنى بىلىپ، تۇرغان يېرىمدە تۇرۇپ قالدىم. دۇشمەننىڭ توپا ـ توزانلىرى ھەممە ياقنى قاپلاپ كەتتى.

25. (پەسكە ژاڭقىراپ ئايماق تەردىم، جەڭ ئىچىدە زەربە بەردىم،
يېغىنغا قارشى كىرىش قۇردۇم؛ ئەرلىرى كۆرۈپ باش ئەگدى.)

تـۆۋەنگە قاراپ ژاڭقىراپ ئۇرۇق ـ ئايماقلىرىمنى توپلىدىم، دۇشمەنگە قارشى يا قـۇردۇم، راسـا زەربـە بىلەن جەڭ قىلدىم، ئادەملىرى كۆرۈپ باشلىرىنى ئېگىشتى.

26. (باتۇر ئەرلەر قىچقىرىشتى، ھەممە قورال بىلەن توقۇنۇشتى،
قىڭغىر كۆزدە بېقىشتى، قىلىچ قىنىغا كۆچەپ سىغدى.)

باتۇر يىگىتلەر بىر ـ بىرىنى جەڭگە قىچقىرىشتى، قىڭغىر كۆزلىرى بىلەن قارىشىپ ھومىيىشـتى؛ ھەممە قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ ئۇرۇشتى. قان كۆپ ئۇيۇپ كەتكەنلىكىدىن، قىلىچلىرى قىنلىرىغا تەسـ-
تە سىغدى.

27. (تالاي باشلار دومىلىدى، كۇچى ئۇنىڭ ئاجىزلىدى،
يېغا ئاندىن ياۋاشلىدى، قىلىچ قىننىغا كۇچەپ سىغدى.)

بىر جەڭ شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: باتۇرلىرىنىڭ باشلىرى تەنلىرىدىن جۇدا قىلىندى، شۇڭا دۇشمەننىڭ ھەيۋىسى سۇنۇپ، كۇچى ئاجىزلاشتى. قىلىچلار يۇزىگە يۇقۇپ قاتقان قانىنىڭ جىقلىقىدىن قىنلىرىغا تەستە سىغدى.

28. (ئۆزىنى ماختاپ كۆرەڭلىدى، ئات دېۋىتىپ ھۇررالىدى،
يىراق يەرنى قارىلىدى، ئۈيات بولۇپ تۆپىگە چىقتى.)

ئۆز ئۈستىگە ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن باتۇر شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: ئۇ كۆرەڭلەپ، ھەددىدىن ئاشقانىدى، ئۆزىنى ھەيۋەتلىك كۆرسىتىپ خۇددى يەرنىڭ تانابىنى تارتىدىغاندەك، ئات بىلەن ھەمله قىلىپ كېلىۋىدى، ئاخىر شەرمەندە بولۇپ دۆڭدىن ئارتىلىپ قېچىپ كەتتى.

29. (ئەگەر خالىسام قوغلاپ بېرىپ، ئولجا قىلىپ بېشىنى يېرىپ،
تۇتار ئىدىم، قوشۇنىنى يېرىپ، بار ـ يوقىنى ماڭا يىغدى.)

يېڭىلگەن كىشى توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: ئەگەر مەن خالىسامغۇ كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ، قوشۇنىنى تارمار قىلاتتىم ۋە ئۆزىنى تۇتقۇن قىلىپ، باش ـ كۆزىنى ياراتتىم. لېكىن جېنىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئالدىمغا نۇرغۇن مال قويدى. مەن ئۇنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزۈمدىن مىننەتدار قىلدىم.

30. (ئەرلەر ئەۋەتىپ تىزلاپ تۇردى، ئۈيات بولۇپ پۇكۇپ تۇردى،
باش ـ بوينىغا ئېلىپ تۇردى، قوغلىما دەپ بېشىنى سالدى.)

يېڭىلگەن بىر ئادەم توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇ ماڭا بىرمۇنچە ئادەملىرىنى ئەۋەتتى، ئۇلار ئالـ
ـدىمدا تىزلىنىپ تۇردى. باشلىقلىرىنىڭ دېگىنىچە، ئۆز گەدەنلىرىگە ئېلىشتى، ئېگىلدى، پۇكۇلدى، خەلـ
ـتىن ئۈيالدى. مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ مېنى قوغلىما دېدى، مەنمۇ بۇنى قوبۇل كۆردۈم.

31. (ئەركىلىك بېرىپ بوشاتتىم، ئەر گۈناھىنى يوشۇرتتۇم،
تۆلەم مالنى توشۇتتىم، بارچە يۈكنى ئۆزى چىگدى.)

قولغا چۈشكەن ئەسىر توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: « ئۆز جېنىڭنى قۇتقۇزۇشقا مال كەلتۈر» دەپ ئۇ ـ
ـنى بوشاتتىم؛ كەلتۈرگەن مالىلىرىنى ئۆزىگە توشۇتتۇم ۋە ئۇنى ئۆز گۈناھىنى ئۆزى يۈيۈشقا بۇيرۇدۇم، ھەتتا
ئۇلارنىڭ چوڭمۇ يار ـ يۆلەكسىز قېلىپ، ئۆز يۈكىنى ئۆزى تاڭدى.

IV

32. (تاڭ ئېتىپلا يۈرتەيلى، باسمىل بېگىن ئۆرتەيلى،
بۇدراچ قېنىن ئىرتەيلى، ئەمدى يىگىت توپلانسۇن.)

تاڭ يورۇشى بىلەنلا ئات سېلىپ يۈرۈش قىلايلى. بۇدراچنىڭ قېنىنى ئېرىتىپ تۆكەيلى، ئۆچ ئالايىلى
(بۇدراچ ـــ ياباقۇلاردىن بىرى). باسمىل بېگىنى كۆيدۈرەيلى، ئەمدى يىگىتلەر دەرھال توپلانسۇن.

33. (تۇن بىلەن كۆچەيلى، سىزغىن سۇدىن ئىچەيلى،
يامار سۈيىنى كېچەيلى، ئورمال دۈشمەن ئۇۋالسۇن.)

تۇن ـ كېچىدىلا كۆچۈپ ماڭايلى، يامار دەرياسىنىڭ سۈيىنى كېچەيلى. سىزىپ چىققان سۇزۇك سۈيـ
ـدىن ئىچەيلى، ئىتائەتسىز دۈشمەن بىتچىت بولۇپ كەتسۇن.

34. (قىقىراپ ئاتنى سالايلى، قاياپ يانا يۈمشايلى،
قالقان ـ نەيزە ئۇرايلى، قاتتىق يىغا بوشىسۇن.)

دۈشمەننىڭ ئۇستىگە شاۋقۇن ـ سۈرەن بىلەن ئات سېلىپ، باستۇرۇپ بارىمىز. قالقان تۇتۇپ، نەيـزە
بىلەن زەربە بېرىپ، قاتتىق ئېلىشىمىز، كېيىن دۈشمەن يارىشىشنى تىلىسە ئاندىن توختايمىـز. شۇنـداق
قىلساق قاتتىق دۈشمەن بوشايدۇ.

35. (چۆرەپ ئېلىپ ئورايلى، ئارسلاندەك ھۆركىرەيلى،
ئاتتىن چۈشۈپ يۈگۈرەيلى، كۈچى ئۇنىڭ خورىسۇن.)

دۈشمەننى چۆرۈلدۈرۈپ قورشايلى، ئاتلاردىن چۈشۈپ، ئارسلاندەك ھۆركىرىگەنچە ئالغا يـۈگـۈرەيـلى،
شۇنداق قىلىپ، دۈشمەن زەئىپلەشسۇن.

36. (ئەخمەق كىشى ھوشىنى بىلسۇن، توقلا ـ بۆرە قېتىلسۇن،
ئەلدە تۇزۇم يېتىلسۇن، قايغۇ يەنە تۈگەپ كەتسۇن.)

قىلىچىمىز بىلەن شۇنداق يول ئاچايلىكى، ئۆندەرەيدىغان ھاماقەتلەر ھوشىنى تاپسۇن، ئەلنىڭ ئىشـى
تۈزەلسۇن. توقلىلار بىلەن بۆرىلەر خاتىرجەم بىللە ياشايدىغان بولسۇن. بىزدىن غەم ـ قايغۇ كۆتۈرۈلسۇن.

3. چۇشىنىكلەر

بىكەچ ــ تېكىنلەرنىڭ لەقىمى. « بىكەچ ئارسلان تېكىن» دېگەنگە ئوخشاش. بۇ سۆز يۇمشاق «ك» (گ) بىلەن ئېيتىلسا، « بەگ» سۆزىنىڭ كىچىكلىتىلگەنلىكى بولۇپ، ئامراقلىق ۋە ئەركىلىتىش تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى « ئەمىر» مەنسەبكى « بەگ» سۆزىنى ئاخىرقى ھەرپى يۇمشاق «ك» (گ) دۇر.»

(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 180 ـ بەت)

بۇدراچ ــ يابىاقۇ قەبىلىسىنىڭ چوڭلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى. بىكەچ ئارسلان تېكىن زامانىدا، بۇ ئادەم مۇسۇلمانلارغا ئەسىر چۈشكەنىدى.

(«دىۋان» I تۇم، فاكسىمىل 227 ـ بەت)

بۈكە ــ ئەجدىھا، يوغان يىلان. ماقالىدە مۇنداق كەلگەن: يەتتى باشلىغ يەل بۈكە ــ يەتتە باشلىق يەل بۈكە (مۇڭۈز). يابىاقۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ، باتۇر يىگىتلىرىگىمۇ شۇنداق نام بېرىلىدۇ، مەسىلەن: بۈكە بۇدراچ دېگەندەك. بۇ ئادەم يەتتە يۈزمىڭ لەشكىرى بار تۇرۇقلۇقمۇ، مۇسۇلمانلاردىن ئارسلان تېكىن غازىنىڭ قىرىق مىڭ لەشكىرى بىلەن بولغان بىر ئۇرۇشتا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان.

ئەمگۈرئوغلى

ەدىمكى ئەسەرلەردىن نەقىل كەلتۈرۈپ رىۋايەت قىلغۇچى سۆز ئۇستىلىرى، سۆز كانلىرى- دىن ئۇنچە - مەرۋايىتقا ئوخشاش يالتىراپ نۇر چېچىپ تۇرىدىغان ئىبارىلەرنى ئېلىپ چىقىپ تۆۋەندىكى داستاننى رىۋايەت قىلىدۇ:

چەمبىل ئىسىملىك بىر شەھەر بار ئىدى. ئۇنىڭغا ئەھمەدخان ئىسىملىك بىر پادىشاھ ھۆكۈمران ئىدى. ئۇنىڭ ھۆكۈمى شۇ ئەتراپتىكى قىرىقتا يېقىن پادىشاھقا يۈرەتتى. ئۇنىڭ قېشىدا ئايخان، كۈن- خان، بۈلبۈلخان، چىڭگىسخان، ئەسەنخان دېگەن تاجدار پادىشاھلار بار ئىدى.

بۇ ئەھمەدخانىنىڭ بىر سىڭلىسى بار ئىدى، ئىسمىنى زۈلپەر ئايىم، دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ بالاغەتكە يەتكەن بولسىمۇ شۇ ئۆمرى ئىچىدە ئەركەك چۈشەنمىگەنلىكىمۇ يۈزىنى كۆرمىگەنىدى. ئۇنىڭ بىر چىرايلىق كېلىشكەن چارىيغى بار ئىدى. ئۇ ئەنە شۇ باغدا سەكسەنگە يېقىن كېنىزەكلەر بىلەن تۇراتتى. بۇ كېنىز- ەكلەر ھەمىشە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى، ساز چېلىشىپ، ئۇسسۇل ئويناپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاچاتتى ۋە ئۆز كۆڭلىنىمۇ خۇش قىلاتتى.

بىر كۈنى زۈلپەر ئايىم باغدىكى تەختى ئۇستىدە ئولتۇرۇپ چېچىنى تاراۋاتاتتى. شۇ چاغدا، شۇ باغنىڭ يېنىدىن ھەزرىتى ئىلى دۇلدۇلىنى مىنىپ ئۆتۈپ قالدى، ئۇنىڭ بۇ گۈزەل قىزغا كۆزى چۈشتى. شۇ ئاي يۈزلۈك پەرى مەندىن بىر بالا تۇغقان بولسا، ئەجەب ياخشى بولاتتى! ... دەپ ئويلاپ ئۆتۈپ كەتتى.

شۇ چاغدا ئۇ قىزنىڭ بويى شۇركۈنۈپ ھامىلدار بولدى، كۈنلەردىن بىر كۈنى زۈلپەر ئايىم قولىغا ئەينەك ئېلىپ قارىدى. يۈزىگە چۈشكەن داغلارنى كۆردى. بۇ داغدىن ئۇ ئەجەبلەندى، بۇ نېمە ئىش؟ يۈ- زۈمگە داغ چۈشۈپ قاپتۇ. مەن تېخى ياتلىق بولمىسام؟ ... دەپ بۇ ھالەتنى ئانىسىغا ئېيتتى. ئانىسى يىغلىدى، زۈلپەر ئايىم ئۆزىگە ئۆزى: « ئاكام ئەھمەدخان ئاتاقلىق پادىشاھ تۇرسا، بۇ ئىشنى ئاڭلىسا ئەلۋەتتە ماڭا ئاھانەت قىلىدۇ ! ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ بۇ ئىش ئېغىر ھاقارەت كەلتۈرىدۇ !»... دەپ جاينامازنى سېلىپ قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ: « خۇدايا پاك پەرۋەردىگارا، مېنى بۇ ھالغا سېلىپ شەرمەندە قىلغۇچە جېنىمنى ئالغىن !» دەپ يىغلاپ تۇرۇپ مۇناجات قىلدى. قىلغان تەلىپى ئىجابەت بولدى، ئەزرائىل ئە- لەيھىسسالام كېلىپ ئۇنىڭ جېنىنى ئالدى. بۇ چاغدا قورساقتىكى بالا ئالتە ئايلىق بولغانىدى. بالا گۆرده تۇغۇلدى. ئۇ بالا بىر قومۇشنىڭ تۆشۈكىدىن نەپەس ئالدى ۋە تاشقىرىقى گۆرگە چىقىپ قالدى.

ئەمدى سۆزنى قەمبەر ۋەلىدىن ئاڭلايلى:

ھەزرىتى ئېلىنىڭ دۇلدۇل ۋە باشقا يىلقىسىنى باقىدىغان بوۋاي قەمبەر ۋەلى دېگەن كىشى بار

ئىدى. بىر كۈنى بۇ كىشى قارىسا بىر ئالا بايتال گۆرىستانلىققا قاراپ كېتىۋاتقان. بۇ ئىش ئۇدا بىرقانچە كۈن، بىرقانچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن، بوۋاي قەمبەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ باردى. قارىسا، بۇ ئالا بايتال بىر ئوچۇق گۆردە پاقلاندەك بىر ئوغۇل بالىنى ئېمىتىۋاتقان. بوۋاي قەمبەر بايتال بالىنى ئېمىتىپ بولۇپ ئۆزى كەلگەن تەرەپكە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن ئوچۇق گۆرگە كىرىپ قارىسا، پاقلاندەك بىر ئوغۇل بالا ياتقان، پېشانىسى نۇرلۇق، ئۆزى خەتنە قىلىنغان، تىرناقلىرى ئېلىنغان، بوۋاي قەمبەر بالىنى بۇ ھالدا كۆرۈپ ھەيران بولدى.

بوۋاي قەمبەر ئەتراپىغا قاراپ ئۇ يەردە گۆر قېزىۋاتقان گۆركەشلەرنى كۆردى. ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئەي گۆركەشلەر، بۇ كىمنىڭ گۆرى؟ بۇ يەردە كىم ياتقان؟ — دەپ سورىدى. گۆركەشلەر:

— بۇ گۆر پادىشاھىمىز ئەھمەدخاننىڭ سىڭلىسى زۇلپەر ئايىمنىڭ. بۇ يەردە شۇ كىشى ياتقان ! — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

بوۋاي گۆركەشلەرگە:

— سىلەردىن بىرىڭلار بېرىپ ئەھمەدخاننى بۇ يەرگە باشلاپ كېلىڭلار ! — دېدى. گۆركەشلەردىن بىرى ئەھمەدخاننى باشلاپ كەلدى. ئەھمەدخان كېلىپ بالىنى كۆرۈپ خۇدانىڭ قۇدرىتىدىن ھەيران بولدى. بوۋاي قەمبەر ۋەلى ئەھمەدخانغا:

— بۇ گۆر سىزنىڭ سىڭلىڭىزنىڭ ئىكەن. بۇ بالا شۇ گۆردە تۇغۇلۇپتۇ، ئەمدى سىز بۇنىڭغا نېمە دەپ ئات قويماقچى؟ ! — دەپ سورىدى.

ئەھمەدخان:

— تەقسىر، بۇ بالىغا ئۆزلىرى بىر ئات قويۇپ بېرسىلە ! — دېدى.

بوۋاي قەمبەر:

— بۇ ئوغۇل گۆردە تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن ئىسمى گۆر ئوغلى بولسۇن ! — دەپ ئوڭ قۇلىقىغا ئەزان قىچقىرىپ، چەپ قۇلىقىغا تەكبىر ئېيتتى. بوۋاي قەمبەر ئالا بايتالنى شۇ بالا ئەمسۇن ! دەپ بەردى.

ئەھمەدخان ئادەملىرىگە ئاتنى يېتىلەتتى. بالىنى يۆگەككە ئوراپ كۆتۈرتتى. شەھەرگە كىرىپ ئاھالىلىگە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز خۇدايى نەزىر قىلىپ بەردى.

گۆر ئوغلى خان ئوردىسىدا ئالا بايتالنى ئېمىپ چوڭ بولدى. تۆت ياشقا كىرگەندە ئەھمەدخان ئۇنى مەكتەپكە بەردى. ئۇ، مەكتەپتە يەتتە ياشقىچە ياخشى ئوقۇدى. شۇ كۈنلەردە ئەھمەدخان شىكارغا تەييارلاندى، مېڭىش ئالدىدا ئۇ خوتۇنى ئەزىم كۆز ئايىمغا:

— گۆر ئوغلىغا ياخشى قارىغىن ! ئۇنى كۆزۈڭنىڭ قارىچۇقىدەك ئاسرا. نېمە دېسە شۇنى قىلىپ بەر ! — دەپ تاپىلىدى.

ئەھمەدخان گۆر ئوغلىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا ھېرىسلىق بىلەن قارايتتى. ئەزىم كۆز ئايىم ئېرىگە:

— ئەمرىڭىزنى جېنىم بىلەن ئىجرا قىلىمەن. مەندىن خاتىرجەم بولۇڭ ! — دەپ جاۋاب بەردى.

ئەھمەدخان خوتۇنىدىن خاتىرجەم بولۇپ، ئايخان، كۈنخان، بۈلبۈلخان، چىڭگىسخان، ئەسەنخان قاتارلىق تاجدارلار بىلەن شىكارغا ئاتلاندى.

ئەمدى سۆزنى شاختار شاھتىن ئاڭلايلى: جەيھۇن شەھىرىدە شاختار دەپ بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ توقسان مىڭ لەشكىرى بار ئىدى، ئۆزى زالىم ۋە رەھىمسىز ئىدى. ئۇنىڭ جەڭگە ئۆگىتىلگەن

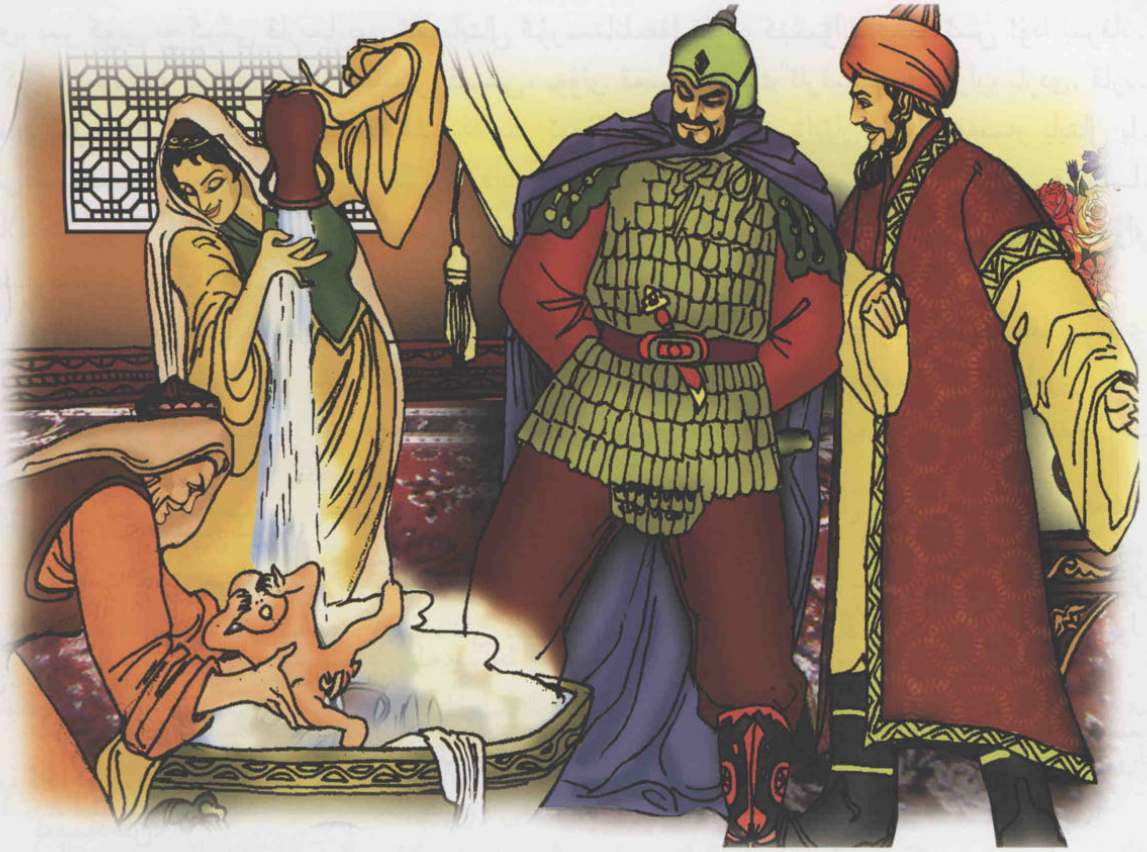

ئوتتۇز مىڭ نار تۆگىسى بار ئىدى. خارتۇمغا[3] قىلىچ باغلىغان ئوتتۇز مىڭ پىلى بار ئىدى، ئۇنىڭ جەڭ ئەسۋابلىرى ناھايىتى خىل ئىدى. ئۇنىڭ دانىيات ئىسىملىك بىر پالۋانى بار ئىدى، شاختار شاھ-نىڭ پۇتۇن لەشكىرىگە شۇ باشلىق ئىدى. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇ شەھەرنىڭ رەستىسىگە چىقتى. ئۇ بۇ يەرگە بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ بىر يەرگە يىغىلغانلىقىنى كۆردى. ئۇ يېقىن كېلىپ ئۇ يەردە قەغەزگە سىزىلغان بىر سۈرەتنى كۆردى. بۇ سۈرەت بىر ئايالنىڭ سۈرىتى ئىدى. شۇ ئەتراپتا بۇ سۈرەتنى كۆرگۈچىلەرنىڭ خېلى كۆپى هوشىدىن كېتىپ يىقىلغانىدى. دانىيات كېلىپ:

— بۇ كىمنىڭ سۈرىتى؟ ! — دەپ سورىدى.

بۇ سۈرەتنى كۆرسىتىۋاتقان كىشى بۇرۇن ئەھمەدخاننىڭ ئالدىدا خىزمەت قىلاتتى. بۇ سۈرەت ئەھ-مەدخاننىڭ خوتۇنى ئەزىم كۆز ئايىمنىڭ ئىدى، سۈرەتنىڭ ئىگىسى كىشىلەرنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

— بۇ سۈرەتتىكى ئايال ئەھمەد شاھمىنىڭ خوتۇنى. ئىسمى ئەزىم كۆز ئايىم ! — دەپ تەرىپلىدى.

دانىياتمۇ ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى، كېيىن ئۇ: «مەن هاياتلا بولىدىكەنمەن، ئەھمەدخاننىڭ خوتۇنى ئېلىپ قاچمەن ! » دەپ قەسەمياد قىلدى.

جەيھۇن بىلەن چەمبىلنىڭ ئارىلىقى خېلى يىراق ئىدى. دانىيات ئەھمەدخاننىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك شىكارغا چىقىپ كەتكىنىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ بۇ ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ، لەيلى قەر ئاتلىق تۇلپارنى مىنىپ يولغا چىقتى. بۇ تۇلپار بىر كۈندە بىر ئايلىق يولنى باساتتى. ئۇنىڭ بەدىنى ئاجايىپ چىرايلىق، كېلىشكەن، چىپار ئىدى. ئۇنىڭ قەددى دۈمبىنىڭ سۈرىتىگە، سىنى مالائىكىنىڭ كۆرۈنۈشىگە ئوخشايىتى، يالى بوينىنى يېپىپ يەرگە چۈشكەن، تۇيىقى پەلەكنى كۆزلىگەن شۇنداق بىر ئات ئىدى. دانىيات

شۇ ئات بىلەن يەتتە كۈندە ئۆزىنى ئەھمەدخاننىڭ شەھىرىدە كۆردى. دانىياتنىڭ بېشى بۇتتەك، قولى چىنارنىڭ شاخلىرىدەك ئىدى، ئۇ قولىغا نەيزىنى تۇتۇپ، بېشىغا تىللا قالقاننى كىيىپ، ھەيۋەت بىلەن ئېتىنى يېتىلەپ شەھەرگە كىردى.

گۆر ئوغلى ئۆزى ئېمىپ چوڭ بولغان ئالا بايتالنى يېتىلەپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ كۆزى دانىياتقا چۈشتى. ئۇ دەرھاللا:

— سەن نېمىسەن؟ ئادەممۇ ياكى دېۋە، ياكى جىنمۇسەن؟! بۇنداق ھەيۋە بىلەن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن؟ — دەپ سورىدى.

دانىيات:

— مەن ئادەممەن، بۇ شەھەرگە تاماشا ئۈچۈن كەلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

گۆر ئوغلى ئۇنىڭغا:

— ئۇنداق بولسا، قولۇمدىكى بۇ ئالا بايتالغا، سېنىڭ قولۇڭدىكى بۇ چىپار ئايغىرنى چاپتۇرۇۋالسام قانداق؟ ئەگەر سەن بۇ ئىشنى ماقۇل كۆرسەڭ، مەنمۇ سېنى دۇنيادىن بىھاجەت قىلاتتىم، — دېدى.

دانىيات:

— ئەي بالا، مېنىڭمۇ دۇنياغا ھاجىتىم يوق. مېنىڭ بىر ئىشىم بار، سەن شۇنى قىلىپ بەرسەڭ، ئاتنى چاپتۇرۇۋالساڭ مەيلى! — دېدى.

گۆر ئوغلى:

— قانداق ئىش ئۇ مەن قىلىپ بېرىدىغان؟ — دەپ سورىدى.

دانىيات:

— ماڭا ئەھمەدخاننىڭ خوتۇنى ئەزىم كۆز ئايىم توققۇز قەۋەت كىيىم ـ كېچەككە پۈركىنىپ چىقىپ ئۆز قولى بىلەن بىر پىيالە ئۇسسۇزلۇق تۇتۇپ بەرسۇن، مانا شۇ ئىشقا ئۇنى ماقۇل قىلالىساڭ، مەنمۇ ئېتىمنى ئېتىڭغا چاپتۇرۇۋېلىشىڭغا قوشۇلىمەن. باشقا تەلىپىم يوق! — دېدى.

گۆر ئوغلى بۇ چاغدا ئاران يەتتە ياشتا ئىدى، ئۇ بۇنىڭ يامان غەرىزىنى تېخى سەزمەيتتى. يۈگۈرۈپ كىرىپ ھامما ئاچىسى ئەزىم كۆز ئايىمغا:

— ئاچا! بۇ شەھەرگە بىر پالۋان كەپتۇ، ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ چېكىلىكى تىزىدىن ئېشىپتۇ، يالى يەرگە تېگىپتۇ. مەن ئۆمرۈمدە بۇنداق چىرايلىق ئاتنى كۆرگەن ئەمەسمەن، ئۇ ئاتنى بىر كۆرۈپلا ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالدىم، « ئالا بايتالغا چاپتۇرۇۋالاي!» دېسەم، ئۇ ئاتنىڭ ئىگىسى ھېلىقى پالۋان « سىزنى توققۇز قەۋەت كىيىمگە يۆگىنىپ چىقىپ، ماڭا بىر پىيالە ئۇسسۇزلۇق تۇتۇپ بەرسۇن؛ سەنمۇ ئېتىمنى ئېتىڭغا چاپتۇرۇۋال!» دەيدۇ، سىز بۇنىڭغا نېمە دەيسىز؟! — دەپ سورىدى.

ئەزىم كۆز ئايىم:

— بالام گۆر ئوغلى، سەن بۇ رايىڭدىن قايت! — دېدى. گۆر ئوغلى ئۇنىمىدى.

ئەزىم كۆز ئايىمغا يالۋۇرۇپ يېلىنىدى.

ئەزىم كۆز ئايىم گۆر ئوغلىنىڭ يالۋۇرۇشىغا چىدىمايى:

— ئەي گۆر ئوغلى بالام، سەن ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ! ئۇنىڭ نېمىتى يامان، ئۇ بۇ يەرگە سۇ ئىچكىلى ئەمەس، بىزگە زىيانكەشلىك قىلغىلى كەلگەن. ئۇ، ئەھمەدخاننىڭ شىكارغا چىقىپ كەتكىنىنى ئاڭلىغان، بۇ پۇرسەتنى ئۆزىنىڭ يامان نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ پەيتى، دەپ ھېسابلى-

غان. بىزگە ئۇنىڭدىن زادى ياخشىلىق كەلمەيدۇ ! ــ دېدى.

گۆر ئوغلى:

ــ يېنىڭىزدا مەندەك بالىڭىز تۇرغاندا، ئۇنىڭ سىزگە زىيان يەتكۈزۈشكە چامى يەتمەيدۇ ! ــ دەپ يېلىنىدى. ئەزىم كۆز ئايىم ئىلاجسىز ماقۇل بولدى. گۆر ئوغلى سىرتقا چىقىپ دانىياتقا:

ــ ئاتتىن چۈش ! ــ دېدى.

دانىيات ئاتتىن چۈشتى. گۆر ئوغلى «لەيلى قىر» دېگەن بۇ چىپار ئاتنى بايىتىلغا چاپتۇردى. كېيىن دانىيات ئېتىغا مىنىپ ئوردىنىڭ پەنجىرىسىگە كەلدى. ئەھمەدخاننىڭ خوتۇنى ئەزىم كۆز ئايىم توققۇز قات لىباسقا پۈركىنىپ بىر پىيالە ئۈسۈزلۈق ئېلىپ پەنجىرىگە چىقتى، سۇنى دانىياتقا سۇندى.

دانىيات ئەزىم كۆز ئايىمنى سۇ بىلەن قوشۇپ تۆت سەر پاختىنى كۆتۈرگەندەك يۇلۇۋېلىپ تۇلپارنىڭ ئالدىغا ئالدى.

ــ چۇ، جانىۋار ! ــ دەپ شامالدەك شەھەردىن چىقىپ كەتتى.

گۆر ئوغلى:

ــ ۋاي ئاچا ! ــ دەپ قالدى. كېيىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتەلمىدى. گۆر ئوغلى:

ــ ئاھ ئاچام ! ــ دەپ سۇ ۋە نساندىن قالدى. قىزىلگۈلدەك چىرايلى سامانىدەك سارغايدى. بۇ ئىشلار ئۆتۈپ ئۇچ كۈندىن كېيىن ئەھمەدخان پادىشاھلار بىلەن شىكارىدىن قايتىپ كەلدى. ئوردىسىغا كىرىپ تەختكە چىقتى. گۆر ئوغلىنى غەملىك كۆرۈپ:

ــ ئەي بالام گۆر ئوغلى، ساڭا كىمدىن نېمە ئەلەم يەتتى؟ قىزىلگۈلدەك چىرايلىڭ سامانىدەك سارغىيىپتۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

گۆر ئوغلى تاغىسىنىڭ غەزەپ قىلىشىدىن قورقاتتى. شۇڭا ئۇ:

— ئەي تاغا، ئۆز بېشىمدىن قورقمەن ! — دەپ يەرگە قارىدى.

ئەھمەدخان:

— ئەي ئوغلۇم، ھەرقانداق گۇناھىڭ بولسا ئۆتتۈم، قورقما ! — دېدى.

گۆر ئوغلى:

— سىزنىڭ جاندىن ئەزىز كۆرىدىغان مېھرىبان ئاغىچىڭىز، مېنىڭ ھامماچام ئەزىم كۆز ئايىمنى شاختار شاھنىڭ دانىيات دېگەن پالۋانىغا ئولجا قىلىپ تارتتۇرۇپ قويغىنىمغا خجىل بولۇپ، شۇنداق سارغايدىم ! — دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى تولۇق بايان قىلدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئەھمەدخاننىڭ تاقىتى تاق بولدى، غەزىپى ئۆرلىدى. بۇنى گۆر ئوغلىمۇ سەزدى، لېكىن ئەھمەدخان گۆر ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ:

— ئەي بالام گۆر ئوغلى، بۇ ئىشقا خجىل بولما ! مېنىڭ بېشىم ئامان، ئۆزۈم ھاياتلا بولىدىكەن، ئەزىم كۆز ئايىمدەك خوتۇندىن يەنە نەچچىنى ئالىمەن ! — دېدى گۆر ئوغلى. ئەھمەدخاننىڭ خاپا بولۇپ دىلىنىڭ چىگىلگىنىنى بىلدى.

— بېشىم كىچىك، ئۆزۈم تېخى بالا. ئون ياش ياكى ئونىڭدىن يۇقىرىراق ياشقا كىرگىنىمدە، ئات ئۈستىدە ئولتۇرغۇدەك بولغىنىمدا خوتۇنۇڭ ئەزىم كۆز ئايىمنى مەن ئۇ ئەبلەخنىڭ قولىدىن تارتىپ كەلمەيدىغان بولسام گۆر ئوغلى دېگەن ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن ! — دەپ ئەھدە قىلدى.

گۆر ئوغلىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئەھمەدخان:

— ئەي بالام گۆر ئوغلى ! مېنىڭ ئايخان، كۇنخان، بۇلبۇلخان، چىڭگىسخان، ئەسەنخاندەك ھەربىر مىڭ كىشىگە تەڭ كەلگۇدەك باھادىر تاجدار پالۋانلىرىم تۇرۇپمۇ مەن جەيھۇن شەھىرىنىڭ ئۈستىگە ئات سېلىپ بارالمىغان، ھالا بۇگۈنكى كۈندە يېشىم ئەللىككە يېتىپتۇ. مەن قورقۇپ بارالمىغان يەرگە سەن كىچىك بالا تۇرۇپ قورقماستىن بېرىشقا قەسەم قىلدىڭغۇ؟ بۇ ئاجايىپ بىر ئىشقۇ ! — دەپ سورىدى.

گۆر ئوغلى جاۋاب بەرمىدى، ئەمما قەسەمدىنمۇ يانمىدى. ئاردىدىن بىرمەھەل ئۆتكەندىن كېيىن ئالا بايتال « لەيلى قىر »غا ئوخشاش بىر تۇلپار تۇغدى. ئۇنىڭ ھەممە يېرى، ھەتتا چىپارىنىڭ خاللىرىمۇ دانىياتنىڭ ئېتىغا ئوخشاش ئىدى. گۆر ئوغلى خۇشال بولۇپ بۇ ئاتنىڭ بوغۇزىغا كۆك كىشمىش بەردى، « زېرەك بولسۇن !» دەپ ئادەم سۈتىدە ئېغىزلاندۇردى. ئۇسسۇزلۇقىغا تۆگىنىڭ سۈتىنى بەردى، « بويى ئېگىز بولسۇن !» دەپ قۇلان ئەمدۇردى، « تاغدىن ئىرغىپ ئۆتسۇن !» دەپ كېيىك سۈتىنى بەردى. شۇ تەرىقىدە ئۇنى راسا بىر يىل باقتى. گۆر ئوغلى ئۇنى مىنسە كۆتۈرىدىغان بولدى.

گۆر ئوغلى ئون بىر ياشقا كىرگەندە، بۇ لەيلى قىر تۇلپارنىڭ ئۈستىگە ئېگەر سېلىپ مىنىپ سىرتقا چىقىپ تەرەپ ـ تەرەپنى تاماشا قىلدى. ئەمىر ۋە ئاكابىرلار بىلەن ئات مەشىقى قىلدى. ئات ئۈستىدە تۇرۇپ ئادەمنى ئادەمگە ئېتىپ تۇتۇۋېلىپ ئۆزىنى چېنىقتۇردى. ئۇچ پاتمان چوڭىدا يۇمىلاق ئۇچ ئوق قۇيدۇرۇپ، ئۇنى بىر ـ بىرىگە تەگكۈزمەي ئاسمانغا ئېتىپ ئويندى. شۇنداق قىلىپ ئۇ توپ ـ بازلىق، نەيزىۋازلىق مەشقلىرىدە، يەردە بولسۇن ياكى ئاتتا بولسۇن ھەممىنى يېڭىپ چىقتى.

چەمبىلدە بولسۇن ياكى ئالمىلىقتا بولسۇن، ئونىڭغا بۇ ئىشلاردا ھېچكىم يېتەلمىدى. تەرىپى ئەتراپقا تارقالدى. ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىمۇ شۇنداق بىر ئات بولدىكى، ئۇنىڭ قەددى دۈە سۇرىتىگە، سىرتى مالائىك قىياپىتىگە ئوخشايتتى. بويىنى ئەرەب يېزىقىدىكى « د» (دال) ھەرپىگە ئوخشايتتى.

ئۇنىڭ كۆزى يەتتە پەلەكنى كۆزلەيتتى.

گۆر ئوغلى بىر كۈنى:

ــ ئەي ھۆرمەتلىك ئەھمەدخان تاغا، مەن يەتتە ياش ۋاقتىمدا شەرت قىلغانىدىم. ئەمدى شۇ شەرتىمنى ئادا قىلىدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلدى. مەن شۇ شەرتىمنى ئادا قىلسام، تۈلپار ئېتىم « لەيلى قىر»نى توققۇز يەردىن ئېيىل تارتىپ توقۇپ بەرسە، ئۇنىڭ قۇشقۇنىنىڭ تۆپىسىگە بىر ئالتۇن قۇببە قويۇپ زىننەتلەپ بەرسە، ــ دېدى.

گۆر ئوغلىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئەھمەدخان:

ــ بالام گۆر ئوغلى، ئۇنداق نەچچە ئاغىچىدىن كېچىمەن، سەندىن كەچمەيمەن. سەن بۇ پەيلىڭدىن يان ! ــ دېدى. گۆر ئوغلى:

ــ سىز ماڭا پاتمە بەرسىڭىزمۇ بارىمەن، بەرمىسىڭىزمۇ بارىمەن. مەن قىلغان شەرتىمنى ئادا قىلىشىم لازىم ! ــ دەپ تىكلىپ تۇردى. بۇ ئاردا ئەھمەدخانىڭ ئات باقارلىرى گۆر ئوغلىنىڭ تۇلپارىنى دېگەندەك توقۇپ تەييارلىغانىدى. بۇنى كۆرگەن بەزىبىر بەگلەر، ئەمىرلەر: « بەشى چوڭ، سۆزى چوڭ بۇ گۆر ئوغلى گەپنى يوغان قىلغان بىلەن يولغا چىدىمايدۇ» دەپ كۈلۈپ مەسخىرە قىلىشتى. ئەمىر گۆر ئوغلى ئەھمەدخانىڭ ئالدىدىن چىقىپ بېشىغا تىللا قالپاق كىيدى، قولىغا ئۆتكۈر نەيزە ئالدى. يەنە بىر قولىغا ئالماس قىلىچ ئالدى. ئېتىغا مىنىپ « تەۋەككۈل» دەپ شەھەردىن چىقىپ كەتتى. كۆرگەنلەر ئۇنىڭغا دۇئا قىلىشىپ قالدى.

ئەھمەدخان ۋە چوڭ ـ كىچىك بەگلەر « ئاھ ! گۆر ئوغلى ! » دېيىشىپ ھەسرەت چېكىپ قالدى. ئەھمەدخان « ئاھ ! بالام گۆر ئوغلى !» دەپ بىر تەكىينى قۇچاقلاپ يىقىلدى.

گۆر ئوغلى شەھەردىن چىقىپ: «ئەي شاختارنىڭ شەھىرى، سەن قەيەردە؟ ! ئەي دانىيات دېگەن پالۋان، سەن نەدە ؟ ! » دەپ يولغا راۋان بولدى.

گۆر ئوغلى كېتىپ بېرىپ يالغۇزلۇقىدىن مۇڭلىنىپ خۇداغا يېلىنىپ يىغلىدى. ئۇسسىسا يامغۇر سۈيىنى ئىچتى، قورسىقى ئاچسا ئوتنىڭ يىلتىزلىرىنى كولاپ يېدى. شۇنداق يول يۈرۈپ، تەجەن دەريا سى بويىغا يەتتى. ئۇ، بۇرۇن « تەجەن دەرياسىنىڭ ئۇستىدىن ئۇچار قاناتلىقلار ئۇچۇپ ئۆتەرمىش، قالغان نەرسە ئۆتەلمەسمىش، سۈيى بەك ئۇلۇغ ئىمىش !» دەپ ئاڭلىغانىدى. ئۇ دەريانىڭ قىرغىقىغا بارىدى. تەجەن دەرياسىنىڭ سۈيىنىڭ ئۆيدەك يوغان تاشلارنى بىر ـ بىرىگە سوقۇشتۇرۇپ ئېقىتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى. ئاتتىن چۈشۈپ تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكەت نامار ئوقۇدى. دەريادىن ساق ـ سالامەت ئۆتۈۋېلىشنى تىلەپ خۇداغا سىغىنىپ دۇئالار قىلدى. كېيىن مىنىپ كەلگەن تۇلپارى « لەيلى قىر»غا نەسىھەت قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

سەنسەن مېنىڭ قانا تىم،
ئاستىمغا مىنگەن ئاتىم.
مەن ھەققە تاپشۇرمىشىم،
ئۆز غەيرەتلىك جان ئاتىم.

ساڭا كىشمىش بەرگەنمەن،
يىلىكلىرى تولسۇن دەپ.
كۈچ ـ قۇۋۋەتكە ئېرىشىپ،
ئېتىگە ئەت قونسۇن دەپ.

ئادەم سۈتى بەرگەنمەن،
كۆپ ئەقىللىق بولسۇن دەپ.
كېيىك سۈتى بەرگەنمەن،
تاغدىن ـ تاغقا ئۇچسۇن دەپ.

قۇلان سۈتى بەرگەنمەن،
بويى ئېگىز بولسۇن دەپ.
تۆگە سۈتى بەرگەنمەن،
تەۋەززۇلۇق بولسۇن دەپ.

بۇ يەردىن ئۆتەر بولدۇم،
سەندىن ئايرىلسام، سولدۇم.
ئامان بولغىن ئۆتكۈچە،
دەريادىن ئۆتەر بولدۇم.

سەن مېنىڭ تازا باغىم،
مىنسەم تارقىلار داغىم.
قىل ئۆتكۈنچە ئېھتىيات،
ئەۋۋەل ـ ئاخىر ياراغىم.

ئۆزۈڭنى ھەرگىز بىلدۈرمە،
بىرمۇ جاندار كەلتۈرمە.
كۆزۈڭنى ئاچ، غاپىل بولما،
دۈشمەنلەرنى كۈلدۈرمە.

ھېچ جانۋار بىلمىسۇن،
ساڭا غەپلەت كەلمىسۇن.
بۇ دەريانىڭ سۈيىگە،
قول ـ ئايىغىڭ تەگمىسۇن.

ئەي جانۋار، ئىشىت بۇنى،
بىزلەرگە مەھشەر كۈنى.
دال بوينۇڭدىن ئايلىناي،
شوراپ باق قېنى بۇنى.

دەپ، گۆر ئوغلى ساقلاپ كەلگەن بىر پارچە ناۋات بىلەن بىر پارچە سىرىق ياغنى تۈلپارنىڭ ئاغزىغا سالدى.
تۈلپار گۆر ئوغلىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، دەريادا قاراپ كىشنەپ تۇرۇپ كۆزىگە ئىككى تامچە

گۆر ئوغلى مۇناجاتنى تۈگىتىپ ئىككى رەكەت نامان ئوقۇدى. نامان بامداتتىن كېيىن يولغا چىقىپ شەھەرگە يېقىن كەلدى. ئۇ شەھەرنىڭ ھەربىر دەرۋازىسىنى ئاتمىش يەزىدى باقار ئىدى. گۆر ئوغلى دەرۋازىغا يېقىن كەلدى. سېپىل ئۈستىدىكى يەزىدىلەر گۆر ئوغلىنى كۆردى. قارىسا، ئۇ كېلىشكەن بىر يىگىت. سودىگەر دەي دېسە ئارقىسىدا يۈكى يوق، شاھزادە دەي دېسە ئارقىسىدا لەشكەرلىرى يوق، يولۇ-چى دەي دېسە بېشىدا ئالتۇن تاجى بار. بۇلار شۇ ئەھۋالدا تۇرغاندا، گۆر ئوغلى ئوڭ قولىغا نەيزىسىنى، سول قولىغا قىلىچىنى ئېلىپ ئېتىنى ئويناتىپ شەھەرگە كىرىپ كەتتى. ئۇ شۇنداق بىر مەزگىل يۈرگەنىدى، ئالدىغا بىر ئېرىق ئۇچرىدى. ئېرىقنى ياقلاپ بېرىپ بىر چارباغنى كۆردى. ئۇنىڭ تاملىرى-نىڭ ھەممىسى قىزىل ئالتۇندىن ئىدى. ئېرىقتىكى سۇ سۈزۈكلۈكتىن شۇ چارباغقا كىرىپ كەتتى. گۆر ئوغلى تۇلپارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ باغقا قارىدى. ئۇ باغ ئىچىدىكى بىر تەختە ئەزىم كۆز ئايمنى بىر كىچىك بالىنى تۇتۇپ ئويناتىپ ئولتۇرغان ھالدا كۆردى.

گۆر ئوغلى ئەزىم كۆز ئايمنىڭ كېتىپ قالغىنىغا تۆت يىل بولغانلىقىنى ئەسلىدى. ئۇنىڭ قول-ىدىكى بالا يەزىدى ئېرى دانىياتتىن بولغان بالا ئىكەنلىكىنى پەملىدى. ئۇنىڭ قېشىدا يەتتە ياشلىق يەنە بىر قىز بالىمۇ بار ئىدى. بۇ قىز دانىيات دېگەننىڭ بۇرۇنقى خوتۇنىدىن بولغان بالا ئىدى.

گۆر ئوغلىنىڭ غەيرىتى جۇش ئۇردى، « چۇھ ! ... جانىۋار ! » دەپ ئېتىنى دېۋىتكەنىدى، ئات تام-دىن ئۇچقاندەك سەكرەپ ئۆتۈپ باغنىڭ ئىچىگە چۈشتى.

ئەزىم كۆز ئايىم گۆر ئوغلىنى كۆرۈپ تونۇدى:

ــ ئەي ئوغلۇم، سېنى كۆرىدىغان كۈن بار ئىكەن ! ــ دەپ يىغلىدى.

گۆر ئوغلى:

ــ ئەي ئاچا، بۇ يىغلايدىغان ۋاقىت ئەمەس ! تۇر ئورنۇڭدىن، مەن سېنى بۇ يەردىن ئەكەتكىلى كەلدىم ! ــ دېدى.

ئەزىم كۆز ئايىم:

— مەن ئەھمەدخاننىڭ قولىدىن ئاجراپ كەتكىلى ئۇچ يىل ئۆتۈپ تۆت يىلغا قەدەم باستى، ئەمدى ئۇ مېنى قانداق كۆڭلى كۆتۈرۈپ قوبۇل قىلىدۇ؟ ! — دېدى.

ئەزىم كۆز ئايىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان گۆر ئوغلى:

— سەن قىزىلباشقا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتتىڭمۇ؟ ! — دېدى غەزەپ بىلەن.

ئەزىم كۆز ئايىم يىغلاپ تۇرۇپ:

— مەن ئاجىزمەن، سەن ماڭا مۇنداق تەنە تېغىنى سالغۇچە قولۇڭدىكى ئالماس قىلىچ بىلەن بىر-نىلا ئۇر، ۋاپاسىز دۇنيادىن كېتەي ! ۋابالى ئۆزۈمگە ! — دېدى.

گۆر ئوغلىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. غەزىپىدىن يېنىپ، ئۇنىڭ يېنىدىكى يەتتە ياشلىق قىزنى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ «چۇھ ! ... جانۋار ! » دەپ ئېتىنى دېۋىتتى، ئات ئىرغىپ چاربا‌غدىن سىرتقا چىقتى.

ئەزىم كۆز ئايىم ئۆز سايىسىدىن ئۇركۈپ:

— ئەي دانىيات، سېنىڭ جاندىن ئەزىز قىزىڭنى گۆر ئوغلى كېلىپ مەندىن تارتىپ ئەكەتتى ! — دەپ ۋارقىرىدى.

دانىيات بۇ چاغدا ھويلىدىكى تەختتە دۇنيادىن بىغەم خىيال سۈرۈپ ياتاتتى. ئۇ ئەزىم كۆز ئايىم-نىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئورنىدىن دەس تۇردى، يېنىدىكىلەرگە قاراپ:

— ناغرا - كاناي، سۇناي تارتىڭلار ! — دەپ ئەمر قىلدى. ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە قىرىق مىڭ يە-

زىدىنى تەييارلاپ بۇ قوشۇنغا ئۆزى باش بولۇپ « لەيلى قىر» ئېتىنى مىنىپ گۆر ئوغلىنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ ماڭدى. ئۇ يولدا گۆر ئوغلىنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمىگەندىن كېيىن، ئۆز ـ ئۆزىگە: « مەن ئۇنى ھېچ يەردە تۇتالمىسام تەجەن دەريا سىنىڭ بويىدا تۇتىمەن» دەپ شىددەت بىلەن يۇردى.

بۇ قوشۇنلار گۆر ئوغلىنى ئىزمۇئىز قوغلاپ تەجەن دەريا سىنىڭ بويىغا كەلگەندە يېتىشتى. دانىيات گۆر ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن:

ــ ئىگىسىز مال يوق، تىكەنسىز يول. سەن گۆر ئوغلى دېگەن ئوغرى، كىشىنىڭ يۇرتىغا كېلىپ تىنچ كەتمەي بالامنى ئېلىپ قېچىپسەن ! ــ دەپ ھاقارەت بىلەن ۋارقىرىدى. گۆر ئوغلى ئېتىنىڭ بېشىنى قايتۇرۇپ تۇرۇپ، مەغرۇرلۇق بىلەن:

ــ ئەي دانىيات دېگەن ئوغرى، مەن جۇۋان بېرىپ، قىز ئېلىپ قاچتىم. ھەممە يەزىدىلەر كۇچۇڭ يەتسە مەندىنمۇ قىزىڭنى تارتىۋال ! ــ دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئەرزىم يەتسۇن پەلەككە،
غەلۋە چۇشسۇن مەلەككە.
مەن بۇ ياندىن، سەن ئۇ ياندىن،
كەلگىن ئەرلەر يەككە ـ يەككە.

چىققان يېرىڭ غارلار،
مىنگەنلىرىڭ تۇلپارلار،
جاندىن كەچكەن تەلەپكارلار،
كەلگىن ئەرلەر يەككە ـ يەككە.

ئۇستىگە قۇرغان چېدىرلار،
ئالدىڭدا باردۇر ئېدىرلار،
ئىنئام ئالغان باتۇرلار،
كەلگىن قېنى يەككە ـ يەككە.

ئۆزىنى مەنمەن دېگەنلەر،
شاختار نېنىنى يېگەنلەر،
تۇمۇر ساۋۇت كىيگەنلەر،
كەلگىن قېنى يەككە ـ يەككە.

نام تالىشىپ ئالغانلار،
بىر ـ بىرىگە ئۆپكە قىلغانلار،
يۇگۇرۇك ئاتلار مىنگەنلەر،
كەلگىن بەگلەر يەككە ـ يەككە.

ئۇرۇش قىلىڭ كېچە ـ كۇندۇز،
تاماشانى كۆرسۇن يۇلتۇز،
سىزلەر كۆپ مەن بىر يالغۇز،
كەل باتۇرلار يەككە ـ يەككە.

تاماشانى كۆرسۇن بەگ ـ خان،
بۇندا ئاقسۇن قىپقىزىل قان،
تاغۇ تاشقا كۆچسۇن تۇمان،
كەلگىن ئەرلەر يەككە ـ يەككە.

سىزلەر كۆپسىز، رەستە ـ رەستە،
بۇ ئۇرۇشتا مەن بىر يەككە،
مەن بىر غېرىب دىل شىكەستە،
كەلگىن بەگلەر يەككە ـ يەككە.

خۇدا كىمگە بېرەدۇر؟
كىم مەيداندا ئۆلەدۇر؟
كىمنى كىملەر سۇرەدۇر؟
كەلگىن بەگلەر يەككە ـ يەككە.

كاتتا سەپلەر كاتتا تۇرسۇن،
تۇغ ـ بايراقنى يەرگە قويسۇن،
تاماشانى شۇندا كۆرسۇن،
كەلگىن بەگلەر يەككە ـ يەككە.

گۆر ئوغلى بەگ ھەقنى دەرلەر،
مەيدان ئارا ئىگىرار شىرلەر،
جاندىن كەچكەن باتۇر ئەرلەر،
كەلگىن قېنى يەككە ـ يەككە.

قىزىلباشلار گۆر ئوغلىنىڭ نەزمىسىنى ئاڭلاپ دەرھال مەسلىھەت قىلىشتى. ئاخىر ھەممىسى: « بۇنىڭ ئالدىغا بىر - بىرلەپ بارساق، بۇ ھېچبىرىمىزنى ئامان قويمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ھەممە تەرەپتىن بىردەك ھۇجۇم قىلىپ، ئوتتۇرىغا ئېلىپ قورشاپ تۇتايلى !» دېيىشتى. دانىيات باش بولۇپ، تۆت تەرەپتىن گۆر ئوغلىغا قاراپ ئات قويدى. گۆر ئوغلىمۇ دۈشمەنلىرى قايسى تەرەپتىن ئاۋۋال كەلسە شۇنىڭغا تىغ سېلىپ، قويدەك سۇرۇپ، بۆرىدەك قوغلاپ «ئاللاھۇ ئەكبەر !» دەپ قاتتىق جەڭ قىلدى. ئۇ ئېتىدىن چۈشۈپ بىردەمىمۇ ئارام ئالماي، بىر كېچە - كۈندۈز ئېلىشتى. لەۋلىرى قۇرۇدى، پەيلىرى كىرىشتى. بىرنى ئۆلتۈرسە ئۇنىڭغا ئونى تاشلىناتتى. يەزىدىلەردىن تىرىك قۇتۇلۇشقا ئۇنىڭ كۆزى يەتمىدى، ھېرىپ - چاڭقاپ، تۇلپارنىڭ بېشىنى قايتۇردى. تەجەن دەرياسى تەرىپىگە قارىتىپ ئېتىنى قويۇپ بەردى. تۇلپارى تەجەن دەرياسىنىڭ قىرغىقىغا يەتكەندە، گۆر ئوغلى تەڭرىگە سېغىنىپ ئېتىنى «چۈھ ... جانىۋار ! » دەپ دېۋىتكەندى، تۇلپار تۆت ئايىغىنى بىر يەرگە جۈپلەپ بىرلا ئىرغىپ دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە قۇشتەك كېلىپ چۈشتى. گۆر ئوغلى دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ساق - سالامەت ئۆتكەنلىكىنى كۆرۈپ تەڭرىگە شۈكۈر قىلدى.

دانىياتمۇ ئۆزىنىڭ تۇلپارىغا ئىشىنىپ دەريادا قارىتىپ چاپتۇرغاندى، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ چۈشتى، سۇغا چۆكۈپ دەريادا غەرق بولدى.

گۆر ئوغلى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئېتىنىڭ بېشىنى چەمبىلگە قارىتىپ قويۇۋەتتى.

ئەمدى سۆزنى ئەھمەدخاندىن ئاڭلايلى:

ئەھمەدخان گۆر ئوغلى كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ دەردى پىراقىدا يىغلاپ كۆزلىرى قىزاردى. «قايسى تەرەپتىن ۋە قاچان كېلىدىكىن؟ !» دەپ قاراپ تەلمۈرۈپ ھاردى. ئاخىر ئۇ ئۇچ يۈز قۇرئەندازنى يىغىپ ئۇلارغا پال سالدۇردى. قۇرئەندازلار ئەھمەدخانغا:

— يالغۇز كەتكەن گۆر ئوغلى يەتتە ياشلىق بىر قىزنى ئاتىنىڭ ئارقىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ بېلىگە تېڭىپ، قىزىل قانىنىڭ ئىچىدە كېلىۋاتىدۇ! — دەپ خەۋەر قىلىشتى.

ئەھمەدخان:

— ۋاي، بالام گۆر ئوغلى كەپتۇ. قېنى ھەممىڭلار ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىڭلار! — دەپ ئەمر قىلدى. ئۆزىمۇ قېشىدىكى شاھزادە ۋە ئەمرلەرنى، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان بارلىق شەھەر ئاھالىسىنى جاكار بىلەن يىغدۇرۇپ بىللە ئېلىپ، ئەمىر گۆر ئوغلى كېلىدىغان تەرەپكە ئالدىغا چىقىشتى. ئارىدىن خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن گۆر ئوغلى يەتتە ياشلىق بىر قىزنى ئېتىنىڭ كەينىگە مىندۇرۇپ يېتىپ كەلدى.

گۆر ئوغلى شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە، ئەھمەدخان باشلىق ھەممە چوڭ - كىچىك ئېتىدىن چۈشۈپ:

— ھارماڭ، تۆرەم! — دەپ، ئۇنى غەلىبىسى بىلەن مۇبارەكلىدى.

ئەھمەدخان گۆر ئوغلى ئۈچۈن بىر ساراي بىنا قىلدۇرۇپ، ئۇنىڭ مېھمانخانىلىرىنى تىللا بىلەن زىننەتلەپ، ئىچىنى قەندىل ۋە شامدان، پانۇسلار بىلەن يورۇتۇپ، زىلچا - گىلەم بىلەن ياساپ قويغانىدى.

گۆر ئوغلىنى شۇ مېھمانخانىغا باشلاپ ئەكىردى. گۆر ئوغلى بىرنەچچە كۈن ئۇ يەردە ئارام ئالغاندىن كېيىن، سىرتقا چىقىپ چەمبىلنى سەيلە ۋە تاماشا قىلدى. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر كېچىسى تۈن يېرىمدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا تۆۋلۈكتىن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ:

— ئورنۇڭدىن تۇر! ئەي گۆر ئوغلى! — دېگەن سادانى ئاڭلىدى. گۆر ئوغلى ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ كۆزىگە شۇ يەردە خىزىر ئەلەيھىسسالام، قىرىق چىلتەن، ئون ئىككى ئىمام كۆرۈندى. ئۇلار گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا كىرىپ ئۇنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدى. ئۆينى ئىپار - زەپەر پۇرىقى قاپلىغانىدى. ئۇلار گۆر ئوغلىنىڭ دولىسىنى ئېچىپ، يەتتە يېرىگە بىر - بىرلەپ مۆھرىنى باستى، كېيىن ئۇلار:

— ئەي گۆر ئوغلى، سېنىڭ ئاللادىن نېمە تەلىپىڭ بار؟ بولسا دېگىن، تارتىنما! — دېدى.

گۆر ئوغلى:

— ئەي پىرى بۇزرۇكۋارلار، مېنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمدىن تارتىپ مۇشۇ شەھەرگە پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەن، ئەمما ئۇلارنىڭ ھېچبىرىدىن ھېچقانداق ياخشى نام ۋە نىشان قالمىدى. ئۆلگەن ھامان ئۇلار ئۇنتۇلدى. مېنىڭ ئۈچ تەلىپىم بار: بىرىنچى، داڭقىم ئەتراپ - ئەتراپقا تارقالسا، شۆھرىتىم ئالەمگە يېيىلسا؛ ئىككىنچى، ئۆمرۈم ئۇزۇن بولسا؛ ئۈچىنچى، دۇنيادا ماڭا كۈچ جەھەتتىن ھېچ نەرسە باراۋەر كەلمىسە، — دېدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى خۇدايىتائالادىن ئۇنىڭ تەلەپلىرىنى تىلىدى. ئۇنىڭغا خۇدايىتائالا بىر يۇز يىگىرمە يىللىق ئۆمۈر ئاتا قىلدى. خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا تەلەپلىرىنىڭ ئىجابەت بولغانلىقىنى يەتكۈزدى.

— ھەر ۋاقىت بېشىڭغا بىرەر مۇشكۈل ئىش كەلسە، شۇ ھامان بىزنى قىچقىرساڭ بىز قېشىڭغا ھازىر بولىمىز! — دەپ دۇئا قىلىپ كۆزدىن غايىب بولدى. گۆر ئوغلى ئورنىدىن تۇرۇپ تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكەت شۈكرانە نامىز ئۆتىدى. ئەتىسى تۇرۇپ تاغىسى ئەھمەدخانىنىڭ ئالدىغا كىردى.

— ئەي تاغا، ئەمدى ماڭا پاتمە بېرىڭ. مەن ئىسپاھان تەرەپلىرىگە بېرىپ جەڭ قىلىپ، قىلىچۋازلىق قائىدىلىرىنى ئۆگىنىپ كېلەي! — دېدى.

ئەھمەدخان:

— ماڭا سېنىڭسىز ياخشىلىق يوق ! — دەپ ئۇنىمىدى.

گۆر ئوغلى قايتىپ چىقىپ تۇلپارىنى ئېگەرلىدى، يەتتە يەردىن ئېيىل تارتتى. قۇشقۇنىنىڭ ئۈسـتىگە بىر ئالتۇن قۇببىنى قويدى. ئوڭ قولىغا نەيزە، چەپ قولىغا ئالماس قىلىچىنى ئالدى. بېشـىغا تىللا قالپاقنى كىيدى. چەمبىلدىن ئىسپاھانغا قاراپ يولغا چىقتى. چەمبىل بىلەن ئىسپاھانىنىڭ ئارىسىغا خېلى ئۇزۇن ماڭىدىغان يول ئىدى. گۆر ئوغلى كېتىپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ يالغۇزلۇقىغا قاراپ كۆڭلى بۇزۇلدى ۋە بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

بىزگە قايدا ئەل ئەمدى،
شەمئى ئىمامى ئەئزەم،
رەھمە قىلغىن سەن ئەمدى.
ئۇممەتلەرگە مۇسەللەم.
مېنىڭ بىر ئىسمىڭ ھۆرمىتى،
بېشىم سىلاپ مېنىڭ ھەم،
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.

تاغام يىغلار ماھۇ سال،
قولۇمدا شەمشەر ئالماس،
بەندەم دېسەڭ قولۇم ئال،
ئەمدى يۈرمىسەم بولماس،
يا قادىرى زۇلجالال،
يا پىرىم خىزىر ئىلياس،
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.

ئەيلىگىن بىزگە رەھمەت،
مەدەت تىلەر غېرىب تەن،
نېسىپ ئەتكىن شاپائەت،
نەپسى ھاۋاغا يېقىن مەن،
پەيغەمبەر روسۇل ئەھمەد،
قولۇم تۇت قىرىق چىلتەن،
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.

ساڭا بولدۇم تەلەپكار،
كۆڭلۇمدە يوقتۇر ئارام،
قىلغىن مېنى سەۋەبكار،
كۆتۈردۇم مەن باتۇر نام،
دوستۇم دېگەي چاھاريار،
ياپىرىم ئون ئىككى ئىمام،
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.
مەدەت بەرگىن سەن ئەمدى.

ئەلقىسسە، گۆر ئوغلى بۇ مۇناجاتنى تۇگىتىپ « لەيلى قىر» تۇلپارىغا مىندى. ئىسپاھانغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇنىڭ تۇلپارى شامالدەك غۇيۇلداپ ماڭدى، دەشت ـ چۆللەرنى كەزدى، يەتتە كۈندە ئىسـپاھان شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. ئىسپاھانمۇ ناھايىتى چوڭ شەھەر ئىدى. بۇ دەرۋازىدىن كىرگەن ئادەم ئۇ دەرۋازىغا يەتكۈچە ساق بىر كۈن يول ماڭاتتى.

شەھەر دەرۋازىسىنى باقىدىغانلار بىر ياش يىگىتنىڭ ئۆزلىرىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. بۇ يىگىت ئۇلارنىڭ كۆزىگە يولۋاس بىلەكلىك، قاپلان يۈرەكلىك، رۇستەم سۈپەتلىك، ئاي يۈزلۈك، شېرىن سۆزلۈك، كېيىك كۆزلۈك، سەراتان يۈلتۈزلۇق، سەنۇبەر بويلۇق، زەرەپشان مويلۇق، پەرىشتە خۇيلۇق، ياش بالىدەك كوكۈلسلىق، تىللا تاجلىق بولۇپ كۆرۈندى.

ئۇنىڭ قولىدا نەيزە، تېگىدە « لەيلى قىر» تۇلپارى بار ئىدى. كۆرۈنۈشىدىن يىگىرمە ـ يىگىرمە بىر ياشتەك ئىدى. دەرۋازىۋەنلەر ئۇنى تاماشا قىلىشىپ تۇرغاندا، ئۇ دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى. دەرۋازە ـ ۋەنلەر ئۆمرىدە ئۇنداق يىگىتنى كۆرمىگەنلىكىنى ھېس قىلىشتى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى.

گۆر ئوغلى شۇ تەقلىدته ئەتىگەنده رىگىستانغا كىرىپ باردى. ئۇ ھېچكىمگە سىرىنى ئېيتمـاي بۇ

شەھەرنى بىرنەچچە كۈن ئايلاندى ۋە تاماشا قىلدى.

بىر كۈنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئون ئىككى ياشلاردا بىر يىگىت بىرمۇنچە كىشىلىرى بىلەن سەيلە ۋاقتىدا چىقىپ كەلدى. گۆر ئوغلى:

— بۇ كىمنىڭ ئوغلى؟ ! — دەپ سورىدى. بىر يىگىت ئۇنىڭغا:

— سىز سورىماڭ، ئېھتىيات قىلىڭ، تىلىڭىز كۆيىدۇ، تىكىلىپ قارىماڭ، كۆزىڭىز ئويۇلىدۇ. ئىسپاھان شەھىرىنىڭ خالدارخان ئىسىملىك پالۋانى بار. ئۇ ئىسپاھاندىكى ھەممە پالۋانلارنىڭ چوڭى ۋە كۆچلۈكى. بۇ بالىنىڭ ئىسمى ھەسەنخان بولۇپ ئەنە شۇ خالدارخان دېگەننىڭ ئوغلى ! — دەپ چۈشەندۈردى.

گۆر ئوغلى:

— ئەي ياخشى يىگىت، رەھمەت ساڭا. مەن نەچچە كۈندىن بېرى مۇشۇنداق بىر ئىش تاپالماي يۈرگەنىدىم ! — دەپ كېلىپ ھەسەنخاننى تۆت سەر پاختىنى كۆتۈرگەندەك يۇلۇپ تۇلپارنىڭ ئالدىغا ئالدى «چۇھ... جانىۋار !» دەپ « لەيلى قىر»نى قويۇپ بەردى. ئات شەھەر كوچىلىرىدىن غۇيۇلداپ چىقىپ كەتتى. يەتتە كۈندە چەمبىلنىڭ سەھراسىغا چىقتى.

ئەمدى سۆز ئىشتىمەك كېرەك كۆھىقاپ پادىشاھىنىڭ قىزى ئاغا يۇنۇس پەرىدىن:

ئاغا يۇنۇس پەرى كۆھىقاپ پادىشاھىنىڭ قىزى ئىدى. ئۇنىڭدىن يەتتە قات كۆھىقاپتىكى دىۋە ـ پەرىلەرنىڭ ھەممىسى قورقاتتى، دادىسىمۇ، ئۆزىمۇ بۇلارغا ھۆكۈمران ئىدى. بىر كۈنى مانا شۇ ئاغا يۇنۇس پەرى ئالتۇن تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بەختى ئىقبالىنى سىناپ رەم سالدى، ئۇ: بۇ نىڭدىن كېيىنمۇ خۇدا ماڭا دۆلەت، بەخت ـ تەلەي ئاتا قىلامدۇ ياكى دۆلىتىم قولۇمدىن كېتىپ ئۆزۈمنى نەس باسامدۇ؟ دېگەن ئويدا ئىدى.

رەمدە ئۇ يىگىرمە بىر ياشلىق بىر يىگىتنى كۆردى. ئۇ ئون ئىككى ياشلىق بىر بالىنى ئېتىنىڭ ئالدىغا مىندۈرگەن ھالدا كېتىپ باراتتى. بېشىدا ئالتۇن تاج، قولىدا نەيزە ۋە قىلىچ بار ئىدى. پېشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى. ئون ئىككى ياشلىق ئوغۇلمۇ شۇنداق نۇرانە ۋە شۇنداق چىرايلىق ئىدى. ئاغا يۇنۇس پەرى ئۆزىنىڭ بەختى ئىقبالىنى گۆر ئوغلىدا كۆردى.

ئاغا يۇنۇس پەرى گۆر ئوغلىنىڭ قەددى ـ قامىتىنى بىر كۆرۈش بىلەنلا ئۆزىنى يوقىتىپ ئاشىق بولۇپ قالغانلىقىنى سەزدى.

ئۇ دەرھال كۆھقاپنىڭ دېۋە ـ پەرىلىرىنى يىغدى.

ـــ ئەي دېۋىلەر ۋە پەرىلەر، مەن رەم سالغانىدىم، بىر سەھرادا بىر يىگىتنى كۆردۈم. ئۇ يىگىت ئون ئىككى ياشلىق بىر بالىنى چوقۇر ئېتىنىڭ ئالدىغا مىندۈرۈۋاپتۇ، ئۇنىڭ پېشانىسىدىن نۇر ئۇرغۇپ تۇرىدۇ، مەن شۇ يىگىتنى بىر كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭغا ئاشىقى بىقارار بولدۇم، ئىختىيارىم قولۇمدىن كەتتى. ئەمدى مەن بېرىپ شۇ يىگىت بىلەن نىكاھلانماقچىمەن ! ـــ دېدى.

ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ قۇززات دەپ ئاتىلىدىغان بىر تاغىسى بار ئىدى، ئۇ:

ـــ ئەي مېھرىبان سىڭلىم ئاغا يۇنۇس پەرى، سەن بۇ پەيلىڭدىن يان ! ئادەمزات دېگەن ئاران ئەلـ لىك ـ ئاتمىش ياش ئۆمۈر كۆرىدۇ، ئاندىن ئۆلىدۇ، بىز بولساق ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىمىز، ئەگەردە سەن ئۇنىڭ نىكاھىغا چۈشكىنىڭدە، ئاراڭلاردا پەرزەنت بولۇپ قالسا ھەممە ئېغىرچىلىق ساڭا چۈشىدۇ، كېيىن پۇشايمانغا قالمىسەن ! ـــ دېدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى:

ـــ ھېلىغۇ، ئۇ ئەللىك ـ ئاتمىش يىل ئۆمۈر كۆرىدىكەن، مەن ئۇنىڭغا تېگىپ بىر كېچە ھەمراھ بولۇپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ! ـــ دېدى.

قۇززات ئاغا يۇنۇس پەرىگە:

ـــ ئىختىيار ئۆزۈڭدە، سىڭلىم، مەسلىھەت سورىدىڭ، ئۆزىمىزنىڭ كۆڭلىدىكىنى دېدۇق. مەن بىر تال مويۇمنى بېرەي، بېشىڭغا كۇن چۈشكۈدەك بولسا دەرھال ئوتقا سال، بىز سېنى ئىزدەپ تېپىپ يارـ دەم قىلىمىز ! ـــ دەپ بىر تال مويىنى بەردى.

ئاغا يۇنۇس پەرى ئۇ مويىنى ياقىسىغا تىكىۋالدى. كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئالتۇن تەختىنى، چارباغلـ رى، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى كۆچۈرۈپ دېۋىلەرگە كۆتۈرتۈپ چەمبىلىنىڭ سەھراسىغا كېلىپ توختاتتى. باغنىڭ گۆر ئوغلى كېلىۋاتقان تەرەپتىكى دەرۋازىسىنى ناھايىتى ئوبدان بېزەتتى. ئەسلىدىمۇ ئۇ باغنىڭ تاملىرى كېسەك ئالتۇندىن، مېۋىلىرىنىڭ دەرەخلىرى كۈمۈشتىن، يوپۇرماقلىرى زۈمرەتتىن ئىدى. مېۋىلەرمۇ ھەر خىل رەڭدە جىلۋىلىنەتتى.

بۇ باغدا يەنە ئالتۇن قەپەسلەردە شاتۇتىلار سايراپ تۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ ئاۋازى پۈتۈن باغنى قاپلىغاندى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر ئالتۇن تەخت ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا گۆر ئوغلىغا مەخسۇس ئاتاپ يەنە بىر تەخت قويۇلغانىدى. بۇ تەختمۇ ئالتۇندىن بولۇپ، ئۇ گۆھەر ۋە ئالماسلار بىلەن زىننەتلەنگەنىدى، باغنىڭ بۇ دەرۋازىسىغا كېنىزەكلىرىدىن قىرىقنى تاللاپ قويدى، ئۇلارغا:

ـــ قاچانكى بۇ دەرۋازىنى بىرەرى قاقسا، « سەن كىم؟ ! » دەپ سوراڭلار، « گۆر ئوغلى ! » دېسە ئېچىپ ئالدىغا چىقىڭلار ھەم ماڭا خەۋەر قىلىڭلار، بولمىسا ئاچماڭلار ! ـــ دەپ پەرمان بەردى.

ئەمدى سۆزنى گۆر ئوغلىدىن ئاڭلايلى:

گۆر ئوغلى ئسپاهان چۆللىرىدىن چىقىپ، چەمبىل دەشتىگە كىردى. ئۇنىڭ ئالدىدا ھەسەنخان بار ئىدى، ئۇ، تۇلپار ئۈستىدە كېتىپ بېرىپ ئۈسسىدى: « ئۇشبۇ چەكسىز بايا‌ۋاندا ماڭا ھازىر بىر ئاياق سۇ، بىر نان بولسىغۇ؟ !» دېگەن ئاۋازۇ بىلەن يولىنى داۋام ئەتتۈردى. بىر چاغدا ئۇنىڭ كۆزىگە بۇ دەشتتە بىر شەھەر كۆرۈندى. گۆر ئوغلى بۇنداق شەھەرنى تېخى كۆرمىگەنىدى.

ئالتۇندىن قىلىنغان تاملىرىغا قاراپ گۆر ئوغلىنىڭ كۆزلىرى چاقنىدى. گۆر ئوغلى: « مەن بۇ يەردىن ئۆتكەندە بۇ يەردە بۇنداق ياسىداق شەھەر، زىننەتلىك باغلار يوق ئىدىغۇ؟ ! بۇ يەردە ئاجايىپ شەھەر ۋە باغلار پەيدا بوپتۇ، ئېھتىمال مەن ئۇنى كۆرمەي ئۆتۈپ كەتكەن بولسام كېرەك، ئەمدى كىرىپ ئىچىنى كۆرۈپ ئۆتەي. شەھەر بولغاندىن كېيىن ئەلۋەتتە دەرۋازىسى باردۇر» دەپ قارىدى.

ئۇنىڭ كۆزىگە تەسەۋۋۇر قىلغىنىدىن ئارتۇق زىننەتلەنگەن بىر دەرۋازا كۆرۈندى، ئۇ، بۇ دەرۋازىغا كېلىپ ھالقىسىنى قاقتى. دەرۋازا ئىچىدىن:

— كىمسەن؟ ! — دېگەن ئاۋاز كەلدى.

— مەن، پېقىر گۆر ئوغلى ! — دەپ جاۋاب بەردى گۆر ئوغلى.

قىرىق كېنىزەك دەرۋازىنى ئېچىپ، « ھارماڭ ! » دەپ ئالدىغا چىقتى.

گۆر ئوغلى ئۇلارنىڭ باشلامچىلىقىدا شەھەرگە كىردى، شەھەر كوچىلىرىنىڭ ئىككى چېتىگە ئالـ
تۇندىن مېۋىلىك دەرەخلەر تىكىلگەنىدى، ئۇنىڭ مېۋىلىرى پىشقان بولۇپ، مۇزدىن سوغۇق، ھەسەلدىن تاتلىق ۋە ياغدىن تەملىك ئىدى. گۆر ئوغلى بۇ مېۋىلەردىن يەپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇردى. ئۇ يەردىن يۇرۇپ بىر جۇپ ئالتۇن تەختنىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇنىڭ بىرىدە بىر پەرىزات ياتاتتى. بىرمۇنچە كېنىـ
زەكلەر ئۇنىڭ خىزمىتىدە ئىدى.

ئۇ پەرىزات گۆر ئوغلىنى كۆرۈپ ئەپچىللىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى.

ــ ھارماڭ، تۆرەم ! ــ دەپ گۆر ئوغلىنىڭ قولىدىن ھەسەنخانىنى ئالدى، دەرھال يېنىدىكى تەختكە تەكلىپ قىلدى. گۆر ئوغلى تەختكە چىقىپ، چىرايلىق سېلىنغان قاتمۇقات تۆشەكلەرنىڭ ئۈستىدە ئولـ
تۇردى. كېنىزەكلەر ئۇنىڭ ئالدىغا ھەر خىل مېۋىلەر بىلەن خىلمۇخىل تائاملارنى ئەكېلىپ قويدى.
گۆر ئوغلىنى تائام يېيىشكە تەكلىپ قىلدى. گۆر ئوغلى:

ــ ئەي مەلىكەم، ئۆزىڭىز كىم؟ ــ دەپ سورىدى. ئۇ مەلىكە:

ــ مېنىڭ كىملىكىمنى سوراپ نېمە قىلىسىز؟ كونىلار ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام، يەنى ئالدى بىلەن تاـ
ئام يە، ئاندىن سۆزلە، دەپتىكەن. تائامغا ۋە مېۋىلەرگە قول تەگكۈزۈپ بېرىڭ ! ــ دەپ تەكلىپ قىلدى.
گۆر ئوغلى:

ــ مەن سىزنىڭ كىملىكىڭىزنى بىلمەي تۇرۇپ تائام يېمەيمەن ! ــ دېدى.
ئاغا يۇنۇس پەرى تەۋەززۇ بىلەن تۇرۇپ:

ــ مەن يەتتە قات كۆھقاپنىڭ پادىشاھىنىڭ قىزى ئاغا يۇنۇس پەرىمەن ! ــ دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى.
گۆر ئوغلى:

ــ سىز نېمە سەۋەبتىن بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ ! ــ دەپ ياندۇرۇپ سورىدى.
ئاغا يۇنۇس پەرى:

ــ سىز بىلەن نىكاھلىنىش ئۈچۈن كەلدىم، ــ دەپ گۆر ئوغلىنى پالدا كۆرگەنلىكىنى بايان قىلدى.
گۆر ئوغلى:

ــ مەن بۇ تەرەپكە خوتۇن ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، جەڭ قىلىش ئۈچۈن چىققانىدىم. سىز بىلەن ئۇچراشتىم، مەقسىتىڭىزنى چۈشەندىم. بۇ سۆزىڭىز راست بولسا مەن سىزنىلا ئۆز يۇرتۇمغا ئېلىپ بېـ
رىپ، ئاھالىگە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپ، ئۆزىمىزنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى بىلەن نىكاھىمغا ئالاي ! ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ئاغا يۇنۇس پەرى گۆر ئوغلىنىڭ بۇ تەكلىپىگە كۆندى. گۆر ئوغلىمۇ تائام يېدى. كېيىن يولغا چىـ
قىشقا تەييارلاندى. ئاغا يۇنۇس پەرى مۇلازىم ۋە كېنىزەكلىرى بىلەن چارباغ ۋە تەختىنى ئاتا ـ ئانىسـ
نىڭ قېشىغا ياندۇرۇۋېتىپ، ئۆزى كېلىپ گۆر ئوغلىنىڭ ئېتىنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتى.

گۆر ئوغلى ھەسەنخانىنى ئاتىنىڭ ئالدىغا ئالدى، ئاغا يۇنۇس پەرىنى ئۆزىتىپ قويۇشقا قالغان كېنىـ
زەكلىرىمۇ بىرلا يۇمىلاپ كەپتەر سۈرىتىگە كىرىپ ئۇچۇشتى. گۆر ئوغلى بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. ئېتىنى « چۇھ ! » دەپ دېۋىتىپ چەمبىلگە قاراپ راۋان بولدى.

ئەمدى سۆزنى ئەھمەدخاندىن ئاڭلايلى:

ئەھمەدخان چوڭ ـ كىچىك ھەممە ئەربابلىرىنى يىغىپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر پال سالدۇردى، پالـدا يالغۇز كەتكەن گۆر ئوغلىنىڭ تۇلپارنىڭ ئالدىغا بىر ئوغۇل بالىنى، ئارقىسىغا بىر پەرىزاتنى مىندۇرۇپ

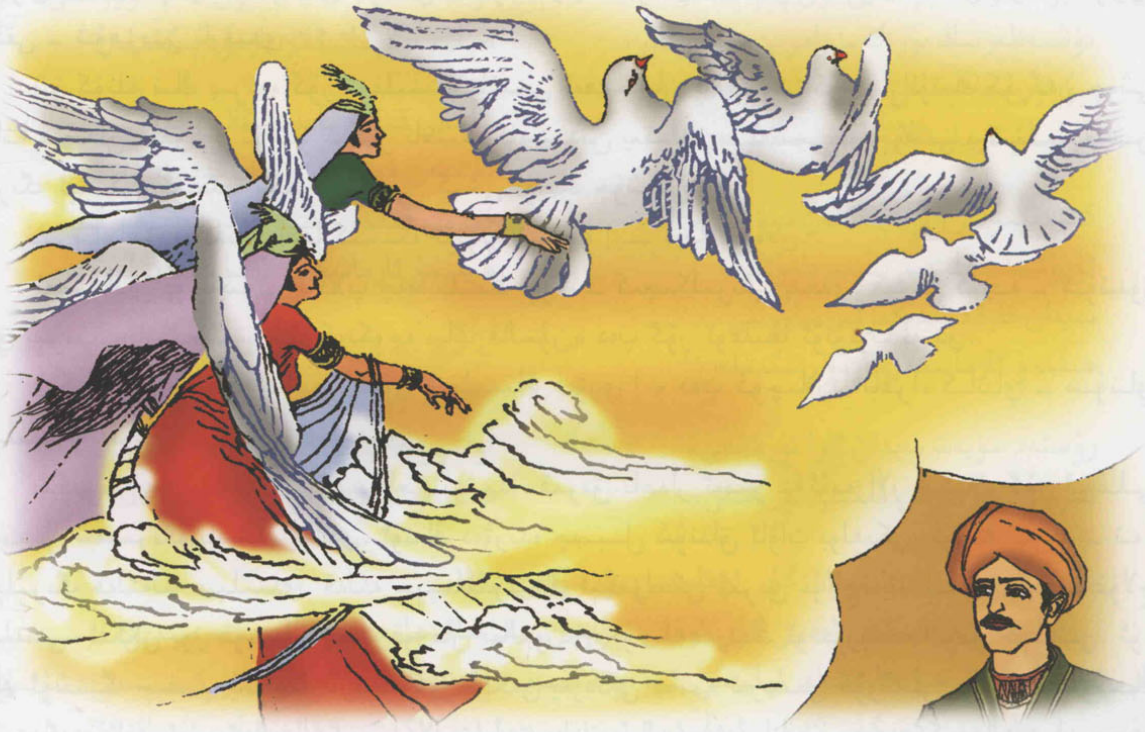

كېلىۋاتقانلىقى بىلىندى. ئۇنىڭ ئۈستىدە پەرىزاتنىڭ كېنىزەكلىرى كەپتەر سۈرىتىدە ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى.

ئەھمەدخان ۋە ئۇنىڭ ئەمرلىرى پالدىن مەلۇم بولغان بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇشتى. ئەھمەدخان:

ــ مېنىڭ بالام ــ گۆر ئوغلى قايتىپ كەپتۇ ! ــ دەپ بارلىق ئەمرلىرى، سىپاھلىرى ۋە شەھەر ئاھالىسىنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى.

گۆر ئوغلى يېتىپ كەلگەندە:

ــ ھارماڭ، تۆرەم ! ــ دەپ ھەممىسى كېلىپ كۆرۈشتى. « يالغۇز كەتكەن گۆر ئوغلى بىر ئوغۇل بالا بىلەن بىر پەرىزاتنى ئەكەپتۇ» دەپ ئاۋۇال شەھەر خەلقىگە، ئاندىن كېيىن بۇ خەۋەر پۈتۈن ئەتراپقا تارقالدى. ئۇلار شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن، ئاغا يۇنۇس پەرىنى شەھەر خەلقىگە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپ، گۆر ئوغلىغا نىكاھ قىلىپ قويدى.

ھەسەنخان دېگەن بالىنى گۆر ئوغلى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى. ئۇمۇ گۆر ئوغلىنى « ئاتام » دېدى. گۆر ئوغلىمۇ بۇ ئوغۇلنى « بالام » دېدى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىككىسى ئامراق ئاتا ـ بالا بولۇشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن دانىياتنىڭ قىزىنمۇ گۆر ئوغلىغا نىكاھلاپ بەردى. گۆر ئوغلىنىڭ كۆھقاپتىن كەلگەن ئاغا يۇنۇس پەرىنى نىكاھىغا ئالغانلىقىنى ئاڭلىغان مىسقال پەرىمۇ كېنىزەكلىرى بىلەن كېلىپ گۆر ئوغلىغا چۈشتى.

بۇ تويىنى ئاڭلاپ « باغى ئېرەم »دىن گۈلنار پەرى دېگەن قىز كېلىپ گۆر ئوغلىغا ئۆزىنى نىكاھ قىلدۇردى. پەرىزات ۋە ئادەمزاتتىن بولۇپ، ئۇ ئارقا ـ ئارقىدىن توققۇز خوتۇن ئالدى. ئۇ خوتۇنلارنىڭ سەنئىتى گۆر ئوغلىنىڭ دۆلىتى بىلەن ياشناپ گۈللىدى.

يۇرت كاتتىلىرى، چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى بۇلارنىڭ سەلتەنىتىگە « تەھسىن ـ ئاپىرىن » دېدى،

ھەيران قالدى. ئۇلارنىڭ دۆلىتى كۈندىن ـ كۈنگە زىيادە بولدى، ئىنسان قەدىمى يەتمىگەن يەرگە ئاۋازى، داڭقى ـ شۆھرىتى تارقىدى.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە گۆر ئوغلىنىڭ تاغىسى ئەھمەدخان بىر چۈش كۆردى. ئۇنىڭ كۆرگەن چۈشى مانا مۇنداق ئىدى: « ئۇ بىر ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىدىن يىقىلدى.» ئەتىسى بۇ چۈشنى يېقىنلىرىدىن بىرىگە ئېيىتتى. ئۇنىڭغا تەبىر بەرگۈچى كىشى ئۇنىڭ چۈشىنى:

ـــ شاھلىق سەندىن باشقا كىشىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ ! ـــ دەپ ئۆرۈدى.

ئەھمەدخان بۇ تەبىرنى ئاڭلاپ چەمبىلنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىرىنى يىغدى. قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي بېرىپ: «پادىشاھلىق ياتقا كەتكۈچە ساڭا قالسۇن» دەپ گۆر ئوغلىغا ئۆتۈنۈپ بەردى.

« كىمنىڭ دەۋرى؟ ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ دەۋرى ! » دەپ كوچىلاردا ناغرا، كاناي ـ سۇناي چېلىنىپ، ئويۇن ـ تاماشا قىلىندى.

يېگىرمە بەش يېشىدا، ئالتۇن تاجى بېشىدا، قىرىق تاجدار ئەمىر ـ ئۆمەرالار يېنىدا، گۆر ئوغلى چەمبىل شەھىرىگە پادىشاھ بولدى. ئۇنىڭ دەۋرىدە چەمبىل شۇنداق ئاۋات بولدىكى، ئۇنىڭ تەرەپ ـ تەرەپلىرىگە قەلئەلەر سېلىندى. قەلئە سېپىللىرىنىڭ ئېگىزلىكى قىرىق غۇلاچ، كەڭلىكى يېگىرمە غۇلاچ كېلەتتى. ئىككى يۈز قۇببىلىق بىر قورغان سالدۇردى. بۇ، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلەتتى. ئۇ ـ نىڭ ئۈستىگە چىقىپ يىراقتا قارىسا، كۆز يەتكەن يەردىكى ھەممە نەرسىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە « باغى ئېرەم» گە بەرگۈسىز لالىزارلىق راۋاق سالدۇردى. مانا شۇ يەردىن كىم چەمبىلنى بىر كۆرسە، يەنە بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى.

بۇ كۈنلەردە، گۆر ئوغلى قەيەرگە لەشكەر تارتىپ بارسا، ئۇنى ئالماي قايتمايتتى. گۆر ئوغلىنىڭ يۇرۇشلىرىدە ئالماق بار، قاچماق يوق ئىدى.

گۆر ئوغلى قىزىلباشلارنىڭ ئەدىپىنى شۇنداق بەردىكى، قىزىلباشلار يىغىسىنى توختىتالمىغان بالىسىغا: « گۆر ئوغلى كەلدى ! » دېسىلا قورقۇپ يىغىدىن توختايدىغان ھالغا كەلدى.

گۆر ئوغلى توققۇز خوتۇن ئالغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھېچبىرىدىن بالا يۈزى كۆرمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ھەسەنخاننى جان ـ دىلى بىلەن:

ـــ مېنىڭ ئىزىمنى ئۆچۈرمەيدىغان بالام ! ـــ دەپ تەربىيىلىدى.

ھەسەنخانمۇ ئۇنى ئاتام، دەپ ئۆستى. ئۇلار چەمبىلدە بەش ـ ئالتە يىلنى بايىاشات ئۆتكۈزدى. گۆر ئوغلى بۇ يەردە بىر مەيخانا سالدۇردى. ئۇ ئۆز يېنىدىكى ھەربىرى مىڭ كىشىگە ھۆكمى ئۆتىدىغان كىشىلىرى بىلەن كۈندە بىر ۋاخ مەيخانىغا كىرىپ شاراب ئىچەتتى.

بىر كۈنى گۆر ئوغلىنىڭ مەيخانىدا ئولتۇرغان قىرىق مىڭ كىشىلىك يىگىتلەرنىڭ سەردارلىرىغا كۆزى چۈشتى. ئۇ قولىغا ئالتۇن تارلىق ساتارىنى ئېلىپ: « ئەي يىگىتلەر، ئارزۇ ـ ئارمانىڭلار بارمۇ؟! » دېگەن مەزمۇندىكى بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

سۆز ئېيتۇرمەن بۇگۈن ئەمدى يۈز ئەلۋان،
ئۇرۇش بولسا شېرىن جاندىن كەچتىڭلار !

بۇ دۆلەتنى بىزگە بەردى ھەق ـ مەۋلان،
يەزىدىلەرگە نەيزە، ئوقيا سالدىڭلار،

چەمبىل بەلدە سۇردىڭىزلەر كۆپ دەۋران،
مەھبۇب گۈزەل قىزلارنى ھەم قۇچتۇڭلار،

ئارزۇ ـ ئارمانىڭلار بارمۇ، يىگىتلەر؟!
يەنىمۇ ئارمانىڭلار بارمۇ، يىگىتلەر؟!

غەيرىيلەرگە كېپەندىن تون پېچىتىڭلار،
دۇشمەنلەرنىڭ يۈرەك ـ باغرىن تەشتىڭلار،
سۇ ئورنىغا ئېسىل شاراب ئىچتىڭلار،
ھېلىمۇ ئارمانىڭلار بارمۇ، يېگىتلەر؟!

كىيدىڭىزلەر زەرياپ بىلەن موۋۇتنى،
ئۇرۇشتا يوقلىدىم پىرىم داۋۇتنى،
مەيدان ئارا كىيدىڭىزلەر ساۋۇتنى،
ھېلىمۇ ئارمانىڭلار بارمۇ، يېگىتلەر؟!

رۇستەم سۈپەت مەيدان ئارا تۇرۇشنى،
قىزىلباشقا قارشى قىلىچ ئۇرۇشنى،
ئوتقا سالدىڭ ساپ ئالتۇن ھەم خۇرۇشنى،
ھېلىمۇ ئارمانىڭلار بارمۇ، يېگىتلەر؟!

ئالماس قىلىچ باغلىدىڭلار بەللەرگە،
دۇشمەن قورقۇپ يولۇقمىدى ئەرلەرگە،
قىزىل قىلىچ، نەيزە بەردىم سىزلەرگە،
ھېلىمۇ ئارمانىڭلار بارمۇ، يېگىتلەر؟!

بۇ سۆزلەرنى دېگۈچى گۆر ئوغلى سۇلتان،
ھەر زامان تەڭرىمىز بولغاي مېھرىبان،
ئوتتۇرىدا دەستە گۈل بولسۇن ھەسەنخان،
ھېلىمۇ ئارمانىڭلار بارمۇ، يېگىتلەر؟!

يېگىتلەرنىڭ سەردارلىرى گۆر ئوغلىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

— راست دېدىڭ، ئەي ئەمىر گۆر ئوغلى سۇلتان. بىزنىڭ ھازىر پەقەتلا بىرنەرسىدىن غېمىمىز بار، ئۇ بولسىمۇ خۇنخار شاھ ئېلىدىن كېرەم قاسساپ دېگەننىڭ بىر ئوغلى بار ئىمىش. ئۇنىڭ ھۆسنى ـ جامالىنى كۆرگەن كىشى ئەقلىدىن ئېزىپ، ھوشىدىن كېتىپ قالغۇدەك. ئۇنىڭ ئۆزى پەرىشتە سۈپەتلىك، ھۆر خىلىئەتلىك، غىلمان سۈرەتلىك، سۇلايمان شەۋكەتلىك، رۇستەمدەك ھىممەتلىك، يولۋاس يۈرەكلىك، قاپلان بىلەكلىك، ئۇرۇشقا كېرەكلىك، نۇر يۈزلۈك، شېرىن سۆزلۈك، چولپان كۆزلۈك، سەراتان يۇلتۇزلۇق، ئوتتۇرا بويلۇق، زەرەپشان مويلۇقمىش. ئۇنىڭ ئىسمى ھاۋازخان ئىكەن. بەشمىزغا ھەرقانداق ئېغىر ئىش كەلسىمۇ مەيلى، مانا شۇ ئوغۇلنى ئەكېلىپ بىزگە ئۆز ئورنۇڭدا سۇلتان قىلىپ بەرسەڭ. بىزمۇ ئۇنى «سۇلتانىمىز ! » دەپ خىزمىتىنى قىلساق دەيمىز. بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسىدىن غېمىمىز يوق. ئاۋۋال خۇدا، ئاندىن قالسا سېنىڭ دۆلىتىڭنىڭ سايىسىدە يېمىگەننى يەدۇق، كىيمىگەننى كىيدۇق، ئىچمىگەننى ئىچتۇق. بار راھەتنىڭ ھەممىسنى كۆردۇق ! — دېيىشىپتۇ.

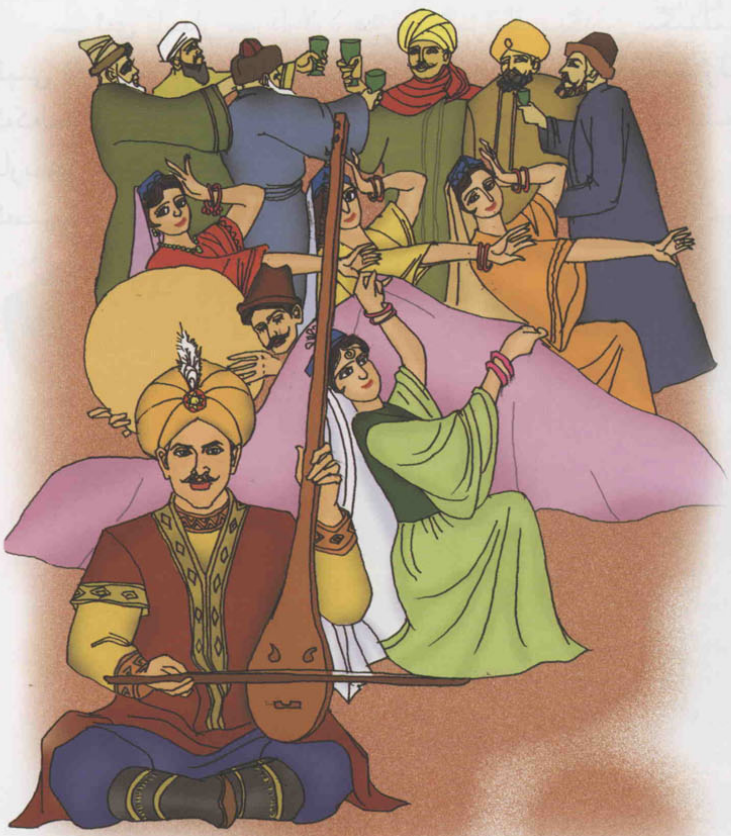

ئۇلارنىڭ بۇ سۆزىگە ئايخان، كۈنخان، بۈلبۈلخان، چىڭگىسخان، ھەسەنخان قاتارلىق تاجدارلارنىڭمۇ ھەممىسى قوشۇلۇپتۇ. ئۇلاردىن بىرى تاجدارلار ئارىسىدىن چىقىپ، پايىگاھقا چۈشۈپ بۇ نەزمنى ئوقۇپتۇ.

قۇلاق سېلىپ ئاڭلىغىن، چەمبىلنىڭ شاھى،
بەلدىن تىللا كەمەرىڭنى ئالمىدىڭ،
قىرىق يىگىتنىڭ بىر ئارمانى شول ئىرۇر.
ئۆردەك كۆلگە شۇڭقارىڭنى سالمىدىڭ،
سىز ئىرۇرسىز ئەلنىڭ پۇشتىپاناھى،
« پەرزەنتىم» دەپ قولغا بالا ئالمىدىڭ،
يىگىتلەرنىڭ بىرئارمانى شول ئىرۇر.
يىگىتلەرنىڭ بىر ئارمانى شول ئىرۇر.

سىز ئۆلسىڭىز كىمنى دەيمىز: « خانزادە؟!»
باقمىدىڭ « پەرزەنتىم» دەپ يۇزىگە،
بالىسىز ئۆتتىغۇ ئۆمرۈڭ زىيادە،
سۆيمىدىڭ پىشانە ھەم كۆزىگە،
بىر پەرزەنتنى خۇدا سىزدىن ئايىدى،
بەيگىدە كۆرسەتمىدىڭ ئەلنىڭ كۆزىگە،
يىگىتلەرنىڭ بىر ئارمانى شول ئىرۇر.
يىگىتلەرنىڭ بىر ئارمانى شول ئىرۇر.

تەتۇر پەلەك بىز دېگەننى قىلمىدى،
ئاڭلا ئەمدى يىگىتلەرنىڭ باۋايى،
دۇنيادىن كېتەرنى بەندە بىلمىدى،
سەن ئېرۇرسەن غېرىبلارنىڭ پاناھى،
چەمبىلدە بىر مىراسخور بولمىدى،
بۇ خەۋەرنى ئېيتىلى چەمبىلنىڭ شاھى،
يىگىتلەرنىڭ بىر ئارمانى شول ئىرۇر.
يىگىتلەرنىڭ بىر ئارمانى شول ئىرۇر.

ئەلقىسسە، گۆر ئوغلى سۇلتان يېنىدىكى تاجدارلاردىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ پەرزەنتسىزلىكىدىن كۆڭلى يېرىم بولدى. ئۇ، ئالدىدىكى تاجدارلارغا قاراپ:

— ئەي تاجدار سەردارلار، ھەربىرىڭىزنىڭ مىڭدىن يىگىتلىرىڭىز بار. سىز تەرىپلىگەن ھاۋازخاننى قېنى قايسىڭىزلار لەشكەر تارتىپ بېرىپ بۇ يەرگە ئەكېلىسىزلەر؟ ئەگەر ھاۋازخاننى بۇ يەرگە كەم ئەكەلسە، مەن شۇ كىشىگە سۇلتانلىقىمنىڭ يېرىمنى بېرىمەن، قاتاردىكى نارىنى، خەزىنىدىكى بارىنى بېرىمەن. مۇشۇ ئولتۇرغان قىرىق تاجدار ئىچىدە قېنى بىر ئەزىمەت يىگىت بارمۇ؟ — دەپ ئەمىر گۆر ئوغلى قولىغا بىر ئاياق شارابنى ئېلىپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

بىر جېنىدىن كەچكۈدەك،
كۆرسەم ھاۋاز يۇزىنى،
يۈرەك ـ باغرىن تەشكۈدەك.
ئىشتىسەم شېرىن سۆزىنى.
بىر ئەزىمەت بارمىدۇر؟
ھەركىم ئېلىپ كەلتۇرسە،
شول شارابنى ئىچكۈدەك!
بېرەي تىلەك سۆزىنى.

دەريا بولۇپ تاشقۇدەك،
خىزمىتىگە نار بېرەي،
ھاۋازنى ئېلىپ قاچقۇدەك.
بولسا مەندە بار بېرەي.
بىر ئەزىمەت ئەر بارمۇ؟
كىم ھاۋازنى كەلتۇرسە،
لەۋدىن شاراب چاچقۇدەك.
ئۇنى مەن دوست ـ يار بىلەي.

سۆزنى قوبۇل قىلغۇدەك،
كىم ئاچسا بۇ دىلىمنى،
ئىشنى بەجا قىلغۇدەك.
بېرەي چەمبىل بېلىمنى.
قېنى بارمۇ بىر يىگىت،
شارابنى ئىچكۈلار!
شۇ شارابنى ئىچكۈدەك؟
بېرەي ياۋمەت ئېلىمنى.

بېرەي بارلىق بەھرىمنى،
پىدا ئەيلەر نەھرىمنى.
بەگ ھاۋازنى كەلتۈرسە،
بېرەي چەمبىل شەھرىمنى.

شاھ دەر ئەسلىي زاتىمنى،
بۇزما كۆڭۈل شادىمنى.

ھاۋازخان كەلسە بۇندا،
بېرەي تۇلپار ئاتىمنى.

گۆر ئوغلى دەر زارۇ زار،
خۇدايىمدا ئىختىيار.
شۇ شارابنى ئىچكۈدەك،
بارمۇ بىرەر تەلەپكار؟!

گۆر ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان قىرىق مىڭ يىگىت ئىچىدىن بىرى: « بۇ خىزمەت مەندىن، شارابنى ماڭا بېرىڭ، مەن ئىچەي» دەپ ئوتتۇرىغا چىقمىدى.

گۆر ئوغلى سۇلتان قولىدىكى شارابنى ئۈچ مەرتە يۇقىرى كۆتۈردى. يەر ۋە ئاسماندىن ئەكس سادا چىقتى، ئەمما يىگىتلەردىن سادا چىقمىدى. چۈنكى خۇنخار شاھ ناھايىتى زالىم ۋە ھەيۋەتلىك ئىدى. يىگىتلەر ئۇنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقتى.

گۆر ئوغلى سۇلتان شارابنى تۆت مەرتە كۆتۈرگەندە، يولۋاس بىلەكلىك، ئارسلان يۈرەكلىك، رۇستەم سۈپەتلىك، ئىشقا كېرەكلىك، ھۆر يۈزلۈك، شېرىن سۆزلۈك، قارا كۆزلۈك، سەراتان يۇلتۇزلۇق، ئوتتۇرا بويلۇق، سۇمبۇل مويلۇق، پەرىشتە خۇيلۇق، تىللا تاجلىق يىگىتلەرگە باش بولغۇچى باتۇر ئاتلىق ئون ئالتە ياشلىق ھەسەنخان دەس ئورنىدىن تۇردى، ئۇ خجالەتكە پاتقاندى:

— ئاتا، ئاياقنى ماڭا بېرىڭ ! — دەپ گۆر ئوغلىنىڭ قولىدىن شارابنى ئېلىپ ئىچتى. كېيىن ئۇ، مەردانىلىك بىلەن ئاتىسى گۆر ئوغلىغا قاراپ:

— پاتمە بېرىڭ ! — دەپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

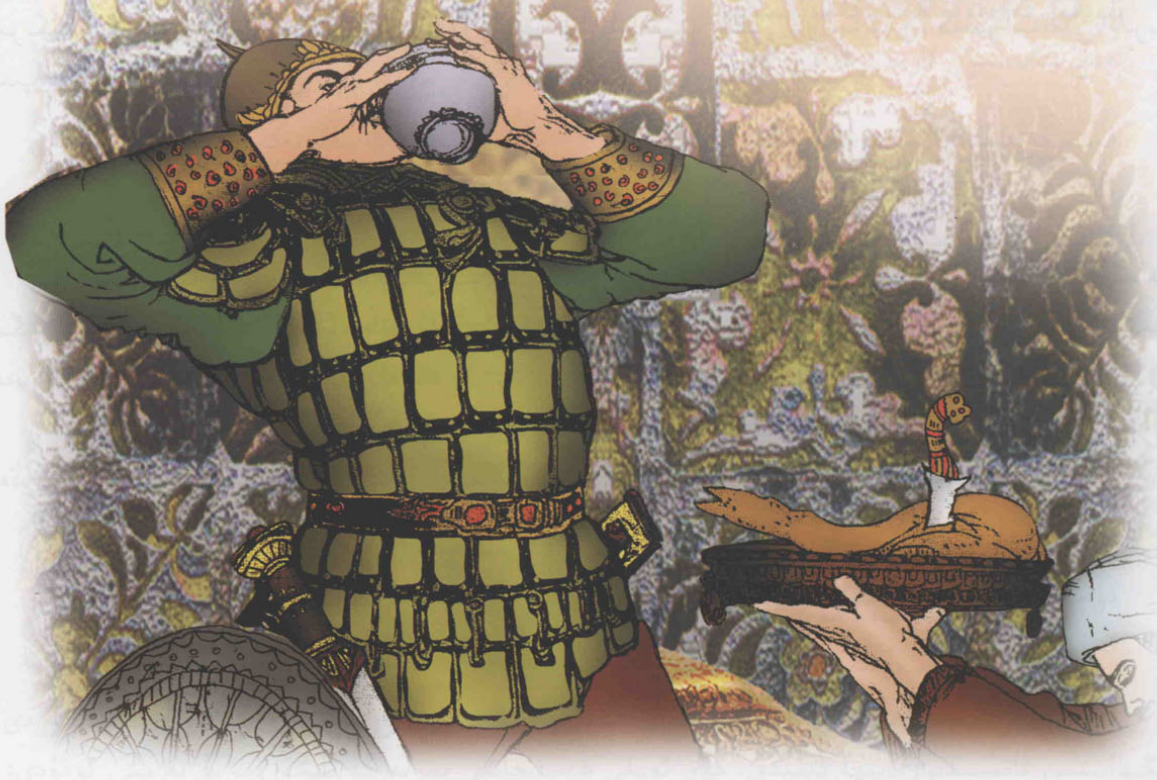

سىزگە ئىدىم ئىنتىزار،
دۇئا قىلساڭ، بولۇڭ يار.
بەگ ھاۋازغا مەن باراي،
ئەمدى بولدۇم تەلەپكار.

دۆلىتىڭدۇر زىيادە،
دۇشمەنلىرىڭ پىيادە.
خۇنخار شاھقا مەن باراي،
يادى ئەيلەڭ دۇئادا.

چىقاي ئەمدى يوللارغا،
تولدى يۈرەك غەملەرگە.
غايىبانە دۇئا قىپ،
تاپشۇر مېنى پىرلەرگە.

ئىنىم يوقتۇر يا ئاكا،
چىقتىم ئۇزاق دالاغا.
پاتمە بېرىڭ، جان ئاتا،
تاپشۇرۇڭ مېنى خۇداغا.

بىلمەم ئىشلىرىم خامە،
كىچىك ئاتامدىن نامە.
دۇئا بىلەن تاپشۇرغىن،
شۇ ئون ئىككى ئىمامە.

ياد ئەيلىدىم ئىمامنى،
ئەبۇبەكرى ۋەلىنى.
ئۆمەر، ئوسمان تىلىمدا،
بەرسۇن غەيرىب يولىنى.

سۆز ئېيتىدۇر ھەسەنخان،
بىزگە خۇدا مېھرىبان.
يالغۇز تەلەپ ئەيلىدىم،
پاتمە بېرىڭ، ئاتا جان.

ئەلقىسسە، گۆر ئوغلى سۇلتان ئوغلى ھەسەنخاندىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئەرلىكىگە قايىل بولدى. ئون ئالتە يېشىدا كۆرسەتكەن جاسارىتىگە، تەلەپكارلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇدى ۋە:

— ئەي پەرزەنتىم، كۆزۈمنىڭ قارىچۇقى، بېلىقنىڭ تىرىكلىكى سۇ بىلەن بولغىنىدەك، مېنىڭمۇ تىرىكلىكىم سەن بىلەن؛ سەن ئۇزاق يوللارغا مەندىن ئايرىلىپ يالغۇز بارالمايسەن، مەنمۇ سەندىن ئايرىلىپ بۇ يەرلەردە قالالمايمەن! — دېدى.

ھەسەنخان:

— ئەي قەدىرلىك ئاتا، مېنىڭ تەلىپىمنى يەردە قويماڭ! — دەپ يېلىندى.

گۆر ئوغلى:

— ئۇ خۇنخارنىڭ ئىلىنىڭ سانى يوق. ئۇنداق بولسا سەن مۇشۇ قىرىق مىڭ سەردار ئىچىدە يىگىرمە مىڭنى ئايرىپ ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلىپ ئېلىپ بارغىن! — دەپ ئۇنىڭغا يىگىرمە مىڭ يىگىتنى ھەمراھ قىلىپ قوشتى. ئۇ، يىگىتلەرگە قاراپ:

— ئەي يىگىتلەر، مەن سىزلەرنى ھەسەنخانغا قوشتۇم. ئۇ نېمە دېسە سىزلەر ئۇنىڭ سۆزىگە ماقۇل دەڭلار. ئۇنى كىچىك كۆرۈپ مەسخىرە قىلماڭلار! — دەپ نەسىھەت قىلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

كىردى ھاۋاز يولىغا،
بەتبەخت تېغى چۆلىگە.
بويسۇنۇڭلار، يىگىتلەر،
ھەسەنخانىڭ سۆزىگە.

پەرزەنتىمنىڭ يۈزىگە،
شەك چۈشۈرمەڭ سۆزىگە.
نېمە دېسە قىلىڭلار،
ياش ئالمىسۇن كۆزىگە.

سارغايتماڭلار يۈزىنى،
« پەرمان!» بىلىڭ سۆزىنى.
ئۇنتۇماڭلار، يىگىتلەر،
گۆر ئوغلىنىڭ تۇزىنى.

دۆلىتى بار بېشىدا،
ئۇ ئون ئالتە يېشىدا.
خىزمىتىنى قىلىڭلار،
ھەسەنخانىنىڭ قېشىدا.

بەڭۈاشلىقنى قىلماڭلار،
مەسخىرە قىپ كۈلمەڭلەر.
سەردار بولدى ھەسەنخان،
خاپا قىلىپ يۈرمەڭلەر.

سەردار قىلدىم سىزلەرگە،
تاپشۇردۇم مەن پىرلەرگە.
گۆر ئوغلى دەر: قۇلاق سال،
ئۇشبۇ ئېيتقان سۆزلەرگە.

گۆر ئوغلى سۇلتان يىگىرمە مىڭ يىگىتكە يۇقىرىدىكى سۆزلەرنى ئېيتىپ، ھەسەنخانىنى سەردار قىلغانلىقىنى جاكارلىدى. شۇ يەردىلا ھەسەنخانىنىڭ بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىدى. كەمىرىگە ئالتۇن ساپلىق قىلىچ ئاستى. ئۈستىگە توققۇز قات شاھانە كىيىم كىيدۈردى. بېشىغا تىللا تاج سوۋغات قىلىدى. خانلار يوسۇندا بايراق ياساپ تەقدىم قىلدى. ھەسەنخانىنىڭ بېشىدىكى تاجغا شاھلىق بەلگىسىنى تاقىدى. ئۇنىڭغا شۇنداق سەلتەنەتلىك زىننەت بەردىكى، كۆرگەن كىشىلەر ئۇنىڭ بۇ سۆلىتىدىن ئۈركۈپ يېنىغا كېلەلمەس ئىدى. دوستلار خۇشال، دۈشمەنلەر ئوسال بولۇشتى. گۆر ئوغلى بەگ ئۇنىڭ ئالتۇن بويىغا ياراشقان تون - سەرپايلىرىغا « باركاللا! » ئوقۇدى. « ھەسەنخان قوزام » دەپ تەرىپلەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

غورۇلايدەك ئىككى كۆزۈڭ خۇمارلىق،
بوينۇڭغا ئاس، تىل تەگمىسۇن، تۇمارلىق.
توققۇز قەۋەت تونلار ساڭا مۇناسىپ،
ھەق سالمىسۇن ئارىمىزغا جۇدالىق.

« باركاللا!» دېدىم سېنىڭ يولۇڭغا،
بەلۇبغىكمۇ خوپ ياراشقان تونۇڭغا.

قەدەم قويدۇڭ، بالام، مۇشكۈل بىر ئىشقا،
ئارتقا سۈرمە، سەل قارىما، ھەر ئىشقا.
كىيگەن تونۇڭ ساڭا بەكمۇ مۇناسىپ،
قايىل بولدۇم، بېلىڭدىكى قىلىچقا.

تا تىرىكسەن، دۈشمەن كەلمەس قېشىڭغا،
كۈن رەشك ئەيلەر ئون ئالتە يېشىڭغا.
نېمە كىيسەڭ ساڭا بەكمۇ يارىشۇر،
ئوبدان كەلدى تىللا تاجى بېشىڭغا.

قامىتىڭگە قىز - جۈۋانلار قارىشۇر،
ھەسرىتىڭدە چاچلىرىنى تارىشۇر.
« ئادەمزات شۇنداق گۈزەل بولامدۇ؟!»...
دەپ ھۆسنۈڭنى چىرايلىقلار تالىشۇر.

بېشىمغا بۇ ھىجران ماتەمنى سالدى،
ئەقىل ۋە ھوشۇم بىر چەتتە قالدى.
قىيامەتتە يوقتۇر مېنىڭ ئارمىنىم،
نۇرلىنىپ تۇرساڭ ئاتاڭ ئالدىدا.

دۈشمەنلىرىڭ قارشى چىقماس يولۇڭغا،
نەيزە ئالساڭ مۇبادا سەن قولۇڭغا.

« يۈرىكىم داغلاندى!» دەيدۇ گۆر ئوغلى،
بىلمەيمەن يولۇمنى ئەگرى ۋە توغرى.
پەرىشتىمۇ، غىلمانمۇ سەن بىلمەيمەن،
باركاللا، گۆر ئوغلىنىڭ بەگ ئوغلى.

گۆر ئوغلى سۇلتانىنىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن، ھەسەنخان ئورنىدىن تۇرۇپ قول قوشتۇردى. يېڭۈاشتىن ئاتىسىدىن پاتىھە تىلىدى. گۆر ئوغلى ھەسەنخانىنى پىرلەرگە تاپشۇرۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

قۇلاق سالغىن دۇئاغا،
جېنىم ساڭا ساداغا.
مىڭ ئايلىناي، پەرزەنتىم،
بار، تاپشۇردۇم خۇداغا.

مەن يولۇڭغا ئىنتىزار،
خۇدا بولسۇن ساڭا يار.
شۇ ئون ئىككى ئىمامىلار،
پىرلەر بولسۇن مەددىكار.

غەنىيمەتتۇر كېڭىشىڭ،
سەپەر چىرمىدى بېشىڭ.
ھەق روسۇلغا تاپشۇردۇم،
خىزىر بولسۇن يولدىشىڭ.

خان ئەيلىدىڭ ئۆزۈڭنى،
ئاڭلا ئەمدى سۆزۈمنى.
تېزرەك كېلىپ كۆرسەتكىن،
گۆر ئوغلىغا يۈزۈڭنى.

تەلەپكارىم، قوزامسەن،
كۆرەر ئىككى كۆزۈمسەن.
جىلاۋىڭدا بولسۇنلار،
خىزىر ئىلياس ھەم چىلتەن.

گۆر ئوغلى دەر زار ـ زار،
مەددەت بەرسۇن چاھاريار.
تا كۆرگۈنچە مەن سېنى،
يوللىرىڭغا ئىنتىزار.

ئەلقىسسە، ھەسەنخان ئاتىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ تاقىتى قالمىدى. ئۆزىنى ئاتىسى گۆر ئوغلىنىڭ ئايىغىغا تاشلاپ، بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ۋەيران كۆڭلۈم جۇش ئۇردى،
ھىجران كۈنى، خوش ئەمدى.
خۇنخار ئېلىگە ماڭدىم مەن،
ئاتام ساڭا خوش ئەمدى.

غېرىب ئاتا، دۇئا قىل،
ھاللار نېچۈك يوللاردا.

سەپەر ئەجەب ئالامەت،
ئاندىن ئارتۇق قىيامەت.
كىملەر كېلۈر قېشىمغا،
كىملەر باقۇر يېشىمغا.
تەلەپ قىلدىم ھاۋازىنى،
نېلەر چۈشەر بېشىمغا.

نېسىپ قىلسا كېلەرمەن،
خۇدا قىلسا سالامەت.

ھەسەنخان دەر سۆزىنى،
لايىق كۆردى ئۆزىنى.
ئاق قۇش ئۇچار كۆللەردە،
قىلغۇم سەپەر چۆللەردە.

خۇدا بەرسە كۆرەرسىز،
بەگ ھاۋازىڭ يۈزىنى.

ھەسەنخان سۆزىنى تۈگىتىپ، قىلىچىنى بېلىگە باغلىدى. ئۆزىنى ئات ئۈستىگە ئالدى. يىگىرمە مىڭ يىگىت بىلەن ئاتىسى گۆر ئوغلى سۇلتانغا قاراپ تۇرۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يىگىتلەر بارى نار بولۇپ،
كېيىن قالغانغا ئار بولۇپ.
لەشكەر تارتىپ يۈردى بەگلەر،
ھەسەنخان سەردار بولۇپ.

ئەدەپ سۆزىنى سۆزلەپ،
يۈرەر يولىنى كۆزلەپ.
يىگىتلەر يۈردى سەپ ـ سەپ،
خۇنخار شەھرىنى ئىزدەپ.

ئارغىماق ئېتىنى خىللاپ،
تىللا قالقانىنى قىرلاپ.
يىگىتلەر يۇردى سەپ ـ سەپ،
قىلىچ ـ نەيزىنى سىرلاپ.

قىزىل يوللۇق نەيزىلەر،
ئېسىۋېلىپ بەزىلەر.
دۇشمىنىنىڭ بېشىغا،
سالدى كۆپلەپ لەرزىلەر.

يولغا چۈشتى بويتاقلار،
ئاستىدىن بەدرى ئويناقلار.
ئالتۇن ھالقا قولىدا،
تىللا توندۇر ھەر ياقلار.

ئۇستىدە قىزىل موۋۇتلار،
كىيگىنى ئالتۇن ساۋۇتلار.
ئات چاپقاندا يۈگۈرەر،
تاغلار ئېشىپ «ئەلھەزەر!»

دەپ گۈر ئوغلى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چۈشتى. ئۇلار بىرنەچچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن بەتبەخت چۆلىگە يېتىپ كەلدى. يولدا كېتىپ بېرىپ ھەسەنخان بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

زورلۇق قىلىپ ئات جېنىغا،
قامچا ئۇرۇپ سېنىغا.
بەتبەخت چۆل ۋەيران بولدى،
يىگىتلەر ئايىغىدا.

ئات چېپىشىپ دۆڭ ـ پەستە،
يۇردى ھەر يان بەس ـ بەستە.
ئوردا بولدى ئۇلارغا،
چۆل ـ جەزىرە بىرپەستە.

كېيگىنى گۈل، گۈل ياندى،
ئارغىماق سۇغا قاندى.
لەشكەر يۇرۇپ كېچە ـ كۈندۈز،
خۇنخارغا قاراپ ماڭدى.

كېچىدە ساناپ يۇلتۇز،
گاھى توپ، گاھى يالغۇز.
يول يۇردى شۇ رەۋىشتە،
ئون بەش كېچە ھەم كۈندۈز.

كېزىشتى دەشت ـ چۆللىنى،
كۆرۈشۈپ چۆلدە يوللىنى.
قىرىق بەش كۈن يۇرۇپ يول،
كۆردى بەتبەخت چۆلىنى.

بۇلبۇل كەتتى بېغىغا،
يول بەرمەي تاغ زېغىغا.
ئەينى نامازشام چېغىدا،
باردى بەتبەخت تېغىغا.

ئەلقىسسە: ھەسەنخان يىگىرمە مىڭ يىگىت بىلەن يول يۇرۇپ، بەتبەخت تېغىنىڭ قېشىغا يېتىپ باردى، ئاشۇ بەتبەخت تېغىنىڭ نېرىقى ئېتىكى خۇنخارنىڭ شەھىرى گۈرۈجىستان ئىدى، شەھەرنىڭ يىگىرمە دەرۋازىسى بار ئىدى، ھەربىر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىلىقى بىر تاش كېلەتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئوتتۇز پەرسەخ[4] كەلگۈدەك ھەر تەرەپكە كەتكەن يول بار ئىدى. ھەر كىشى ئەتىگەنده شەھەرگە كىرسە نامازپېشىن بىلەن بازار رەستىسىگە يېتىپ باراتتى. بۇ يەر بەتبەخت تېغىنىڭ ئېتىكىدە ئىدى.

بۇ تاغنىڭ « بەتبەخت» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب مۇنداق ئىدى: ھەرقاچان گۈر ئوغلى سۇلتان يورۇش قىلىپ بۇ يەرگە كەلسە، تاغنىڭ بېشىغا قارايتتى. تاغنىڭ بېشىدا ھاۋا ئوچۇق بولسا، ئىشى ئوڭدىن كېلىپ ئاقيوللۇق بولۇپ قايتاتتى. تاغنىڭ بېشىغا تۇمان چۈشۈپ قالغان بولسا، يىگىتلەرگە يول بولماي قىرىلىپ كېتەتتى. شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ تاغ « بەتبەخت» تېغى دەپ ئاتىلىپ قالدى.

ھەسەنخان يىگىرمە مىڭ يىگىتى بىلەن نامازشام ۋاقتىدا تاغنىڭ قېشىغا يېتىپ كېلىپ ياتتى. ئۇ يەرنى زىيارەت قىلىپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

ئاتىمىز ھەزرىتى ئادەم،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.
ماڭا بۇگۈن بولدى ماتەم،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.

سەپەر قىلغاندۇر بارچىسى،
روھىڭىزدىن نوھ نەبى.
ياپىرىم شىش نەبى،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.

ئايلىناي ئىبراھىم خىلىل،
سىزنى ياخشى كۆرگەن جىلىل،
پەرزەنتىڭىزدۇر ئىسمائىل،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.

دۇشمەنلەرگە يوقتۇر ئەدەد،
« دوستۇم» دېدى سىزنى ئەھەد.
« ئۇممىتىم» دەپ، يا مۇھەممەد،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.

مەن ئۆزۈمنۇ بولدۇم ھەيران،
غېرىب كۆڭلۇم بولدى ۋەيران،
ئەبۇبەكرى، ئۆمەر، ئوسمان،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.

ئاجىزلارنىڭ سولدى گۈلى،
ئەرەنلەرگە سىز بىر ۋەلى.
يا پىرىم ھەزرىتى ئەلى،
مەدەت بېرەر كۈندۇر بۇگۈن.

هەسەنخان يىغلار بۇندا،
دىلى سۇنۇق، ئارماندا،
يا پىرىم ھەزرىتى زىندە[5]،
مەدەت بېرەر كۇندۇر بۇگۇن.

دەپ يىغلاپ تۇرۇپ پىرى كامىللارغا سېغىنىپ دۇئا قىلدى، كېيىن ھەسەنخان يىگىتلىرى بىلەن بىللە ناماز بامداتنى ئوقۇدى. ئاتلىرىغا مىنىشىپ، بەتبەخت تېغىنىڭ بېشىغا قارىدى. تاغ چوققىسىدا قىپقىزىل تۇمان كۆرۈندى. تاغنىڭ بېشى كۆك سارغۇچ تۇسكە كىرگەنىدى.

بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، يىگىتلەرنىڭ بېلى بوشىدى. ھەسەنخان ئۇلارنىڭ بوشاشقىنىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىغا خاتىمە بېرىپ، نامەردلەرنىڭ شەنىگە بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

باتۇر ھەسەن سىزگە سۆزلەر،
سۆز مەنىسىن بىلىڭىزلەر.
يامان ئادەم ئىش قىلغاندا،
ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىن كۆزلەر.

نامەرد ئادەم ياۋغا چىقسا،
قاچىدىغان يەرنى كۆزلەر.

يامان قولغا يەتسە دۆلەت،
بارچە ئىشى بولۇر مىننەت،
كۆرگىنىدە ئۇچ ـ تۆت پەرزەنت،
خوتۇن چېنىپ ياشنى كۆزلەر.

بىر ـ بىرىگە كىرىش قىلسا،
چاتاق تاپار خۇرۇش قىلسا،
ياخشى بىلەن ئۇرۇش قىلسا،
ئاقىۋەتلىك ئىشنى كۆزلەر.

ئەردۇر قابىل ھەر ئۇرۇشقا،
كىرمەك ئىستەر ھەر خۇرۇشقا،
باتۇر كىرسە گەر ئۇرۇشقا،
بەشنى سانجىپ، ئوننى كۆزلەر.

نامەردلەرگە سۆز قاتىسىڭىز،
ۋە يا بېرىپ ھال ئېيتىسىڭىز،
ھەزىل ـ چاقچاق قىپ كۆرسىڭىز،
ئىتتەك غىڭشىپ سىزنى كۆزلەر.

يامان باتۇرغا ھەربىر نەرسە،
كۆرۈنەر سەت، نەدە كۆرسە،

ھەسەنخان بۇ نەزمنى بىلگەن،
ئەر خىزمەتىن ئوبدان قىلغان،
تەلەپچانلىق بىلەن يۈرگەن،
قىلىدىغان ئىشنى كۆزلەر.

ھەسەنخان بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ يىگىرمە مىڭ يىگىتنى باشلاپ تاغ بېشىغا چىقتى. يىراقتىن شەھەرنىڭ مۇنارلىرىنىڭ پەشتاقلىرى كۆرۈندى. ئۇنى سانىغانىدى، مۇنار ئالتە يۈز، پەشتاقلىرى يەتتە يۈز

سەكسەن تۆت بولۇپ چىقتى. شەھەر ئىچىنى تۇمان باسقاندى. ھىچ نەرسىنى ئايرىپ بىلگىلى بولمايتى. بۇنى كۆرگەن يىگىرمە مىڭ يىگىتنى ۋەھىمە باستى. ئۇلار ئېتىنىڭ بېشىنى ياندۇرۇپ قايتماقچى بولدى. ھەسەنخان يىگىتلىرىنى مەردانىلىككە دالالەت قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يىراقتا قالغاندۇر چەمبىلىنىڭ ئېلى،
تۇرغان يېرىمىزدۇر تاغلارنىڭ بېلى.
بەلنى مەھكەم باغلاڭ، يىگىتلەر،
تۇمانلىق يانتاق خۇنخارنىڭ ئېلى.

ئۇرۇشتا ئاچلۇر يىگىتنىڭ گۈلى،
چېلىشتا تاۋلىنۇر باتۇرنىڭ قولى.
دۇشمەننىڭ باغرىنى قىلىڭلار يارا،
ئۇرۇشتا چىقمىدۇر ئەرلەرنىڭ داڭقى.

«ئاللا» دەپ ئېچىلسۇن زەپەرنىڭ يولى،
باغلانسۇن ھەمىشە دۇشمەننىڭ قولى.

«يىگىتمەن» دەپ ئات ئۈستىگە چىقىپسىز،
تەگمىگەندىمۇ بەگلەرنىڭ پۇلى؟!

ئاڭلاڭلار، يىگىتلەر، ئېيتايىن بۇنى!
بۇگۈن بولار بىزگە مەھشەرنىڭ كۈنى.
جاننىڭ بارچە ئۇرۇش قىلىڭلار!
تەگمىگەنمۇ سىلەرگە بەگلەرنىڭ تونى.

بارارمىز بىز نېچۈك چەمبىل ئېلىگە؟
قانداقچە قارايمىز ئەل ـ يۇرت يۈزىگە؟
بۇ يەرگە جېنىمدىن كەچكەنلەر كېلۇر،
نومۇستۇر قېچىپ بارماق ئېلىگە!...

ھەسەنخاننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان يىگىتلەرنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ تەشۈشلەندى، ئۇلارنى غەم باستى. بۇنى كۆرگەن ھەسەنخان يىگىتلەرگە قاراپ:

— بىز شۇنچە يىراق يولنى بېسىپ بۇ يەرگە كېلىپ ھېچنېمىنى كۆرمەي ئارقىمىزغا قايتساق، ئاتام گۆر ئوغلىنىڭ يۈزىگە نېمىدەپ قارايمىز؟! يا ئۆلۈپ تۈگىشەيلى، يا ھاۋازخاننى ئەكېتەيلى، قۇرۇق قول قايتىش نومۇس! — دېدى ۋە بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

پارامۇش بولمىسۇن ئەمدى خاتىرلەر،
قۇرىگىزلار بۇ يەرگە پەردە ـ چادىرلەر،
ئۈستىگىزگە ساۋۇت كىيگەن يىگىتلەر،
يا ئۆلۈڭلار، يا ئېلىڭلار، يىگىتلەر.

يولىمىزغا قاراشلىق گۆر ئوغلى سۈلتان،
«بەگ ھاۋازنى كەلتۇر!» دېگەن ئارسلان،
ئوققا قارشى تۇتۇڭلار ھەممىڭلار قالقان،
يا ئېلىڭلار، يا ئۆلۈڭلار، يىگىتلەر.

چەمبىلدە بىر ـ بىرىنى مازاق قىلغانلار،
خوتۇنىدىن يىگىتلىك نامىنى ئالغانلار،
يۇرۇشتە بەگلەردىن ئىنئام ئالغانلار،
يا ئۆلۈڭلار، يا ئېلىڭلار، يىگىتلەر.

ئالتۇن ياقىلىق تونلار كىيگەنلەر،
«خىزمەت كۆرسىتىپ ئۆلسەك» دېگەنلەر،
گۆر ئوغلى ئېتىنى ئېلىپ مىنگەنلەر،
يا ئۆلۈڭلار، يا ئېلىڭلار، يىگىتلەر.

بۇ سۆزگە ھەممىڭلار قۇلاق سېلىڭلار،
جاندىن كېچىپ بەگ ھاۋازنى ئېلىڭلار،
مېنىڭدىن ئارتۇقمۇ سىزدىكى جانلار،
يا ئۆلۈڭلار، يا ئېلىڭلار، يىگىتلەر.

ھەممىڭلار ئاستىدا گۆر ئوغلى ئېتى،
ئات بولار جەڭلەردە مەردلەر قانىتى،
قۇرۇق قول بارغانىڭلار يوقمۇ ئۇياتى؟!
يا ئېلىڭلار، يا ئۆلۈڭلار، يىگىتلەر.

بۇندىن قايتىپ چەمبىل ئەلگە بارغاندىن، ھەسەنخان دەر: «قۇرۇق قايتقان ئەر ئەمەس!»
قۇرۇق غەيرەت، جاننى ساقلاپ قالغاندىن، گۆر ئوغلىنىڭ ئۈمىدىگە ئەرزىمەس.
ئۆلۈم ئەۋزەل نەق مەيداندىن يانغاندىن، «خوتۇنلاردەك» دېگەن نامنى ئالغاندىن،
يا ئېلىڭلار، يا ئۆلۈڭلار، يىگىتلەر. يا ئۆلۈڭلار، يا ئېلىڭلار، يىگىتلەر.

بۇ سۆزلەر يىگىتلەرگە تەسىر قىلمىدى، ئۇلارنىڭ بەشى بىر يەرگە، ئونى يەنە بىر يەرگە، سەككىز - توققۇزى يەنە باشقا بىر يەرگە يىغىلىپ مەسلىھەتلەشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى: «ھەسەنخان ھازىر بالا، ھەم مەست. ئەگەر ئۇ ھوشيار ھەم چوڭ بولغىنىدا ئىدى، بىزنى ئۆلۈمگە دەۋەت قىلماس ئىدى. بىز ھازىر ئۇنىڭ سۆزىگە كىرىپ، خۇنخار شاھنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان ھاۋازخاننى تۇتۇشىمىز مۇمكىنمۇ؟ بەلكى ئۆزىمىز تۇتۇلۇپ قالىمىز. بىزنى ئۇلار قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، دەرۋازىنى كۆمۈپ تاشلايدۇ. بىزنى بىر - بىرلەپ قىلىچتىن ئۆتكۈزىدۇ. يىگىرمە مىڭ كىشى بىر ھاۋازخاننى دەپ ئۆلگەن بىلەن بولماس. چۈنكى، ھاۋازخاننىڭ جېنى ھېچقاچان بىزگە جان بولمايدۇ» دېيىشتى.

ئۇلار ھەسەنخانىنىڭ قېشىغىمۇ كەلمەي، سۆزىگىمۇ قۇلاق سالماي، چىققان يولى بىلەن ئارقىسىغا يېنىپ تاغدىن چۈشۈپ چەمبىلگە قايتتى.

ھەسەنخانىنىڭ ئۇلارغا ئاچچىقى كېلىپ: «ھەممىڭلار نامەرد» دەپ ئۇلارنى ئەيىبلەپ ئوقۇغان نەزمى:

دۈشمەن كېلىپ ئېلىڭىزگە ئەل بولسۇن، دۈشمەنلەرنىڭ قەلئەسىگە كىرەلمەي،
غەنىيمەتلىك سەۋلىتىڭلار تەل بولسۇن. جەڭگە كىرىپ مەقسەتلەرگە يېتەلمەي،
ئەينەك كۆرۈپ ئوسما قويغان يىگىتلەر، ئەجەل يەتسە ئۈشبۇ يەردە ئۆلەلمەي،
خوتۇن ئوخشاش ئەرلەر، سىزگە يول بولسۇن. ئارتقا يانغان خوتۇن بەگلەر، يول بولسۇن!

ھەر بىر يەرگە يىغىلىپ كېڭەش قىلۇرسىز، بۇنداق كېلىپ، بەگ ھاۋازنى ئالالمايى،
گۆر ئوغلىنىڭ يۈزىنى قانداق كۆرۈرسىز؟ ئۇرۇش قىلىپ، قىزىل قانغا بويالمايى،
سۆزلىرىگە قانداق جاۋاب بېرۈرسىز؟ دۈشمەنلەرگە تەڭ مۇقابىل بولالمايى،
نامەرد يىگىتلەر، سىزگە يول بولسۇن. ئارتقا يانغان ياسانچۇقلار، يول بولسۇن!

ئويناپ - كۈلۈپ بۇندا كېلىپ كېتەرسىز، ھەسەنخان دەر: «ئەرلەر قىلۇر ئۇرۇشنى،
مېنى تاشلاپ ئەل ۋە يۇرتقا يېتەرسىز. دۈشمەن كەلسە قورقماي سالۇر قىلىچنى»،
نەسىھەتنى مەن ئۆزۈمگە كۆپ قىلاي، دۈشمەنلەرگە بىر قىلىچنى ئۇرۇشنى،
ياغلىق ئارتقان بايۋەچچىلەر، يول بولسۇن. بىلمەي يانغان خوتۇنلارغا يول بولسۇن!

ھەسەنخانىنىڭ بۇ سۆزىنى ھېچ كىشى ئاڭلىمىدى. ھەممىسى چەمبىلگە قاراپ يول سالدى. ھەسەنخان تاغدا بىر دەم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ، يىگىتلىرىنىڭ قالمايى كەتكەنلىكىنى كۆردى. تاقىتى تاق بولدى. ئۆزىمۇ يېنىپ چۈشۈپ، چەمبىلگە قاراپ يول سالدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى پالچى ئىدى. ھەسەنخان كەتكەندىن كېيىن بىر كۈنى ئۇ: «ھەسەنخان يىگىتلىرى بىلەن قاچان ۋە قانداق قايتىدۇ؟!» دەپ پال سالغانىدى. پالدا ئۇ بەتبەخت تېغىنىڭ ئۈستىدىكى تۇماننى كۆردى. كېيىن ئۇ ھەسەنخانىنىڭ يىگىتلىرىنىڭ قايتقانلىقىنى، ھەسەنخانىنىڭ ئۆزىمۇ قۇرۇق

قول قايتقانلىقىنى كۆردى. ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ تاشلىدى ۋە بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

دوستلىرىڭ ئامان بولدى،
دۇشمىنىڭ تۇمان بولدى.
قورقۇنچى گۇمان بىرلەن،
بەگلىرىڭ راۋان بولدى.

ئاغا يۇنۇس ئېچىنار،
ئۆزىدە يوق ئىختىيار،
بەگلەر غەمگە گىرىپتار،
يا ئاخىر زامان بولدى.

تۇمان باستى ئەلنى پەسته،
تۇغ ـ بايراقلار چاپا ـ رەسته،
قوشۇن ياندى رەسته ـ رەسته،
بەگلەر يولى تۇمان بولدى.

تۇمان چۇشتى ھەر قايادىن،
ئۇلار كەچمەي قايتتى جاندىن،
ئەمدى چىقماڭ سىز بۇياندىن،
ھەسەنخانغا زىيان بولدى.

ئاغا يۇنۇس غەمدە قالدى،
بۇنى بىلمەي رەمنى سالدى،
نامەردلەرنىڭ كەلدى ئالدى،
بەگنىڭ ئىشى ياماڭ بولدى.

گۆر ئوغلى سۇلتان ئاغا يۇنۇس پەرىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، مەيخانىدا ئولتۇرغان يىگىتلىرىنى ئېلىپ قورغان دەۋازىسىغا چىقتى، يىراقتىن قاراپ ئۆزىنىڭ تۇغىنى كۆردى. ھەسەنخانىنىڭ ئاستىدىكى ئارغىماقنى تونۇپ، يىگىرمە مىڭ ئاتلىق يىگىت بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

يىراقتىن بۇنى كۆرگەن ھەسەنخانىنىڭ يىگىتلىرى ئۆزلىرىنىڭ قېچىپ كەلگەنلىكىگە پۇشايمان قىلىشتى. گۆر ئوغلى بىلەن ئۇچرىشىشتىن سەرگەردانلىقنى ئەۋزەل كۆرۈپ، ھەربىرى ھەر

ياققا قاراپ تارقىلىپ كېتىشتى.

ھەسەنخان ئاتىسى گۆر ئوغلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆزىنى ئاتتىن تاشلىدى، يىگىتلىرىنىڭ سۆزىگە كىرمەي خاپا قىلغانلىقىنى بايان قىلدى.

گۆر ئوغلى سۇلتان ھەسەنخانغا ئۆزىنىڭ بېشىدىكى تىللا تاجىسىنى ئېلىپ كىيدۈردى. ئۇنى ئۆز ئورنىغا سۇلتان قىلدى. يۈرت ئىشلىرىنى ھەسەنخانغا تاپشۇرۇپ بولۇپ، ئۆزى تۇلپارىنى ئېگەرلەتتى.

ــ مانا مەن ئۆزۈم يالغۇز بېرىپ ھاۋازخاننى ئەكېلىمەن ! ــ دەپ، غەزەپ بىلەن يولغا چىقتى، نامار پېشىن ۋاقتىدا بەتبەخت تېغىنىڭ قېشىغا كەلدى، ئىچى پۇشۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

كۆپ كىشى ئىدى باتۇر،
ئۇلار ئەمدى نەدە ياتۇر،
دۇشمەنلەرنى يىغلاتۇر،
بۇندا كەلگەن گۆر ئوغلى.

ئات قويۇپتۇ ئۇيالماي،
يالغۇزۇم ھەسەن بەككە.

مەيدان ئىچى قىزىل قان،
خۇدا بىزگە مېھرىبان،
«ئاللاھۇ !» دەپ ئات قويغان،
قوزى ئوغلۇم ھەسەنخان.

قوزام ھەسەن، بولغىن ئامان،
مەن كېچەي خانۇماندىن.
ئات قويغىن كۆكتىن كۆكەر،
بۇيرۇق شۇ ھەسەنخاندىن.

دۇشمەن جىق ئەمەس يەككە،
خۇرۇش بولسۇن چەككە ـ چەككە.

گۆر ئوغلى دەر كەل ئەمدى،
دېگىنىڭنى قىل ئەمدى.
دىلدا ئارمان قالمىسۇن،
قىيامەتنى قىل ئەمدى.

گۆر ئوغلى سۇلتان نەزمىنى توگەتتى، ئاللانىڭ دەرگاھىغا سېغىنىپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

سەن ئۆزۈڭسەن شاھلەرگە شاھ،
كىم بىلمىسە ئىرۇر گۇمران،
ئىسمىڭدىن ئايلىناي ئاللاھ،
مەدەت بېرەر كۇندۇر بۇگۇن.

يا پىرىم ئون ئىككى ئىمام،
مەدەت بېرەر كۇندۇر بۇگۇن.

تۇندە يىغلار بېرىپمەن،
دەرمانسىزدۇر غېرىب تەن،
يا پىرىم قىرىق چىلتەن،
مەدەت بېرەر كۇندۇر بۇگۇن.

كۆكلەرگە يەتتى زارىم،
يۇزۇمدىن كەتتى ئارىم،
ئاڭلا مېنىڭ پىغانىم،
مەدەت بېرەر كۇندۇر بۇگۇن.

يىغلايمەن مەن نامار شام،
تاپمىغاچ كۆڭلۇم ئارام،

گۆر ئوغلى دەر: ساڭا سۆزۈم،
تەلمۇردى ئىككى كۆزۈم،
قانداق قىلاي يالغۇز ئۆزۈم،
مەدەت بېرەر كۇندۇر بۇگۇن.

گۆر ئوغلى پىرى كاملىلارنىڭ ئەرۋاھىغا سېغىنىپ قايتىدىن ئاتقا مىندى. ئۇنىڭ كۆزىگە يىراقتىن بىر كۆك چېدىر كۆرۈندى. ئۇ شۇ چېدىرغا يېتىپ باردى. قارىسا، ئۇ چېدىردا ئۇچ ـ تۆت تۇغ تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئالدىدىن خىزىر ئەلەيھىسسالام چىقىپ ئېتىنىڭ چولۇرنى تۇتتى. گۆر ئوغلى خىزىر ئەلەيھىسسالام بىلەن كۆرۈشۇپ، چېدىرغا كىردى.

خىزىر ئەلەيھىسسالام گۆر ئوغلىغا:

ــ ئەي گۆر ئوغلى، سەن چەمبىلدە: «خۇدايىم بۇيرۇسا» دېمەي لاپ سۆزلەپ: «ئۆزۈم ئەكېلىمەن» دەپ يولغا چىققانسىڭ. بۇ يەرگە كەلگەندە خۇدانى ياد ئەيلىسىڭ، خۇدا سېنىڭ گۇناھىڭنى ئەپۇ قىلىدى. بۇنىڭدىن كېيىن خۇدانى ئېسىڭدىن چىقارما! ئەمدى مەن ساڭا يول كۆرسىتەي: بۇ يەردىن ئاتلىنىپ تاغ ئۈستىگە چىققاندا ئۈيان ـ بۇيان قارىغىن. شۇ چاغدا كۆزۈڭگە قوي بېقىپ يۈرگەن بىر ئاقساقال كىشى كۆرۈنىدۇ. ئۇ كىشىنىڭ يېنىدا باشقا كىشى يوق، ئاغزىدا چىشى يوق، سەجدە قىلغىلى بېشى يوق. ئۆزى دۇشمەندۇر، ھاۋازخانغا خۇشتاردۇر، ھەر يىلى بىر قېتىم بېرىپ ئۇنى يوشۇرۇن كۆرۈپ كېلىدۇ. قوي بېقىپ ئالىدىغان ھەققىنى شۇنىڭغا خىراجەت قىلىدۇ. سەن شۇنىڭ قېشىغا بېرىپ تۆت يۈز قوينى ئايرىۋال! ئۇنى ھەيدەپ بېرىپ ھاۋازخانىنىڭ ئاتىسى كېرەم قاسساپ دېگەننى تاپ. ئۇنىڭ خوتۇنى تۇركمەن پەرزەنتى، ئۆزى مۇسۇلمان، ئىسمى گۈلئايىمدۇر. دۇشمەننىڭ قولىغا ئەسىر چۈشكىلى قىرىق يىل بولدى. ئۇنىڭ بىر ئاغىسى بار، ئىسمى قەمبەر بوۋاي، سەن ئۇنىڭ قېشىغا شۇ ئاغىسى «قەمبەر بوۋاي» سىيالىقىدا ياسىنىپ بارساڭ ئىشىڭ ئاسان بولىدۇ، ــ دەپ گۆر ئوغلى ھەققىگە دۇئا قىلدى.

گۆر ئوغلى خىزىردىن پاتمە ئېلىپ، تۇلپارنى مىنىپ، بەتبەخت تېغىنىڭ ئۈستىگە قارىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە بىر بوۋاي كۆرۈندى.

گۆر ئوغلى ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئاستىمدا تۇلپارىم ئوينار يۈز ئەلۋان،
ئېگىنىمدە ساۋۇت، بېشىمدا قالقان.
جاپا تارتىپ، مېھنەت چېكىپ يۈرۈپسەن،
بۇ قويلار كىمنىڭدۇر، ئېيتقىن بوۋايجان؟

بوۋاي:
ئاستىغا تۈلپار مىنگەن بەگ يىگىت،
بۇ قوينىڭ ئىگىسى ساڭا نە كېرەك؟
سۆزۈمنى ئېيتاي، بىر - بىرلەپ ئىشىت،
تېگىنى بىلىش ساڭا نە كېرەك؟

گۆر ئوغلى:
مېنىڭ ئېلىم ھەم سانسىز كىشىم بار،
بۇنى سوراشقا كۆڭۈل خۇشۇم بار.
بۇ قوينىڭ ئىگىسى كىمدۇر بوۋاجان،
بۇنى سوراپ بىلمىدىغان مېنىڭ ئىشىم بار.

بوۋاي:
بىلسەڭ، بالا مەن ئەرنىڭ ئۆزى مەن،
بۇ مالغا قارانچۇق قارار كۆزىمەن.
نېمە گېپىڭ بولسا مەندىن سورىغىن،
بۇ قوينىڭ ئىگىسى ھازىر ئۆزى مەن.

گۆر ئوغلى:
ئەي بوۋاي، سۆزۈمنى ئاڭلا، قۇلاق سال،
بىلدىم، مەن، سېنىڭكى ئەمەس ئۇشبۇ مال.
بۇ قويلار ئىگىسى مانا مەندۇرمەن،
ئاۋارە قىلمىغىن مېنى، قېرى چال.

بوۋاي:
بۇ مالنىڭ ئىگىسى ئۆزۈم مەن، بىلگىن،
تاياق بىلەن سالاي قېشىمغا كەلگىن.
سۆزلىرىڭ ئاجايىپ مەنىسىز، بىلگىن،
بۇ مالنىڭ ئىگىسى مانا مەن بىلگىن.

گۆر ئوغلى:
راستىنى ئېيتقىن، بۇ كىمنىڭ مالى،
قوي باقار بۇ چۆلدە سەھرانىڭ چالى.
راستىنى ئېيتمىساڭ، ئېيتماي تۇر قېرى،
بۇ قويلار بىلسەڭ ھاۋازىنىڭ مالى.

بوۋاي:
چۆللەردە يۈرىمەن ھامان بىقارار،
ئاي يۈزىنى كۆرۈشكە دىلىم ئىنتىزار.
تاياق يېمەستە كەتكىن بۇ يەردىن،
ھاۋازىنىڭ ئىسمىنى تۇتما نابكار.

گۆر ئوغلى:
بەتبەختىنىڭ كۆپتۇر تۇرلۇك گىياھى،
بۇلۇتلۇق، تۇمانلىق ھەر خىل ھاۋاسى.
بىلمەن بۇ مالنىڭ ئىگىسىنمۇ،
ھاۋازخان ئوغلاندۇر مالنىڭ خوجاسى.

بوۋاي:
سەن قايتا ئاتىدىڭ ئىسمى - ئېتىنى،
يا ئوقۇپ كۆرگەنمۇ ئۇنىڭ خېتىنى.
ئەجىلىڭ يېتىپ كەلمىگەن بولسا،
ئاغزىڭغا ئالمىغىن ھاۋاز ئېتىنى.

گۆر ئوغلى:
گۆر ئوغلىدىن ئاڭلا ئەمدى بۇ سۆزنى،
ھاۋاز ئۇچۇن يولغا تىكمەن كۆزنى.
چىن دىلدىن ئامراق بولساڭ، ئەي بوۋاي،
كەلتۇرگىن بۇ يەرگە تېز بول ھاۋازنى.

بوۋاي:
مەن بىلدىم ئەمدى سېنى گۆر ئوغلى،
شۇ ياشقىچە يۈرمىدىڭ سەن ئەسلا توغرى.
ھاۋاز دېسەڭ ئوتتۇز چىشىڭ ئوشتۇلار،
ئىزىڭچە قايتىپ كەت بۇ يەردىن، ئوغرى.

دەپ بوۋاينىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ـــ مەن ھاۋازنى كۆز قارىچۇقۇمدەك ئاسراپ يۈرسەم، سەن تېخى ئۇنى بۇ يەردىن ئەكېتىمەن دەمسەن؟ ـــ دېدى ۋە ھاسىنى قولىغا ئالدى، ئۆتۈكىنى سېلىپ، قولىنى شىلتىپ، ئايىغىنى توزىتىپ، بۇرنى ۋە ماڭلىيىنى نېرى - بېرى قىلىپ، يۈگۈرگەن بويى كېلىپ گۆر ئوغلىنىڭ ئېتىنىڭ چۇلۇڭرىنى تۇتتى.

گۆر ئوغلى تۇلپاردىن چۈشتى، بوۋاينى بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈپ باستى، قول ـ ئايىغىنى باغلاپ:
ـــ گەپ قىلما، قېرى ! بولمىسا ھازىرلا ئەدىپىڭنى بېرىمەن ! ـــ دېدى.
كېيىن ئۇ ئېتىغا قاراپ باش ـ كۆزىنى سىلاپ: « ئەي تۇلپار، بۇ قېرىنى ساڭا تاپشۇردۇم، خەۋىرىدار بولغىن، مەن كەلگۈچە قويۇپ بەرمە. قېرى ۋاقىرىسا كوكۇلىسىدىن چىشلەپ يەرگە بېسىپ قويغىن ! » دەپ تاپشۇرۇپ ماڭغاندى، قېرى ۋاقىرىدى، تۇلپار ئۇنىڭ كوكۇلىسىدىن تارتىپ يەرگە باستى. بوۋاي قورققىنىدىن جىمجىت يېتىۋەردى.
گۆر ئوغلى قەمبەر بوۋاي سۈرىتىگە كىرىپ، قويلارنىڭ خىللىرىدىن تۆت يۈزنى بۆلۈپ چىقىپ، ھەيدەپ ناماز خۇپتەنگىچە گۈرۈجىستان دەرۋازىسىنىڭ تۈۋىگە يېتىپ باردى. دەرۋازىۋەنلەرگە ئۆزىنى «قەمبەر بوۋاي» دەپ تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى:

يېتەكلەشكە قاتار ـ قاتار نارمۇسەن،
سودىگەرلەر كەلسە ئاڭا زارمۇ سەن؟
خۇپتەن بولماي ساڭا نېمە بولۇشتى،
تۇرۇڭلار مىرشەپلەر، ئۈيدە بارمۇسەن ؟

خىزمەتكە ياراتقان ماڭا كىچىكنى،
تاپالمايمەن كىرەي دېسەم تۆشۈكنى.

مەززە قىلىپ جىم يېتىشقان يىگىتلەر،
ئېچىڭلار، تۇرۇپ ماڭا ئىشىكنى.

كۆرمەكچىمەن بازار ئېلى خۇلقىنى،
ياراشقانلار تال ـ تال ئۆرۈر زۇلپىنى.
تاشقىرىدىن كەلگەن مەن بىر سودىگەر،
قۇربېشىلەر، ئېچىڭلار ئەمدى قۇلپىنى.

قالماققا ساتىدىغان قويۇم بار،
مەن مۇساپىر، ئەل ـ يۇرت ئالدىدا،
بازارغا سالىدىغان مېنىڭ ئويۇم بار.
بېشىمغا سەۋدالار سالدىلەر خۇدا.
قۇربېشىلەر ئاچقىن دەرۋازا ـ قۇلۇپنى،
بىر قويۇم يوقالسا سىزدىن يۇز قىلىپ،
قورقماقتىمەن، ئالدىمدا كۆپ قويۇم بار.
تۆلىتىپ ئالۇرمەن شاھنىڭ ئالدىدا.

سودىگەرلەر سىزدىن خاپا بولمىسۇن،
ئاھ ئۇرسام تۆكۈلەر كۆزۈمنىڭ يېشى،
تاشقىرىدا بىر يارامليق قالمىسۇن.
ھەق بولۇر قىيامەتتە مەردنىڭ يولدىشى.
قۇربېشىلەر، شەھەر ئىگە كىرگۈزگىن،
مەن سودىگەر بولۇپ كەلدىم شەھەر ئىگە،
ئوغرىلار تالادا مالنى ئالمىسۇن.
دەرۋازىنى ئاچقىن، بوۋا قۇربېشى.

قۇربېشىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. «بۇ چەتتىن كەلگەن سودىگەر ئوخشايدۇ، مېلى يوقىلىپ كەتسە بېشىمىزغا بالا بولمىسۇن!» دەپ دەرۋازىنى ئېچىپ قويلارنى كىرگۈزدى. ئۇلارنىڭ بىرى گۆر ئوغلىغا قاراپ:

— يول بولسۇن! — دېگەندى، گۆر ئوغلى خۇپسەنلىك قىلىپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دېدى.

— نەگە بارىسەن؟ — دېدى يەنە ھېلىقى كۆزەتچى.

— مال ـ جانىڭىز ئامانمۇ؟! — دەپ ياندۇرۇپ سورىدى گۆر ئوغلى.

— قانچە قويۇڭ بار؟! — دېدى دەرۋازىۋەن.

— ئۆيدىن چىققىلى يىگىرمە بەش كۈن بولدى، — دېدى گۆر ئوغلى.

— قويلارنىڭ پۇلىغا نېمە ئالىسەن؟! — دەپ سورىدى دەرۋازىۋەن.

— مالىلار بەك چارچاپ كەتتى! — دەپ جاۋاب بەردى گۆر ئوغلى.

— ئېتىڭ نېمە؟! — دەپ سورىدى دەرۋازىۋەن.

— بەش ـ ئالتە يىلقام بار ئىدى، ئۇنى مىنمەي بۇ يەرگە پىيادە كەلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى گۆر ئوغلى.

— بىز كاللا دېسەك بۇ ئادەم پاچاق دەيدۇ. بۇ ھالى بىلەن مالىلرىنى بازارغا ئەكىرسە، باشقا كىشىلەر ھەممە قويلىرىنى بىردەمدە تالاپ كېتىدۇ. تاڭ ئاتقاندا بىزمۇ بىللە بېرىپ قىلغان سودىسىنى كۆرەيلى! — دېيىشتى دەرۋازىۋەنلەر. ئۇلار كېچىنى گۆر ئوغلى بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشتى. تاڭ يورۇشى بىلەن تەڭ گۆر ئوغلىنىڭ قويلىرىنى بىللە ھەيدىشىپ بازارغا باردى. ئۇلار كېلىپ قوي بازىرىغا تېخى ھېچكىمنىڭ كەلمىگەنلىكىنى كۆردى. سودىمۇ باشلانمىغانىدى، گۆر ئوغلى سۆلتان قويلىرىنى ھەيدەپ، كالتىكىنى ئوينىتىپ، ھەر خىل ئالتاغىل سۆزلەپ يۇردى.

بىر چاغدا، تىللا تاجى بېشىدا، قاسساپلىرى قېشىدا، ئەللىك ئىككى يېشىدا، سەمەن يورغىسى ئاستىدا كېرەم قاسساپ كېلىپ:

— پوش! پوش! — دەپ قوي بازىرىنى ئارىلىدى. خىل قويلارنى كۆرۈپ، گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە:

— بۇ قويلار كىمنىڭ؟! بۇ قوينىڭ ئىگىسى قانداق ئادەم؟! — دەپ سورىدى. دەرۋازىۋەنلەردىن بىرى:

— بۇ قوي مانا بۇ ئادەمنىڭ، بىز ئۇنىڭ قانداق ئادەملىكىنى تېخى بىلەلمىدۇق. بىز تاغدىن گەپ سورىساق بۇ كىشى باغدىن جاۋاب بەردى، ئۆزىڭىز سوراڭ! — دېدى. كېرەم قاسساپ:

— نەدىن كېلىۋاتسەن؟ ! — دەپ سورىدى. گۆر ئوغلى سۇلتان ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ، تۇ-زۇك ئىپادە بىلدۈردى. بۇنى كۆرگەن كېرەم قاسساپ:

— بۇ يەرلەرگە غېرىب بولۇپ كېلىپسەن، ئايا قويچى، قايسى ئەلدىن بولۇرسەن؟ — دەپ سورىدى.

گۆر ئوغلى:
ئەجەل يەتمىسە قىزىق سۆزنى سۆزلەيمەن،
ئالدىمغا كۆپ قوينى سېلىپ كېلۈرمەن.
ئەسلىم مېنىڭ تۈركمەن پەرزەنتى،
شەھرىڭگە سودا ئۈچۈن كېلىپمەن.

كېرەم قاسساپ:
ياراشسۇن، دەپ ئات يالىنى تارايمەن،
قوي ئالۇرغا ھەم ساتۇرغا يارايمەن.
تۈركمەن دېگەن ئاتام يۈرتى بولىدۇ،
كىمنىڭ ئەۋلادى، ئۇرۇقۇڭنى سورايمەن.
قويۇڭنىڭ ئىگىسى بار دەپ ئېيتىسەن،
سوراپ كۆرەي، قوينىڭ ئىگىسى كىم ئىكەن؟

گۆر ئوغلى:
خۇدايىم بەرمىگەن بەندە خارۇزار،
دەۋزىخىي بەلگىسى، ئېرۇر كۆڭلى تار.
مەن يالغۇز باشلىق دېمە بۇ يەردە،
بۇ شەھەرنىڭ كاتتىسى مېنىڭ يەزدەم بار.

كېرەم قاسساپ:
بېشىمغا زەرەپشان سەللە ئورايمەن،
سەۋلەت ئۈچۈن بۇرۇتۇمنى ياغدا بويايمەن.
بۇ شەھەردە مېنىڭ يەزدەم بار دەيسەن،
يەزدەڭ ئېتى كىمدۇر، سەندىن سورايمەن؟

گۆر ئوغلى:
مەن ئېيتاي، سەن سوراپ بېرىپ ئۇنى تاپ،
سورىسالىڭ بىلىدۇ ھەممە شەيخى ـ شاب.
يەزدەمنى سورىسالىڭ بىلگىن، ئېتىنى،
ئېتىنى دەيدۇ ھەم «كېرەم قاسساپ!»

ئادا بولماس ئېلىمنىڭ شەكەرۇ قەندى،
قۇلاقتىن كەتمەيدۇ پىرلەرنىڭ پەندى.

ئەسلىمنى سورىسالىڭ، ساڭا ئېيتارمەن،
مەن ئېرۇرمەن تەككە تۈرك پەرزەنتى.

كېرەم قاسساپ:
كىم بىلىدۇ ئىچكىدىكى ئويۇڭنى،
قارايمەن كۆرۈپ سېنىڭ بويۇڭنى.
بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ سەن؟
ئېپ ـ ساتارمەن ئېلىپ كەلگەن قويۇڭنى.

گۆر ئوغلى:
باش ـ ئۇچى، سانى يوقتۇر قويۇمنىڭ،
قىزىقى يوق ساڭا رەڭگىرويىمنىڭ.
بىلمەيمەن بۇ قويلارنىڭ باھاسىن،
كېپ قالامدۇ ئىگىسى بۇ قويۇڭنىڭ.

كېرەم قاسساپ:
قارىسام بۇنىڭ ئاغزى شۇم ئىكەن،
يۈرگەن يېرى ياۋمەت ئېلى قوۋم ئىكەن.
مەن بىلۈرمەن خەۋىرىنى تاغاڭنىڭ،
كۆرسەت ماڭا بەلگىسىنى تاغاڭنىڭ.
يەزدىڭ ئېتى دېگەن بولسا كېرەمجان،
بىلۈرمۇسەن، ئېتى كىمدۇر ئۇكاڭنىڭ؟

گۆر ئوغلى:
يۈرىكىمگە ئوت چۈشتى، كۆپ مېنىڭ ئاھىم،
ئەزەلدىن ئايرىغان بىزنى خۇدايىم.
يېڭىلمىسەم بالىلىقتا كېتىپتۇ،
چىراغمنىڭ ئېتى ئىدى گۈلئايىم.

كېرەم قاسساپ:
قەيەرلەردە قالدى ياۋمەت ـ ئەل زاتىڭ،
تۈركمەن بەگلىرىدىنمۇ سىپاتىڭ.
ئۇكاڭ بىلەن مەن يەزدەڭنى تونۇدۇڭ،
كىم بولىدۇ، ئەي ئوغلۇم، سېنىڭكى ئاتىڭ؟

گۆر ئوغلى:

كىچىكمىدىن غېرىب قىلدى بىر خۇدا،
غېرىبلىقتا كۆندە چەكتىم يۈزمىڭ ئاھ.

ئەسلىي نەسلىمنى تەرتىپ بىلەن سۆرىدىڭ،
ئېتىمنى دېسەم مېنىڭدۇر قەمبەر بوۋا.

كېرەم قاسساپ گۆر ئوغلىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ:

— ۋاي قەمبەر چىراغىم، بۇ سەنمۇ؟ ئامان بولغىن! ئۇ تەرەپتىكى ئاتا ـ ئانام، قوۋم ـ قېرىنداش-لىرىم ئامانمۇ؟ — دەپ كېلىپ قۇچاقلىشىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئەسقەر تېغىڭ ئامانمۇ؟
كۆرۈشمەكلىك گۇمانمۇ؟
بىر ـ بىر سەندىن سورايمەن،
ئەل ۋە يۇرتۇڭ ئامانمۇ؟

سۆزلىشەيلى بىر سائەت،
ياش يىگىتلەر ئامانمۇ؟

ھىجران ئوتىدا تېنىمىز،
باغرى قاندۇر گۈلىمىز،
ئاق سۈت بەرگەن ئېلىمىز،
مېھرىبانلار ئامانمۇ؟

چۈشتى سېنىڭ بۇ داغىڭ،
باھاردا ئېچىلۇر باغىڭ،
ئايلىنايمەن چىراغىڭ،
قالغان ئەللەر ئامانمۇ؟

كىمگە يېتەر دەردىمىز،
تاشار گاھى زەردىمىز.

كۆزگە يېشىم تىزىلدى،
مېنىڭ كۆڭلۈم بۇزۇلدى،
يۈرەك ـ باغرىم ئېزىلدى،
كۆرگەنلىرىم ئامانمۇ؟

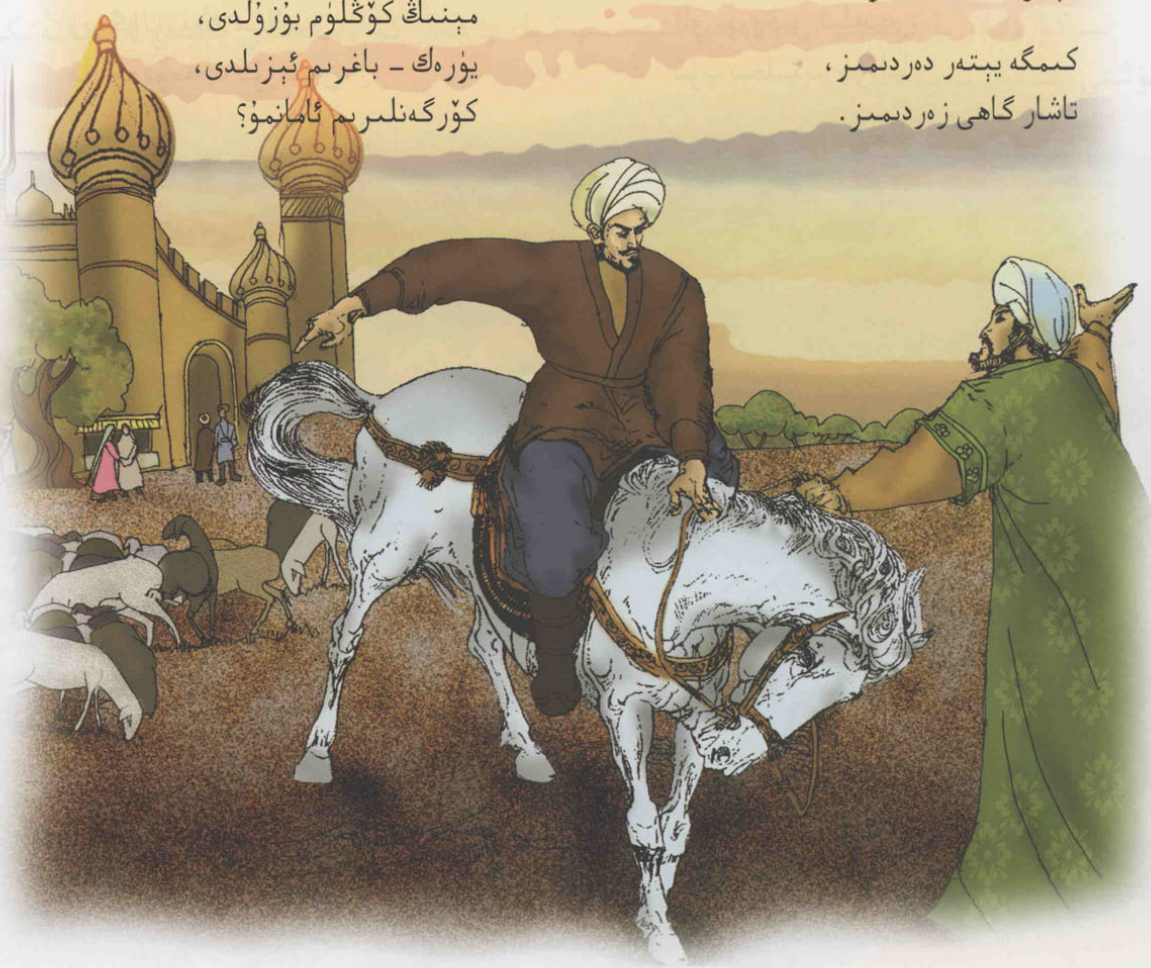

ئۇلار سۆزلەشتى، كۆرۈشتى، ھال ـ ئەھۋال سوراشتى. كېيىن گۆر ئوغلى:

ـــ ھاۋازخان چىرىغىم نەدە؟ ئۇنى بىر كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆلسەم ئارمىنىم يوق! ـــ دېدى.

ھاۋازخان بۇ چاغدا خۇنخار شاھنىڭ ئالدىدا ئىدى. ئۇنىڭ قېشىدا بەش يۈز مەھرەم بار ئىدى. ئۇ كېچە ـ كۈندۈزنى خۇنخار شاھ بىلەن بىللە ئۆتكۈزەتتى. كېرەم قاسساپ يېنىدىكى بىر مەھرىمىنى:

ـــ ھاۋازخانىنىڭ بىر تاغىسى چەمبىلدىن كەپتۇ. ئۇنى كۆرۈشكە كۆپ ئىنتىزار ئىكەن. بۇگۈن كېلىپ تاغىسىنى كۆرۈۋالسۇن. ئەتە ئەتىگەندە خىزمەتلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىمەن! ـــ دەپ خۇنخار شاھقا ئەۋەتتى.

خۇنخار شاھ ئىلتىماسنى قوبۇل قىلىپ، ھاۋازخاننى بەش ـ ئالتە مەھرىمى بىلەن ئۇلارنىڭ قېشىغا ئەۋەتتى.

ھاۋازخان يول بويى: «مېنىڭ تاغام قانداقراق ئادەمكىن؟!» دەپ ياخشى ئات مىنگەن، ياخشى تون كىيىگەن كىشىلەرگە قاراپ كەلدى.

گۆر ئوغلىنىڭ كۆزى ھاۋازخانغا چۈشتى، ئورنىدىن يۈگۈرۈپ قوپۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ بالىلاردەك قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، شۇ يەردە بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

كەتتى كۆڭلۈمدىن ئارمان،
دال بويۇڭنى بەگ ھاۋاز،
قۇدرەتلىك ھەقتىن پەرمان.
كامىل پىردىن تىلەيمەن.

پىغان بىلەن دەردىم كۆپ،
مەندەك تاغاڭ سادىغا،
سەنسەن دەردىمگە دەرمان.
قۇلاق سالغىن نىداغا.

زەر گۈلۈمدەك سىلايمەن،
ئاي يۈزۈڭنى تىلەيمەن،
قارىچۇقۇمدەك كۆرەيمەن.
كۆپ يىغلىدىم خۇداغا.

تۇرالمىدىم ئەللەردە،
خاھى چۆل ھەم كۆللەردە.
ئىزدەپ چىقتىم بەگ ھاۋاز،
يۈردۈم ئۇزاق يەرلەردە.

بولدۇم تەشنا مېھرىگە،
قەددى ـ تېشى مەھرىگە.
سېنى ئىزدەپ چىراغىم،
ئاخىر كەلدىم شەھرىگە.

ئاڭلا، ئېيتقان سۆزۈمنى،
قۇللۇق قىلاي ئۆزۈمنى.

دىيارىڭغا كېلىپ مەن،
كۆردۈم ئايدەك يۈزۈڭنى.

سۆزلىرىمگە قۇلاق سال،
دۈشمەن بولسۇن پايىمال.
دوستلار بولسۇن شاد ـ خۇشال،
پىدا بولسۇن پۇل ۋە مال.

ئاڭلاپ سېنى ئۇزاقتىن،
ئىزدەپ كەلدىم يىراقتىن.
خۇدا كۆرسەتتى سېنى،
قۇتۇلدۇم مەن پىراقتىن.

گۆر ئوغلى بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ كېلىپ، ھاۋازخاننىڭ بېشىدىن ئۇچ قېتىم ئايلاندى، ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش يامغۇردەك تۆكۈلدى. ھاۋازخاننىڭ بېشىنى باغرىغا باستى، مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ، باش ـ كۆزىنى سىلاپ سۆزلىدى.

كېرەم قاسساپ گاھى كۈلۈپ ـ گاھى يىغلاپ، يېنىدىكى كىشىلەرگە:

ـــ كۆرۈڭلار بۇ كىشىنى، ئەۋلادىنى سېغىنىپ كېلىپ دىدار كۆرۈشكەندىن كېيىن شۇ ھالەتكە چۈشتى، ـــ دەپ تونۇشتۇردى.

گۆر ئوغلىنىڭ كىيگەن چەكمىنى ھاۋازخانىنىڭ يۈزلىرىگە پاتتى. ئۇ بۇ چەكمىنىڭ يىپلىرىنىڭ يىرتىلىشىدىن زارلىنىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئېرىسۇن، تاغلار ئېرىسۇن!
بەندە ئالغىنى بىلەن قۇرۇسۇن.
كىيگىنى يىرتىق چەكمەن،
بايلىقلىرى قۇرۇسۇن.

بەگ بولۇپ يۈرتلار چىقمىسا،
ئوۋ ـ ئوۋلاپ لاچىنى سالمىسا.
شۇنچە مالنى نېمە قىلار؟
بىر ياخشى تونىنى كىيمىسە.

«ئال!» دېگەندە يورغا ئالمىسا،
ئىشىم بىكار، ياخشى بولمىسا.
بۇ بەگنىڭ مېلى قۇرۇسۇن،
بىر ياخشى تۇلپار مىنمىسە.

سۆزى باشقىغا ياقمىسا،
باشقىلارنى باقمىسا.

مالنى يىغىپ نېمە قىلار؟
شەمشەر ـ قىلىچ تاقمىسا.

دۇنيا بىزدىن ئۆتىدۇ،
مالمۇ تاشلاپ كېتىدۇ.
دوست ـ دۇشمەننىڭ قولىدا،
ئۆلسە شۇ چاغ يېتىدۇ.

مېلى يوقلار دەرمانىدە،
پەرزەنتسىزلەر ئارمانىدە.
«تاغامنىڭ مەن» دەپ كېلىپتۇ،
قىلىپ مېنى شەرمەندە.

سۆز قىلىدۇ ھاۋازخان،
سىزگە دەيدۇ: بول ئامان!
شەرمەندە قىلماي بۇرۇنراق
كۆزدىن يوقال تاغاجان.

كېرەم قاسساپ ھاۋازخانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي ئەقىلسىز ئوغلۇم، قاملاشمىغان سۆزلىرىڭنى قوي! شۇنچە قويلىرى بار كىشى سەن دېگەن نەرسىلەرنى قىلالماسمۇ؟ قولىدىكى بار بايلىقىنىڭ ئازراقلا قىسمىنى خىراجەت قىلسا، سۆلىتى بەگلەردىن ئېشىپ كېتىدۇ، لېكىن سېنىڭ بۇ تاغاڭ پېقىرلىقنى ئىختىيار قىلغان. كۆرۈنۈشىدىن ئىبادەتگۈي سوپى كىشىدەك كۆرۈنىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق ئەدەپسىز سۆزنى قىلساڭ، مەندىن ياخشىلىق كۈتمە. دەرھال تۇرۇپ ئۆيگە ئېلىپ بارغىن، سىڭلىسى بولغان ئاناڭ بىلەن كۆرۈشسۇن، ئۆزۈڭ ئالدىدا خىزمەت قىل! ــ دېدى.

ھاۋازخانمۇ، گۆر ئوغلىمۇ ئورنىدىن قوزغالدى. كېرەم قاسساپ:

ــ قويلىرىڭنىڭ باھاسىنى ئېيتىپ بېرىپ كەتكىن! ــ دېدى.

ئۆزىنى قەمبەر بوۋاي دەپ كەلگەن گۆر ئوغلى:

ــ بۇ قويلار ئاۋۋال مېنىڭ ئىدى، ئەمدى سېنىڭ بولدى. ساتماقچى بولساڭ، باھاسىنى ئۆزۈڭ قويۇپ سېتىۋەر! ــ دەپ جاۋاب بەردى. ھاۋازخان بىلەن ئىككىسى ئۆيگە راۋان بولدى. ھاۋازخان تاغىسىنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ھويلىسىغا كىردى، ئانىسىغا قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئويلىسام دۇنيا ئىشلىرى پانا،
خۇدا سۆيگەن قۇلىنىڭ تىلىدا سانا.
مەن سۆزنى سىزگە بايان قىلاي،

قۇلاق سېلىپ ئاڭلاڭ، جان ئانا.

سۆزنى ئاڭلا، بەگ ھاۋازنىڭ تىلىدىن،
بىر كىشى كېلىپتۇ ياۋمەت ئېلىدىن.

بۇ يەرگە كەپتۇ بىزنى سوراغلاپ،
بىزلەرنى كۆرمەكنى تىلەپ ئېلىدىن.

قارىساڭ ئۇنىڭ ئەجەب بويى بار،
بىلمەيمەن، نېچۈك خىيال ـ ئويى بار.
بۇ شەھەرگە كەپتۇ بىزنى سوراغلاپ،
ئالدىدا ھەيدىگەن تۆت يۈز قويى بار.

ئەتىگەن كىرىپتۇ بىزنىڭ شەھەرگە،
قوشنى ئارتىپ بولماستا نارغا.
بۇ شەھەردە ھېچ كىشىنى تونۇماس،
قويلىرىنى سالغانكەن بازارغا.

بۇ ئادەمنى باشقىلار مازاق قىلىپتۇ،
مازاق قىلغانلىنى بۇ ھەم بىلىپتۇ.
ھەيران بولۇپ تۇرغانكەن بۇ ئادەم،
شۇ چاغدا قېشىغا ئاتام كېلىپتۇ.

ئاتام كۆرۈپ بۇ ئادەمنى قاراپتۇ،
سۆز سورىسا جاۋابىغا يارىپتۇ.
ئەسلىي نەسلى بىر ـ بىرىنى سورىشىپ
ئۇنى ئاتام خېلى ئوبدان سىناپتۇ.

ئۇ ئادەم ئاتامغا سۆزلىدە دەپتۇ:
«شەھەردە يەزدەم بار ئىستەيمەن» دەپتۇ.

يەزدىسىنىڭ ئەسلىي نەسلىنى سورىسا،
يەزدەم، دەپ ئاتامنىڭ ئىسمىنى دەپتۇ.

ئۇ ئادەم بۇ يەرگە كەلدى ئۆزۈڭدەك،
سۆزلىگەن سۆزلىرى سېنىڭ سۆزۈڭدەك.
ياۋمەتتە ئاغا ـ ئىنىڭ بارمىدى؟
بەك ئوخشاش كۆزلىرى سېنىڭ كۆزۈڭدەك.

دېمە، ئانا، ئەمدى مېنى ئويۇنچى،
يەتكۈزەي ساڭا خەۋەر، سۆيۈنچى.
تاغمىز كېتىدۇ، چىقىپ كۆرمىسەڭ،
تاغام كەلدى بەرگىن ماڭا سۆيۈنچى.

نەچچە كۈن يۈرۈپتۇ باغرىنى داغلاپ،
سېنى ـ مېنى كۆرۈشكە زار ـ زار يىغلاپ.
تاغام كەلدى ئالدىغا چىقىپ كۆرمەمسەن؟
«گۈلئايىم سىڭلىم» دەپ سېنى سوراغلاپ.

«ئۇكا!» دەپتۇ خۇدا سۆيگەن بىر بۇۋاي،
يىغلاپتۇ زار ـ زار تۇغقان تاپالماي.
ئىشەنمىسەڭ چىقىپ ئۇنى كۆر ئۆزۈڭ،
سورىغانىدىم ئېيتىن، دېدى: قەمبەر بوۋاي.

گۈلئايىم ھاۋازخاندىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ تاقىتى تاق بولۇپ، ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى. قەمبەر بوۋاينىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

يۈرەكلەردە كۆپ داغىم،
خازان بولدى چارباغىم.
قىرىق يىل بولدى ئايرىلدىم،
ئېسەنمۇسەن، چىراغىم؟

كېچە ـ كۈندۈز بار ئايىم،
ئايرىپ سالدى خۇدايىم.
ئامان ـ ئېسەن كۆرۈشتۇق،
ئايلىناي مەن گۈلئايىم.

سېنى ھەقتىن تىلىدىم،
ھەق بېرىپتۇ مۇرادىم.
مۇساپىر بۇ شەھەردە،
تىنماي ھەققە يىغلىدىم.

كىمنى كۆرسەم كۆزلىدىم،
ئامانلىقنى سۆزلىدىم.
مۇساپىرلىق قۇرۇسۇن،
بوتلاق بولۇپ بوزلىدىم.

دۇشمەنلەردە قېچىلىپ،
يات ئەللەرگە قېتىلىپ.
بىر ئاللاغا يىغلىدىم،
تۇنلەر بويى سېغىنىپ.

كۆردۇم ئايدەك يۈزۈڭنى،
ئېنىقلىدىم ئۆزۈڭنى.
ئۆمرۇم يىغلاپ ئۆتكەندە،
ئەسلەپ سېنىڭ سۆزۈڭنى.

مەرد مەيدانغا باشلانسۇن،
دۇشمەن قولى باغلانسۇن.
قېرىنداشلار ئامانمۇ؟
مەندەك سىڭلىڭ ئايلانسۇن.

ياراتتىلەر بىر خۇدا،
كۇندە قىلدىم ئاھۇ ۋاھ.
ئەل ۋە يۇرتلار ئامانمۇ؟
سورايي سەندىن قەمبەر ئاكا.

گۇلئايىم: «يۇرت ئامانمۇ؟»
بىزگە ئاخىر زامانمۇ؟
يۇرت ئىگىسى سۇلتانىم،
گۆر ئوغلى بەگ ئامانمۇ؟

گۇلئايىمنىڭ شېئىرىنى ئاڭلاپ گۆر ئوغلى يىغلاپ كەتتى، مۇڭداشتى. كېيىن قەمبەر بوۋاي:

— چىراغىم، ئەل ـ يۇرتىڭ بارچىسىنى سوردىڭ، بۇ ئىشىڭ ماڭا ياقتى. گۆر ئوغلىنىمۇ سوردىڭ، ئۇ بىزگە دۇشمەن تۇرسا، يەنە نېمە ئۈچۈن ئۇنى سورايسەن؟ — دېدى.

— ئەي ئاكا، ئۇ بىزنىڭ ئۆزىمىزنىڭ ئۇرۇقى، نېمە بولسا شۇ بولسۇن، يەنىلا ياتلاردىن ياخشى. شۇنىڭ ئۈچۈن سوردىم. ئەگەر دۇشمەنلەرنىڭ بىرى: «گۆر ئوغلى پالانى يەرگە كەپتۇ!» دېسە خۇش بولمەن. «چېكىنىپتۇ ياكى قېچىپ كېتىپتۇ» دېسە گېلىمدىن غىزا ئۆتمەيدۇ. قانداشلىق ئازابىنى تارتىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن سوردىم، — دەپ جاۋاب بەردى گۇلئايىم.

گۆر ئوغلى يېڭىۋاشتىن ئۆكسۈپ يىغلىدى، ھاۋازخان ئۇنى مېھمانخانىسىغا باشلاپ ئەكىردى. توقۇز خىل تاماق تەييارلاپ ئالدىغا قويدى. نېمىنى تەلەپ قىلسا شۇنى قىلدى. ئۇ، گاھىدا گۆر ئوغلىنى «تاغام!» دەپ تىزىدا ئولتۇراتتى، گاھى بوينىنى قۇچاقلاپ باش ـ كۆزىگە سۆيەتتى.

گۆر ئوغلى:

— بالام ھاۋازخان، سېنى ئەكەتسەم بىزگە ئەل بولامسەن؟! — دەپ سوردى.

— ئەگەر راستتىنلا ئەكەتسەڭ، جان تاغام دەپ بارىمەن! — دېدى ھاۋازخان.

ھاۋازخانىنىڭ سۆزىگە گۆر ئوغلىنىڭ دىلى ئېرىدى، يۈزىگە، پېشانىسىگە سۆيۈپ تۇرۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئەمەس سۆزلىرىم پىنھان،
سىرنى ئەيلەيىن ئايان.
بىزنىڭ ئەللەر ئاجايىپ،
بارارمۇسەن ھاۋازخان؟

كۆچلەندۇرەر ئىمانىنى،
كۆرگىن بىزنىڭ تامانىنى.
تاغدا سايرار بۇلبۇللار،
بۇلاقلىرى راۋانىنى.

ئاقسا ئەسقەر بۇلىقى،
كىشنىشۇر ئەل ئۇلىغى.
كۆرگەن كەتكۈسى كەلمەس،
ئۇلاغلارنىڭ يايلىقى.

ئۇزۇن تاغلار قاراسى،
خوپ قايمدۇر تالاسى.
شۇ تاغلارغا ياز كەلسە،
چىقار بەگلەر بالاسى.

كاناي ـ سۇناي قويىدۇ،
جەرەن ـ كېيىك سويىدۇ.
قىز ـ جۇۋىنى ئارىلاش،
كۆزلەر قاراپ تويىدۇ.

تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىڭدىن،
چىققىن ئىسسىق ئۆيۈڭدىن.
ئويۇن ـ كۈلكە دېسەڭ بار،
چىقالامسەن ئېلىڭدىن.

قۇشنى سالغىن كۆلۈمگە،
ئىنتىزار ئەل يولۇمغا.
ئايلانسۇن سەندىن تاغاڭ،
يۈرگىن چەمبىل ئېلىمگە.

ئىگە بول سۆڭىتىمغا،
بەخت قوشۇلسۇن بەختىڭگە.
سادىغاڭ كېتەي، بەگ ھاۋاز،
چىققىن تىللا تەختىمگە.

يولۇم چۈشتى زاتىڭغا،
باش ئېگەلمەس ياتىڭغا.
چەمبىلگە بەگ بوپ بېرىپ،
مىنگىن تۇلپار ئاتىمغا.

«چەمبىلگە بەگ دەپ بارساڭ
مىنگىن تۇلپار ئاتىمغا!»

دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ ھاۋازخان قورقۇپ كېتىپ:

ــ ۋاي دادا، مەن تاغاڭ قەمبەر بوۋا دەپ بۇ يەرگە كەلگەن كىشى گۆر ئوغلى ئىكەن. ئۇ، قىزىلباشلار - نى قورقۇتقان تۇلپارىنى «مېنى مىنگىن!» دەۋاتىدۇ، ــ دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

مېنى ئەخمەق قىلغانىكەن،
ئەقلى - ھوشۇم ئالغانىكەن.
يىغلىشىلار، يارانلار،
گۆر ئوغلى كەلگەنىكەن.

قان تىلەپ بولۇپ گاداي،
مىنمەي بىرەر غۇنان تاي.
ماڭا ئۇ تاغا بولۇپ،
ئات قويۇپتۇ «قەمبەربوۋاي.»

قولۇمنى باغلاپ توغرى،
ئېلىپ كەتمەك بولۇپ ئوغرى.
قەست بىلەن كەلگەنىكەن،
«قەمبەرمەن» دەپ گۆر ئوغلى.

مېنى تەييار قىلاي دەپ،
سىرلىرىمنى بىلەي دەپ.
كەلگەنىكەن گۆر ئوغلى،
ماڭا چاڭگال سالاي دەپ.

مۇرادىغا يەتمەككە،
كەلگەنىكەن ئۇ يەككە.
قەستلەپ كەلگەنىكەن ئۇ،
مېنى ئېلىپ كەتمەككە.

قىپ كۆرەيلى سەۋەبلەر،
تەقدىردىن ھەرنە كېلەر.
بۇندا كەلگەن قېنى سەن؟
قۇربېشى مىرغەزەپلەر.

ئەزرائىلدەك سەۋلەتلەر،
يېنىدا شەمشەر پولاتلار.
ئادەم يۇتماي تۇرارمۇ؟
ساپ قان ئىچكەن جاللاتلار.

ئادەمنى يەپ قۇترارمۇ؟
ئەقلى - ھوشى تۇرارمۇ؟
دۇشمەن دېگەن كۇندۇزى،
ئۆيگە كېلىپ تۇرارمۇ؟

كۆزىدىن تۆكۈك ياشلارنى،
تېرىپ ئېلىك قاشلارنى.
مىرغەزەپلەر تۇرۇڭلار!
كېسىك، قويماڭ باشلارنى.

ئاڭلىماستىن سۆزلىرىنى،
ئويۇڭلىك كۆزلىرىنى.
ئولتۇرىدۇ ئۆيۈمدە،
مەھكەم باغلاڭ قوللىرىنى.

دادلىسا بەرمەڭ ئامان،
سىلىكلار بېشىغا ھامان.
قاراپ تۇرماڭ يارانلار،
بولماقتا ئاخىر زامان.

ئاياغىن كەس تىزىدىن،
ئوت چىقارغىن يۇزىدىن.
قاچۇرماستىن باغلاڭلار،
مەن قورقمەن كۆزىدىن.

ھاۋازخان بۇ نەزمنى ئوقۇپ، ھويلىدىن دەرۋازىغا قاراپ يۈگۈردى. گۆر ئوغلى ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ ئېيتقان سۆزنىگە پۇشايمان قىلىپ، ھاۋازخاننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ باردى. ئۇنى مېھمانخانىغا ئەكىلىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ:

ــ ئەي قوزام ھاۋازخان، نېمە بولدۇڭ؟ سارىڭ بولدۇڭمۇ؟ ئەگەر ئالجىغان بولساڭ بېشىڭنى تۇتۇپ

ساقايتىپ قويايلى ! ــ دېدى.

يىغلاۋاتقان ھاۋازخان كۈلدى. گۆر ئوغلى ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ ئەي ئوغلۇم ھاۋازخان، مەن يىراق يوللارنى بېسىپ جاپا تارتىپ، سېنى كۆرىمەن دەپ بۇ يەرگە كەلسەم، سەن مېنى «گۆر ئوغلى !» دەپ دۈشمەنلىرىمگە تۇتۇپ بەرسەڭ بولامدۇ؟ مەن كىم؟ گۆر ئوغلى كىم؟ بىلمىسەڭ بىلىپ قوي، گۆر ئوغلى دېگەن شۇنداق سۈرلۈك ئادەمكى: ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ئون ئىككىدىن يىگىرمە تۆت كىشى ئولتۇرىدۇ. قولاقلىرى قالقاندەك، كۆزلىرى قاسقاندەك، بېشى يوغان بۇتەك، قوللىرى چىنارنىڭ شېخىدەك، بۇرنى موربەدەك، ئاغزى دۇنيانىڭ گۆرىدەك، يۈزى داپتەك، بۇرۇتى شاپتەك، بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كونا قاپتەك ھەيۋەتلىك بىر مەخلۇق ! ــ دېدى.

ھاۋازخان گۆر ئوغلىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ كۈلدى. گۆر ئوغلى سۆزىنى باشلاپ:

ــ مەن بايىقى سۆزلەرنى، سەن مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغانلىقىڭنى كۆرۈپ خۇش بولۇپ كېتىپ، ئۆزۈمنى گۆر ئوغلىغا ئوخشىتىپ ئېيتقان. مەن سېنى «خۇددى گۆر ئوغلىنىڭ تۇلپار ئېتىغا ئوخشاش ئاتقا مىنىدۇرسەم» دېگەن ئارزۇيۇم بار ئىدى. شۇنى ئېيتسام سەن بۇ مىسالغا ئېلىپ ئېيتقان سۆزۈمنى باشقىچە چۈشەندىڭ. گۆر ئوغلى بىزگە يات. ئەگەر ئۇنى قولغا چۈشۈرسەم گۆشىنى قېيما ـ چېيما قىلىش ئويۇم بار، ــ دېدى.

ھاۋازخان بۇ سۆزلەرگە ئىشەندى. نامازشام بولدى. كېرەم قاسساپ قويلارنى سېتىپ پۇل قىلىپ كېلىپ، ئۇ پۇلنىڭ ھەممىسىنى گۆر ئوغلىنىڭ ئالدىغا قويدى. گۆر ئوغلى پۇلنى ئۇچكە بۆلدى، بىر بۆلىكىنى كېرەم قاسساپقا «بازارلىق» دەپ بەردى، بىر ھەسسىسىنى گۈلئايىمغا بەردى، قالغان ئۇچىنچى بۆلىكىنى ئۆزى ئالدى.

ــ سىلەر بۇ پۇلدىن ھاۋازخانغا بەرمىدى دەپ كۆڭلۈڭلارغا ئالماڭلار. مەن ئۇنىڭغا تۆت يۈز قارا قوزا ئايرىپ قويغان، ئۇ قوزىلار سېمىزلىكىدىن قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ ماڭالمىدى، مەن ئۇنى بىر چوپانغا تاپشۇرۇپ كەلدىم. خۇدا نېسىپ قىلسا ئەتە ئەتىگەندە مەن ھاۋازخاننى باشلاپ بېرىپ ئۇنىڭغا قوزىلارنى كۆرسىتىمەن. ئۇ مەن بىلەن بىللە بېرىپ قوزىلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ قايتىپ كەلسۇن ! ــ دېدى گۆر ئوغلى. كېرەم قاسساپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ خوپ ! ــ دېدى.

ئۇلار زىياپەت بىلەن تاڭنى ئاتقۇزدى، تاڭ يورۇشى بىلەن كېرەم قاسساپ سەمەن يورغىسىغا مىندى. ھاۋازخاننى ئارقىسىغا مىنگەشتۇردى، قوزا كۆرۈپ كېلىشكە راۋان بولدى. ئۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، گۆر ئوغلى سۇلتان گۈلئايىمغا قاراپ:

ــ ئەي سىڭلىم، كۆرۈشمىسەك ـ كۆرۈشمىسەك ئامان بولغىن ! ــ دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

غېرىب سىڭلىم، بۇگۈن قايتاي خوش ئەمدى،
قازا جايغا يولغا چىقتىم خوش ئەمدى.
بىر كۆرگىلى كېلىۋىدىم يىراقتىن،
يەنە قايتىپ كەلگىنىمچە خوش ئەمدى.

گۈلئايىم:

ئوتۇڭدا كاۋاپ قىلدى بىر خۇدا،
مەن قىلۇرمەن ئاھ ـ ۋاھ، خۇداغا.
سىڭلىڭنى مېھرىڭگە قاندۇرماي كەتتىڭ،
ئۇچ ـ تۆت كۈن تۇرساڭ بولمامدۇ، ئاكا؟

گۆر ئوغلى:

مېھرىڭگە مېنىڭمۇ باغرىم تويمىدى،
تىرىكلىك تۇرارغا مېنى قويمىدى.

ئامان بول، سىڭلىم، يەنە كۆرگۈچە،
بۇ يەردىن كەتمىسەم زادى بولمىدى.

گۈلئايىم:
پىراق چۈشتى بۇگۈن غېرىب سىڭلىڭغا،
پەلەك زەربە ئۈردى مېنىڭ قەلبىمگە.
قايتىپ بارساڭ ئۆز ئېلىڭگە قەمبەرباي،
«سالام» دېگىن ئاۋۋال ئاتا ـ ئانامغا.

گۆر ئوغلى:
سۆزنى سۆزگە يۇرۇشتۇرسە ئەيىب بولۇر،
گەپ قوغلىساڭ گەپ تۈگۈلۈر، كۆپ بولۇر.
سالامىڭمۇ ساقلاپ بارسام ئېيتىلۇر،
جان دىلىڭدىن «ھە ـ ئە» دېسەڭ خوپ بولۇر.

گۈلئايىم:
موللىلار ئالۇرلەر دۇئەت ـ قەلەمنى،
يۇرىكىمگە سالدى ئىگەم ئەلەمنى.
سۆز بولسىمۇ سەندىن ئېيتاي قەمبەرباي،
يۇرت ئىگىسى گۆر ئوغلىغا سالامنى.

گۆر ئوغلى:
ئارا چۆلدە ئاتقا قامچا ئۇرغاندۇر،
تەقدىردە نېمە بولسا شۇنى كۆرگەندۇر.
گۆر ئوغلىغا دۇئايىسالام ئېيتىسەن،
گۆر ئوغلىمۇ نەق شۇ يەردە تۇرغاندۇر.

گۈلئايىم:
ئەي قەمبەر باي، جان سادىغا، خەلقىمگە،
غەم چۈشمىسۇن ئىگەم ئاسراپ دىلىڭغا.
بار، قەمبەرباي، سېنى ھەققە تاپشۇردۇم،
بىر ـ بىر سالام دېگىن ئەھلى خەلقىمگە.

گۆر ئوغلى:
بىرنەچچىلەر تاپالمايدۇ ئىزىمنى،
خۇدا گۇۋاھ، ئاڭلا مېنىڭ سۆزۈمنى.
سەندىن بۇگۈن بىرنەرسىنى سورايمەن،
ماڭا بەرگىن بەگ ھاۋازخان قوزاڭنى.

گۈلئايىم:
سەن ئۇزمىگىن تازا باغدىن گۈلۈمنى،
ئەرزىگەيمۇ مەن باغلىسام بېلىمنى.
بىزنىڭ ئەلدىن بولسا ئېيتار گۈلئايىم،
ھاۋازخان ئوغلۇم كۆرەر چەمبىلنى.

گۆر ئوغلى:
ئويلىسام، بۇ دۇنيا پانىيدۇر پانىي،
ئىلگىرى تۇغۇلغان ئادەملەر قېنى؟
مەن راستتىن ئېيتىپ كېتەي، گۈلئايىم،
سورىساڭ ئەسلىمنى چەمبىل سۇلتانى.

گۈلئايىم:
قانداق كۆرسۇن ھاۋاز بالام ئېلىڭنى؟
سۆز سۆزلەيسەن ھېچ تارتماستىن تىلىڭنى.

تىلىڭنى تارت، بىلىپ سۆزلە، قەمبەربايي،
بولمىسا، باغلىتۇرمەن ئىككى قولۇڭنى.

گۆر ئوغلى:
باھاردا گۈل ئېچىلىپ باغقا لىق تولۇر،
بۇندىن كېيىن كۆزدە ياشىڭ كۆل بولۇر.
بىلمەيمەن ئاۋۇالقىدەك سۆزۈڭنى،
كۆرگىنىم يوق بۇرۇنقىدەك يۈزۈڭنى.

گۈلئايىم:
كۆرۈشتۇم، قايتىمەن ئەمدى دېسەڭچۇ؟
ھەرنېمە بولسا ئېيتىپ كەتسەڭچۇ!
چەمبىلنىڭ سۇلتانى، خانى دېگۈچە،
ئايرىلدىڭ ھاۋازدىن ئەمدى دېسەڭچۇ؟!

دەپ، بۇ كىشىنىڭ گۆر ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ دەرۋازىدىن يىغلاپ چىقتى. كېرەم قاسساپنىڭ ئار-قىسىدىن يۈگۈرۈپ كېتىپ بېرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

تەگكەندۇر ساڭا دالىلاردا مال،
سۆزۈمنى ئاڭلا، ئاڭا قۇلاق سال.
قوزامنى ئارقاڭغا مىندۇرۇپ ماڭدىڭ،
ساڭا يول بولسۇن، يۇرگىن بوۋا، چال.

كېتەر بولساڭ ئۆزۈڭ كەتكىن دالىغا،
قويۇپ كەتكىن بۇندا ھاۋاز بالامنى.
يۇرىكىمگە قويماي غەم بىلەن داغنى،
قۇلۇڭ ئېيتۇر: ئارماندا قويما ئۆكاڭنى.

يۇرىكىمگە سالدىڭ داغۇ ئەلەمنى،
كۆڭلۈمگە سالدىڭ ھىجرانۇ غەمنى.
ئارقاڭغا مىندۇرۇپ كېتىپ بارسەن،
نەگە ئېلىپ بارسەن ھاۋاز بالامنى؟

قوزا بار، دەپ بارارسەن قەمبەر بوۋاي،
قەمبەر بوۋاي دەپ، ئاخىر بولدۇڭ گۆر ئوغلى.
مېنى ئالداپ ئېلىپ ماڭدىڭ بالامنى،
خورلىمىغىن، مېنىڭ بىر تال ئوغلۇمنى.

ماڭغان يولۇڭ ھامان ساڭا يول بولسۇن،
دۇشمەنلىرىڭ كېلىپ ساڭا ئەل بولسۇن.
ئۆلمىگەن كۆرىدۇ قىش بىلەن يازنى،
ئايرىغاندۇر ئاڭا - ئىنىندىن خۇدايىم بىزنى.

گۈلئايىم دەر: ئاڭلا ئېيتقان سۆزۈمنى،
سارغايتتى قارا پەلەك مېنىڭ يۈزۈمنى.
قوزام، دەپ ئايرىلدىم ھاۋاز قوزامدىن،
تالاغا چىقارما ھاۋاز قوزامنى.

گۈلئايىم يۈزىنى تاتىلاپ داد - پەريات قىلدى. ئوغلىدىن ئايرىلىپ قالغىنىنى بىلىپ، گۆر ئوغلى-نىڭ قېشىغا كەلدى.

— ئەي چىراغىم، بىلىقنىڭ تىرىكلىكى سۇ بىلەن، مېنىڭ تىرىكلىكىم ھاۋازخان بىلەن ئىدى. ئۇنى ئاۋۇال خۇداغا، ئاندىن قالسا ساڭا تاپشۇردۇم، — دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

سۆزنى ساڭا كۆيگىنىمدىن يوشۇردۇم،
ئۇلۇغلاپ ئايىغىڭغا باش ئۇردۇم.
ئاۋايلاپ ئۆستۇرگەن يالغۇز شۇڭقارنى،
پەملىمەستىن ئۇۋىسىدىن ئۇچۇردۇم.

مەن داۋا تاپالمىدىم ئۇشبۇ يارىغا،
سېنىڭ ئېيتقان سۆزۈڭگە بولاي سادىغا.
ئەركە ئۆسكەندى بەگ ھاۋاز بالام،
غەزەپ بىلەن ئاي يۈزىگە قارىما!

كۆرۈپ، بىلىپ ئىچكەنىدىڭ تۇزۇمنى،
ساڭا ئېيتاي ئەمدى پىنھان سۆزۈمنى:
ئاچچىقلىنىپ ئۇنىڭ دىلىن ئاغرىتما،
ھېيلە بىلەن ئېلىپ چىقتىڭ قوزامنى.

غېرىب قىلىپ يۇرەك ـ باغرىن داغلىما،
گۈرۈجستان يولىنى ئاڭا باغلىما.

ھاۋازخاننى ئەمدى ساڭا تاپشۇردۇم،
خاپا قىلىپ يالغۇزۇمنى يىغلاتما!

ھەربىر سۆزنى ئويلاپ ـ ئويلاپ قىلىمەن،
ئامان ـ ئېسەن كەتمەكتىنى تىلەيمەن.
بىر ئەر ئۆزۈڭ، ساق ـ سالامەت ئەلگە بار،
قەست قىلغاننى ئۆلتۈرۈشكە يارايمەن.

مەن قالمەن، كەتكىن بۇندىن سالامەت،
ئەر بولساڭ ئەسلەرسەن بىزنى داۋامەت.
خۇش بولغىن تا كۆرگۈچە، گۆر ئوغلى،
بەگ ھاۋازنى ساڭا بەردىم ئامانەت.

ساق ـ سالامەت ئەمدى بۇندىن ئەلگە بار،
ھاۋاز ئۇچۇن مەن دائىما ئىنتىزار.
ئېلىپ كەتتىڭ يۈرىكىمنى، گۆر ئوغلى،
قان يىغلايمەن ھىجراندىمەن زارۇزار.

گۈلئايىم بۇ نەزمنى ئوقۇپ، زار ـ زار يىغلاپ ئامانلىق تىلەپ قالدى، گۆر ئوغلى يولۇاستەك پىر ـ قىراپ شەھەردىن چىقتى، كېرەم قاسساپ بىلەن ھاۋازخاننىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ باردى، ئۇلارغا:

ـــ ئەنە قوزا، مانا قوزا، ـــ دەپ تاغدىن كۆپ قوزىلارنى كۆرسىتىپ ئۇلارنى باشلاپ كېتىۋەردى. تۆت يۈز دېگەن قوزا يەتتە يۈز بولدى، بايۇاۋان قوزىغا تولدى، ھاۋازخاننىڭ يۈرىكىگە ۋەھىمە چۈشتى، ئۇ كېرەم قاسساپقا:

ـــ بۇ ئىش ھېيلە ئوخشايدۇ، ـــ دېدى ۋە بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئۆلمىسۇن، دوستلار ئۆلمىسۇن،
دۇشمىنىڭ زادى كۈلمىسۇن.
ئاتا، بولدى قىل بۇ ئىشنى،
بۇ شۇملۇقنىڭ بېشى بولمىسۇن.

بىر چۇش كۆردۇم بۇگۈن ياماندىن،
ھەقتائالا قىلسۇن ئامان.
بۇ قوزىغا كۆپ قىزىقما،
ئېلىپ كېتىش بولدى گۇمان.

تۆت يۈز ئىدى، يەتتە يۈز بولدى،
بايۇاۋان قوزىغا تولدى.
ئاتا، بىردەم تۇرۇپ ئويلان،
پۈتۈن ئەتراپ قوزا بولدى.

ئايىغىڭدىن ئايرىلمىغىن،
قانىتىڭدىن قايرىلمىغىن.
بۇ قوزىغا كۆپ قىزىقىپ،
ھاۋازىڭدىن ئايرىلمىغىن.

بىرنەچچىنىڭ باغرى داغلى،
كۆرەرسەن ھىجران نە چاغلى.
قوزا دەپ ئالداپ ئېلىپ كەلگەن،
بوپ قالمىسۇن بۇ گۆر ئوغلى.

كۆپ قورقمەن كۆزلىرىدىن،
مېڭىۋەرمە ئىزلىرىدىن.
كېچە ياماندىن قورقىنىدىم،
ماڭا ئېيتقان سۆزلىرىدىن.

بۇنداق قوزا تولا ئىكەن،
ئۇنى چارلاپ يۈرەر ئىكەن.
بىرىپ ئەمدى قەمبەر بايغا،
شۇ قوزىلار بۇلار دېگەن.

مەنمۇ قايتاي سېنىڭ بىلە،
ئاتا مەندىن سەنمۇ كۆلمە.

سىناش ئۈچۈن قەمبەر بايدىن،
بېرىپ هازىر جاۋاب تىلە.

هاۋازخان دەر: قوزا قۇرۇسۇن،
كېچىكى گەپ ئەستە تۇرسۇن.
يېتىپ كەلسە قېچىپ بېقىڭ،
قەمبەربايىنىڭ يۈزى قۇرۇسۇن.

كېرەم قاسساپ هاۋاز خاندىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

— راست دېدىڭ، — دەپ هەيران بولدى، گۆر ئوغلىغا قاراپ، — هەي قەمبەر باي، ئەمدى بىزگە جاۋاب بەرگىن. بىز ئىككىمىز شۇ قوزىلارنى هەيدەپ قايتىپ كېتەيلى ! — دېدى.

گۆر ئوغلى سۇلتان كېرەم قاسساپقا:

— نېمە دەۋاتسەن؟ ! — دەپ بىر ئالىيىپ قارىدى. گۆر ئوغلىنىڭ كۆزى ئۇنىڭ يۈرىكىنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەندەك بولدى، بۇ كۆزنى كۆرگەن ئادەم هەرگىزمۇ تاقەت قىلىپ تۇرالمايتتى. كېرەم قاسساپ بۇ كىشىنىڭ گۆر ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ «بىزگە هىيلە ئىشلىتىپ بۇ يەرگە ئالداپ ئەكەپتۇ» دەپ ئويلاپ، ئېتىنىڭ بېشىنى ئارقىسىغا بۇراپ يانماقچى بولدى.

گۆر ئوغلى سۇلتان كېرەم قاسساپقا قاراپ:

— سەن خۇنخار شاهقا نېمە ئىشنى كۆرگەن بولساڭ شۇنى دېگىن، مەن بۇ يەردە تۇرىمەن ! — دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئۇچ كۈنگىچە ئىزدىسەڭ لاچىندىن تاپ،
سەن كەلمەي بىز قەدەم قويمايمىز تەۋرەپ.
هاۋاز بىلەن هەر ئىككىمىز شۇندا تۇرىمىز،
شاهىڭغا «سالام» دە ئەي كېرەم قاسساپ.

مەنمۇ ئىشرەت تۇلپارىمنى چاپايىن،
رۇستەمدەك ئۇرۇشنى بۇندا قىلايىن.
شاهىڭغا «سالام»دە، ئەتىراق بېرىپ،
سىلەر كەلگۈچە يىراق كەتمەيىن.

ئۇمىدىم كۆپ، تاڭلا هەق قىلغاي شاپائەت،
«بەندەم» دەپ يوقلىغاي هەسرەتلىك سائەت.
بۇ يەردە ياتمەن سىلەر كەلگۈچە،
قىلماستىن كەتمەيمەن بۇندا قىيامەت.

ئۇرۇش بولسا شېرىن جاندىن كەچمەيىن،
سۇ ئورنىغا قىزىل قانىنى ئىچمەيىن؛

بۇ يەردىن كەتمەيمەن سىلەر كەلگۈچە،
دۇشمەنلەرگە نەيزىلەرنى سانجمايىن.

نېسىپ بولسا زورلۇقۇمنى بىلدۈرەي،
دۇشمەنلەرنىڭ يۈرەك ـ باغرىن تىلدۇراي.
بۇ يەردىن كەتسەڭ كەلگىن ئەي كېرەم،
قىزىل قانىنى ئۇزەڭگىدە ئاقتۇراي.

ئىگەم قويمىسۇن بىزنى دەرماندا،
خۇدايىم قىلمىسۇن بىزنى شەرمەندە.
شاهىڭغا «سالام»دە ئەي كېرەم قاسساپ،
دېمىسۇن يولۇقماي قالدىم ئارماندا.

گۆر ئوغلىدىن ئاڭلا ئۇشبۇ كالامنى،
شاهىڭغا ئېيتىپ بېرىپ مەندىن سالامنى.
سىزلەر كەلگۈچە بۇندىن كەتمەيمەن،
تىكتىم مەن بۇ جەڭگە ئۆتكۈر كاللامنى.

گۆر ئوغلى بۇ سۆزلەرنى دەپ، كېرەم قاسساپنى يولغا سالدى. ھاۋازخاننىڭ قولىدىن يېتىلەپ تۇلپارنىڭ قېشىغا ئەكەلدى. گۆر ئوغلى ئۆزىنىڭ ياراغلىرىنى ئاستى ۋە ھاۋازخانغا قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يۈرىكىمدە كۆپتى ئەلەم،
خۇشۇاخ بولدۇم، كەتتى ئۇ غەم.
بىر سۆز ئېيتاي ئاڭلا بۇنى،
تەرىپىڭنى ئاڭلاپ بالام،
كەلدىم مانا، مەن تۇلپارغا.

ھاۋازخان:
مۇساپىرمەن بۇندا ئۆزۇم،
ئاتا، ئاڭلا ئېيتاي سۆزۇم.
مەن ساڭا شۇنى ئېيتاي،
ھەر تەرەپتە ئىككى كۆزۇم،
گۆر ئوغلى، مىنمەيمەن ئېتىڭغا.

گۆر ئوغلى:
مەيداندا ئات چالدۇرمىغىن،
پەيمانىڭنى تولدۇرمىغىن.
مېنىڭ سۆزۈمنى قايتۇرۇپ،
ئاچچىقىمنى كەلتۈرمىگىن،
بەڭۈاش ھاۋاز، مەن تۇلپارغا!

ھاۋازخان:
باتۇرلارنىڭ ئۇستازىمەن،
شۇڭقار ئېلىنىڭ بازىمەن.
ئەرمۇ ياكى خوتۇنمۇسەن؟
ئۆلتۈرسەڭ ئۆلتۈر، رازىمەن،
گۆر ئوغلى، مىنمەيمەن ئېتىڭغا!

گۆر ئوغلى:
ئارقىمىزدىن لەشكەر كېلۇر،
تۆت تەرەپتە قورشاپ ئالۇر.
ھەرقايسىسى نەيزە ئېلىپ،
بېشىمىزغا غوۋغا سالۇر،
كەلگىن، بالام، مەن تۇلپارغا.

هاۋازخان:
ئارقىمىزدىن ياتلار كەلمەي،
كەلسە تاغلار قانغا تولماي.
كەلگەن ئاشۇ قىزىلباشقا،
شىرەڭ بولۇپ قىلىچ سالماي،
گۆر ئوغلى، مىنمەيمەن ئېتىڭغا.

گۆر ئوغلى:
قوشۇن كېلۇر بايراق - بايراق،
دەشت - باياۋان تولار شۇنداق.
كۆپ دۇشمەننى يالغۇز ئۆزۈم،
سورۇيمەنغۇ قىلىپ تۇپراق،
بەگ هاۋازخان، مىن تۇلپارغا.

هاۋازخان:
سۆز قىلىسەن مېنى بىلمەي،
قىيامەتنىڭ كۈنى بولماي.
نەدەپ ماڭا سۆز ئاچىسەن؟
رۇستەم سۇپەت سوقۇش قىلماي،
گۆر ئوغلى، مىنمەيمەن ئېتىڭغا.

گۆر ئوغلى:
تۇلپارىمنى قايرىمايمەن،
سۆزۈڭگە كۆپ قارىمايمەن.
قېرىپتىمەن ياشلىق كېتىپ،
ئۇرۇشنى مەن خالىمايمەن،
مىنگىن، بالام، كەل تۇلپارغا.

هاۋازخان:
باتۇر بولۇپ ئۇرۇش قىلماي،
يولۋاسلاردەك يۇرۇش قىلماي،
ئۇزەڭگىدە قانلار كەچمەي،
قايتار بولساڭ تۇرۇش قىلماي،
مىنمەيمەن، گۆر ئوغلى، ئېتىڭغا.

گۆر ئوغلى:
ئوتتۇرا ياشلىق كەلدى يېتىپ.
بۇ شەھەرنىڭ لەشكىرىگە،
تۇرالمايمەن تاقەت ئېتىپ،
كەلگىن، بالام، مىن تۇلپارغا.

هاۋازخان:
مەيدان ئىچرە كىرگەن ياخشى،
دۇشمەننى خوپ قىرغان ياخشى،
ياۋنى كۆرمەي قېچىش نومۇس،
ئۇرۇش قىلىپ ئۆلگەن ياخشى،
مىنمەيمەن، گۆر ئوغلى، ئېتىڭغا.

گۆر ئوغلى:
بۇ تەلىپىڭدىن يانغان ياخشى،
بەندە تاغدىن ئۆتكەن ياخشى،
ياۋنى ئەگەر يېگىلمىسەڭ،
ئۇرۇشماستىن كەتكەن ياخشى،
كەلگىن، بالام، مىن تۇلپارغا.

هاۋازخان:
ئەجەل يەتسە ئۆلگەن ياخشى،
تەقدىرنى كۆرگەن ياخشى،
ياۋدىن قېچىپ كۈن كۆرگۈچە،
قارا يەرگە كىرگەن ياخشى،
مىنمەيمەن، گۆر ئوغلى، ئېتىڭغا.

گۆر ئوغلى:
ئەر يىگىتلەر ئۇرۇش قىلۇر،
دۇشمەن كۆرسە يۇرۇش قىلۇر.
قىرىق مىڭ لەشكەر بېسىپ كەلسە،
يالغۇز قانداق تۇرۇش قىلۇر؟
كەلگىن، بالام، مىن تۇلپارغا.

هاۋازخان:
هاۋازخان دەر ئۇرۇش قىلماي،
دۇشمەنلەرگە قىلىچ سالماي،
خۇدا بەرسە بۇ دۇشمەندىن،

قىرىپ يۈرۈپ ئۆچۈم ئالماي،
مىنمەيمەن، گۆر ئوغلى، ئېتىڭغا.
گۆر ئوغلى:
گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىنى ئاڭلا!

ھىممەت بىلەن كەلدىم تەنھا.
ئوغۇل بولساڭ شۇنداق بول،
ھىممىتىڭگە باركاللا،
كەلگىن، بالام، مىنگىن ئاتقا.

گۆر ئوغلى ھاۋازخانىنىڭ بۈلبۈلدەك تىللىرىدىن، شېكەردەك سۆزلىرىدىن مەمنۇن بولۇپ «خۇدايا شۈكۈر» دەپ ئولتۇردى.

كېرەم قاسساپ بالىسىدىن ئايرىلىپ، قانىتىدىن قايرىلىپ، ئېتىغا قامچا سالدى، تىنماي يۈرۈپ گۈرۈجىستان شەھرىگە يېتىپ كەلدى، خۇنخار شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا بولۇپ ئۆتكەن ھەممە ۋەقەنى بايان قىلدى.

خۇنخار شاھ بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ ئاچچىقلاندى، دەرھال كاناي ـ سۇناي، داقا ـ دۇمباقلىرىنى چالدۇرـ دى، دەرۋازىنىڭ قانىتىدەك قىلىچ ئاسقان يىگىرمە ياش بىلەن قىرىق ياشلار ئارىسىدىكى پالۋانلىرىدىن قىرىق مىڭنى جەڭگە تەييارلىدى. ئۆزى باش بولۇپ گۆر ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى، ناماز پېشىن بىلەن گۆر ئوغلى تۇرغان يەرگە يېتىپ كەلدى.

گۆر ئوغلى ھاۋازخانىنى تاغقا چىقىرىپ قويۇپ، تۇلپارىنى چىرقىرىتىپ، يەر ـ زېمىنىنى گۇركىرـ تىپ، قىلىچ ـ نەيزىسىنى پارقىرىتىپ دۇشمەنلىرىگە بىر ئۆزى يالغۇز ئات قويدى.

بىسمىللا دەپ پىرلىرىنى يادىغا ئالدى، ئۇلاردىن مەدەت تىلىدى، دۇشمەنلىرىنى سۇر ـ توقاي قىلىپ قاتتىق جەڭ قىلدى؛ ئۇچ كېچە ـ كۈندۈزگىچە ئارام ئالماي، يېمەي ـ ئىچمەي جەڭ قىلدى، دۇشمەنلىرىنىڭ ھالىنى تەڭ قىلدى. ئۆزىنىڭمۇ لەۋلىرى قۇرۇدى، تەڭرىگە سېغىندى. يەر ـ ئاسمان ئارىسىنى تۇمان قاپلىدى. ئۇ ئاشۇ چاغدا بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

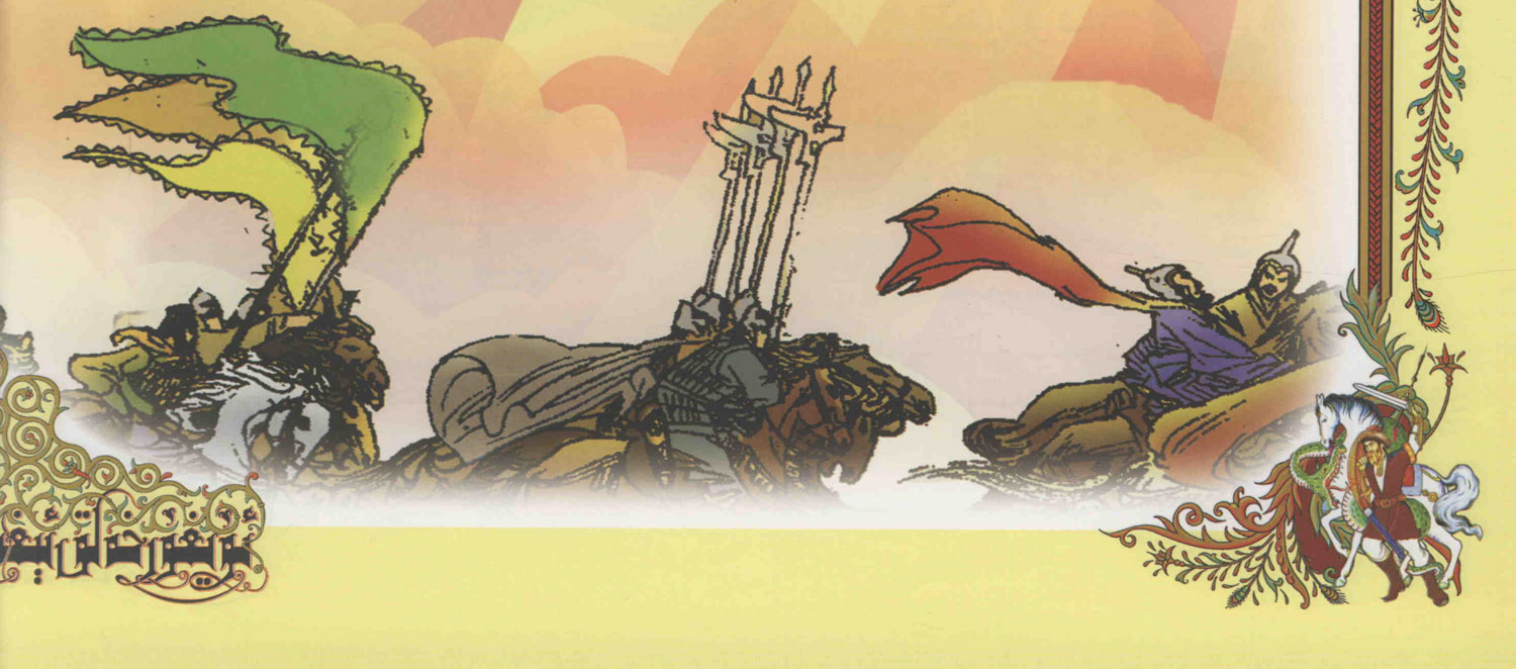

ئىگىمىز دۇر قادىر مەۋلان،
يۈرىكىمدە كۆپتۇر ئارمان.
شىرەڭ بولۇپ گۆر ئوغلى،
ئات قويدى مەيدان ئىچرە.

دۇشمىنىنى دىرىلدىتىپ،
نەيزىسىنى پىرىلدىتىپ،
تۇلپارىنى غىرىلدىتىپ،
ئات چاپتى مەيدان ئىچرە.

تەقدىردىن بولغان ئىشلار،
ئوڭ ۋە سولنى كۆزلەشلەر،
تىللادىن سوققان قىلىچلار،
چېپىلدى مەيدان ئىچرە.

ئۇرۇش قىلىپ چېچىپ ئوت،
دۇشمەننى قىلىپ نابۇت،
زەر قۇببا، ئالتۇن ساۋۇت،
چېچىلدى مەيدان ئىچرە.

تاماشانى كۆردى پالۋان،
دۇشمەن بولدى تالقان ـ تالقان،
ئالتۇن قۇببە، كۈمۈش قالقان،
يېيىلدى مەيدان ئىچرە.

ئۇنتۇلدى ئاش بىلەن نان،
ئۇرۇش قىلدى گۆر ئوغلى خان،
جەڭ ئىچىدە شېرىن جان،
چېپىلدى مەيدان ئىچرە.

يار بېشىغا قۇردى چېدىر،
يېيىلىشتى سەپكە باتۇر،
ئۇرۇش قىلىپ تاقۇر ـ تۇقۇر،
ئېتىلدى مەيدان ئىچرە.

ئۇرۇشتا پالۋان بايراقلار،
ئاستىدا ئاتلار ئويناقلار،
تىللا كەمەر بويىتاقلار،
شىر بولدى مەيدان ئىچرە.

بارچە دۇشمەن بىرەڭ بولۇپ،
گۆر ئوغلىغا شىرەڭ بولۇپ،
بەزلىرى پىلدەك بولۇپ،
خوپ ئېلىشتى مەيدان ئىچرە.

بۇ ئۇرۇشتىن ئەقلى شېشىپ،
ئاتا ـ بالىدىن ئادىشىپ،
مىنگەن ئېتى قېچىلدىتىپ،
چېپىلدى مەيدان ئىچرە.

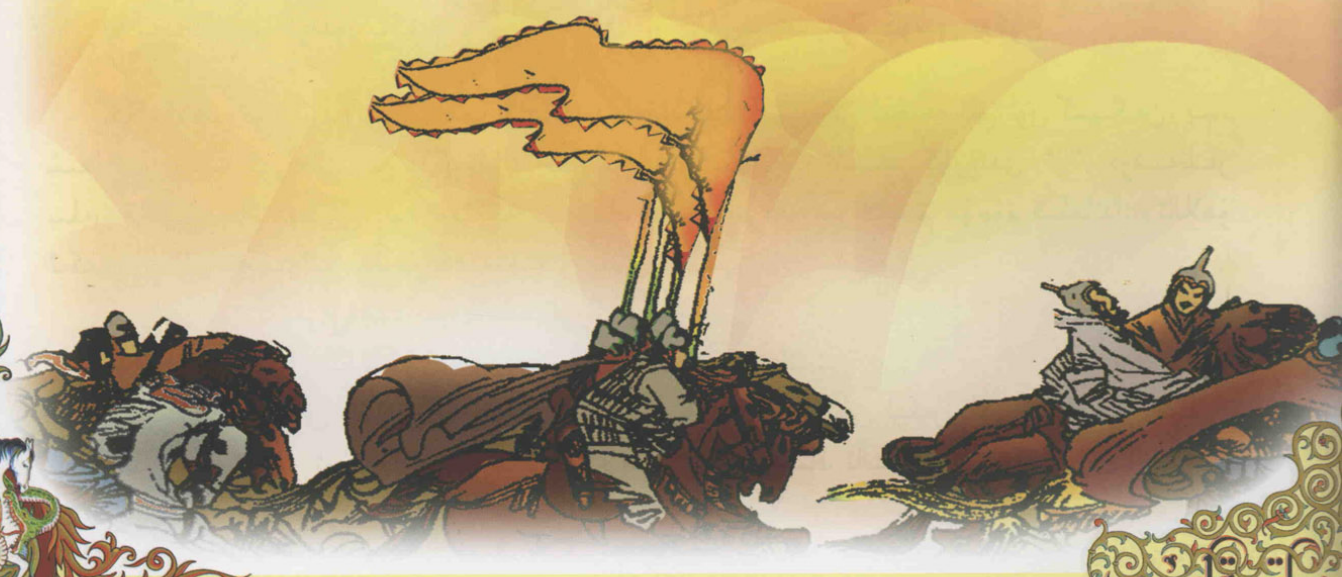

لەشكەر چۈشتى ھەرقايانىدىن،
ئەزىمەتلەر كەچتى جاندىن،
ئۇ بىر ياندىن، بۇ بىر ياندىن،
ئېتىلدى مەيدان ئىچرە.

گويا بولدى ئاخىر زامان،
دۈشمەنگە بەرمەس ئامان،
تاغنى باستى قويۇق تۈمان،
ئات قويدى مەيدان ئىچرە.

بەگلەر ئىستەر پاناھ جاي،
دەرلەر: «خۇدا ئاسرىغاي»،
ئالتۇن كاناي، كۈمۈش سۇناي،
يىرىلدى مەيدان ئىچرە.

دۈشمەن قىلدى ھەملىلەر،
ساۋۇت كىيگەن بەزىلەر،
قىزىل پۈپۈك نەيزىلەر،
چېچىلدى مەيدان ئىچرە.

ئازغاشتى ئەقىلدىن كۆپلەر،
پەرۋا قىلماي ئەقىل كۆپلەر.
ئەجدىھادەك كاتتا بەگلەر،
قىچقىرار مەيدان ئىچرە.

ئۇرۇش قىلدى ئەلۋان ـ ئەلۋان،
سېغىنغىنى قادىر مەۋلان،
شۇ سۈپەتتە گۆر ئوغلى خان،
قان كەچتى مەيدان ئىچرە.

گۆر ئوغلى خان شۇ تەقلىدتە تەنھا ئۇرۇشتى، دۈشمەنلەرنى ئۆيان ـ بۆيان سۈردى، قاتتىق جەڭ قىلدى. گۆر ئوغلى ئاتلىقلارنىڭ ئۈستىگە ئات قويياتتى. ئۇ ھاردى، ئۈسسىدى، چارچىدى. كېتىپ بېرىپ ئاتا ـ بوۋىلارنى ۋە ئۆتكەنلەرنىڭ روھىنى ئەسلەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئاتىمىز ئادەمى سېپى،
مەدەت بېرەر كۈندۈر بۈگۈن.
بۈگۈن يىغلار غېرىب بۇ تەن،
مەدەت بېرەر كۈندۈر بۈگۈن.

يىغلايمەن ئەينى نامازشام،
كۆڭلۈم تاپماس ھېچ ئارام،
كۈچ ـ قۇۋۋىتىم بولدى تامام،
مەدەت بېرەر كۈندۈر بۈگۈن.

كۆككە يەتتى زارلىرىم،
يۈزۈمدىن كەتتى ئارلىرىم،
قول ئۇزدۇڭمۇ، ئەي پىرلىرىم،
مەدەت بېرەر كۈندۈر بۈگۈن.

گۆر ئوغلى دەر ئاڭلا سۆزۈم،
تەلمۈردى سىلەرگە كۆزۈم،
قانداق قىلاي يالغۇز ئۆزۈم،
مەدەت بېرەر كۈندۈر بۈگۈن.

گۆر ئوغلى بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ تۈگەتكەندە كۆزىگە جەڭ مەيدانى ئىچىدە ئاق تون كىيگەن، بەشىغا ئاق دەستار ئوراغان، قىزىل يۈزلۈك، ئاق ساقاللىق بىرمۈنچە ئادەملەر كۆرۈندى، ئۇلار دۈشمەنلەر بىلەن قاتتىق جەڭ قىلاتتى، ئۇلار خۇنخار شاھنىڭ لەشكەرلىرىگە ھەر قېتىم ھۇجۇم قىلغاندا: «ئاللاھۇ ئەكبەر!» دەپ قىچقىراتتى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى كېلىپ:

ـــ ئەي گۆر ئوغلى، ئالدىرما، تاماشا كۆر! ـــ دېدى.

يەزىدىلەر بۇلارغا تەڭ كېلەلمەي، قېچىپ شەھەرگە كىرىپ كەتتى.

گۆر ئوغلى سۇلتان بۇ ئىشتىن زوقلىنىپ خۇش بولدى، ئۇ ئالتۇن ئېگەرلىك، زەر ياقىلىق تونلارنى تاماشا قىلدى. گۆر ئوغلى سۇلتان كەيپى چاغ ھالدا ھاۋازخانىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى، ئۇنىڭغا

ئالتۇن ئېگەرلىك ئولجا ئاتتىن بىرنى تەقدىم قىلدى، قالغان ئولجا ئاتلارنى ئالدىغا سالدى. يۈز ئاتقا ئولجا ئالتۇنلارنى ئارتىپ، تاغ بېشىغا چىقتى. ھاۋازخان ئارقىسىغا قاراپ يىغلىدى، يۈرتداشلىرى بىلەن غايىبانە سۆزلىشىپ، خوشلىشىپ تۇرۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئالدىمدا كۆرۈنەر بەتبەختىنىڭ يولى،
قانچە كۈنلۈك يول ئىكىن بىلمەيمەن چۆلى؟
ئامان بولغىن قايتا سېنى كۆرگۈچە،
ئويناپ ئۆسكەن ئانا يۇرتۇمنىڭ ئېلى.

ئەرلىك سالدى بۇ بېشىمغا ھىجرىنى،
كىم كۆرۈپتۇ ئەجدىھانىڭ زەھرىنى.
ئامان بولغىن گۈرۈجىستانىنىڭ شەھرى،
قانداق ئۇنتاي ئانا يۇرتىنىڭ مېھرىنى.

ئامان بولغىن يەنە قايتىپ كەلگۈچە،
ئاق سۈت بەرگەن ئايىم خۇش قال، كۆرگۈچە.
ۋەيران كۆڭلۈم بۇگۈن قاينار ئۆزگىچە،
ئېسەن بولساق كۆرۈشەرمىز ئۆلگۈچە.

ئامانلاشماي بىزلەر شۇنداق ئايرىلدۇق،
غېرىب سىڭلىم سۈندى قانات، قايرىلدۇق.
كۆرۈشكۈچە ئارمان بىلەن زارلىدۇق،
ئېسەن بولساق كۆرۈشەرمىز بىز، دېدۇق.

ئوت تۇتاشتى بەگ ھاۋازنىڭ ئىچىگە،
مەن قارارمەن ئەمدى قايسى كىشىگە.
سالامىمنى ئېلىپ كېلەر تۇرنىلار،
ئاتام رازى بولسۇن تەقدىر ئىشىگە.

ئاچچىقلىنىپ قارىمىدىم ئۇنىڭ بەستىگە،
مەن بارارمەن گۆر ئوغلىنىڭ يۇرتىغا.
غېرىبلىقتا يىغلاپ قالدى بىر ئانام،
ئانام رازى بولسۇن بەرگەن سۈتىگە.

كۈچ قۇرامدا قاناتسىدىن قايرىلدىم،
يۈرەكتە داغ، مەن بېغىمدىن ئايرىلدىم.
ئامان بولۇڭ بارچە ئاكا ـ ئىنىلەر،
ئارمان بىلەن مەن سىلەردىن ئايرىلدىم.

قۇلاق سالغىن مەن ئەيلىگەن ناۋاغا،
جانۇ دىلىم بارچىڭىزغا ساداغا.
كۆرىمەنمۇ، كۆرمەيمەنمۇ سىزلەرنى،
ئامانەت تاپشۇردۇم سىزنى خۇداغا.

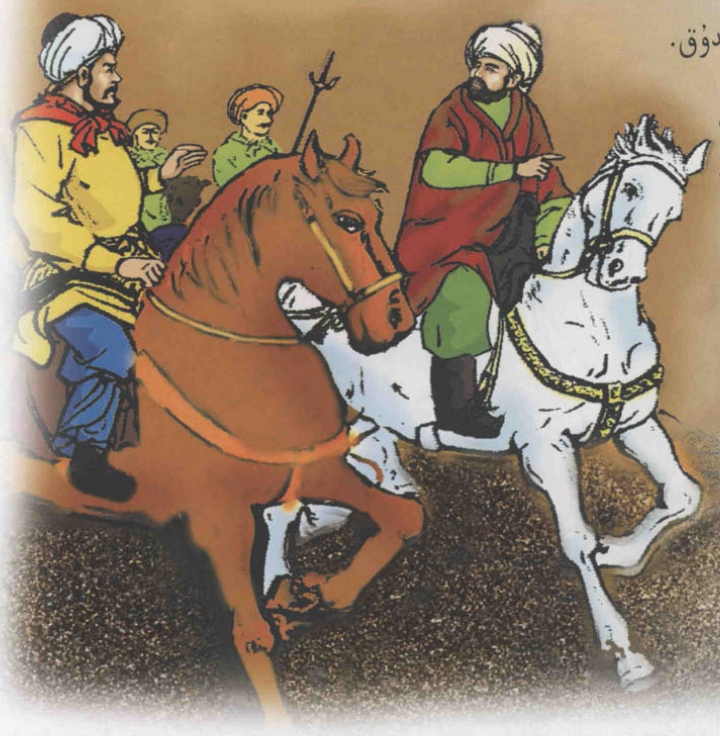

هاۋازخان بۇ نەزمنى ئوقۇپ بولۇپ يىغلاپ گۆر ئوغلىغا قوشۇلۇپ تاغ بېشىدىن چۈشتى، چەمبىلگە قاراپ راۋان بولدى. يول بېسىپ، چۆلنى كېسىپ چەمبىلگە كەلدى. چەمبىلنىڭ پەشتاقلىرىنى كۆردى. گۆر ئوغلى هاۋازخانغا قاراپ، بۇ يەرلەرنىڭ باغلىرىنىڭ، تاغلىرىنىڭ، كۆللىرىنىڭ، پەشتاقلىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ، بىر ـ بىرلەپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

خۇدا بولدى مەن غېرىبقا مېهرىبان،
مەيداندا ئاقتۇردۇم سۇدەك قىزىل قان.
مەن ئايلىناي بويۇڭدىن مىڭ چىراغىم،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا بۇنى، هاۋازخان.

قۇلاق سالغىن، هاۋازخان، ئاتاڭ تىلىگە،
غېرىب بولۇپ چۈشتۇم چەمبىل ئېلىگە.
بويۇڭدىن ئۆرگۈلەي، ئوغلۇم هاۋازخان،
كۆزۈڭ ئاچقىن، كەلدۇق چەمبىل ئېلىگە.

ئەنە كۆرۈندى چەمبىلنىڭ باغى،
بۇلبۇللار قونۇپ، ئۇچارلار زاغى.
كۆزۈڭ ئېچىپ يەر ـ سۇيىنى تونۇغىن،
كۆرۈنۇپ تۇرغان ئەلنىڭ بۇلاغى.

كۆزۈمنى تۇتۇپتۇ چاڭنىڭ غۇبارى،
يىراقتىن كۆرۈنەر چەمبىل مۇنارى.

كۆزۈڭنى ئېچىپ قارا، بەگ هاۋاز،
پارقىراپ كۆرۈنگەن چەمبىلنىڭ دارى.

تولا قاراپ ئاقتى كۆزۈمنىڭ ياغى،
بىر تاش كېلىدۇ چەمبىل ئۇزاغى.
مۇنارە قېشىدا ئەڭ چوڭ كۆرۈنگەن،
پارچىسىدۇر مەدرىسىنىڭ پەشتاغى.

باغلانسۇن، هاۋازخان، دۇشمەننىڭ قولى،
بىز كېلىۋاتقان جاي چەمبىلنىڭ چۆلى.
شۇكۇر لىللاھ ئەمدى كەلدۇق چەمبىلگە،
ئەنە، ئۇ كۆرۈنگەن ئۆردەكنىڭ كۆلى.

ئات چېپىشقا ئەپلىك ئۆردەك دالاسى، گۆر ئوغلى دەر: كەلدۇق چەمبىل ئېلىگە،
ئويناپدۇ ئۆردەكنى بەگلەر بالاسى. ئالدىمدا تۇرغان چەمبىل قەلئەسى.

گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىنى ھاۋازخان ئاڭلاپ كېلىۋاتقاندا، چەمبىل شەھرىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئەمەلدارلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى ۋە:

ـــ ھارماڭ، تۆرەم! ـــ دەپ گۆر ئوغلى ھەم ھاۋازخانلار بىلەن كۆرۈشتى، ئۇلار ھەققىدە ياخشى تىلەكلەرنى تىلەپ دۇئا قىلىشتى.

ھاۋازخاننىڭ قەددى ـ قامىتىگە، سۇلايمانەك سۆلىتىگە، قەلەمدەك قېشىغا، شېكەردەك سۆزىگە، ئالمىدەك مەڭزىگە قارىشىپ پۈتۈن شەھەر خەلقى:

ـــ ئادەمزاتتىنمۇ شۇنداق پاكىز زات ۋۇجۇدقا كېلىدىكەن، بۇ يىگىت كىشىلەرنىڭ تەرىپلىگىنىچە بار ئىكەن، ـــ دەپ ئۇنىڭ ھۆسنىگە تەھسىن ـ ئاپىرىن دېيىشتى.

شۇ چاغدا گۆر ئوغلىنىڭ ئاغا يۇنۇس پەرى باشلىق ھەممە خوتۇنلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇلار گۆر ئوغلىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇشتى، ئاغا يۇنۇس پەرى ئېتىدىن چۈشۈپ بېرىپ ھاۋازخانىنى «ئوغلۇم» دەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاۋازخانىنى ئېلىپ چەمبىلنىڭ شەھىرىگە كىردى. ھەممىلىرى خۇشال ـ خۇرام بولۇشتى. گۆر ئوغلى ھاۋازخانىنى تۆت يۈز يىگىتنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئەكېلىپ ئولتۇرغۇزدى. ئۇنىڭ كۆڭلى غەمدىن خالاس بولدى. يىگىتلەرنىڭ ئالدىدا ئۇنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۈچ قولىغا بىر ئاياق شارابنى ئالدى. ھاۋازخانغا قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

سەنسەن مېنىڭ قىزىلگۈلۈم، يىگىتلەرنى سەرخىل تاللاپ،
بەلكى مېنىڭ جانۇ دىلىم، گۈلۈم سولدۇرما ـ سولدۇرما.
بەگ ھاۋازخان ئەزىز ئوغلۇم، دۇشمەن چەكسۇن قايغۇ ـ مېھنەت
قوزام، تالدۇرما ـ تالدۇرما. قىرىق پادىشاھ ساڭا ئۇلپەت،
بۇدۇر ساڭا بىر غەنىيمەت،
غازات قىلغىن شىردەك بولۇپ، قوزام، تالدۇرما ـ تالدۇرما.
دۇشمەن قالسۇن يەردەك بولۇپ،
جەننەت ئىچىدە ھۆردەك بولۇپ، گۆر ئوغلى دەر شۇكۇر لىللا،
قوزام، تالدۇرما ـ تالدۇرما. ھاۋاز ئوغلۇم ساڭا دىلخا،
پانى ئېرۇر ئۇشبۇ دۇنيا،
كۇندەك نۇرلۇق يۈزۈڭ تاۋلاپ، بالام تالدۇرما ـ تالدۇرما.
دۇشمەن ئارىسىنى ئارىلاپ،

ھاۋازخان گۆر ئوغلىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خۇش بولدى، ۋاقتى چاغ ھالدا يىگىتلەر قاتاردا ئولتۇرۇپ شاراب ئىچىشتى. گۆر ئوغلى ھاۋازخاننىڭ بېشىغا ئالتۇن تاج كىيدۇردى، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىدى، شاھانە تون كىيدۇردى. ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىق مۆھرىنى ئۇنىڭ قولىغا بەردى، پۈتۈن شەھەرنى ئۇنىڭغا بېرىپ ئۇنى سۇلتان قىلدى. بۇ ئىشلار يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىدىكىدەك بولۇپ، ھەممىسى مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىشتى.

ئەمدى سۆزنى بىز قاراخان پادىشاھتىن ئاڭلايلى:

قاراخان پادىشاھنىڭ قىرىق مىڭ لەشكىرى بار ئىدى. يەنە زەينەپشاھ ئايىم دەپ بىر قىزى بار

ئىدى. گۆر ئوغلى يىگىرمە بىر كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ ھاۋازخانغا ئۇنى ئېلىپ بەردى. ئۇنىڭدىن بىر قىز، بىر ئوغۇل تۇغۇلدى. ئوغلىنىڭ ئېتىنى ئېلىخان، قىزىنىڭ ئېتىنى نۇرخان قويدى.

بىر كۈنى گۆر ئوغلى سۇلتان قول ئاستىدىكى شاھلارغا قاراپ:

ـــ ئەي پادىشاھلار، توقسان لەك لەشكەر جەمئىي بوپتۇ. بىز بۇ كۈچ بىلەن شەھەرلەرگە داڭقى كەتكەن دانىيات دېگەن پالۋاننىڭ شاختار دېگەن شاھى بىلەن شەھىرىنى قولغا چۈشۈرسەك، ـــ دېدى. ئۇلار بۇ سۆزنى ماقۇل كۆرۈپ يولغا چىقتى. لەشكەرلەر كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، تەجەن دەرياسىنىڭ بويىغا يېتىپ كېلىشتى. شۇ چاغدا گۆر ئوغلىنىڭ تاغىسى ئەھمەدخان:

ـــ ئەي گۆر ئوغلى، شەھەر يالغۇز قالدى. شەھەرنى ساقلىغىلى بىر كىشى بىلەن لەشكەر ئەۋەتسەك ! ـــ دەپ تەكلىپ بەردى. گۆر ئوغلى:

ـــ كىمنى ياندۇرساق بولار؟ ! ـــ دېدى.

ئەھمەدخان:

ـــ مانا بۇ ھاۋازخاننى ياندۇرايلى ! ـــ دېدى. گۆر ئوغلىنىڭ بۇ سۆزگە ئاچچىقى كەلدى.

ـــ ئەي ساقلى ئاقىرىپ تېخى دىلى ئاقارمىغان تاغام، مېنىڭ پىرى ئۇستازلىرىم چۈشۈمدە سېنىڭ كۆرگەن ۋە كۆرىدىغان دۆلىتىڭ كېرەم قاسساپنىڭ ئوغلى ھاۋازخاننىڭ پېشانىسىدە دەپ بېشارەت بەرگەن. مەن شۇنچە لەشكەرلەر بىلەن ھاۋازخاننىڭ ھەمراھلىقىدا بۇ جەڭگە كېتىۋاتسام، سەن شۇنى كۆرۈپ تۇرۇپ يەنە ھاۋازخاننى ياندۇرساق دەيسەن. شۇ سۆزۈڭ ئۈچۈن مەن سېنى قىرىق ئاتلىق لەشكەر بىلەن شەھەر ساقلاشقا ياندۇرىمەن ! ـــ دېدى.

ئەھمەدخان كۆپچىلىك ئالدىدا ئىزا تارتتى، لېكىن ئۇنىڭ قىرىق ئاتلىق لەشكەرنى ئېلىپ ئارقىسىغا يانماي ئىلاجىمۇ يوق ئىدى. چۈنكى گۆر ئوغلى سۇلتان دېگەن سۆزىدىن يانمايدىغان ئادەم ئىدى. ئەھمەدخان ئارقىسىغا ياندى. ئۇ يولدا كېلىۋېتىپ، ئۆز ـ ئۆزىگە: «خەپ ! مەن سېنىڭ قىلغىنىڭغا شەھەرگە قايتىپ بېرىپ ئۇنى خانۇەيران قىلىۋەتمىسەم، ئەھمەدخان دېگەن ئېتىمنى ئۆچۈرۈۋېتىمەن !» دېدى. ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ چەمبىل شەھىرىگە كەلدى. دەرۋازىنى قاقتى، دەرۋازىۋەنلەر:

ـــ مەزگىلسىز دەرۋازىنى ئۇرغان كىم ؟ ! ـــ دەپ سوردى. ئەھمەدخان:

ـــ مېنى گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخان شەھەرنى ساقلىغىلى ياندۇردى، مەن ئەھمەدخانمەن، دەرۋازىنى ئېچىڭلار ! ـــ دېدى، دەرۋازىۋەنلەر:

ـــ بىز گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخاندىن باشقا كىشىلەرگە بۇنداق چاغدا دەرۋازىنى ئاچمايمىز ! ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى. ئەھمەدخان:

ـــ مەن شۇلارنىڭ بۇيرۇقى بىلەن شەھەر ساقلىغىلى كەلدىم ! ـــ دېدى. دەرۋازىۋەنلەر:

ـــ ئۇنداق بولسا، بىز ئاغا يۇنۇس پەرى بىلەن زەينەپشاھ ئايىمدىن سورايلى ! ـــ دېيىشتى، ئۇلار كېلىپ ئىككى ئايىمدىن:

ـــ ئەھمەدخاننى گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخان شەھەر ساقلاشقا ئەۋەتىپتۇ. دەرۋازىنى ئاچمىزمۇ؟ ئۇلار شەھەرگە كىرسۇنمۇ؟ ! ـــ دەپ سوردى، ئىككى ئايىم:

ـــ ئۇلار ئەۋەتكەن بولسا كىرسۇن. ئۇلارسىزمۇ شەھەر تىنچ ئىدى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى. دەرۋازىۋەنلەر دەرۋازىنى ئاچتى، ئەھمەدخان شەھەرگە كىرىپلا:

ـــ زامانى زامان كىمنىڭ زامانى؟ ئەھمەدخاننىڭ زامانى ! ـــ دەپ ئۆزىنى پادىشاھ ئېلان قىلدى.

ناغرا، كاناي ـ سۇنايىنى ئۆزىنىڭ نامىغا چالدۇردى. خەزىنىلەرنى ئېچىپ بۇلاڭ ـ تالاڭغا قويۇپ بەردى. يېڭى ئۆسمۇر ئون ئالتە ياشلىق ۋە يىگىرمە ياشلىق يىگىتلەردىن ئون ئىككى مىڭنى لەشكەرلىككە ئالـ دى. بۇلارنىڭ خىراجىتىنى، كىيىم ۋە قورال ـ ياراغلىرىنى گۆر ئوغلى سۇلتان بىرنەچچە شەھەردىن ئەكەلگەن ئولجىلاردىن بەردى.

گۆر ئوغلى ۋە ھاۋازخانىنىڭ خوتۇنلىرىدىن ئاغا يۇنۇس پەرى ۋە زەينەپشاھ ئايىمنى ئەھمەدخان دارغا ئاسماقچى بولدى. شەھەردىكى مويسىپىتلەر، چوڭلار ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەي ئەھمەدخان، سەن سارىڭ بولدۇڭمۇ؟ گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخان ئۆلسىغۇ بۇ ئىشلار ئۆتـۈپ كېتەر. ئەگەر ئۇلار بۇ جەڭلەردىن غەلىبە بىلەن تىرىك قايتىپ كەلسە قانداق قىلىسەن؟ ئۇلارغـا، قـارا ـ خانغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىسەن؟ سەن خاپا بولساڭ گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخاندىن خاپا بوپسـەن، بـۇ ئـا ـ يالىلاردا نېمە گۇناھ ۋە نېمە ئۆچۈڭ بار؟! بۇلارنى قويۇپ بەرگىن. بېشىنى ئېلىپ شەھـەردىـن چـىقـىپ كـەتسۇن، كـۇننى ئـالسۇن! ــ دېيىشتى. ئـەھمەدخان بۇ ئىككى ئايىمنى يالاڭئاش، يالاڭ ئاياغ ھـالـدا ئۇرۇپ، ئىزا ـ ئاھانەت قىلىپ شەھەردىن قوغلاپ چىقاردى. جاكارچىنى چىقىرىپ:

ــ شەھەر ئاھالىسىدىن ھېچ كىشى ئاغا يۇنۇس پەرى بىلەن زەينەپشاھ ئايىمغا ۋە ئۇنىڭ ئىككى با ـ لىسىغا بىرەر توقاچ ياكى بىرەر چىنە سۇ بەرمەسۇن. ئەگەر بۇ پەرماننى ئاڭلىماي، ئۇلارغا كىمدەكىم نان ۋە باشقا نەرسە بەرسە، ئـۇ كىشىنىڭ بېشى ئـۆلـۈمگە، مال ـ مۈلكى تالان ـ تاراجغا كېتـىـدۇ! ــ دەپ جاكار قىلدۇردى. ئۇلار:

ــ بىزلەر بۇ قارا يۈزنىڭ ئالدىدا خەلقتىن ئاش ـ نان، سۇ تىلەپ ئۇلارنى بالاغا قويغۇچە چـۆلـگـە چىقىپ كېتەيلى. ئەجىلىمىز يەتسە شۇ يەردە ئۆلەيلى. ئۇلار بىزنىڭ ئۆلۈكىمىزنىمۇ كۆرمەسۇن! ــ دەپ

يغلىشىپ چەمبىلنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ كېتىشتى. ئۈچ تاش يول يۇرۇپ بىر باينىڭ ھويلىسىغا يېتىپ كەلدى. بۇ كىشى گۆر ئوغلىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن باي بولغان ئادەملەرنىڭ بىرى ئىدى. بۇ يەر-دىن ئۆتسىلا قاقاس چۆلگە كىرىپ كېتەتتى. ئۇلار:

ــ بۇ ئۆيگە كىرەيلى، نان بەرسە ئەجەب ئەمەس، ــ دېيىشىپ مەسلىھەت بىلەن ئىككى بالىنى كىر-گۈزدى. بۇ بالىلار ھويلىغا كىرگەندى، باي بۇلارغا:

ــ ئەي شۇملار، مېنىڭمۇ تەئەللۇقاتمىنى بۇلاڭ ــ تالاڭغا قويماي دەمسەن؟ يوقال كۆزۈمدىن! ــ دەپ ئىككىسىگە ئىككى قامچا سالدى. بالىلار يىغلىشىپ قايتىپ چىقتى. باينىڭ ئاۋازى بىلەن بالىلىرىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغان بۇ ئىككى ئايال:

ــ ئەي رەھىمسىز باي، بۇ كىچىك بالىلارغا سالغان قامچىنى بىزگە سالساڭ بولمامدۇ؟ بۇلاردا نېمە گۇناھ بار؟ بۇلارنى سېنىڭ ھويلاڭغا بىز كىرگۈزگەن، خۇدا نېسىپ قىلسا ئىككى قامچىغا يۈز قامچا ئۇردۇر-مىساق ئايىم ئېتىمىز قۇرۇسۇن! ــ دەپ قەسەمياد قىلىشتى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىككى ئايال بالىلارنى يې-تىلەپ زار ــ زار يىغلاپ چۆلگە چىقىپ كېتىپ بېرىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

پەرۋەردىگار، رەھنەما، قۇدرىتىڭ كەڭ، خۇدايا،
بىز بىچارە قۇلۇڭغا رەھىم قىلغىن، خۇدايا.

گۆر ئوغلىنىڭ ھەسرىتىنى يار قىلىپسەن، خۇدايا،
ئوچۇق يۈزۈڭ كۆرمەككە زار قىلىپسەن، خۇدايا.

بۇ چۆللەردە بىز غېرىب، رەڭگىرويلار سارغىيىپ،
دەرگاھىڭغا يالۋۇرۇپ زار يىغلايمىز، خۇدايا.

سەھەرلەردە ئويغىنىپ، ئۈمىد بىلەن تولغىنىپ،
كۆزلەر ياشقا لىق تولۇپ، قان يىغلايمىز، خۇدايا.

بىر ئوت پەيدا بولۇپتۇ، كۆڭۈل غەمگە تولۇپتۇ،
باغرىمىزنى تىلىپتۇ رەھىم قىلغىن، خۇدايا.

يۈرەكلەردە دەردلەر كۆپ، بىر دەپتەرگە سىغمايدۇ،
دەردمەنلەرنىڭ قەدرىنى بىرەر ئىنسان بىلمەيدۇ.

سەندىن ئۆزگە كىمىم بار، ئاغا يۈنۈس يىغلايدۇ،
يا ئىلاھ، پەرۋەردىگار رەھىم قىلغىن، خۇدايا.

بۇلار چۆلگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن باينىڭ خوتۇنى ئېرىگە:

ــ ئەي دىلى قاتتىق باي، شۇ ئىياللار ۋە بىچارە بالىلارغا بەش ــ ئالتە نان بەرسەڭ يامان بولارمىدى؟ ــ دەپ قولىغا بەش ــ ئالتە نان ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئىزدەپ ماڭدى. ئىككى تاش يول يۈ-رۇپ ئۇلارغا يېتىشتى، ئەكەلگەن نانلىرىنى بەردى، يەنە ئىككى قاپاق سۈمۈ بەردى. ئۇلار بۇ ئوزۇقلۇقىغا يېتىشىپ خۇشال بولۇشتى، ئاز ــ تولا ماغدۇرىغا كېلىپ يەنە يولغا چۈشۈشتى.

ئاغا يۈنۈس پەرى، زەينەپشاھ ئايىم، ئېلىخان، نۇرخان دېگەن ئىككى بالا بىلەن بۇ چۆلدە سەككىز كۈن يول يۈردى. ئۇلار شۇ يۈرۈشتە بىر تاغنىڭ ئېتىكىگە يېتىپ بارغاندا، ئاغا يۈنۈس پەرى ھوشىدىن كەتتى. يەنە ئازراق مېڭىپ زەينەپشاھ ئايىمۇ ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. ئىككى بالا يېتىلىشىپ يەنە يېرىم تاش يول مېڭىپ بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى. ئۇلار تۆت تەرەپكە قارىغاندى، قىبلە تەرەپتىن كۆزىگە بىر چېدىر كۆرۈندى. بالىلار بۇنى كۆرۈپ يىغلاشتى. يېتىلىشىپ چېدىر تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇلارمۇ چېدىرنىڭ تۈۋىگە بېرىپ يىقىلدى.

بۇ چېدىر خالدار بايۇەچچىنىڭ چېدىرى ئىدى. ئۇنىڭ خوتۇنى چېدىردا ئولتۇراتتى. قۇلىقىغا بىر ناله ــ پەرياد ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ تاشقىرىغا چىقىپ، ھالىدىن كېتىپ يىقىلغان ئىككى بالىنىڭ

ئىگراۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئايال بۇ ئىككى بالىدىن:

ــ سەن نېمە جانسەن؟ جىنمۇسەن؟ ئادەممۇسەن؟ بۇ يەرگە نەدىن پەيدا بولۇشتۇڭ؟ بۇ ئادەمزاتنىڭ ئايىغى تەگمەيدىغان يەر ئىدى ! ــ دېدى.

ھالىدىن كەتكەن بالىلار يىغىدىن ئۆزىنى توختىتالمىدى، گەپمۇ قىلالمىدى. ئۇ ئايال بۇلارنىڭ ئالدىغا داستىخان ئاچقىچە تائام قويدى. ئۇلار ئاغزىغا بىر لوقمىدىن تائام سالغاندىن كېيىن، ئانىسىنىڭ ۋە چوڭ ئانىسىنىڭ چۆلدە ئاچلىقتىن يېتىپ قالغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ ھاۋازاخانىنىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. ئۇ ئايال بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ــ ۋاي ئىسىت ! ــ دەپ نان، سۇ ئاچچىقىپ ئىككى بالا بىلەن يولغا چىقتى، بىر سائەت يول يۈرۈپ زەينەپشاھ ئايمىنىڭ ئالدىغا كەلدى، قارىسا ئاپتاپتەك بىر مەلىكە چۆلدە ھوشسىز يېتىپتۇ. خالدار بايۋەچچىنىڭ خوتۇنى زەينەپشاھ ئايمىنىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى. ئۇنىڭ ئاغزىغا پاختىدا سۇ تېمىتتى. ئۇ ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى. «خۇدايا شۈكۈر» دەپ ئورنىدىن قوپۇپ خالدار بايۋەچچىنىڭ خوتۇنى بىلەن تونۇشتى. يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، ئاغا يۇنۇس پەرى بار جايىنى كۆرسەتتى. ئۇلار بىرلىكتە ئاغا يۇنۇس پەرى بار جايىغا باردى. بىرى بېشىنى يۆلىدى، يەنە بىرى پاختىدا ئاغزىغا سۇ تېمىتتى. ئاغا يۇنۇس پەرىمۇ ھوشىغا كەلدى، «خۇدايا شۈكۈر» دەپ ئورنىدىن قوپۇپ خالدار بايۋەچچىنىڭ ئايالى بىلەن تونۇشتى. بىرەمدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرلىرىنىڭ قولىنى تۇتۇشۇپ چېدىرغا قاراپ ماڭدى.

بۇ مەزگىلدە خالدار بايۋەچچە شىكارغا چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئۆۋدىن قايتىپ چېدىرغا يېتىپ كەلدى، لېكىن خوتۇنى ئادەتتىكىدەك ئۇنىڭ ئالدىغا چىقمىدى، ئۇنىڭ ئېتى قاتتىق كىشنىدى. خوتۇن يەنە چىقمىدى. ئۇ ھەر دائىم شىكارغا چىقىپ قايتىپ كەلسە، ئات بىر قېتىم كىشنىگەن ھامانلا خالدارنىڭ خوتۇنى چېدىردىن چىقىپ ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ ئېتىنى ئالاتتى. بۇ نۆۋەت ئات ئۇچ قېتىم كىشنىدى، خوتۇنىنىڭ دىدارىمۇ كۆرۈنمىدى. خالدارنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئۇ غەزەپ بىلەن چېدىرغا كىردى. قارىسا خوتۇن يوق، خالدارنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشتى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە: «بۇ خوتۇنىنىڭ بۇ يەردە ئاشنىسى بار ئىكەن، ئۇ بۈگۈنكى ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ شۇنىڭ قېشىغا كەتكەن ئوخشايدۇ» دېدى. چېدىردىن چىقىپ ئېتىغا مىندى. «ئەگەر ئاسمان بىلەن يەرنىڭ ئارىلىقىدىلا بولساڭ سېنى ئىزدەپ تېپىپ، كۆرگەن يېرىمدىلا نەيزەمنىڭ ئۇچىغا سانجىپ كۆتۈرۈپ كەلمىسەم خالدار ئىسمىم قۇرۇسۇن !» دەپ قەسەم قىلىپ، ئېتىنى تاغ ئۈستىگە قارىتىپ چاپتى.

قارىسا خوتۇنى ئىككى ئايال ۋە ئىككى بالا بىلەن چۆلدە كېلىۋاتقان، ئۇ خوتۇنىنى كۆرۈپ: «سېنى شۇ مېھمانلىرىڭ بىلەن نەيزەمنىڭ ئۇچىغا سانجىپ ئالمىسام !» دەپ ئات قويدى.

خالدارنىڭ نەيزىسىنى يانتۇ قىلىپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنى:

ــ ئەي ئەدەپسىز، بۇ سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ؟ بەگلەرنىڭ بېگى، خانلارنىڭ تاجدارى ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ خوتۇنى، كېلىنى، نەۋرىسى كەلدى. نەيزەڭنى يىغىپ ئاتتىن چۈش ! ــ دېدى.

خالدار ئەجەبلىنىپ:

ــ ئەي خېنىم، بۇ قانداق گەپ؟ راست دەۋاتامسەن ياكى چاقچاقمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. خالدارنىڭ خوتۇنى:

ــ پۈتۈن ئەتراپقا داڭقى، ئاۋازى، شۆھرىتى پۈر بولۇپ تارقىلىپ كەتكەن ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ خوتۇنى، كېلىنى، نەۋرىسىنىڭ قەدىمى بىزنىڭ بۇ يەرلەرگە يېتىپتۇ. مانا بۇ شۇ كىشىلەر، ــ دەپ كۆرسەتتى. خالدار بايۋەچچە خوتۇنىدىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ:

— راست شۇنداق بولسا، مەرھەمەت. مەن ئالدىڭلاردا بېرىپ چېدىرنى تۇزەپ، كىگىز - بىساتلارنى سېلىپ تۇراي ! — دەپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى. ئۇ چېدىرغا يېتىپ كېلىپ، بېقىۋاتقان بىر بوردىاق قويىنى سويدى. «ئۇلار مەندىن قورۇنۇپ قالمىسۇن» دەپ ئۆزىگە چېدىرنىڭ ئارقىسىدىن جاي راسلىدى. خالدارنىڭ خوتۇنى مېھمانلارنى باشلاپ كېلىپ ئەدەپ - قائىدىگە مۇۋاپىق ئىززەت - ئىكرام بىلەن ئۇلارغا زىياپەت بەردى. بېشىدىن ئۆتكەننى سۆزلەشتى. بەش - ئالتە كۈن شۇنداق ئۆتتى. كۈنلەردىن بىر كۈنى خالدارنىڭ ئويىغا مۇنداق بىر خىيال كەلدى: «گۆر ئوغلىنىڭ خوتۇنى، كېلىنى بىزنىڭ ئۆيدە بولغاندىكىن، مەن كارۋان يولىغا چىقىپ سودىگەرلەردىن گۆر ئوغلىغا تەۋە باج - خىراجەتلەرنى ئېلىپ، ئۇنى بۇلارغا خىراجەت قىلىپ بېرەي» دېدى. ئېتىنى توقۇپ مىندى، بېشىغا ئالتۇن قالپىقىنى كىيىدى، قولىغا ئۆتكۈر نەيزىسىنى ئالدى. كارۋانلار ئۆتىدىغان چوڭ يولنىڭ بويىغا كېلىپ ئولتۇردى. بىر سودىگەر بار ئىدى، ئىسمىنى مىيلى دەيتتى. ئۇ بەش يۈز قېچىردا ئىسپاھاندىن چەمبىلگە، چەمبىلدىن شاخ-تارنىڭ شەھىرى جەيھۇنغا مال يۆتكەپ كارۋانلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ سەكسەن خىزمەتكارى بار ئىدى. خالدار يولنىڭ بويىغا چىققاندا شۇ كېلىپ قالدى. ئۇ سودىگەرگە:

— ئەي مىيلى، بۇ مالنىڭ بېجىنى قانداق قىلىسەن؟ — دەپ سورىدى.

سودىگەر:

— گۆر ئوغلىغا بېرىمەن، — دېدى.

خالدار:

— ئۇنداق بولسا باجنى ماڭا بېرىسەن ! — دېدى. سودىگەر:

— نېمە ئۈچۈن؟ ! — دەپ سورىدى.

خالدار:

— گۆر ئوغلىنىڭ خوتۇنى، كېلىنى، نەۋرىسى مېنىڭ ئۆيۈمدە، مەن سەندىن بۇ باجنى ئېلىپ شۇلارغا خىراجەت قىلىمەن ! — دەپ جاۋاب بەردى.

سودىگەر:

— سەندەك بىر پادىچىنىڭ ئۆيىدە ئۇلار نېمىش قىلىدۇ؟ سەندەك پادىچىنىڭ گۆر ئوغلىغا تېگىشلىك باجنى ئېلىشقا ھەققىڭ يوق، — دېدى.

خالدار:

— گۆر ئوغلى ۋە ھاۋازخانىنىڭ خوتۇن - بالىلىرى مېنىڭ ئۆيۈمدە دېدىمغۇ ! بۇ باجنى سەندىن ئالسام شۇلارغا خىراجەت قىلىمەن، — دېدى.

سودىگەر:

— مەن باجنى گۆر ئوغلى ۋە ھاۋازخاندىن باشقا ھېچكىمگە بەرمەيمەن ! — دېدى.

خالدار ناھايىتى كېلىشكەن پالۋان ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى قاپىتەك ئىدى. بەدەن گۆشلىرىمۇ مۇشتەك، كاللىدەك ھۆرپىيىپ چىققانىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى بېسۋېلىپ:

— ئۇنداق قىلما ! باجنىڭ قىرىقتىن بىرىنى ماڭا بەرگىن ! — دېدى.

سودىگەر:

— ياق ! — دېدى.

خالدار:

— ئۇنداق بولسا سەكسەندىن بىرىنى بەرگىن ! — دېدى. سودىگەر بۇنىڭغىمۇ ئۇنىمىدى. ئەكسىچە خىزمەتكارلىرىغا:

— خالدارنى تۇتۇڭلار ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى. چاكارلار ئۇنى تۇتۇشقا يۈگۈرۈشتى. خالدارنىڭ غەزىپى ئۆرلىدى. قولىغا نەيزىسىنى ئېلىپ، چاكارلاردىن ئوتتۇز ـ قىرىق ئادەمنى گويا قۇشقاچىنى سانجىغاندەك نەيزىسىگە سانجىپ ئېلىپ تاشلىۋەتتى. مىيلى سودىگەر قورقتى. خالدارغا قاراپ:

— باجىنى قانداق ئالساڭ شۇنداق ئال ! — دېدى.

خالدار:

— بايىراق شۇنداق دېسەڭ بولماسمىدى؟ — دەپ، بەش يۈز قېچىرنىڭ يۈكىنى چۈشۈردى. مالىلارنى بىر ـ بىرلەپ يېشىپ كۆردى. سودىگەر بىر ساندۇقنى ئاچقىلى ئۇنىمىدى.

خالدار:

— بۇنى نېمىشقا ئاچمايسەن؟ ! — دەپ سورىدى.

سودىگەر:

— مەن بۇنى توققۇز مىڭ سەر تەڭگىگە تەييار قىلدۇرغان. مەخسۇس شاختارغا تەييارلانغان سوۋغا ! — دېدى

خالدار:

— ئاچ، كۆرەي ! — دېدى. سودىگەر ئۇنىمىدى. خالدار قىلىچ بىلەن ئۇنىڭ قۇلۇپىنى ئۇرۇپ چۈشۈردى، ساندۇقنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئىچىدىن پار ـ پۇر قىلىپ كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ئىككى كىيىملىك ئېسىل ماتا چىقتى. ئۇ قارا قۇشقاچنىڭ تۇكىدەك چىكىم ـ چىكىم رەڭلىك ئىدى. خالدار بۇنداق رەختنى تېخىچە كۆرمىگەنىدى.

— باجىدىن ئۆتتۇم ! — دەپ پادىسىدىن يۈز قوينى بېرىپ، بايىقى مالنى ئېلىپ ئۆيىگە يېنىپ كەلدى. ئۇ خوتۇنىنى قىچقىرىپ:

— پەتنۇس ئاچىق ! — دېدى.

خوتۇنى پەتنۇس ئاچىقتى. خالدار ئۇ رەختنى خوتۇنىغا بېرىۋېتىپ:

— بۇنى ئەكىرىپ خېنىملارنىڭ ئالدىغا قوي ! ئۇلارنىڭ رەھمىتىنى ئال. ئەگەر ئالا نىيەتلىك قىلىدىغان بولساڭ ساڭا ياخشىلىق يوق ! — دېدى.

خوتۇنى:

— خوپ ! — دەپ ئەكىرىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى. ئۇلار بۇ رەختنى كۆرۈپ خوش بولۇشتى ۋە:

— بىز شۇنداق ئۇلۇغ بەگلەرنىڭ خوتۇنى بولۇپ تۇرۇقلۇق بۇنداق ئېسىل ماتانى كۆرمەپتىكەنمىز، سىلەرنىڭ قىلغان بۇ ياخشىلىقىڭلارنى خۇدا خالىسا بىزمۇ قايتۇرارمىز، — دەپ رەھمەت ئېيتىشتى.

ئاردىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتتى. خالدار بايۇەچچىنىڭ كۆڭلىگە يەنە بىر ئىش كەلدى. قىرىق لەك لەشكىرى بار قاراخان پادىشاھقا بىر ھىيلە ئىشلىتىپ: «قاراخان پادىشاھ، مەن ئوغلۇمنىڭ خەتنە تويىنى قىلماقچى بولۇۋاتىمەن. ئۆزلىرىنى لەشكەرلىرى بىلەن تويغا تەكلىپ قىلىمەن» دېگەن خەتنى يېزىپ بىر خىزمەتكاردىن قاراخانغا ئەۋەتتى. بەش كۈن دېگەندە خەت قاراخانغا يەتتى. قاراخان پادىشاھ خەتنى ئوقۇپ غەزەپلەندى. «بىر پادىچى ماڭا بۇنداق خەت يېزىپتۇ، بۇ ئۇنىڭ نېمە قىلغىنى؟ ياكى ئۇنىڭغا غالىبتىن بىرەرنەرسە ئۈچۈندىمۇ؟ مەنمۇ ئۇنىڭغا بىر خەت يازاي، ئۇ مەن دېگەن نەرسىلەرنى تەييار قىلسا باراي، بولمىسا تۇغۇلغىنىغا پۇشايمان قىلسۇن» دەپ تۆۋەندىكى خەتنى يازدى ۋە ئۇنى مۆھۈرلەپ ئەۋەتتى: «ئالدى قىرىق ياش، ئارقىسى يىگىرمە ياش، مىڭدىن بىرنى تاللاپ ئالغان قىرىق لەك لەشكىرىم بار. ئۇلار مەندىن ئايرىلمايدۇ. مىڭ چېدىر تىكىلسۇن، مىڭ گۈل مىخ قېقىلسۇن. يۈز مىڭ تاۋارا تەييار قىلىنسۇن. بۇلار تولۇق تەييارلانمىسا بارمايمەن». خالدار بۇ خەتنى كۆرۈپ تۆت يەرگە كونا چېدىر تىكىتى. تۆت يەرگە تۆت مىخنى قېقىپ، تۆت تاۋارنى ئېسىپ قويدى. قاراخانغا «سىز دېگەن ئىشنىڭ ھەممىسنى تەييار قىلدىم» دەپ جاۋاب خەت يازدى.

قاراخان پادىشاھ بۇ خەتنى كۆرۈپ:

— بۇ چايغا بارماي بولمايدۇ. تارت كانايىنى، چال ناغرا ـ سۇنايىنى! — دەپ قىرىق لەك لەشكىرىنى ئېلىپ يولغا چىقتى. قاراخان پادىشاھ ئون نەچچە كۈن يول يۈرۈپ خالدارنىڭ قېشىغا كەلدى. قارىسا ھېچ نەرسە يوق.

قاراخان خالدارغا غەزەپ بىلەن:

— قېنى قىلغان تەييارلىقىڭ، ئەي پادىچى؟! — دېدى. جاللاتلار خالدارنى ياقىسىدىن تۇتۇپ قارا-خانىنىڭ ئالدىغا ئەكېلىشتى.

خالدار:

— تەقسىر، ئەرزىم بار، ئاڭلىسىلا! — دېدى.

قاراخان:

— نېمە ئەرزىڭ بار؟ — دەپ سورىدى.

خالدار:

— مەن سىلى دېگەن نەرسىلەرنى تەييارلىماقچىدىم، بىزنىڭ چېدىرىمىزغا ئوچ ـ تۆت مېھمان كېلىپ قالغانىدى. شۇلارنى كۈتىمەن دەپ ئۇ تەييارلىقىنى قىلالمىدىم، — دېدى.

قاراخان:

— ئۇ مېھمان بىزلەردىنمۇ ئۇلۇغمىكەن؟! — دەپ سورىدى.

خالدار:

— پادىشاھىئالەم، كۆرسىلە بىلمىدىلا، — دېدى. چېدىردا قاراخان پادىشاھنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ تۇرغان زەينەپشاھ ئايىم:

— ۋاي، بۇ مېھنىڭ دادامغۇ؟ سەندىن ئايرىلىپ بىزگە كۆپلىگەن دەرد ـ ئەلەم يەتتىى! — دەپ يىغلاپ چىقتى. قاراخان قىزىنى كۆرۈپ:

— نېمە ۋەقە بولدى، قىزىم؟ — دەپ سورىدى.

زەينەپشاھ ئايىم:

— ئۆز بېشىمدىن قورقىمەن، — دېدى.

قاراخان:

— سۆزلە، قىزىم! — دېدى.

زەيناپشاھ ئايىم گۆر ئوغلىنىڭ ھاۋازخانىنى ئېلىپ غازاتقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى، يولدىن تاغىسى ئەھمەدخانىنى شەھەر ساقلاشقا ياندۇرغانلىقىنى، ئالا نىيەت ئەھمەدخان شەھەرگە قايتىپ كېلىپ ئۆزىنى خان دەپ ئېلان قىلىپ، گۆر ئوغلىنىڭ خەزىنىسىنى تالان - تاراج قىلدۇرغانلىقىنى، ئۇلارنى ئوردىدىن ۋە شەھەردىن ئاچ - يالىڭاچ قوغلاپ چىقارغانلىقىنى، يولدا ئۇسساپ كېتىپ ئۆلۈشكە ئاز قالغاندا خالدارنىڭ ئايالى چېدىرغا باشلاپ كېلىپ مېھمان قىلغانلىقىنى، خالدارنىڭمۇ ئۆزلىرىنى كۇتكەنلەكىنى بىرمۇبىر بايان قىلدى.

ھاۋازخانىنىڭ خوتۇنى زەينەپشاھ ئايىم مانا مۇشۇ قاراخانىنىڭ ئامراق قىزى ئىدى. قاراخان قىزىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، خالدارنىڭ چېدىرىغىمۇ چۈشمىدى. غەزەپ بىلەن:

— تارت كانايىنى، چال ناغرا - سۇنايىنى! — دەپ قىرىق مىڭ لەشكىرىنى ئېلىپ چەمبىلگە قاراپ راۋان بولدى.

ئەمدى سۆزنى ئەھمەدخاندىن ئاڭلايلى:

ئۇ شەھەر ئوڭچە ئۆزىگە قالغانلىقىدىن بەخىرامان كەيپ - ساپادا ئىدى. قاراۋۇللىرى ئۇنىڭغا چەمبىلگە قاراپ قىرىق تۇغلۇق لەشكەر كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىشتى. ئەھمەدخان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ: «چەمبىل شەھىرىنى ئالغانلىقىمنى قاراخان پادىشاھ ئاڭلاپ، مېنى قۇتلۇقلاپ كەلگەن ئوخشايدۇ» دەپ

ئون ئىككى مىڭ يىگىتنى ياراغلىرى بىلەن يول ـ يولغا قويدى.

قاراخان يېتىپ كېلىپ، تەبلى جەڭ سوقتى. ئەمەدخان بۇنى ئاڭلاپ:

ـــ ھەي دەرىغ، قاراخانمۇ ماڭا ياۋ بولۇپ كەپتۇ، ـــ دەپ ئون ئىككى مىڭ يىگىتنى ئېلىپ جەڭ مەيدانىغا چىقتى ۋە سەپ تۈزۈپ تۇردى. قاراخانىڭ لەشكەرلىرى بىلەن بىللە كەلگەن خالدار بۇنى كۆرۈپ:

ـــ ئەي پادىشاھىئالەم، ماڭا پاتمە بېرىڭ، مەن مەيدانغا كىرىپ مۇشۇ قارا ساقىلمىنى ئۆلارنىڭ قىزىل قېنىدا بويياپ چىقاي ! ـــ دەپ ئىجازەت سورىدى.

قاراخان:

ـــ بار، بېشىڭنى ئاللا سىلاپ ئامان قىلسۇن ! ـــ دېدى. خالدار پالۋان ئېتىنى راسا ئېگەرلەپ تۆشىنى تارتىپ ئاتلاندى. قولىغا نەيزىسىنى ئېلىپ مەيدانغا كىردى. ئېتىنى ئويناتىپ مەيدانىڭ ئۇ بېشىغا ئون، بۇ بېشىغا ئون، تۆت تەرەپكە قىرىق قېتىم چاپتۇرۇپ ئېتىنىڭ ئاغزىغا كۆپۈك كەلگەندە مەيدانىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى:

ـــ قېنى، مەن بىلەن جەڭ قىلغۇدەك مەرد بارمۇ؟ ـــ دەپ سادا قىلدى.

يېڭى ئۆسمۈر لەشكەرلەردىن سادا چىقمىدى، ئەمەدخان ئىزا تارتىپ كېتىپ:

ـــ مانا مەن بار، ـــ دەپ ئېتىنى مېنىپ ئۆزى مەيدانغا چۈشتى. خالدار پالۋان ئەمەدخاننى بەلۋېغىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ بېشىغا ئالدى. كېيىن بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ئۇنى يەرگە ئۇردى. ئۇنىڭ ياش ۋە يېڭى لەشكەرلىرى بۇنى كۆرۈپ: «بىزنىڭ پادىشاھىمىز يىقىلدى» دەپ ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. بۆلار ئۆلارنى قىرىق مىڭ لەشكىرى بىلەن قوغلاپ كېلىپ شەھەرگە كىردى. شەھەرنى ئېلىپ: «زامانى ـ زامان كىملەرنىڭ زامانى؟ قاراخانىڭ زامانى، ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ زامانى، ھاۋازخانىڭ زامانى» دەپ ناغرا، كاناي ـ سۇناي چالدۇرۇپ شەھەرنى زىننەتلىدى. ئەمەدخاننى ئەكەلدۇرۇپ، قاراخان ئۇنىڭغا:

— ئەي ساقلى ئاقسۈپ، دىلى ئاقارمىغان ئەھمەدخان، سېنىڭ قولۇڭدىن شۇنداق ياماڭ ئىشلار كەلدىمۇ؟ «گۆر ئوغلى ئۆلسىغۇ خەيرىيەت، ئەگەر تىرىك قايتىپ كېلىپ قالسا مەن ئۇنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمەن؟» دېگەنىنىمۇ ئويلاپ كۆرمىدىڭمۇ؟ بۇ ئەقىلسىز نائىنسانىي تارت دارغا ! — دەپ ھۆكۈم قىلدى. جاللاتلار ئۇنى دارغا ئېسىشقا ئېلىپ ماڭغاندا، خالدار پالۋان ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئى پادىشاھىئالەم، بۇنى بىز ئۆلتۈرسەك بولماس، بۇنىڭ ئىشىنى ئەمىر گۆر ئوغلى ۋە ھاۋاز-خانىڭ ئۆزلىرى كېلىپ بىر تەرەپ قىلسۇن ! مەن ئۇنىڭ قېنىنى تىلەي، زىندانغا سالسۇن ! — دېدى. قاراخان ئۇنىڭ ئۆلۈم گۇناھىنى كەچۈرۈپ زىندانغا سېلىشقا ماقۇل بولدى. ئەھمەدخان زىندانغا بۇيرۇل-دى. زىندان بېگى ئۇنىڭغا:

— ئەي قارا يۈز، سەن شۇ ھالىڭغا بىزنىڭ بېشىمىزغا نېمە كۇنلەرنى سالدىڭ - ھە؟ ! — دەپ ئۇنى كايىپ ئەكەتتى.

قاراخان چەمبىلدە بەش - ئالتە كۇن تۇرۇپ قىرىق مىڭ لەشكىرىنى ئېلىپ ئۆز تېغىغا چىقىپ كەتتى.

خالدارمۇ بەش - ئالتە كۇندىن كېيىن شەھەردىن ئۆز چېدىرىغا كەلدى. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە: «ئەمدى گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخاننى تاپاي» دېدى. چېدىرغا، مېلىغا، ئايالىغا قاراشقا سەكسەندەك چاكارنى قو-يۇپ ئۆزى ئېتىغا مىندى. قىلىچ - قالقان، ئوقيا - نەيزىلىرىنى ئېلىپ ئۇلارنى ئىزدەپ شاختارىڭ جەيھۇن دېگەن شەھىرىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ يولدا بىر پاتقاقچىلىققا دۇچ كەلدى. قارىسا، بۇ غەرق قان ئىكەن، ئۇنىڭ كۆزىگە يىراقتىن بىر چېدىر كۆرۈندى. خالدار پاتقاقتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، شۇ چېدىرغا باردى. ئۇنىڭ ئىچىگە قاراپ ئۇخلاپ ياتقان بىر ئادەمنى كۆردى. ئۇنىڭ قولى چىنارنىڭ شېخىدەك ئىدى. بېشىغا بىر ساندۇقنى قويۇپ ياتقانىكەن. خالدار ئۇنىڭغا قاراپ تاماشا قىلغاندىن كېيىن:

«سەللەمنا، بىزمۇ ئۆزىمىزنى يوغان ۋە سېمىز ئادەم دەپ يۈرۈپتىمىز. شۇنداقمۇ يوغىنىغان ئادەم

بولمىدىكەن ! » دېدى.

ئۇ ئۇخلاۋاتاتتى، خالدار قولىغا قىلىچىنى ئېلىپ چاپاي دەپ توختاپ قالدى. ئۇ ئۆزىگە ئۆزى: «بۇنى بۇ ھالەتتە ئۆلتۈرسەم، تاڭلا قىيامەت كۈنى مېنى خالدار ئۇخلاۋاتقاندا ئۆلتۈرگەن دەپ دەۋا قىلىمسۇن. ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ شېرىكى، ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى ئۆلتۈرۈش مەردلىكنىڭ ئالامىتى ئەمەس» دەپ قاتتىق شەپە قىلدى. ئۇ ئويغانمىدى، ئىككىنچى قېتىم شەپە قىلدى، ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچتى. لېكىن ئۇ خالدارنى كۆزىگە ئىلمىدى. خالدار غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ تۇرۇپ قىلىچ چاپقانىدى، ئۇنىڭ بوينىدىن چىققان قاندا خالدار ئېقىپ كەتكىلى ئازلا قالدى. ئۇنىڭ بېشىنى، ساندۇقىنى ئېتىغا ئارتىپ گۆر ئوغلى ۋە ھاۋازخانلارنى ئىزدەپ يەنە يولغا چۈشتى. بىر يەرگە كېلىپ قارىسا، ناھايىتى قويۇق تىكىلگەن چېدىرنى كۆردى. ئۇلار خۇددى بىرىنىڭ ئۇستىگە يەنە بىرى تىكىلگەندەك تۇراتتى. ئۇ چېدىرلارغا يېقىن كېلىپ، ئۇنىڭ گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخانىنىڭ چېدىرى ئىكەنلىكىنى بىلدى.

خالدار پالۋان بايىقى ساندۇق بىلەن باشنى بىر قىرنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىدى. گۆر ئوغلىنىڭ چېدىرلارنى بېقىۋاتقان قاراۋۇللىرى خالدارنى كۆرۈپ:

— ئەي خالدار، سەن بىزگىمۇ ئەل ئەمەس، شاختارغىمۇ ياۋ ئەمەس. ئېيتقىن، بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭ؟ خەت ـ چېكىڭ بارمۇ؟ ! — دەپ سوراشتى.

خالدار:

— بار، لېكىن ئۇنى سىلەرگە ئەمەس، گۆر ئوغلىنىڭ ئۆزىگە بېرىمەن ! — دېدى.

قاراۋۇللار:

— ئۇنداق بولسا بىزمۇ سېنى گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا ئۆتكۈزمەيمىز ! — دېيىشتى. خالدار پالۋان:

— ئۇنداق بولسا مەن خېتىمنى ئەكېلەي، — دەپ ئارقىسىغا ياندى. بېرىپ بايىقى ساندۇق بىلەن باشنى ئاتقا ئارتىپ كەلدى. قاراۋۇللار بۇنى كۆرۈپ:

— بۇ كىمنىڭ بېشى؟ بىز بۇنداق باشنى كۆرمىگەنىدۇق، — دېيىشتى. ئۇلار خالدارنى گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىشتى. ئەمىر گۆر ئوغلى بۇنى كۆرۈپ:

— رەھمەت ساڭا، ئەي خالدار، — دېدى. ئۇ يېنىدىكىلەرگە قاراپ:

— ئەي پالۋانلار، سىلەر بۇ باشنى بىلەمسىلەر؟ بۇ كىمنىڭ بېشى؟ ! — دەپ سورىدى، تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى:

— بىلمەيمىز، — دەپ جاۋاب بېرىشتى. گۆر ئوغلى ئۇلارغا:

— بۇ باشنى ھاۋازخانىنىڭ چېدىرىغا ئېلىپ بېرىپ كۆرسىتىڭلار ! — دېدى.

ھاۋازخانىنىڭ ئوڭ يېنىغا ئوق تەگكەنىدى، ئۇ چېدىردا داۋالىنىپ ياتاتتى. قاراۋۇللار خالدارىدىن باشنى ئەكېتىپ ھاۋازخانغا كۆرسەتتى. بۇلار بىلەن بىللە گۆر ئوغلىمۇ كەلگەنىدى، ھاۋازخان گۆر ئوغلى بىلەن باشنى كۆرۈپ:

— مۇبارەك بولسۇن، ئەي ئاتا ! بۇ كاللا شاختار دېگەننىڭ بېشى، — دېدى. گۆر ئوغلى باشلىق ھەممىسى خۇش بولۇپ:

— رەھمەت ساڭا، خالدار پالۋان، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق دۆلەت ۋە راھەت كۆرسەك بىلە كۆرەيلى ! — دېيىشتى.

خالدار پالۋان ساندۇقنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدى، ساندۇق ئېچىلدى، ئۇنىڭ ئىچىدىن ئون بىر ياشلىق

بىر قىز بالا:

ــ ۋاي دادا ! ــ دەپ چىقتى. ئۇ قىزنى بىر چېدىرغا ئورۇنلاشتۇردى، گۆر ئوغلى ۋە ھاۋازخانىنىڭ لەشكەرلىرى بۇ ئىشلاردىن روھلىنىپ، شاختارنىڭ لەشكەرلىرىگە شىددەك ھۇجۇم باشلىدى، ئۇلار بۇ ھۇجۇمغا بەرداشلىق بېرەلمەي شەھەرگە قاراپ قاچتى، گۆر ئوغلىنىڭ لەشكەرلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ ئەل بولغانلارنى قويدى، قارشى چىققانلارنى ئۆلتۈردى، شەھەرنى ئىلىپ بۇتخانىلارنى چاقتى، ئۇنىڭ ئورنىغا مەدرىسە، مەسچىت بىنا قىلدۇردى، ناغرا ـ كاناي، سۇناي چالدۇردى. شەھەرگە ئۆزىگە تەۋە كىشىلەردىن پادىشاھ قويدى، ئۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ ئارام ئالغاندىن كېيىن گۆر ئوغلى دوستلىرى ۋە ئۆزىگە تەۋە قوشۇننى ئىلىپ شەھرى چەمبىلگە قاراپ يولغا چىقتى، بۇلار بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ، خالدار پالۋانىنىڭ چېدىرىغا يېتىپ كېلىشتى، خالدار پالۋان گۆر ئوغلىنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئاتتىن چۈشتى.

ــ بۇ مېنىڭ ماكانىم، بۇ يەردە بەش ـ ئالتە كۈن ئارام ئىلىپ ئاندىن ماڭسىلا ! ــ دەپ چىڭ تۇردى.

گۆر ئوغلى ماقۇل بولۇپ، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى شۇ يەرگە تىكتى، ھەممىسى ئۆز چېدىرلىرىغا ئورۇنلاشتى، خالدار پالۋان ئۇلارغا قويلارنى سويۇپ مېھمان قىلدى، خالدارنىڭ چېدىرىدا ئاغا يۇنۇس پەرى، زەينەپشاھ ئايىم، ئىلىخان، نۇرخان بار ئىدى، گۆر ئوغلى بۇ چېدىرغا كىرىپ كەلدى، ئۇ بۇ چېدىردا ئاغا يۇنۇس پەرى ۋە ھاۋازخانىنىڭ بالىلىرىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى.

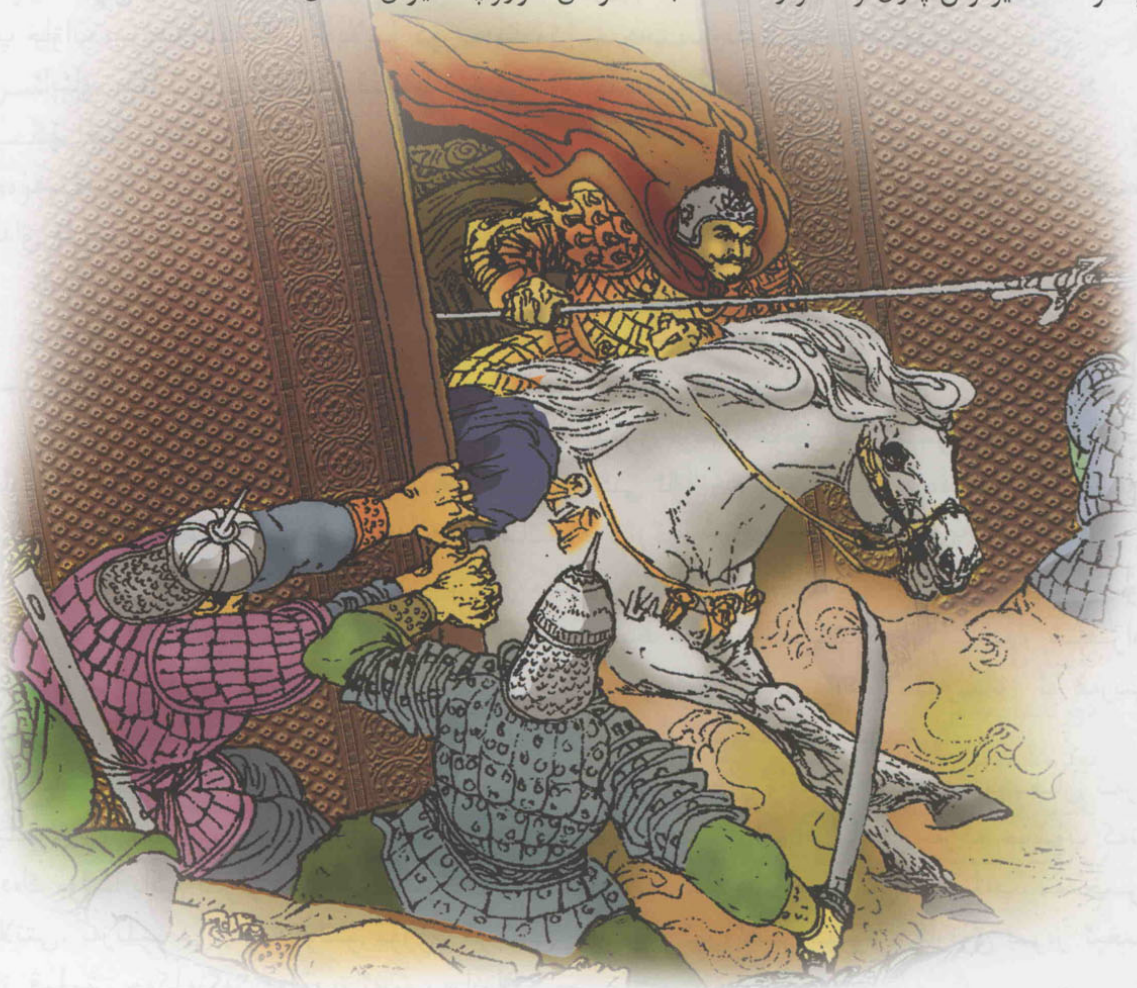

بۇ يەرگە يىغىلغان ئايخان، كۇنخان، بۇلبۇلخان، چىڭگىسخان، يۇلتۇزخان، ھەسەنخان قاتارلىق بار-لىق تاجدارلارنىڭ ھەممىسى ھاۋازخاننىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سۆزىگە تەشنا ئىدى. شۇ سەۋەبتىن گۆر ئوغلى باشلىق يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھاۋازخان ھەققىگە ياخشى تىلەك بىلەن دۇئا قىلاتتى. ھەممىسى ئادەمزات ئارىسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن مانا شۇنداق پاكىز زاتنىڭ بەختىنى تىلەيتتى. ئون تۆت يىل مانا شۇنداق خاتىرجەملىكتە ئۆتتى. ھاۋازخان-نىڭ نامى گۆر ئوغلىنىڭكىدەكلا ئالەمگە تارقالدى.

ھاۋازخان چەمبىلگە سۇلتان بولۇپ ئۆمرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزدى. ئۇ قىرىق مىڭ يىگىتى بىلەن كېچىلىرى خۇدانىڭ قەھرىدىن قورقۇپ يىغلاپ تائەت - ئىبادەت قىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭغا پىرى كامىللار نەزەر قىلىپ تۇراتتى.

ئەمىر گۆر ئوغلى بىر يۇز يىگىرمە ياشقا كىردى. ئۇنىڭ نارەك قەددى پۈكۈلدى. ئۆز پۇشتىدىن تامغان بىرەر پەرزەنتىنىڭ يوقلۇقىدىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ كۆزىدىن ياش تۆكۈلەتتى.

بىر كۈنى ئۇ ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ قېشىغا كىردى:

— ئەي ئاغا يۇنۇس پەرى، سىز ئۆز ئىختىيارىڭىز بىلەن كېلىپ مېنىڭ ئەمرىمگە چۈشكەنسىڭىز. مېنىڭ ئۆمرۈم ئاخىرلاشتى. يەنە بىر - ئىككى يىلدىن كېيىن مەنمۇ بۇ پانىي دۇنيادىن كېتىمەن. شۇ چاغدا سىز ماڭا قانداق قارىلىق تۇتىسىز ۋە نېمىدەپ يىغلايسىز؟ مەن سىزنىڭ شۇ چاغدىكى يىغىڭىزنى ھازىر ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ كېتەي، — دېدى.

ئۇ ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۆتۈپ ئۆلۈكتەك بولۇپ ياتتى. ئۇنىڭ خوتۇنلىرىدىن بىرى گۆر ئوغلىنىڭ ئوڭ يېنىغا، يەنە بىرى چەپ يېنىغا، ئۈچىنچى بىرى بېشىغا كېلىپ، گۆر ئوغلىنىڭ ئۈستىگە كىمخابتىن يوپۇق ياپتى، چاچلىرىنى يايدى. ھەربىرى نۆۋەت بىلەن تۆۋەندىكى نەزمىنى ئوقۇدى:

ئاغا يۇنۇس پەرى:
ئون يېشىڭدا غارىلدىغان غار ئىدىڭ،
ئوتتۇز ياشتا ئەسقەر تاغدا بار ئىدىڭ،
كۆپ دۇشمەنگە ئۆچ بۇلۇتتەك دار ئىدىڭ،
يېشىڭ سېنىڭ يۇز يىگىرمە، قېرىدىڭ،
بۇلۇت چاپىناپ مۇز پۈركۈگەن سۇلتانىم.

مىسقال پەرى:
دۇشمەنلەرگە تولا قىلدىڭ خورۇشنى،
مەيداندا رۇستەمدەك قىلدىڭ ئورۇشنى.
يىگىتلەرگە بەردىڭ ئالتۇن - كۈمۈشنى،
قىزىل قانغا بويىدىڭ تىللا قىلىچنى،
دۇشمەنلەرنى قىرغىن قىلغان سۇلتانىم.

گۈلنار پەرى:
تۇلپارىڭنى غوۋغالارغا ئۆگەتتىڭ،
دورنانداپ پىياس - ئارقان سۆرەتتىڭ،
نەيزەڭ بىلەن قارا تاشنى تەۋرەتتىڭ،
تاشنى تالقان قىلغان سېنىڭ غەيرىتىڭ،
بۇلۇت چاپىناپ مۇز پۈركۈگەن سۇلتانىم.

ئاغا يۇنۇس پەرى:
بۇ بىر سۆز بۇرۇندىن قالغان مىسالدۇر،
قىرىق خان بىردەك قەندى ھەسەلدۇر،
ئىسپاتى، خالدار ھەمدە ھەسەندۇر،
ياردەك غەيرەتلىك ئەرلەر تەمسىلدۇر،
ئاتام ئېتىپ ئېلىپ قاچقان سۇلتانىم.

گۈلنار پەرى:

ئالدىڭدا چالدۇردۇڭ تىللادىن سازنى،
لاچىنغا ئالدۇردۇڭ ئۆردەك ۋە غازنى،
بىر يۈز ئون بىر ياشقا كىرگەن ۋاقتىڭدا،
ئېلىپ كەلدىڭ قاسساپ ئوغلى ھاۋازنى،
بوتىدەك بوزلىتىپ قاچقان سۈلتانىم.

مىسقال پەرى:

بۇخارانىڭ بىر تۇمانى رىگىستانى،
تازا ماتا كىيگەنىكەن ئەرىستانى،
پەرزەنتىڭ ئۆيىن كۆرسەم گۈلىستانى،
ئۆزۈڭ سەن چەمبىل بەلنىڭ بەگ سۈلتانى،
دۇنيادىن پەرزەنتسىز ئۆتكەن سۈلتانىم.

گۆر ئوغلى سۈلتان ئۇلاردىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ:

ــ باركاللا، مەن سىلەردىن مەڭگۈ رازى. ھەر ۋاقىت مېنى سىلەر شۇنداق سۆزلەر بىلەن ئەسلەپ يىغلىغايسىزلەر، ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ مەيخانىغا يۈرۈپ كەتتى.

ھەسەنخان بىلەن ھاۋازخان ئىككىسىمۇ: «ئاتام ئانىلىرىمىزغا ئۆزىنى نېمىدەپ يىغلىتاركىن؟» دەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ سىرتتا تۇرۇپ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالغانىدى، پەرىزات ئانىلىرى گۆر ئوغلىغا مەرسىيە ئوقۇپ: «دۇنيادىن پەرزەنتسىز ئۆتكەن سۈلتانىم» دەپ يىغلىغاندا ئۇلار بىر جايدا تۇرالماي قالدى. بۇ سۆز ئۇلارغا ناھايىتى قاتتىق تەگدى. ئۇلار: «ھەي دەرىغ! كىشىنىڭ يۈرتىدا سۈلتان بولغۇچە، ئۆزۈڭنىڭ يۈرتىدا ئۇلتان بول! دېگەن سۆز راست ئىكەن. بىز جان پىدا قىلىپ ئۆزىمىزنى گۆر ئوغلىنىڭ ئوغلى دېسەكمۇ، بۇلار بىزنى پەرزەنتى قاتارىدا كۆرمەيدىكەن» دېيىشتى، كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلىدى. گۆر ئوغلىغا بىلىندۇرمەي، ئۇلارمۇ مەيخانىغا كىرىپ كېتىشتى. گۆر ئوغلى مەيخا-

نىغا بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كىردى. ئۇ بۇ يەردە ئوغلى ھاۋازخاننى كۆرۈپ:

ــ كەل، ئوغلۇم ھاۋازخان، دەۋرى غەنىيمەت. يىگىتلەرگە ئۆز قولۇڭ بىلەن شاراب قۇيۇپ بەرگىن ! ــ دېدى.

ھاۋازخان خاپىلىقىنى بىلدۈرمەي يىگىتلەرگە شاراب قۇيۇپ بېرىۋاتقاندا، بىر ئاياق قولىدىن يەرگە چۈشۈپ كەتتى. يىگىتلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ:

ــ بىز شۇنداق قىلساق، ھاۋازخان ئۇستىمىزدىكى تونلىرىمىز، ساۋۇتلىرىمىزنى سالدۇرۇۋېلىپ بىزنى گۇناھكار قىلاتتى. ئەمدى ئۆزى بۇ ئىشنى سادىر قىلدى. گۆر ئوغلى ھاۋازخاننى بىزگە گۇناھكار قىلىپ بەرسۇن ! ــ دېيىشتى.

ئەمىر گۆر ئوغلى يىگىتلەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى. ئۇلارغا قاراپ:

ــ ھاۋازخاننىڭ گۇناھىنى نېمە بىلەن يۇيۇشنى تىلەيسىلەر، مانا مەن قىلىپ بېرەي ! ــ دەپ تۆۋەندىكى ساقىينامەنى ئوقۇدى:

چەمبىلده مەن ئۆزۈم ئەلگە دادىخان،
قادىر ئىگەم بەندىسىگە مېھرىبان.
ئوتتۇرىكىزدا بېگىكىز ھەم تۆرىكىز بار،
گۇناھكار بويتۇ ئوغلۇم ھاۋازخان.

كېچە ـ كۈندۈز مەن ئاڭا بولدۇم ئىنتىزار،
گۇناھكار بولۇشتا ئاياق سەۋەبكار.
قىرىق يولبارس مەن ئېيتايىن سىلەرگە،
تۇيۇقسىز بولدى ئوغلۇم گۇناھكار.

قاتاردىكى قۇشلار بىلەن نارىمنى،
يۈكلەپ بېرەي نار ئۈستىگە بارىمنى.

بەگ ھاۋازدىن ئايمايمەن مالىمنى،
تىلەكىزلەر بېرەي قولدا بارىمنى.

باھاردا ئېچىلغان غۇنچە گۈلۈمنى،
تۆرە قىلدىم ھاۋازخانەك ئوغلۇمنى.
بەگ ھاۋازدىن ئايماستىن بېرىمەن،
تىلەك مەندىن چەمبىل بەلدەك ئېلىمنى.

ئۆلمىسۇن، ياخشىلار ھەرگىز ئۆلمىسۇن،
ياخشى بەندە يامانلىقنى كۆرمىسۇن.
گۆر ئوغلى دەر: ھازىر بېرەي سىلەرگە،
تىلەك ئەمدى يۈرەك داغى قالمىسۇن.

گۆر ئوغلىنىڭ ئوقۇغان نەزمىسىنى يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭلىدى. ئۇلار گۆر ئوغلىغا:

ــ ئەي سۇلتانىمىز، سىزنىڭ ھېچ نەرسىڭىز بىزلەرگە كېرەك ئەمەس. ھاۋازخان ئۆز ئېلىدىن كەلگەندىن بېرى بىر يەرگە چىقمىدى. ھاۋازخاننىڭ خاپىلىقى كەتسۇن دېسىڭىز، سىز ئۇنى تۇلپار لەيلى قىرغا مىندۈرۈپ، قولىغا ئالغۇر شۇڭقاردىن بىرنى قوندۇرۇڭ. يېنىغا تەبلى (دۇمباق)دىن بىرنى باغلاڭ. ئۇ چىقىپ بىزگە ئۆردەك كۆلىدىن شۇڭقارىغا توققۇز قاتار ئۆردەك ئالدۇرۇپ ئەكىلىپ بەرسۇن ! ــ دېدى.

ئەمىر گۆر ئوغلى مىراخورىنى يېنىغا قىچقاردى. ئۇنىڭغا:

ــ سەن ھاۋازخانغا تۇلپارنى توقۇپ بەرگىن ! ــ دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

مەن ئېيتايىن، سەن ئاڭلىغىن بۇ گەپنى،
خۇدايىم كۆتۈرسۇن دىللاردىن دەردنى.
ھاۋازخان ئوغلۇم ئۇۋىغا چىقمىدۇ،
مىراخور، ئېلىپ كەل، شۇ تۇلپار ئاتنى.

تۇلپارىمغا خۇدا بەرگەن ئەقىلنى،
ئۇ بىلمىدۇ يامان ئادەم پەيلىنى،
ياراشقۇدەك سېلىپ توقۇ زەرباپنى،
مىراخور، توقۇپ كەل، شۇ تۇلپار ئاتنى.

ئاتقا مىنىپ مەن قىلغانمەن ئەرلىكنى،
گۆر ئوغلىغا جىگەرنى خۇدا بەردى،
دۇشمەنلەرگە كۆرسەتكەن مەن زورلۇقنى،
دۆلىتىمدە نەچچە ئەللەر كۆكەردى،
ياربشۇر سالساق موۋۇت تەرلىكنى،
ياربشۇر توقۇساق تىللا ئېگەرنى،
مىراخور، توقۇپ كەل، شۇ تۇلپار ئاتنى.
مىراخور، توقۇپ كەل، شۇ تۇلپار ئاتنى.

مىراخور بۇ نەزمنى ئاڭلاپ بېرىپ، توققۇز يەردىن ئېيىل تارتىپ تۇلپارغا ئالتۇن ئېگەرنى توقۇدى. قۇشقۇنىنىڭ ئۈستىگە ئالتۇندىن قۇببە قويدى. ئالتۇن دۇمباقنى غانجۇغىسىغا باغلىدى. ئۇنى دېگەندىن ئارتۇق تەييارلاپ گۆر ئوغلىنىڭ يېنىغا ئەكەلدى.

ئەمىر گۆر ئوغلى ھاۋازخانغا شاھانە تون كىيدۇردى، بېشىغا ئالتۇن تاج كىيدۇردى. تۇلپارنى يېتىلەپ كېلىپ ھاۋازخاننى مىندۇردى. كېيىن بالىسىغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

كۆزۈمگە ياش ئېلىپ قاتتىق ئاھ ئۇردۇم،
ياشلىق قىلىپ غەيرىتىڭگە قارىما،
بەگ ئوغلۇمنى كامىل پىرغا تاپشۇردۇم.
جېنىم بالام، سېنى ھەققە تاپشۇردۇم.
ھاۋاز ئوغلۇم، يولۇڭ بولسۇن، خان بالام،
شۇڭقار دېگەن قۇشنى كۆردۇم دۇنيادە،
مەن سېنى كەلگۈچە ھەققە تاپشۇردۇم.
ئات ئۈستىدە ھۆكۈمۈم يۈردى، ئىرادە،

بۇندىن بېرىپ ئۆردەك كۆلنى كۆزلىگىن،
ئەقلى باردۇر ئادەملەردىن زىيادە،
شۇڭقارنىڭ قولغا ئالغىن تىزلىگىن،
جېنىم بالام، سېنى ھەققە تاپشۇردۇم.
ئەتە قايتساڭ چۈش ۋاقتىنى كۆزلىگىن،
يولۇقمىغىن بىنامازنىڭ قېشىغا،
ھاۋاز ئوغلۇم، سېنى ھەققە تاپشۇردۇم.
شۇڭقارنىڭنى سالما تاغنىڭ تېشىغا،

بىر نەسىھەت ساڭا ئېيتاي ئەمدى مەن،
ئېگىسىز دەپ ئۇرما تۇلپار بېشىغا،
ئەتراپىمدا يۈرەر مېنىڭ كۆپ دۇشمەن،
تۇلپارىمنى، سېنى ھەققە تاپشۇردۇم.
كۆرۈر كۆزۈم يالغۇز بالام سەندۇرسەن،
قاتتىق قامچا ئۇرما ئاتنىڭ ئېتىگە،
ئوغلۇمنى، تۇلپارىمنى ھەققە تاپشۇردۇم.
قۇلاق سالغىن گۆر ئوغلىنىڭ گېپىگە،

كىم كۆرۈنسە ئۇنىڭدىن ھال سورىما،
ھاۋاز ئوغلۇم، مىندىڭ تۇلپار ئۈستىگە،
جېنىم بالام، ئەل يولىنى تورىما،
گۆر ئوغلى دەر، سېنى ھەققە تاپشۇردۇم.

ھاۋازخان گۆر ئوغلى سۇلتاندىن پاتىھە ئېلىپ تۇلپارنى مىندى. گۇلدۇرلەپ يولغا چىقىپ ئۆردەك كۆلىگە يېتىپ باردى. كۆلگە قاراپ ئۇيان بېقىپ ـ بۇيان بېقىپ ئالتۇن دۇمباقنى چالدى. شۇڭقارنى قويۇپ بەردى، چاشگاھقىچە ئۇنىڭ ئالغۇر شۇڭقارى توققۇز قاتار ئۆردەك ئېلىپ يېنىپ كەلدى. ھاۋازخان ئۆردەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ چۆل بىلەن چەمبىلگە قاراپ ماڭدى. يولدا ھاۋازخاننى چىلىم خۇمارى تۇتتى، بېشى ئايلىنىپ ماڭالمىدى. بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىغاندى، كۆزىگە باغ ـ دەرەخلىك بىر ھويلا كۆرۈندى. تۇلپارنىڭ بېشىنى شۇ تەرەپكە بۇرىدى. ئۇچقۇر تۇلپار بىر دەمدىلا ھويلا ئالدىغا يېتىپ كەلدى. بۇ ھويلا گۆر ئوغلى چەمبىلدىن قوغلاپ چىقارغان تاغىسى ئەھمەدخانىنىڭ ھويلىسى ئىدى. يېقىن كېلىپ ئىككى دەرۋازىنى كۆردى. ئۇنىڭ بىرى چوڭ، يەنە بىرى كىچىك ئىدى. بوسۇغىسى ئالـ

تۇندىن ئىدى، ئۇ چوڭ دەرۋازىدىن: «بۇ كىمنىڭ ھويلىسى؟» دەپ سورايدى، «ئەدەپسىزلىك بولمىسۇن» دەپ ئارقىسىغا ياندى. كىچىك دەرۋازىدىن ھويلىغا كىرىپ «چىلىم بارمىكىن؟» دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئاستىمدا غەيرىي ئېتىم يۈز ئەلۋان،
تىللا قىلىچ، بېشىمدا تاج ھەم قالقان.
ئۆردەك كۆلىدىن بولۇپ كەلدىم خۇمارى،
گۆر ئوغلى ئوغلىمەن، ئىسمىم ھاۋازخان.

باغ ئىچىدە تېز ئىچىلغان گۈل بارمۇ؟
بۇندىن باشقا يەنە بۇندا ئەل بارمۇ؟
ئۆردەك كۆلىدىن بولۇپ كەلدىم خۇمارى،
بىر چىلىم بېرىدىغان بىرەر ئەل بارمۇ؟

ياراشقان زەر كوكۈلام تارايمەن،
بۇ يەرلەرنىڭ ئوڭ ـ سولىغا قارايمەن.
ئۆردەك كۆلىدىن بولۇپ كەلدى خۇمارى،
بىر چىلىمنى شۇ ھويلىدىن سورايمەن.

بۇ سۆزلەرنى ئېيتۇر بۇندا ھاۋازخان،
نە قىلسا قىلىدۇ يارانقان مەۋلان.
ئۆردەك كۆلىدىن بولۇپ كەلدىم خۇمارى،
ساۋاب ئۈچۈن تېپىلارمۇ خالىس بىر ئىنسان.

ھاۋازخاننىڭ نەزمىسى تۇگىشى بىلەن كىچىك دەرۋازىدىن بىر كىلىنچەك ئېتىلىپ چىقتى. ھاۋازخان قارىسا، بۇ قىز قارا كۆزلۈك، شېرىن سۆزلۈك، كىرپىكىگە زۈلپا سۈرمىسىنى سۈرگەن، يۈزى قۇياشتەك نۇرلۇق.

بۇ چوكانمۇ يۈگۈرۈپ چىقىپلا ھاۋازخاننى كۆردى. قارىسا، كۆز ئالدىدا بىر بەرنا يىگىت يالۇۋۇرۇپ چىلىم سوراپ تۇرۇپتۇ. ئىككى مەڭزى يېڭى پىشقان ئالمىدەك، تۇرۇشى ياش بالىدەك. بۇ چوكان ھاۋاز ـ

خاننىڭ نۇرلۇق جامالىنى كۆرۈپ ئاشىقى بىقارار بولدى. ئۇ ئۆزى ئۆزىگە: «مەن ئۇنىڭغا بىر كۈرۈپلا كۆيگەنىكەنمەن، جېنىمدىنمۇ تويغانىكەنمەن، ئەگەر يارىم بار دېسەم، قىزىلگۈلدەك كۆرگەنىكەنمەن، ئەيش - ئىشرەت قىلدىم دېسەم چۈشەكلەرگە چۆمگەنىكەنمەن، ئىلاھا مېنىڭ شورۇم قۇرۇسۇن، مالغا سانتقان ئېلىم ۋە بېرىم قۇرۇسۇن، ئاغزى - بۇرنى دۇمباق ئېرىم قۇرۇسۇن، بۇنداق يىگىت بىلەن بىر كېچە ئويناپ كۈلگەن قىزنىڭ دىلىدا ئارمانى قالماس، ھەرنېمە بولسا مەيلى، بىر - ئىككى ئېغىز سۆز - لىشىپ شېكەردەك تىلىدىن بەھرە ئالاي» دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يۇرىكىمدە باردۇر مېنىڭ ئەجەب بىر ئارمان،
ئىش بولماس قۇدرەتلىك ھەقتىن بېپەرمان.
مېھمان يىگىت خۇش كېلىپسىز بۇ يەرگە،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلاڭ بۇنى، بېگى جان.

مالائىكىلەر تەسۋى ئوقۇر بېشى يوق،
بىزنىڭ ئەلنىڭ چىلىم بىلەن ئىشى يوق.
كېرەك بولسا ئاتتىن چۈشكىن، بېگى جان،
ساڭا خىزمەت قىلىدىغان كىشى يوق.

ئاي يۈزۈمگە ئاچچىقلىنىپ قارىماڭ،
قەھرى بىلەن كوكۇلىنى تارىماڭ.
ئىزىڭدىن مەندەك ئايىم ئايلانسۇن،
چىلىم دېگەن يوقتۇر بىزدىن سورىماڭ.

سەن بۇ يەردە تۇرساڭ جاپا چېكەرسەن،
مەن بىلمەن گۈر ئوغلىغا نۆكەرسەن.
ساڭا خىزمەت قىلىدىغان كىشى يوق،
بۇ دەرگاھقا ئاتتىن چۈشۈپ كېتەرسەن.

بار بولغاندا بېرەر ئىدىم قولۇمدىن،
چىلىم تېپىلمايدۇ ئۇشبۇ ئېلىمدىن.
كوكۇلاڭدىن مەن ئايلىناي، بېگى جان،
خۇشال كېلىپ خۇشال قايتقىن يولۇڭدىن.

مەن ئايلىناي، ئېيتمىغان سۆزۈم قالدىمۇ؟
بېشىمغا ھىجراننى ئىگەم سالدىمۇ؟
كېرەك بولسام ئاتتىن چۈشكىن، تۆرىجان،
چىلىم سوراپ نازۇك بېلىڭ تالدىمۇ؟

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھاۋازخان خاپا بولدى. مۇساپىرلىقىغا ئاھ ئۇرۇپ، ئېتىنىڭ بېشىنى قايتۇردى. ھاۋازخان بىلەن سۆزلەشكەن بۇ چوكان ئەھمەدخاننىڭ كېلىنى ئىدى. ئەھمەدخاننىڭ بىر قىزى بار ئىدى، يېشى ئون بەشتە بولۇپ، سۇ ئىچسە كانىيىدىن كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ يۈزى ئايدەك چىرايلىق ئىدى، ئۇ يەڭگىسىنىڭ ھاۋازخانغا ئېيتقان سۆزىنى ئاڭلىدى. بۇ قىزنىڭ ئىسمى بوتاكۆز ئايىم ئىدى. ئۇ يەڭ- گىسىنىڭ ھاۋازخانغا چىلىم بەرمىگەنلىكىگە ئېچىندى ۋە دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالتۇن چىلمىنىڭ سەيخانىسىگە چوغ قويدى. چوڭ دەرۋازىدىن قاراپ ھاۋازخاننى كۆردى، يۇرىكىگە ئوت تۇتاشتى، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— كەل، تۆرەم! — دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئاستىڭدا بەدرى ئوينار يۈز ئەلۋان،
يارىشىپتۇ ئاسقان قىلىچ ھەم قالقان.
بەدرى ئاتلىق تەبىلبازلىق، جان تۆرەم،
چىلىم چەكسەڭ بېرەي، كەلگىن، بېگى خان.

مەن ئايلىناي سەندەك يىگىت بويىدىن،
كېلىپ تۇتقىن تىللا چىلىم تۇۋىدىن.
سىزنى، ئەي بەگ، قايسى جايدىن سورايمەن؟
چىلىم سورىساڭ سورا ئۆزىنىڭ جايىدىن.

ئەر يىگىت مەيداننى كۆرسە قايتالماس،
نۇر كۆرمىگەن ئەۋلىيانى تاپالماس.
چىلىم سورىساڭ، سورا ئۆزىنىڭ جايىدىن،
چىلىم دېگەن بىر ياماندىن تېپىلماس.

ياماندىن بىلمەس ياخشىلارنىڭ قەدرىنى،
چەت جايلار بىلەمدۇ تاغنىڭ قەدرىنى.
«زەر قەدرىنى زەرگەر بىلەر» دېگەندەك،
ياخشى بىلۇر ياخشىلارنىڭ قەدرىنى.

باتۇر يىگىت مەيدان ئارا جانلانسۇن،
خۇدانىڭ دۇشمىنىنىڭ قولى باغلانسۇن.
چىلىم تارتساڭ، بېرى كەلگىن، بېگى جان،
كوكۇلاڭدىن مەندەك ئايىم ئايلانسۇن.

قىرىق قىز ئىچىدە مەن بىر ئوتاغا،
كىيگىنىم يىپەكتۇر، ئالتۇن قاداغا.
چىلىم چەكسەڭ ھازىر كەلگىن، جان تۆرەم،
بويۇڭغا مەندەك جورا ڭ ساداغا.

ھاۋازخان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئېتىنىڭ بېشىنى قايتۇردى، ئالتۇن چىلىمنى تارتىپ خۇمارىدىن چىقماقچى بولۇپ ئارقىسىغا ياندى. ئۇنىڭ كۆزى بوتاكۆز ئايىمغا چۈشۈشى بىلەن ھەيران بولدى. ئۇنىڭ ئالدىدا قاراڭغۇ كېچىنى جامالى بىلەن يورۇتقۇدەك چىرايلىق قىز چىلىمنى تۇتۇپ تۇراتتى. ھاۋازخان ئۇنىڭ بويىنى، جامالىنى ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرۈپ:

— ئەي قىز، ئۆز قولىڭىز بىلەن ماڭا بىر چىلىم سېلىپ بېرىڭ! — دېدى.

بوتاكۆز ئايىم ئات ئۈستىدىكى بۇ يىگىتنىڭ قەددى ـ قامىتىگە قايىل بولدى. سۆزى شېكەردەك، غورۇلاي كۆز، كېلىشكەن يىگىتنىڭ ئۆزىنىڭ قولىدىن چىلىم چېكىشكە مايىل ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئەقلى بېشىدىن ئۇچتى، ھاۋازخاننىڭ كۆزىدىن بىر ئوت چىقىپ ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايىغا تارقىدى. ھاۋاز ـ خان قىزغا:

— سىز بۇ باغنىڭ گۈلى، بۇ يەرنى ياخشى بىلىسىز، كىم ياخشى، كىم ياماندىن ئۇنىمۇ بىلىسىز، — دەپ چاقچاق ـ مۇتايىپە ئارىلاش بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

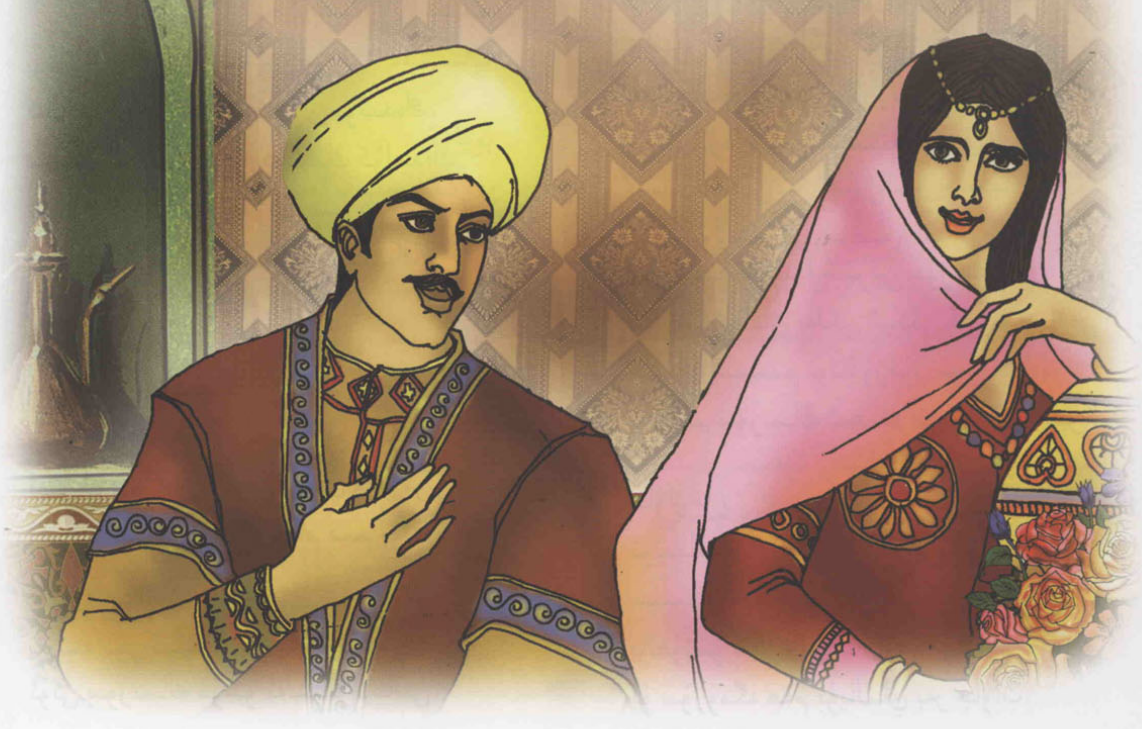

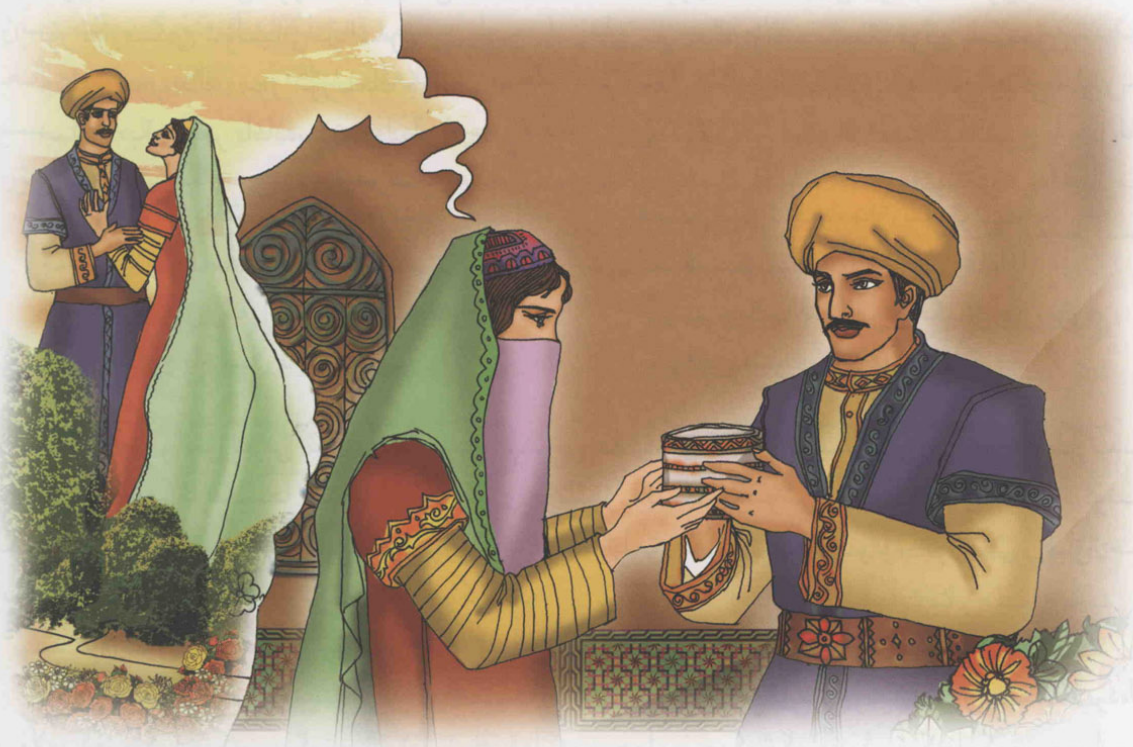

هاۋازخان:
ئاشقان يېرىم ئەسقەر تاغى بېلىدەك،
قۇش سالغىنىم بال ئۆردەكنىڭ كۆلىدەك.
مۇساپىرمەن، بۇ يەرلەرنى بىلمەيمەن،
بۇ هويلىلار قايسى شاهنىڭ ئېلىدەك.

بوتاكۆز:
كەلگەن يولۇڭ كاتتا كارۋان يولىدەك،
سەيلەتكىنىڭ بال ئۆردەكنىڭ كۆلىدەك.
مېنىڭ ئېتىم بوتاكۆزدۇر سورىسام،
بۇ هويلىلار ئەھمەد سەردار ئېلىدەك.

هاۋازخان:
سۇ يېيىلسا ئېگىز تاغلار نەم بولۇر،
سەندەك ئايىم بۇ يەرلەردە كەم بولۇر.
ئەۋۋەل سوراپ، ئاندىن بىلەي مەن بۇنى،
ئەھمەد سەردار دېگەن ئادەم كىم بولۇر؟

بوتاكۆز:
بېشىدادۇر ئىككى زەرلىك چېپاسى،
ئۇنى سورىساڭ مۇشۇ ئەلنىڭ ئاغاسى.

قىرىق مىڭ ئۆيلۈك بۇندا بىزگە قارايدۇ،
ئۇنىڭ ئۆزى گۆر ئوغلىنىڭ تاغاسى.

هاۋازخان:
بىر ياخشىنىڭ سۆزىنى سەن سۆزلەيسەن،
جاندىن ئەزىز بەلكى ئىككى كۆزىسەن.
ئەمدى سوراي سەن ئۆزۈڭنىڭ زاتىنى،
بۇ جايلاردا قايسى شاهنىڭ قىزى سەن؟

بوتاكۆز:
سۆزلىسە ئاغزىدا شېكەر سۆزىمەن،
كۆرۈپ تۇرغان بەلكى ئىككى كۆزىمەن.
مېنىڭ ئىسمىم بوتاكۆزدۇر سورىساڭ،
نەسلىم سورىساڭ ئەھمەد سەردار قىزىمەن.

هاۋازخان:
تۇتىيادەك ئىزىڭنى ئەيلەيىن تاۋاپ،
سېنىڭدەك ياخشىنى سۆيمەكلىك ساۋاب.
يالغۇزمۇ سەن، يارىڭ بارمۇ بوتاكۆز؟
بۇ سۆزۈمگە هەم ئۇيالماي بەر جاۋاب.

بوتاكۆز:
بىر يار ئىزدەپ كېچە ـ كۈندۈز ئىنتىزارمەن،
نى سەۋەبتىن تەھقىق ئەيلەپ سورارسەن؟
ئاتام بەرمەس سەندەك ياخشى بەگلەرگە،
ھالىم سورىساڭ ھازىر ئۆزۈم يالغۇزمەن.

ھاۋازخان:
ئېيتقان سۆزگە ياخشى كىشى كۆنەرمۇ؟
ئاتاڭ جاھىل ياخشى سۆزگە كىرەرمۇ؟
بويۇڭغا باراۋەر ئالتۇن ـ زەر بەرسەم،
سېنى ماڭا ئەھمەد سەردار بېرەرمۇ؟

بوتاكۆز:
مېنىڭ ئاتام دۇنيا ـ مالنى ئويلىماس،
دۇنيا سۆزىن ھەرگىز، ئەسلا سۆزلىمەس.
كىملا كەلسە تېگىن ئوبدان سورايدۇ،
ئەسلىي زاتلىق بولمىسا قوبۇل ئەيلىمەس.

ھاۋازخان:
مال بېرىمەن، تىرىكمەن، ساڭا ئېلىمدىن،
ئۆلمىسەم قۇچاي غۇنچە بېلىڭدىن.
خۇمار بولدۇم سېنىڭ ئايدەك يۈزۈڭگە،
بىر كېلىپ چىلىم بەرگىن، چېكەي قولۇڭدىن.

بوتاكۆز:
ئۆزۈڭ كىمسەن، مال يىغارسەن ئېلىمدىن،
يولۇچىسەن، چىقارمىغىن يولۇمدىن.
تېزرەك كەتكىن، ئەمدى بۇ يەردە تۇرماي،
يۈرگىن، كەتكىن، چىلىم چەكتىڭ قولۇمدىن.

ھاۋازخان:
يىغارمەن بېرىپ تۇركمەن ئېلىمنى،
راست ئېيتقىن، جانىم ،ئالدىڭ دىلىمنى.
ماڭا كۆڭۈل بېرەرسەنمۇ بوتاكۆز؟
تارتا ـ تارتا سۆزلە ئەمدى تىلىڭنى.

بوتاكۆز:
ئويلىسام سەن ئۆزۈڭ باغرى داغلىسەن،
جانۇ دىلدىن بىرىگە ئۆزۈڭ باغلىسەن.
سەندەك بەرنا بىزنىڭ ئەلدە يوق ئىدى،
چەمبىل بەلدە قايسى بەگنىڭ ئوغلىسەن؟

ھاۋازخان:
باھاردا ئېچىلغان باغنىڭ گۈلىمەن،
سۆزلەر بولسام ئەل ئاغزىنىڭ سۆزىمەن.
نەسلىم سورىساڭ مېنىڭ ئېتىم بەگ ھاۋاز،
ئۆزۈم بىلسەڭ گۆر ئوغلى بەگ ئوغلىمەن.

بوتاكۆز:
ئىشىتكەنمەن باغلارنىڭ قىزىلگۈلىسەن،
ھالا ھازىر بالىسىزنىڭ ئوغلىسەن.
راستىمنى ئېيتاي ساڭا مەن ئەمدى،
ئاچچىقلىسام، بىر بايتالنىڭ قۇلىسەن.

ھاۋازخان:
بوتاكۆز دەر بىلدىم سېنىڭ ئۆزۈڭنى،
ئاچچىقلىسام، ئويۇدۇرمەن كۆزۈڭنى.
تىلىڭنى تارتىپراق سۆزلە، بوتاكۆز،
ئۆلمىسەم ئالۇرمەن سېنىڭ ئۆزۈڭنى.

بوتاكۆز:
يۈرگەن يولۇڭ ئەسقەر تاغنىڭ بېلى دەپ،
چەمبىلگە قارىغان ياۋمەت ئېلى دەپ.
مەن دېمىدىم، يۈرت ئېيتىدۇ سەنلەرنى،
ھاۋاز، ھەسەن گۆر ئوغلىنىڭ «قۇلى» دەپ.

ھاۋازخان:
ئېرىسۇن، تاغلار قارى ئېرىسۇن،
ھەر بەندە ئالغىنى بىلەن قۇرۇسۇن.
قۇل بولساممۇ ئەگەر سېنى ئالمىسام،
چەمبىل بەلدە ھاۋاز ئېتىم قۇرۇسۇن.

بوتا كۆز:
ياخشى يىگىت، سۆزلەۋەردىكى تازىما،
ئايىمغىن بۇ سۆزۈمگە قارىما.
تۇرما بۇندا، ئەمدى كەتكىن بەدرەك قۇل،
قولۇڭدىن كەلگەننى قىلغىن، ئايىما.

هاۋازخان:
تازا چۆلدە هېرىپ ـ ئېچىپ قالمىسام،
چەمبىلگە بارغاندا غوۋغا سالمىسام.
بەگ هاۋازخان دېگەن ئېتىم قۇرۇسۇن،
ئېرەگەشتىم، ئەمدى سېنى ئالمىسام.

بوتا كۆز:
ئالمىدەك ئېچىلغان يۈزۈم نەقىشدەك،
چېچەك بەرگەن سازەندىلەر باخشىدەك.
سەندەك قۇلغا تەگكىنىمچە، ئەي هاۋاز،
قاداق بولۇپ ئۆلگىنىم مىڭ ياخشىدەك.

هاۋازخان:
بۇندىن بېرىپ يەنە قايتىپ كەلمىسەم،
ئەھۋالىڭنى ئاندىن يەنە كۆرمىسەم.

چەمبىل بەلدە يىگىت ئېتىم قۇرۇسۇن،
يىگىتلەرگە چىلىم سالغۇچ قىلمىسام.

سەبرى قىلدىڭ تەكياۋمەت ئېلىنى.
گۆر ئوغلىنىڭ ئۆز بالىسى بولغاندا،
تىلىكىڭچە بېرەر مەندەك قىزىنى.

بوتاكۆز:
بىر - بىر ئاڭلاپ بوتاكۆزنىڭ تىلىنى،

ھاۋازخان بىلەن ئەھمەد سەردارنىڭ قىزى بوتاكۆز مانا شۇنداق تەنە ئېيتىشىپ تەگىشىپ قالدى. ھاۋازخان قىزنىڭ سۆزىنى قاتتىق ئار ئېلىپ كۆزىگە ياش ئالدى. ئۇ ئۆزى ئۆزىگە: «ھەي دەرىخ، كىشىنىڭ يۈرتىدا سۇلتان بولغۇچە، ئۆزۈڭنىڭ يۈرتىدا ئۇلتان بولغان ياخشى ئىكەن. مەن ئۆزۈمنى گۆر ئوغلىنىڭ ئوغلى دېگىنىم بىلەن ئۆزگىلەر مېنى گۆر ئوغلىنىڭ قۇلى دەيدىكەن. مەن يۈرتۇمدا ھېچ كىشىگە موھتاج ئەمەس ئىدىم. خۇنخار شاھنىڭ ئەتىۋارلىق مەھرىمى ئىدىم. بۇ يەردە مەن ئۇنىڭدىن ياخشىراق مەرتىۋىدە بولسامۇ، كىشىلەر ھامان ماڭا يامان كۆز بىلەن قاراپ، يامان نام بىلەن ئاتايدىكەن. بۇ يەردە تۇرغۇچە ئۆز يۈرتۇمغا كېتەي» دەپ تۇلپارغا قامچا سالدى. «ئانا يۇرتۇم نەدە سەن؟» دەپ بىر - ئىككى سايدىن ئاشتى. بارا - بارا ئۇنىڭ كۆڭلىدە سەۋر - تاقەت تۈيغۇلىرى ئويغاندى. ئۇ: «بۇ ئىش ماڭا لازىم ئەمەس ئىكەن. مېنىڭ بۇ يەردە بۇ قىز بىلەن مۇنداق سۆزلەشكىنىمنى قىرىق مىڭ يىگىت نەدىن بىلسۇن؟ بارچىسى ھاۋازخان نامەرد ئىكەن. گۆر ئوغلىنىڭ تۇلپارىنى مىنىپ ئۇنى ئالداپ قېچىپ كەتتى دەپ ماڭا مالامەت قىلۇر. مەن ئۇنداق مالامەتنى ئەسلا كۆتۈرەلمەيمەن. ئەڭ ياخشىسى بۇ يەردىن قايتىپ چەمبىلگە باراي. گۆر ئوغلىغا ئەھمەد سەردارنىڭ قىزىنى ماڭا ئېلىپ بەرگىن دەي. ئېلىپ بەرسە بەردى، بەرمىسە گۇناھنى گۆر ئوغلىغا ئارتىپ قويۇپ ئاندىن مەن ئۆز يۇرتۇمغا قايتىپ كېتەي. ئۇ چاغدا ھېچكىم مېنى مالامەت قىلمايدۇ. ئەگەر گۆر ئوغلى بوتاكۆزنى ئېلىپ بەرسە، بىشىغا قارا قالپاق، ئۇستىگە قارا بويۇق ماتا، ئايىغىغا چورۇق كىيدۈرۈپ يىگىتلەرگە چىلىم سالغۇچى قىلاي» دەپ كۆڭلى يېرىم ھالدا چەمبىلگە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياش تۇلپارنىڭ يالىغا توختىماي چۈشۈپ تۇراتتى.

شۇ كۈنى نامازدىگەرگىچە ئۇ چەمبىلگە قايتمىدى. گۆر ئوغلى سۇلتان ۋە ئۇنىڭ يىگىتلىرى چەمبىلنىڭ دەرۋازىسىغا چىقىپ ئۇنى كۈتكەندى، ھاۋازخان كەلمىگەندىن كېيىن ئۇلار ئوردىسىغا يانىدى. ئاغا يۇنۇس پەرى باشلىق ئۇنىڭ ئانىلىرى زەينەپشاھ ئايىمنى ئېلىپ ئوردا سېپىلىنىڭ كۈنگۇرىسىدىن ئۇنىڭ يولىغا قارىدى. گۆر ئوغلى نامازدىگەر بولغاندا يىگىتلىرىگە قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئۆردەك كۆلى چەمبىل بىلەن بىرۇمىت،
قىرىق يىگىت مەقسىتىمنى سەن ئىشت.
چاشگاھ بىلەن كەلمەكچىدى بەگ ھاۋاز،
نېمە بولدى، كەلمەس قوزام، ھەم ئىشت.

ھىجران ئوتى يۈرەك باغرىم داغلاتتى،
جۇدالىق ئازابى بەلنى باغلاتتى،
سېغىنىدۇرۇپ مېنى تولا يىغلاتتى،
نېمە بولدى، كەلمەس قوزام، سەن ئىشت.

يەتمىدى ماڭا شۇ دەم بىر ئۆلۈم،
بەگ ھاۋاز ئىدى مېنىڭ جان - دىلىم،
كۆرەرمەنمۇ قاراڭنى بىر قۇرغۇيۇم،
نېمە بولدى، كەلمەس قوزام، سەن ئىشت.

بەگ ھاۋازخان ئېگىز تاغدىن ئاشتىمۇ؟
دۇشمەن كۆرۈپ ئەقىللىرى شاشتىمۇ؟
ياكى ئۇنىڭ مىنگەن ئېتى قاچتىمۇ؟
نېمە بولدى، كەلمەس قوزام، سەن ئىشت.

ياخشى ئۇمىد گۆر ئوغلىنىڭ سۆزلىرى،
تېپىلمايدۇ ھاۋازخانىنىڭ ئىزلىرى،
يا تەگدىمۇ بىر يامانىنىڭ كۆزلىرى،
نېمە بولدى، كەلمەس قوزام، سەن ئىشىت.

گۆر ئوغلى نەزمنى تۈگىتىپ تۇراتتى، يىراقتىن ھاۋازخانىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. يېقىن كەلگەندە ھاۋازخانىنىڭ كۆڭلىنىڭ بىئارامليقى بىلىندى، ئۇنىڭ كۆزىدىن ھېلىمۇ تامچە ـ تامچە ياش توختىماي تۆلپارنىڭ يالىسىغا چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ يېتىپ كەلگەندە ھەممە يىگىتلەر ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئاتلىرىدىن چۈشۈپ سالام قىلدى ۋە:

ــ ھارماڭ، تۆرەم ! ــ دەپ ئەھۋال سورىدى. ھاۋازخان ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا جاۋاب بەرمىدى. گۆر ئوغلى سۇلتان ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، نېمە سەۋەبتىن شۇنچە كېچىكىپ قالدىڭ؟ ! ــ دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

بېغىم ئىچرە تازا گۈلۈم،
سۆزلىسەم سەن مېنىڭ تىلىم،
بەلكى مېنىڭ جانۇ دىلىم،
نېمىگە يىغلاپ، كەلمىدىڭ؟

ھاۋازخان:
دۇشمەنلەرنى ئەينەك ئەتتىم،
يۈرەر يولنى مەن تەرك ئەتتىم،
مەيخانىدىن يولغا چىقتىم،
يول ئايلىنىپ ئەمدى كەلدىم.

گۆر ئوغلى:
ئاڭلا مېنىڭ ئېيتقان سۆزۈم،
سەنسەن مېنىڭ كۆرەر كۆزۈم،
بەلكى تېخى قىزىل يۈزۈم،
نېمە بولدى، سەن كەلمىدىڭ؟

ھاۋازخان:
ئارا چۆلدە ھېرىپ قالدىم،
تاغۇ تاشنى مەن قوپاردىم،
ئۆردەك دېگەن كۆلگە باردىم،
يول ئايلىنىپ، ئەمدى كەلدىم.

گۆر ئوغلى:
سەن ئىرۇرسەن قەن ـ ناۋاتىم،
سەن بىلەندۇر بار ھاياتىم،
ھەم پەرزەنتىم، قول ـ قاناتىم،
نېمىگە يىغلاپ، كەلمىدىڭ؟

ھاۋازخان:
شۇنداق تەقدىر ئىشلىرى،
كۆرۈندى كۆزگە چۈشلىرى،
يوقكەن ئۆردەك ـ قۇشلىرى،
شۇڭا ئايلىنىپ، ئەمدى كەلدىم.

گۆر ئوغلى:
ئىزىڭدىن دىل شادلانسۇن،
دۇشمەن قولى باغلانسۇن،
سەندىن ئاتاڭ ئايلانسۇن،
نېمىگە يىغلاپ، كەلمىدىڭ؟

ھاۋازخان:
ئاتنى چاپتىم چەپپىگە،
يۈگۈرۈپ چىقتىم تۆپىگە،
كۆزۈم چۈشتى بىر ئۆيگە،
ئۇيان بېرىپ، ئەمدى كەلدىم.

گۆر ئوغلى ھاۋازخانغا قاراپ:

ــ ئەي ئوغلۇم، سەن يوقىلاڭ باھانىلەرنى دەپ راست سۆزنى دېمەيۋاتسەن! راستىڭنى ئېيتقىن، نېمە ئۈچۈن شۇنچە يىغلىدىڭ؟ مەن ھايات‌مەن، مېنىڭ زامانەمدە ساڭا كىمدىن مۇنداق ئېغىر ئەلەم يەتتى؟ ــ دەپ سورىدى.

ھاۋازخان بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىش ئۈچۈن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئاق يۈزۈمدە ئۆرلىدى سەپكۈن بىلەن خال،
قولۇمغا قۇش ئالدىم ئېتى زەررىن بال.
كۆرگىنىمنى بىر ـ بىر بايان ئەيلەيىن،
قىبلىگاھىم، بۇ سۆزۈمگە قۇلاق سال.

ئىشىك ئالدى قاتار ـ قاتار ئانارىكەن،
تۆگىلىرى شۇنچىلىك كۆپ ھەم نارىكەن.
بېرىپ ئىدىم چىلىم تارتىپ كېتەي دەپ،
تاغاڭ ئەھمەد سەردار قىزى بارىكەن.

رەھىم ئەيلىگىن كۆزدىن ئاققان يېشىمغا،
سانسىز سەۋدا چۈشتى مېنىڭ بېشىمغا.
مۇساپىرلىق ئېتى قۇرۇسۇن، ئاتىجان،
نى يامانلار كېلىپ كەتتى قېشىمغا.

كىيگىنى گۈلگۈندۇر، ئەجەب قىرمىزى،
ئىسمىكەن بوتاكۆز تاغاڭنىڭ قىزى.
يۈرىكىمگە ئوتنى سالدى نە قىلاي؟
كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈردى شۇ قىزنىڭ سۆزى.

يۈرىكىمنى مۇساپىرلىق داغلىدى،
ھىجران ـ ئەلەم مېنى بوزەك چاغلىدى.
غېرىبلىقنىڭ ئېتى قۇرۇسۇن، قىبلىگاھ،
ناكەسلەرنىڭ يامان سۆزى قالمىدى.

تەنە قىلدى ئېيتقىنىمنى بىلسۇن، دەپ،
يەنە دېدى: «بالىسىزنىڭ ئوغلى» دەپ.
ئۆلتۈردى، كۆيدۈردى شۇ قىزنىڭ سۆزى،
ئاخىر دېدى: «بىر بايتالنىڭ قۇلى» دەپ.

غەيرىتىمنى ياندۇرۇشقا ئۇرۇندى،
بىزدەك بەگلەر يامان سۆزدىن قورۇندى.
ئۆردەك كۆلدىن قايتار چاغدا، جان ئاتا،
باغلىق ھويلا كۆزۈمگە گۈل كۆرۈندى.

بۇ سۆزلەرگە مەندەك ئوغلۇڭ ئۆلمىدى،
يۈرىكىگە ئوت تۇتاشتى، بىلمىدى.
جاۋاب بەرگىن، ئاتا، ئەمدى كېتەيمەن،
چەمبىل بىلدە «قۇل» ئات سىڭدى، بولمىدى.

قانداق قىلاي، يۈرىكىمدە دەردىم كۆپ،
بۇ دەردلەرنى ئېيتىۋەرمەك ئەمەس خوپ.
غەزەپ بىلەن يېتىپ باردىم ئۇ يەرگە،
ھەركىم بولسا بىرەر چىلىم سورای خوپ.

ھاۋازخان ئېيتىدۇ ئەمدى بۇ سۆزنى:
ئەيلىدى مۇساپىر تەقدىرمۇ بىزنى.
يىگىتلەرگە چىلىم سالغۇچ قىلاي مەن،
ئەگەر ئېپ بەرسەڭ، ئاتا، شۇ قىزنى.

هاۋازخاننىڭ بېيىتى تۇگىگەندىن كېيىن، گۆر ئوغلى:

ــ ئەي بالام، سەن غەم قىلما، ھېلىغۇ بىر ئەھمەد سەردارنىڭ قىزى ئىكەن، توققۇز ئەھمەد سەردار - نىڭ قىزى بولسىمۇ ساڭا سادىغا! ــ دېدى.

هاۋازخان:

ــ رەھمەت ھەممىتىڭگە، ئاتا! ــ دېدى.

گۆر ئوغلى:

ــ ئوغلۇم، سەن غەرىزسىز ھالدا مېنىڭ قېشىمدىلا تۇرساڭ ھەممە نەرسە سېنىڭ. مەن سېنىڭدىن ھېچ نەرسىنى ئايمايمەن! ــ دەپ هاۋازخاننى مەيخانىغا بۇيرۇدى.

ئۆزى چەمبىلنىڭ ناغرىخانىسىغا چىقىپ ناغرا چالدۇرۇپ، كاناي ـ سۇناي تارتقۇزدى.

گۆر ئوغلىغا ھەرقاچان قوشۇن كېرەك بولسا شۇنداق قىلاتتى، چەمبىلنىڭ ئاھالىسى ئۇنىڭ ئالدىغا يىغىلىپ:

ــ سۇلتانىمىز، گۆر ئوغلى، بىز ناغرا، كاناي ـ سۇنايىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ سېنىڭ ئالدىڭغا كەلدۇق. سەن نېمە مەقسەتتە بىزلەرنى چىللىدىڭ، ئېيتقىن، ئاڭلايلى! ــ دېدى.

گۆر ئوغلى ئۆزىنىڭ مەقسىتىنى ئۇلارغا چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

گۆر ئوغلى دەر: ئاڭلاڭ مېنىڭ سۆزۈمنى،
پەرزەنت ئۈچۈن سارغايتۇرماڭ يۈزۈمنى.
ئەمدى سىزگە مەن ئېيتايىن، ئەي بەگلەر،
ھېكايەت ئەيلەيىن ھاۋاز ئوغلۇمنى.

شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بېلىمنى باغلىدىم،
يېشىم بىلەن قارا يەرنى نەملىدىم.
توقسان مىڭ بەگ، مەن ئېيتايىن سىلەرگە،
ھەممىڭىزنى سەردارغا ئەلچى ئەيلىدىم.

ھاۋاز ئوغلۇم زەھەر كېلىن كۆرۈپتۇ،
سوغۇق يارغا قاتتىق كۆڭۈل بېرىپتۇ.
باتۇر ئوغلۇم ئۆردەك كۆلگە بارغاندا،
ئەھمەد سەردار تاغام قىزىن كۆرۈپتۇ.

بىلىك بۈگۈن گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىنى،
بىرنەچچىلەر تاپالمايدۇ ئىزىنى.

قۇلاق سېلىڭ، گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىگە،
مەن چۈشەندىم بەگ ھاۋازنىڭ كۆزىگە.
ئەھمەد تاغام قىزىنى ئۇ كۆرگەندە،
ئاشىق بولۇپ كۆيۈپ قاپتۇ ئۆزىگە.

هەممىڭىزنى بۇگۈن ئەلچى ئەيلىدىم،
تاغام بەرسۇن بەگ ھاۋازغا قىزىنى.

دۇشمەنلەرنى ئاياغ ئاستى ئەيلىسۇن،
قاناتسىمنى خان تۇمەنگە باغلىسۇن.
سەردار بەرسۇن بەگ ھاۋازغا قىزىنى،
مال كېرەكمۇ؟ ئۆزى تەيىن ئەيلىسۇن.

سورىسا بېرەي قاتار ـ قاتار نارىمنى،
نار ئۈستىگە يۈكلەپ بېرەي بارىمنى.
ئەھمەد سەردار مال سورىسا، ئەي بەگلەر،
بېرىڭىزلەر مىڭلاپ ـ مىڭلاپ بارىنى.

گۆر ئوغلى دەر: بىلۈرسىزلەر ئېتىمنى،
پەلەك بۇزدى مېنىڭ كۆڭۈل شادىمنى.
ئەگەردە مال كېرەك بولسا تاغامغا،
باش ئاتقا بېرەي بولغۇر ئاتىمنى.

گۆر ئوغلىنىڭ بېيىتى تۈگىدى. شۇ يەرگە يىغىلغان ئەللىك مىڭ بەگنىڭ ھېچبىرىدىن سادا چىقمىدى. چۈنكى ئاقساقاللار «بارمايلى» دېسە، گۆر ئوغلىنىڭ غەزەپ قىلىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. «بارايلى» دېسە ئەھمەد سەردارىدىن قورقاتتى. ياشلار ئىشنىڭ ئېپىنى بىلمەيتتى. شۇ يەردىكى بەگلەرنىڭ ئىچىدە باقى باي دېگەن بىر بوۋاي بار ئىدى، ئۇ بەگلەرگە قاراپ:

— گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرەمسىلەر؟ — دەپ سورىدى. ئۇلارنىڭ بىرى:

— بىز نېمە دېيىشنى بىلمەي قالدۇق! — دېدى. باقى باي:

— سىلەر مېنىڭ سۆزۈمگە كىرسەڭلار، گۆر ئوغلىغا مەنلا جاۋاب بېرەي! — دەپ گۆر ئوغلىغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

باقى باي ئاقساقال، دېيىشەر مېنى،
سارغايتۇرماڭ مېنىڭ قىزىل يۈزۈمنى.
توقسان مىڭ بەگ جاۋاب بەر دەپ قويمىدى،
سىزمۇ ئاڭلاڭ مېنىڭ ئېيتقان سۆزۈمنى.

چىن ئەرلەر كۆرەلمەيدۇ يۈزىنى،
تاپالمايدۇ بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىنى.
مېنى دېسەڭ بەگلىرىڭنى ئەۋەتمە،
ئەۋەتكەنگە تاغاڭ بەرمەس قىزىنى.

غېرىب قىلىپ سارغايتۇرماڭ يۈزۈمنى،
ئادا قىلمەن بەش ۋاقىتلىق پەرزىمنى.
شەرتى شۇكى، كۆڭۈلگە ئېغىر ئالماڭ،
مەن سۆزلەيىن، تىڭلاڭ مېنىڭ ئەرزىمنى.

زورلۇق قىلساڭ كىم كېلىدۇ ئېلىڭگە؟
ئالتۇن كەمەر يارىشۇرمۇ بېلىڭگە.
بەرسەڭ بەرگىن بىرەر دەستەك ئېلىڭگە،
قىزىنى بەرمەس بىر بايتاللىق قۇلۇڭغا.

باقى باي ئاقساقال سۆزىنى تۈگەتتى. بارچە بەگلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ:

— ئەي باقى باي، سەن ياخشى سۆزنى ئېيتتىڭ، راست سۆزنى ئېيتتىڭ! — دېدى. باقى باي:

— بۇنچىلىك سۆزنى ئېيتماي بولامدۇ؟! — دەپ ئۆز يولىغا كەتتى.

گۆر ئوغلىنىڭ بەگلىرىگە ئاچچىقى كەلدى، بۇرۇتى شاپتەك بولۇپ تىترىدى، كۆزلىرى پىيالىدەك بولۇپ پارقىرىدى.

«ھەي دەرىخ، بۇلار مېنىڭ قېرىغىنىمنى بىلىپ، ھەممىسى بۇ ئىشتىن باش تارتتى، ياش چاغلىرىمدا شۇنداق قىلىشسا، ھەممىسىنىڭ ئەدىپىنى بېرەتتىم» دەپ ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ مەيخانىغا كىردى. ھاۋازخانمۇ بۇ ئىشلاردىن خەۋەردار ئىدى. يىگىتلىرىنىڭ ھەممىسىنى مەيخانىغا ئەكىرىپ شاراب بىلەن مەست قىلىپ يېقىتىپ تاشلىدى. ھاۋازخان ئالتۇن ئاياقتا مەي قۇيۇپ گۆر ئوغلىنىڭ ئالدىغا

كەلدى. ئۇنىڭغا شارابنى تۇتۇپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

مىنگەن ئېتىم يۇز چاپار،
ئوڭ يانىدا توققۇز تۇمار.
قولۇمدىن ئالغىن ئاياق،
ئاتا، ئازراق باس خۇمار،
ئاتا، ساڭا ئاللا يار.

كۆز يېشىم تىزىلغاندۇر،
يۈرىكىم ئېزىلگەندۇر.
تۇز ـ نېسىۋەم شۇ كۇندە،
چەمبىلدىن ئۇزۇلگەندۇر،
ئاللا بولسۇن ساڭا يار.

ئۆلمىگىن سەن، ئۇزاق ياشا،
تۇلپارنى مىن، قىل تاماشا.
بىر قولۇڭغا مەدەت،
بىرىگە ئال ئالتۇن كاسا،
ئاللا بولسۇن ساڭا يار.

ئۇلۇغ ئاتا، خوش ئەمدى،
كۆزدىن ئاقتى ياش ئەمدى.
ئامان بولغىن كۆرۈشكۇچە،
جېنىم ئاتا، خوش ئەمدى،
ئاللا بولسۇن ساڭا يار.

شېرىن جاندىن كەچسىڭىز،
كېپەن تونىنى پىچسىڭىز.
دۇشمەن بېشى ئايلاندى،
بىر ئاياق شاراب ئىچسىڭىز،
كەئىبەم، ئاللا بولسۇن يار.

تاجىگۈلنى تېرىيمىز،
زەرگە كېلىن ئورايمىز.
ئامان بولغىن، جان ئاتا،
قىيامەتتە كۆرۈشمىز،
ئاللا بولسۇن ساڭا يار.

بېشىمىزدا بار مالامەت،
دوستلار بارى سالامەت.
بۇ ئەزىز جان سىز بىزگە،
بىرنەچچە كۇن ئامانەت،
ئاللا بولسۇن ساڭا يار.

بۇ زامان شۇنداق زامان،
بېشىمغا چۈشتى تۇمان.
غېرىب ئاتا كۆرگۈچە،
ئۆز تەختىگە بول ئامان،
كەئىبەم، ئاللا ساڭا يار.

ھاۋازخان بۇ سۆزنى ئېيتىپ ئالتۇن ئاياقنى شاراب بىلەن يەرگە قويدى، مەيخانىدىن چىقىپ ئاتخانىغا كىردى. قارىسا گۆر ئوغلىنىڭ ئاتلىرى ئويناپ تۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ بىرى تۇلپار، بىرى غەيرىي، بىرى مەجنۇن كۆك. ھاۋازخان خىيالەن ئۆزىگە ئۆزى: «بۇ تۇلپار گۆر ئوغلىنىڭ ئېتى ھەم دۆلىتى، ھەم پەرزەنتى ۋە ھەم قول ـ قانىتى. بۇنى مىنىپ كەتسەم گۆر ئوغلىغا دۇشمەنلىك قىلغان بولىمەن» دېدى. ئاخىر ئۇ كېلىپ مەجنۇن كۆكنى مىنگەنىدى، كۆڭلى بۇزۇلدى. چەمبىل شەھرىنىڭ سىرتىغا چىقماي تۇرۇپلا ئاتنىڭ يالىغا ئۇنىڭ كۆز يېشى تۆكۈلدى. چەمبىل ئەھلى، ئۆردەك كۆلى، چوڭ ـ كىچىك يارەنلىرى بىلەن غايىبانە خوشلىشىپ، تۆگىنىڭ بوتىسىدەك بوزلاپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

باھاردا ئاچىلۇر چەمبىلنىڭ گۈلى،
زاغلىرى ئۇچىدۇ، قونسا بۇلبۇلى.
ئامان بولغىن، يەنە قايتىپ كەلگۈچە،
شادى ـ خۇرام يۈرگەن چەمبىلنىڭ ئېلى.

باھاردا ئېچىلۇر باغنىڭ قىرمىزى،
زىمىستان كېتىپ، كەلدى باھارنىڭ ئۆزى.
ئامان بولغىن، يەنە قايتىپ كەلگۈچە،
دەۋران سۈرگەن چەمبىلنىڭ شەھرى.

كۆيدۇردى دىلمنى بوتاكۆز تىلى،
يۈرەكنى تىلىدۇ ھىجرانىڭ تىغى.
ئامان بولغىن، قايتىپ كېلىپ كۆرگۈچە،
دەۋرانلار سۈرگەن چەمبىلنىڭ ئېلى.

ئەزەلدىن شۇ ئىكەن تەقدىرنىڭ ئىشى،
نى كۈنلەر كۆرەر ئۆلمىگەن كىشى.
گۈر ئوغلى ئويغانسا سالام ئېيتىڭلار!
بېشىمدىن ئۆچتى چەمبىلنىڭ قۇشى.

دىلمغا چۈشۈپتۇر ھىجرانىڭ دېغى،
يۈرىكىم ئۆرتەندى ئايرىلىش چېغى.
ئامان بولغىن، قىيامەتتە كۆرەرمىز،
ئويناپ ـ كۈلۈپ بىللە ئۆسكەن چەمبىلنىڭ گۈلى.

باغ ئارىلاپ تازا گۈلنى پۇرايمىز،
گۈل سولسا، ھىدىنى قايدىن سورايمىز.
بولغىن ئامان، ئۆسكەن يۈرتۇم چەمبىل بەل،
ئاللا يار، خوش، قىيامەتتە كۆرەرمىز.

ياخشى قال، مەن ئۆتكەن ئەسقەرنىڭ بېلى،
كۆرۈنەر يىراقتىن نۆكەرنىڭ چۆلى.
ئامان بولغىن، سېنى قايتا كۆرگۈچە،
قۇش سېلىپ ئويىنغان ئۆردەكنىڭ كۆلى.

يۇرت ـ ئېلىمدىن ئايرىلىپ بولدۇم خار ـ زار،
نە قىلسا قۇدرەتلىك ھەقتە ئىختىيار.
ئامان بولساق قىيامەتتە كۆرەرمىز،
ئەھلى خەلقىم ساڭا ئاللا بولسۇن يار.

كۆيگىنىمدىن ئاقىدۇ كۆزۈمنىڭ يېشى،
ئاللانىڭ رەھمىتى ئادەمنىڭ بېشى.
ئامان بولساڭ قىيامەتتە كۆرەرمىز،
كۆكسۈپ ئۆسكەن چەمبىل ياغچى.

ھاۋازخان دەر: ناله قىلدىم زار ـ زار،
ھېچ بەندىدە يوقتۇر زادى ئىختىيار.
كۆرۈشكۈچە ئەھلى خەلقىم خوش ئەمدى،
ئاتا قورغان گۈرۈجىستاندا تۇرغۇم بار.

ھاۋازخان يۇقىرىدىكى سۆزلەرنى ئېيتىپ، ئەل بىلەن غايىبانە خوشلاشتى، ۋىدالاشتى. يولغا چىقىپ كېتىۋاتاتتى، شۇ چاغدا ئاغا يۇنۇس پەرى، مىسقال پەرى، گۈلنار پەرى باشلىق قىرىق تاجدارنىڭ خوتۇنلىرى باغ سەيلىسىگە چىقتى.

بىر كېنىزەك ھاۋازخاننىڭ تاۋۇشىنى ئاڭلاپ، ئېگىزدىن ئۇنى كۆردى. ئۇ ئاغا يۇنۇس پەرىگە:

ــ خان ئايىم، كوچىغا قاراڭ. ھاۋازخان ناله قىلىپ يىغلاپ كېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى كېنىزەكنىڭ قېشىغا كېلىپ ھاۋازخاننى كۆردى. ئۇزىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئاتتى. ئاغا يۇنۇس پەرى ئۇنىڭ يۇزىدىكى ياشنى سۈرتۈپ «ئوغلۇم!» دەپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

بېغىم گۈللەپ، تەرگەنلىرىم گۈل بولسۇن،
مەندەك ئاناڭ جىلاۋىڭدا قۇل بولسۇن.
كۆزۈمنىڭ نۇرى، كۆڭلۈم قۇۋۋىتى،
چەمبىلىنىڭ ئارسلانى، بالام، يول بولسۇن!

سېنى كۆرمەي سارغايدى ـ سولدى چىرايىم،
سەن ئۆزۈڭ كۆزۈمنىڭ نۇرى چىراغىم.
گۈل بويۇڭدىن مەن ئايلىناي چىراغىم،
چەمبىلىنىڭ ئارسلانى بالام يول بولسۇن!

ئاڭلىغىن جان قوزام مېنىڭ سۆزۈمنى،
يولۇڭغا بېغىشلاي ئىككى كۆزۈمنى.

قەددىڭدىن ئايلىناي، جان تۆرەم قوزام،
چەمبىلىنىڭ ئارسلانى بالام يول بولسۇن!

سەندىن ئايرىلغۇچە تىلەيمەن ئۆلۈم،
خازان بولۇپ سولاشسۇن ئېچىلغان گۈلۈم.
قوزامسەن مېنىڭكى ئاسايىش قولۇم،
چەمبىلىنىڭ قۇلانى بالام يول بولسۇن!

تىللا كەمەر بىلەن بەلنى باغلىتىپ،
پىراق ئوتى بىلەن دىلنى داغلىتىپ.
قېرىغاندا گۆر ئوغلىنى يىغلىتىپ،
قەيەرگە يول سالدىڭ، تۆرەم، يول بولسۇن!

هاۋازخان ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئانىسىنىڭ بوينىنى قۇچاقلىدى، ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىدى. ئاغا يۇنۇس پەرى يەنە بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئاق يۈزۈڭگە يارىشۇر ئىككى خال،
قولۇڭغا قۇش ئالدىڭ، ئېتى زەررىن بال.
يەنە ساڭا بىر سۆز ئېيتاي بەگ هاۋاز،
ئەمدى، بالام، بۇ سۆزۈمگە قۇلاق سال:

چەمبىلدىن سەن كەتسەڭ، ئاڭلا، بەگ هاۋاز،
مەنمۇ هەم بىرەمۇ تۇرماي كېتەرمەن.

تىلدا بار ياخشى ئەر بەندىنىڭ نامى،
يىگىرمە بەش مىڭ ئادەمنىڭ مالى هەم جانى.
سەن كېتەر بولساڭ چەمبىل بۈزۈلۈر،
ئويلا، بالام، كىمگە بولۇر ئۇلار ۋابالى.

سەن كەتسەڭ، بۇ شەهەر ماتەم قىلماسمۇ؟
مېنىڭدەك ئاناڭ يىغلاپ قالماسمۇ؟
بۇ چەمبىلىنىڭ بىر ئىگىسى سەن ئىدىڭ،
سەن كەتسەڭ بۇ شەهەر ۋەيران بولماسمۇ؟

تەلىم ئالغىن ئاغا يۇنۇس سۆزىدىن،
قىسسە بولار، قانلار تۆكەر كۆزىدىن.
دەردىڭ بىلەن بۇ دۇنيادىن مەنمۇ ئۆتەرمەن،
هىجرىڭدا هەر كۈنى قانلار يۇتارمەن.

قايتار بولساڭ، بوتام، زارلاپ، بوزلاپ،
قورقماسمۇ سەن گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىدىن.

هاۋازخان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئانىسىنىڭ بېشىدىن ئايلىنىپ بوينىغا ئېسىلىپ كۆزىدىن ياش تۆكۈپ تۇرۇپ، بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ۋەيرانە كۆڭلۈم قاينىاپ جۇش ئۇردى،
ئەرەنلەر شەربەتنى ئىچتى نۇش قىلدى.
كۆرەرمەنمۇ چەمبىل بەلنى يەنە قايتىپ،
تا كۆرگۈنچە، جېنىم ئانام، خوش ئەمدى.

چەمبىلدىن چىقمايلا كۆڭلۈم بۇزۇلدى،
تۇز ـ نەسۈەم چەمبىل بەلدىن ئۇزۇلدى.

ئامان بولغىن، ئانا، قايتىپ كەلگۈچە،
قايتىۋاشتىن يەنە كۆڭلۈم بۇزۇلدى.

ئىش بولماس قۇدرەتلىك هەقتىن بىپەرمان،
بەندىدە يوقتۇر زەررىچە دەرمان.
رازى بولغىن ماڭا، بەرگەن تۇزۇڭغا،
سەن ماڭا جاندەك، ئەزىز ئانا جان.

ئەجەل يېتىپ مەندەك قوزاق ئۆلمىدى،
چاپلاشقان «قۇل» ئېتىم، زادى قالمىدى.
گۆر ئوغلى «ئوغلى» دېسەم، ياتلار «قۇل» دېدى،
كەتمىسەم چەمبىلدىن زادى بولمىدى.

سىل بولدى يۈرىكىم دەردى ـ ئەلەمدە،
تۇزەلسە سېغىنىدىم، قېنى، بالام، دە.

گۆر ئوغلى يېتىپ قالدى ئۇندا مەستلىكتە،
ئويغانغاندا جان ئاتامغا سالام، دە.

هاۋازخان دەر بۇ ئىشلار تەقدىرنىڭ ئىشى،
يالغۇز مەن، يېنىمدا يوقتۇر ھېچ كىشى.
ئامان بولغىن، جېنىم ئانا، سەن ئۆزۈڭ،
ئاندىن سوڭرە يىگىتلەرنىڭ قۇربېشى.

ئاندىن هاۋازخان بوز قارچىغىدەك مەجنۇن كۆكنىڭ ئۈستىگە ئىرغىپ مىندى، ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ كېتىدىغان بولدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى، يىگىتلەرنىڭ ئايالىرى ھەممىسى هاۋازخانغا هازا تۇتۇپ زار ـ زار يىغلاپ، هاۋازخاننىڭ كەتكەنلىكىنى ئېيتىش ئۈچۈن ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا كەلسە، ئۇ مەيخانىدا يىگىتلىرى بىلەن بىھوش هالدا يېتىپتۇ. بۇلار ئەمىر گۆر ئوغلىنى بۇ هالدا كۆرۈپ قەسىرگە قايتىپ كېتىشتى.

ئەمىر گۆر ئوغلى ئۇچ كۈندىن كېيىن هوشىغا كەلدى. ئۇ سۈرۈشتۈرۈپ، هاۋازخاننىڭ يوقلۇقىنى بىلدى. هاۋازخاننىڭ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنلىكى گۆر ئوغلىغا قاتتىق تۇيۇلدى.ئۇنىڭ يۈرەكلىرى ئۆرتەندى. ئۇ ناھايىتى خاپا هالدا ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ ئوردىسىغا كىردى. قارىسا، ئاغا يۇنۇس پەرى قاتلىرىنى تەڭشەپ ـ تۇزەپ كۈھىقاپ تېغىغا ئۇچۇشقا تەييارلىق قىلىۋېتىپتۇ. ئاغا يۇنۇس پەرى گۆر ئوغلىنىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ هاۋازخاننىڭ كەتكەنلىكىنى بايان قىلىپ، بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئۇچقۇر ئىدىڭ، قاناتىڭدىن ئايرىلدىڭ،
يۇگۇرۈك ئىدىڭ، بۇيۇك يەرگە تىرەلدىڭ.
ئارمان بىلەن قالدىڭ ئەمدى، گۆر ئوغلى،
سۆيۈنۈشلۈك بەگ هاۋازدىن ئايرىلدىڭ.

ئادا بولماس ئېچىڭدىكى بۇ دەردىڭ،
ئارمان بىلەن سۇندى كۆچلۈك قاناتىڭ.
ئىگىسىز قالغاندۇر چەمبىل ئەللىرى،
يۇرت ئىگىسى بەگ هاۋازدىن ئايرىلدىڭ.

ئېيتىۋەرسەم قاينىاپ تاشار پىغانىم،
كۆيگىنىمدىن سارغايدىلار سىياقىم.

ئويلىسام يوق، ئەمدى هاۋاز چىراغىم،
كۆزۈم نۇرى، چىراغىڭدىن ئايرىلدىڭ.

سىغدۇرمىدى دۈشمەنلىرىڭ ئۆزىنى،
ئاڭلىمىدىڭ ئۇنىڭ ئېيتقان سۆزىنى.
تاپالمايسەن ئەمدى باسقان ئىزىنى،
دۇررى ـ گۆھەر، مارجانىڭدىن ئايرىلدىڭ.

ئۇنىڭ دەردى بىلەن باغرىڭ داغلىنىپ،
هازا تۇتۇپ قارا بەلۋاغ باغلىنىپ.
«ۋاي بالام» دەپ قارا تۇتۇپ يىغلىشىپ،
كۆڭۈل خۇشى قارچىغاڭدىن ئايرىلدىڭ.

گۆر ئوغلى ئاغا يۇنۇس پەرىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى، كېيىن ئۆزىنى ئوڭشاپ، ئاغا يۇنۇس پەرىگە قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

كۆزدىن ياشلار ئېقىپ ـ ئېقىپ، سەل بولدى،
دۈشمەن كەلسە چەمبىل بەلگە ئەل بولدى.

بەگ هاۋازخان كەتكەن بولسا چەمبىلدىن،
ئەل ـ يۇرتۇمدىن ئامەت كېتىپ چۆل بولدى.

يۇرىكىمگە چۈشتى ھاۋازخان دەردى،
ئاھ ... دېسەم چىقىدۇ ئىچىمدىن ئوتى.
ھاۋازخاننىڭ كەتكىنى ئەگەر راست بولسا،
قۇرۇدى دەڭلار چەمبىلىنىڭ يۇرتى.

باسالمىدىم دۇشمەنلەرنىڭ تىلىنى،
سۇندۇرۇشتى نەيلەيىن بادامگۈلىنى.
ھاۋاز بالام كەتكەن بولسا چەمبىلدىن،
ئوت ئالدى دېسەڭچۇ چەمبىل ئېلىنى.

يىغلاتتى مېنىڭدەك پەرزەنتكە زارنى،
پەرزەنت ئۈچۈن بەردىم نومۇس ۋە ئارنى.
كەتكەن بولسا بەگ ھاۋازخان چەمبىلدىن،
ياۋ ئېلىپتۇ ئەمدى بۇندا بارىنى.

ھەر بىر سۆزۈڭ سېنىڭ ماڭا مىسلى بال
سەن بولغانىدىڭ ماڭا دائىم ماھۇ سال.

ئەل ۋە يۇرتۇم پارچىسىنى ياۋ ئالدى،
ئەمدى ساڭا بىر سۆز ئېيتاي، قۇلاق سال:

قېرىغاندا كۆزۈم يېشى كۆل بولسۇن،
دەرد ئۈستىگە دەرد قوشۇلۇپ كۆپ بولسۇن.
ھاۋاز بالام كەتكەن بولسا ئۆيىگە،
ئەمدى ساڭا ئاغا يۇنۇس يول بولسۇن.

يۇرمەك بولۇپ باش ـ كۆزۈڭنى تۇزىتىپ،
مەن چىققۇچە بەگ ھاۋازنى ئۇزىتىپ.
ئاغا يۇنۇس پەرى ساڭا يول بولسۇن،
ئۇچماق بولساڭ قانىتىڭنى توزىتىپ.

گۆر ئوغلى دەر كۆزدە يېشىم قۇرۇدى،
چەمبىل بەلىنىڭ ئاتىسى بار، ئۆلمىدى.
ھاۋاز كېتىپ ئۆز يۇرتىغا بارغاندۇر،
ئاغا يۇنۇس، سەندىن ئۈمىد شۇلمىدى؟

ئاغا يۇنۇس پەرى گۆر ئوغلىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلى بۇزۇلدى. گۆر ئوغلىنىڭ سۆزى ئۇنىڭغا قاتتىق تۇيۇلدى. شۇڭا ئۇ گۆر ئوغلىغا قاراپ: « بىر پەرزەنتىڭنىڭ يوقلۇقى بىلەن يۇرت بۇزۇلدى، دەمسەن؟ » دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

مۇساپىرمەن، يۇرەك ـ باغرىمنى ئۆرتىدى داغ،
نەگە بارسام ماڭا كەلدى ماتەملىك چاغ.
ئاڭلىغىن سۆزۈمنى بىر ـ بىر ئېيتايىن،
ھاۋاز ئىدى، گۆر ئوغلى، ماڭا نۇرچىراغ.

ئىشىدىن كۆپتۇر ئاغا يۇنۇس گۇناھى،
شۇ يۇرتتا سەن ئۆزۈڭ ئەلنىڭ پاناھى.
تىرىك بولغاندىن كېيىن ئادەم ئۆلۈرلەر،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلىغىن چەمبىلنىڭ شاھى.

كۆزۈمدىن ئاقىدۇ مېنىڭ قىزىل قان،
چىقمىسا نە ئىلاج تېنىمدىكى جان؟
بۇندىن كېتىپ ، نېچۈك يۇرەي دۇنيادا،
سۆيۈنچەم ئىدى مېنىڭ بەگ ھاۋازخان.

خانىسەن، گۆر ئوغلى، چەمبىل ئېلىنىڭ،
ئاغزىدا شېكەر بار، ناۋات تىلىنىڭ.

بىلمەسمۇ سەن گۆر ئوغلى خان ھېلىھەم،
ھاۋازى كەتتى چەمبىل بەل ئېلىنىڭ.

بىر سۆز بىلەن كەتتى ھاۋاز ئېلىدىن،
سۆزلەشكىلى شەھەرلىكلەر ئىچىدىن.
ھاۋاز ئىدى چەمبىل بەلنىڭ سۇلتانى،
بىر ئارماندا كەتتى بۇ ئەل يېرىدىن.

چاپالمىدى ئارغىماقنىڭ شوخلىرى،
يىغىدىن بىلىنەر دەردىم كۆپلۈكى.
ئېھ گۆر ئوغلى، يوقتۇر سېنىڭ ساقلىقىڭ،
شۇنداق بولۇر بىر بالىنىڭ يوقلۇقى.

ئويلىساڭ بۇ دۇنيا بارچىسى پانىي،
بېشىڭنى كۆتۈرگىن چەمبىل سۇلتانى.
بەگ ھاۋازدىن ئايرىلىپ قالدۇق بىز،
نە كۆز بىلەن بىز كۆرەرمىز دۇنيانى.

گۆر ئوغلى ئاغا يۇنۇس پەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يولۇاستەك ئىڭرىدى. ھېچ كىشى بىلەن ئارىلاشمـاي، سۆزلەشمەي مەيخانىغا كىرىپ كەتتى. ھاۋازخاننىڭ قىرىق مىڭ يىگىتى ھەقتائالاغا يىغلاپ:

ــ خۇدايا، بىزلەرگە ھاۋازخاننى كۆرسەتكىن! ــ دەيىشتى.

ئەمدى سۆزنى ھاۋازخاندىن ئاڭلايلى:

ھاۋازخان زار ـ زار يىغلاپ مەجنۇن كۆككە مىندى. «ئانا يۇرتۇم نەدە سەن؟!» دەپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

كۆزۈمدىن ئاققىنى قىزىل قان،
ئىگىمىز بىزگىدۇر مېھرىبان.
كۆرمەك بولۇپ خۇنخار ئېلىنى،
ماڭدى بۇ يەردىن ھاۋازخان.

گاھ يۇرەر ئاستا ـ ئاستا،
ھاۋازنىڭ كۆڭلى خەستە،
بەتبەخت چۆلى چەبدەستە،
ماڭماقتا يولدا ھاۋازخان.

دۇنيانى باسىدۇ سۆلتى،
يۇرتىغا تارالغان ھەيۋىتى.
ئاستىدا بار مەجنۇن كۆك ئېتى،
ماڭدى يۇرتىغا ھاۋازخان.

ئۆزىنىڭ ئېلىنى ئىزدىدى،
ئۇنىڭكى غەيرىتى قىستىدى،
گۆر ئوغلىنى يولدا ئەسلىدى،
مېڭمۇەردى كەڭ دالىدا ھاۋازخان.

سىرىنى ئېيتمىدى كىشىگە،
چىقتى بەتبەختىنىڭ دەشتىگە.
دۇشمەنلەر كەلمىدى قېشىغا،
ماڭدى يۇرتىغا ھاۋازخان.

كىيگىنى گۈلدەك بولۇپ ياناتتى،
مەجنۇن كۆك ئاتنى مىنەتتى،
گۈرۈجستانغا قاراپ ماڭاتتى،
شىرەك بولۇپ گۈركىرەپ ھاۋازخان.

ئەزەلدىن شۇنداق تەقدىرنىڭ ئىشى،
بىر يەرگە بارمىقى، يېنىپ كەلمىشى،
بويىندا بار ئالتۇن قىلىچى،
ئېسىپ يۈردى ئۇنى ھاۋازخان.

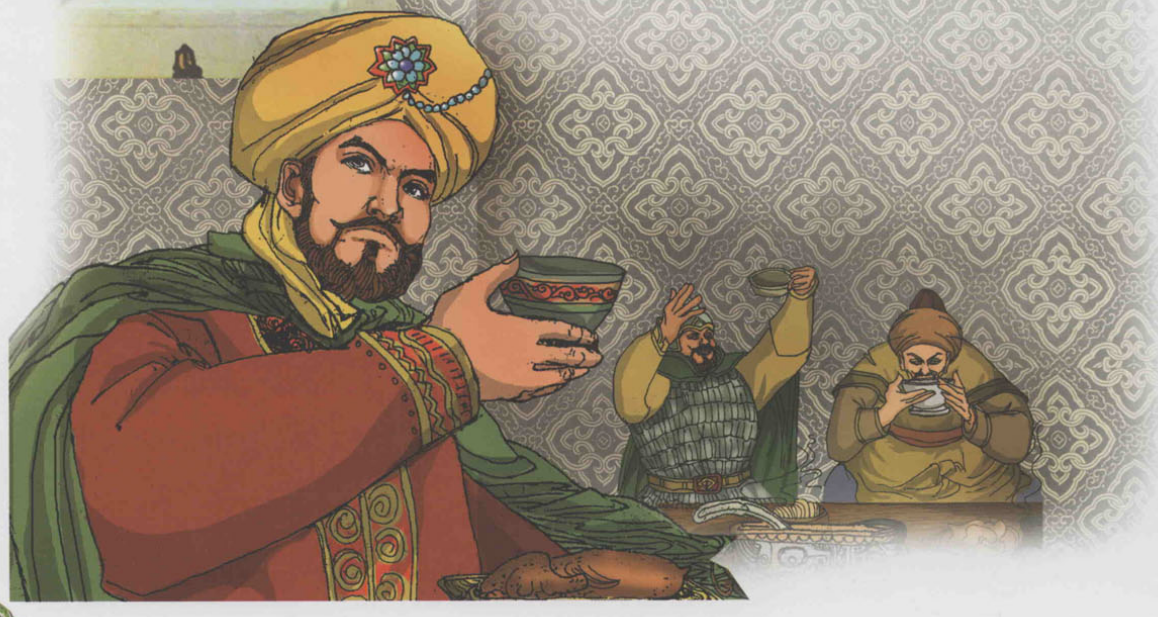

ئارا چۆلده ئۆزى يالغۇز،
بىر خىل يۇردى تۇپمۇ تۇز،
جاپا چەكتى كېچە ـ كۈندۈز،
كۆپ يول باستى ھاۋازخان.

ئۆتتى چېپىپ كەڭ دالىنى،
كۆردى تاغدىن دارانى،
گۈرۈجىستان قاراسىنى،
كۆردى قابىل ھاۋازخان.

تەھسىن ھاۋاز ئىشىغا،
تىللا تاجى بېشىدا،
كەلدى گۈرۈجىستان قېشىغا،
نامازشامدا ھاۋازخان.

ھاۋازخان كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، مەجنۇن كۆك دېگەن ئاتنى چاپتۇردى، ئات ئاستىلاپ قالسا ساغرىسىغا قامچا ئۇرۇپ تۇردى. شۇنداق مېڭىپ سەككىز كۈن دېگەندە گۈرۈجىستان شەھرىگە يېتىپ كەلدى. دەرۋازىغا قاراپ ھېچبىر ئادەمنىڭ قارىسىنى كۆرمىدى. بىرەر جانلىق نەرسىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە چېلىقمىدى. دەرۋازىلارنىڭ ھەممىسىگە قارا باغلانغان.

ھاۋازخان ئۆز ـ ئۆزىگە: مەن كەتكەندىن كېيىن بۇ شەھەردە چوڭ ئۆزگىرىش بولغان ئوخشايدۇ. قارا باغلىغىنىغا قارىغاندا ئېھتىمال يېقىن ئاردىدا بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىمۇ ئۆلگەن بولسا كېرەك ياكى باشقا بىرەر سەۋەب بارمىكىن؟ !... دېگەن ئوي بىلەن دەرۋازىغا يېقىن كەلدى. دەرۋازىۋەننى قىچقىرىپ « دەرۋازىنى ئاچقىن ! » دېدى ۋە بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يېتەكلەنگەن قاتار نارمۇسەن؟
كۆرۈشكە ئىنتىزارمۇسەن؟
مەن مۇساپىر بۇ يەرگە،
دەرۋازىۋەنلەر، بارمۇسەن؟

تۆكۈلۈر كۆزۈمنىڭ يېشى،
باسقىنىم بەتبەختىنىڭ دەشتى.
دەرھال دەرۋازا قۇلۇپىنى،
ئاچقىن، بوۋا قۇربېشى.

ھەۋەس قىلدىم مەن تەرىپىنى،
تال ـ تال ئۆرۈگەن زۇلپىنى.
ھەي قۇربېشىلەر ئەرتىراق،
ئېچىڭ دەرۋازا قۇلۇپىنى.

مەن يىغلىدىم زار ـ زار،
قۇدرىتى ھەقتە ئىختىيار.
يىراق يولدىن كەلدىم مەن،
شاھەرنى كۆرمەككە ئىنتىزار.

چۆللەردە ئېتىم بىللە مەن،
شاھەرنى نېچۈن بىلمەن.؟
ئاچ دەرۋازا قۇلۇپىنى،
ياۋمەت ئېلىدىن كېلىمەن.

قىزىلگۈللەر تېرىمەن،
شاھىڭغا جاۋاب بېرىمەن.
دەرۋازىنى ئاچ، بەگلەر،
شاھەر ئىچىگە كىرىمەن.

مەجنۇن كۆك دەپ ئېتىم بار،
يىگىرمە بەش يېشىم بار،
بەگ ھاۋاز دەپ ئىسىمىم بار.
كۆزۈم ساڭا ئىنتىزار.
چەمبىل بەلدىن كېلۈرمەن،
ئاچ دەرۋازا قۇلۇپىنى،
خۇنخار شاھقا خېتىم بار.
خۇنخار شاھقا سۆزۈم بار.

ھاۋازخاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قۇربېشىلەر دەرۋازىنى ئاچتى، چىقىپ قارىسا بىر بالا شاھەرگە قاراپ

تۇرغان. گويياكى ئۇنىڭ ھۆسنى قاراڭغۇ تۇننى مۇنەۋۋەر قىلىپ يورۇتقۇدەك نۇرلۇق، ئىككى كوكۇلىسى ئۇنىڭ ھۆسنىگە بەكمۇ ياراشقان، كۆرگەنلەر ئەقىلدىن ئازغۇدەك، شېكەردەك تىلىنى ئاڭلىغانلار بالدەك شېرىن تۇيغۇغا ېبرىلىپ كەتكۇدەك، ئالمىدەك مەڭزىنى كۆرگەنلەر ئۇنىڭغا تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرغۇدەك بىر بالا. ئۇلار بۇ يىگىتنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ئەقلى ـ ھوشىنى يوقاتقانلىقىدىن ھاۋازخانىنى تونۇمىدى. قۇربېشىلەر بىر ـ بىرىگە:

ــ باركاللا تەڭرىنىڭ قۇدرىتىگە، دۇنيادا مۇنداقمۇ كۆركەملىك، خۇشرۇي، خۇش سۇرەت ئوغۇلمۇ بار ئىكەن، خۇنخار شاھ ھاۋازخاندىن ئايرىلىپ قالغان ئون تۆت يىلدىن بېرى كېچە ـ كۈندۈز « ۋاي ھاۋاز» دەپ ھېچ كىشى بىلەن كارى يوق ياتىدۇ، بۇ بالىنى شۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارايلى، ــ دەپ ھاۋازخانىنى ئېلىپ مېڭىشتى.

قۇربېشىلەر ھاۋازخانىنى تاشقىرىدا قويۇپ ئۆزى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىشتى، شاھقا سالام بېرىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ھىجراندا سارغايغان مېنىڭ يۈزۈم بار،
خىزمەت قىلىپ سىزدىن يېگەن تۈزۈم بار،
بەندىدۇرمەن بىر تەڭرىگە قەرزىم بار.
ھاۋاز دەپ سارغايغان قىزىل يۈزۈم بار.
خۇنخار شاھىم، قۇلاق سالغىن بۇ سۆزگە،
قۇلاق سالغىن سۆزلىرىمگە ئەمدى سەن،
ئەمدى ساڭا بىر ـ بىر ئېيتار ئەرزىم بار.
ساڭا ئېيتار ئەجەب ياخشى سۆزۈم بار:

ئۇ كېلىپتۇ ئەسقەر تاغنىڭ قىرىدىن،
تۇز يەپ ئۆسۈپ گۆر ئوغلىنىڭ قولىدىن.
بۇ سۆزۈمگە قۇلاق سالغىن خۇنخار شاھ،
بىر ئوغۇل كېلىپتۇ ياۋمەت ئېلىدىن.

ئاستىدا مەجنۇن كۆك دېگەن ئېتى بار،
مەن ئاڭلىدىم تۈركمەندەك زاتى بار.
ئۇنىڭ ئۆزى ئەلچى بولۇپ ئېلىپ كەلگەن،
ساڭا خاسلا ئۇنىڭ مەخپىي خېتى بار.

پىشانىسىدە باردۇر ئۇنىڭ دۆلىتى،
رۇستەمدەك تۇرىدۇ شانۇ شەۋكىتى.

ئالدىڭغا كەلگەندە ئاندىن كۆرەرسەن،
بەگ ھاۋازدىن ئون ھەسسە كۆپ سۆلىتى.

ئۆزى بىر ياش بالا، سۆزى بەك تۇلكى،
بېشىدا باردۇر تورغايى بۆركى.
ئىشىنەرسەن كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەندە،
ھاۋازدىن ئارتۇقراق ئۇنىڭكى كۆركى.

خىزمىتىڭگە كېلۇر شاھلار پىيادە،
بىر شۇڭقاردۇر، ئۇنىڭ ئۆزى قىيادە.
ئىشىكىڭگە كېلىپ تۇرار ئۇ ئوغلان،
سوپىلىقى بەگ ھاۋازدىن زىيادە.

خۇنخار شاھ قۇربېشىلىرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، «ئۇ بالىنى كۆرەي» دەپ ھاۋازخانىڭ ئالدىغا چىقتى.

ھاۋازخاننىڭ چىرايى چەمبىل بەلگە كەلگەندىن كېيىن بالدۇرقىدىن نەچچە ھەسسە كۆركەملەشكەنىدى. شۇنداق بولسىمۇ خۇنخار شاھ ھاۋازخاننى كۆرۈپلا تونۇدى. ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، پېشانىسىگە، يۈزلىرىگە سۆيدى، ئاندىن «ئەمدى ئۆلسەم ئارمىنىم يوق» دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئەي يارانلار، ئون يىل كۆيگىنىم ئازمۇ؟
قولۇمدىكى قارچىغام بىلمىدىم بازمۇ؟
ئوڭۇمىدۇ، چۈشۈمىدۇ، بىلمەيمەن،
قاچۇرغان يالغۇزۇم ئۇشبۇ ھاۋازمۇ؟

مېنىڭ مۇنداق ياتقىنىمنى بىلىپتۇر،
ياراتقىنىم بىزگە رەھمە قىلىپتۇر.
ھەممەڭ تۇرۇپ سالام بەرگىن، يارانلار،
قاچۇرغان شۇڭقارىم، قوزام كېلىپتۇر.

سېنىڭ ئۈچۈن كۆزلىرىمدىن ئاقتى قان،
چىقماق بولۇپ تەۋرەنگەندى تەندىن جان.
كوكۇلاڭدىن مەندەك ئاتاڭ سادىغا،
ئېسەن ـ ئامان كەلدىڭمۇسەن، ھاۋازخان.

ئېيتار بولساڭ چىقار سۆزلەر تىلىڭدىن،
تاپالمىدىم، ئىستەپ سېنىڭ خىلىڭدىن.
ئون يىل بولدى سەن كەتكىلى چەمبىلگە،
سادىغاڭ بولاي مەن خېچە بېلىڭدىن.

ئەر يىگىت مەيدان ئىچىدە سىنالسۇن،
ئىلاھا، دۇشمەننىڭ قولى باغلانسۇن.
ئېسەن ـ ئامان كېپسەن بۇندا، چىراغىم،
ئاق يۈزۈڭدىن مەندەك ئاتاڭ ئايلانسۇن.

بېشىمغا ئالغىنىم ئالتۇندىن چاغى،
بەدىرگە قاتقىنىم ئالتۇندىن تاغى.
گۈل بېشىڭدىن مەن ئايلىناي، چىراغىم،
دال بويۇڭغا مەندەك ئاتاڭ ساداغى.

سەن ئۆستۈرگەن ئەمدى تازا گۈلۈمنى،
سېنىڭ دەردىڭ ماڭا قىلدى زۇلۇمنى.
ئايلىناي بويۇڭدىن، بالام بەگ ھاۋاز،
ساڭا بەردىم گۈرۈجىستان ئېلىمنى.

دەپتەر بىلەن بېرەي نېسىپ ـ تەختىمنى،
پەلەككە يەتكۈزگەن ئالغان رەختىمنى.
كېيىمىڭ كۆزلۈك، شېرىن سۆزلۈك بەگ ھاۋاز،
ئىگە بولغىن، بېرەي تىللا ـ تەختىمنى.

كۆرەر كۈن بولاركەن سېنىڭ بويۇڭنى،
ماڭا ئېيتقىن ئىچكىدىكى ئويۇڭنى.
ئىگە بولغىن گۈرۈجىستانغا ھاۋازخان،
خۇشلۇقۇمدىن قىلاي سېنىڭ تويۇڭنى.

خۇنخار شاھ دەر: يەتتى كۆككە پىغانىم،
دەردىگدىن قۇرۇغان تەندە دەرمانىم.
شۇكۇر لىللا، ئەمدى كۆردۈم يۈزۈڭنى،
ئەمدى ئۆلسەم يوقتۇر زادى ئارمانىم.

خۇنخار شاھ نەزمىسىنى تۈگىتىپ ئالتۇن تەختىنى، يۈرتىنى، خەزىنىسىدىكى بارلىقىنى ھاۋازخانغا بېغىشلىدى. ھۆكۈمەت تامغىسىنى بېرىشتىن بۇرۇن ھاۋازخانغا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي تارتىپ تا ـ ماشا قىلىپ بەردى، تويىنىڭ ئاخىرقى كۈنى ھاۋازخان ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلىپ قول قوشتۇر ـ دى ۋە:

ـــ ئەي پادىشاھىئالەم، مەن بۇ يۇرتتىن چىقىپ كەتكىلى ئون تۆت يىلدىن ئاشتى، ئاتامنىڭ ۋاپات بولغىنىنى چەمبىل بەلدە ئاڭلىغانىدىم، شۇ چاغدا شۇ يەردە پاتمە قىلغان، ئەمما بۇ يەردە مېنىڭ ناره ـ سىدە سىڭلىم ۋە مېھرىبان ئانام قالغان، ئۇلار: «مېنى كېلىپتۇ» دەپ ئاڭلاپ يولۇمغا ئىنتىزار، ئەمدى ماڭا جاۋاب بەرسىڭىز، مەنمۇ ئۇلارنى كۆرۈپ خاتىرجەم بولۇپ كەلسەم، ـــ دېدى.

خۇنخار شاھ:

ـــ ئەي ھاۋازخان ئوغلۇم، ئازراق سەۋر قىل! بىرەر سائەتتىن كېيىن بېرىپ كېلىسەن، سەن ياش تۇرۇپ ئەلگە باش بولدۇڭ، مېنىڭ سورايدىغان بىرنەچچە ئېغىز سوئالىم بار، ئۇنى سوراي، بىلگىنىڭچە جاۋاب بەرگىن! ـــ دېدى.

ھاۋازخان:

ـــ خوپ، شاھىم! ـــ دەپ جاۋاب بەردى. خۇنخار شاھ سوئالنى تۆۋەندىكى نەزم بىلەن بايان قىلدى:

ئەمدى ساڭا سۆز ئېيتايمن يۈز ئەلۋان، بەگ بولغان ھاۋاز چەمبىل ئېلىدە،
ئادەمنىڭ ياخشىسىنى قەيەردە كۆردۈڭ؟ تۈز يەپ ئۆستۈڭ گۆر ئوغلىنىڭ قولىدا.
سوئالىمغا جاۋاب بەرگىن، ھاۋازخان، ھەربىر ئۈممەت بىر پەيغەمبەر دىندا،
ئادەمنىڭ تولغىنىنى نەلەردە كۆردۈڭ؟ دىنىڭ ياخشىسىنى نەلەردە كۆردۈڭ؟

يەر يۈزىنى بىر - بىر كۆرۈپ قىدىردىڭ، كۆڭۈلنى بەگ ھاۋاز ساڭا بېرەيمن،
ئەللەردە مۇساپىر بولۇپ كۆپ يۈردۈڭ. ھەرنەرسە دېسەڭ مەن سۆزگە كىرەيمن.
ئاۋۋالقى سوئالىم بۈدۈر، ھاۋازخان، تۆتىنچى سوئالىنى سەندىن سورايمن،
ئاتىنىڭ ياخشىسىنى نەلەردە كۆردۈڭ؟ يىگىتنىڭ پالۋانىنى نەلەردە كۆردۈڭ؟

يۈرىكىمدە قويدۇڭ سانسىز كۆپ ئەلەم، بۇ سۆزلەرنى ئېيتۇر ساڭا شاھى خۇنخار،
ئەلەم بىلەن زار ئەيلىدىم سۇبھى دەم. كېچە - كۈندۈز ساڭا بولدۇم ئىنتىزار.
ئىككىنچى سوئالىم بۈدۈر، جان بالام، بەشىنچى سوئالىم، ئوغلۇم، ساڭا بار،
يۈرتىنىڭ ياخشىسىنى نەلەردە كۆردۈڭ؟ ئەلنىڭ ياخشىسىنى نەلەردە كۆردۈڭ؟

خۇنخار شاھنىڭ سوئالىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھاۋازخان چەمبىل بەلدە كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى بىرمۇبىر ئۇنىڭغا بايان قىلىپ كېلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

دۇنيانىڭ يۈزىنى بىر - بىر قىدىردىم، يېغا كەلسە ھەر تەرەپكە قاچىدۇ،
چەمبىل ئەل ئېلىدە خان بولۇپ يۈردۈم. يېغا كۆرسە كۆز يېشىنى تۆكىدۇ.
كۆرگىنىمنى بىر - بىر ئېيتاي، خۇنخار شاھ، غازات بولسا بۇلۇڭلارغا قاچىدۇ،
ئادەمنىڭ ياخشىسىنى چەمبىلدە كۆردۈم. ئادەمنىڭ قورقىنىنى سىزلەردە كۆردۈم.

بىر - بىرىلە ئويناپ - كۈلۈپ يۈرىدۇ، تەبىل دېگەن قۇش ئۇچادۇر قىيادە،
تىللا ئېگەر ئات ئۈستىگە مىنىدۇ. شاھلار كۆرسە بولۇر ئۇنى پىيادە.
ئۆردەك قۇشىن قۇشقا قۇشلاپ ئالىدۇ، غازاتلىرى رۇستەمدىنمۇ زىيادە،
ئاتىنىڭ ياخشىسىنى چەمبىلدە كۆردۈم. يىگىتنىڭ ئۆسكىنىنى چەمبىلدە كۆردۈم.

ھاۋازخانغا مەلۇم ھازىر، بىلىدۇ، قارا قۇشى دائىم يۈرەر قىيادە،
گۈرۈجىستاننىڭ تۆت تەرىپىنى بىلىدۇ. ئەقلى ئەمەس بىر - بىرىدىن زىيادە.
ئاتلارنىڭ بارى ئاجىز كېلىدۇ، يۈرۈشلىرى دائىم يۈرگەن پىيادە،
ئاتىنىڭ قورقىنىنى سىلەردە كۆردۈم. يىگىتلەرنىڭ دۆتلىرىنى بۇندا كۆردۈم.

يىگىتلىرى شېرىن جاندىن كېچىدۇ، ئېيتقان سۆزنى شاھىم ئۆزى بىلىدۇ،
قىزىلباشتىن ئادەم ئېلىپ قاچىدۇ. غازات قىلسا قىزىلباشنى قىرىدۇ.
سۇ ئورنىغا يەزىد قېنى ئىچىدۇ، سەھەر تۇرۇپ بىر خۇداغا يىغلايدۇ،
يىگىتنىڭ پالۋانىنى چەمبىلدە كۆردۈم. دىنىڭ ياخشىسىنى چەمبىلدە كۆردۈم.

كۆپ كىيىنىپ ئەمدى بولدۇم ئادا، دەپ،
بىر تەرەپتە تەككە ياۋمەت ئېلى بار،
بىر جاننى ئاڭا بولسۇن پىدا، دەپ.
بىر ياندا ئۆردەك دېگەن كۆلى بار.
بىر ياغاچنى يونۇپ ئېلىپ خۇدا، دەپ،
ئەر يىگىتنىڭ غۇنچە لەۋلىك گۈلى بار،
بۇتقا چوقۇنغاننى سىلەردە كۆردۇم.
يىگىتنىڭ ئارسلاننى چەمبىلدە كۆردۇم.

ھاۋازخان سۆزىنى تاماملىغاندى، بارچەنىڭ ياخشىسىنى چەمبىلدە كۆردۇم دېگىنىگە خۇنخار شاھنىڭ ئاچچىقى كەلدى. كۆزلىرى كاسىدەك، بۇرۇتلىرى شاپتەك، ئاغزىلىرى كونا قاپتەك بولدى.

ــ ھاۋازخان گۆر ئوغلىنىڭ دىنىغا كىرىپ كېتىپتۇ، قېنى، جاللات بارمۇسەن؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى، كېيىن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

كېتەر بولدى يۇرتىمدىن شادىلار،
قوبۇل قىلماڭ كۆزدىن ئاققان يېشىنى،
نە سەۋداغا چۈشەر ئادەم زادىلار.
قاغا ـ قۇزغۇن يېسۇن ئۇنىڭ گۆشىنى.
مەن بۇ سۆزنى سىزگە ئەمدى ئېيتايىن،
دار تۈۋىگە ئېلىپ بېرىڭ جاللاتلار،
بۇندا كېلىڭ قۇربېشى، جاللاتلار.
چامغۇر بېشىدەك ئېلىڭ ئۇنىڭ بېشىنى.

گۆر ئوغلى دىنىغا ھاۋاز كىرىپتۇ،
رەھىم ئەيلىمەڭ ھاۋازخانىڭ يېشىغا،
چەمبىل بەلگە يامان كۆڭۈل بېرىپتۇ.
ھېچ كىشىنى يولاتماڭلار قېشىغا.
كېلىڭلار، مىرغەزەپلەر، جاللاتلار،
ئۆزى بۇندا جانسىز بولۇپ كېلىپتۇ،
ھاۋاز ئوغلان جانسىز بولۇپ كېلىپتۇ.
ھەمراھ قىلىپ قويماڭ ئۇنىڭ قېشىغا.

بەگ ھاۋازغا بىلمىگەننى بىلدۇرۇڭ،
ئىككى كۆزى تولسۇن لالىدەك ياشقا،
تەختى بىلەن يۈرەك باغرىن تىلدۇرۇڭ.
ئۇ كېلىپتۇ ئەسقەر بەللىرىدىن ئاشا.
ھاۋاز جانسىز بولۇپ كەلگەنكەنلەر،
ھاۋازخاننى دەرھال دارغا ئېسىڭلار،
ئەي جاللاتلار، بەگ ھاۋازنى ئۆلتۈرۈڭ.
دالا كۆرسۇن بۇگۈن راستىنى تاماشا.

ھاۋازخانىڭ يېنىغا ئۆزىنىڭ قۇلاق ـ بۇرنىنى ئۆزى كېسىپ يەيدىغان رەھىمسىز جاللاتتىن يۇزى ھاسىراپ يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ بويىنىغا ئارقان سېلىپ، دار تۈۋىگە سۆرەپ ئېلىپ ماڭدى.

ھاۋازخانىڭ ئانىسى ۋە سىڭلىسى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ دەرھال ئۇلارنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ھاۋازخانىڭ ئانىسى بىچارە گۈلئايىم:

ــ ۋاي بالام! ــ دەپ جاللاتلارنىڭ قولىغا ياماشتى ۋە ئاتتا كېلىۋاتقان جاللاتلارنىڭ سەركەر ـ دىسىگە قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇپ يىغلىدى:

ئەي يارانلار، قۇلاق سېلىڭ سۆزۈمگە،
مەن سورايمن سىزدىن، ئەزىز يارانلار،
قان ـ ياش تولدى ئەمدى مېنىڭ كۆزۈمگە.
ھاۋاز قوزام نې دەپ كەلگەن ئېلىڭگە.
خۇنخار شاھقا نە بولغاندۇر، يارانلار،
مۇنچە ئازاب كۆرسىتىدۇ قوزامغا.
بېشىم قاتتى ھىجرانۇ غەمدە،
مەن بىلەن كۆرۈشەلمەي يار ئەلەمدە.
كىم ئىشىنەر ئەمدى سېنىڭ تىلىڭغا،
بەگلەرگە نە بولغان ئەزىز يارانلار،
قىلىچىڭنى شاراقلىتىپ بېلىڭدە.
مەن چىداپ تۇرمايمەن بالامغا ھەمدە.

هاۋازدەك بېشىمغا سالما قەھرىڭنى،
ئەجدىھادەك چاچما ئاڭا زەھرىڭنى.
ئۇنىڭ تونىن بېرىڭ، يارانلار،
هاۋاز ئوغلۇم نە دەپ كۆردى شەھرىڭنى.

كىشى قورقار كەلسە ئەزرائىلىڭ ئىلكىدىن،
نې دەپ كەلدىڭ گۆر ئوغلىنىڭ ئېلىدىن.

بارچە بەگلەر كىرىپ ئېيتقىن شاھىڭغا،
كەچسۇن ئۇنىڭ بىر قوشۇق قىزىل قېنىدىن.

باھاردا ئېچىلار تازا بىر گۈلدى،
تىلى ئۇنىڭ گۈل ئاشقى بۇلبۇلدى.
ئۆز يۇرتۇم دەپ كەلگەنكەن بەگ هاۋاز،
هاۋازنى ئۆلتۈرۈپ، خان نە نەپ ئالدى؟

گۈلئايىمنىڭ بېيىتى تۇغىشى بىلەن بەگلەر ئوتتۇرىسىدا كېڭەش باشلاندى. ئۇلار:

ــ بۇ هاۋازخاندەك كېلىشكەن ئوغۇل دۇنيادا ئىككىنچى تۆرەلمەيدۇ، بۇنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن خان پۇشايمان قىلىدۇ. ئۇ چاغدا بىزمۇ يەرگە قارىپ قالىمىز. ئەڭ ياخشىسى هازىر بىز ئۇنىڭ ئۆلۈم گۇناھىنى خاندىن تىلەپ زىندانغا سالايلى، ئۇ قىرىق كۈنگىچە ئۆز دىندىن قايتىپ خۇنخارنىڭ دىنىغا كىرسە خەيرىيەت. ئەگەر دىندىن يانمىسا، ئۆز گۇناھى ئۆزىگە. شۇ چاغدا ئۆلتۈرسەكمۇ كېچىكمەيمىز، ــ دېيىشتى.

ئۇلارنىڭ هەممىسى شۇ پىكىرگە كەلگەندىن كېيىن،هاۋازخاننىڭ خۇنىنى شاھتىن سوراپ، دار ئاستىدىن قايتۇرۇپ كېلىپ زىندانغا سالدى.

هەر كۈنى ئەتە ـ ئاخشىمى سەركەردىلەر نۆۋەت بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپ نەسىھەت قىلىشتى.هاۋازخان ئۇلارنىڭ سۆز ۋە نەسىھەتلىرىنى رەت قىلدى. بۇ ئەھۋال يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە كىشىلەرگە مەلۇم بولۇپ قالدى. شۇ هالدا ئارىدىن ئوتتۇز ئىككى كۈن ئۆتتى. هاۋازخاننىڭ بالئايىم ئىسىملىك سىڭلىسى بار ئىدى. ئۇ ئاكامنى بىر كۆرسەم دەپ زىندان بېشىغا كېلىپ يىغلاپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

يورۇق دۇنيانى كۆرۈشكە زاردۇرسەن!
كېچە ـ كۈندۈز بەلكى ئىنتىزاردۇرسەن.
مەن بىر كۆرگىلى كەلدىم قېشىڭغا،
چاھ تېگىدە، يالغۇز ئاكام، بارمۇسەن؟

ھەقتائالا ئامان قىلسۇن جېنىڭنى،
تىلىۋالدى قىزىلباشلار قېنىڭنى.
مەن بېشىڭغا كېلىپ سېنى سورايمەن،
تىرىك بولساڭ ماڭا ئېيتقىن گېپىڭنى.

ياش ـ گۆدەكلەر ئوقۇر زىرۋ زەۋەرنى،
ئۇستازلار ئالۇر قولغا تەبەرنى.
چاھ تېگىدە، غېرىب ئاكام، بارمۇسەن؟
تىرىك بولساڭ ماڭا بەرگىن خەۋەرنى.

سېنىڭ دەردىڭ يۈرىكىمنى تۇزلىدى،
ئىنتىزار بوپ ئىزلىرىڭنى ئىزلىدى.
ئانىسىدىن ئايرىلغان بوتىدەك بولۇپ،
ئانام تىنماي «ۋاي بالام!» دەپ يىغلىدى.

دەردىڭ بىلەن ئېسى كېتىپ يىقىلدى،
«ۋاي قوزام» دەپ ساچىن يېيىپ يىغلىدى.
سېغىنغاندىن سېنى ئەسلەپ. جان ئاكا،
كېچە ـ كۈندۈز سېنى ھەقتىن تىلىدى.

قۇلاق سالغىن مەن ئەيلىگەن نىداغا،
بىر جېنىمنى ساڭا قىلاي ساداغا.
غېرىب ئاناڭ «ۋاي بالام!» دەپ تىنمايىن،
سېنى تىلەپ يىغلىدى قادىر خۇداغا.

بالئايىم دەر: «كۆندۈم تەقدىر ئىشىگە،
بەك ئېچىندىم ئېچىلمىغان گۈلىگە.
نېمە قىلدۇق خۇداغا، بىچارە شورلۇق،
سېنى سالدى قارا قۇدۇق زىندان ئىچىگە.»

ھاۋازخان زىندان قۇدۇقىنىڭ تېگىدە يېتىپ سىڭلىسى بالئايىمنىڭ ئوقۇغان نەزمىسىنى ئاڭلىدى. كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆزىدىن مونچاقتەك ياش كەتتى. ھاۋازخان يىغلاپ تۇرۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ناله قىلدىم، بەندە بولدۇم خۇداغا،
بۇ جانىمنى كۆپ كۆيدۈرمە ساداغا.
مەنمۇ ساڭا، سىڭلىم، بىر سۆز ئېيتايىن،
كۆز يېشىڭدىن مەندەك ئاكاڭ ساداغا.

مەرد يىگىتلەر مەيدان ئارا تاللانسۇن،
ئىلاھا، دۇشمەننىڭ قولى باغلانسۇن.
يىغلىمىغىن، «ئاكىجان» دەپ، بالئايىم،
كۆز يېشىڭدىن مەندەك ئاكاڭ ئايلانسۇن.

ئۇرۇشقا مىنگىنىم جەرەن قىزىلدى،
تىرىكلەردەك يۈرەلمەسمىز بىز ئەمدى.
«جېنىم ئاكام» دەپ تۆكمە ھەرگىز يېشىڭنى،
سۆزۈڭ ئاڭلاپ مېنىڭ كۆڭلۈم بۇزۇلدى.

بۇ ئىشلار ھەممىسى ئاللانىڭ ئىشى،
تەقدىرنى ئۆزگەرتىپ كېتەلمەس كىشى.
«ئاكام» دەپ يىغلىما، سىڭلىم بالئايىم،
ئۆرتىدى ئىچىمنى كۆزۈڭنىڭ يېشى.

ئېيتىۋەرسەم ئەسكە چۈشەر سىياقىم،
ئاۋۋالقىدەك ئەمەس مېنىڭ ھاياتىم.
بۇگۈن كەلدىڭ، كېيىن يەنە كەلمەسسەن،
ئايلىناي، كۆز يېشىڭدىن، مېنىڭ چىراغىم.

يۈرىكىمنى تىلدى دۇشمەن، بالئايىم،
ئاتا قىلغاي ياخشىلىقنى خۇدايىم.
بۇگۈن كەلدىڭ، كېيىن بەلكى كەلمەسسەن،
قەدىمىڭدىن مەن ئايلىناي، بالئايىم.

بۇ دۇشمەنلەر زورلۇقىنى بىلدۇرۇر،
ئالماس بىلەن يۈرەك ـ باغرىم تىلدۇرۇر.
بۇگۈن كەلدىڭ، كېيىن ھەرگىز كەلمىگىن،
قىزىلباشلار سېنى كۆرسە ئۆلتۈرۈر.

موللىلار تۇتىدۇ دۇۋەت ـ قەلەمنى،
يۈرىكىمگە سالدىلەر داغۇ ئەلەمنى.
كۆرۈشمىز، كۆرمەيمىز ھەم يەنە،
غېرىب ـ مىسكىن ئانامغا ئېيت سالامنى.

كۆرەلمىدىم ئۇنىڭ نۇرلۇق يۈزىنى،
قۇلاقتا تۇتمىدىم شېكەر سۆزىنى.
بالىلايىم، سەن ئانامنىڭ سالام دە،
ئاقىلىيالمىدىم ماڭا بەرگەن تۇزىنى.

كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ قالۇر، ئاھ ئۇرۇر،
ئارمان بىلەن قاناتلىرى قايرىلۇر.
سالام دېگىن، بالىلايىم، جان ئانامغا،
سەككىز كۈندىن كېيىن ئانام ئايرىلۇر.

ياخشى بالا بولۇر ئاتا دەستىدە،
شاياتۇنلار ئەر يىگىتنىڭ قەستىدە.
نېسىپ بولسا بىر كۆرەرسەن ئاكاڭنى،
سەككىز كۈندىن كېيىن دارىنىڭ ئاستىدە.

ئۆردەك كۆلگە سالغانىدىم قۇشۇمنى،
كەچۈرگەيسەن، خۇدايىم، خاتا ئىشىمنى.
تىرىكلىكتە بىز بىرلىكتە يۈرمىدۇق،
تا كۆرگۈنچە سىڭلىم غېرىب قوزامنى.

مېنىڭ بېشىم قالدى سانسىز تۇماندا،
خۇدايىم ساقلىسۇن بىزنى جاھاندا.
ئامان بولغىن يەنە قايتا كۆرگۈنچە،
كۆرۈشمەكلىك بىزگە ئىرۇر گۇماندا.

ھاۋازخان دەر: مەن يىغلايمەن زار ـ زار،
نە قىلسا قىلىدۇ قۇدرەتلىك جەببار.
ئامان بولغىن، قىيامەتتە كۆرۈشەيلى،
كۆرۈشكۈچە سىڭلىم بولسۇن ئاللا يار.

بالىلايىم ئاكىسى ھاۋازخاننىڭ ئوقۇغان نەزمىسىنى ئاڭلىدى، بوتىدەك بوزلىدى، ئاكىسى بىلەن ۋىدا-لىشىپ ئۆز ئۆيىگە قايتتى. ھاۋازخان زىندانىدا يولۋاستەك ئىڭرىدى، باغرى ئېزىلدى، كۆڭلى بۇزۇلدى، بۇ دۇنيانىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن زارلىنىپ ياتتى. ئەمدى سۆزنى ئەمىر گۆر ئوغلىدىن ئاڭلايلى:

گۆر ئوغلى ھاۋازخان كەتكەندىن كېيىن قىرىق تاجدارى ۋە ئۆز تەۋەسىدىكى يىگىتلىرى بىلەن كەڭ ـ كۇشادە سۆزلەشمىدى. ئۇنىڭ ھىجران دەردى بىلەن ئارىدىن ئىككى ئاي ئۆتتى.

گۆر ئوغلى ئۆز كىشىلىرىگە:

ـــ ئوغلۇم ھاۋازخان كەتكەندىن بېرى، ھەممىمىزنىڭ دېمى ئىچىمىزگە چۈشۈپ كەتتى. قاچانغىچە شۇنداق بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈرىمىز. ئۆتكەن ئىش ئەمدى ئورنىغا كەلمەيدۇ. ھەممىمىز ئۆردەك كۆلىگە بېرىپ قۇش سېلىپ كۆڭلىمىزنى ئېچىپ كېلەيلى، ـــ دېدى ۋە بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

پادىشاھلار سۆزى نامەرد دەپ ئېيتما،
باتۇرلاردىن نامەرد ئالۇرلەر سوۋغا.
بىر سۆزۈم بار بېشىڭىزنى كۆتۈرۈڭ،
بارچىڭىزلار مىنىڭ ئەمدى بەيگە ئاتقا.

سىرلىرىڭنى ئېيتمىغىن، يىگىتلەر، ياتقا،
ئېيتساڭلار قويىدۇ ئاخىر ئۇياتقا.
تۇرۇڭلار، يىگىتلەر، ئەمدى مىنىڭلار،
شىكارغا راسلىنىپ ئارغىماق ئاتقا.

دوست دېمەڭىز ئۆيىڭىزگە كەلگەنلەرنى،
جىگىرىم دېمەڭىز ياخشى كۆرگەنلەرنى.
ئالالىساڭلار ئارغىماقتا دەرھال توقۇڭلار،
يىگىتلىرىم، ئەمدى تىللا ئېگەرنى.

ئېيتقان سۆزۈم ھەممە ئەلگە يېيىلدى،
قىلىقىمنى دوست ـ دۇشمەنلىرىم بىلدى.
ئېگەرنىڭ ئۈستىگە مەھكەم چېتىڭلار
يىپەكتىن توقۇلغان يۇمشاق ئېيىلنى.

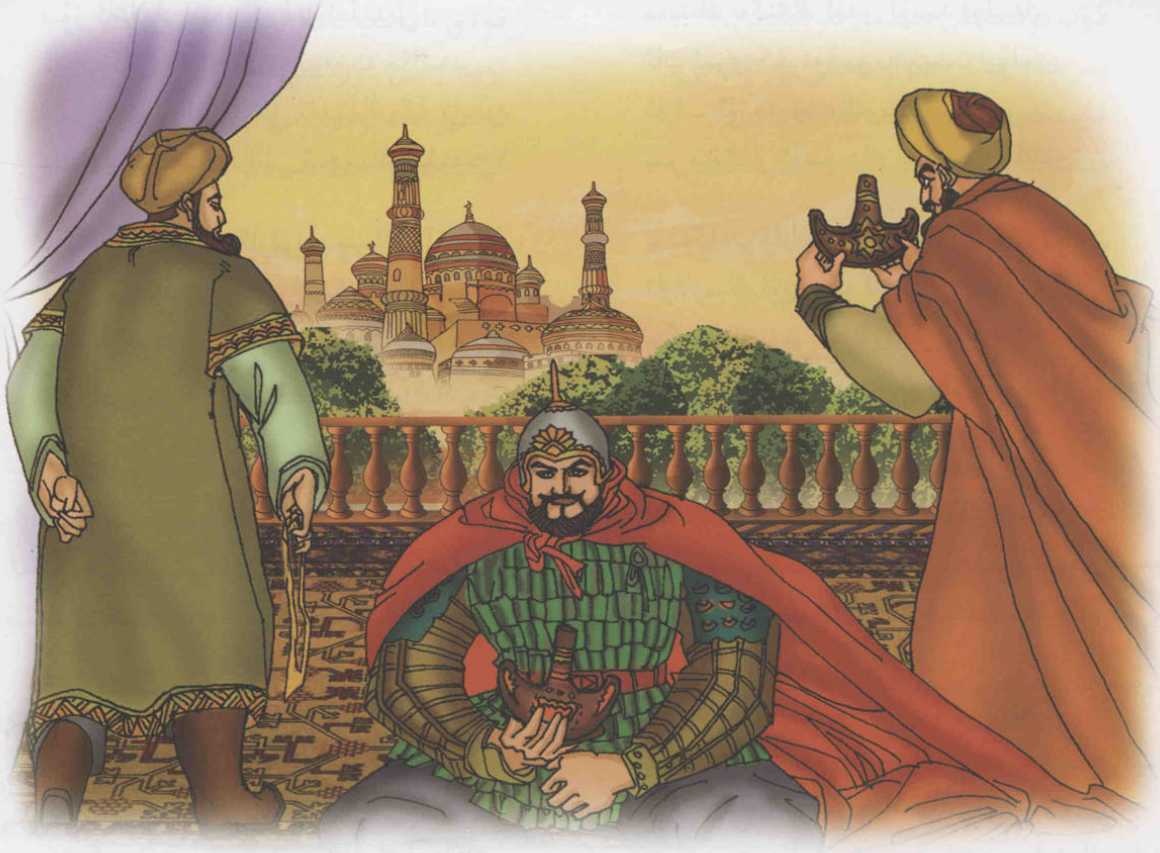

كېچە ـ كۈندۈز قىلىڭىزلار ئەرلىكنى،
دۈشمەنلەرگە كۆرسىتىڭلار مەردلىكنى.
مىنگەندە ياردىشۇر خانلار، يىگىتلەر،
ئاتقا سېلىڭلار ئالتۇن تەرلىكنى.

پوستۇن قويۇڭ ئارغىماقنىڭ بېلىگە،
كۆرۈنەيلى چەمبىل بەلنىڭ ئېلىگە.
يىگىتلىرىم تەييارلىنىپ، ئاتلىنىپ،
يۈرۈڭىزلەر ئەمدى ئۆردەك كۆلىگە.

ئاڭلىڭىزلەر گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىنى،
ھەقلىدىڭىز مەندەك ئەرنىڭ تۈزىنى.
تۈرۈڭىزلەر ئۆردەك كۆلىگە بارايلى،
كۆرۈش ئۈچۈن بەگ ھاۋازنىڭ ئىزىنى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ھەممىلەر ئاتلىرىغا مىنىشتى. چەمبىل بەلنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، ئۆردەك كۆلىنى قارارلاپ ماڭدى. ئۆردەك كۆلىگە بېرىپ ھاۋازخان يۈرگەن يەرلەرنى كۆردى، ئۇلارنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، ھەرقايسىسى ھەر يەرلەردە ئولتۇرۇپ ھاۋازخاننى ئەسلىدى. كەچتە چەمبىل بەلگە قايتىپ كېلىۋېتىپ، يولدا بىرمۇنچە سودىگەرلەرگە يولۇقتى.

گۆر ئوغلى:

ــ چاققانراق يۈرۈڭلار، يىگىتلەر ! كارۋانلارغا يېتەيلۇق، ئۇلاردىن ھاۋازخاننىڭ خەۋىرىنى سوراپ كۆرەيلۇق، ھاۋازخاننىڭ خەۋىرىنى ئاڭلايلۇق ! ــ دېدى.

سودىگەرلەر يېتىپ كەلگەندە، گۆر ئوغلى ئۇلارغا قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

گۆر ئوغلى دەپ بىزنى ئارتۇق بىلەرسىز،
بىزلەر بىلەن كۆپلەپ سۆھبەت قىلارسىز.
مەن سورايمەن ئەمدى سىزدىن، يارانلار،
سودىگەرلەر قەيەرلەردىن كېلەرسىز؟

سۆز ئاڭلايلى سودىگەرلەر تىلىدىن،
ئازاب كۆرۈپ كەلدىم بەتبەخت چۆلدىن.
سىزدىن سوراي ئېنىق ئېيتىڭ، كارۋانلار،
سىزلەر ئېيتىڭ قايسى شاھنىڭ ئېلىدىن؟

مەندەك بەگنىڭ ئىدى ئۈمىد قولىدا،
ئات ئىزى كۆردۈڭمۇ بەتبەخت چۆلدە.
ئارا ـ ئۇرا دۈشمەنلەرنىڭ تىلىدىن،
بىر شۇڭقار ئۇچۇردۇم چەمبىل بېلىدە.

قەنت، شېكەردىن ئارتۇق مېنىڭ سۆزۈم بار،
يولۇڭلارغا تەلمۈرگەن ئىككى كۆزۈم بار.
بىلسىڭىزلەر خەۋەر بېرىڭ، يارانلار،
سىزلەردىن بىر سورايدىغان سۆزۈم بار.

يېتەكلەپ قاتار ـ قاتار ئۆتكەنلەر نارمۇ،
نارلارنىڭ ئۈستىگە ئارتقان تالقانمۇ؟
بەگ ھاۋاز يەنە دەۋران سۈرەي دەپ،
چىن كۆڭلىنى خۇنخار شاھقا بېرىپ قالغانمۇ؟

ئەي كارۋانلار، ئىشتىڭىزلار بۇ زارىم،
ھاۋاز ئىدى مېنىڭ تەندە مادارىم.
بىلسىڭىز بىر خەۋەر ئاندىن ئېيتىڭىز،
ئارمان بىلەن قاچۇردۇممەن شۇڭقارىم.

« ئاھ بالام » دەپ مەن قىلۇرمەن ئاھ ـ ۋاھ،
خۇدايىم بەرگەندۇر مەن قۇلغا يەنە.
ھاۋازخان خۇنخار شاھقا بارغاندىن كېيىن،
خۇنخار شاھ قەدىناستەك كۆتكەنمىش يەنە.

كارۋان بېشى ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، كۆرگەنلىرىنى ئۇنىڭغا بايان قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئويلىساق بۇ دۇنيا بارچىسى پانىي،
ئاللانىڭ ئىلكىدە ئادەمنىڭ جانى.
كۆرگىنىمنى بىر ـ بىر بايان ئەيلەيىن،
قۇلاق سال، ئاڭلا، چەمبىلنىڭ خانى.

گۈرۈجىستانغا ھاۋاز بالاڭ بېرىپلا،
ئاۋۋالقىدەك بولدى شاھنىڭ ئالدىدا.

بالىلار ئوقۇيدۇ زىرۋۇزەۋرنى،
ھەمراھ ئەيلىدىم يارۇ جىگەرنى.
كۆرگىنىمنى ساڭا بايان ئەيلەيىن،
قۇلاق سال، ئاڭلا، چەمبىل سۇلتانى.

ھاۋازخاننى ئۇلار ئاۋۋالقىدەك كۆردى،
قىرىق كۈن توي قىلدى، ئەلگە ئاش بەردى.
توي ئۆتۈپ بولغاندا خۇنخار دېگەن شاھ،
ئەل ـ يۇرتنىڭ ياخشىسىنى ئۇنىڭدىن سورىدى.

بۇ دۇنيا مال ـ مۈلكىنى ئازراق يىغ ئەمدى،
نى ئەللەردىن يىغقىنىڭ قالمىدۇ ئەمدى.
ھاۋازنىڭ خەۋىرىنى بىر ـ بىرلەپ ئېيتاي،
قوزاڭ بۇندىن گۈرۈجىستانغا بارغاندى.

باغلاردىكى گۈللەرنىڭ خىلى قانداق، دەپ،
ياش بولساڭمۇ كۆپ يەرلەرنى كۆردۈڭ دەپ.
يىگىت بىلەن دىنىنىڭ ياخشىسىنى،
سورىدى خۇنخار شاھ قايدا كۆردۈڭ، دەپ.

ئەرەنلىك بالاسى تۈرپە ئالامەت،
ياخشىلارنى يامان قىلۇر مالامەت.
كۆرگىنىمنى سىزگە بايان ئەيلەيىن،
قوزاڭ بار ئېسەن ـ ئامان، سالامەت.

ئاۋۋالقى كىشىلەر ياخشى ئىسىمنى،
شادۇ خۇرام ئۆتكۈزگەيسەن كۈنۈڭنى.
چېپىپ ھاۋاز قىلىچىڭنى، سەرگەردان،
كۆپ ماختىدى ھاۋاز مەزھەپ ـ دىنىڭنى.

مەن ئېيتايىن چەمبىل ئەمدى قالدى ـ دە،
كۆپ سەۋدالار خاپىلىقنى سالدى ـ دە.

ئارقىغا ئۆرۈگەن زەرلىك توقۇدى،
ھاۋازنىڭ سۆزىگە خۇنخار توختىدى.
يىگىت بىلەن دىنىڭنى كۆپ تەرىپلەپ،
خۇنخار شاھقا دىنىڭنى ياخشى ماختىدى.

كۆپ دۇشمەننى دېمىدى ئارتىڭدىن،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا ئېيتقان سۆزۈمنى،
بىر سۆز بىلەن ھاۋاز كەتتى يۇرتۇڭدىن.
ئۆيىلارمەن كۆرسەم شەھلا كۆزۈڭنى.
غايىبانە خۇنخار شاھنىڭ ئالدىدا،
ئۆلتۈرمەك بولغانىدى قىرىق كۈندە،
قىلىچلارنى كۆپلەپ ئۇردى سىرتىڭدىن.
دېگىنىدىن قايتمىسا ھاۋاز قوزاڭنى.

ھاۋازخاننى خۇنخار «شاھ تەقدىرلىدى»،
ھاۋاز بالاڭ ياتار زىندان ئىچىدە،
ئاخىر قول ـ ئايىغىنى باغلاتقۇزدى.
يىغلاپ ياتار كۈندە كۈندۈز ـ كېچىدە.
قىلىچىڭنى كۆپلەپ چاپقۇچ سىرتىڭدىن،
ھاۋازخان تۇتقۇندۇر خۇنخار ئېلىدە،
ھاۋازخاننى خۇنخار زىندان ئەيلىدى.
نامەردلەر بىلەن يىگىتلەرنىڭ ئىچىدە.

كارۋان بېشى:

ــ ئەي پادىشاھلارنىڭ ئۇلۇغى، ئەمىر گۆر ئوغلى سۇلتان، ھاۋازخان سىلەرنىڭ قىلىچىڭلارنى چېپىپ زىندانغا چۈشۈپ ياتتى، ئەگەر سىز بەگ ھاۋازخاننى يوقلىمىسىڭىز، بۇنىڭدىن كېيىن ھاۋازخاننى كۆرەلمەيسىز، ئۇنى پات ـ يېقىندا دارغا ئاسىدۇ، سىز ئۇنى قۇتۇلدۇرمىسىڭىز، تاڭلا قىيامەتتە ئۇنىڭ ئىككى قولى سىزنىڭ ياقىڭىزدا، ــ دەپ ماڭدى.

گۆر ئوغلى باشلىق ھەممىسى ئۇنىڭ زىندانىدا ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، بوتىدەك بوزلاپ «ئاھ» ئۇردى. كېيىن گۆر ئوغلى يېنىدىكىلەرگە قاراپ:

ــ ئەي يىگىتلەر، ھاۋازخان بىز ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ شۇنچە قىلىچلارنى چېپىپتۇ، بىز ئۇنى ئۇلارنىڭ قولىدىن ئاجرىتىۋالمىساق، بىزنىڭ ئەر بېشىمىز خوتۇنلارنىڭ بېشى بىلەن باراۋەر بولسۇن!ــ دەپ چەمبىل بەلگە قاراپ ماڭدى.

بارچىلىرى ئىشلىرىنى جايلاپ، قورال ـ ياراغلىرىنى تەييارلاپ، كەمەرلىرىنى بېلىگە باغلاپ، ھەر ـ بىرى گويا بىر شىر ۋە ياكى ئەجدىھا سۈپەتلىك گۈركىرەپ ھاۋازخاننى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن گۈرۈجىستانغا قاراپ ماڭدى.

ئۇلارنىڭ سەلتەنەتلىك يۈرۈشىنى كۆرگەن بىر غەزەلخان بۇ ھەقتە مانا بۇ نەزمىنى قوشۇپ ئوقۇدى:

ھەممە قەددى ـ قامەتلىكلەر،
كېچە ـ كۈندۈز تىنماي يۈردى،
ياتقا سېلىپ سىياسەتلەر.
گۈرۈجىستاننى ئاختۇرۇپ.
«ئاللا!» دەپ مېڭىشتىلەر،
گۈرۈجىستانغا ئەزىمەتلەر.
كىيگەنلىرى گۈلدۇر خۇددى،
چاپقۇر ئارغىماق ئاتقا مىندى.
كۆزلىرىگە لىق ياش تولۇپ،
لەشكەر تارتىپ كېچە ـ كۈندۈز،
بىر ـ بىرىگە سىرداش بولۇپ.
گۈرۈجىستانغا يولنى سالدى.
«ئاللا!» دەپ يولغا چۈشتى،
ئارغىماق ئاتنى يورغىلىتىپ،
گۆر ئوغلى خان باش بولۇپ.
قالقان، ساۋۇت پارقىرىتىپ.
تىللا قۇشقۇن ئېگەر توقۇپ،
«ئاللا!» دەپ بەگلەر ماڭدى،
كۆك تۇمۇردىن ساۋۇت كىيىپ.
تۇغ ـ ئەلەمنى لەپىلدىتىپ.

ئاتلىرى ساپ تىللا ئېگەر،
غەيرەت بىلەن قىلدى سەپەر.
گۆر ئوغلى بەگ تۇغى بىلەن،
بەگلەر ماڭدى بوپ جىلۇنگەر.

ئاتلىرغا ياپقان موۋۈت،
چاپتى ئۇنى ھەر يۈرتمۇ يۈرت.
ئالدىرغاندا ياۋغا قاراپ،
كىيدى ئۇلار ئالتۇن ساۋۇت.

ئارغىماقلار چاپتى ئويناپ،
كەتتى ياۋنىڭ ئىچى قاينىاپ.
«ھا ـ ھا!...» دېيىشىپ بەگلەر يۈردى،
باستى يولنى ئاتلار چەيلەپ.

ئارغىماق ئاتلار يۈردى،
ئالماس قىلىچنى بىلىدى.
قومۇش قۇلاق ئات ئۈستىدە،
«ئاللا!» دەپ بەگلەر يۈردى.

كېچىدە ساناپ يۈلتۇز،
گاھى توپ، گاھى يالغۇز.
«ئاللا!» دەپ بەگلەر يۈردى،
ئون بەش كېچە ھەم كۈندۈز.

مەلھەم يوق كۆڭۈل داغلىغا،
قوندى بۇلبۇل باغلىغا.
ئون بەش كۈنلەپ يول يۈردى،
يەتتى بەتبەخت تاغلىغا.

ئەتىسى گۆر ئوغلى ئوتتەك قىزىق قوپتى، ئەۋلىيالارغا سېغىندى. ھاۋازخاننى ئەسلەپ، يىگىتلەر-نىڭ ئالدىغا چۈشتى. تۇلپار لەيلى قىرنىڭ دىمىغىغا ھاۋازخاننىڭ ھىدى كەلدى. ئۇ ئاغزىنى ئېچىپ، غەزەپ بىلەن يۈردى. يىراقتىن گۈرۈجىستاننىڭ پەشتاقلىرى كۆرۈندى. گۆر ئوغلى يىراقتىن بۇ شەھەرگە قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

بولماس ھېچ ئىش ھەقتىن بېپەرمان،
ئالدىڭىزدا كۆرۈندى مانا گۈرۈجىستان.

قۇلاق سېلىپ بىلىڭ ئەمدى، يىگىتلەر،
سىزگە قاراپ سۆز ئېيتىدۇ ھەسەنخان.

ئارقىمىزدا قالدى چەمبىلنىڭ ىېلى،
بۇ يەر بەتبەخت تاغنىڭ يولى.
كۆز ئېچىپ قاراڭلار ئەمدى، يىگىتلەر،
تۇمانغا پاتقاندۇر دۇشمەننىڭ ئېلى.

ئاتلارنى چېپىپ بىز بەدرى ئۇستىدە،
قىلىچلار ئويىنىسۇن ئەرنىڭ دەستىدە.
ئۇزەڭگىدە قان كېچىپ جەڭلەر ئىچىدە،
بىر ئۇرۇش قىلايلى دارنىڭ ئاستىدا.

بىزلەرنى كەلتۇردى ھاۋازنىڭ زارى،
ئايدەك يۈزىگە بولغاچ خۇمارى.
غەيرەت قىلىپ يولنى بېسىڭ، يىگىتلەر،
يىراقتىن كۆرۈنگەن دۇشمەن مۇنارى.

ئىشتىڭلار، يىگىتلەر، ئەمدى بۇ سۆزنى،
ھاۋاز دەپ سارغايتىپ كەلدۇق بۇ يۈزنى.
ئۇرۇش قىلىپ قانلىق دارنىڭ ئاستىدا،
ئاجرىتىۋالايلى ئوغلۇم ھاۋازنى.

شۇ چاغدا بىر يىگىتنىڭ ئېتى ئۇنى ئېلىپ قاچتى. ئۇ يىگىت ئات ئۈستىدە كېتىپ بېرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

بۇ ئېلىڭ، دۇشمەن بىلەن،
بارچىسى ھاۋازنىڭ زاتى.
كەتتى يۈزۈمنىڭ ئۈياتى،
جېنىم قوزام ئايلىناي.
تەكتەك ـ تەكتەك، ھا ـ ھا،
ئەلنىڭ ئۇز ئاتى.

ماڭا قىلغىن بىر ياخشىلىق.
تەكتەك ـ تەكتەك، ھا ـ ھا،
ئەلنىڭ ئۇز ئاتى.

سۆمبۈل بولۇر يوقۇ بارىم،
سەنسەن مېنىڭ مادارىم.
ماڭا قىلغىن بىر ياخشىلىق،
قۇلا ئېتىم ۋاپادارىم.
تەكتەك ـ تەكتەك، ھا ـ ھا،
ئەلنىڭ ئۇز ئاتى.

سۆزلە، سۆزلە، تىل، ياخشىلىق،
باھار چاغدا گۈل ياخشىلىق.
تا كۆرگۈمچە ئۇنتۇماسمەن،

تۆكۈلمىسۇن يەرگە قېنىم،
چىقمىسۇن ھېچ تەندىن جېنىم.
ئىزدەي سېنى بىزەبانىم،
ماڭا قىلغىن بىر ياخشىلىق.
تەكتەك ـ تەكتەك، ھا ـ ھا،
ئەلنىڭ ئۇز ئاتى.

نېدىن شۇنداق ئۇزۇن دۇمبىڭ[6]
يۇرىكىمگە چۈشتى غېمىڭ.
ئازار بەردىڭ جانىۋارىم،
ئاز بولغانمۇ كېچە يېمىڭ؟
تەكتەك ـ تەكتەك، ھا ـ ھا،
ئەلنىڭ ئۇز ئاتى.

چۆل تانابىن تارتسەن،
ئۈستۈڭگە بىزنى ئارتسەن.
سېنى چېپىپ يۈرگىنىم يوق
يىقىلىپ ئۆلسەم تاپسەن[7].
تەكتەك ـ تەكتەك، ھا ـ ھا،
ئەلنىڭ ئۇز ئاتى.

ھەسەنخان «بۇ يىگىت ئىشنى بۇزىدۇ» دەپ ئۇنىڭ ئېتىنى توختاتتى ۋە يىگىتلەرگە قاراپ:

ــ ئەي يىگىتلەر، ئەمدى سىلەر نەيزىنى ئىچىڭلارغا باغلاپ سىيرىلما قىلىپ، ئىككىدىن بولۇپ شەھەرگە كىرىپ مېنى ئادەم ئاسىدىغان دارنىڭ ئىككى تەرىپىدىن تېپىڭلار ! ــ دەپ دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى. ئۇ دېگەندەك دارنىڭ ئوڭ تەرىپىگە بېرىپ جايىنى تاللاپ تېپىپ تۇردى. ئۇنىڭ كەينىدىن كىرگەن يىگىتلەرمۇ ئۇنى ئىزدەپ تاپتى. بۇگۈن ھاۋازخاننىڭ دارغا ئېسىلىدىغان كۈنى بولۇپ، گۆر ئوغلى ۋە ھەسەنخانلار يىگىتلىرى بىلەن ئۇلگۈرۈپ كەلگەنىدى.

خۇنخار شاھ تەختىنى خىزمەتچىلەرگە كۆتۈرتۈپ، سەركەردىلىرىنىڭ ھمايىسى بىلەن دارنىڭ تۈۋىگە كېلىپ جايلاشتى. گۆر ئوغلى ۋە ئۇنىڭ يىگىتلىرى قارىسا، ئادەمنىڭ قۇلاقلىرىنى بوينىغا تۇمار قىلىپ ئېسىۋالغان جاللات بەتبەختلەر ھاۋازخاننىڭ بوينىغا ئارغامچىنى سېلىپ، قول ۋە پۇتلىرىنى مەھكەم تېڭىپ، دار تۈۋىگە ئەكېلىشتى.

گۆر ئوغلى يىگىتلىرى بىلەن ھاۋازخاننى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ غەزەپلەنگەن بولسىمۇ، ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئۆزىنى ئاران توختاتتى. خۇنخار شاھ ھاۋازخاننىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەي چىراغىم ھاۋازخان، كەل، ھېلىھەم بولسىمۇ كەچ ئەمەس، گۆر ئوغلىنىڭ دىنىدىن قايت، نېمە ھاجىتىڭ بولسا راۋا قىلاي ! ــ دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئامان بولسۇن بۇ ئالدامچى شېرىن جان،
تا ئۆلگۈچە سەندىن رازى بولۇرمەن،
نە قىلسا قىلىدۇ بىزنى ياراتقان.
قايتقىن، ھاۋاز گۆر ئوغلىنىڭ دىنىدىن.

بىر سۆزۈم بار، ئەمدى ئاڭلا ئېيتاي مەن،
ئاڭلىغىن سەن، ھاۋاز، مېنىڭ سۆزۈمنى،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا بۇنى، ھاۋازخان.
سولدۇرمايمەن باغدا سېنىڭ گۈلۈڭنى.

بىرنەچچىلەر تاپالمايدۇ مېنىڭ ئىزىمنى،
گۆر ئوغلىنىڭ دىنىدىن قايتساڭ، ھاۋازخان،
كۆردۈم بۇگۈن سەندەك كۆرپە قوزۇمنى.
ساڭا بېرەي گۈرۈجستان ئېلىمنى.

بويۇڭدىن ئايلانسۇن مېنىڭدەك ئاتاڭ،
خۇنخار شاھ دەر: ئېيتقان سۆزۈم شۇ بولدى،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا، مېنىڭ سۆزۈمنى.
قايغۇ بىلەن غۇسسىگە يۇرىكىم تولدى.

تۇز يېگەنسەن گۆر ئوغلىنىڭ قولىدىن،
«ياندىم» دە، قايتقىن سەن ئۆز دىنىڭغا،
قېچىپ ئۆتتۈڭ بۇلغار تېغى ئېلىدىن.
چىراغىم بەگ ھاۋاز، ساڭا نېم بولدى؟

ھاۋازخان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، كۆزى نەملىك، يۈرىكى غەملىك بولدى. ئۇ خۇنخارغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

دۇنيادا بارمىكىن مەندەك بىگۇناھ؟
خۇدايىم قىلمىسۇن بىزنى رويسىياھ.
مەنمۇ ئېيتاي، ئاڭلا سۆزۈمنى،
قۇلاق سال، ئەمدى سۆزگە، پادىشاھ.

سۇمبۇلدا قالدى دۇشمەنلەرگە مال،
سۆزۈم بار ئاغزىمدا گويا مىسلى بال.

ئارمان بىلەن دەردىم كۆپتۇر ئىچىمدە،
بۇ سۆزگە، شاھىم، ئەمدى قۇلاق سال.

ئايرىلىپ چىقتىم مەن چەمبىل بېلىدىن،
تۇزلار يېدىم گۆر ئوغلىنىڭ قولىدىن.
ئون يىل بولدى مەن دىنىغا كىرگىلى،
نېچۈك كېچەي گۆر ئوغلىنىڭ دىنىدىن.

خۇنخار شاھ ھاۋازخانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ناھايىتى غەزەپلەندى. ئۇ:

— جاللات، قېنى سەن؟ بۇنى دارغا تارت! — دەپ ھۆكۈم قىلدى.

جاللاتلار يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ھاۋازخانغا يېپىشتى. ھاۋازخانىنىڭ سىڭلىسى بالئايىم سەپ ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، ئاكىسىنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى ئاتتى. كېيىن ئۇ ئاكىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

قۇدرىتى كۈچلۈك ياراتقان جەببار،
بەندىدە يوقتۇر زەررە ئىختىيار.
ئىچىمدە بار دەردنى ئەمدى ئېيتايىن،
قۇلاق سال، ئاغاجان، ساڭا ئەرزىم بار.

بىر ئىسمىڭ رەھمانۇر، بىر ئىسمىڭ غەففار،
سەندىن ئۆزگە رەھىم قىلار كىمىم بار؟
رەھىم ئەيلە، قولۇمنى تۇت، ئاكام ئۆلمىسۇن،
ئايلىناي ئىسمىڭدىن رەسۇلى مۇختار.

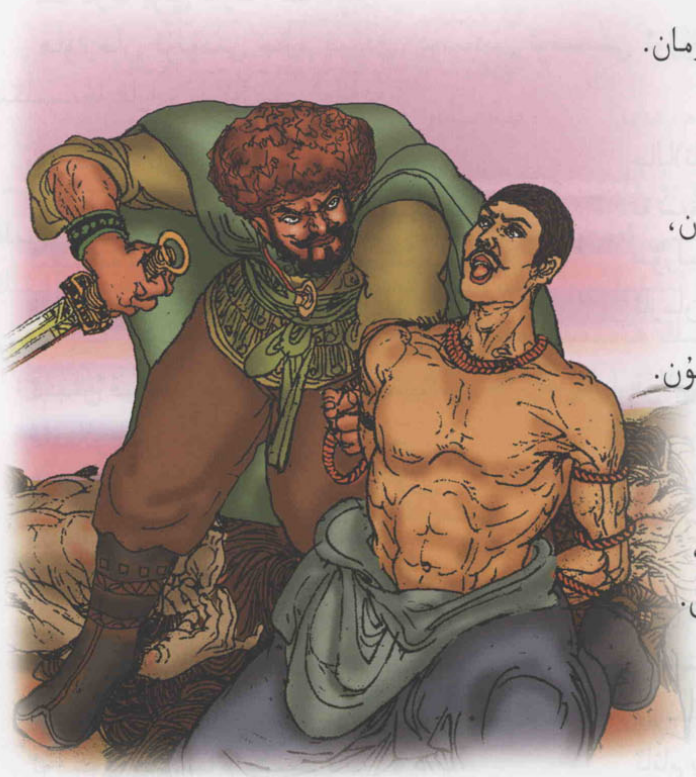

ياش ئورنىغا تۆكتۇم گويا قىزىل قان،
ئىش بولماس قۇدرەتلىك ھەقتىن بىپەرمان.
ئېيتاي ساڭا ئىچىمدىكى دەردىمنى،
قالمىسۇن كۆڭۈلدە بىر زەررە ئارمان.

غۇنچە گۈللەر، تېز ئېچىلىپ سولمىسۇن،
خۇدايا ھېچ بەندە مەندەك بولمىسۇن.
ئېتىڭدىن ئايلىناي، يارانقان جەببار،
رەھىم قىلىپ مەدەت بەر، ئاكام ئۆلمىسۇن.

قادىر ئاللا بۇ دەردىمگە نەزەر سال،
غېرىب بولۇپ زار يىغلىدىم قولۇم ئال.
رەھىم ئەيلە بېشىمغا، ئاكام ئۆلمىسۇن،
ئىسمىڭدىن ئۆرگۈلەي سېنىڭ زۇلجالال.

بالئايمدىن كېيىن ئانسى چىقىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

غېرىب بولدۇم ،ئوغلۇم، تۆكەي قىزىل قان،
قوزام، قىلاي بېشىمنى يولۇڭغا قۇربان،
ئىسمىڭدىن ئايلىناي ياراتقان رەھمان،
رەھىم ئەيلەپ قولۇمنى تۇت، قوزام ئۆلمىسۇن.

غېرىب بولۇپ زار يىغلايمەن بۇگۈن يەنە مەن،
ھىجران ئوتىدا جېنىم بىلەن كۆيمەكتىدۇر تەن،
ئېتىڭدىن ئايلىناي، ئەي قىرىق چىلتەن،
رەھىم ئەيلەپ قولۇمنى تۇت، قوزام ئۆلمىسۇن.

زار يىغلايمەن دائىم تىلەپ ھامان سۇبھى دەم،
بېشىمغا چۈشۈپتۇر يۇز مىڭ تۆگە غەم،
تەسەددۇقۇڭ بولايمەن روسۇلى ئەكرەم،
رەھىم ئەيلەپ قولۇمنى تۇت، قوزام ئۆلمىسۇن.

ھېچ كىشى بارالماس ئۇنىڭ قېشىغا،
قىيامەتتەك سەۋدالار چۈشتى بېشىغا،
قادىر ئاللا رەھىم قىل، كۆزدە يېشىغا،
رەھىم قىلىپ قولۇمنى تۇت، قوزام ئۆلمىسۇن.

ئۇشبۇ يەرلەر شاھى خۇنخار يەرلىرى،
خەۋەرسىزدۇر بۇندىن چەمبىل ئەرلىرى،
گۆر ئوغلىنىڭ ئۇلۇغ كامىل پىرلىرى،
رەھىم ئەيلەپ قولۇمنى تۇت، قوزام ئۆلمىسۇن.

گۈلئايىمنىڭ بىر تىلەكى شۇل ئەمدى،
خۇدايا، مەندەك قۇلغا رەھىم قىل ئەمدى،
بارچە پىرلەر مەدەت بېرەر كۇن ئەمدى،
رەھىم ئەيلەپ قولۇمنى تۇت، قوزام ئۆلمىسۇن.

گۆر ئوغلى يىگىتلىرى بىلەن بۇلارنىڭ نالىسىنى ئاڭلىدى، ئۇنىڭسىزمۇ بۇلارنىڭ دىلى ئېزىلگەنىدى. ئۇلار بۇ ئىككى بىچارىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ كۆڭۈللىرى بۇزۇلغان ھالدا ئاتلىرىنىڭ يالىسىغا يۆلەندى.

خۇنخار شاھنىڭ ھاۋازخانىنىڭ ئانا ـ سىڭىللىرى ئېيتقان سۆزلەرگە ئاچچىقى كەلدى. غەزەپ بىلەن:

ـــ تارت بۇنى دارغا ! ـــ دېدى.

ھاۋازخان ئۆلۇمنى جەزم قىلدى، دۇنيادىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، كۆزى نەملىك، دىلى غەملىك ھالدا سىڭلىسىغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

يۇرىكىمدە باردۇر مېنىڭ بىر غېمىم،
مەھەلسىز سولۇپتۇر رەڭگىم ـ چىرايىم.
ئىچىمدە دەردىم كۆپتۇر ئۇنى ئېيتايىن،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا بۇنى، چىراغىم.

ئېسەن قىلسۇن ئىگەم سېنىڭ بېشىڭنى،
قاغىلار يېمىسۇن سېنىڭ گۆشىڭنى.
قېشىمدا تۇرمىغىن، بوتىمدەك بوزلاپ،
«ئاكام! » دەپ ماڭا تۆكمە يېشىڭنى.

كۇچلۇك دېسەڭ يىغلا ھەققە، خۇدا، دەپ،
ئۆزۈڭ بەرگىن دەردىگە دەرمان دەپ.
بىر ياندىن سېنىڭ يىغاڭ ئۆرتىدى،
ئۆكسۇپ يىغلىما « جېنىم ئاكا! » دەپ.

جاللاتلارنىڭ بارچىسى تۇرار قېشىمدا،
نە سەۋدالار باردۇر مېنىڭ بېشىمدا.
سۆزلىرىمگە قۇلاق سالغىن، چىراغىم،
ئارمان باردۇر كۆزدىن ئاققان يېشىمدا.

قۇلاق سال، چىراغىم ، ئېيتقان سۆزۈمگە،
ئۆلۈم يېقىن كەلدى مېنىڭ ئۆزۈمگە.
«بالام! » دەپ باققان مېنى گۆر ئوغلى،
كۆرەلمەيدۇ مېنى ھازىر بېقىپ كۆزۈمگە.

ھەي دەرىخ، گۆر ئوغلىنىڭ قەدىرىن بىلمىدىم،
كۆزىنىڭ يېشىغا رەھىم قىلمىدىم.
دارنىڭ ئاستىدا يىغلاپ تۇرغاندا،
ئاتام بىلەن بەگلەرنى مەن كۆرەلمىدىم.

سېنىڭ ئۇچۇن سارغايدى مېنىڭ يۈزۈم، دەپ،
كۆزۈمگە تۇتىيا بولدى ئىزىڭ، دەپ.
دارىڭ تېگىدە كۆرسە گەر گۆر ئوغلى،
«ۋاي! » دەپ ئات قويمامدۇ كۆرەر كۆزۈم، دەپ.

كۆز توينۇدەك باقالمىدىم يۈزىگە،
قارىمىدىم ئۇنىڭ شېرىن سۆزىگە.
ئۇيان ـ بۇيان قارار ئەمدى چىراغىڭ،
بىگانىلەر كۆرۈنەرمۇ كۆزۈڭگە.

گۆر ئوغلى سۇلتانىڭ كۆڭلى تېخمۇ بۇزۇلدى. ھاۋازخانىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ سىڭلىسى كۆز يېشىنى سۈرتتى. شۇ چاغدا ھاۋازخانىڭ سىڭلىسى ئەتراپقا قاراپ تۇرغان تۇلپار لەيلى قىرنى كۆردى. ئۇنىڭ يېنىدا ئېتىلىشقا تەييار بولۇپ يولۋاستەك ئىنتىلىپ تۇرغان گۆر ئوغلىنى، ھەسەنخان بىلەن ئۇنىڭ تەييار تۇرغان يىگىتلىرىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاۋازخانىنى قوتۇلدۇرۇشقا تەييار تۇراتتى. ھاۋازخانىڭ سىڭلىسىمۇ ئەگەر گۆر ئوغلى بولسا شۇدۇر، دەپ گۆر ئوغلىغا قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

بېشىدىن كەتمىگەن ئەسلىي سەۋلىتى،
ئىلاھا، غەنىيمەت كەتسۇن شەۋكىتى.
بېشىدا تاجى، ئاستىدا ئېتى،
ئۇن يەتكەن يەرنى باسقان سەۋلىتى،
« ۋاي بالام! » دەپ يىغلاپ تۇرغان كىمىكدۇر؟

سۆزگە سۆزمەندەك غېرىب سۆزلەيدۇ،
ھەرنەرسە ئۆز غېمىنى كۆزلەيدۇ.
بېشىدا تاجى، ئاستىدا تۇلپار،
مىنگەن ئېتى توققۇز كۆكنى كۆزلەيدۇ،
بوتمەك بوزلاپ ئىگىرىغان كىمىكدۇر؟

قۇلاق سال سۆزۈمگە ئەمدى، ئاغاجان،
سېنىڭ ئۇچۇن بىر خۇداغا يىغلىغان.

ئەينى يېشى ئوتتۇزدىن ئۆتمىگەن ئۆزى،
ئاستىدا تۇلپار لەيلى قىر بولغان،
«ۋاي ئىنىم» دەپ زار يىغلىغان كىمىكىدۇر؟

شۇڭقارنى ئوۋلار ئوۋچى قىيادە،
نى ـ نى شاھلارنى قىلغان پىيادە.
ئەجەب ياخشى ئۆزى زىبا بىر يىگىت،
ھۆسنى ئۇنىڭ پەرىشتىدىن زىيادە،
بەدىر ئاتلىق دابىلبازچى كىمىكىدۇر؟

مىنگەن ئېتى توققۇز كۆكنى كۆزلەيدۇ،
سېنىڭ دەردىڭ بىلەن تاغنى تۇزلەيدۇ.
بىر ئەجەب كىشىدۇر يۇزلىرى نۇرلۇق،
«ۋاي بوتام!» دەپ ساڭا قاراپ بوزلايدۇ،
بەدىر ئاتلىق جەبىل بالداق كىمىكىدۇر؟

ھاۋازخان سىڭلىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ چىدىمىدى. تۇلپار لەيلى قىرنىڭ ئىسمىنى ئىشىتكەندىن كېيىن «راست ئېيتامدۇ، يالغانمۇ؟» دەپ تاقەت قىلالماي، جاللاتلارغا قاراپ:

ــ ئەي يارانلار، دۇنيادىن كېتىپ بارىمەن، ھەرنېمە بولسىمۇ كۆزۈمنى بىر ئېچىڭلار، كەڭ دۇنيانى يەنە بىر كۆرەي! ــ دېدى.

جاللاتلار ھاۋازخاننىڭ كۆزىنى ئاچتى، ھاۋازخاننىڭ كۆزى يورۇقلۇقنى ۋە گۆر ئوغلىنى كۆردى. گۆر ئوغلى بىلەن ھەسەنخاننى ۋە يىگىتلەرنى كۆردى. ئۇلارنى تونۇپ يۇرىكى يېرىلغۇدەك بولدى، خۇشلۇقتا بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

يىغلارمەن ئەمدى زار ـ زار،
كۆزدىن ياشىم ھەم ئاقار،
بارچە تاپقىنىڭ شاھ خۇنكار،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

سۆز ـ سۆزلىگىن قىزىل تىلىڭ،
باغدىكى تازا گۈلۈڭ.
گۈرۈجىستاندەك ئۇشبۇ ئېلىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

ئىچىمنى كۆيدۇرەر ئوتۇڭ،
كىم كۆتۈرەر سېنىڭ دەردىڭ؟
ئۇشبۇ تۇرغان كاتتا شەھرىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

بېشىمغا سالغان قەھرىڭ،
ئالمىدىم ھېچ سېنىڭ بەھرىڭ،
ئۇشبۇ تۇرغان گۈزەل شەھرىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

بۇزۇلماي گۈللىگەن رەختىڭ،
ھەمىشە ئۆرلىگەن بەختىڭ،
ئاستىڭدىكى تىللا تەختىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

كىم ئىشتۇر سېنىڭ زارىڭ،
قاتار بىلەن ھەمدە نارىڭ،
بۇندا تۇرغان ئالتۇن دارىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

دەپتەردە باردۇر خەتلىرىڭ،
يۇزگە يېقىن راۋاقلىرىڭ،
ئاستىڭغا مىنگەن ئاتلىرىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

ئىشتىمەسمەن سېنىڭ سۆزۈڭ،
سارغايتىمەن قىزىل يۇزۈڭ،
گۈلراھەتتەك ياخشى قىزىڭ،
يا ساڭا بولسۇن،يا ماڭا.

ئىچىڭگە چۈشەر ۋەھىملىرىڭ،
سۆزگە كېلۈر قايىملىرىڭ،
ئوردىڭدىكى ئايىملىرىڭ،
يا ساڭا بولسۇن، يا ماڭا.

خۇنخار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، جاللاتلارغا:
ــ ئۇنى دارغا تارتماي نېمىشقا كۆزىنى ئېچىپ قويىسىلەر؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى.
ھەسەنخان ئەمىر گۆر ئوغلىغا:
ــ بىز بۇنداق تۇرۇۋەرسەك ھاۋازخان ئۆلىدۇ. تېزرەك تىللا دۇمباقنى چالسىڭىز، ــ دېدى، كېيىن ھەسەنخان ئەمىر گۆر ئوغلىغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

دار تۇۋىدە زار يىغلايدۇ ھاۋازخان،
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا ئۇشبۇ سۆزلەرنى،
سۇ ئورنىغا كۆزىدىن ئاقار قىزىل قان.
تاۋاپ قىلاي ئىككى شەھلا كۆزلەرنى.
پاتمە بەرسەڭ ھاۋاز بالاڭ ئۆلمەستە،
ئاق، پاتمە بېرىپ، ئەمدى، ئاتاجان،
تۇرارمۇسەن بۇندا كېلىپ، ئاتىجان.
ياۋلارغا قويۇپ بېرىڭ بىزلەرنى.

ھاۋاز بالاڭ پەيمانىسى تولدىمۇ؟
ئەر يىگىتلەر دائىم قىلۇر خۇرۇشنى،
باغلاردىكى تازا گۈلۈڭ سولدىمۇ؟
سەپلەر بىلەن دۇشمەنلەرگە يۈرۈشنى.
پاتمە بەرسەڭ بىزگە ئەمدى، ئاتاجان،
ئاق، پاتمە بەرگىن، بىزگەئاتاجان،
بۇندا ئېچىلغان بال ھاۋازىڭ ئۆلدىمۇ؟
تاماشا قىل، يىگىت قىلسۇن ئۇرۇشنى.

ئىزدىگەن مەقسىتىڭ ھەقتىن تېپىلدى،
سەۋدالارغا قويما مېنىڭ بېشىمنى،
يىگىتلەرنىڭ بارچىسى شۇنداق غاپىلدى.
ھەسەنخانلار تۆكەر كۆزدىن يېشىنى.
تۇرارمۇسەن ئەمدى قاراپ، ئاتاجان،
يىگىتلەرگە جاۋاب بەرگىن، ئاتاجان،
بۇرۇنراق ئۇرساڭلارچۇ تىللا دۇمباقنى.
تاماشا قىل ھەسەنخانىڭ ئىشىنى.

ئەمىر گۆر ئوغلى ھەسەنخانىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قولىغا تىللا دەستىلىڭ قامچىسىنى ئالدى، ئالتۇن گەردىشلىك جەڭ دۇمبىقىنى چالدى. يىگىتلەرگە قاراپ:
ــ سىلەر ھاۋازخاننى قۇتۇلدۇرۇڭلار! مەن خۇنخار شاھ بىلەن ئېلىشىمەن، ــ دەپ ئوقيا، قورال-لىرىنى قولىغا ئالدى، يىگىتلەرگە قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئالماس قىلىچلار دەستىگە،
يولۋاسلاردەك شىرىللاپ،
قارىماڭ بەلەندى پەستىگە،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.
ئاتنى چېپىڭلار قەستىگە،
دوندۇر[8] ھاۋازخان ئۇستىگە.
قاچسۇن دۇشمەن دۇرۇلدەپ،
يىگىتلەر شىردەك شىرىلداپ.
بېشىدىدۇر قالپاقلىرى،
تۇغ ـ بايراقلار لەپىلدەپ،
يېنىدىدۇر پىچاقلىرى،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.
خام كۈمۈشتۇر ياراغلىرى،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.
كاتتا ـ كاتتا قويلاردىن ئۆت،
بېسىپ يانجىپ مىسلى قۇرت،
ئارغىماق ئاتلار غىرىلداپ،
ھاۋازىڭىز مىسلى بۇلۇت،
تىللا قالقان دىرىلداپ،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

قەلئە بېشىنى ئالسۇن تۇمان،
بۇگۈن بولدى ئاخىر زامان،
يىگىتلىرىم بولۇڭ پالۋان،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

يىگىتلەر ئاتقا مىندى،
ھاۋازخانىڭ كۆڭلى تىندى،
ئالغان ئالغانىڭ ئەمدى،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

قوشۇن كېلۇر ھەربىر سەپتە،
توپ ـ توپ بولۇپ رەستە ـ رەستە،
ئۇرۇش قىلار چەپ ۋە راستە،
دۇندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

ئات قويۇڭ بەلەن پەستىگە،
ئېلىپ قىلىچلار دەستىگە،
قانلار تۆكۈپ دار ئۇستىگە،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

ھاۋازىم بولدى يېتىم،
مەيداندىن چىقسۇن ئېتىم،
بۇگۈن قاينىڭلار يىگىتىم،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

قىرىڭ، چېپىڭ قىزىل باشنى،
بويىڭلار تاغۇ تاشنى،
كۆرسۇن رۇستەم بۇ سوقۇشنى،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

يۇرەكلىرى بولسۇن پارچە،
ئات كۆتۈرۈڭ ھەممە ـ بارچە،
باش كۆتۈرمەڭ جەڭدىن شۇنچە،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

يىگىتلەر كۆڭۈل پاسىبان،
قۇلاق سېلىڭلار ئارسلان،
سۆز قىلىدۇ گۆر ئوغلى خان،
دوندۇر ھاۋازخان ئۇستىگە.

جەڭنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ، ئەمىر گۆر ئوغلى ئايخان، كۇنخان، بۇلبۇلخان، چىڭگىسخان، ھەسەنخان قاتارلىق قىرىق تاجدار ۋە باشقا سەركەردە ياشلارنىڭ ھەر بىرىگە بىر قۇر قاراپ چىقتى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ مىڭدىن يىگىتلىرى بار ئىدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە پاتمە بەردى، ئۇلار دۇشمەنلىرىگە ئات سالدى. قىرغىنچىلىق، ئۇرۇش، سۆرەش، كۆزلىرىنى ئويۇش، قۇلاقلىرىنى كېسىش باشلاندى. يەتتە كېچە ـ كۇندۇز تىنماي جەڭ قىلدى. ئېرىقلاردا سۇ ئورنىغا قان ئاقتى، خۇنخار شاھنى يېڭىپ ئوردىسىغا تىقتى.

خۇنخار شاھ يېڭىلگەنلىكىنى بويىنىغا ئېلىپ، ئامانلىق تىلەپ گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا كىشى ئەۋەتتى، گۆر ئوغلى ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئامانلىق بەردى. خۇنخار شاھنى ئۆز ئالدىغا قىچقىرتتى. ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، ئۇلارنى كاناي ـ سۇناي چالدۇرۇپ ياخشى قارشى ئالدى، ھەممىسى ئاداۋەتلىرىنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلاپ خۇشال بولۇشتى.

ئەمىر گۆر ئوغلى سۇلتان خۇنخار شاھ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئەمىر گۆر ئوغلى خۇنخار شاھ بىلەن خوشلىشىپ ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىدىغان چاغدا، خۇنخار شاھ بارلىق خەزىنىسىنى ئىككىگە بۆلدى. ئۇنىڭ بىرىنى ئەمىر گۆر ئوغلىغا سوۋغا قىلىپ تۇتتى. قېچىرلارغا يۈكلىتىپ، ئۇچ كۇنلۇك يەرگىچە ئۇلارنى ئۇزىتىپ چىقتى. ئەمىر گۆر ئوغلى خۇنخار شاھ بىلەن خوشلىشىپ، ئۆزى چەمبىل بەلگە قاراپ ماڭدى.

ئۇلار چەمبىلگە يېتىپ كەلگەندە پۇتۇن ئاھالە ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ: «ھارماڭ، گۆر ئوغلى»، «ھارماڭ، ھاۋازخان»، «ھارماڭ، ھەسەنخان»، «ھارماڭ، تۆرىلەر» دەپ كۇتۇۋالدى.

گۆر ئوغلى ئۆزىنىڭ تاجىسىنى ھاۋازخانغا كىيدۇردى، مۆھرىنى ئۆتكۇزۇپ بەردى. شەھرى چەمبىلنىڭ نەغمە ـ ناۋالىرى بىلەن، غەيرىي ئاتىنى، ياۋمەت ئېلىنى، قاتاردىكى نارىنى، خەزىنىدىكى بارىنى ھاۋازخانغا تاپشۇرۇپ بەردى. پۇتۇن ئەلگە قىرىق كېچە ـ كۇندۇز توي قىلىپ بېرىپ، ھاۋازخانىنى شاھلىققا كۆتۇردى.

بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ تاغىسى ئەھمەد خانىنىڭ ئوغىسى قاينىدى. ئۇ ئۆز بېشىغا پاناھ ئىزدەپ بىرنەچچە كۇن يول يۇرۇپ بىر شەھەرگە يەتتى، بۇ زەڭگىلەرنىڭ شەھىرى ئىدى. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئون لەك لەشكەر جەمئىي قىلغانىدى، ئەھمەدخان ئۇلار بىلەن كۆرۈشۇپ:

ــ ئەي پادىشاھىئالەم، ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ لەشكەرلىرى جەڭلەردە ئۆلۈپ ئازغىنە كىشى بىلەن قالدى. ئازراق ئادەم بەرسىلە ئۇنىڭ يۇرتىنى بېسىۋالغىلى بولىدۇ ! ــ دېدى.

زەڭگىلەر پادىشاھى ئەھمەدخاندىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ــ سېنىڭ مۇشۇ سۆزۈڭ راستمۇ؟ ! ــ دەپ سوردى. ئۇ:

ــ راست ! ــ دەپ مىڭ يەردىن قەسەم ئىچتى.

زەڭگىلەر پادىشاھى ئەمىر گۆر ئوغلىغا ئەلچى ئەۋەتتى. ئۇلار چەمبىلگە يېتىپ كەلگەندە، گۆر ئوغلىنىڭ ياساۋۇللىرى ئەلچىلەردىن:

ــ سېلەر نېمە ئادەملەر؟ ــ دەپ سوردى.

ئەلچىلەر:

ــ بىز ئەلچى ! ــ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ياساۋۇللار ئەلچىلەرنى گۆر ئوغلىغا مەلۇم قىلدى. ئەمىر گۆر ئوغلى ياساۋۇللاردىن ئۇلارنى تەلەپ قىلدى. ياساۋۇللار ئەلچىلەرنى ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ ئالدىغا باشلاپ ئەكىردى. ئەلچىلەر ئۆزلىرىنىڭ زەڭگىلەر شاھىنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، ئەمىر گۆر ئوغلىغا بىر پارچە خەت سۇندى. ئەمىر گۆر ئوغلى ئۇ خەتنى ئوقۇپ كۆردى. ئۇنىڭدا ئاجايىپ ـ غارايىپ سۆزلەر بار ئىدى. ئەمىر گۆر ئوغلى يېنىدىكىلەرگە قاراپ:

ـــ ئەي شاھزادىلەر، پالۋانزادىلەر، بۇ خەتنى ئاشكارا ئوقۇيمۇ ياكى مەخپىيمۇ؟ ! ـــ دەپ سورىدى.

ئۇلار بىر ئېغىزدىن:

ـــ ئاشكارا ئوقۇڭ، بىزمۇ ئاڭلايلى ! ـــ دېدى.

ئەمىر گۆر ئوغلى خەتنى ئاشكارا ۋە ئۇنلۇك ئوقۇدى.

ئۇنىڭدا:

« ئەي ئەمىر گۆر ئوغلى، ئاگاھ ۋە دانا بولغىنىكى، بۇ خەتنى ساڭا مەن زەڭگىلەر پادىشاھى يېزىۋاتىمەن. مۇشۇ خەت تەگكەن ھامان قولۇڭدىكى بارلىق مۇلكۇڭنىڭ يېرىمىنى ماڭا بېرىسەن، خوتۇنۇڭ ئىككى بولسا بىرىنى بېرىسەن، بولمىسا جەڭگە تەييارلان ! » دېگەن جۇملىلەر بار ئىدى.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ خەتنى ئاڭلاپ ئىنتايىن غەزەپلەندى. ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ يېنىدىكى شاھزادىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەلچىلەرنى دارغا ئېسىشنى تەلەپ قىلدى، پەقەت ھاۋازخان بۇ پىكىرگە قوشۇلمىدى، ئۇ:

ـــ ئەي ئاتا، ئەي ئوردا ئەھلى، ئەلچىدە گۇناھ يوق ! گۇناھ ئۇلارنىڭ پادىشاھىدا ! ـــ دەپ ئۇلارنى ئۆلتۈرمەسلىكنى تەكلىپ قىلدى.

ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ ئاچچىق قاياناپ تاشقانلىقتىن ئەلچىلەرنىڭ قۇلاق ـ بۇرنىنى كېسىپ بويـ
ـنىغا ئاستى ۋە ئەمىر گۆر ئوغلى ئۇلارغا:
ـــ بۇ يەردە نېمىنى كۆرگەن بولساڭ پادىشاھىڭگە شۇنى ئېيت! ـــ دەپ خىتاب قىلىپ ھەيدىۋەتتى.
ئۇلار كەتكەندىن كېيىن ئەمىر گۆر ئوغلى قولىدىكى ئالتۇن ئاياقتا شەربەت تولدۇرۇپ:
ـــ بىر دۇشمەندىن قۇتۇلساق، يەنە بىرى پەيدا بوپتۇ. شۇ يەردە تۇرغان يىگىتلەر ئىچىدىن بۇ شەر ـ
بەتنى قولۇمدىن ئېلىپ ئىچىپ، زەڭگىلەر ئۈستىگە قوشۇن تارتىپ بېرىپ ئەدىپىنى بېرىدىغان ئەزىمەتـ
لەردىن كىم بار؟ ـــ دەپ سورىدى.
ھېچكىمدىن سادا چىقمىدى. ئەمىر گۆر ئوغلى بۇ سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكىتلىدى، ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇندىمىدى. شۇ چاغدا ھاۋازخان ئولتۇرغان يېرىدىن چاچراپ تۇردى ۋە:
ـــ شەربەتنى مەن ئىچەي، جەڭگە مەن باراي، ئاتا! ـــ دېدى.
گۆر ئوغلى:
ـــ ھەي بالام، بېلىقنىڭ تىرىكلىكى سۇ بىلەن، مېنىڭ تىرىكلىكىم سەن بىلەن. بىز ئايرىلىپ ئۈچ ئايدا كۆرۈشتۇق. ئەمدى كەتسەڭ مېنىڭ ھالىم قانداق بولار؟! ـــ دېدى.
ھاۋازخان ئۆزىنىڭ تەلىپىدە قاتتىق تۇردى. ئەمىر گۆر ئوغلى ئائىلاج ھاۋازخانغا تۇلپار لەيلى قىرنى توقۇپ بەردى، بېشىغا دۇبۇلغىسىنى كىيدۈردى، قولىغا نەيزىسىنى تۇتقۇزدى، پاتمە بېرىپ خوشلاشتى.
ھاۋازخاننىڭ دۇشمەنلىرى:
ـــ بېشى چوڭ ھاۋازخان ھازىر بېرىپلا بېشىنى يەيدۇ! ـــ دېيىشتى.
ھاۋازخان خۇداغا سېغىنىپ يالۋۇرۇپ چۆللەرنى كەزدى. يامغۇر سۇيىنى ئىچىپ يۇرۇپ بىر تاغقا چىقتى. ئۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە ياتقان سان ـ ساناقسىز زەڭگىلەرنىڭ قوشۇنىنى كۆردى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە: «‹مەن بۇلارنى كۆرۈپ، قۇرۇق قول بىلەن زەڭگىلەرنى پالانى يەردە كۆردۇم› دەپ قايتىپ بارسام بەگلەر ئاتامغا: ‹ئوغلۇڭ ھاۋازخان لاپخور، قورقۇنچاق، بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بۇ گەپنى توقۇپ كەپتۇ، دېيىشىدۇ. ئەڭ ياخشىسى، مەن بۇلاردىن ئېنىق بىر خەۋەر ياكى مەلۇمات ئېلىپ باراي» دېدى. ئۇ شۇ يەردە يۇرۇپ نامازشام ۋاقتىدا زەڭگىلەرگە يېقىن باردى. زەڭگىلەر بېشىنى قىزىل ياغلىقتا تاڭغانىدى. شۇ ھالدا ئۇلاردىن ئون ئىككى مەڭ لەشكەر سەپ تارتىپ، بىر ـ بىرىگە:
ـــ گۆر ئوغلىنىڭ لەشكىرى كېلۇرمىش، شۇنىڭدىن خەۋەردار بولۇڭلار! ـــ دېيىشكىنىنى ئاڭلىدى.
ھاۋازخانمۇ بېشىنى قىزىل ياغلىق بىلەن چىگىپ، چىرايىنى ئۆزگەرتىپ:
ـــ خەۋەردار بولۇڭلار، خەۋەردار بولۇڭلار، ـــ دەپ ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىردى. زەڭگىلەر ئۇنىڭ ھاۋازخان ئىكەنلىكىنى بىلمىدى.
ھاۋازخان ئېتىنى بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۇلارنى ئارىلىدى. تۇن يېرىمدا ئۇ بىر چېدىرغا كېلىپ قالدى. بۇ چېدىر باشقا چېدىرلاردىن ھەممە تەرەپتىن ئايرىلىپ تۇراتتى. بۇ زەڭگىلەر پادىشاھىنىڭ قىزىنىڭ چېدىرى ئىدى. ئۇ قىزنىڭ قىرىق كېنىزىكى بار ئىدى، ئۇ قىزغا شۇلار قارايتتى. ھاۋازخان چېدىرنىڭ ئىشىكىگە يېقىن باردى، ئىشىكتىن چېدىرنىڭ ئىچىگە قارىدى. ئۇ چېدىر ئىچىدە ناھايىتى نۇرغۇن پانۇسلارنى كۆردى، پانۇسنىڭ يورۇقىدا قىرىق كىچىك تەختە ئۇخلاۋاتقان قىزنىڭ قىرىق كېنىزىكىنى كۆردى، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىز تەختە ياتقان شاھنىڭ قىزىنى كۆردى.
ئۇ ئاستا بېرىپ شاھ قىزنىڭ قولىدىكى قىممەت باھالىق ئۈزۈكنى كۆرۈپ، تۇرۇپ قالدى، كېيىن

قىزنىڭ قولىدىن ئۇزۇكنى ئالدى، بېشىدىن روملىنى ئالدى، چېدىردىن چىقىپ ئېتىنى مىندى.

ــ خەۋەردار بولۇڭلار، خەۋەردار بولۇڭلار، ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ لەشكىرى كەلدى ! ــ دەپ جار سېلىپ يۈرۈپ تاڭ ئاتقۇچە ئۆزى زەڭگىلەرنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى بۇ غوۋغادىن ئويغانغان قىز قارىسا قىممەت باھالىق ئۇزۇك، بېشىدىكى روملى يوق. قىز بۇ ئىشتىن ئەجەبلەندى، قىز: «بۇ يەرگە مۇشۇ قىرىق كېنىزەكتىن باشقا ئىنس ـ جىن كىرمىسە، ئۇ ـ زۇك بىلەن رومالنى مۇشۇ نېمىلەر ئالمىسا، باشقا كىم ئالىدۇ؟ » دەپ ئۇلارنى ئوغرى تۇتۇپ قىستاشقا باشلىدى.

شۇ چاغدا بۇ غوۋغانىڭ ئېنىق خەۋىرى قىزنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. قىزنىڭ قېشىغا كىرگەن ئاتىسى:

ــ قىزىم، ھازىر چۇقان كۆتۈرۈپ، بۇلارنى ئوغرى تۇتمىدىغان چاغ ئەمەس، يىتكەن بولسا مەيلى. مەن شەھەرگە كىرگەندە ئەڭ ياخشى ئۇزۇك، يارىغۇدەك رومال ئېلىپ بېرەي، ــ دەپ ئۇنى پەس قىلدى.

قىز ئاتىسىنىڭ سۆزىگە كۆنگەن بولسىمۇ، كېنىزەك قىزلارنى:

ــ سەنلەر بولمىساڭمۇ چېدىردا مەن ئۆزۈم يالغۇز قورقماي يېتىۋېرىمەن ! ــ دەپ يېنىدىن ھەيدەپ چىقاردى. ئۆزى چېدىردا يالغۇز قالدى.

ھاۋازخان تاغ ئۈستىگە چىقىپ ئىككى رەكەت شۈكرانە نامىز ئوقۇدى. ئاندىن كېيىن ئۆزى ئەكەلگەن ئۇزۇك بىلەن رومالنى گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارماقچى بولدى، كېيىن ئۇ: ئاتام گۆر ئوغلىغا بۇنى ئېلىپ بېرىپ دۈشمەن ئەھۋالىنى خەۋەر قىلسام چىنپۇتەر، رەقىبلىرىمىز: ھاۋازخان بۇنى بىر يەردىن سېتىۋېلىپ ئەكەلگەن، دەپ ئىشەنمەي مېنى مەسخىرە قىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى قىزنىڭ ئۆزىنى ئېلىپ قاچاي، دېگەننى ئويلىدى، بۇ تەدبىر ئۇنىڭغا ياقتى. كەچ كىرىشى بىلەن ئۇ چېدىرغا يەنە باردى. چېدىرنىڭ ئىشىكىنى ئاستا ئېچىپ كىرىپ، يالغۇز ياتقان قىزنى كۆردى. چېدىرنىڭ ئىشىكىدىن كىرگەن مەيىن شامالدا ئۇنىڭ چاچلىرى يەلپۇنۇپ تۇراتتى. قىز ئايئاق بېلىقتەك ياتقان بولۇپ، ھاۋازخانىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. ئۇ ئاستا بېرىپ قىزنىڭ بىر قولىنى تۇتتى.

قىز ئويغاندى، ئۇمۇ ھاۋازخاننىڭ قولىنى تۇتۇپ ئورنىدىن تۇردى.

ــ ئوغرىنى تۇتتۇم ! ــ دەپ قىلىچىنى غىلاپتىن سۇغۇردى ئۇ ھاۋازخانغا قاراپ، ــ سېنى ئەمدى چاپايمۇ؟ ــ دېدى.

ھاۋازخان قىزغا قاراپ چىرايلىققىنا قىياپەتتە ۋىلىققىدە كۈلدى. ھاۋازخاننىڭ بۇ كۈلكىسىگە قىزنىڭ نەزىرى چۈشتى. ئۇ ھاۋازخاننىڭ ئايدەك يۈزىگە، گۈل غۇنچىسىدەك لېۋىگە، چولپاندەك كۆزىگە ئەجەبلىنىپ قارىغاندا، ھاۋازخاننىڭ پېشانىسىدىن چاقماقتەك ئېتىلىپ چىققان بىر ئوت قىزنىڭ سىنەسىدە جاي ئالدى. شۇ چاغدا قىز:

ــ ئەي يىگىت، بېشىڭدا ئەجەل تىغى ئويناۋاتسا، سەن نېمە ئۈچۈن يىغلىماي كۈلىسەن؟ ئۆلۈمدىن قورقمامسەن؟ ! ــ دەپ سورىدى.

ھاۋازخان خاتىرجەم ھالدا:

ــ ئەي ئايئاق قىز، ئۆلۈمدىن قورققان ئادەم سېنىڭ يېنىڭغا كىرەمدۇ؟ ! ــ دەپ سوئال بىلەن جاۋاب بەردى.

قىز ھەيران بولۇپ:

ــ جىنمۇسەن، پەرىمۇسەن ؟ ياكى ئادەممۇ؟ ماڭا راستىڭنى ئېيت ! ــ دېدى.

هاۋازخان:

— ئەي خېنىم، بىلسىڭىزمۇ بىلىك، بىلمىسىڭىزمۇ بىلىك! مەن ئەمىر گۈر ئوغلىنىڭ بالىسى هاۋازخان دېگەن يىگىت بولىمەن، — دېدى.

— هاۋازخان دېگەن بىرمۇ ياكى ئىككىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

هاۋازخان:

— هاۋازخان دېگەن بىر، مانا مەن شۇ! — دەپ جاۋاب بەردى.

قىز:

— هاۋازخان دېگەن شۆھرىتىگە قاراپ مەن سېنى بېشى بۇتتەك، قولى شاخ چىنارەك دەپ ئويلىسام، ئۆزۈڭ ياشقىنا بىر يىگىت ئىكەنسەن. كۆرمىدىڭمۇ، مانا شۇ لەشكەرلەرنىڭ هەممىسى سېنى تۇتىمىز دەپ مۇشۇ يەردە ياتىدۇ. ياش ئۆلۈپ كەتمىگىن، بۇ يەردىن تېزرەك چىقىپ كەت! — دېدى.

هاۋازخان:

— خېنىم، مەن بۇ يەردىن سىزنى ئالماي چىقىپ كەتمەيمەن! — دېدى.

قىز چۆچۈپ:

— بىزنىڭ بۇ يەردىلىكىمىزنى ئاتام ئاڭلىسا، هەر ئىككىمىزنى ئۆلتۈرىدۇ، بىز ياش تۇرۇپلا ئۆلۈپ كېتىمىز! — دېدى.

هاۋازخان قىزنى بىللە ئەكەتمىسە، بۇ يەردىن چىقمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇردى.

تاڭ يېقىنلىشىپ قالغانىدى. قىز:

— ئەي يىگىت، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىك، ماڭىمۇ قىلدىك. بوپتۇ، بۇ يەردە تۇتۇلۇپ قېلىپ ئۆلگۈچە، سەن بىلەن بىللە بولغىنىم ياخشىراق، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىملىرىنى يۆتكىدى، بىر توپ دۇر-دۇندا بېلىنى باغلاپ ئاتقا مىندى. هاۋازخانغا ياندىشىپ، «چۇھ! جانىۋار!» دەپ ئاتلىرىنى قامچىلاپ زەڭگىلەر قوشۇنى ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى.

قىزنىڭ كېنىزەكلىرى ئەتىسى «شاھ قىزىنىڭ قولىغا سۇ بېرەيلى» دەپ چېدىرغا كىرسە، قىز يوق.

ــ ۋاي پادىشاھىئالەم، قىزلىرى يوق، بىرى ئېلىپ قېچىپتۇ! ــ دەپ چۇقان كۆتۈرۈپ شاھنىڭ قېشىغا كىرىشتى.

پادىشاھ:

ــ قوۇرئەندازلار، بارمۇسلەر؟ قىزىمنى كىم ئېلىپ قاچقانلىقىنى ماڭا مەلۇم قىلىڭلار! ــ دېدى.

سارايدىكى قوۇرئەندازلاردىن شاھ بىلەن سەپەرگە بىللە چىققانلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ:

ــ ئۇلۇغ شاھ، قىزلىرىنى ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ ئوغلى ھاۋازخان ئېلىپ قېچىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

شاھ سەردارلىرىنى يىغدى، ئۇلارغا:

ــ دەرھال ئاتلىنىڭلار! ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ ئوغلى ھاۋازخان بىلەن قىزىمنى تېرىك تۇتۇڭلار! ــ دەپ ئەمر قىلدى.

توقسان مىڭ سىپاھ كاناي ـ سۇناي چېلىپ، ھاۋازخانىنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھاۋازخانىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ كېلىپ:

ــ ئەي ئەمىر گۆر ئوغلى، ھاۋازخان سەن كىشىنىڭ يۇرتىغا تىنچ كېلىپ، تىنچ كەتمەي، شاھىمىزنىڭ قىزىنى ئوغرىلاپ قاچساڭ بولامدۇ؟ سەن مەرد يىگىت بولساڭ، قىزنى بىزنىڭ قولىمىزدىن ئال! ــ دەپ ۋارقىراشتى.

ھاۋازخان ئېتىنىڭ بېشىنى ئارقىسىغا بۇرىدى.

ــ ئەي ئەبلەخ يەزىدىلەر، نېمە دەۋاتىسەن؟! ــ دېدى.

قىز ھاۋازخانىنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ تۇرۇپ:

ــ ئەي غوجام، تىل دېگەن بىر يەلدۇر، پەرۋا قىلمىساقلا ئۆتۈپ كېتىدۇ. يولىمىزدىن قالمايلى! ــ دېدى.

ھاۋازخان قىزنىڭ سۆزىگە كىرمىدى، يالۋۇرسىمۇ ئۇنىمىدى.

ــ ئاللاھۇ ئەكبەر! ــ دەپ تەكبىر ئېيتىپ جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ئۆزى يالغۇز ئوچ كەچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلدى. بىرنى ئۆلتۈرسە ئونى، ئوننى ئۆلتۈرسە يۈزى ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلدى. ئاخىر ھاۋازخان ھالسىراپ ئارقىسىغا ياندى. ئېتى ئۇنى ئېلىپ بەش كۈنلۈك يولنى بىر كۈندە دېگۈدەك بېسىپ ماڭدى. زەڭگىلەر شاھى مەشھۇر تورچىلارنى يىغىپ ھاۋازخانىنىڭ يولىغا تور تاشلاتقۇزدى، شۇ تورلاردىن بىرى ھاۋازخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ چۈشتى.

ھاۋازخان ئېتى بىلەن، قىزمۇ ئېتى بىلەن شۇ تورغا چۈشۈپ قالدى. ھاۋازخانىنىڭ مىنگەن ئېتى تورنى تېپىپ يىرتىپ قېچىپ چىقتى. ئات قىپقىزىل قانغا بويالغان ھالدا كېلىپ گۆر ئوغلىنىڭ تەختىگە تۇمشۇقىنى تىرەپ تۇردى.

زەڭگىلەر شاھى ھاۋازخان بىلەن قىزنى تۇتۇپ كەلتۈرۈپ ئۇنى دارغا ئاستۇرماقچى بولدى. بۇ پادىشاھنىڭ بىر ۋەزىرى بار ئىدى، ئۇ بۇرۇن گۆر ئوغلىغا خىزمەت قىلىپ ئۇنىڭ تۇزىنى يېگەنىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئەي پادىشاھىئالەم، بۇ بىر بالا! بۇنى ھازىر دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرگىنىڭىز بىكار، بۇنى بىز تېرىك تۇتۇپ تۇرساق ئاتىسى ئۇنى قۇتۇلدۇرۇشنى تەمە قىلىپ لەشكەر تارتىپ كېلىدۇ، ئۇنى شۇ چاغدا

ئاتىسىنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ دارغا ئاسساق، سىزنىڭ شاھلىق سەلتەنىتىڭىزنىڭ شۆھرىتى ئەلگە تارىلىدۇ، ــ دېدى.

بۇ سۆز ئۇنىڭغا ياقتى، ھاۋازخاننى زىندانغا سالدى، قىزنى بىر چېدىرغا چۈشۈردى. شاھ زىندان باققۇچى گۇندىپايغا:

ــ ھاۋازخانغا ئىنسان بالىسىغا سالمىغان زۇلۇمنى سېلىپ ئازابلا ! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى.

شاھنىڭ قىزى ئاخشىمى گۇندىپاينىڭ قېشىغا كېلىپ:

ــ ئۇنى ئازابلىماي، پاختىنىڭ ئىچىدە ئوتنى ساقلىغاندەك ئاسرا ! ــ دەپ بىر زىنجە ئالتۇن بەردى ۋە قايتىشىدا، ــ ئەگەر گېپىمگە كىرمەي يىگىتنى ئازابلايدىغان بولساڭ گۆشۈڭنى يەپ، سۆڭىكىڭنى پۈركۈيمەن ! ــ دەپ ھەيۋە قىلدى.

تۇلپار لەيلى قىرنىڭ گۆر ئوغلىنىڭ تەختىگە تۇمشۇقىنى تىركەپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن چوڭ كىچىك ھەممە كېلىپ ئاتىنىڭ بېشىنى سىلىدى. ئەمىر گۆر ئوغلى ئاتىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ ئەي جانىۋار، ۋاپادار ئوغلۇم ھاۋازخان قېنى؟ ــ دەپ سورىدى.

ئات كىشنەپ ـ كىشنەپ، يەرنى چاپچىپ، بېشى بىلەن زەڭگىلەر پادىشاھى چۈشكەن تەرەپنى كۆرسەتتى. ئەمىر گۆر ئوغلى يېنىدىكى قىرىق تاجدار شاھزادە، بەگزادىلەر بىلەن ئۇلارنىڭ قوشۇنىدىن ئون مىڭدىن ئارتۇق لەشكەرنى جەڭگە تەييارلىدى. ناغرا، كاناي ـ سۇنايلىرىنى چالدۇرۇپ، تۇغ ـ ئەلەملىرىنى لەپىلدىتىپ تۇلپار لەيلى قىرنى ئالدىغا سېلىپ زەڭگىلەر پادىشاھى تەرەپكە ماڭدى.

بىر ئاي يول مېڭىپ ئۇلارغا يېقىن كېلىپ چۈشتى، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تىكتى.

زەڭگىلەر پادىشاھى ئۇلارنىڭ بىرمىڭ ئالتە يۈز تۇغ ـ ئەلەم بايراقلىرىنى كۆردى. ئۇ:

ــ بىر ئەلەم مىڭغا ئىشارەت، مەن گۆر ئوغلىنىڭ لەشكىرىنى «بەك ئاز» دەپ ئاڭلىغان، لېكىن

ئۇلار ھېلىمۇ جىقكەن، ــ دېدى يېنىدىكى كىشىلەرگە.

ئۇ ئاخىردا گۆر ئوغلىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى كۆردى. ئۇنى بىلىدىغانلار زەڭگىلەر شاھىغا:

ــ ئەنە، گۆر ئوغلى! ــ دەپ كۆرسەتتى.

زەڭگىلەر شاھى چېدىرغا قايتىپ كېلىپ، گۈندىپايىنى چاقىردى، ئۇنىڭغا:

ــ ئېگىزلىكى ئىككى يۈز غۇلاچ دار راسلاپ، ھاۋازخانىنى شۇ دارغا ئېسىپ قوي! ــ دەپ ئەمر قىلدى. گۈندىپاي شۇنداق قىلدى.

ئەمىر گۆر ئوغلى ھاۋازخانىنى داردا كۆرۈپ:

ــ ئاھ بالام! ــ دەپ ھاردۇق ئالماي، توپىسىنى قاقماي جەڭگە تەييارلاندى. پالۋانلارغا قاراپ، ــ تۇرۇڭلار، يىگىتلەر! تەييارلىنىڭلار، جەڭ قىلىمىز! ــ دەپ مەيدانغا ئات سالدى.

ئۇلار زەڭگىلەر لەشكىرى بىلەن يىگىرمە بىر كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلدى. زەڭگىلەر پادىشاھى بۇلارنىڭ جەڭدىن قول يىغمىغىنىنى كۆرۈپ، يېنىدىكى كىشىلەرگە:

ــ بىز جەڭ قىلساق، ئەڭ كۆپ بولغاندىمۇ بىرەر ـ يېرىم كۈن جەڭ قىلالىتۇق. بۇلار مەست بولغان بۇغرىدەك باش ـ ئايىغى يوق جەڭ قىلىدىكەن، ــ دېدى.

شۇ چاغدا شاھنىڭ يېنىدىكى ھېلىقى ۋەزىر:

ــ سەن ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ جاندىن ئەزىز ئوغلى ھاۋازخانىنى ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ دارغا ئېسىپ قويساڭ، ئۇ شۇنداق جەڭ قىلماي قانداق قىلىدۇ؟! ــ دېدى.

ــ ھاۋازخانىنى داردىن چۈشۈرمىسەم، ئۇلار جەڭدىن قولىنى يىغمامدۇ؟! ــ دەپ سوردى زەڭگىلەر شاھى ۋەزىردىن.

ۋەزىر:

— ياق، ئۆلۈپ تۇگەيدۇ، جەڭدىن قولىنى يېغمايدۇ! — دەپ جاۋاب بەردى.

زەڭگىلەر شاھى جەڭدىن تويغان ۋە ھارغاندى. ئۇ دەرھال ھاۋازخاننى داردىن چۈشۈرۈشنى بۇيرۇدى. ئۇ ئىككى يېنىغا قاراپ:

— جادۇگەرلەر، بارمۇسىلەر؟! — دەپ سورىدى. توقسان ياشلىق بىر جادۇگەر بار ئىدى، ئۇ شاھنىڭ ئالدىغا كەلدى. زەڭگىلەر شاھى ئۇنىڭغا:

— قىزىم بىلەن ھاۋازخاننى شەھەرگە ئېلىپ بارغىن! — دەپ ئەمر قىلدى.

جادۇگەر:

— خوپ! — دەپ چىقىپ ئەپسۇن ئوقۇدى. ھاۋازخان بىلەن قىز ئىككىسى كەپتەرگە ئايلاندى، ئۇ-زى بىر لاچىن بولۇپ، ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ سۇرۇپ زەڭگىلەر شەھىرىگە قاراپ ماڭدى. بۇرۇن گۆر ئوغلىنىڭ تۇزىنى يەپ، خىزمىتىنى قىلغان زەڭگىلەر شاھىنىڭ ھېلىقى ۋەزىرى كەچ كىرىشى بىلەن گۆر ئوغلىنىڭ چېدىرىغا يېتىپ باردى. ئۇ:

— ئەي ئەمىر گۆر ئوغلى، ئوغلۇڭ ھاۋازخان بىلەن دىدار كۆرۈشۈش ئەمدى قىيامەتكە باقي قال-دى. زەڭگىلەر شاھىنىڭ ئەمرى بىلەن قېرى جادۇگەر ھاۋازخان بىلەن زەڭگىلەر شاھىنىڭ قىزىنى كەپ-تەر سۇرىتىگە، ئۆزىنى لاچىن سۇرىتىگە كىرگۈزۈپ، ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ قوغلاپ زەڭگىلەر شەھە-رىگە ئەكەتتى! — دېدى.

ئەمىر گۆر ئوغلى بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇلبۇلخان دېگەن ۋەزىرىنى ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ قېشىغا ئەۋەتتى.

بۇلبۇلخان سۆزنى ئاغا يۇنۇس پەرىگە ئېيتىش بىلەن ئاغا يۇنۇس، پەرى:

ــ ئاھ بالام! ...، ــ دەپ ئۆزى بىر شۇڭقارغا ئايلاندى، قانات قېقىپ، ھاۋاغا چىقىپ ئۇلارنى قوغلاپ ماڭدى. ئاغا يۇنۇس پەرى ئۇلارغا يېتىپ بارغاندا، جادۇگەر قېرى بۇلارنى كۆرۈپ قالدى. جادۇگەر دەرھال ئۇلارنى قوغلاپ يەرگە ئەچۈشتى، بىر ئەپسۇن ئوقۇپ ئۇلارنى دوملىتىپ كېيىك سۈرتىگە ئەكىردى. ئۆزى بۇركۇت بولۇپ، بۇلارنى تاغقا قوغلاپ ماڭدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى بۇنى كۆرۈپ: بۇ ھەممە تەرەپتىن يېتىلگەن جادۇگەر ئىكەن دەپ، ئۆزىمۇ بۇركۇت-كە ئايلاندى ۋە ئۇلارنى قوغلاپ ماڭدى. شۇ چاغدا ئىككى كېيىك بىلەن قۇش سۈرتىدىكى جادۇگەر بىر قۇدۇققا ئۇدۇل كېلىپ قالدى. جادۇگەر ئىككى كېيىكنى دەرھال بېلىققا ئايلاندۇرۇپ، ئۆزى يىلان سۈرە-تىگە كىردى ۋە ئۇلارنى قۇدۇققا قوغلاپ چۈشتى.

ئاغا يۇنۇس پەرى بىر لەھەك بولۇپ ئۇلارنى قوغلاپ قۇدۇققا چۈشتى. بۇ ئۇچەيلەن قارا قۇش سۈرە-تىدە بولۇپ ئارقىسىدىن قوغلاپ كىرگەن ئاغا يۇنۇس پەرىگە ياندى.

ئاغا يۇنۇس پەرى بىر، بۇلار ئۈچ بولۇپ، كۈچ سېلىشتۇرمىسىدىكى تەڭلىك بۇزۇلغانلىقتىن، ئاغا يۇنۇس پەرى ئالدىراپ قالدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى كۈھقاپتىن چىقىدىغان چاغدا تاغىسى ئۇنىڭغا بىر تال مويىنى بېرىپ:

ــ ھەرقاچان بېشىڭىزغا قىيىن ئەھۋال ياكى ئېغىر كۈن دۈچ كەلگەندە، بىرەر ئېغىر ئاقىۋەتكە دۇچار بولغاندا بۇنى ئوتقا سېلىڭ، سىز قەيەردە بولسىڭىز مەن شۇ يەرگە ھازىر بولىمەن! ــ دېگەنىدى.

بۇگۈن ئۇنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشتى، ھاۋازخان ئۆزىگە ئوخشاش قۇش سۈرتىدىكى ئانىسى ئاغا يۇنۇس پەرىنى تونۇمايدۇ، ئۇنى ياۋا قۇش ياكى جادۇگەر دەپ ئويلايدۇ، قىز تېخىمۇ تونۇمايدۇ. جادۇ-گەر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئۇلارنى قۇش سۈرتىدىكى ئاغا يۇنۇس پەرىگە سالدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى دەرھال يەرگە شۇڭغۇدى، يەرگە چۈشۈپ ياقىسىدىن بىر تال مويىنى ئالدى ــ دە، ئوت يېقىپ دۇت سالدى. كۈھقاپ تېغىنىڭ يەتتىنچىسىدە تۇرغان تاغىسى دەرھال يېتىپ كەلدى.

ــ ئەي مېھرىبان سىڭلىم، بېشىڭغا نېمە كۈن چۈشتى؟ مەن ئۆز ۋاقتىدىلا: «ئادەمزاتتىن بىزگە ۋاپا كەلمەيدۇ» دېمەپمىدىم، ئەمدى ئۇ سېنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ تاشلىدىمۇ؟ قانداق، مېنىڭ دېگىنىم بېشىڭغا كەلدىمۇ؟! ــ دېدى.

ئاغا يۇنۇس پەرى:

ــ ئەي تاغا، بۇ ئېغىر كۈن ماڭا سەن دېگەن ئەمىر گۆر ئوغلىدىن كەلگىنى يوق. ئۇ ماڭا ھازىرمۇ چەكسىز مېھرىبان، بۇ يەردە مەن ئۈچ بۇركۇتنىڭ ئارىسىدا قالدىم. ئۇنىڭ بىرى، مېنىڭ ۋە ئېرىم گۆر ئوغلىنىڭ ئوغلى ھاۋازخان، يەنە بىرى، گۆر ئوغلىنىڭ دۈشمىنى زەڭگىلەر شاھىنىڭ قىزى، ھاۋازخا-نىڭ مەشۇقى، ئۈچىنچى بىرى ئاشۇلارنى قۇش سۈرتىگە كىرگۈزۈپ ماڭا سالغان قارا قۇش جادۇگەر، ھاۋازخان مېنى بۇرۇن بۇ قىياپەتتە كۆرمىگەن، شۇڭا ھازىر مېنى تونۇمايدۇ، ــ دېدى.

ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ تاغىسى جادۇگەرگە قاراپ:

ــ ھەي جادۇگەر، ھازىر سەن ئەسلىي قىياپىتىڭگە كەلسەڭ كەلدىڭ، بولمىسا بېشىڭنى ئۈزىمەن! ــ دېدى.

جادۇگەر بۇ سۆزگە پىسەنت قىلمىدى، ئۇ يەنە بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ تۈسىنى ئۆزگەرتىشكە كىرىش-كەنىدى، ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ تاغىسى ئەپسۇن ئوقۇپ ئۇرۇپلا ئۇنىڭ بېشىنى ئالدى، يەنە بىر ئەپسۇن

ئوقۇپ ھاۋازخان بىلەن قىزنى ئەسلىي قىياپىتىگە كەلتۈردى، ئاغا يۇنۇس پەرىمۇ ئەسلىي قىياپىتىگە كەلدى، بۇلار تونۇشۇپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. شۇ چاغدا غايىبتىن: « ئىبلىس، تىبلىس، جىبلىس» دېگەن ئاۋاز كەلدى، جاھاننى قاراڭغۇلۇق باستى، ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمىدى. بۇ جادۇگەر ئۆلگەندە پەيدا بولىدىغان ئالامەت ئىدى. ئۇچ كېچە ـ كۈندۈزدىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا ھاۋا ئېچىلدى. ئاغا يۇنۇس پەرى تاغىسىغا:

ـــ تاغا، سىز ھاۋازخاننى بوينىڭىزغا مىندۈرۈپ، گۆر ئوغلىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ قويۇڭ. ئۇ شۇ جايدا زەڭگىلەر شاھى بىلەن جەڭ قىلماقتا، ـــ دېدى.

ئۆزى زەڭگىلەر شاھىنىڭ قىزىنى يېنىغا ئېلىپ، چەمبىلگە راۋان بولدى.

ئاغا يۇنۇس پەرىنىڭ تاغىسى ھاۋازخاننى بوينىغا مىندۈرۈپ، گۆر ئوغلى جەڭ قىلىۋاتقان يەرگە يېتىپ كەلدى، ھاۋازخاننى يەرگە چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئۆزى كۈھىقاپنىڭ يەتتىنچىسىگە ئۇچۇپ كەتتى.

ھاۋازخان بۇ يەرگە كېلىپ گۆر ئوغلىنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئاز قالغانلىقىنى ھەم ئۇلارنى زەڭگىلەر ھەر تەرەپتىن قورشۇۋالغانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئاتىسى بىلەن كۆرۈشتى، شۇ چاغدا زەڭگىلەر يەنە جەڭ دۇمبىقىنى چېلىپ، گۆر ئوغلىنى جەڭگە تارتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ھاۋازخان:

ـــ ئەي ئاتا، بۇگۈنكى بۇ مەيدان جەڭنى ماڭا بېرىڭ، ماڭا دۇئا قىلىڭ ! ـــ دېدى.

ئەمىر گۆر ئوغلى:

ـــ ئەي ئوغلۇم، بۇ جەڭگە سەن كىرمە، ئۇلارنىڭ كۈچى كۆپ، ئۇلار بۇ نۆۋەت سېنى شۇ مەيداننىڭ ئۆزىدىلا ئۆلتۈرىدۇ، ـــ دېدى. ھاۋازخان:

ـــ ئەي ئاتا، بۇرۇن مەن بۇ يەردىن ئەرەبىستانغا جەڭ قىلىپ ئۆتكەندە دەريادىن بېلىق تۇتۇپ يېگەن غول پالۋانلىرى بىلەن تونۇشقان. خۇدا رىزاسى ئۈچۈن مەن يەنە شۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ بىرەرىنى ئەكەلسەم، ئۇ بۇ زەڭگىلەرنىڭ ئەدىپىنى بېرىدۇ. مەن شۇنىڭ بىلەن بىرلىشىپ بۇلار بىلەن جەڭ قىلەمەن ! ـــ دېدى.

ھاۋازخاننىڭ بۇ پىكرىگە گۆر ئوغلى ماقۇل بولۇپ، رۇخسەت بەردى. ھاۋازخان دادىسى ئەمىر گۆر ئوغلىدىن دۇئا ئېلىپ يولغا چۈشتى. نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، غول پالۋانلاردىن بىرىنىڭ قېشىغا باردى. قارىسا، ئۇ ئۇخلاۋاتقانىكەن. بۇرنى كانايەك بولۇپ، ئۇنىڭدىن تونۇردىن چىققان تۈتۈنەك ئىس چىقىۋاتقان، ئۇنىڭ بۇلجۇڭ گۆشلىرى ئاتتەك، تۆگىدەك ھۇررەك بولۇپ ئۆرلەپ چىققان. ھاۋازخان ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ قاتتىق بىر نەرە تارتتى.

غول پالۋان بۇ ئاۋازدىن ئويغىنىپ قارىسا، بېشىدا بىر ئاتلىق بالا تۇرغان. بۇ غول پالۋان «ئادى» دەپ ئاتالغان ئېگىز ھەم باتۇر خەلقنىڭ ئەۋلادى ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاۋازخاننى ئېتى بىلەن ئالقىنىغا ئالدى. ئۇنى بىردەم ئۇ ئالقىنىغا، بىردەم بۇ ئالقىنىغا ئېلىپ ئويناپ، كېيىن ئۇنى تونۇغاندەك قىلىپ:

ـــ ئەي يىگىت، ئۆزۈڭ كىم؟ بۇ يەردە نېمە ئىزدەپ يۈرىسەن؟ نېمە ئارزۇ ـ ئارمىنىڭ بار؟ ! ـــ دەپ سورىدى.

ھاۋازخان:

ـــ مەن ئەمىر گۆر ئوغلىنىڭ بالىسىمەن، ئەرەبىستانغا ئۆتكىنىمدە سەن بىلەن بۇ يەردە تونۇشقان. مېنىڭ دادام ئەمىر گۆر ئوغلى ھازىر زەڭگىلەر شاھى بىلەن ئۇرۇشماقتا، ئۇنىڭ لەشكەرلىرى بەك

ئاز قالدى. سەن ياردەم قىلساڭ ! ــ دېدى.

غول پالۋان ھاۋازخاننى يەرگە قويدى.

ــ سەن بېرىپ تۇر، مەن ئارقاڭدىن يېتىمەن ! ــ دەپ دەريانى كىرىپ كەتتى. ئۇ سايىسى ئاتمىش پاتمانلىق يەرگە چۈشۈپ تۇرىدىغان بىر تۈپ چىنارنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇۋالدى. ئۇنى كۆتۈرۈپ ھاۋازخاننىڭ ئارقىسىدىن گۈر ئوغلىنىڭ لەشكىرى بار تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ھاۋازخان گۈر ئوغلىنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلگەندە، ئۇ چارچىغان ھالدا جەڭدىن يانغانىدى. ئۇ ھاۋازخاننى كۆرۈپ:

ــ ئوغلۇم، تىنچ ـ ئامان كەلدىڭمۇ؟ سەن دېگەن غول پالۋان قېنى؟ ــ دەپ سورىدى.

ھاۋازخان:

ــ ئەنە، يوغان چىنارنى قۇچاقلاپ كېلىۋاتقان كىشى شۇ ! ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ئەمىر گۈر ئوغلى بىر قارا بوراندەك بوغۇناقنى، ئۇنىڭ ئىچىدىن چىقىپ كەلگەن بويى پەلەككە يەتكەن پالۋاننى كۆردى. ئەمىر گۈر ئوغلى خۇش بولۇپ تەبلى جەڭ (جەڭ دۇمبىقى) چالدۇردى.

زەڭگىلەر شاھى جەڭ دۇمبىقىنى ئاڭلاپ: « بۇلارغا بىرەر يەردىن كۆمەككە قوشۇن كەلگەن ئوخشايدۇ» دېگەننى ئويلىدى. شۇ چاغدا غول پالۋان كېلىپ ھاۋازخاندىن:

ــ ئەمىر گۈر ئوغلى قېنى؟ ــ دەپ سورىدى.

ئەمىر گۈر ئوغلى غول پالۋان بىلەن كۆرۈشتى. غول پالۋان ئەمىر گۈر ئوغلىدىن:

ــ سېنىڭ لەشكىرىڭ قېنى؟ ! ــ دەپ سورىدى. ئەمىر گۈر ئوغلى قورشاۋدا قالغان قىسىملىرى بىلەن يېنىدا قالغان قوشۇننى كۆرسەتتى. غول پالۋان چىنارنى كۆتۈرۈپ زەڭگىلەر لەشكىرىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇ گويا سۈپۈرگىدە پاشىنى ئۇرغاندەك ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ تىرىكلىرىنى سۈر ـ توقاي قىلدى. ئەمىر گۈر ئوغلىنىڭ قورشاۋدا قالغان قوشۇنلىرى ئاجرىتىۋېلىندى.

زەڭگىلەر پادىشاھى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قورال ـ ياراغنى بوينىغا ئېسىپ، ئەمىر گۈر ئوغلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئامانلىق تىلىدى.

ئەمىر گۈر ئوغلى ئۇنىڭغا ئامانلىق بەردى. ھەر ئىككى تەرەپ يارىشىپ «ئەل ئامان» دەپ خوشلىشىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا راۋان بولدى. ئەمىر گۈر ئوغلى ھاۋازخان، پالۋان غول بىلەن، زەڭگىلەر شاھى بىلەن خوشلىشىپ، تاغىسى ئەھمەد سەردارنى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىشتى. نەچچە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ چەمبىلگە يېتىپ كەلدى، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئەل ـ يۇرتقا توي تارتىپ ئاش بەردى. ئەمىر گۈر ئوغلى شۇ تويدا قولىغا ئالتۇن تارلىق سازىنى ئېلىپ چېلىپ تۇرۇپ، تۆۋەندىكى نەزمىنى ئوقۇدى:

ئاۋۋال خەقنىڭ ئىزنى بىلەن،
بولدۇم ئارمان قالمىدى.
قاراڭغۇ گۈر ئىچىدە
تۇغۇلدۇم، ئارمان قالمىدى.

بۇ دۇنيادۇر ئۆزى پانىي،
چەمبىلنىڭ بولدۇم سۇلتانى،
يالغانچى ئۇشبۇ دۇنيانى
كۆردۇم، ئارمان قالمىدى.

قارا گۈردە كىردى جانىم،
ئانام بولدى مېھرىبانىم،
يەتتى پۇشتى دەرمانىم
كۆردى، ئارمان قالمىدى.

ئۈزدۇم ئۆردەك كۆلىدە،
ياشىدىم چەمبىل ئېلىدە،
تۇرك، تۇركمەن يېرىدە
يۈردۇم، ئارمان قالمىدى.

هېچ خورماس بەستمنى،
تۇتتۇم ئەلنىڭ دەستىنى،
ئالتۇن تەختنىڭ ئۈستىنى
كۆردۈم، ئارمان قالمىدى.

ئاڭلا مەندەك ئەر سۆزىنى،
چېقىلغان ئايدەك يۈزىنى،
يىگىرمە ئەرەب قىزىنى
سۆيدۈم، ئارمان قالمىدى.

ئاۋات قىلدىم ئۇشبۇ يەرنى،
تونۇدۇم كامىل ئەرنى،
قىرىق چىلتەن ھەم خىزىرنى
كۆردۈم، ئارمان قالمىدى.

خىزمىتىن قىلىپ شۇ ئەرلەرنىڭ،
خانى بولدۇم بۇ يەرلەرنىڭ،
دۇئاسى بىلەن پىرى زەنلەرنىڭ[9]،
يۈردۈم، ئارمان قالمىدى.

تاجلار باردۇر بېشىمدا،
پىرلەر ھازىر قېشىمدا،
ئاغا يۇنۇسنى ئون يېشىمدا
ئالدىم، ئارمان قالمىدى.

بىر يىگىت بار قېشىمدا،
كۆردۈم ئۇنى چۈشۈمدە،
مىسقال ئايىمنى قىرىق يېشىمدا
ئالدىم، ئارمان قالمىدى.

مەن ئېيتايىن ئىچ سىرىمنى،
نېسىپ قىلدى پەرىنى،
ئەللىك ياشتا گۈلنار پەرىنى
ئالدىم، ئارمان قالمىدى.

يۈرتقا سالدىم ئوتلارنى،
ئالدىم نەچچە كەنتلەرنى،
قىزىلباشلار يۈرتلىرىنى
ئالدىم، ئارمان قالمىدى.

يەرگە تۆكتۈم قىزىل قانىنى،
ئامان قىلسۇن ھەق بۇ جانىنى،
ياش چېغىمدا ھەسەنخانىنى
كۆردۈم، ئارمان قالمىدى.

ئوغۇل قىلىپ ھەسەنخاننى،
ئېيتتىم بارچە ئارمانىنى،
يۈز ياشتا ھاۋازخاننى
كۆردۈم، ئارمان قالمىدى.

گۈرۈجستاننىڭ جازايىنى،
سېلىپ بېشىغا ئازايىنى،
قىزىلباشنىڭ جازايىنى
بەردىم، ئارمان قالمىدى.

بەندە، قىلدىم گۇناھنى،
سېغىندىم بىر ئاللانى،
شۇندىن سوڭ خۇنخار شاھنى
ئالدىم، ئارمان قالمىدى.

باغلاپ غېنىم قوللىرىنى،
كۆرۈپ باغۇ گۈللىرىنى،
گۈرۈجستان ئەللىرىنى
كۆردۈم، ئارمان قالمىدى.

ئوڭ يېنىمدا ھاۋاز ھەمراھ،
سول يېنىمدا ھەسەنخان شاھ،
ۋاپاسى يوق كونا دۇنيا
كەزدىم، ئارمان قالمىدى.

دەپ دۇئا قىلدى. ھاۋازخاننى خاقان قىلىپ تىكلەپ، خەزىنىدىكى بارىنى، قاتاردىكى نارىنى، قولىدىكى مۆھرىنى بېرىپ تەختكە چىقاردى، بېشىغا ئالتۇن تاجنى كىيدۈردى، ئۆزى باشلاپ ئۇنىڭغا تەزىم قىلدى. قالغان شاھزادە ۋە پالۋانلارمۇ بىر - بىرلەپ كېلىپ ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەھمەد سەردارنىڭ قىزىنى ۋە زەڭگىلەر شاھىنىڭ قىزىنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىشتى. ھەممىسى مۇراد - مەقسەتكە يېتىپ، ئۆز نۆۋىتىدە ئەجەل شارابىنى ئىچىشتى.

يۈسۈپ-ئەھمەد

ھەلەرنى رىۋايەت قىلغۇچىلار، خەۋەرلەرنى دەۋردىن - دەۋرگە يۆتكىگۈچىلەر، داستان سۆز-لىگۈچىلەر، سۆز خامانلىرىدىن باشاق تېرىۋالغۇچىلار شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، ئىسپا-ھان شەھىرىدە بوز ئوغلانخان دېگەن بىر پادىشاھ بار ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ لەئلىخان ئايىم دېگەن سىڭلىسىنى ۋەزىرى ئاغابەگخانغا توي قىلىپ بەردى. ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل، بىر قىز دۇنياغا كەلدى. ئوغۇللىرىغا يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگ دەپ ئات قويدى. ئۇلار ئوقۇپ يۈرگەندە ئاتىسى ئاغا-بەگخان ۋاپات بولدى. بۇلار تاغىسى بوز ئوغلانخانىڭ تەربىيىسى ئاستىدا ئۆستى. ئۇلار ئوقۇشتا كامالغا يەتتى، ئەمدى ئۇلارنى ھەربىي ئىشلارنى ئۆگەنسۇن دەپ ياراغ - جابدۇق، ئات ۋە سەرپايلار[10] بېرىپ، بىرنەچچە يىگىتنى قوشۇپ قويدى.

بۇلار ئون ئىككى ياشقا كىرگەندە ھەربىي ئىشلارنى مۇكەممەل ئۆگىنىپ بولدى، ئاندىن بۇلارنى ئوردا ئىچىدە مەھرەم بېشى قىلدى. بۇلار ئوردا يىگىتلىرىگە تولا ياخشىلىقلارنى قىلىپ ئۆزىگە قارىتتى، پات - پات شىكارغا چىقىپ تۇراتتى.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر سەركەردە كېلىپ، پادىشاھ بوز ئوغلانخانغا:

— ئەي پادىشاھىم، سىزنىڭ شەپقەتلىك ھەمشىرىڭىز نىڭ پەرزەنتلىرى يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەر ھەر تەرەپتە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئاخىر سىزگە زىيان يەتكۈزەرمىكىن، — دەپ ئەرز قىلدى.

بوز ئوغلانخان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ غەزەپكە كەلدى - دە، دەرھال مىرزىسىنى چاقىرتىپ، « ئاقىلغا ئىشارەت، نادانغا جۇۋالدۇرۇز، ئەخمەققە كالتەك، ئۇلار بۇيرۇقىغا دەخلى قىلمىسۇن» دەپ نامە يازدۇرۇپ، يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەرگە ئەۋەتتى.

يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد نامەنى ئېچىپ كۆرسە مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

نەزم

بىر شەھەردە ئىككى سۇلتان نە ئىشلەر،
بۇ ئوغۇللار شاھلىق تەمە قىلۇرمۇ؟
بىر ئۇۋدا تۇرالماس بىرنەچچە قۇشلار،
قاغا، قۇزغۇن، زاغ[11] ئارسلان بولۇرمۇ؟

نە ئىشلارنى قىلۇر مۇندا ئىككى ئوغلان؟
ئىسپاھاندىن كۆچۈپ كەتسۇن بۇ زامان،
بىزگە دۇشمەن بولۇر بىشەك، بىگۇمان،
تۈلكىلەرنىڭ زاتى قاپلان[12] بولۇرمۇ؟

ياخشى زەررىن كۆرسى[13] ئاڭا قويدۇردۇم،
تىللا تۆشەك تەختكە ئانى مىندۇردۇم،
ئىسپاھاننىڭ نىسپى خىراجىن بۇيرۇدۇم،
زاغۇ قۇزغۇن شۇڭقار ئەلھان[14] بولۇرمۇ؟

ئوغرى، مەككار بارۇر ئىمىش قاشىغە، بوز ئوغلانخان دەر بەگلەرگە سالامىن،
كۆپ سەۋدالار چۈشەر ئادەم باشىغە، مەن ئىبەردىم ئانچە توغرا كالامىن،
هالىن بىلىپ توۋا قىلسۇن ئىشىغە، تېزرەك قىلسۇن يول تەرەددۇت ئەنجامىن،
ئول ئۆزىچە هاكىمىيەت سورارمۇ؟ يۈسۈپ ـ ئەهمەد يۈرتقا سۇلتان بولۇرمۇ؟

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەهمەد بەگ بۇ نامەنى كۆرۈپ چىرايلىرى ئۆزگەردى، بېشىغا ئاتەش ئۆرلىدى. نامەنىڭ مەزمۇنىنى يىگىتلىرىگە بىلدۈرۈپ:

ــ دوستلار، تاغىمىز بوز ئوغلانخان ئەمدى بىزگە دۈشمەن بوپتۇ، ــ دېدى. يىگىتلەر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ غەزىپى كېلىپ:

ــ ئەلچىنى ئۆلتۈرۈپ، بوز ئوغلانخان بىلەن جەڭ قىلىپ ئىسپاهان شەهرىنى ئالىمىز، ــ دېدى.

يۈسۈپ بەگ يىگىتلىرىگە قاراپ:

ــ ئەي يارانلار، دۈشمەن دېگەن كىشىنىڭ ئاياغ ئاستىدىنلا پەيدا بولىدىكەن، ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلماق لازىم ئەمەس، مېنىڭ سىزلەرگە بىر تەمسىل سۆزۈم بار، ــ دېدى.

نەزم

نائەهلى بىلەن سۆهبەت قۇرما هەر يەردە، يامانلارنى ئېلىپ بارما هەر يەرگە،
دۈشمەنلەرگە ئېيتىپ سىرىڭ بىلدۈرۈر. سېنى سالۇر غەم ـ غۇسسەنىڭ چاهىغە،
ئىچىڭدىكى سىرنى ئېيتما نامەردكە، مۇهەببەتسىز هەمراه بىلەن بارما هەر يەرگە،
هەر كىشىگە سىررى هالىڭ بىلدۈرۈر. كۆچۈك ئىتتەك قاۋاپ پەيلىن بىلدۈرۈر.

مۇهەببەتسىز گۇلدىن ياخشىدۇر ياپراق، يۈسۈپ بەگ دەر: ئەجەب زامان بولدىلار،
بىبەهرى گىياهتىن ياخشىدۇر تۇپراق، بۇ يۇرت بىزگە ئەمدى هارام بولدىلار،
بىئەقىل يولداشتىن ياخشىدۇر تاياق، يامانلارنىڭ سۆزىگە كىرمەڭ، يارانلار،
كور كىشىگە يۈرەر يولىن بىلدۈرۈر. يامان خەقلەر يامان پەيلىن بىلدۈرۈر.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزدىن كېيىن يۈسۈپ بەگ، ئەهمەد بەگلەر ئون مىڭ ئۆيلۈك خالايىقنى باشلاپ ئىسپاهاندىن كۆچۈپ كەتتى. قىرىق بەش كۈن دېگەندە بىر چىمەنزارلىققا چۈشتى.ئۇ ئاجايىپ خۇش هاۋا جاي ئىدى. بۇلار هەر تەرەپكە ئۆستەڭ قېزىپ، دېهقانچىلىق قىلىپ، بىر گۈزەل شەهەر بىنا قىلىدى. شەهەرگە خۇۋە دەپ نام بەردى. ئون مىڭ ئۆيلۈك كىشىنى ماكانلاشتۇرۇپ، ئەل ئىچىدىن بىرى مىڭغا تېتىيدىغان قىرىق يىگىتنى تاللىۋېلىپ، ئۇنىڭغا تاغىسى هوشۇر بەگنى سەردار قىلدى، ئاندىن هەر تەرەپكە يۈرۈش قىلىپ، مەردانىلىك كۆرسىتىپ، ئەتراپتىكى ئىككى ئايلىق يەرلەرنى ئۆزىگە تەۋە قىلدى. بۇلارنىڭ شۆهرىتى هەر تەرەپكە ئاڭلاندى: « ئىككى ئارسلان پەيدا بوپتۇ، قەيەرگە قەدەم قويسا ئالۇرمىش، بىر شەهەر بىنا قىپتۇ» دېگەن گەپلەر ئەتراپقا تارقالدى.

شۇ چاغلاردا ئۆرگەنچ يۈرتىدا بىر پادىشاه بار ئىدى. ئىبتى ئىبرئەلىخان ئىدى. بۇ پادىشاهنىڭ هۇزۇرىدا نادىربەگ، كۈنخان، ئايخان، ئىسمەتخان، قىسمەتخان ئاتلىق بەش مۆهۈردار سۇلتان بار ئىدى. بىر كۈنى ئىبرئەلىخان بۇ سەركەردىلەرنى يىغىپ مەسلىهەت ئۆتكۈزدى:

ــ ئەي سەركەردىلەر، مۇشۇ ئەتراپتا ئىككى شىرمەت پەيدا بوپتۇ، ئۇلار بىزنىڭ شەهرىمىزگە

يېقىن كېلىپ بىر شەھەر بىنا قىپتۇ، ئۇلارنىڭ ئاتلىرى يۈسۈپ، ئەھمەد ئىممىش، ھوشۇر بەگ دەپ سەركەردىسى بار ئىكەن، ئاخىر ئۇلار شەھىرىمىزگە قەدەم قويغۇدەكمىش، ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلغىنىمىز ياخشىمۇ ياكى ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ پالۋانلىقىنى سىناپ، خۇي ـ پەيلىنى بىلگەن ياخشىمۇ؟ ــ دېدى.

سەركەردىلەر:

ــ ئەي پادىشاھىم، ئۇلارغا ئەلچى ئەۋەتىپ سىناپ كۆرگەن ياخشىدۇر، ــ دېيىشتى.

پادىشاھ سەركەردىلەرنىڭ مەسلىھەتىنى ماقۇل كۆرۈپ، توققۇز تۆگىگە سوۋغا ـ سالام، ئون يەتتە ئاتقا ئالتۇن قالقان يۈكلەپ، سەركەردىسى ئايخاننى باش ئەلچى قىلىپ، ئۆز نامىدىن بىر پارچە نامە يېزىپ شاھلىق مۆھرىنى بېسىپ، خۇۋە شەھىرىگە ئۇزاتتى.

ئايخان بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ خۇۋە شەھىرىگە يېتىپ باردى ۋە يۈسۈپ بەگنىڭ بارگاھىغا كىرىپ، نامەنى يۈسۈپ بەگكە سۇندى. يۈسۈپ بەگ نامەنى ئوقۇپ كۆردى. قارىسا، بەش سۇلتان مۆھۈر بېسىپتۇ. يۈسۈپ بەگ بۇ نامەنى ئەھمەد بەگكە كۆرسىتىپ بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

قۇلاق سېلىپ ئەرزىم ئىشت بەگ ئەھمەدىم،
ئۆرگەنچىنىڭ ئادالەتلىك سۇلتانى،

بەگلەر بېگى بىزگە سالام ئىبەرمىش.
ياخشى سۆزلەر بىلەن كەلام ئىبەرمىش.

ئېتى ــ ئايخان، ئېر ئەلىخان قانداشى،
كۈنخانىڭمۇ تۇغقىنى، ئېمىلداشى،
ئىككىمىزگە كەلتۈرۈپ كۆپ پىشكەشى[15]،
مېھرىبانلىق قىلىپ ئىنئام ئىبەرمىش.

توققۇز تۇرلۇك تارتۇق بىلەن ئون يەتتە بىدۇ ئاتى[16]،
بەش مۆھۈر بېسىلغان ئىكەنلەر خېتى،
ئالماس قىلىچ بىلەن ئېركەن زەررىن قالقانى،
ئىككىمىزگە شۇنچە ئىنئام ئىبەرمىش.

ھەر بەندىگە خۇدا بولسا مېھرىبان،
قايدا بارسا خار بولماس، ئەسلا بىگۇمان،
ئۆرگەنچىنىڭ يۈرتىدا بىزگە بەش سۇلتان،
ئوغلۇم دەپ ياخشى كەلام ئىبەرمىش.

ئايخان ئىكەن كەلگەن ئەلچىنىڭ ئاتى،
ئەسلىن سورىسىڭ چىڭگىزخانىنىڭ ئەۋلادى،
دوستلۇق ئىكەن، ئۇنىڭ مەقسەت ــ مۇرادى،
بەگلەر بېگى بىزگە سالام ئىبەرمىش.

يۈسۈپ بەگ دەر: بۇ دەۋرانلار غەنىيمەت،
بىزگە كەلدى بۇگۈن ئەييامى دۆلەت،
ئەھمەد خانىم، نېمە دەرسىز سىزگە مەسلىھەت؟
كەلسۇن دەپ بىزگە رەقەم ئىبەرمىش.

ئەھمەد بەگ:

ــ ئەي ئاكا، بىزلەر بىر ــ ئىككى ئۆيلۈك ئەمەس، ئون مىڭ ئۆيلۈك قېرىنداشلىرىمىز بار، شۇلار بىلەن مەسلىھەتلەشكىنىمىز ياخشى، «كېڭەش بىلەن پىچىلغان تون قىسقا بولماس»، ــ دېدى ــ دە، تەمسىللەر كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى:

نەزم

كېڭەشلىك تون قىسقا بولماس ھەر يەردە،
ئاغا سىزلەرنى ئاغا بىلگەن يىگىتلەر.
نېسىۋىسى شۇنچە كۆپتۇر دۇنيادا،
ئۇلۇغلارنىڭ پەندىن ئالغان يىگىتلەر.

ھۆرمەتىمىز بولۇر مۇندىن زىيادە،
بۇلار كەبى سۇلتانلار يوق دۇنيادە،
نەزەر سالسا يېتىشۇرمىز مۇرادە،
پادىشاھلار دۇئاسىن ئالغان يىگىتلەر.

ئېر ئەلىخان ئېتى، ئۆزى ۋەلىدۇر،
ئەسلىن بىلسەڭ خۇدانىڭ سۆيگەن قۇلىدۇر،
بىلسەڭ ئەگەر چىلتەنلەرنىڭ پىرىدۇر،
گۆھەر بولۇر بىر نەزەر سالساڭ، يىگىتلەر.

ياغدۇرۇپتۇ مۇندا كۆموش ــ تىللانى،
بىر مەسلىھەتكە كەلمەك كېرەك ھامانى،
ۋەدە قىلغان يالغان ئەمەس ئىمانى،
ئۇلۇغلارنىڭ قەدرىن بىلگەن يىگىتلەر.

بۇ سۆز يۈسۈپ بەگكە ماقۇل بولدى. ئېرئەلىخان ئەۋەتكەن تارتۇقلارنى خالايىقلارغا بۆلۈپ بەردى. بارچە خەلق مەمنۇن بولۇپ:

ــ ئەي يۈسۈپۈم، بارغىنىڭىز ياخشى، كىشى ئىززەت تاپقان يېرىدە ئەزىز بولۇر، سىزنىڭ ئادالەتىڭىزدىن بايا‌ۋاندىكى شىر، بۆرىلەرمۇ ئامان بولۇر، ــ دېدى.

ھەرقايسى ئەمىرلەر ئۆز ھالىغا يارىشا مەسلىھەتلەرنى قىلدى، شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ بەگ ئايخانىنى چاقىرىپ، ئالدىغا تۇرلۇك نازۇنېمەتلەرنى قويۇپ، بېشىغا ئالتۇن سەللە ئورىدى، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىدى. ئايخان تەزىم ۋە قوللۇق بەجا كەلتۈردى. ئاندىن يۈسۈپ بەگ ئايخانىغا:

ــ بىزمۇ بەش ــ ئالتە كۈندىن كېيىن خىزمەتلىرىگە يېتىپ بارۇرمىز، ــ دېدى ۋە ئايخانىنى ئىزىزەت ــ ھۆرمەت بىلەن ئۇزاق يەرگىچە ئۇزىتىپ قويدى.

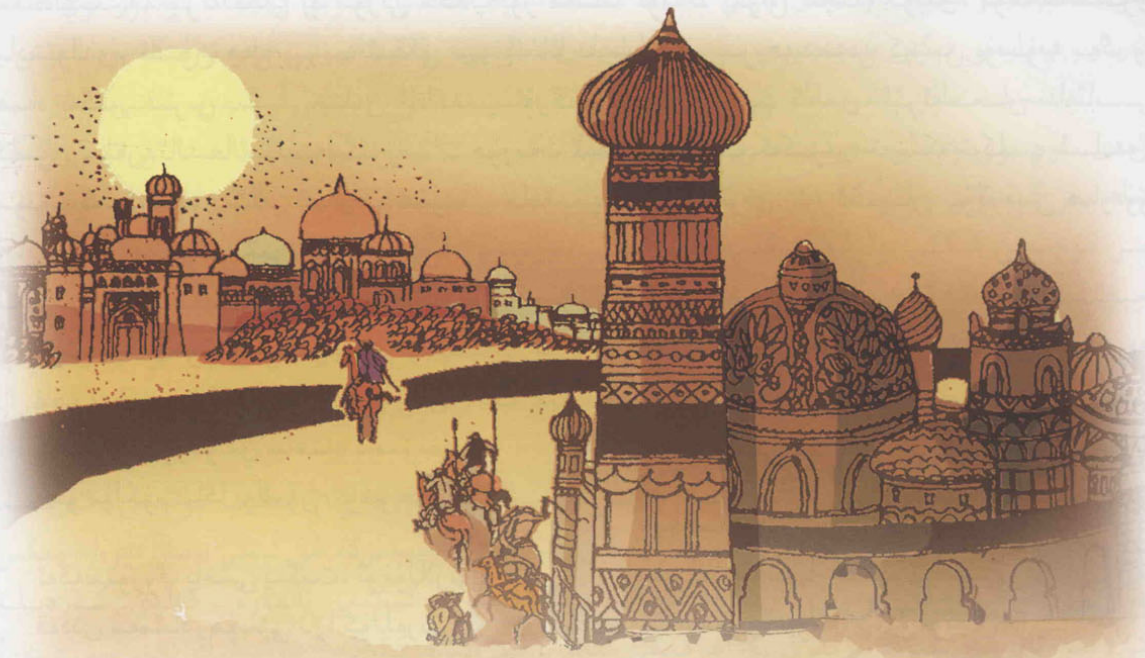

ئايخان بىرنەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن ئۆرگەنچكە يېتىپ كېلىپ، ئېرئەلىخانغا كۆرۈنۈش قىلدى. ئېرئەلىخان پۈتۈن ۋەزىر، سەركەردىلىرىنى يىغىپ، ئايخاندىن:

— ئول قانداق شەھەر ۋە قانداق ئادەملەر ئىكەن؟ — دەپ سورىدى.

ئايخان يۈسۈپ بىلەن ئەھمەدنى تەرىپ قىلىپ، كۆرگەنلىرىنى مۇنداق بايان قىلدى:

نەزم

خوپ بەگ ئوغلى ئىككى ئېسىل شاھزادە،
ساخاۋەت[17] بابىدا ھاتەمچە باردۇر.
مەردى مەيدان ئىچرە بەلكى ئۈستادە،
شجائەت بابىدا رۈستەمچە باردۇر.

بىر شاھىن ئېرۈر شاھى قەيسەردەك[18]،
ھوشۇر بەگ سەرداری دىۋە ئەختەردەك[19]،
سىياسەت بابىدا رۈمى قەيسەردەك،
ئادالەت بابىدا ئۆمەرچە[20] باردۇر.

كۈندە يۈزمەك خەزىنىسى ئاچىلۇر،
مەرپەت قىلسا گۆھەر ساچىلۇر،
غازات قىلماققا ئىجتىھات قىلۇر،
كىمنى ياخشى دېسىڭىز، ئۇ شۇنچە باردۇر.

كەمستېپ بولماس ئۇنى بەگلىك بابىدا،
ھېچ كەملىك كۆرمىدىم ھەر ئەسبابىدا[21]،
ئاتنى چاپار يورغا بابىدا،
شامالدەك يۈرۈشى قۇيۇنچە باردۇر.

يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگ ئىككىسى بىردەك،
ھوشۇر بەگ سەرداری شىرى يەزداندەك،
قىرىق يىگىتى باردۇر بىر جان ـ بىر تەندەك،
جاسارەت بابىدا ئوسمانچە[22] باردۇر.

ھەپتىدىن سوڭ مۇندا قىلۇر ئىرادەت،
ئۇلار ئۇچۇن قىلىڭ زەررىن ئىمارەت،
قادىر مەۋلان سىزگە قىلۇر كارامەت،
بىرى شىردەك، بىرى قاپلانچە باردۇر.

ئىككى سۇلتان بىر ـ بىرىگە مۇڭاپىق،
خۇدايىم ياراتمىش دۆلەتكە لايىق،
ئايخان ئېيتۇر: كۆرۈپ كەلدىم، خالايىق،
ئىشتىڭلار، بۇ سۆزۈم يۇز مىڭچە باردۇر.

ئەلقىسسە، ئىبرئەلىخان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يۇز ھەسسە ئوت ـ پىراق ئىچىدە كۆيدى، مۇھەببەتلىرى زىيادە بولدى، ئالتۇن ھەل بېرىپ ئىككى مېھمانخانا تەييارلىدى. بىر ھەپتىدىن كېيىن يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەر قىرىق يىگىتى بىلەن ئاتلىنىپ ئۆرگەنچ يۇرتىغا يېتىپ كەلدى. ئىبرئەلىخان تامامىي بەگلىرى بىلەن ئالدىغا چىقىپ، ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن شەھەرگە ئەكىرىپ تەختكە تەكلىپ قىلدى. يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئەدەپ ـ ھۆرمەت ساقلاپ پەستە ئولتۇردى. ئىبرئەلىخان بۇلاردىن ھاردۇق سوراپ، چىن قەلبىدىن بىر سۆز ئېيتتى:

نەزم

خۇش كېلىپسىز بۇ شەھەرگە ئەزىزىم، خۇدايىم ئاچتىلەر مېنىڭ بەختىمنى،
تاجۇ تەختىم ساڭا بولسۇن، يۈسۈپخان. مېھمان بولۇپ يۈرۈڭ ئەمدى، ئەھمەدخان.

باشىڭدىن ئۆرگۈلەي ساھىب تەمىزىم، باھاردا ئاچىلغان تازا گۈلۈمنى،
مالۇ مۈلكۈم ساڭا بولسۇن، يۈسۈپخان. ھېچكىم بىلمەس مېنىڭ شەرھى دىلىمنى،

ئەگەشتۇرۇپ ياخشى يىگىت، ئوغۇللارنى، سىزگە بەردىم بارچە تابە ئېلىمنى،
قەددى شەمشاد، ھۆسنى تازا گۈللەرنى، خالايىقلار يار بولسۇن، يۈسۈپخان.
شىكار قىلىپ مۈرغىزارە چۆللەرنى،
شۇڭقار بېرەي ئويناپ يۈرۈڭ، يۈسۈپخان.

دەپتىرىمدە بارۇ مالىم نەقدىمنى، ئىبر ئەلىخان ئۇرفە راھىڭدۇر ئۆزۈم،
سىزگە بېرەي ئالتۇن ـ تىللا تەختىمنى، قەدەم قويساڭ خاك ـ پايىڭدۇر كۆزۈم،
كېچە ـ كۈندۈز دۇئاگۇيىڭدۇر سۆزۈم،
سېنىڭ ياشىڭ ئۆزۈن بولسۇن، يۈسۈپخان.

ئەلقىسسە، ئىبرئەلىخان يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەرگە كۆپ ئىززەت ـ ئىكرامىلار قىلدى. بەگلەر ئەدەپ ساقلاپ پەستە ئولتۇردى. سەركەردىلەر بۇ ھالنى كۆرۈپ:

ـــ بۇ بەگلەرنىڭ ھالى شۇنچىلىك ئوخشايدۇ، ئىززەت ـ ھۆرمەتنى ئۆزىگە لايىق كۆرمىدى، ـــ دەپ شىكايەتلەر قىلدى، يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ، پادىشاھ، ئەمىر، سەركەردىلەرگە قاراپ مۇنداق دېدى:

نەزم

ئۆمەرالار[23]، ئاكابىرلار ھالىمنى بىلگەن ياخشىدۇر، پادىشاھلار نەزەر كەردە، دۇئاسىن ئالغانىم ياخشىدۇر.
پادىشاھلار يولى ئۇلۇغ، ئىززەت قىلغانىم ياخشىدۇر.

ئۇلۇغلارغا قىلسا خىزمەت، ئول كىشىلەر تاپقاي دۆلەت، بىئەدەپنىڭ جايى تاردۇر، ئەدەپ بىلمىگەن بىكاردۇر،
ئىنسان بەرگەي ئاڭا ھۆرمەت، ئۆزىنى بىلگەن ياخشىدۇر. پادىشاھقا چىلتەن يارىدۇر، خىزمەت قىلغانىم ياخشىدۇر.

يىگىت دېگەن جەۋھەر بولۇر، خىزمەت قىلسا نۆكەر بولۇر، پانىيدۇر ئۇشبۇ جاھان، باقىي ئەمەستۇر جاۋىدان،
پادىشاھ خەلقى گۆھەر بولۇر، خىزمەت قىلغانىم ياخشىدۇر. بۇ دۇنيادىن ئۆتەر سۇلتان، سۇلتانغا ئەدەپ ياخشىدۇر.

شاھىنشاھلار ھەر شەھەردە، كارۋانلار بولۇر چۆلدە، يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر قىشلاقى، دائىم يىگىتلەر يايلاقى،
بۇ دۇنيانىڭ خۇۋلۇقى، بىر ـ بىرىنى سۆيگەن ياخشىدۇر. بۇ دۇنيانىڭ گۈلئەسەل ئايىم دەپ بىر قىزى بار ئىدى، ئۇ قىزنى يۈسۈپ بەگكە، نادىر بەگ

سۇلتاننىڭ بىر قىزى بار ئىدى، ئۇنى ئەھمەد بەگكە نىكاھ قىلىپ، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بېردى. ھەزارىس دېگەن شەھەرنى يۇسۇپ، ئەھمەدلەرگە تۇتتى. بۇلارنىڭ نامى ھەر تەرەپكە پۇر كەتتى.

ئەلقىسسە، سۆز ئىشتىمەك كېرەككى، مىسىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى، ئېتى گۈزەلشاھ ئىدى. ئۇچ يۈز توقسان سەركەردىسى بار ئىدى. بۇلار كېچە ـ كۈندۈز شاھنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. گۈزەلشاھ بىر كېچىسى چۈش كۆردى، چۈشىدە بىر تاۋاق تىللانى بېشىغا قويۇپ كېتىپ باراتتى، توساتتىن بىر كوچىدىن ئىككى يولۋاس چىقىپ، ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېغىز سالدى، بېشىدىكى تىللالىرى يەرگە چېچىلدى، ئاندىن كېيىن ئاغزىدىن بىر قارا قۇش ئۇچۇپ چىقىپ بېشىدا پەرۋاز قىلىپ ئايلىنىپ تۇردى. گۈزەلشاھ چۆچۈپ ئويغاندى، تاڭ ئاتقۇچە قورقۇپ ئۇخلىيالمىدى. ئەتىسى پۈتۈن مۇنەججىملەرنى يىغدۇرۇپ، كۆرگەن چۈشىنىڭ تەبىرىنى سورىدى. ھېچ كىشى جاۋاب بېرەلمىدى. شۇ مەھەلدە سەھرالىق ئادەم گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ دېدىكى:

ــ ئەي پادىشاھىئالەم، سارايغا چىنى ماچىن شەھىرىدىن بىر كارۋان كېلىپ چۈشتى، ئاربىسىدا بىر دانا كىشى بولۇپ، ئۇچ تۆگە كىتابى بار ئىكەن. كۆرگەن چۈشىگىزگە شۇ كىشى تەبىر بېرەلەرمىكىن.

گۈزەلشاھ خۇشال بولۇپ، دەرھال ياساۋۇللارنى ئەۋەتىپ ئۇ كىشىنى ئالدۇرۇپ كەلدى. كۆردىلەرى، بىر ئاق ساقاللىق، يۈزلىرى نۇرانە كىشى ئىكەن. گۈزەلشاھ كۆرگەن چۈشىنىڭ تەبىرىنى سوراپ، خۇن جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ياتار ئىدىم تەخت ئۈستىدە بىر كېچە،
ئىككى يولۋاس ماڭا ھەيۋە قىلدىلەر.
جانىمغە قەست ئەتتى ئۆز مىقدارىچە،
ۋەھشەت بىلەن بەرداشىمنى ئالدىلەر.

نەرە تارتىپ، ماڭا باقىپ يۈگۈردى،
ھەيۋەسىدىن قامەتلىرىم پۈكۈلدى.
باشىمدىكى تىللالىرىم چېچىلدى،
قول ئۇزىتىپ ماڭا چاڭگال سالدىلەر.

كۆرگەچ ئانى قويتۇم چاچراپ ئورنۇمدىن،
خەۋەر ئېيتقىل، مېنىڭ ئۇشبۇ ھالىمدىن.
بىر قارا قۇش ئۇچۇپ كەتتى ئاغزىمدىن،
پەرۋاز قىلىپ، كۆپ ئايلىنىپ تۇردىلەر.

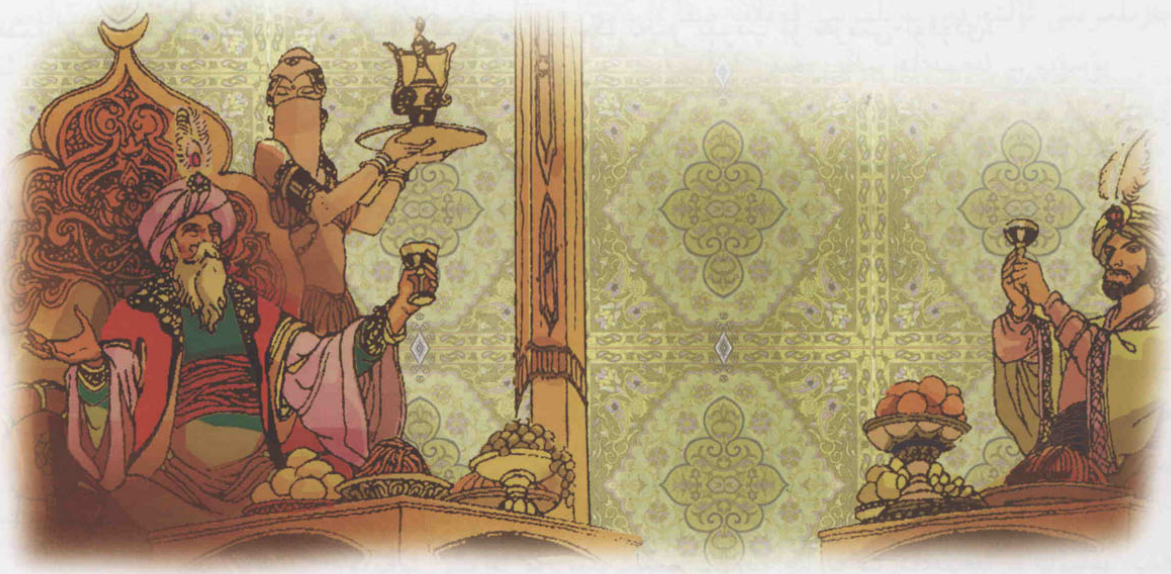

گۈزەلشاھنىڭ كۆرگەن چۈشى نېچۈك چۈش؟
چۈش كۆرگەندىن بۇيان كۆڭلۈم خاراموش.

بۇ چۈشۈمگە تەبىر بەرگىن، ئەي دەرۋىش،
تاقىتىم تاق بولدى، ئەقلىم كەتتىلەر.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھتىن بوۋاي قەمبەر بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، پادىشاھقا:
ــ سوئال سورىغۇچى كىشى تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، جاۋاب بەرگۈچى پەستە تۇرسا بولۇرمۇ؟ ــ دېدى.
گۈزەلشاھ دەرھال تەختتىن چۈشۈپ، ھەزرىتى بوۋاي قەمبەرنى تەخت ئۈستىگە تەكلىپ قىلدى.
قەمبەر پىرىم گۈزەلشاھنىڭ ئورنىدا ئولتۇرۇپ، چۈشكە تەبىر بېرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

يولۋاس سۈپەت كۆرگەن يۈسۈپ بەگ خاندۇر،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىگىنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.
كۆرگەنىڭنىڭ بىرى ئەھمەد بەگ خاندۇر،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىگىنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.

باشىڭدا كۆتۈرگەن خانۇ مانىڭدۇر،
تىللادەك چېچىلغان قىزىل قانىڭدۇر،
بىر قارا قۇش بولۇپ ئۇچقان ئەزىز جانىڭدۇر،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىگىنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.

خارەزمدە باردۇر يۈسۈپ بەگ ئاتلىق،
قىلغان ئىشى دائىم زىكرى سۆھبەتلىك،
چۈشۈڭدە سەن كۆرگەن يولۋاس سۈپەتلىك،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىگىنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.

نە سەۋەبتىن شاھىم رەڭگىڭ سارغايدى؟
ئاسماندىن تۆت كىتاب تەڭرىم ئىبەردى،
ئەلىنىڭ شاگىرتى قەمبەر ۋەلى ھەق سۆزلىدى،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىگىنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، بوۋاي قەمبەرنى زىندانغا سالدۇردى. گۈزەلشاھ ۋارقىراپ جاكارلىدىكى:

— كىمدەكىم خارەزم شەھىرىگە بېرىپ يۈسۈپ - ئەھمەد دېگەنلەرنى تۇتۇپ ئالدىمغا ئەكەلسە، ئۇنىڭغا كۆپ ئىنئاملار قىلۇرمەن، بەگلەر بېگى قىلىپ ئەمەل بېرۇرمەن، مۈلكۈمنىڭ نىسبىنى بېرۇرمەن.

بۇ ئىشقا ھېچكىم تەلەپكار بولالمىدى. شۇ ئەسنادا كۆكچى ئەييار دەپ نام ئالغان مىرزا ئەھمەد دېگەن بىرى چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ دېدىكى:

— ئەي پادىشاھىئالەم، مەن ئۇلارنى باغلاپ ئالدىڭىزغا ئەكېلىمەن.

گۈزەلشاھ خۇشال بولۇپ سورىدىكى:

— ئەي مىرزا ئەھمەد، ئۇلارنى قانداق ئەكېلۇرسەن؟

مىرزا ئەھمەد:

— پادىشاھىئالەم، مەن بارسام بىرنەچچە ۋاقىت ئۇلارغا خىزمەت قىلۇرمەن، ئۆزۈمگە ئىشەنىدۈرۈپ ئەكېلۇرمەن، — دېدى.

گۈزەلشاھ دېدىكى:

— ئۇنداق بولسا، لازىم بولىدىغان نەرسىلىرىڭنى ئالغىن.

ئەلقىسسە، مىرزا ئەھمەد بىر ئايلىق يولنى ئۇچ كۈندە بېسىپ، يىگىرمە بىر كۈندە ئۆرگەنچ شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر يۈسۈپ بەگ سەركەردىسى باشلىق قىرىق يىگىتنى بىلەن شىكار قىلىپ يۈرەر ئىدىلەر، بۇلارنى كۆرۈپ دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ، بوينىغا ئارغامچا سېلىپ، ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر بۇنى كۆرۈپ: « بۇ نېچۈك كىشىدۇر؟» دەپ ئالدىغا كەلدىلەر. بۇ ھارامزادە بەگلەرنى كۆرۈپ، تېخىمۇ ناله قىلىپ يىغلىغلى تۇردى. يۈسۈپ بەگ سورىدىكى:

— نېچۈك ئادەمسەن؟

مىرزا ئەھمەد ئېيتتىكى:

— مىسىر شەھىرىدىن كېلۇرمەن، گۈزەلشاھنىڭ خەزىنىچىسى ئىدىم، بىر كېچە گۈزەلشاھ بىر يامان چۈش كۆرگەنىكەن، ھېچكىم تەبىر بېرەلمىدى، پادىشاھ قېشىدا تۇرغان كىشىلەرگە غەزەپلىنىپ، بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى، بەزىلىرىنى قوغلاپ چىقاردى، مەن ھەرقايسىلىرىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ پاناھ تىلەپ كەلدىم.

يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ رەھمى كېلىپ، « بىزگە نۆكەر بولغىن» دەپ ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئەكەتتى. بۇ ھارامزادە بەگلەرگە ياخشى ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسگە ئىگە بولدى.

ئارىدىن بىر قانچە ۋاقىتلار ئۆتتى، ئىسپاھان يۇرتىغا يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەرنىڭ شۆھرىتى پۈر كەتتى، تاغىسى بوز ئوغلانخان كۆرۈشنى ئىختىيار قىلدى، ئىككى مىڭ مەھرەم يىگىتلىرىنى باشلاپ ئۆرگەنچ شەھىرىگە كەلدى، يۈسۈپ - ئەھمەدلەر تاغىسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ شەھەرگە باشلاپ كىردى، بىر - بىرلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ خۇرسەن بولۇشتى. بەش - ئالتە كۈن مېھمان بولۇشقاندىن كېيىن، بوز ئوغلانخان يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ يىگىتلىرىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلدى. يۈسۈپ بەگ «خوپ بولغاي» دەپ يىگىتلىرىنى بىر - بىرلەپ ئالدىدىن ئۆتكۈزگەندى، بوز ئوغلانخان مىرزا ئەھمەدنىڭ دۈشمەنلىكىنى پەملەپ:

— بۇ قىرىق يىگىتنىڭىزدىن ۋاپا كېلۇر، ئەمما بۇ چېقىر كۆز نۆكىرىڭىزدىن ۋاپا كەلمەس، — دەپ، يۈسۈپ - ئەھمەدلەرگە قاراپ خۇن - جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بىر نەسىھەت، بالام، ساڭا، بايان ئەيلەسەم،
قولۇڭلارنى باغلىغاندا ئاندىن تونۇرسىز،
كۆزلىرى ئالادۇر، ئۆلتۈر بۇ قۇلنى.
باشىڭغا بالادۇر، ئۆلتۈر بۇ قۇلنى.

جانىمنى جانىڭغا قۇربان ئەيلەيىن،
ھەيلە بىلەن ئىختىيارىڭ ئالغاندۇر،
كۆزلىرى ئالادۇر، ئۆلتۈر بۇ قۇلنى.
كېچە ـ كۈندۈز ساڭا خىزمەت قىلغاندۇر،

نەچچە كۈنلەر يۈرۈپ ھالىڭنى چاغلار،
بىللە يۈرۈپ ئىچ سىرىڭنى بىلگەندۇر،
ھەيلە بىلەن سېنىڭ قولۇڭنى باغلار،
كۆزلىرى ئالادۇر، ئۆلتۈر بۇ قۇلنى.

ئەرەنلىك تېغىدا باغرىڭنى داغلار،
يامان قۇلدۇر، ئۆزى زالىم بىھۇرمەت،
كۆزلىرى ئالادۇر، ئۆلتۈر بۇ قۇلنى.
باشىن كەسكىل، ئاڭا قىلما مۇرۇۋۋەت،

كۆزلىرى ئالادۇر، يۈزلىرى قانسىز،
بۇز ئوغلانخاندىن شۇلدۇر نەسىھەت،
چېت يەردىن كەلگەن سىزگە بۇ جاسۇس،
كۆزلىرى ئالادۇر، ئۆلتۈر بۇ قۇلنى.

ئەلقىسسە، بۇز ئوغلانخانىنىڭ بۇ سۆزى يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرگە قاتتىق تۇيۇلدى، تاغىسىنىڭ نەسىھەتـ ـنى قوبۇل قىلماي، مەنمەنلىك قىلىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

شۇھرىتىم ئېلىپىدۇر يەتتە ئىقلىمنى،
مېنى دەپ كەلگەندۇر، كۆڭلىن بىلمىدىم،
ئىشىغا بەدىنى گۇمان بولۇرمۇ؟
دۈشمەن بولسا بۇ ئىشلارنى قىلمىدىم،
ئاۋازىم تۈتۈپتۇر كۇللى جاھاننى،
بۇ قۇلنى ئۆلتۈرۈپ نامەرد بولمىدىم،
دۇنيادا مېنىڭدەك ئارسلان بارمۇ؟
مېنىڭدەك ساھىبقىران يەنە بولۇرمۇ؟

دوست ـ دۈشمەنلەر كېلۈر مەردنىڭ قاشىغا،
يەتتە ياشتىن بېرى غازات قىلۇرمەن،
ئۆلتۈرمەيمەن زامىن بولۇپ جانىغا،
دۈشمەنلەرگە قارا كۈنلەر سالۇرمەن،
بۇنداق قىلىش ئەيىب بولۇر مەردنىڭ شانىغا،
قەست ئەيلەسەم ئىسپاھاننى ئالۇرمەن،
ئادەم ئوغلى كىشىگە دۈشمەن بولۇرمۇ؟
يۈسۈپ ـ ئەھمەد كەبى سۇلتان بولۇرمۇ؟

بۇ سۆزلەر بۇز ئوغلانخانىنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى ۋە مۇنداق دېدى:

ـــ نەسىھەت قىلسام قوبۇل قىلمىدىڭلار، دۈشمەنلەرگە بەند بولغاندا، بوينۇڭلاردىن باغلاپ سەرگەردان قىلىپ ئېلىپ يۈرگەندە، باشلىرىڭلارغا قار ـ يامغۇردەك قامچا ياغقاندا، ئاتقا سۆرىتىپ ماڭغاندا، « تاغىمىزـ ـنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغانىكەنمىز » دەپ پۇشايمان قىلارسىلەر. ئۇ چاغدا قىلغان پۇشايمىنىڭلاردىن ئەسلا پايدا كەلمەس، ـــ بۇز ئوغلانخان بۇ سۆزنى ئېيتىپ، يامانلاپ ئۆز شەھرىگە قايتىپ كەتتى.

ئەلقىسسە، كۆكچى ئەييار يۈسۈپ، ئەھمەدلەرنىڭ خىزمىتىگە تېخىمۇ ياخشى كىرىشتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە كۆكچى ئەييار يۈسۈپ، ئەھمەدلەرنى ئازدۇرۇپ:

ـــ ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، مىسىر شەھرىگە بېرىپ، گۈزەلشاھنىڭ خەزىنىسىدىن بىر مۇنچە مال ـ دۇنيالارنى قولغا چۈشۈرۈپ، قېچىرلارغا يۈكلەپ ھۇزۇرىڭىزغا ئەكەلسەم، ـــ دېدى.

يۈسۈپ بەگ دېدىكى:

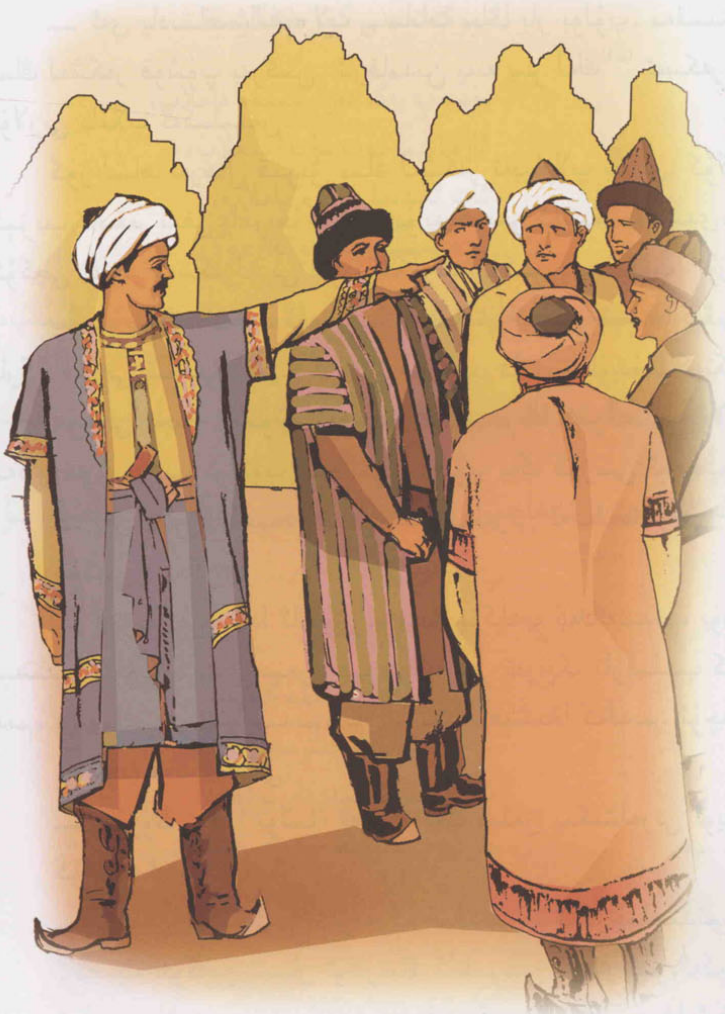

— قانداق ئەكېلۈرسەن؟

مىرزا ئەھمەد:

— مەن بېرىپ، لات ـ مانات‌قا سەجدە قىلسام ماڭا ئىشىنىپ خەزىنە‌سىنى تاپشۇرىدۇ، ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ ئەكېلىمەن، سىز ئەسقەر تېغىغا چىقىپ شىكار قىلىپ تۇرۇڭ، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ مىرزا ئەھمەدكە رۇخسەت بەردى. مىرزا ئەھمەد ياخشى ئاتتىن بىرنى تاللاپ، ئۆزىنى ئوبدان جابدۇپ مىسىر شەھىرىگە يولغا چىقتى. نەچچە ـ كېچە كۈندۈز يول يۈرۈپ مىسىر شەھىرىگە يەتتى ـ دە، گۈزەل‌شاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ سالام قىلدى.

گۈزەلشاھ:

— يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى كۆرۈپ كەلدىڭمۇ؟ — دېدى.

كۆكچى ئەييار گۈزەلشاھقا قاراپ مۇنۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

يۈسۈپ ـ ئەھمەد تەرىپىنى بايان ئەيلەسەم،
ئۇرۇش مەيدانىدا ئارسلانغا ئوخشاش.
كۆرگىنىمنى بىر ـ بىر ساڭا سۆزلىسەم،
ئۆزى رۇستەم سۈپەت پالۋانغا ئوخشاش.

يۈسۈپ ـ ئەھمەد ئاكا ـ ئىنى ئىككىسى بىر دەڭ،
ھوشۇر بېگى — سەردارى دۆھ سەفتەدەك،
قىرىق يىگىتى باردۇر ھەممىسى شىر دەك،
ھەر بىر يىگىتى شاھى سۇلتانغا ئوخشاش.

يۈزى نۇرلۇق، تىلى زىكرى ـ سانالىق،
پېقىرلەرگە مۇرۇۋۋەتلىك، ۋاپالىق،
ھەربىر سۆزى شەھدۇ شېكەردىن تاتلىق،
رىۋايەتتە سۇلۇكى ئىشانغا ئوخشاش.

ئارسلاندەك يىگىتلىرى قاشىدا،
بائەدەپلىك تۇرار دائىم يانىدا،
خوب بەگ ئوغلى ئەينى ئون تۆت ياشىدا،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد گۈلى رەيھانغا ئوخشاش.

گۈزەلشاھىم، خىزمىتىڭنى قىلدىم مەن،
خۇي ـ پەيلىنى بىر ـ بىرلەپ سىناپ كەلدىم مەن،
ئىككى بەگزادىنى كۆرۈپ كەلدىممەن،
بىرى شىر دەك، بىرى قاپلانغا ئوخشاش.

مەن ئۇلارغا بىلدۈرمىدىم ئەسرارىم،
ئوغرىلىدى ئۇلار ئەقلىم ھەيلە ـ مىكرىم،
مىرزا ئەھمەد ساڭا بولدى تەرىپىم،
بىلسەڭ مېنىڭ ئىشىم شەيتانغا ئوخشاش.

شۇنىڭدىن كېيىن كۆكچى ئەييار گۈزەلشاھقا بېقىپ دېدىكى:

ــ ئەي پادىشاھىئالەم، لات ـ مانات ساڭا يار بولۇپ، مەقسىتىڭ ھاسىل بولدى، ماڭا دەرھال قىرىق مىڭ لەشكەر قوشۇپ بەرگىن. ئارقامدىن يەنە بىر لەك[24] ئەسكەر، ئۇچ يۈز ئاتمىش توپ ئىبەرگىل، مەن ئۇلارنى باغلاپ ئەكىلىمەن.

گۈزەلشاھ دەرھال قىرىق مىڭ لەشكەر تەييارلاپ بەردى. كۆكچى ئەييار بۇلارنى باشلاپ، يولىلارنى كېزىپ ئەسقەر تېغى باغرىغا كەلدى. بۇ يەردە بىر گۇمبەز بار ئىدى، ئۇنىڭ قېشىدا چوڭ ئۆڭكۇر بار ئىدى. كۆكچى ئەييار لەشكەرلەرنى شۇ ئۆڭكۇرگە مۆكتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى يۈسۈپ بەگلەرنىڭ قېشىغا كەلدى.

يۈسۈپ، ئەھمەد بەگلەر شىكار قىلىپ ئەسقەر تېغىغا يېقىن بىر مەنزىرىلىك جايغا چېدىر ـ بارگاھلارنى تىكىپ، كەيپ ـ ساپا سۈرۈپ، قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەندى.

كۆكچى ئەييار يۈسۈپ، ئەھمەدنىڭ چېدىرىغا كىرگەندە، بۇلار قاتتىق ئۇيقۇدا ئىدىلەر. مىرزا ئەھمەد يۈسۈپ بەگنى تۈرتۈپ ئويغاتتى. يۈسۈپ بەگ كۆزىنى ئېچىپ سورىدىلەركى:

ــ ئەي مىرزا ئەھمەد، قېنى، خەزىنىلەرنى ئەكەلدىڭمۇ؟

كۆكچى دېدىكى:

ــ قىرىق قېچىردا ئالتۇن ـ تىللا يۈكلەپ كەلگەنىدىم، يۈز يىگىرمە كۇن بويتۇ، ئاخشام غەپلەت بېسىپ ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن، قېچىرلار ھەر تەرەپكە تارقىلىپ كېتىپتۇ، پەقەت ئون قېچىرنىلا تاپالىدىم، باشقىلىرىنى تاپالمىدىم، ئۆزلىرىنىڭ قېشىغا كەلدىم. ئۇچەيلەن بىللە بېرىپ تېپىپ ئەكەلسەك.

يۈسۈپ بەگ دېدىكى:

ــ سۆزۈڭ توغرا بولسا، ئەھمەد بەگ بىلەن يىگىتلەرنى ئويغات!

كۆكچى ئەييار دېدىكى:

ــ بېگىم، خىزمەتنى سىزلەرگە قىلدىم، ئۇلارغا قىلمىدىم.

ئاڭغىچە كۆكچى ئەييار ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى ئېگەرسىز ئەكىلىپ، ياۋداق ئاتقا مىنىۋۇرۇپ، ئالدىرىتىپ ئېلىپ ماڭدى. يېرىم كېچە بولغاندا گۇمبەزنىڭ يېنىغا ئەكەلدى. كۆكچى ئەييار چاۋاك سوقۇپ بەلگە بەرگەندى، شۇ زامات دۇشمەنلەر ئوپۇر ـ توپۇر چىقىپ، ئىككى بەگنى ئارىغا ئېلىپ ئۇرۇپ يىقىتىپ، بوينىغا زەنجىر، قوللىرىغا كىشەن سېلىپ ئېلىپ ماڭدى. يۈسۈپ بەگ مىرزا ئەھمەدكە قاراپ:

ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭ، بەدرەك! ــ دېدى.

مىرزا ئەھمەد:

ــ مانا، مۇشۇنداق قىلغىنىم! ــ دەپ، يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ بېشىغا ئاتمىش قامچا ئۇرۇپ ئېلىپ ماڭدى. سەھەر ۋاقتى بولدى. يۈسۈپ بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئەسقەر تېغىغا قاراپ زار ـ زار يىغلاپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئۇستى قارلىق ئالا تاغلار،
نەزەر ئەيلەڭ كۆز ياشىمگە،
بۇ ھالىمنى كۆردۈڭلارمۇ؟
ھېچكىم كەلمەيدۇ قاشىمگە،
دۇشمەنلەرگە بەند بولۇپ،
قامچا يېغىپ بۇ باشىمگە،
چۇشكەنمنى كۆردۈڭلارمۇ؟
تۇرغانمنى كۆردۈڭلارمۇ؟

قىرىق يىگىتتىم بارچە قېلىپ،
ئۆزۈمنى مەن غەمگە سېلىپ،
ئەھمەد بەگنى بىللە ئېلىپ،
چۈشكەنمىنى كۆردۈڭلارمۇ؟

بەندە بولدۇم، شۇل ئىرادە،
قالدىم سانسىز مەن بالادە،
دۈشمەن ئاتلىق، مەن پىيادە،
يۈرگەنمىنى كۆردۈڭلارمۇ؟

يۈسۈپ بەگ دەر: سىنەم داغلاپ،
ئارمانىم كۆپ مۇندا يىغلاپ،
ئات ئالدىدا قولۇم باغلاپ،
بارغانمىنى كۆردۈڭلارمۇ؟

ئەلقىسسە، بۇلار ئەسقەر تېغىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، ئەھمەد بەگنىڭ مەستلىكى يېشىلىپ، ئاكىسىغا بېقىپ:

— ئاكا، بىز نېمە گۇناھ قىلدۇق؟ ھوشۇر بەگ تىرىك تۇرۇپ بىزلەرنى دۈشمەنلەرگە باغلىتىپتۇ، — دېدى. ئاندىن يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگكە قاراپ:

— ئىنىم، ئۇنداق دېمە، ھوشۇر بەگ ئارقىمىزدا قالغاندۇر، ئاڭلىسىلا يېتىپ كېلۈر، — دەپ، بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كۆزۈڭ ئاچقىل، بەگ ئەھمەدىم،
نالان بولۇپ ئېلىم قالدى.
قول باغلىنىپ بەندە[25] بولدۇق،
يۇرت ـ ماكانىم، شەھرىم قالدى.

ئىسپاھاندىن بىللە كەلگەن،
سادىق بولۇپ خىزمەت قىلغان،
يىگىتلەرگە سەردار بولغان،
ھوشۇر بەگدەك شېرىم قالدى.

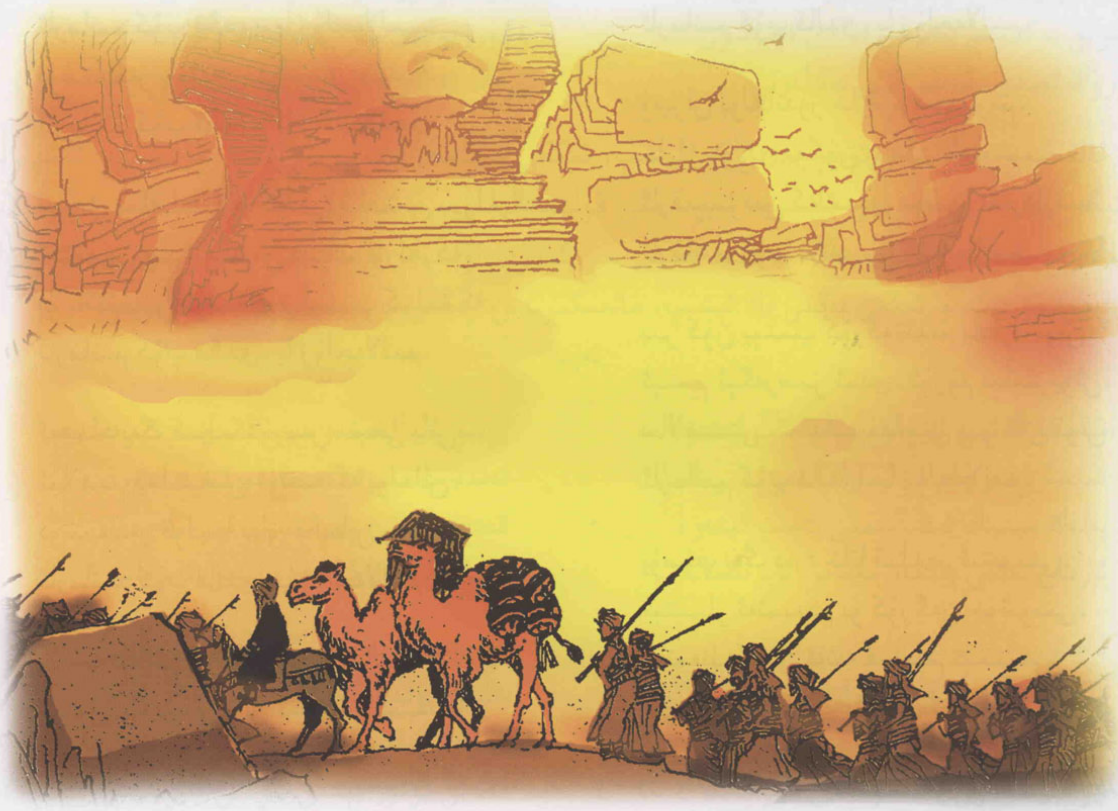

ئادا بولماس مېنىڭ كويۇم،
سارغىيىپتۇ رەڭگىرويۇم،
غېرىبلىقتا دۇئاگۇيۇم،
قىبلىگاھىم ــ ئانام قالدى.

ئەل كۆزىدىن بولدۇق غايىب،
بۇ دۇشمەنلەر كەلدى غالىب،
«جان ئاكام! » دەپ ساچىن يايىپ،
قالدىرغاچخان سىڭلىم قالدى.

باغلىنىپتۇ بىلەكلىرىم،
قوبۇل بولماس تىلەكلىرىم،
كۆيدى مېنىڭ يۈرەكلىرىم،
قىرىق يىگىتتىم، جانىم قالدى.

بىزگە بولدى ئاخىر زامان،
پەلەك قىلدى بىزنى نالان،
ئوردا ئىچرە كۈشەك ـ ئايۇان،
خوش مەنزىرە، جايلار قالدى.

ئۇشبۇ بولدى كارۇ بارىم،
جاندىن ئۆتتى دىل ئازارىم،
قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
خۇش يارانلار، ئاندا قالدى.

يۈسۈپ بەگ دەر: يوق ھەببىم[26]،
پەلەك بۇزدى بۇ نەسىبىم،
ھەمدەمىم ھەم مۇساھىبىم،
گۈلئەسەلخان يارىم قالدى.

بەگلەر بىر ـ بىرىگە قاراپ، ئۆزىمىزدىن سەۋەنلىك ئۆتتى، تاغىمىزنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلىمىدۇق، ئەمدى باشقا كەلگەننى كۆرەيلى، دەپ تەۋەككۈل قىلىپ كېتىپ باراتتى، قارىسا بالامان تېغى نامايان بولدى. بۇ تاغقا قاراپ ئەل ـ يۇرتنى سېغىنىپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بالامان تاغى دەر ئاتىڭنى سېنىڭ،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.
دۇشمەنلەر باغلىدى قولۇمنى مېنىڭ،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

قىرىق مىڭ لەشكەر كەلدى شاھتىن بىزلەرگە،
ئېتىمنى چاپمىدىم تۇزدىن ـ تۇزلەرگە،
بۇ باشىمدىن ئۇمىد يوق يېنىپ كېلىشكە،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

ئەھمەد بەگ كىچىكدۇرمەن، تېخى ياش،
ئىلاھىم قىلمىغىن دۇشمەنگە يولداش،
دۇشمەنلەر قولىدا ساق قالماس بۇ باش،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

دۇشمەنلەرنى زىندان ئىچرە سالمىدىم،
قىلىچلىشىپ مەيدان ئىچرە ئۆلمىدىم،
تاغام قىلغان نەسىھەتنى ئالمىدىم،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

ۋەيران بولغاندۇر خارەزم شەھرىم،
خازان بولدى بۇگۈن پەسلى باھارىم،
ئارقىمىزدىن كەلمىدى ھوشۇر سەردارىم،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

بىر كۈن يېتىپ كۆرگەنىدىم يامان چۈش،
ئېتىم ئېگەرسىز ئىدى، ئۆزۈم بېلىم بوش،
سالاھمىنى[27] ئېلىپ قاچتى بىر قارا قۇش،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

يۈسۈپ بەگ دەر: خاتا قىلدىم ئىشىمنى،
ئېتىبار ئەتمىدىم بۇ كۆرگەن چۈشۈمنى،
مەنمەنلىكتىن بەندە قىلدىم بېشىمنى،
ئارمانىم كۆپ قالدى، يا زۇلجەلالىم.

ئەلقىسسە، ئەمدى سۆز ئىشتىمەك كېرەككى، ھوشۇر بەگ سەردار شۇ كېچىسى چۈش كۆردى.

چۈشىدە يۇسۇپ ـ ئەھمەد بەگ شىكارغا چىقىپ، بىلىگچە لايغا پېتىپ قاپتۇ. بىرمۇنچە قارا ئىتلار ئىككى بەگنى ئارىغا ئېلىپ، تالاپ تۇرغۇدەك. ھوشۇر بەگ چۆچۈپ ئويغاندى، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەر چېدىردا يوق، ئاتلىرىمۇ يوق. سەردار دەرھال ئاتلىنىپ، ئىز قوغلاپ ئەسقەر تېغىغا بارغۇدەك بولسا، نۇرغۇن ئاتلارنىڭ ئىزى تۇرۇپتۇ.

« ئاھ، بەگلەر دۇشمەن قولىغا چۈشۈپتۇ ! » دەپ يىگىتلەرنىڭ قېشىغا كەلدى. يىگىتلەر ئۇيقۇدا ئىدى، ھوشۇر بەگ يىگىتلەرنى ئويغاتماق ئۈچۈن، پەرىشان ھالدا خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

شاراب ئىچىپ مەست ياتقان، ئەي يىگىتلەر،
قوپۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.
ئىككى بەگنى بەند ئەيلەپدۇر دۇشمەنلەر،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

دۇشمەنلەردىن نۇرغۇن لەشكەر كېلىپتۇ،
ئىككى بەگكە كۆپ جاپالار سېلىپتۇ،
ياقا يۇرتقا باغلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

بىزنى يوقلاپ كۆزىدىن ياش تۆكمىسۇن،
بەندە بولۇپ يات شەھەرگە چۆكمىسۇن،
قىرىق يىگىتىم كەلمەي قالدى دېمىسۇن،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

بۇندىن بارساق بىزلەرنى سالۇرلەر سۇغا،
بىسائەت كۆنلەردە چىقىپتۇق ئوۋغا،
قوپۇڭ ئەمدى، دەرھال مىنىڭ بىدۇغا،
يۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

خۇدا ئاسان قىلغايلار يامان كۈنلەرنى،
بەگلەر ئېتىن مىنىپ، كىيدۇق تونلارنى،
بۇگۈن ئاقلاڭ بەرگەن نانۇ تۇزلارنى،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

ھوشۇر بەگدىن ئىشتىڭ سىزلەر كالامى،
نېچۈك بولۇر بىزگە كۆڭۈل ئارامى؟
بۇگۈن بولدى بىزگە دۇنيا ھارامى،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

ئەلقىسسە، يىگىتلەر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، ئىككى بەگنىڭ ئوت ـ پىراقىدا ئۆرتىنىپ، ئاتلىرىنى ئېگەرلەپ، قىلىچلىرىنى ئېسىپ، نەيزىسىنى قولىغا ئېلىپ، دۇشمەنلەرنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتىلەر. يىگىتلەر يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگنى بىر كۆرۈپ ئۆلسەك ئارمانىمىز يوق ئىدى، دەپ بارار ئىدى. ھوشۇر بەگ بۇ ئىككى بەگنى ياد ئېتىپ، جانجىگىرىدىن چىقىرىپ نېمىدەپ بېيىت ئوقۇيدۇ؟

نەزم

شەيتان لەئىن ئازدۇرۇشقا قەست ئېتەر،
ئىنسان ھەرچاغ ھوشيارلىقتىن ئايرىلسا.
پەلەك مېنىڭ ئىقبالىمنى پەست ئېتەر،
ئارمان بىلەن بەگلەر مەندىن ئايرىلسا.

ئاجىز بولۇر يولدا كارۋان بولمىسا،
خۇە خاراب بولۇر سەرۋان بولمىسا،
مۇلكى خاراب بولۇر سەردار بولمىسا،
چۆكەر كۆڭۈل پەھلىۋاندىن ئايرىلسا.

يۇسۇپ ـ ئەھمەد مېنىڭ جانىم ئېردىلەر،
تەندە جانىم، ئەلدە خانىم ئېردىلەر،
قەدىردانىم، مېھرىبانىم ئېردىلەر،
نەھال كېچەر گۆھەر كاندىن ئايرىلسا !

يۇرىكىمدە كۆپتۇر ئارمان داغلىرىم،
خازان بولدى گۈل ـ گۈلىستان باغلىرىم،
ئۆتۈپ كەتتى ئويناپ ـ كۈلگەن چاغلىرىم،
قانداق بولۇر بېلىق سۇدىن ئايرىلسا؟

هوشۇر بەگ دەر: كۆپتۇر دەردۇ ئارمانلار،
نە ھەسرەتتۇر، نە كۈلپەتتۇر، يارانلار،
ھېچ كىمەرسە كۆرمىسۇن بۇنداق ھىجرانلار،
بەندە بولۇپ بەگلەر بىزدىن ئايرىلسا.

ئەلقىسسە، دۇشمەنلەر يۇسۇپ، ئەھمەدنى مىڭ بىر ئازاب بىلەن ئەكېتىپ بارار ئىدىلەر. گۈزەلشاھ-تىن بىر لەك لەشكەر كېلىپ قوشۇلدى. يۇسۇپ، ئەھمەد بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ، تېخىمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، زار - زار يىغلاپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

نېچۈك يامان ئىشلار قىلدىم، خۇدايىم،
بەندە بولۇپ چۈشتۇم دۇشمەن قولىغا.
كۇھىقاپتىن ئېغىر مېنىڭ گۇناھىم،
پەلەك سالدى مېنى كۈلپەت يولىغا.

ئەرەنلىك تىغىدىن باغرىم يارادۇر،
دۇشمەن بىزنى تۇتقۇن قىلىپ بارادۇر،
نە سەۋەبتىن مېنىڭ بەختىم قارادۇر؟
قولۇم باغلاق چۈشتۇم تاغلار چۆلىگە.

تەكەببۇرلۇق قىلىپ يولدىن ئاداشتىم،
بۇلبۇل ئىدىم، قىزىلگۈلدىن ئايرىلدىم،
غېرىب بولۇپ بۇگۈن ئەلدىن قايرىلدىم،
ئارمانىم كۆپ، قالدىم تۇرلۇك بالاغا.

ئېچىلماستىن خازان بولدى گۈلزارىم،
ئەگەر ئۆلسەم غېرىب بولۇر مازارىم،
قىرىق يىگىتىم قېنى، ھوشۇر بەگ سەردارىم؟
نالان بولۇپ قارار ئەمدى يولۇمغا.

قىزىلباشلار ئارقىمىزدىن يېتىشتى،
ئوق ۋە سولدىن توپ - توپ بولۇپ مېڭىشتى،
بۇ باشىمغا قارا كۈنلەر سېلىشتى،
ئەمدى قالدۇق جۇدالىقنىڭ دەردىگە.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ سەردار قىرىق يىگىتنى كەينىگە سېلىپ تېز كېتىپ باراتتى، دۇشمەننى ئاخىر قوغلاپ يەتكەچ، يىگىتلىرىگە مەردانىلىك بىلەن مەدەت بېرىپ:

— ئەي يىگىتلەر، بۇگۈن مەردىنى مەيداندا سىنايدىغان كۈن-دۇر! — دېدى ۋە خۇن - جىگەر بىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

يىگىتلىرىم، ئەزىمەتلىرىم،
مەيدانلىشۇر كۈندۇر بۇگۈن.
بەندە بولۇپتۇر بەگلىرىم،
بىر ناتاۋان كۈندۇر بۇگۈن.

مەن بىلمەدىم نېچۈك بالا،
يەزىد كۆرسۈن مىلك ـ مىلك جاپا،
قىلىچلىشىپ مەيدان ئارا
قانلار تۆكەر كۈندۇر بۇگۈن.

دۈشمەنلەرنى بىر ـ بىر تۇتۇپ،
ۋايۇۋايلىتىپ، قان يىغلىتىپ،
ئەل ۋە يۇرتنى بىز ياد ئېتىپ،
قىلىچلىشۇر كۈندۇر بۇگۈن.

بەگلىرىمىز بولۇپ بەندە،
بىزلەر قالدۇق كۆپ ئارمانده،
ئۇرۇش بولۇر بۇ مەيدانده،
جاندىن كېچەر كۈندۇر بۇگۈن.

هوشۇر بەگنىڭ ئاهۇ زارى،
قۇرۇلسۇن مەهشەر بازارى،
يۈسۈپ بەگنىڭ شۇ سەردارى،
نۇسرەت تىلەر كۈندۇر بۇگۈن.

ئەلقىسسە، هوشۇر بەگ نەرە تارتىپ، يىگىتلىرىگە مەدەت بېرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

خارەزمنىڭ يىگىتلىرى،
چېپىڭ، سەيلانە ـ سايلانە.

قومۇش قۇلاق بىدۇ ئاتلار،
چېپىڭ، سەيلانە ـ سەيلانە.

دۇشمەنلەرنى ھەم شاشتۇرۇپ، جېنى چىقسۇن قۇشقا ئوخشاش،
ئۆلۈكىنى ئاتقا باستۇرۇپ، جەڭ قىلغۇلار شىرغا ئوخشاش،
ئەسقەر تېغىدىن ئاشۇرۇپ، قانلار ئاقسۇن يامغۇر ئوخشاش،
چېپىڭ، سەيلانە ـ سەيلانە. چېپىڭ، سەيلانە ـ سەيلانە.

ئەل ۋە يۇرتۇم بولسۇن ئامان، ھوشۇر بەگ دەر: بولاي ھەمدەم،
ئۆلۈككە تولسۇن بۇ مەيدان، دۇشمەنىڭ جايى جەھەننەم،
ھىممەت بەرسۇن شىرى يەزدان، نەرە تارتىپ مىسلى رۇستەم،
چېپىڭ، سەيلانە ـ سەيلانە. چېپىڭ، سەيلانە ـ سەيلانە.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ئاتتىن چۈشمەي، بىر لوقما تائام يېمەي، بىر قەتىرە سۇ ئىچمەي، بىر سائەت ئارام ئالماي جەڭ قىلدى. دۇشمەنلەر ھوشۇر بەگدىن قورقۇپ، يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەرنى بىر ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىگە ئاچقىپ قوللىرىنى چىنارغا باغلاپ، ئون مىڭ لەشكەرنى ساقلىغىلى قويدى. يۇسۇپ ـ ئەھمەد بەگلەر ھوشۇر بەگ ۋە يىگىتلىرىنى كۆرۈپ، ھەززىتى ئەلدىن مەدەت تىلەپ خۇن ـ جىگەرلىرىدىن چىقىرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

قىزىلباشقا بەندە بولۇپ، يىگىتلىرىم قىلىچ سالۇر،
كۆزۈم ياشقا تولدى، تاغلار. سايلار ئىچىدە ئۆلۈك تولۇر،
ئون باھادىرىم گۈلدەك سولۇپ، شاھمەردان مەدەت قىلۇر،
بېلىم يادەك بولدى، تاغلار. مەدەت بەرگىل، بىشە ـ تاغلار.

پۈت ـ قولۇمغا سالدى گۈندا، غۇلغۇلا توشتى پەلەككە،
تۇتقۇن بولۇپ كەلدىم مۇندا، دۇشمەنلەر چۈشسۇن تىترەككە،
دۇشمەن قالسۇن كۆپ ئارماندا، سايلار تولۇر ئۆلۈككە،
پاناھ بولغىل، بىشە[28] ـ تاغلار. ئۇستۇڭگە تاغ، بىشە ـ تاغلار.

بولۇپتۇر ئاخىر زامانە، ئەتراپىدا لەشكەر يېتىپ،
تاغلار كۆرۈنمەس تۇمانە، ئۆز ھالىغە يىغلار يۇسۇپ،
دالالىرىڭ تولسۇن قانە، ئەھمەد بىلەن بەندە تۇشۇپ،
سىزلەر كۆرۈڭ، بىشە ـ تاغلار. تىلەر مەدەت، بىشە ـ تاغلار.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ سەردار يىگىتلىرى بىلەن يەنە ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلدى. تاغ ـ دالا ئۆلۈككە تولدى. شۇ ئەسنادا دۇشمەنلەر ھوشۇر بەگ سەردارنى ئارىغا ئېلىپ، تەڭلىككە سالدى ۋە نەچچە يېرىنى زەخمىلەندۇردى. ھوشۇر بەگ بىھوش بولۇپ ئېتىدىن يىقىلدى، ئۇ ئېتىنىڭ يالىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، يىگىتلىرىگە قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

يىگىتلىرىم، كېلىڭ مېنىڭ يېنىمغا،
بوز ئېتىمنى، مېنى ئېلىپ يېنىڭلار!
ئوتتۇز يەردىن ئوق تېگىپتۇ بويۇمغا،
يىگىتلىرىم، مېنى ئېلىپ يېنىڭلار!

ھەقتىن ماڭا يېتىپ كەلدى مۇھاسىل[29]،
مۇھاسىللار كەلسە قويماس بىر پەسىل،
بۇ مەيداندا بولمىدى مەقسىتىم ھاسىل،
يىگىتلىرىم، مېنى يۆلەپ، يۇرۇڭلار.

دەپئى[30] قىلالمىدىم كەلگەن بالانى،
ئىلاج ئەيلەپ بېگىم قېشىغا بارالى،
مەن كۆتۈردۈم ئىككى كەم ئوتتۇز يارانى،
يىگىتلىرىم، مېنى يۆلەپ ئېلىڭلار.

بىلەلمىدىم، بەختىم نېچۈك قارادۇر؟
زەمبىل كەبى جانۇ جىسمىم يارادۇر،
كۆزۈم يۇمۇپ، جانىم چىقىپ بارادۇر،
ئورتاقلىرىم، مېنى يۆلەپ، يۇرۇڭلار.

بۇ ئاتقا يارىشۇر ھوشۇر بەگ قانى،
بىزلەرگە ئەيىب ئىكەن يۇسۇپ بەگ نانى،
نان يېگەن يىگىتنىڭ شۇلمىدۇر ھالى؟
يىگىتلىرىم، مېنى يۆلەپ ئېلىڭلار.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ يەرگە يىقىلدى، يىگىتلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ ئۇنى ياقىغا ئاچىقتى. توساتتىن يۇسۇپ بەگ ھوشۇر بەگنى بۇ ھالدا كۆرۈپ: « ئاھ بېگىم! » دەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

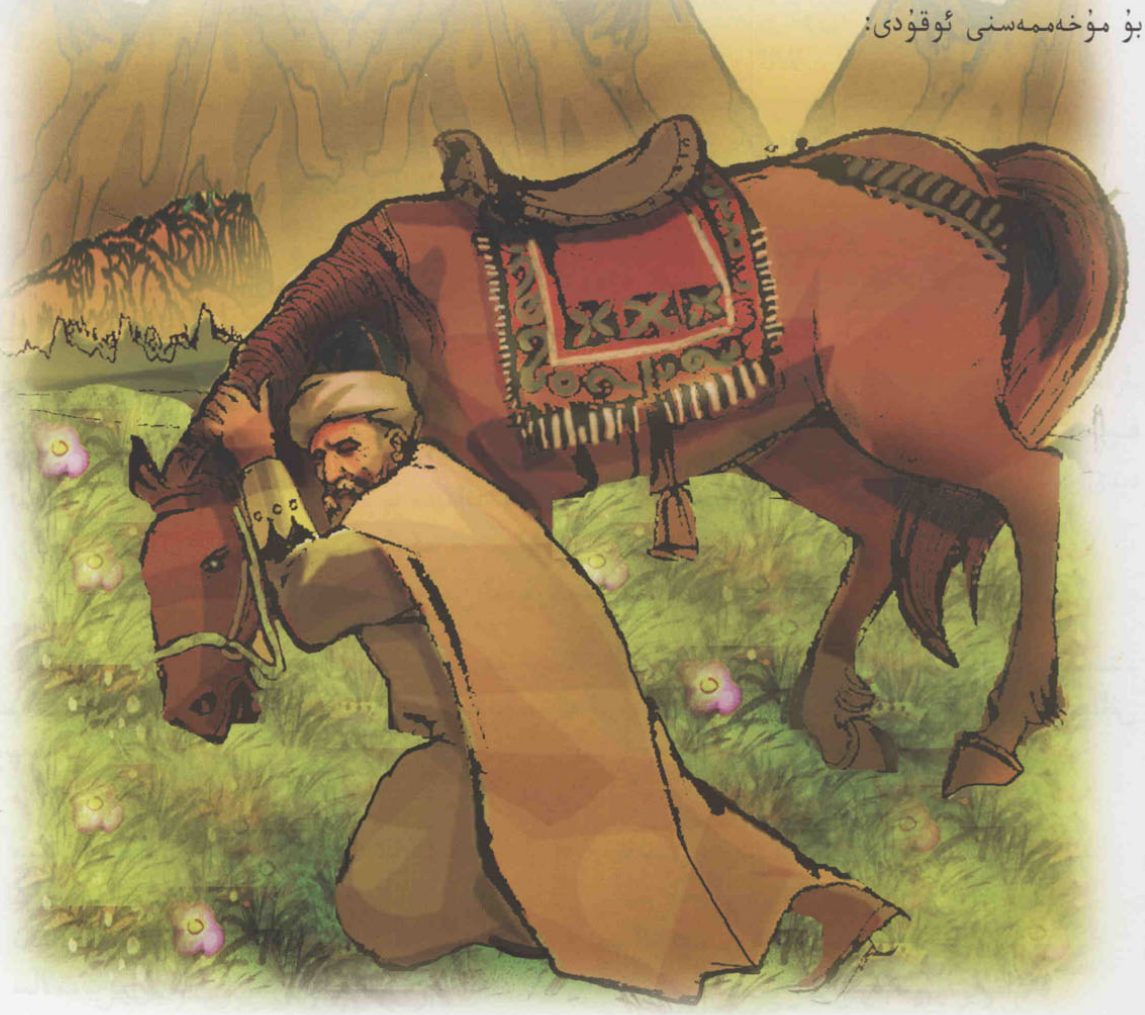

نەزم

كەرەم قىلغىل، غېرىبلارنىڭ پاناھىسەن ئۆزۈڭ ئاللا،
مۇھەممەد ئۈممىتىنىڭ ھەم پاناھىسەن ئۆزۈڭ ئاللا،
غېرىبقا دەرد بېرىپسەن ھەم داۋاسىسەن ئۆزۈڭ ئاللا،
شىكەستە بۇڭلەر ھەققى، نېسىپ ئەتكىل ئۆزۈڭ ئاللا،
گۇناھىم بىنىھايەتتۇر، كەچۈرگەيسەن ئۆزۈڭ ئاللا.

كۆتۈرۈپ مىڭ بالالارنى، نېتەي، ھەيران بولۇپ قالدىم،
يۈرەكسىم زەخمىلەر بولدى، گۇلى رەيھان بولۇپ قالدىم،
پىراق ئوتىدا ئۆرتەنىپ، بۇگۈن سوزان بولۇپ قالدىم،
جۇدا بولدۇم دىيارىمدىن، نېتەي، ۋەيران بولۇپ قالدىم،
يۈسۈپ بەگنى بالالاردىن قۇتۇلدۇرغىل ئۆزۈڭ ئاللا.

ئۇنىڭ دەردى بىلەن يىرتىپ ياقامنى يىغلىسام بۇ كۈن،
بۇلۇتتەك نەرە تارتىپ مىسلى ياقۇپ يىغلىسام بۇ كۈن،
يۈرەكسىم ئىچرە كۆپ قالدىكى ئەرمان، يىغلىسام بۇ كۈن،
كەرەملىك دەرگاھىڭغا مەن كېلىپ داد ئەيلىسەم بۇ كۈن،
كەرەم بىرلەن گۇناھىمنى كەچۈرگەيسەن ئۆزۈڭ ئاللا.

يۈسۈپ ـ ئەھمەد جۇدا بولسا، نېتەي، سانسىز نادامەتتۇر،
كۆرۈپ نەچچە يارالارنى تېنىم تۇرلۇك جاراھەتتۇر،
قارا كۈنلەر بولۇپ نەيلەي ماڭا يۇزمىڭ ئالامەتتۇر،
غېرىبلىق دەشتىدە بۇ كۈن ماڭا روزى قىيامەتتۇر،
غېرىبلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرگەيسەن ئۆزۈڭ ئاللا.

خۇداۋەندە، ساڭا كەلدىم بۇ دەردىمگە داۋا قىلغىل،
تەرەھھۇم ئەيلەبان، يا رەب، بالالاردىن جۇدا قىلغىل،
ئەگەر ئۆلسەم بۇ مەيداندا شەھىدى كەربالا قىلغىل،
يۈسۈپ بەگ دەر: كەرەم بىرلە ئىمانىمنى ئاتا قىلغىل،
شارابى ئەنتەھۇرىڭدىن ئىچۈرگەيسەن ئۆزۈڭ ئاللا!

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، يىگىتلىرىگە بېقىپ: «يىگىتلىرىم، مېنى يۆلەپ ئېلىڭلار!» دېدى. ئاندىن يۈسۈپ بەگكە قاراپ، ئۆزىنى توختىتالماي، يامغۇردەك ياش تۆكۈپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

مېنىڭ ئۇچۇن ماتەم تۇتۇپ يىغلىما،
ئۆلگەن ياخشى، ئايرىلغۇنچە سۇلتانىم.
ناله قىلىپ يۈرەكمنى داغلىما،
سالامەت بول، مەن كەلگۈنچە سۇلتانىم.

تۇشتى بىزگە ئايرىلىشنىڭ پىراقى،
خىرەلەشتى كۆزۈم روشەن چىراغى،
جانۇ تەندىن چىقسا لەھەت تۇپراقى،
كۆزلىرىمگە خاك تولغۇنچە سۇلتانىم.

ھەممە قالدى خۇە، ئۆرگەنچ يۇرتىدە،
بىز بارۇرمىز ئايرىلىشنىڭ دەردىدە،
بۇ مەيداندا بۇگۈن سېنىڭ ئالدىڭدا،
ئۆلسەم ياخشى، تىرىك قالغۇنچە سۇلتانىم.

تىرىكلىكتە مەن بىر ۋەتەن تۇتارمەن،
ھىجرانلىقنىڭ زەھىرىنى يۇتارمەن،
سېنى قويۇپ، نېچۈك مۇندىن كېتەرمەن؟
ھوشۇربەگ دەر: تا ئۆلگۈنچە سۇلتانىم.

ئەلقىسسە، يىگىتلەر ھوشۇر بەگنى يۆلەپ ياقىغا ئاچىقتى. سەللە بىلەن ئىككى كەم ئوتتۇز يارىسىنى تاڭدى. ھوشۇر بەگ قايتا غەيرەتكە كېلىپ، ساداقلىرىنى بېشىغا كىيدى، قىلىچ ـ نەيزىلىرىنى قولىغا ئېلىپ، يىگىتلىرىگە باش بولۇپ، جەڭگە كىرىش ئالدىدا يىگىتلىرىگە مەدەت بېرىپ مۇنداق دېدى:

نەزم

يىگىتلىرىم، ئات قويۇڭلار،
كۆپ بىر ياندىن، ھەر قايانىدىن.
دۇشمەن كۆزىنى ئويۇڭلار،
قىرىق بىر ياندىن، يۇز بىر ياندىن.

شېرىن جانلاردىن كېچىڭلار،
كېپەن تونىنى پىچىڭلار،
بىرىڭلار يۈزنى سانجىڭلار،
ئون بىر ياندىن، قىرىق بىر ياندىن.

تاغلار تاشىن ئالسۇن زامان،
دۇشمەنلەرگە بەرمەڭ ئامان،
بۇگۈن بولسۇن ئاخىر زامان،
ئات قويۇڭلار قىرىق بىر ياندىن.

يەرگە چۈشسۇن دۇشمەن باشى،
قانغا چۆكسۇن تاغلار تاشى،
تاماشا كۆرسۇن يۇرت ـ تامامى،
بىرى بىر ياندىن، يۇز بىر ياندىن.

هوشۇر بەگنىڭ شۇدۇر زارى،
خارەزمنىڭ سەردارلىرى،
باشىدادۇر مەھشەر بازارى،
سىز بىر ياندىن، بىز بىر ياندىن.

ئەلقىسسە، هوشۇر بەگ يىگىتلىرىنى ئوندىن بۆلۈپ شۇنداق جەڭ قىلدىلەركىم، بۆرە قويغا چاپقاندەك، قومۇشقا ئوت تۇتاشقاندەك، ئۇلۇغ دەريا مەۋج ئۇرغاندەك، قازانلار قاينىغاندەك ئۇرۇش قىزىپ كەتتى. دۇشمەننىڭ ئۆلۈكلىرىنى نەچچە يەردە مۇنار قىلىپ، كۇشتىدىن پۇشتى قوپۇردى.

قىزىلباشنىڭ سەركەردىلىرى بەرداش بېرەلمەي، يۇسۇپ بەگنىڭ ئالدىغا كېلىپ دېدىكى:

ــ سېنى ئايرىپ ئەكېتەلمەس، يىگىتلىرىڭگە ئېيتقىن، قايتىپ كەتسۇن، بىز سېنى هەرگىز بەرمەيمىز.

يۇسۇپ بەگ ئېيتتىلەركىم:

ــ مەن دېگەن بىلەن قايتىپ كەتمەس، ئەھمەد بەگنى ئېلىپ بېرىڭلار، نەسىھەت قىلسا شايەد يېنىپ كېتەر.

دۇشمەنلەر ئەھمەد بەگنى زەنجىر ـ كىشەنلەر بىلەن هەيدەپ، ئون مىڭ لەشكەر بىلەن بىر ئېگىز تاغقا ئاچىقتى. ئەھمەد بەگ يىگىتلەرگە قاراپ:

ــ يىگىتلىرىم، بىزنى ئاجرىتىپ ئەكېتەلمەيسىزلەر، ئاتا ـ ئانا، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىمىزغا سالام دەڭلار، ــ دەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئاغا بەگلەر، جاۋاب بەردىم،
باغلىنىپتۇر ئىككى قولۇم،
بۇگۇن ئاخىر زامان دەڭلار.
خانلار سورىسا، ئامان دەڭلار.

ئارمان بىلەن بەندە بولدۇم،
بەگلەر سورىسا، ئامان دەڭلار.
ئەھمەد بەگنىڭ كۆپ خاتاسى،
قالدىم هىجران بالاسى،

ئېلىپ كەلدى قولۇم باغلاپ،
يۇسۇپ ئاغام قەين ئاتاسى،
هىجران ئوتىدا باغرىم داغلاپ،
بوۋام سورىسا، ئامان دەڭلار.

قېرىنداشىم قالدى يىغلاپ،
ئانام سورىسا، ئامان دەڭلار.
ئەھمەد بەگ دەر: ئىشىت زارىم،
ئاتام ئېردى غەمگۇزارىم،

لەشكەر تولۇپ ئوڭ هەم سولۇم،
گۇلخەدىچە ۋاپادارىم،
ئاچىلمىدى مېنىڭ يولۇم،
يارىم سورىسا، ئامان دەڭلار.

هوشۇر بەگ ئەھمەد بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دېدىكىم:

ــ سىزلەرنى بۇ يەردە قويۇپ يانغۇنچە ئۆلگىنىم ياخشىراقتۇر، ئاتا ـ ئاناڭلار سورىسا نېچۈك جاۋاب بېرىمەن، ــ دەپ جانجىگەرلىرىدىن چىقىرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئەھمەد بېگىم، بۇ سۆزلەرنى دېمىگىن،
يەزىد بىلەن مۇندا ئۇرۇش قىلايىن،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن؟
يا بولمىسا سىزلەر بىلەن قالايىن،
ئۆزۈڭنى بىل، مېنىڭ غېمىمنى يېمىگىن،
ئەجەل يەتسە بۇ مەيداندا ئۆلەيىن،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن؟
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن؟

ئاتا ـ ئاناڭ، بارسام مەندىن سورارلەر،
قانداق كەلدىڭ دەپ ئىزا بېرەرلەر،
بۇ ئىشلارنى بىشەك بىزدىن كۆرەرلەر،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن؟

ئاتا ـ ئاناڭ خارەزمنىڭ ئېلىدە،
ئىككى كۆزى ئەسقەر تاغى، چۆلىدە،
سىزنى قويۇپ مۇندا، دۇشمەن قولىدە،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن؟

هوشۇر بەگ دەر: كۆزۈم ياشقا تولدۇرۇپ،
دوستلار يىغلاپ، دۇشمەنلەرنى كۈلدۇرۇپ،
كۆزۈم كۆرۈپ، دۇشمەنلەرگە قالدۇرۇپ،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن؟

يىگىتلەر هوشۇر بەگدىن بۇ سۆزلەرنى ئىشىتىپ، سەردار بىلەن جەڭگە كىردىلەر، ئاندىن جەڭ قىلدىلەركىم، بىر سائەت ئىچىدە يۈز نەچچە دۇشمەننى جەھەننەمگە يوللىدى. دۇشمەنلەر پۈرسەت تېپىپ، ئەھمەد بەگنى ئەكەتتى. بۇ ئەسنادا گۈزەلشاھتىن يەنە بىر مۇنچە لەشكەر كېلىپ قوشۇلدى. هوشۇر بەگ بۇنى كۆرۈپ ساھىبقىرانىنى ياد ئېتىپ، بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

نەزم

مۇشكۈل ئىشلار چۈشتى مېنىڭ باشىمگە،
ئەرەنلەردىن بىزگە مەدەت بولمىسا.
رەھىم قىلغىل كۆزدىن ئاققان ياشىمگە،
سايىبانىم، پەخرى جاھانىم بولمىسا.

نە گۈناھلىق ئىشنى قىلدىم دۇنيادە،
بۇ مەيداندا يېتەلمىدىم مۇرادە،
تىلسىز دۇشمەن بىرلە قالدىم ئاراده،
بۇ مۇشكۈلۈم يەنە ئاسان بولمىسا.

يامان بولدى مېنىڭ سائەت ـ زامانىم،
پەرۋاز ئېتەر بۈگۈن روهى ـ راۋانىم،
باشىمدىن كەتمىدى قايغۇ تۈمانىم،
بۇ دۇشمەنلەر تامام يەكسان بولمىسا.

بەندە بولدى مېنىڭ چابۇكسەۋارىم،
كۆزۈمنىڭ روشەنى، جانىم، مادارىم،
تېنىمده قالمىدى سەۋر ـ قارارىم،
ئىككى بېگىم كۈنى ئاسان بولمىسا.

شورىش ئېتىپ بىشە تاغلار يانىده،
سۆڭەكلىرىم پارە بولسۇن يانىده،
مەن هوشۇر بەگ قالدىم مەهشەر كۈنىده،
مەدەتكارىم شاھىمەردان بولمىسا.

ئەلقىسسە، هوشۇر بەگ يىگىتلىرى بىلەن جەڭ قىلىپ يۈرەر ئىدى، بىر دۇشمەن يۈسۈپ بەگنىڭ ئېتىنى ئېلىپ چېپىپ كېتىپ باراتتى. هوشۇر بەگ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ شەمشەر بىلەن شۇنداق چاپتىلەركىم، دۇشمەننىڭ كاللىسى يەرگە چۈشتى. يەنە بىر دۇشمەن ئەھمەد بەگنىڭ ئېتىنى مىنىپ يۈرەتتى، بىر زەربە بىلەن ئۇنىڭ جېنىنىمۇ دوزاخقا يوللىدى. هوشۇر بەگ بۇ ئاتلارنى قولغا ئېلىپ كېتىپ بارغاندا، دۇشمەنلەر هوشۇر بەگنى ئارىغا ئالدى ۋە سالما تاشلاپ ئاتنى ئالماقچى بولدى. بۇنى كۆرگەن يىگىتلەر تۇشمۇ تۇشتىن كېلىپ قىلىچلىشىپ، دۇشمەنلەرگە نەيزە سانجىپ، شۇنداق جەڭ قىلىدىلەركىم، قىيامەت قوپۇردى. تاغ ـ دالىلار ئۆلۈككە تولدى. هوشۇر بەگ بىلەن بەگلەرنىڭ ئاتلىرىنى يىگىتلەر ئاجرىتىپ چىقتى. بۇ جەڭدە ئون يىگىت شېھىت بولدى. هوشۇر بەگنىڭ ئات ئۇستىدە ئولتۇرغۇچىلىكى قالمىدى، يىگىتلەر مەيداندىن يېنىپ چىقتى. هوشۇر بەگنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېتەر بولدىلەر. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر تاغ ئۇستىده تۇرۇپ يىگىتلىرىنىڭ بۇ هالىنى كۆرۈپ، ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرى يادىغا يېتىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ھەمدەملىرىم، يارانلىرىم، يىگىتلەر،
سالام دەڭلار، سىلەر بىزنىڭ ئەللەرگە.
بىللە شىكار ئېتىپ يۈرگەن يىگىتلەر،
يول ئالدىڭلار بىللە ئۆسكەن يەرلەرگە.

ئېلىخانغا بۇگۈن ئېيتاي ئەرزىمنى،
ئىزھار قىلاي سىزگە پىنھان دەردىمنى،
تاپشۇرسۇنلەر ھوشۇر بەككە شەھرىمنى،
بىسيار سالام دەڭلار، بىزنىڭ ئەللەرگە.

مەنمەنلىكتىن قالدىم ئۇشبۇ بالاغا،
مېنىڭ ئۈچۈن زار يىغلاڭلار خۇداغا،
شۇم يەزىدلەر مېنى سالدى جاپاغا،
بىسيار سالام دەڭلار، بىزنىڭ ئەللەرگە.

غاپىل ئىدىم، ناگاھ چۈشتۇم بۇ دامغا،
قۇلاق سالماي ھەق سۆزلىگەن تاغامغا،
قىبلىگاھىم، غېرىب ئاتا ـ ئانامغا،
سالام دەڭلار، بىزنى سورىغان بەگلەرگە.

بىر ئانىدىن سۈت ئېمىشكەن قېرىنداشىم،
غېرىبلىقتا ئەھمەد بەگ بولدى يولداشىم،
قۇتۇلمىدى غەم ـ قايغۇدىن بۇ باشىم،
سالام دەڭلار، سىڭلىم ـــ تازا گۈللەرگە.

پىراقىمدا كۆيۈپ يەنە كۈل بولغان،
ئوتلۇق كۆزى قانۇ ياشقا لىق تولغان،
مېنىڭ بىلەن بىر ياستۇققا باش قويغان،
سالام دەڭلار، گۈلئەسەلخان يارىمگە.

بىرنەچچىلەر ياتار دائىم دۆلەتتە،
بەندە بولۇپ قالدىم داغۇ ھەسرەتتە،
بۇ ھالىمنى بېرىپ ئېيتىڭ ئەلۋەتتە،
سالام دەڭلار، ئويناپ ئۆسكەن ئەللەرگە.

يارى جورام سورىسا، يۈسۈپ ئۆلدى دەڭ،
ئۆلۈكلىرى چۆللەر ئارا قالدى دەڭ،
جەستىنى قاغا ـ قۇزغۇن ئالدى دەڭ،
سالام دەڭلار، دەردتە قالغان ئەرلەرگە.

دۇشمەنلەر بەگلەرنى ئېلىپ مىسىرغا راۋان بولدىلەر. يۈسۈپ بەگ قارىسا، ئوتتۇز يىگىت ھوشۇر بەگنى ئارىغا ئېلىپ كېتىپ بېرىپتۇ. يۈسۈپ بەگ: «ئون يىگىتىم شېھىت بوپتۇ» دەپ شېھىت بولغان يىگىتلەرنىڭ پىراقىدا يولدا بارغۇنچە ئاھ تارتىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئون يىگىتىم مەيدان ئارا،
قاتاردىن ئايرىلىپ قالدى.
زار يىغلايمەن يىگىتلىرىم،
قاتاردىن ئايرىلىپ قالدى.

مەن نەيلەيىن بەختىم قارا،
بۇ باشىمغە چۈشتى سەۋدا،
قانلار ئاقتى مەيدان ئارا،
گويا دەريا بولۇپ قالدى.

قىيامەت دەشتىدە قالدىم،
مەن يانغە بارالمادىم،
ئون يىگىتتىن مەن ئايرىلدىم،
چۆللەر مازار بولۇپ قالدى.

قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
خازان بولدى لالەزارىم،
ئىسىت، مېنىڭ ئون يارانىم،
قاتاردىن ئايرىلىپ قالدى.

يۈسۈپ بەگ قولۇم باغلانىپ،
قالدىم بالاغا چۈلغانىپ،
قىزىل قانغا ھەم بۇلغانىپ،
مەيدان ئۈزرە يېتىپ قالدى.

ئەلقىسسە، دۇشمەنلەر بەگلەرنى بىناھايەت ئازاب ـ ئوقۇبەت بىلەن مىسرغا ئېلىپ يۇرىدىلەر.

ئەمدى، گۈلئەسەلخان ئايىمدىن سۆز ئىشىتمەك كېرەك: گۈلئەسەل ئايىم بەگلەرنى شىكاردىن يېـ ـنىپ كېلىۋر دەپ ئۆيلەرنى يىغىشتۇرۇپ، تۇرلۇك تائاملارنى تەييارلاپ يولغا ئىنتىزار بولۇپ تۇرار ئىدى. بىر كېچە گۈلئەسەل ئايىم چۈش كۆرسە، چۈشىدە يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئاتتىن يىقىلىدى، بىـ ـر مۇنچە غالجىر ئىتلار پەيدا بولۇپ، بەگلەرنى تالىغاندى، چۆچۈپ ئويغاندى. گۈلئەسەل ئايىم بۇ چۈشنىڭ ۋەھىمىسىدىن قورقۇپ، بەگلەرنىڭ پىراقىدا يىغلاپ، «بەگلىرىمگە نېمە بولغاندۇر؟» دەپ خۇن ـ جىگـ ـىردىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

داد ـ پەريات، شۇم پەلەكنىڭ دەستىدىن،
دەردى ھىجران يۇرىكىمگە تۇتاشتى.
قان يىغلىدىم جۇدالىقنىڭ زۇلمىدىن،
بۇگۈن ماڭا سانسىز بالا ئولاشتى.

يىغلا ـ يىغلا كۆز ياشلىرىم سەل بولدى،
مەن نەيلەيىن قىسمەتلىرىم شۇل بولدى،
ھەربىر كۈنۈم ئايۇ ھەپتە، يىل بولدى،
ھىجران ئوتى جان ـ جىسمىمغا تۇتاشتى.

نە كۈلپەتلەر چۈشتى مېنىڭ باشىمگە،
پەلەك زەھەر سالدى ئىچكەن ئاشىمگە،
قورقۇنچىم كۆپ ئاشۇ كۆرگەن چۈشۈمگە،
مەگەر بەگلەر توغرا يولدىن ئاداشتى.

خازان بولدى باغ ئىچىدە گۈلزارىم،
تېنىمدە قالمىدى زەررە مادارىم،
كۆرمىگۈنچە يوقتۇر سەبرۇ قارارىم،
مەن بىلمىدىم، نېچۈك بالا يېپىشتى.

پىراقىدا خازان بولۇپ، خار بولدۇم، گۈلئەسەل دەر: قالدىم مەھشەر كۈنىگە،
خۇدا قوشتى، يۈسۈپ بەگكە يار بولدۇم، ئىلاجىم يوق بارالمىدىم يانىگە.
بىر كۆرۈشكە جامالىنى زار بولدۇم، ئەمدى قالدىم جەبرى ـ مېھنەت كۈنىگە،
داغۇ ھەسرەت بۇ جانىمگە ياماشتى. دۈشمەن كۈلۈپ، بۈگۈن دوستلار يىغلاشتى.

گۈلئەسەل ئايمىنىڭ ئېگىز بىر راۋىقى بار ئىدى. ھەر كۈنى شۇ راۋاق ئۈستىگە چىقىپ تۆت ئەتراپقا قاراپ، نەچچە ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى. بۇلاردىن ھېچ خەۋەر بولمىدى. گۈلئەسەل ئايمىنىڭ ئىككى كۆزى يولغا تەلمۈرۈپ بىتاقەت بولۇپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كىمدىن سوراي خەۋىرىنى، ماڭا ئاخىر زامان بولدى،
كەلمىدى يارىم، كەلمىدى. كۆڭلۈم دەردىتە ۋەيران بولدى،
ساقايمىدى بۇ غەمدىن باشىم، گۈلىستانىم خازان بولدى،
كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن. كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن.

يارىمنى كىمدىن سوراغلارمەن، كۆزۈمنى ياشقا چاغلارمەن،
يۈرىكىمنى ئوتتا داغلارمەن، ھەركىم كەلسە سوراغلارمەن.
ئۇۋغا كەتتى دەپ يىغلارمەن، گۈلئەسەل دەر: كۆپ يىغلارمەن،
كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن. كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن.

ئەلقىسسە، ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، گۈلئەسەل ئايىم ئۈچ يۈز ئاتمىش كېنىزىكىنى باشلاپ راۋاق ئۈستىگە چىقىپ ھەر تەرەپكە قاراپ تۇرار ئىدى، بىر توپ ئاتلىقلار پەيدا بولدى. گۈلئەسەل ئايىم ئوبدان قارىسا، بۇ ئاتلىقلار ھوشۇر بەگنى چىغدىن توقۇلغان تەختىراۋانغا سېلىپ كېلىۋاتىدۇ. يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئاتلىرىنىمۇ تونۇدى. ھوشۇر بەگنى بۇ ھالدا كۆرۈپ گۈلئەسەل ئايىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، بەگلەرنىڭ ئىشقىدا پەرىشان بولۇپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

قىيامەت كۈن بولدى بىزگە، بۈگۈن بولدى ئاخىر زامان،
قىزىلگۈل سولغان ئوخشايدۇ. بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.
ساچىن يايىپ يىغلاڭ، قىزلار،
بۇ بەگلەر قالغان ئوخشايدۇ. بېشىمغا چۈشتى قارا كۈن،
بولدى مېنىڭ ھالىم زەبۇن،
قۇتۇلمىدىم غەمدىن قېچىپ، يىگىتلىرى كەلدى غەمكىن،
كىمگە يىغلاي سىنەم ئېچىپ، بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.
ئاتلىرى كەلدى مۇندا كېچىپ،
بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ. بەگ ئوردىسى قالدى خالىي،
مەن غېرىبنىڭ كەتتى ھالى،
تاقىتىم يوق سائەت زامان، ھوشۇر بەگنىڭ يوق ماجالى،
ئايرىلىشنىڭ ئوتى يامان، بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.

ھەر كىشىگە يەتسە ئەجەل،
دەم ئۇرغىلى قويماس مەھەل،
قان يىغلىغىن ئەي گۈلئەسەل،
بېگىم قالغانغا ئوخشايدۇ.

يىگىتلەر ھوشۇر بەگنى ئارىغا ئېلىپ ئۆتتىلەر. گۈلئەسەل ئايىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ، يىگىتلەرگە قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كېچە ـ كۈندۈز كۆزۈم ئۇنىڭ يولىدا،
قايسى تاغدا قالدى، قايسى چۆللەردە،
خەۋەر بېرىڭ بەگلىرىم، سۇلتانىم قېنى؟
بەگلەر قالدى قانداق كۈلپەت، كۈنلەرگە،
ھەمراھ بولۇپ يۈرگەن ساغىنى ـ سولىدا،
مۇرۇۋۋەت ئەيلىگىز مىسكىن قۇللەرگە،
خەۋەر بېرىڭ بەگلىرىم، سۇلتانىم قېنى؟
خەۋەر بېرىڭ بەگلىرىم، سۇلتانىم قېنى؟

ئەلقىسسە، گۈلئەسەلخان ئايىمدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ھوشۇر بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، باشقا چۈشكەن كۈنلەرنى بايان قىلىپ، بەگلەرنىڭ بەند بولغانلىقىنى داستان قىلىپ، بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

نەزم

ئەمدى ئەھۋالىم نە بولغاي، بولمىسام جاندىن جۇدا،
ئەل ۋە خەلقىمنىڭ غۇرۇرى ــ ئىككى سۇلتاندىن جۇدا،
كۆتۈرۈپ سانسىز يارانى كەلمىشىم ئاندىن جۇدا،
خەستە جانىم ئۆرتىنىپتۇ، جانۇ جاناندىن جۇدا،
چۈن سەدەپتەك قالمىشىم ھەم گۆھىرى كاندىن جۇدا.

كېچە ـ كۈندۈز يىغلادىم قادىر خۇداغا يالۋۇرۇپ،
تاجۇ تەختىم ئىگىسىدىن، بولمىشىم جاندىن جۇدا.

بەگلىرىمدىن ئايرىلىپ ھەسرەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
تۇتقى ئالەمنى تۇمان، زۇلمەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
ھەجر دەشتىگە كىرىپ غۇربەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
سەد ھەزار ماتەم تۇتۇپ، كۈلپەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
بولمىسۇن ھېچكىمكى مەندەك يارۇ جاناندىن جۇدا.

نەيلەيىن، ئېيتاي دېسەم تىل ۋە زەبانىم ئۆرتەنۈر،
ھەر زامان يادىمغا يەتسە ئۇستىخانىم ئۆرتەنۈر،
كېچە ـ كۈندۈز چەككەن ئاھىمدىن جاھانىم ئۆرتەنۈر،
ئايرىلىپ سۇلتانلىرىمدىن بەلكى جانىم ئۆرتەنۈر،
ئۆلگىنىم ياخشى ئىدى بولغۇنچە جاناندىن جۇدا.

ھېچ ئىلاجىم يوق مېنىڭ، سۈندى قاناتىم قايرىلىپ،
نەيلەيىن غەم لايىغا پاتتى ئاياغىم تىرىلىپ،
سەلتەنەتلىك پادىشاھىمدىن، دەربخا، ئايرىلىپ،

كېچىلەر ئوتتا يېنىپ پەرۋانە بولغان ياخشىدۇر،
بىناۋا مەجنۇن كەبى سوزانە بولغان ياخشىدۇر،
كويىدا ھەسرەت چېكىپ دىۋانە بولغان ياخشىدۇر،
خانۇ مانمىدىن كېچىپ بىگانە بولغان ياخشىدۇر،
بولمىسۇن ھېچكىم ھوشۇر بەگدەككى سۇلتاندىن جۇدا.

گۈلئەسەل ئايىم بۇ سۆزنى ئىشتىپ، ئۆزىنى توختىتىۋالالماي يىگىتلەرگە قاراپ زار ـ زار يىغلاپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بېگىمگە خىزمەت قىلغانلار،
ئېتىنى ئېلىپ كەلگەنلەر،
ئىلاھىم، ئامان بولۇڭلار،
تۆرەمنى كۆرۈپ كەلگەنلەر.

باغرىم قاندۇر، كۆزۈم ياشتۇر،
بولدى ماڭا قارا كۈنلەر.

ئەمدى كىمدىن سوراغلارمەن؟
يۇرەكنى ئوتتا داغلارمەن،
ماتەم تۇتۇپ يىغلارمەن،
باستى مېنى قايغۇ تاغلار.

ھېچكىم كۆرمەس مېنىڭ ھالىم،
يىغلىمىغان بىلمەس ھالىم،
ئايرىلمىتۇر قاتتىق زالىم،
كۆزلىرىمدىن ئاقار قانلار.

خۇدانىڭ قىسمىتى شۇدۇر،
ئايرىلمىتىن بەتتەر يوقتۇر،

گۈلئەسەل دەر: ئاشىق يارىڭ،
مەن بولۇپمەن يارى زارىڭ،
رازىدۇرمەن بەرگەن تۇزۇم،
جاۋاب بەردىم، بېرىڭ بەگلەر.

بۇ سۆزدىن كېيىن يىگىتلەر پىغان ئىچىدە ئۆز بارگاھىغا يۈردىلەر.
يۈسۈپ بەگنىڭ قالدىرغاچخان ئىسىملىك سىڭلىسى يولغا مۇنتەزىر بولۇپ قاراپ تۇرار ئىدى. بىر توپ ئاتلىقلارنى كۆرۈپ شاد ـ خۇرام بولۇپ، ئاكام كەلدى، ئالدىغا چىقىپ ھەدىيە ـ سوۋغات ئالىمىز دەپ، قىزلارغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نازىنىنلار، يۇرۇڭ ئەمدى ئالدىغا،
سوۋغات ئېلىڭ، قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.
ئىككىسىگە جانىم بولسۇن سەدىقە،
سوۋغات ئېلىڭ، قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

ھەمراھ قىلىپ نەچچە ياخشى يىگىتلەرنى،
قەددى شەمشاد، ھۆسنى تازا گۈللەرنى،
شىكار قىلىپ مۇرغىزارلىق چۆللەرنى،
سوۋغات ئېلىڭ، قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

مېنىڭ ئاكام يىگىتلەرنىڭ ئاغاسى،
ئاڭا تەگدى ئەل ۋە يۇرتنىڭ دۇئاسى،
جىلۋە بىرلە كۆرۈنۈر بىزگە قاراسى،
سوۋغات ئېلىڭ، قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

بىرى بۇلبۇل ئېرۇر، بىرى غەزەلخان،
بىرى قاپلان ئېرۇر، بىرى ئارسلان،
بىرى روھى راۋان، بىرى تەندەجان،
سوۋغات ئېلىڭ، قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

قالدىرغاچ دەر: سىزلەر مېنىڭ يولداشىم،
كېچىلەردە ھەمدەم، كۈندۈز سىرداشىم،
يۇسۇپ ـ ئەھمەد ئېرۇر ئىككى قېرىندىشىم،
سوۋغات ئېلىڭ، قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

ئەلقىسسە، قالدىرغاچخان ئايىم قىزلار بىلەن ئالدىغا چىقتىلەر، ھوشۇر بەگنى يىگىتلەر كۆتۈرۈپ يېقىن كەلدى. قالدىرغاچ ئايىم بەگلەرنىڭ ئاتلىرىنى تونۇپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ چاچلىرىنى يۇلۇپ، پەلەكتىن شىكايەت ئەيلەپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

داد ـ پەریاد، شۇم پەلەكنىڭ دەستىدىن،
كەربالادا يىغلاپ قالغان ئوخشايدۇ.
قان يىغلىدىم ئاكىلىرىم دەردىدىن،
زۇلۇم بىرلە جەبرى تارتقان ئوخشايدۇ.

ھىجران ئوقى ئۇستىخانغا پېتىپتۇ،
بادى ئەجەل ئىمارەتنى بۇزۇپتۇ،
ئەزىز تەندىن شېرىن جانىم چىقىپتۇ،
قىزىل قانلار يۇتۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

قالدىرغاچ دەر: نېتەي، باغرىم ئېزىلدى،
ئۇشبۇ قىسمەت بىزگە ئەمدى يېزىلدى،
ۋاقىت يېتىپ جان ـ جىسمىدىن ئۇزۇلدى،
ساچىن يايىپ، قارا تۇتقان ئوخشايدۇ.

ئەلقىسسە، يىگىتلەر ھوشۇر بەگ سەردارنى كۆتۈرۈپ، قالدىرغاچ ئايىمنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. قالدىرغاچ ئايىم بۇ يىگىتلەردىن ئاكىلىرىنى سوراپ دەردلىك سۆز بىلەن، خۇن ـ جىگىرىدىن چىقىرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بىللە كەتكەن نەۋ جۇۋانلار،
بەگ يۇسۇپنى نەيلەدىڭلار؟
يۇرت ئىگىسى ـــ بەگلەر، خانلار،
بەگ ئەھمەدنى نەيلەدىڭلار؟

خازان بولدى گۈلىستانىم،
پەلەك ئۆرتەر ئۇستىخانىم،
قولدىن كەتتى بۇ دەۋرانىم،
بەگ يۇسۇپنى نەيلەدىڭلار؟

تاقىتىم يوق كۈندۈز ـ كېچە،
مەن ھالىمغا يىغلاي شۇنچە،
غەم يېگەيمەن قاچانغىچە،
جان ئاغامنى نەيلەدىڭلار؟

ئەمدى قىلاي ئىزىدىن تاۋاپ،
پەلەك قىلدى باغرىم كاۋاپ،
قالدىرغاچقا بەرگىن جاۋاب،
بەگ ئاكامنى نەيلەدىڭلار؟

يىگىتلەر جاۋاب بېرەلمەي بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئۆتۈپ كەتتى، قالدىرغاچ ئايىم ئانىسى لەئلىخان ئايىمنىڭ قېشىغا كىرىپ ۋەقەنى بىرمۇبىر بايان قىلىپ، خۇن ـ جىگىرىدىن باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكۈپ، بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بۇگۈن ساڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ،
يىغلا، ئانا، گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.
قارا كۆزگە قان ۋە ياشلار تولۇپتۇ،
يىغلا، ئانا، گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

خازان بولدى خارەزمنىڭ گۈلزارى،
قورۇلۇپتۇ بۇگۈن مەھشەر بازارى،
جاندىن ئۆتتى جۇدالىقنىڭ ئاھ ـ زارى،
يىغلا، ئانا، شۇڭقارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

كۆزۈڭنىڭ روشىنى، جانىڭ راھىتى،
سۆيگەن قوزۇڭ، خۇدا بەرگەن دۆلىتى،
كېچە ـ كۈندۈز ھەممىزنىڭ ئۇلپىتى،
يىغلا، ئانا، قوچقارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

ئىسپاھانىڭ ئەل ـ خەلقىگە باش بولغان،
شان ـ شۆھرىتى يات ئەللەرگە پاش بولغان،
ئەزىز باش چۆللەر ئارا تاش بولغان،
يىغلا، ئانا، گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

قالدىرغاچ دەر: كۆيۈپ كەتتى بۇ جانىم،
بىر ئاھ ئۇرسام كۆككە يېتەر ئەپغانىم،
يۇسۇپ ـ ئەھمەد قېنى، ئىككى سۇلتانىم؟
مەن ئاكامدىن، سەن بالاڭدىن ئايرىلدىڭ.

لەئلىخان ئايىم قىزىغا تەسەللى بېرىپ، ئاكاڭ ئامان باردۇر، بىر كۈنى يېتىپ كېلىدۇ دەپ، كۆيۈدۈرگۈچى دەرد بىلەن خوڭ ـ جىگىرىدىن چىقىرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ناله قىلىپ بۇ جانىمنى كۆيدۈرمە، ئاكاڭ كەتتى شىكار قىلىپ چۆللەرگە،
كۆپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ. گەشت[31] ئەيلەپ مۇرغىزارلىق كۆللەرگە،
كۆپ يىغلابان رەڭگىرويۇڭ سولدۇرما، بالام، سالما مېنى بۇنداق هاللەرگە،
كۆپ يىغلاما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ. كۆپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

نە سەۋەبتىن چەكتىڭ ئاھۇ نادامەت، لەئلىخان دەر: كۆپ يىغلىما، بۇ زامان،
كىمدىن چۈشتى ساڭا ۋەھمى قىيامەت، ئاكاڭ سېنىڭ ئامان كېلۇر بىگۈمان،
سەن يىغلىساڭ، دۈشمەن قىلار مالامەت، سىپاھلارنىڭ پىرىدۇر شاھمەردان،
كۆپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ. كۆپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

لەئلىخان ئايىم بۇ سۆزنى ئېيتىپ تۇرغاندا گۈلئەسەل ئايىم ماتەمدار بولۇپ، چېچىنى يېيىپ، زار ـ زار يىغلاپ كىرىپ كەلدى. لەئلىخان ئايىم كېلىن، قىزلىرىغا قاراپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي، تەننى ئۆرتىگۈچى دەرد بىلەن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كۆزۈمگە كۆرۈنمەس بەگلەر قاراسى، ئېلىپتەك قامىتىم نۇندەك ئېگىلدى،
قارا كىيىپ كېلىپتۇ بالامنىڭ دوستى، بىزگە بۇگۈن ئاي ۋە كۈنلەر تۇتۇلدى،
سەندىن كېلۈرمىكىن بالامنىڭ ئىسى، بەگلىرىمنىڭ هالى بۇگۈن نە بولدى؟
هەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى. هەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى.

بالام ئەرزى هالىنى ئېيتايمۇ ساڭا، پەلەك سالدى بىزگە قايغۇ ـ ئەلەمنى،
ئۇۋغا كەتتى كېچەش قىلمايىن ماڭا، كىمگە بېرىپ كۆرسىتەيىن سىنەمنى،
نېچۈك سەۋدا چۈشۈپتۇر بىلمىدىم ئاڭا، يانا كۆرمەك بولۇرمىكىن بالامنى،
هەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى. هەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى.

مۇندىن كېيىن، پەيمانىسى تولدىمۇ؟ لەئلىخاننىڭ كۆپتۇر دەردى نىهانى،
قىزىلگۈللەر ئېچىلماستىن سولدىمۇ؟ يۈرەكىمدە قالدى داغۇ ئارمانى،
ئاقىۋەت قىسمەتى شۇنداق بولدىمۇ؟ ئىككى بالام خارەزمنىڭ سۇلتانى،
هەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى. يىگىتلىرى كەلدى، ئوغلۇم كەلمىدى.

ئەلقىسسە، ئېرئەلىخان هوشۇر بەگ سەردارنىڭ يىگىتلىرى بىلەن كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆردىلەركىم، هوشۇر بەگنىڭ تامامى ئەزاسى قان بولۇپتۇر. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ ئاتلىرى بوش. ئېرئەلىخان بۇنى كۆرۈپ، يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى سوراپ زار ـ زار يىغلاپ خوڭ ـ جىگىرىدىن بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

نەزم

گۈل يۈزۈڭنى سېغىنارمەن، قەدىردانىم، جان بالام،
ئايرىلىپ سەندىن، بالام، بىچارە بولدۇم تەلمۈرۈپ،

تەندىكى قۇۋۋەت ـ مادارىم، روھ ـ راۋانىم، جان بالام،
يۈرىكىمگە ئوت چۈشۈپ، ئەفگارە بولدۇم تەلمۈرۈپ،

قامىتى رۇستەم سۈپەتلىك پەھلىۋانىم، جان بالام،
مەن غېرىب دىلخەستە نەيلەي، غەمدە قالدىم ئاھ ئۇرۇپ،

مەھرىمى جانۇ دىلىم، ئارامى جانىم، جان بالام،
دەردىمە تاپماي داۋا، بىچارە بولدۇم تەلمۈرۈپ،

قايسىبىر دەردىڭنى ئېيتاي، مېھرىبانىم، جان بالام.
قايسىبىر دەردىڭنى ئېيتاي، مېھرىبانىم، جان بالام.

قىرىق يىگىتنىڭ پادىشاھى بىر ئەجەب پالۋان ئىدىڭ،
ئەي كۆزۈمنىڭ روشەنى، زۇلمەتتە قالدىم، يىغلايىن،

خارەزمنىڭ شەھرىگە سەن بىر ئەزىز مېھمان ئىدىڭ،
باغى ئۆمرۈم گۈلشەنى، ھەسرەتتە قالدىم، يىغلايىن،

ھەمزەئى ئاببىاس يەڭلىغ ساھىبى مەيدان ئىدىڭ،
داغى ئارمان بىرلە ھەم كۈلپەتتە قالدىم، يىغلايىن،

ئۆزگىلەرگە بەگ ئىدىڭ، بەلكى ماڭا مېھمان ئىدىڭ،
ئېرئەلىخان مەن ئۆزۈم مېھنەتتە قالدىم، يىغلايىن،

قايسىبىر دەردىڭنى ئېيتاي، مېھرىبانىم، جان بالام.
قايسىبىر دەردىڭنى ئېيتاي، مېھرىبانىم، جان بالام.

ئېرئەلىخان باشلىق ئۆرگەنچ، خارەزم ۋە خىۋەدىكى چوڭ ـ كىچىكلەرنىڭ ھەممىسى يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر ئۈچۈن ماتەمدار بولدىلەر.

ئەلقىسسە، ئەمدى يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەردىن سۆز ئىشىتمەك كېرەككى، دۈشمەنلەر بۇلارنى ئاتىنىڭ ئالدىغا سېلىپ، باشلىرىغا يامغۇردەك قامچا ياغدۇرۇپ، تۇرلۈك ئازابلارنى سېلىپ، ئەكېتىپ بارار ئىدى. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ قول ـ پۇتلىرىغا تاش تېڭىپ، تىرناقلىرى تۆكۈلدى، ئەھمەد بەگ ئاكىسى يۈسۈپ بەگكە قاراپ ئۆرتىگۈچى دەرد بىلەن خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

يۈسۈپ ئاكا، خەبەر ئالغىن ھالىمدىن،
نالىشىمدىن تىترەر ئىدى يەر ـ جاھان،

قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

قۇتۇلمىدىم باغرى قاتتىق زالىمدىن،
روھىم پەرۋاز ئېتەر مېنىڭ تېنىمدىن،

قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.
كۈندە يۈزمىڭ ئازاب ئۆتەر جېنىمدىن،

تاغدىن ـ تاغقا نەچچە ئاشىپ يۈگۈرۈپ،
ئاياغ بېسىپ يۈرەلمەيمەن يولۇمدىن،

تىرناقلىرىم تاشقا تېڭىپ تۆكۈلۈپ،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

مەجنۇن كەبى قامەتلىرىم پۈكۈلۈپ،
ئەھمەد بەگنىڭ ھېچكىم كەلمەس قاشىگە،

قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.
دەريا تولۇر كۆزدىن ئاققان ياشىگە،

ئاياغمغە تېڭىپ ئېردى بىر تىكەن،
يامغۇر كەبى قامچا ياغار باشىگە،

شۇندا چەكتىم ئاغرىشىدىن مىڭ پىغان،
قولۇم باغلاق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، ئەھمەد بەگنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، چېرىكلەرگە: ــ مېنى نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار، ئەھمەد بەگنىڭ قولىنى يېشىپ ئاتقا مىندۈرۈۋېلىڭلار، ــ دەپ، بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بىزلەر بىلەن ھەمراھ بولغان چېرىكلەر،
ماڭا بولدى دەردۇ ئەلەم زىيادە،
ئەھمەد خانىنى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.
ۋاھ ھەسرىتا، يېتەلمىدىم مۇرادە،
رەھمىڭ كەلسۇن بېگىمگە، ئەي يەزدىلەر،
ئۆزۈم باراي مىسرغىچە پىيادە،
ئەھمەد خانىنى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.
ئەھمەد خانىنى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.

زۇلۇم بىلەن مېھنەت چەكتى ئاھ ئۇرۇپ،
يۈسۈپ بەگ دەر: ھېچكىم مەندەك بولمىسۇن،
ئات ئالدىدا ئاياغلىرى چاك بولۇپ،
يۈرىكىدە داغۇ ئارمان قالمىسۇن،
يىغلا ـ يىغلا كۆزلىرىگە خاك تولۇپ،
ئەھمەد بېگىم كۆزىگە ياش ئالمىسۇن،
ئەھمەدخانىنى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.
ئەھمەد خانىنى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزنى ئىشىتىپ دۈشمەنلەر يۈسۈپ بەگنىڭ بېشىغا قامچا بىلەن ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇردى. يۈسۈپ بەگنىڭ بېشى يېرىلىپ، نەچچە يەردىن قان راۋان بولدى. ئەھمەد بەگ بۇنى كۆرۈپ، ئاكىسىغا تەسەللى بېرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

سەدقى دىلدا يىغلىشايلى خۇداگە،
بىز ئالۇرمىز گۈزەلشاھنىڭ تەختىنى،
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
پىدا قىلاي ساڭا بۇگۈن جانىمنى،
قەددىم رۇسلاپ ئالماغلىققا چاغلادىم،
مەن ئايلاناي، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
پەلەك زۇلمى بىرلە دائىم يىغلادىم،

مۇندىن بىزنى ئېلىتەر شاھنىڭ قاشىگە،
يەنە يۈرمەكلىككە ھېممەت باغلادىم،
نە سەۋدالەر چۈشەر مەردنىڭ باشىگە،
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
رازى بولغىل خۇدانىڭ قىلغان ئىشىگە
گەشت ئېتىپ كېزەرمەن تاغۇ تۈزىنى،
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
سۈرمە قىلاي كۆزلىرىمگە ئىزىنى،

مەنمەنلىكتىن بىزلەر كۆردۇق بالانى،
بىز ئالۇرمىز گۈزەلشاھنىڭ قىزىنى،
يىغلايلى بىز ياد ئېتىپ قادىر خۇدانى،
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
بىئەجەل چىقمايدۇ ئىنسانىنىڭ جانى،
جانىم ئاكا ھېممىتىگە كۆپ رەھمەت،
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
شاھمەردان بولسۇن بىزگە ھىمايەت،

بۇلبۇل يىغلاپ ئىستەر گۈلنىڭ رەختىنى،
بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ئۆتتى بەگ ئەھمەد،
خۇدا بەرسۇن ھەر بەندىنىڭ بەختىنى،
ئايلانايىن، يۈرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.

ئەلقىسسە، چېرىكلەر بۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ــ بۇلار بىر ـ بىرىدىن زىيادە باتۇرلار ئىكەن، ــ دەپ مىڭ ئازاب بىلەن بۇلارنى ئېلىپ يۈردىلەر. بۇلار بەش ئاي دېگەندە ھەزرەت تېغىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭدا ئۇچ يۈز ئاتمىش ئەۋلىيانىڭ مەنزىلـ لىرى بار ئىدى. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر پىردەۋس پىرلەرنى شېپى كەلتۈرۈپ، زار ـ زار يىغلاپ، خۇن ـ جىگەرلىرىدىن چىقىرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

پىرلەر ماكانى يالى ھەزرەت تاغى،
بىر گۆھەر چەشمىگ[32] بار پەستە،
بۇ دۇر بىزگە يوللىرىگ سىنىگ.
كۆرگەن ئادەملەر ھەۋەستە،
ئاچىلىپتۇر گۈلشەن ـ باغلىرىگ،
سۇ ئىچكەنلەر بولماس خەستە[33]،
نەۋا ئوقۇر بۇلبۇللىرىگ سىنىگ.
شىپادۇر سۈلىرىگ سىنىگ.

يولۇم چۈشتى بۇ ياشمدا،
سەنسەن تاغلار سۈلتانى،
غالىب دۈشمەن قاشمدا،
غىربىلەرنىگ پاسىبانى،
قايغۇ ـ مىھنەت باشمدا،
ئۇلۇغ پىرلەر ماكانى،
جاراھەتتۇر شىرلىرىگ سىنىگ.
ئەزىزدۇر باغرىگ سىنىگ.

مەنمەنلىكتىن كۆردۈم بالا،
سەندىن مەدەت بولسۇن ئاتا،
بولمىدى بىزگە باغرىگ پانا،
قىلغان ئىشىم بولدى خاتا،
تىلىمدەدۇر ھەمدۈسانا،
يۈسۈپ يىغلار، يادى خۇدا،
قايدا پانادارىگ سىنىگ.
كۆپتۇر پىرلىرىگ سىنىگ.

دۈشمەنلەر يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنى ھەزرەت تېغىدىن ئۆتكۈزۈپ، شۇ يۈرگەنلىرىچە ئىككى ئايدىن كېيىن «ئەزەل» دېگەن تاغقا ئەكەلدى. بۇ تاغنىگ يېنىدا بىر دەريا بار ئىدى، ئون كېچە ـ كۈندۈز شۇ دەريا ياقىسىدا قونۇپ، ئەتىسى بەگلەرنى يەنە بىر تاغنىگ تۆپىسىگە ئاچىقتى. ئۇ يەردىن يەنە ئىككى ـ ئۈچ چاقىرىم يول يۈرگەندى، مىسىر شەھىرىنىگ چىنار دەرەخلىرى كۆرۈندى، يۈسۈپ بۇنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئەھمەد بەگكە قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كۆزۈگ ئاچقىن، بەگ ئەھمەد خان،
خازان بولدى لالە زارىم،
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.
جاندىن ئۆتتى ئاھۇ زارىم،
سەنسەن مىنىگ جىگەر بەندىم،
قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.

قىرىق يىگىتىمدىن ئايرىلىپ،
خەۋەر بەرمەي يىگىتلىرىم،
سۈندى قاناتىم قايرىلىپ،
ئېگەرسىز مىنىپ ئاتلىرىم،
دۈشمەنلەرگە بەندە بولۇپ،
زەنجىر چۈشتى بويۇنلىرىم،
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.

بېشىمدا ھىجران بالاسى،
ئەھمەد بېگىم ، جىگەر بەندىم،
تېنىمدە كۈلپەت ياراسى،
دەردى مىھنەتكە ئۇلاندىم،
كۆرۈندى مىسىر قاراسى،
ھەسرەت بىلەن قان يىغلادىم،
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.
يەزىدىنىگ شەھرىگە كەلدۇق.

بىلمىدىم، ھالىم نە بولۇر؟
دۇشمەن بىزنى چاھقا[34] سالۇر،
شۇ كۆرۈنگەن مىسىر بولۇر،
يەزىدىنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

بېشىم ئۇزرە غەم تاغلىرى،
يۈرەكتە قالدى داغلىرى،
كۆرۈندى مىسىر باغلىرى،
يەزىدىنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

يۈسۈپ بەگنىڭ باغرىن داغلاپ،
دۇشمەن بىزنى مەھكەم باغلاپ،
ياش ئورنىدا قانلار يىغلاپ،
يەزىدىنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

ئەلقىسسە، بۇ تاغدىن ئۆتۈپ بىر بۇلاقنىڭ بېشىغا كېلىپ چۈشتى. دۇشمەنلەر بەگلەرنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، گۈزەلشاھقا نامە يازدىلەر. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: « ئى پادىشاھىم، دۆلىتىڭىز يار بولۇپ، يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەرنى تۇتۇپ كەلدۇق. تىرىك ئېلىپ بارىمىزمۇ ياكى بېشىنى ئېلىپ بارىمىزمۇ؟» بۇ نامەنى بىر چېرىك ئېلىپ نەچچە چاقىرىم يول يۈرۈپ مىسىر شەھرىگە كەلدى ـ دە، گۈزەلشاھقا تۇتتى. گۈزەلشاھ خۇشۇاخ بولۇپ، نامە ئېلىپ بارغان بەدرەككە كۆپ ئىنئام بەردى، ئاندىن ھۆكۈم قىلدىكى: « تىرىك ئەكېلىنسۇن، قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىر كۆرەي، پۇتۇن خەلقـ ئالەمگە سازايى قىلاي» دېدى. جاللاتلار دەرھال يۈسۈپ، ئەھمەدنى شەھەرگە ئەكەلدى. ئاڭغىچە گۈزەلـ شاھنىڭ ئۈچ يۈز ئاتمىش سەركەردىسى ۋە پۇتۇن شەھەر خەلقى جەم بولدى. گۈزەلشاھ كېلىپ بۇلارنىڭ ئاتلىرىنى سورىدى. مىرزا ئەھمەد ئەييار:

ـــ چوڭىنىڭ ئېتى يۈسۈپ، كىچىكىنىڭ ئەھمەد، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

گۈزەلشاھ يىگىتلەرگە قاراپ:

ـــ سىلەر قەيەرلىك؟ يۈرتۇڭلارنىڭ ھاۋاسى قانداق؟ ئەل ـ خەلقىڭلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكى، كىيىم ـ كېچىكى قانداق؟ ـــ دەپ سورىدىلەر. يۈسۈپ بەگ ئۆز خەلقى ۋە ئۆز يۈرتىنى تەرىپلەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

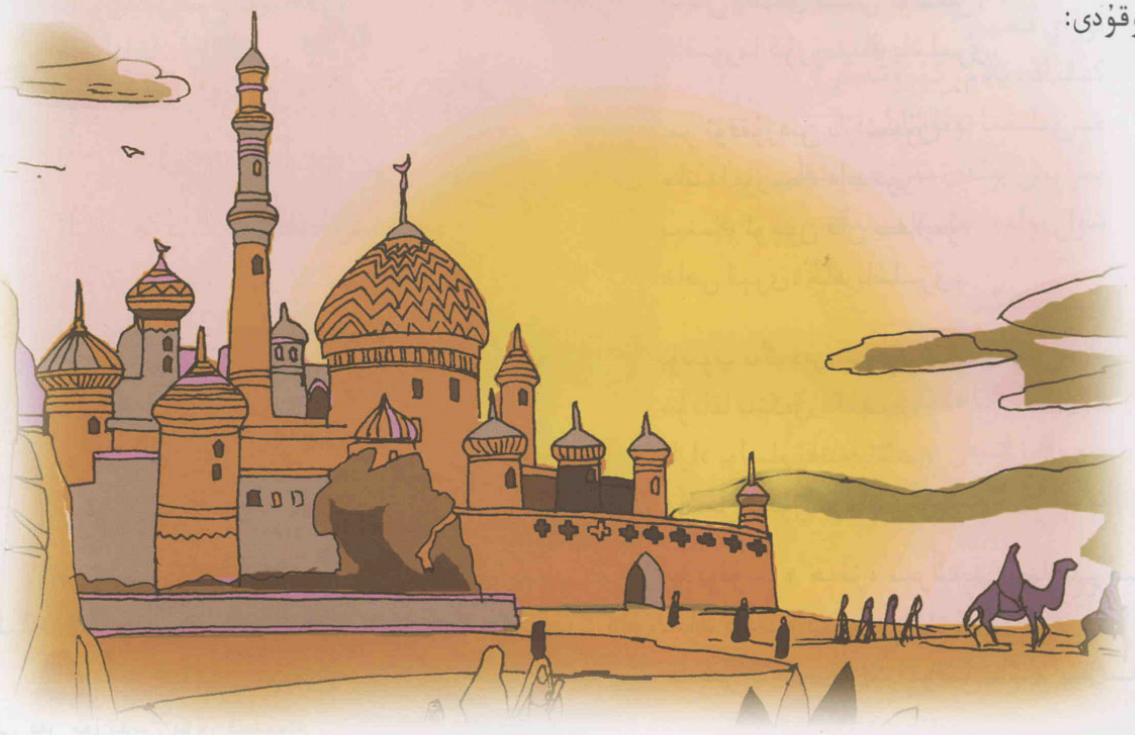

شاهىم، بىزنىڭ ئەل ۋە يۇرتنىڭ
خۇش ئۆتىدۇ ياز ـ قىشلىرى.
باغىمىزنى باغۋەن باقۇر،
مېۋىلىكتۇر دەرەخلىرى.

قىزلىرى ئۆيدە ياتۇر،
يىگىتلىرى ئوقيا ئاتۇر،
قىز ـ جۇۋانلار سۆھبەت قىلۇر،
زوقى ساپادۇر ئىشلىرى.

ناز بىرلە باقار قايرىلىپ،
يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىن ئېلىپ،
باغقا كىرەر قولىن سېلىپ،
بىزنىڭ ئەلنىڭ بۇ ئىشلىرى.

كۆرگەننىڭ جېنىن داغلىغان،
گويا پەرى دەپ چاغلىغان،
تىللا كەمەرلەر باغلىغان،
ئاياغىدا كېپىشلىرى.

بىدۇ ئاتلار شوخ ئويناقلار،
ھەر چاپقاندا كۆكتىن ئۆتەر،
دۇبۇل قاقىپ ئۆردەك ئۇچار،
بەلەن پەرۋازدۇر قۇشلىرى.

ئاپئاق قاردۇر تاغ باشلىرى،
ياقۇت ـ مارجان ھەر تاشلىرى،
باغ ـ ئېتىزدۇر ھەم قاشلىرى،
بۇغداي، گۈرۈچتۇر ئاشلىرى.

ئۆرگەنچتە ئەسقەر تاغى،
يىگىتلەرنىڭ چاھار باغى،
خۇش ئۆتىدۇ ھەربىر چاغى،
ئويناپ ـ كۈلۈشتۇر ئىشلىرى.

خەۋەر بەرسەم بۇگۈن مۇندىن،
لەشكەر كېلۇر بىلگىن ئاندىن،
ئالتە پاتمان گۈرزە تۆتۇپ،
ھايال يوقتۇر كېلىشلىرى.

قۇلاق سال، گۈزەلشاھ خۇنپەر،
قايتىپ ساڭا قىلسام سەپەر،
ھەر يىگىتىم مىڭنى قىرار،
ئىسپاھانىڭ قىلىچلىرى.

كۆڭۈل ئىچرە ئارمان بىسيار،
كەتتى بىزلەردىن ئىختىيار،
مەيدان ئىچرە رۇستەمچە بار،
يىگىتلىرىمنىڭ تۇرۇشلىرى.

ھىچكىم مېنىڭ ھالىم بىلمەس،
بۇ زالىملار كۆزگە ئىلماس،
ئەجەل يەتمەي كىشى ئۆلمەس،
ئاقتۇرما كۆزۈمنىڭ ياشلىرى.

بىر توققۇزدىن ياراغدۇر،
جاندا يۇزمىڭ داغدۇر،
مېنىڭ ئۈچۈن قان يىغلايدۇ،
خاھى قېرى، خاھ ياشلىرى.

يۈسۈپ بەگ دەر: شۇدۇر ئىشىم،
خۇداغا يەتكەي نالىشىم،
ئازاد بولسام بەندە باشىم،
ھاسىل بولۇر ئارمانلىرى.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ دەرغەزەپ بولۇپ: « ھەمزە مىرشەپنى چاقىرىپ كېلىڭلار !» دېدى. جاللاتلار ھەمزىنى چاقىرىپ كەلدى. گۈزەلشاھ دېدىلەركىم:

ــ بۇلارنى ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلىغىن، كىم بۇلارغا بىر قاچا سۇ، بىر لوقما تائام بەرسە، ئۇنى يەر يۇزىدىن يوق قىلىمەن.

ھەمزە مىرشەپ «خوپ بولغاي ! » دەپ، بۇلارنى زىندانغا تاشلىدى. بۇلار زىندانىنىڭ ئىچىگە قارىسا، يالغۇز بىر ئاقساقال، نۇرانە كىشى ئولتۇرۇپتۇ. يۈسۈپ، ئەھمەدلەر « ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ بوۋايدىن ھال ـ ئەھۋال سوراشتى.

يۈسۈپ بەگ:
چاھ ئىچىدە ياتقان بوۋا،
قەيەر بولۇر جايىڭ سېنىڭ؟
بەندە بولغان، ئەي بىناۋا،
قەيەر بولۇر جايىڭ سېنىڭ؟

بوۋاي قەمبەر:
ئىراده بىلەن چۈشكەن بەگلەر،
شۇل بولۇر جايىم مېنىڭ.
ئارمان بىلەن چۈشكەن بەگلەر،
شۇل بولۇر جايىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:
كېلىڭ، بوۋا، كۆرۈشەيلى،
يات بولساقمۇ تونۇشايلى،
نەچچە ۋاقىتتۇر سورىشايلى،
قەيەر بولۇر جايىڭ سېنىڭ؟

بوۋاي قەمبەر:
كېلىڭ، بالام، كۆرۈشەيلى،
غېرىبلىقتا تونۇشايلى،
بىر يىل بولدى مەن چۈشكىلى،
شول بولدى جايىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:
بارمۇ سېنى مۇندا كۆرگەن،
كۆرۈپ ساڭا ھەمدەم بولغان؟
نېچۈك زاتسەن پەلەك ئۇرغان،
نە بولدى گۈناھىڭ سېنىڭ؟

بوۋاي قەمبەر:
ئۆز ئېلىمدە سۇلتان ئىدىم،
ئالەم كەزگەن كارۋان ئىدىم،
گۈزەلشاھ چۈشىن ئۆرۈدۈم،
شۇل بولدى گۈناھىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:
نە سەۋەبتىن ئازاب تارتتىڭ،
ساقالىڭنى ھەم ئاقارتتىڭ؟
شاھىڭ چۈشىن نېچۈك ئېيتتىڭ،
نە بولدى گۈناھىڭ سېنىڭ؟

بوۋاي قەمبەر:
يۈسۈپ، ئەھمەد كېلۇر دېدىم،
تاجۇ تەختىڭ ئالۇر دېدىم،

سېنى چاھقا سالۇر دېدىم،
شۇل بولدى تەبىرىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:
ئېتتىم يۈسۈپ، سەرسانىمەن،
بەندە زارى ھەيرانىمەن،
خارەزمنىڭ سۇلتانىمەن،
ئۆرگەنچتۇر جايلارىم مېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر:
ئەرزىم ئىشىت ،ماھى ئەنۋەر،
ئېتتىم سورىساڭ، بوۋاي قەمبەر،
قىلغانىدىم مۇشكۇل سەپەر،
چىنى ماچىندۇر يۇرتۇم مېنىڭ.

ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشتى، سىرلىرىنى بىر - بىرلىرىگە ئېيتىشتى. ئەلقىسسە، كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئەھمەد بەگ كېسەل بولۇپ قالدى، ماجاللىرى يوق، كۆزىنى ئاچارغا تاقەتلىرى قالمىدى. يۈسۈپ بەگ ئىنىسى ئەھمەد بەگكە قاراپ رەھمى كېلىپ، كۆڭۈللىرى بۇزۇلۇپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي، غەم - غۇسسە بىلەن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئىگەم، رەھىم ئەيلىگىن ئاققان يېشىمغا،
ئەھمەد ئىدى مېنىڭ بۇندا ھەمدەمىم،
بىر بېشىمدا يۇزمىڭ تۇرلۇك ئەلەم بار.
ئۇنى كۆرسەم تازا بولۇر ھەر دەمىم،
غېرىبلىقتا ھېچكىم كەلمەس قېشىمغا،
كۇندىن - كۇنگە بەتتەر بولدى ئەلىمىم،
نە ئاتا بار، نە ئانا بار، ئاغام بار؟
ھېچ چارەم يوق، سەندىن ئۆزگە كىمىم بار؟

ئەۋۋەلدە بۇ دۇنياغا كەلمىگەي ئىدىم،
ئەھمەد خانىم، سېنىڭ ئۈچۇن يىغلايمەن،
سېنى بۇ دەردتە كۆرمىگەي ئىدىم،
بۇ جانىمنى ساڭا قۇربان قىلايمەن،
ئىلاجىم يوق، بۇ يەردە تۇرمىغاي ئىدىم،
پىراقىڭدا ئەمدى كۆيۈپ ئۆلۈرمەن،
پىراقىدا قان يىغلىغان كۆزۇم بار.
پىدا قىلۇر ساڭا يالغۇز جېنىم بار.

بۇ زىنداندا ئادا بولدۇم نەيلەيىن،
يۈسۈپ بەگ دەر: يىغلاپ بولدى باغرىم قان،
بادى خازان بىلەن سولدۇم نەيلەيىن،
غېرىبلارغا ئىگەم ئۆزۈڭ مېھرىبان،
قەفنۇس كەبى كۆيۈپ قالدىم نەيلەيىن،
كەجرەپتار پەلەكتىن[35] ماكانىم زىندان،
بىر باشىمدا كۇندە يۇزمىڭ ئەلەم بار.
قان يىغلارمەن، كۆزدىن ئاققان يېشىم بار.

بوۋاي قەمبەر بۇلارغا تەسەللى بەردى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر خالتىسىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭدىن قوناق-چىلىك دورىنى ئېلىپ ئەھمەد بەگكە يېگۈزدى، ئەھمەد بەگ ئۇخلاپ قالدى. سۇبھى ۋاقتىدا ئەھمەد بەگ كۆزىنى ئېچىپ بۇلارغا قارىدى. بوۋاي قەمبەر بىلەن يۈسۈپ بەگ خۇشال بولدىلەر. ئەھمەد بەگ ئېيتتىلەركىم:

ـــ قەمبەر ئاتا، بۇ كېچە سەھەر بىر چۇش كۆردۇم.

بوۋاي قەمبەر دېدىلەركىم:

ـــ بالام، كۆرگەن چۇشىڭنى ماڭا بايان قىلىڭ.

ئەھمەد بەگ كۆرگەن چۇشىنى بوۋاي قەمبەرگە بايان قىلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئاتا، كېچە ياتار ئىدىم، بىر ئەھۋال كۆردۈم،
سەھەر ۋاقتى كۆرسەتتىلەر ماڭا كارامەت،
ئەرانلەر كەلدىلەر قېشىمغا مېنىڭ.
ئۇلار قىلغان دۇئالەر بولدى ئىجابەت،
شۇكۇر، ھامان سەھەت تېپىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم،
مۇرادىمنى خۇدا قىلدى كىپايەت،
تىللا كەمەر باغلادىلەر بېلىمگە مېنىڭ.
كېلىپ رەھىم قىلدىلەر يېشىمغا مېنىڭ.

كۆپ مۇناجات قىلدىلەر ئاسمانغا بېقىپ،
بەگ ئەھمەد زىندانىدا جاپا چەكتىلەر،
مېنىڭ ئۈچۈن كۆزلىرىدىن ياشلىرى ئېقىپ،
كۆزلىرىدىن قان ياشىن تولا تۆكتىلەر،
بۇ زىنداننىڭ ئىچىگە چىراغلار يېقىپ،
ئېيتىپ بېرىڭ، بوۋا، بۇ كىم ئىدىلەر؟
ئىككى چىراغ تۇتقۇزدىلەر قولۇمغا مېنىڭ.
جەمئىي بولۇپ كىردىلەر چۈشۈمگە مېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر ئەھمەد بەگنىڭ چۈشىگە تەبىر بەرمەك ئۈچۈن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئول، بالام، كەلگەن قېشىڭغا سېنىڭ،
يېڭىۋاشتىن ئاچىلۇر سېنىڭ گۈللىرىڭ،
سۇلتان ئۈۋەيس قەرەن ئىدى، جان بالام.
ناۋا قىلۇر باغلىرىڭدا بۇلبۇللىرىڭ،
خۇش ئىپار چاچقان بېشىڭغا سېنىڭ،
ئۇنتۇلۇر ئاخىر، بۇ كۆرگەن كۈنلىرىڭ،
خۇدا سۆيگەن قۇللار ئىدى، جان بالام.
پىرلەر ساڭا يار بولغاندۇر، جان بالام.

ئىككى چىراغ بەردى شۇلار قولۇڭغا،
سېنىڭ ئۈچۈن يۈرەك ـ باغرىن داغلىغان،
رەھىم ئەيلىدى ئىگەم سېنىڭ ھالىڭغا،
ئەرانلەردىن ساڭا مەدەت سورىغان،
تىللا كەمەر باغلىغان سېنىڭ بېلىڭگە،
يۈسۈپ بىلەن قەمبەر خۇداغا يىغلىغان،
شاھمەردان پىرىم ئىدى، جان بالام.
ئۇنتۇلۇر ئاخىر، بۇ كۆرگەن كۈنلىرىڭ.

ئۇلار چۈشىنىڭ بۇ تەبىرىدىن خۇشۋاخ بولۇشتى، ئەمما ئۇچەيلەن نىھايەت دەرىجىدە ئاش ـ نان تەڭلىكىنى تارتىپ، ئاچ قورساق ياتار ئىدىلەر.

ئەلقىسسە، باشقا سۆز ئىشتىمەك كېرەككى، ھەمزە مىرشەپ دېگەن پاششاپنىڭ ساھىبجامال بىر قىزى بار ئىدى، ئول قىزنىڭ ئېتىنى قاراكۆز ئايىم دەر ئىدىلەر. كېچە يېتىپ كۆزى ئەمدى ئۇيقۇغا بارغاندا بىر چۈش كۆردى، چۈشىدە ھەزرەت ئەلى شاھمەردانىنىڭ روھىناتلىرى ھازىر بولۇپ: «ئەي، قاراكۆز بالام، زىندانىدا ئۇچ يارانلار تولىمۇ ئاش ـ نان تەڭلىكىنى تارتىپ قالدى، سەن ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىل، ئۇلارنىڭ ئاتلىرى يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگ، بوۋاي قەمبەردۇر» دەپ غايىب بولدى.

قارا كۆز چۆچۈپ ئويغاندى ـ دە، بۇ چۈشتىن كۆڭلىگە چىراغ يانداۇرغاندەك بىر مۇھەببەت پەيدا بولدى. قىز خۇداغا شۇكۇر قىلىپ، توققۇز نان، بىر كوزىدا قېتىق ئەكېلىپ زىنداننىڭ ئىچىگە قارىسا، ئاپتاپتەك ئىككى يىگىت ۋە بىر ئاقساقال كىشى ئولتۇرۇپتۇ. بۇلارنى كۆرۈپ، نان بىلەن قېتىقنى بىر ئارغامچىغا باغلاپ زىندانغا سالدى. بۇلار خۇشۋاخ بولۇشۇپ، نانىنى قېتىققا تۇگۇرۇپ يەپ شۇكرانىسىگە

دۇنيا قىلدىلار. شۇ چاغدا قاراكۆز يۈسۈپ بەگنى كۆرۈپ جان - دىلى بىلەن ئاشىق بولدىلەر. ئاندىن بۇلار ھال - ئەھۋال سوراپ، ئوتلۇق دەرد بىلەن خۇن - جىگەرلىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

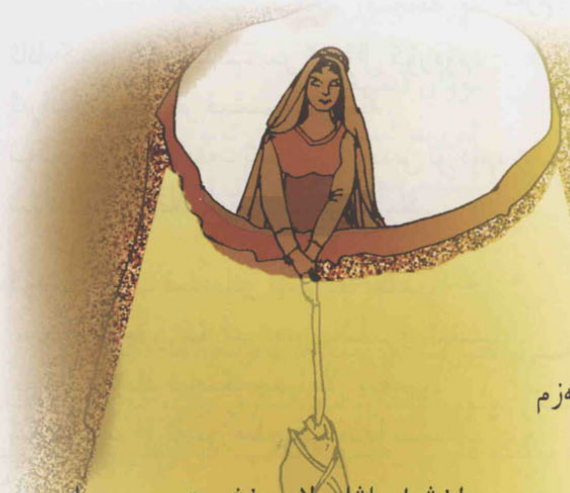

نەزم

نە سەۋەبتىن ئازغىنىپ چۈشتۇڭ زىندانغا،
قەددى سەرۋى نېھال، يۈزى تابان يىگىتلەر؟
خاتىرىڭ بولمىش بۇندا ۋەيرانە،
كۆزىگە سەدەپ يەتكىلىغ ئاب تولغان يىگىتلەر.

پەلەكنىڭ گەردىشى سېلىپتۇر بۇ كۈلپەتكە،
كېچە - كۈندۈز مېنى سالغىل خىزمەتكە،
خۇدا رەھمەت قىلىپ چىقساڭ راھەتكە،
تەسەددۇقۇڭ بولاي، پالۋان يىگىتلەر.

دۇنياغا مەغرۇردۇر، ئول كىشى ۋەيران،
ھىجرىڭ ئوتى باغرىمنى ئەيلىدى بىريان،
يولۇڭدا ساڭا بولاي مۇشپىق، مېھرىبان،
سەۋەبكارىڭ بولاي، نەۋ جەۋان يىگىتلەر.

مېنى سورىساڭ، ھەمزە مىرشەپنىڭ قىزىمەن،
جاھاندا ياخشىلارنىڭ يەككە ئۆزىمەن،
كۆرگىنىم يوق بۇ دەمگىچە ئەركەك يۈزىمەن،
ساڭا ئۆزۈم قۇربان قىلاي، يىگىتلەر.

قاراكۆز دەر: جاۋاب بەرگىل سۆزۈمگە،
نەزەر قىلىپ قاراپ تۇرغىل كۆزۈمگە،
ھېچكىمسەنى تەڭ قىلمادىم ئۆزۈمگە،
بىر جاۋاب ئېيتىڭلار، خۇش زەبان يىگىتلەر.

بەگلەرقارا كۆزدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ: «ئەي قاراكۆز، بىزنىڭ كۆڭلىمىز بەك پەرىشان، بىزگە يېپ ئېگىرىدىغان چاقنىڭ بىر قانىتىنى، بىر پارچە يېلىم بىلەن ئەكېلىپ بەرسەڭىز، بىر دۇتار راسلاپ، سىزنىڭ شەنىڭىزگە بىر سۆز ئېيتساق» دېدى. شۇ چاغدا قاراكۆز ئايىم دەرھال ئۆيىگە يۈگۈرۈپ بېرىپ، بىر چاقنى سۈندۈرۈپ، كەكە بىلەن ئەكېلىپ زىندانغا تاشلاپ بەردى. بۇۋاي قەمبەر دۇتارنى راسلاپ، ئەھمەد بەگكە بەردى. يۈسۈپ بەگ زىنداندىن قاراكۆزگە قاراپ، يۈرەك ـ باغرىنى داغلاپ، قارا كۆزنىڭ شەنىگە دەردلىك سۆز بىلەن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

زىندان ئىچرە باغرىم يارادۇر،
مەن سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.
بىلمەيمەن، بەختىم قارادۇر،
مەن سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

سەن قىزىلباشلار گۈزەلى،
كەلگىل، سۆھبەت تۈزەلى،
بىزگە قىسمەت ئەزەلى،
مەن سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

قاراكۆزۈڭ ھەم سۈزۈلۈر،
كەتسەڭ مەجلىس بۇزۇلۇر،
ھىجرىڭدە جانىم ئۇزۇلۇر،
مەن سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

قايسى ئەلنىڭ شاھىسەن،
كۆكنىڭ يورۇق ماھىسەن،
خەستە كۆڭلۈم ئارامگاھىسەن،
مەن سېنى سۆيدۇم، قارا كۆز.

كىيگەن تونۇڭ زەرباپدۇر،
ئىشقىڭدا باغرىم كاۋاپتۇر،
بىزنى سورىغان ساۋابتۇر،
مەن سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

ياتارمەن زىندان ئىچىدە،
ئازاب چېكىپ كېچىدە،
ئويلاپ سېنى تاڭغىچە،
سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

چاق قانىتى بولدى سازىم،
يېتەرمۇ ساڭا ئاۋازىم؟
سەنسەن مېنىڭ سەرۋى نازىم،
سېنى سۆيدۇم، قارا كۆز.

ئاشىق بولدۇم ئۆزۈڭگە،
قاشلىرىڭغا، كۆزۈڭگە،
تەشنادۇرمەن سۆزۈڭگە،
سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

يۈسۈپ بەگ دەر: يوقلا مېنى،
خاتىرىڭدە ساقلا مېنى،
ئۇنتۇمغىن ئەسلا مېنى،
سېنى سۆيدۇم، قاراكۆز.

قارا كۆز ئايىم بۇ سۆزنى ئىشىتىپ خۇشۇاخ بولۇپ ئۆيگە قايتتى.

ئۇلار قاراكۆزنىڭ جامالىنى كۆرگەندىن كېيىن، بۇۋاي قەمبەر: ماڭا ئاشىقتۇر، دېدى؛ يۈسۈپ بەگ: ماڭا ئاشىق، دېدى؛ ئەھمەد بەگمۇ: ماڭا ئاشىق، دېدى. قىسقىسى، زىندانىدا خېلى تالاشلار بولدى. شۇ چاغدا يۈسۈپ بەگ:

ــ ئەي بۇۋا، ئۇنداق بولسا، بىز ئەھمەد بەگ بىلەن زىندانىنىڭ بۇلۇڭىدا ياتايلى، قاراكۆز كەلگەندە سىز كۆرۈنۈش قىلىڭ، شۇ چاغدا مەلۇم بولىدۇ، ــ دېدى.

بۇۋاي قەمبەر «خوپ» دەپ ماقۇل بولدى. ئەتىسى قاراكۆز بىر توقاچ نان ۋە بىر خۇمرا قېتىق ئەكېلىپ

زىندانغا سالدى. بوۋاي قەمبەر ئورنىدىن تۇرۇپ قارا كۆزگە تەزىم قىلدى، ئاندىن ئولتۇرۇپ نان بىلەن قېتىق-نى راسا يېگىلى تۇردى. قاراكۆز زىندانغا سىنچىلاپ قارىسا، يۈسۈپ - ئەھمەدلەر يوق. قاراكۆز ئايىم خاپا بولۇپ، بوۋاي قەمبەرگە قاراپ، يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنى سوراپ كۆيدۈرگۈچى دەرد بىلەن خۇن - جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بەندە بولغان ئەي ئاق ساقال چال بوۋا،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟
نان يۇزىنى ھېچ كۆرمىگەن بىناۋا،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

قېتىقنى ئىچەرسەن ساقالىڭغا قاتىپ،
زىنداندا ياتارسەن رەڭگىڭ سارغايىپ،
ئىلاھىم ئۆلگەيسەن زىنداندا قالىپ،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

ئادەم يۇتقان ئەجدىھادىن بەتتەرسەن،
قېتىق بىلەن نانىنى ئادا ئېتەرسەن،
نانلارنى يەپ، خورمانى ھەم يۇتارسەن،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

ئادەم يۇتماي تويماس سېنىڭ كۆزلىرىڭ،
ئەي نائىنساپ، قارا بولسۇن يۇزلىرىڭ،
جاۋاب بەرگىن، مەن ئىشتەي سۆزلىرىڭ،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد خانىنى نەيلەدىڭ؟

بوۋا، ئەمدى بىلىپ قىلغىن ئىشىڭنى، قاراكۆز دەر: بۇدۇر ساڭا سۇئالىم،
ئۆتكۈزۈپسەن، بوۋا سەكسەن يېشىڭنى، جاۋاب بەرمەي ئىلاجىڭ يوق،ئەي زالىم،
جاۋاب بەرگىن، كۆتۈر ئەمدى بېشىڭنى، سېنى كۆرۈپ، قالمىدىلەر ماجالىم،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد خاننى نەيلەدىڭ؟ يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد خاننى نەيلەدىڭ؟

بوۋاي قەمبەر قېتىق بىلەن خاننى يەپ بولۇپ، قاراكۆزگە بېقىپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

نەزم

جانىمنى ئالدىلەر شېرىن سۆزلىرىڭ، قولۇمنى ئۆتكۈزسەم ئوڭ ۋە سولۇڭدىن،
بوۋاڭنىڭ ھالىنى سورىغىن، قاراكۆز. قۇچاقلىسام ئەۋرىشىم نازۇك بېلىڭدىن،
قانىمنى تۆكتىلەر جاللات كۆزلىرىڭ، چىشلىسەم لېۋىڭنى، شوراپ تىلىڭدىن،
رەھىم ئەيلەپ ھالىمنى سورىغىن، قاراكۆز. سەن ھەم مېنى قوبۇل قىلغىن، قاراكۆز.

مەن بولۇپمەن گۈل يۈزۈڭگە مۇشتاقى، قەمبەر ئېيتۇر: ھۆسنۇڭ باغى گۈلزاردۇر،
يولۇڭدا قالمىسۇن دەۋرانلار باقىي، بىر يىل بولدى مېنىڭ ھالىم ئۆزگىدۇر،
كۆكسۈڭگە يارىشۇر ساقىلىم ئاقى، يۈسۈپ ـ ئەھمەد ساڭا ئاشىق ئەمەستۇر،
يالغان دېمەي راستىنى سۆزلە، قاراكۆز. بۇ سۆزۈمگە ئىشەن، جانىم قاراكۆز.

قارا كۆز بۇ سۆزلەرنى ئىشىتكەندىن كېيىن، يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى ياد ئېتىپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئېچىلغاندا گۈلۈم سولسا، ئالتۇن ـ كۈمۈش ئالغۇنچە،
سېنى دەيمەن يۈسۈپ خانىم. باشقىلارغا باققۇنچە،
مەيلى رەقىب ماڭا كۈلسە، تېنىمدىن جان چىققۇنچە،
سېنى دەيمەن، يۈسۈپ خانىم. سېنى دەيمەن، يۈسۈپ خانىم.

ھەققىڭگە مەن دۇئا قىلدىم، يۈرەك ـ باغرىمنى تىلغۇنچە،
بۇ جانىمنى پىدا قىلدىم، كېپەن تونىنى كىيگۈنچە،
بۇ نەپسىمنى رىزا قىلدىم، ياغاچ ئاتقا مىنگۈنچە،
سېنى دەيمەن، يۈسۈپ خانىم. سېنى دەيمەن، يۈسۈپ خانىم.

ئۆمرۈم تۈگەپ، كۈنۈم پۈتسە، مەھشەر كۈنى بولغاندا،
دوست يىغلىسا، رەقىب كۈلسە، يۈرەكىم دەردكە تولغاندا،
ئەزرائىل گەر يېتىپ كەلسە، قارا كۆز دەر: تىرىلگەندە
سېنى دەيمەن، يۈسۈپ خانىم. سېنى دەيمەن، يۈسۈپ خانىم.

قارا كۆز بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ئۆيىگە يېنىپ كېتەي دېگەندە، بوۋاي قەمبەر دەرھال يۈسۈپ ـ

ئەھمەدلەرنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ــ ئەي بەگلەر، ئەمدى قايىل بولدۇم، قارا كۆز سىلەرگە ئاشىق ئىكەن، سىلەر كۆرۈنۈش قىلىڭلار، قاراكۆز خاپا بولۇپ قايتمىسۇن، ــ دېدى.

يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەر كۈلۈشۈپ، ياتقان ئورنىدىن تۇرۇپ كۆرۈنۈش قىلدىلەر. قاراكۆز ئايىم يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى كۆرۈپ، كۆڭلى گۈلدەك ئېچىلدى. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر ئېيتتىلەركى:

ــ ئەي قاراكۆز، بىزنىڭ كۆزىمىز ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن، نان بىلەن قېتىقنى بوۋاي يەپ قويۇپتۇ، بىزگە بېرىدىغان بىرەر نەرسىڭىز يوقمۇ؟

قاراكۆز بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال ئۆيگە بېرىپ توققۇز ناننى پېتىر قىلىپ يېقىپ، بىر خۇمرا قېتىق كەلتۈرۈپ زىندانغا سالدى.

بۇلار خۇشال بولدىلەر. قاراكۆز ئايىم ئۆيگە يېنىپ كەتتى.

پەسلى داستان ئىشتىمەك كېرەككى، ئۆرگەنچ، خارەزم شەھەرلىرىگە سودىگەرلەر يالغان سۆزلەرنى ئەكەلدى: « يۈسۈپ بەگنى دارغا ئېسىپتۇ، ئەھمەد بەگنى مۇناردىن تاشلاپتۇ...» دېگەن گەپلەر تارقالدى. بۇ چاغدا ئۆرگەنچ، خارەزمنىڭ چوڭلىرى مەسلىھەت قىلىشىپ، « ئۆلۈك ئارسلاندىن تىرىك چاشقان ياخشىدۇر » دەپ يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئۆرگەنچ، خارەزمدىكى « ھازار سىيىت » دېگەن يۇرتلىرىنى تارتىۋېلىپ، لەئلىخان ئايىم، قالدىرغاچ ئايىم، گۈلئەسەل ئايىم ۋە خەدىچە ئايىمنى شەھەردىن قوغلاپ چىقاردى. ئېرىگەلخانىنىڭ سۆزىگە ھېچكىم ئۇنىمىدى. بۇلار ھوشۇر بەگ سەردار باشلىق شەھەردىن چىقىپ، يۈسۈپ، ئەھمەدلەرنىڭ خۇۋە شەھىرىدىكى ئۆز قولى بىلەن سالغان چارباغ، ئىمارەتلىرىگە چۈشۈپ بەرقارار بولدى.

لەئلىخان ئايىم يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى ياد قىلىپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئەمدى يوق دەپ كىمگە يىغلاي،
غۇبار تۇتتى ئىككى كۆزۈم،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟
ھېچ كىشىگە ئۆتمەس سۆزۈم،
يۈرەكىمنى ئوتقا داغلاي،
قېنى مېنىڭ ئىككى قوزۇم؟
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

باشتىن ئۇچتى دۆلەت قۇشى،
يۈرەكتە قالدى داغلار،
جانىمغە يەتتى كار ـ ئىشى،
خازان بولدى چارباغلار،
ئۆلدى دەيدۇ تولا كىشى،
ئۆتتى بىزدىن باھار چاغلار،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

يۈسۈپ بەگنى ئاسقانمىش دارە،
لەئلىخان دەر: بولدۇم نالان،
ئەھمەد بەگنى تاشلاپ مۇنارە،
پەلەك قىلدى مېنى گىريان،
يوقتۇر بىزگە ئەمدى چارە،
ھېچ بىلمەدىم ياخشى ـ يامان،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

گۈلئەسەل ئايىم لەئلىخان ئايىمدىن بۇ سۆزنى ئىشتىپ بىتاقەت بولۇپ، ئۆزىنى توختىتىۋالالماي، دەرد بىلەن خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

نەيلەيسن ئۈپتادەمەن ئول ياردىن ئايرىلمىشىم،
يەتتە يىل بەندە بولۇپ ئول بەگلىرىم زىندان ئارا،

ھەم گۈلۈم، ھەم بۇلبۇلۇم، گۈلزاردىن ئايرىلمىشىم،
بۇ ئۆلۈمنىڭ جەبرىدىن دىلداردىن ئايرىلمىشىم.

ھۆسنى زىبا، كۆزلىرى خۇماردىن ئايرىلمىشىم،
ھالىمە رەھىم ئەتكۈچى غەمخاردىن ئايرىلمىشىم،
ھەۋزىكەۋسەر ساقىئى مۇختاردىن ئايرىلمىشىم.

بۇ جاھان ئايۇانىدا ساھىبقىران سۇلتانلارىم،
تۇگىمەس ھىجرانغا سالدى مېھرىبان سۇلتانلارىم،
خانىمانىم ھەم كېتىپ، بولدى تالان سۇلتانلارىم،
بىزگە بولدى ئۇشبۇ كۇن ئاخىرزامان، سۇلتانلارىم،
ئول خەبەردارىم كېتىپ، بازاردىن ئايرىلمىشىم.

دوستلىرىم، ئەمدى نېتەي، ئۆمرىم ئادا بولدى بۇگۇن،
ھەسرىتىدە بۇ جېنىم تەندىن جۇدا بولدى بۇگۇن،
زۇلۇم ئەيلەپ كاج پەلەك، بەختىم قارا بولدى بۇگۇن،
دەرد ـ ئەلەمگە خەستە كۆڭلۇم ئاشنا بولدى بۇگۇن،
گۈللىرىمنىڭ تازاسى گۈلزاردىن ئايرىلمىشىم.

گۈلئەسەلدەك ھېچ كىشىكىم خانۇەيران بولمىسۇن،
ھەمدەمىدىن ئايرىلىبان دىيدە گىريان بولمىسۇن[36]،
دائىما شامۇ سەھەر باغرى تولا قان بولمىسۇن،
ھەرنە ئىنسانلار بېرىپ بەندە زىندان بولمىسۇن،
نە قىلاي، بەختىم قارا، ئول بەگلىرىمدىن ئايرىلمىشىم.

ئايرىلىپ قالدىم تۆرەمدىن مەن غېرىبقا ماجىرا،
تىغى زۇلمى سالدى كۆكسۈمگە مېنىڭ سانسىز يارا،
خەلقئارا مەن بولمىشىم كۆپ خارۇ زارۇ مۇپتىلا،

شۇنداق قىلىپ ئارىدىن بىرنەچچە كۇن ئۆتتى. بىر كۇنى گۈلئەسەل ئايىم چارباغدا يالغۇز قېلىپ ئەتراپقا كۆز سالغاندى، قارىسا يۇسۇپ بەگنىڭ تىككەن كۆچەت ـ دەرەخلىرى ئېگىز ئۆسۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ: «ئادەمنىڭ ئۆمرى دەرەخچە بولماس ئىكەن» دەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ زار ـ زار يىغلاپ كەتتى. بۇ باغدا يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنىڭ چۇجلىرىنى ۋاقتىدىن بېقىپ چوڭ قىلغان بەش تۇرنىسى بار ئىدى. تۇرنىلار گۈلئەسەل ئايىمنىڭ يىغىسىغا تاقەت قىلىپ تۇرالماي، ئالدىغا كېلىپ بېشىدىن ئايلىنىپ تۇردى. گۈلئەسەل ئايىم تۇرنىلارغا بېقىپ: «ئەي جانىۋارلار، سىزلەر يۇسۇپ بەگنىڭ قەدىردان تۇرنىلىرى ئىدىڭىزلەر، سىزلەرنىڭ قانىتىڭىزلار بار، شەھىرى مىسرغا بېرىپ، بەگلەرنىڭ بار ـ يوقلۇقىدىن خەۋەر ئېلىپ كەلسەڭلار نە بولغاي» دېدى. تۇرنا گۈلئەسەل ئايىمنىڭ قۇچقىغا كېلىپ ئولتۇردى. گۈلئەسەل ئايىم بىر پارچە نامە تەييار قىلىپ، بۇ تۇرنىنىڭ قانىتىغا باغلاپ قويۇپ بەردى. تۇرنىلار ئۇچۇپ مىسر تەرەپكە

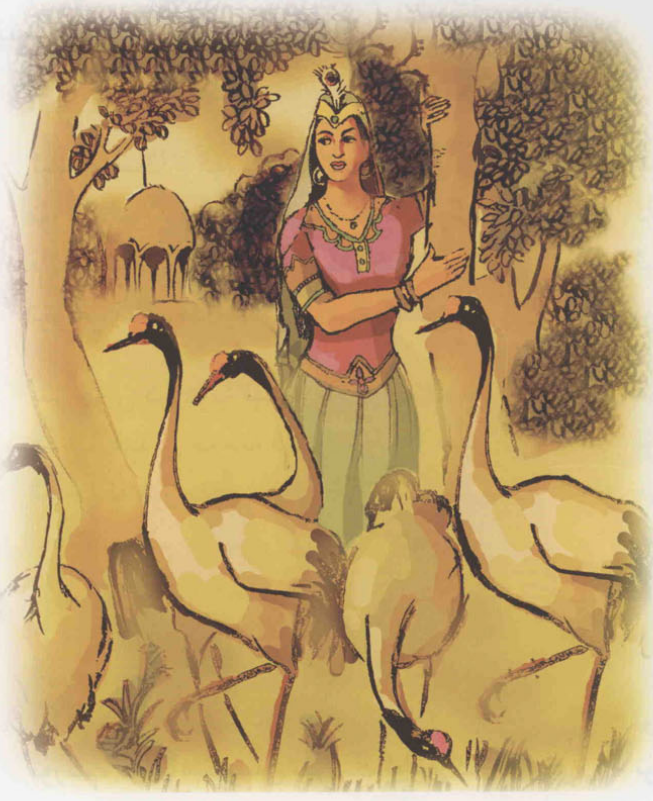

كەتتى. گۈلئەسەل ئايىم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

قادىر ئاللا، دەرگاھىڭغا سېغىندىم،
خەستەلەرگە، ئاجىزلارغا پاناھ بەر.
تۇرنىلارنى بۇگۈن ساڭا تاپشۇردۇم،
بەندە بولغان بەگلىرىمگە پاناھ بەر.

مەن قالىپمەن ھەيرانلىقنىڭ جەبرىگە،
تاقىتىم يوق ئول يارىمنىڭ ھىجرىگە،
جانىۋارلار بارسا مىسىر شەھرىگە،
قادىر ئىگەم، تۇرنىلارغا پاناھ بەر.

تۇشتى ساڭا بۇگۈن يۇزمىڭ مالامەت،
گويا بولدى ساڭا ئەرسات قىيامەت[37]،
بەگلىرىمگە ئۇزۇڭ قىلغىن كارامەت،
بىچارىمەن، ئاجىزلارغا پاناھ بەر.

غېرىبلارنى شاد ـ خەندان ئەيلىگىن،
مۇشكۈلۈمنى ئىگەم ئاسان ئەيلىگىن،
مەدەتكارىم پەخرى جاھان ئەيلىگىن،
بارچە مىسكىن قۇللىرىڭغا پاناھ بەر.

گۈلئەسەل دەر: بولدى ئەلەم زىيادە،
زىمىستان پەسىل بولدى ساڭا ئىرادە،
ئۆلدىلەر دەپ مۇندا كەلدى ئاۋازە،
بەندە بولغان بەگلىرىمگە پاناھ بەر.

ئەلقىسسە، تۇرنىلار شەھرى خۇەدىن ئۇچۇپ، نەچچە ئېگىز تاغلاردىن ئېشىپ، يەتتە ئايلىق يولنى يەتتە كۈندە بېسىپ مىسىر شەھرىگە يەتتى ـ دە، زىندانمۇ زىندان ئۇچۇپ ئاخىر پېشىن ۋاقتىدا يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەر ياتقان زىندانىنى تېپىپ شۇ يەرگە قوندىلەر. بۇ چاغدا يۇسۇپ ـ ئەھمەد ئاسمانغا قا-رىغاندى، كۆزلىرى بۇ تۇرنىلارغا چۈشتى. «مېنىڭ چار بېغىمدىكى تۇرنىلار ئوخشايدۇ» دەپ، لەئلىخان ئايىم، گۈلئەسەل ئايىم، قالدىرغاچ ئايىم ۋە ھوشۇر بەگ سەردارىنى، قىرىق يىگىتنى ياد قىلىپ، كۆيدۇرگۈچ دەرد بىلەن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئېيتاي ساڭا بۇگۈن ئەرزى ـ ھالىمنى،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.
دائىم يىغلاپ ئۆتكۈزىمەن ماھۇ سالمنى[38]،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

بىر چۈش كۆردۈم: ئېتىم بۇرنى قانىدى،
يىراقلىقىدىن خەستە قانىم ئۆرتەندى،
ئات ئىكەندۇر مەرد يىگىتنىڭ قانىتى،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

بۇ زىنداندا جەبىر ـ جاپا چېكەرمەن،
كۆزلىرىمدىن قانلىق ياشلار تۆكەرمەن،
پالاكەتنىڭ لەشكىرىگە نۆكەرمەن،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

خارەزمدۇر مېنىڭ يۇرتۇم ـ ماكانىم،
ئاندا قالدى ئويناپ ئۆسكەن يارانىم،
ئېمىلدىشىم، قېرىندىشىم، تۇغقانىم،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

ھېچ كەتمەستىن بۇ زىنداننى ئايلاندىڭ،
بۇلۇت كەبى باشىم ئۈزرە چۆرگەلدىڭ،
خارەزمدىن بۇ شەھەرگە يۈزلەندىڭ،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

يەتتە ئايلىق يولدىن ئۇچۇپ كېلۈرسەن،
بۇگۈن مەندىن ئۇشبۇ سۆزنى ئاڭلارسەن،
يۇسۇپ بەگنىڭ پەيامنى ئاڭلارسەن،
تۇرنام، سالام دېگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

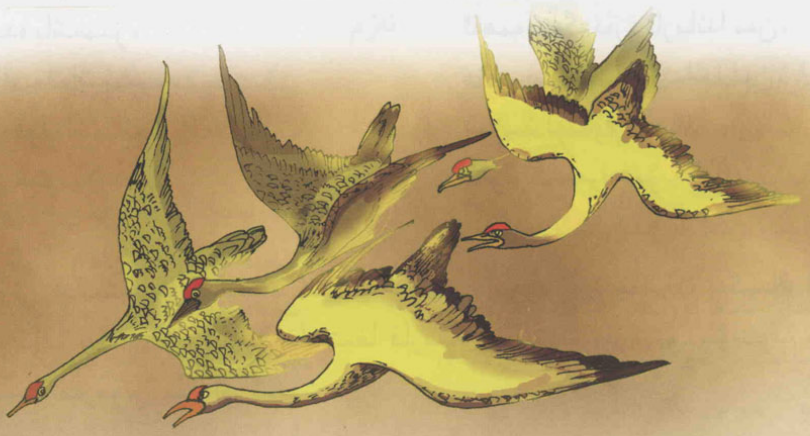

تۇرنىلار يۇسۇپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ زىنداننىڭ لېۋىگە قوندى. يۇسۇپ بەگ ئەھمەد بەككە قاراپ:
ــ ئەي ئىنىم، بۇ تۇرنىلار بىزنىڭ چارباغدىكى تۇرنىلارغا ئوخشايدىكەن، سىزمۇ ئۇلارغا بىر سۆز ئېيتىڭ، ــ دېدى. ئەھمەد بەگ « خوپ » دەپ، تۇرنىلارغا قاراپ خۇن ـ جىگەرلىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

يۇسۇپ بەگنىڭ تۇرنالىرى،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.
جانسۇارلار كەلگىن بېرى،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.

ھاكىم ئىدىم ھازار رەستە،
مۇندا بولدۇم مەن قەپەستە،
چاھ ئىچىدە كۆڭلۇم خەستە،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.

يىراق بولدۇم باغدىن، گۇلدىن،
ئايرىلدىلەر گۇل بۇلبۇلدىن،
مەن ئايرىلدىم ئۆز يۇرتۇمدىن،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.

قايغۇ ـ ئەلەمدە باشمىز،
ئەھمەد بەگ دەر: ئارماندا مەن،
سىزلەر بولۇڭ يولداشمىز،
ھەسرەت ئىچرە زىندادا مەن،
بۇگۈن بولۇڭ قولداشمىز،
غېرىب بولدۇم جاھاندا مەن،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.

تۇرنىلار بۇ سۆزنى ئىشىتىپ زىنداننىڭ ئىچىگە چۈشتى. چوڭ تۇرنا يۇسۇپ بەگنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇردى. يۇسۇپ بەگ بۇ تۇرنىنىڭ قانىتىغا قارىسا، بىر خەت تۇرۇپتۇ. يۇسۇپ بەگ دەرھال يېشىپ ئوقۇدى. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

نەزم

يۇسۇپ بەگنىڭ تۇرنالىرى،
پەلەك مېنى جۇدا قىلسا،
مىسىر شەھرىگە بېرىپ كەلگىن.
خازان بولۇپ گۈلۈم سولسا،
ھىممەت قىلىپ، تاغدىن ئېشىپ،
يۇسۇپ بېگىم ئۆلگەن بولسا،
بەگ ـ تۆرەمنى كۆرۈپ كەلگىن.
قارا كىيىپ يىغلاپ كەلگىن.

قاناتىڭنى تۇگمەي ئاچقىن،
مەن قالدىممەن ئېسىم كېتىپ،
چۆللەردە سوقمىسۇن لاچىن.
كېچە ـ كۈندۈز قانلار يۇتۇپ،
بېرىپ كۆرگىن مېنىڭ ئۇچۇن،
ئىخلاس بىلەن پەرۋاز ئېتىپ،
بار ـ يوقىنى ئاڭلاپ كەلگىن.
باشىدىن ئايلىنىپ كەلگىن.

جاھانىڭ مەن ئىدىم گۈلى،
ئاڭلا گۈلئەسەلنىڭ زارىنى،
ئۇچتى باغىمنىڭ بۇلبۇلى،
كۆرۈپ يۇزى غۇبارىنى،
ھايات بولسا بەگلەر جېنى،
تاۋاپ قىلىپ مازارىنى،
قانات قېقىپ، ئوينىاپ كەلگىن.
تۇپراقىدىن ئېلىپ كەلگىن.

يۇسۇپ بەگ گۈلئەسەل ئايىمنىڭ ئەۋەتكەن خېتىنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، مۇنداق دېدى:
ــ ئىسىت، بىزلەردىن ئايرىلىپ بىچارىلەرنىڭ دۆلىتى قولىدىن كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ، بىزلەر ھاياتلىقىمىزنىڭ بىر نىشانىسىنى ئەۋەتسەك بولۇر.
شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ ھايات ئىكەنلىكلىرىنى ئىزھار قىلىپ بىر نامە پۈتۈپ، تۇرنىلارنىڭ قانىتىغا مەھكەم باغلاپ قويۇپ بەردى. تۇرنىلار بەگلەرنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ زىنداندىن چىقتى ـ دە، يولغا راۋان بولۇپ، ئون ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز يۇرگەندىن كېيىن ئۆرگەنچ شەھرىگە يېتىپ كەلدى.
ئەلقىسسە، گۈلئەسەل ئايىم تۇرنىلارنى بۇگۈن كېلەر، ئەتە كېلەر، دەپ يولغا قاراپ تۇرار ئىدى، پېشىن ۋاقتىدا تۇرنىلار مىسىر تەرەپتىن قانات قېقىپ كېلىپ، چارباغقا چۈشتى. گۈلئەسەل ئايىم خۇشنۇد بولۇپ تۇرار ئىدى، چوڭ تۇرنا ئۇنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇردى، قارىسا تۇرنىنىڭ قانىتىدا بىر خەت تۇرۇپتۇ. خەتنى ئېلىپ كۆردى، مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

بۇندىن بارار بولساڭ ئۆرگەنچ شەھىرىگە ،
تۇرنىلار ، سالام دەڭلار ئېرئەلىخانگە.
ئامان بارساڭ بىزنىڭ گۈزەل قەسرىگە،
تۇرنىلار ، سالام دەڭلار غېرىب ئانامغا.

ئېر ئەلىخان ئاتام ئۆرگەنچ شەھىرىدە،
شىكار قىلىپ ئويناپ ئىدى ئايدىڭ كۆلىدە،
ياد قىلسۇن بىزنى جانۇ دىلىدە،
سالام دەڭلار، زىنھار بىزنىڭ ئەللەرگە.

مەن نەيلەيىن قىسمىتىم بار ئىدى،
جەڭگە كىرسە ياۋلار قورقۇپ تىترەر ئىدى،
يىگىتلەرگە ھوشۇر بەگ سەردار ئىدى،
سالام دەڭلار، ھوشۇر بېگىم تاغامغا.

بىر سىڭلىم بار ئىدى خۇدە شەھىرىدە،
سەيلە قىلار ھەر باھار ـ ياز پەسلىدە،
بىز كۆيەرمىز قان ـ قېرىنداش ۋەسلىدە،
سالام دەڭلار، ئاشۇ مىسكىن سىڭلىمغا.

گۈلئەسەلخان يارىم ساچىن تاراسۇن،
بارغانلاردىن بىزنى پات ـ پات سوراسۇن،
بىز بارۇرمىز، ئۇدا ئۇچ يىل قاراسۇن،
سالام دەڭلار، مېنىڭ غېرىب يارىمغا.

يۇسۇپ بەگ دەر: بەندە بولدۇم زىنداندا، ئامان بولسۇن ئۇلار ئاندا، بىز مۇندا،
بۇ دۇشمەنلەر زۇلمىدىن قالدىم ھەيراندا، سالام دەڭلار، زىنھار بىزنىڭ ئەللەرگە.

گۇلئەسەل ئايىم خەتنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن ھوشىدىن كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن يەنە ھوشىغا كەلدى. قارىسا، تۇرنىنىڭ يەنە بىر قانىتىدا بىر خەت تۇرۇپتۇ. بۇ خەتنى ئوقۇپ كۆرسە، مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

نەزم

ئەرزىم ئىشتىكىن، ئەي تۇرنىلار شاھى، ئىسپاھاننىڭ ئادالەتلىك سۇلتانى،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن، باشىمىزدىن دەپئى قىلسۇن بالانى،
رەپىقەمنىڭ كۆڭۇل شادى، قىبلىگاھى، ھايال بولماي يېتىپ كەلسۇن زامانى،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن. ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

كۆزلەپ چىققىن ئۇچۇپ كېتەر يېرىڭنى، ۋاھ دەرىغا! تاغام پەندىن ئالمادۇق،
يات رەقىبلەر بىلەلمىسۇن سىرىڭنى، كۆكچى بەدرەك يامانلىغىن بىلمەدۇق،
بېرىپ ئېيتقىن مېنىڭ ئۇشبۇ دەردىمنى، مېھرىبانىم شۇل ئانادىن ئايرىلدۇق،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن. ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

خەۋەر بەرگىن مېنىڭ مۇنداق ھالىمدىن، يۇسۇپ بەگ دەر: قالدىم داغۇ ئارماندا،
بەندە بولۇپ ھېچ ئىش كەلمەس قولۇمدىن، قىلىچلىشىپ قان تۆكمىدىم مەيداندا،
خالاس قىلسۇن بىزنى ئۇشبۇ زۇلۇمدىن، مەنمەنلىكتىن قارار تاپتىم زىنداندا،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن. ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

گۇلئەسەل ئايىم ھەرنە بولسا تىرىكلىكىنىڭ نىشانى، دەپ ئول نامەنى ئېلىپ لەئلىخان ئايىمنىڭ قېشىغا كەلدى، لەئلىخان ئايىم بۇ نامەنى ئېچىپ كۆرۈپ، ئامانلىق نىشانىسىدىن خۇشخاخ بولدى. ھوشۇر بەگ سەردار باشلىق چوڭلار بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، نامەنى بوز ئوغلانخانغا ئەۋەتىپ بەردىلەر. بوز ئوغلانخان بۇ نامەنى كۆرۈپ:

« مىسىر بىلەن ئىسپاھاننىڭ ئارىسى يەتتە ئايلىق يول تۇرسا، ئۇنىڭ ئارىلىقىدا ئاسمان ـ پەلەك يەتتە تاغ تۇرسا، بۇ جانىۋارلارنىڭ بېرىپ كەلمىكى ئەجەب ئىش » دەپ كۆپ ئويلاندى ـ دە، بەگلەرنىڭ ئامانلىقىغا دەرگۇمان بولۇپ نامەگە جاۋاب قىلمىدى. لەئلىخان ئايىم، ھوشۇر بەگ سەردار ھېچ ئامال قىلالماي زار ـ زار يىغلاپ يۇردىلەر.

ئەلقىسسە، ئەمدى سۆز ئىشتىمەك كېرەككى، ئارىدىن بىر يىل ئۆتتى، يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەرگە ئەل ـ يۇرت تەرەپتىن بىرەر خەۋەر بولمىدى. بۇلار زىندان ئاستىدىن ئاسمانغا قاراپ پەرىشان ياتار ئىدىلەر. بۇ زىنداننىڭ ئىچىدە بىر جۇپ قارلىغاچ ئۇۋا تۇتقانىدى. بالىلىرى چوڭ بولۇپ، ئۇچۇرما بولاي دېگەنىدى. ئاندا يۇسۇپ بەگ بوز ئوغلانخان تاغىسىنى، ھوشۇر بەگ سەردارىنى ۋە قىرىق يىگىتىنى سېغىنىپ، قارلىغاچلارغا قاراپ زار ـ زار يىغلاپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بۇ مەنزىلدە ماكان تۇتقان قارلىغاچ، بەندەدۇرمىز، بىزدە يوقتۇر ھېچ ئىلاج،
خەۋەر بەرگىن، بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن. ئىسپاھاندىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

يىگىتلىرى باردۇر تىللا قالقانلىق،
ئاتلىرىنى سوريساڭ تاغى بىلخانلىق،
لەشكىرىنىڭ سانى يوق، نامۇ نىشانلىق،
ئىسپاھاندىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

يىگىتلىرى باردۇر ئارسلان يۈرەكلىك،
جەڭگە كىرسە بارى بىر دەك كېرەكلىك،
قىلىچلىرى دۈشمەنلەرگە بىلەكلىك،
ھوشۇر بەگدەك سەردارىم شىر غىران كەلسۇن.

يۈسۈپ بەگ دەر: يەتكۇز ئۇشبۇ پەيامىم،
تەقدىر بىلەن ئىشىت مېنىڭ كەلامىم،
مەندىن سىزگە شۇلار بولسۇن سەلامىم،
ئىسپاھاندىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

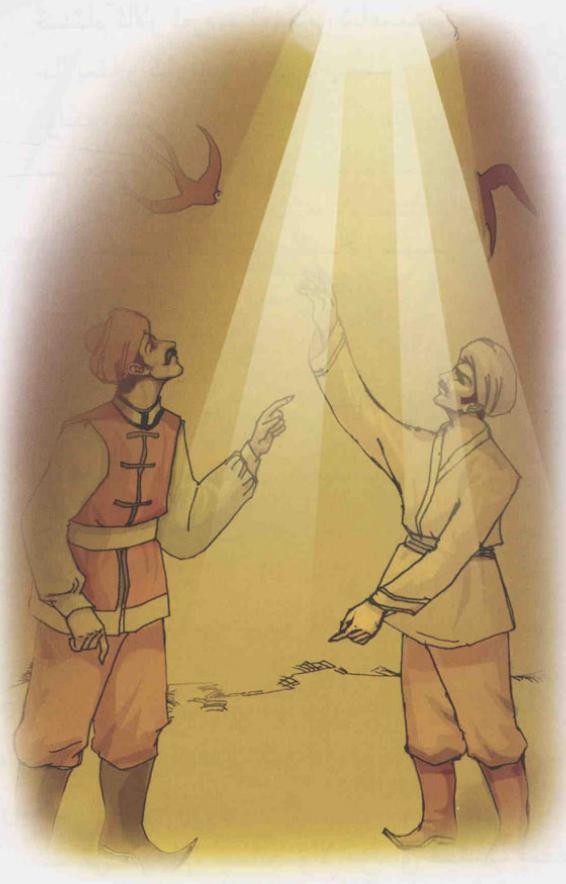

قارلىغاچلار بۇ سۆزنى ئىشىتىپ زىنداندىن چىقىپ ئىسپاھانغا قاراپ پەرۋاز قىلدىلەر. بۇلار خەۋەر كۈتۈپ زىندانda قالدىلەر.

ئەلقىسسە، ئەمدى سۆز ئىشىتمەك كېرەككى، بىر كۈنى زىندانغا قارايدىغان بىر قىزىلباش گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي شاھىم، بۇ بەگلەر ھاۋادىكى تۇرنىلار، قارلىغاچلار بىلەن سۆزلىشىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا خەت ـ خەۋەر ئەۋەتىپ يۈرۈشەر ئىكەن، — دەپ ئەرز قىلدى.

— كىم تۇرنا، قارلىغاچلارنىڭ يولىنى توسۇپ ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى ماڭا ئەكەلسە، ئۇ كىشىگە كۆپ ئىنئام بېرۈرمەن، — دېدى گۈزەل شاھ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ.

مەرگەنلىكتە داڭ چىقارغان مىرزا جاببار دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى. بۇ پەرماننى ئاڭلاپ، ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ شەھەر سىرتىغا چىقىپ بىر چوڭ تاغنىڭ ئۈستىدە ماراپ تۇردى. قارىغۇدەك بولسا مەسىر تەرەپتىن بەش غاز ئۇچۇپ كېلىۋاتىپتۇ، بۇ غازلارنى كۆرۈپ، «يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ تۇرنىلىرى ئۇشبۇ ئوخشايدۇ» دەپ ئوقيادىن بىر ئوق ئاتقانىدى، غازلار جېنىنىڭ بارچە يۈقىرى ئۆرلەپ ئۆز يولىغا ئۇچۇۋەردىلەر. بۇ ئادەم غەزەپلىنىپ غازلارنىڭ ئارقىسىدىن ئۇچ كۈن قوغلاپ يېتەلمەي نائۈمىد قايتىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ بېغىدا بېقىپ چوڭ قىلىۋاتقان ئىككى غازنى ئېلىپ بېرىپ گۈزەلشاھقا سوۋغا قىلماقچى بولدى. بېغىغا كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، غاز يوق، باغنىڭ سۇڭگۈچىدىن تۆلكە كىرىپ غازنى چالا يەپ چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ كىشى غازلارنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا خاپا بولۇپ، تۇمىقىنى ئالدىغا قويۇپ ھەسرەت بىلەن بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ يىغلىدى:

نەزم

تۇرنىلارغا قەست قىلدىم، بىلمەي ئۆزگىچە، ئارقىسىدىن قوغلىدىم بىكار ئۇچ كېچە،
بىر جۇپ غازدىن ئايرىلىپ قالدىم، نەيلەيىن. بىر جۇپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

ئىنئام ئالار ئەردىم تۇتسام، شاھمەدىن،
غازىم قېنى باغ ئىچىدە، گۈللەردە؟

خالايىقلار كۆرسە يىغلار ئاھمەدىن،
ھايات بولسا يۈرەر ئىدى كۆللەردە،

تۈلكە يەپتۇ غازلىرىمنى باغمەدىن،
شۇنچە زاغلار قاقىلدىشۇر چۆللەردە،

بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.

غاز ئىكەندۇر بىلسەڭ باغنىڭ زىننىتى،
گۈزەلشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلمىدىم،

ھەر كىشىگە بولۇر يېقىن ئۈلپىتى،
ياخشى ـ يامان پەيلىنى ھەم بىلمىدىم،

ھەرگىز كەتمەس بۇ باشمىدىن دۆلىتى،
«مەن ئوۋچى» دەپ، تۇرنىلارنى تۇتمىدىم،

بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.

مېنىڭ ئەمدى بۇ ئەلەمگە چارەم يوق،
مىرزا جاببار يامان بولدى بۇ ئىشلار،

يىغلاپ قالدىم يۈرىكىمگە تەگدى ئوق،
ياز ئۆتسىلا كېلەر ئالتە ئاي قىشلار،

ماڭا بۇگۈن كۆڭۈل ئېيتار كىشى يوق،
مېنى ئەمدى ياخشى يولغا كىم باشلار؟

بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.

ئەمدى سەييادنى مۇشۇ يەردە يىغلىتىپ قويايلى. سۆز ئىشتىمەك كېرەككى، مىرزا جاببارنىڭ ئۆز-گەنچتىن ئەسىر ئېلىپ كەلگەن بۇۋىنىيازخان ئاتلىق بىر خىزمەتكارى بار ئىدى. بۇۋىنىيازخان بۇ ئەي-يارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ:

ـــ ئى خوجام، نېمانچىۋالا قوشاق قېتىپ يىغلايسىز، سىزگە نېمە ئەلەم يۈزلەندى؟ ـــ دېدى.

مىرزا جاببار بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى. بۇۋىنىيازخان ئايىم يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگنىڭ نا-مىنى ئاڭلاپ يۈرىكى ئۆرتەندى. بۇ قىز ئۆرگەنچ دىيارىدا بۇ بەگلەرنى بىلەر ئىدى. بىر كۈنى پۈرسەت تېپىپ ئۇلار تۇرغان زىندانىنىڭ بېشىغا كەلدى. بۇ يەردە بەگلەرنى كۆرۈپ، ئۇلارغا ئىچىنى ئاغرىتىپ زار ـ زار يىغلاپ ئولتۇردى.

يۈسۈپ بەگ بۇ قىزنىڭ نالە ـ پىغانلىرىنى ئاڭلاپ:

ـــ ئەي قىز، سەن نېچۈك زاتسەن، نېمە ئۈچۈن يىغلايسەن؟ ـــ دەپ خۇن ـ جىگىرىدىن مۇنداق دېدى:

نەزم

نى سەۋەبتىن يىغلىدىڭ، ئى، كۆزلىرىڭ مەستانسەن؟
شۇم پەلەكنىڭ دەردىدىن ساڭا كەلدى بۇ جاپا،

ئەقلىم ئالدى كۆزلىرىڭ، ئى، چىشلىرىڭ دۇردانسەن،
ئەسلىي زاتىڭ قايسىدۇر، بىلمەم نېچۈك جانانسەن؟

يا مۇساپىر بولۇبان، ئۆز يۇرتىدىن بىگانسەن،
سەن نېچۈك بۇ ھالغا قالدىڭ كەھرىۋادەك سارغايىپ،

بۇ مېنىڭ ھالىمنى كۆرۈپ، ئۆرتىنىپ پەرۋانسەن،
ئاتا ـ ئاناڭ يىغلاشىپ قالغاندۇر سەندىن ئايرىلىپ،

ئەسلىي زاتىڭ قايسىدۇر، بىلمەم نېچۈك جانانسەن؟
يۈز پىراق دەردى بىلە قاپسەن بۇ يەردە مۇزتەرىپ،

نە سەۋەبتىن مۇندا چۈشتۈڭ خارەزمدىن، مۇپتىلا،
قاي سەۋەبتىن مۇندا چۈشتۈڭ ئەي مۇساپىر، ئەي غېرىب،

تولا يىغلاپ ئاھ ئۇرارسەن سەن غېرىبى بىناۋا،
ئەسلىي زاتىڭ قايسىدۇر، بىلمەم نېچۈك جانانسەن؟

نە ئۇچۇن پانىي جاھاندا سەن بۇگۈن ماتەم سەرا،

ئەلقىسسە، بۇۋنىيازخان يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، كۆزىنىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ، يۈسۈپ بەگكە قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئەرزىم ئىشىت يۈسۈپ ئاغا،
غەم - قايغۇدا دىلىم مېنىڭ.
بەندە بولۇپ قىزىلباشقا،
قالدى داغدا دىلىم مېنىڭ.

كۆيدۈم پەلەكنىڭ جەبرىدىن،
ئۆلدۈم يىراقلىق دەردىدىن،
ئەسلىم خارەزم شەھرىدىن،
باتۇر خەلق - ئېلىم مېنىڭ.

ئۆز خەلقىمدىن بولدۇم جۇدا،
بىر دۈشمەنگە بولدۇم جورا،
ھىجىر ئوتىدا كۆيدۈم تولا،
سۆزگە ئاجىز تىلىم مېنىڭ.

مەن سىلەردىن ئاڭلاي خەۋەر،
دۈگا قىلاي شامۇ سەھەر،
ئېلىپ كەتكىل چىقساڭ ئەگەر،
شۇدۇر ساڭا ئەرزىم مېنىڭ.

نىيازخان دەر: دىلىم خەستە،
تۈتى يەڭلىغ مەن قەپەستە،
ئاجىزدۇرمەن بىر شىكەستە،
ئۆرگەنچىدۇر جايىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ بۇۋنىيازخاندىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ: «بىز بۇ زىنداندىن خالاس بولساق سىزنى ئەكەتكەيمىز» دېدى. بۇۋنىيازخان خۇش بولۇپ، دەرھال ئۆيگە قايتىپ بار - يوقىنى سېتىپ، بۇ ئۇچەيلەنگە

كىيىم ـ كېچەك ئەكېلىپ زىندانغا تاشلاپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، قارا كۆز بىلەن بۇۋىنىيازخان بۇلار ـ نىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى.

ئەلقىسسە، كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار ئۆتتى، ئۇچەي ـ لەننىڭ زىندانىدا ياتقىنىغا يەتتە يىل بولدى. كۈنلەر ـ نىڭ بىرىدە ھەمزە مىرشەپ گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ شىكايەت قىلىپ:

ــ ئى پادىشاھىئالەم، يۈسۈپ ـ ئەھمەد، بۇۋاي قەمبەر دېگەنلەرنىڭ زىندانىدا ياتقىنىغا يەتتە يىل بولدى، ئۇلارنىڭ سەۋەبى بىلەن مەن پۈتۈن مال ـ مۈلكۈمدىن ئايرىلىپ، قەرزدار بولۇپ قالدىم، قەلەندەر بولغىلى ئازلا قالدىم. ئۇلارنى يا ئۆلتۈرۈڭ، يا ئازاد قىلىڭ، ــ دېدى.

گۈزەلشاھ ئېيتتىلەركى:

ــ ئەي مىرشەپ، ئۇلار تېخى ھايات‌مۇ؟ مەن ئۇلارنى ئۆلۈپ توپىغا ئايلانغاندۇر دەپ ئويلىغانىدىم.

ھەمزە مىرشەپ دېدىلەركى:

ــ ئەي پادىشاھىئالەم، ئۇلار ئاجايىپ ماھىر سازەندىلەر ئىكەن، دائىم دۇتار چېلىپ، ئاشىقانە غەزەللەر ئوقۇيدۇ. زىندانىنىڭ بېشىغا قانچە ـ قانچە ئادەملەر كېلىپ يىغلىشىپ كېتىدۇ. ئاسماندىن ھەرقانداق قۇشلار ئۆتسە، زىندانىنىڭ لېۋىگە چۈشۈپ خەۋەر ئالماي كەتمەيدۇ، بۇ گۈناھكارلار سېھىرگەر ـ لەرمىكىن ياكى جادۇگەرلەرمىكىن؟ تۇرنىلار، قارلۇغاچلار ئۇلارنىڭ شەھىرىگە خەۋەر بېرىپ تۇرىدۇ.

گۈزەلشاھ ھەمزە مىرشەپتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، تۆت يۈز ياساۋۇل بىلەن قىرىق جاللاتنى قوشۇپ:

ــ بۇۋاي قەمبەرنى زىندانىدا قويۇپ، يۈسۈپ ـ ئەھمەدنى زىندانىدىن چىقىرىپ ئەكېلىڭلار. ئەگەر مېنىڭ دىنىمگە كىرسە مېھرىبانلىق قىلاي، بولمىسا يۈسۈپ بەگنى مۇنارىدىن تاشلاڭلار، ئەھمەد بەگنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈڭلار ! ــ دېدى.

ياساۋۇللار بىلەن جاللاتلار زىندانىنىڭ بېشىغا كەلدى. ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ساقلاپ يېتىپ، كۈن

چققاندىن كېيىن زىندانغا ئارغامچا تاشلاپ:

ــ ئەي گۇناھكارلار، بېلىڭلارنى مەھكەم باغلاپ زىندانىدىن چىقىڭلار ! ــ دېدى.

يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر بۇ بەتبەختلەرنى كۆرۈپ بۇ دۇنيادىن ئۈمىد ئۈزۈپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، بوۋاي قەمبەر بىلەن خوشلىشىپ، زار ـ زار يىغلاپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

گۈزەلشاھنىڭ ھۆكمى يەتتى،
بوۋام قەمبەر، خۇش قال ئەمدى،
ئەجەل كېلىپ ياقام تۇتتى،
بوۋام قەمبەر، خۇش قال ئەمدى.

خۇدا قوشقان باش ھەمراھىم،
ھەمدەمىم، پۇشتىپاناھىم،
ئۇلۇغ ئاتا ــ قىبلىگاھىم،
ئاتام قەمبەر، خۇش قال ئەمدى.

ھېچكىم ئىشتىمەس مېنىڭ زارىم،
تەندە يوقتۇر سەبرۇ قارارىم،
قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
كەئىبەم قەمبەر، خۇش قال ئەمدى.

پاناھىمىز قادىر ھەقتۇر،
ئەجەل ئوقى مۇئەللەقتۇر،
قايتىپ سىزنى كۆرمەك يوقتۇر،
پىرىم قەمبەر، خۇش قال ئەمدى.

يۈسۈپ سۆزىنى ئاڭلا، بوۋا،
ئۆمرۈم بۇگۈن بولدى ئادا،
غېرىبلىقتا يەتتى قازا،
بوۋام قەمبەر، خۇش قال ئەمدى.

يۈسۈپ بەگدىن بوۋاي قەمبەر بۇ سۆزنى ئىشتىپ تاقەتلىرى قالماي، دەرھال زىنداننىڭ بېشىغا قاردى. جاللاتلار قولىدا قىلىچ ـ نەيزىلىرىنى تۇتۇپ ۋارقىراۋېتىپتۇ. بوۋاي قەمبەر بەگلەرنى قۇچاقلاپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كېلىڭ ئەمدى، يىغلىشايلى، بەگلىرىم،
بۇگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇر.
يۈسۈپ ـ ئەھمەد سەنسەن مېنىڭ پەرزەنتىم،
بۇگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

بۇگۈن سىزنى بۇ زىندانىدىن ئالسىلەر،
تۆت تەرەپتىن جاللات خەنجەر سالسىلەر،
جەبرى بىرلە تەننى پارە قىلسىلەر،
بۇگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

بۇ جانمنى سىزگە پىدا قىلايىن،
نە ھەسرەتتۇر سىزنى ئەمدى كۆرمەيىن،
نە ھاياتتۇر ئەمدى بىرگە تۇرمايىن،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

بۇگۈن بولدى ماڭا مۇنچە قىيامەت،
ھەقتائالا قىلسۇن سىزنى سالامەت،
پىرلىرىمىز كۆرسەتمىسە كارامەت،
بۇگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

زالىم پەلەك بىزگە سالدى مەك ئەلەم،
شۇم يەزىدلەر بىزگە قىلدى كۆپ ستەم،
ئىدىكىزلەر ماڭا دائىم يار ـ ھەمدەم،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

كۇندىن ـ كۇنگە زىيادەدۇر كۇلپىتىم،
زەئىپلەشتىم، ئاجىزلاشتى قۇۋۋىتىم،
سىزلەر كېتىپ، كىملەر بولار ئۇلپىتىم،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

قەمبەر ئېيتۇر: سىزلەر ئۇچۇن زار بولسام، قانلار يىغلاپ مەن سىلەردىن ئايرىلسام،
ئارمان بىلەن قاناتىمدىن قايرىلسام. بۇگۇن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

يۈسۈپ ـ ئەھمەد بوۋاي قەمبەر بىلەن خوشلىشىپ زىندانىدىن چىققاندىدى، قارىسا، ئادەمنىڭ بۇرۇن ـ قۇلاقلىرىنى كېسىپ بوينىغا ئېسىۋالغان بەھەيۋەت جاللاتلار تۇرۇپتۇ. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر بۇنى كۆرۈپ:

ـــ ئەي جاللاتلار، بىزنى زىندانىدىن ئاچقىتىڭلار، نېمە قىلىسىلەر؟ ـــ دېدى. جاللاتلار ئېيتىتىلەركى:

ـــ يۈسۈپ بەگنى مۇنارىدىن تاشلاپ، ئەھمەد بەگنى دارغا ئاسىمىز!

يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ: «ۋاھ دەرىغا، مېھرىبان ئانامنى، سىڭلىمنى، يارىمنى، بوز ئوغلان خانىنى، ھوشۇر بەگ سەردارنى، قىرىق يىگىتىمنى بىر كۆرمەي كېتىدىغان ئوخشايمەن، يىگىتلىرىمنى باشلاپ بىر جەڭ قىلىپ ئۆلسەم ئارمىنىم يوق ئىدى!» دېدى. يۈسۈپ بەگ زىندانغا قاراپ:

ـــ ئەي بوۋا، سىز چىقارسىز، بىزنىڭ سالامىمىزنى خارەزم، ئۆرگەنج، ھازار رەستە يۇرتلىرىغا يەتكۈزگەيسىز، ـــ دەپ، ئۆزىنى توختىتىۋالالماي زار ـ زار يىغلاپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بۇگۇن بولدى بىزگە مەھشەر قىيامەت، خارەزمگە قايتا يېنىپ بارمىدىم،
كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى. چاھدىن چىقىپ زەۋقى ـ ساپا سۈرمىدىم،
جاللات كېلىپ، يۈرەك بولدى جاراھەت، ئارمان قالدى، گۈلئەسلىنى كۆرمىدىم،
كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى. كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى.

زۇلۇم بىلەن يۈرەك ـ باغرىم يارادۇر، ئۆز جانىمغا ئۆزۈم قىلدىم زۇلۇمنى،
ئىقبالىم يوق، مۇنچە بەختىم قارادۇر، مەنمەنلىكتىن باغلاتتىم مەن قولۇمنى،
ئارمان بىلەن بۇگۇن ئۆمرۈم ئادادۇر، تاپالمىدىم ئەمدى ھايات يولۇمنى،
كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى. كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى.

ھېچ كىشىلەر بىزدەك غېرىب بولمىسۇن، مېنى ئىلتىپ تاشلار ئىمىش مۇنارە،
ئارمان بىلەن بەندە بولۇپ قالمىسۇن، ئەھمەد بەگنى ئاسار ئىمىش ھەم دارە،
بىزدەك بولسا بۇ دۇنياغا كەلمىسۇن، يۈسۈپ بەگ دەر: باغرىم مېنىڭ مىڭ پارە،
كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى. كۆرۈشكۈنچە، قىبلىگاھىم، خوش ئەمدى.

ئەلقىسسە، جاللاتلار يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ماڭدى. بۇ كۈنى مىسىر شەھىرىنىڭ ھەممە ئادەملىرى: «يۈسۈپ بەگنى مۇنارىدىن تاشلاپ، ئەھمەد بەگنى دارغا ئاسارمىش» دەپ، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بىرى قالماي گۈزەلشاھنىڭ ئوردىسى ئالدىغا جەم بولدى. بۇ چاغدا بەگلەر يېتىپ كېلىپ گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كىردى. گۈزەلشاھ بۇ بەگلەرگە:

ـــ ئەي يىگىتلەر، بىزنىڭ دىنىمىزغا كىرىڭلار، كۆپ مۇرۇۋۋەت قىلۇرمىز، ياخشى قىزلىرىمىزنى ئېلىپ بېرەي، ئالتۇن جابدۇقلۇق ئاتلارنى بېرەي، بولمىسا ھەر ئىككىڭلارنى ئۆلتۈرىمەن، ـــ دېدى.

يۈسۈپ بەگنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، گۈزەلشاھقا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بەندە بولدۇم زالىملارنىڭ ئېلىگە،
ئەللىرىڭ بار، بىزنىڭ ئەلگە ئوخشىماس.
نەلەر دەرسەن، بىز كىرمەيمىز تىلىڭگە،
تىللىرىڭ بار، بىزنىڭ تىلغا ئوخشىماس.

سەھرالىرىڭ باردۇر يازۇ يايلاقى،
تۈەلەرنى كۆردۈم، ئوينار تايلاقى،
زىمىستانغا ئوخشار شەھرىڭ قىشلاقى،
يۇرتلىرىڭ بار، بىزنىڭ يۇرتقا ئوخشىماس.

كۆزۈڭ ئويۇپ يېدۇرسەم مەن ئۆزۈڭگە،
قوغۇشۇنلار قۇيدۇرسام مەن كۆزۈڭگە،
تا ئۆلگۈنچە كىرمەسمەن ھېچ سۆزۈڭگە،
تىللىرىڭ بار، بىزنىڭ تىلغا ئوخشىماس.

مەھرەملىرىم[39] بار ئىدى ياندا ساقلاقلىق،
قىرىق يىگىتىم بار ئىدى ئالتۇن تاياقلىق،
بويى غۇنچە، مۇشكۇل ئىشقا ياراقلىق،
بەگلىرىڭ بار، بىزنىڭ بەگكە ئوخشىماس.

كېنىزىكىم بارى ھۆرى ـ غىلماندەك،
يىگىتلىرىم مىسالى شىرى غەررانىدەك،
سەردارلىرىم ھەربىرى مىڭ پەھلىۋاندەك،
بەگلىرىڭ بار، بىزنىڭ بەگكە ئوخشىماس.

يۈسۈپ بەگ دەر: ئەزىز ئانا ماكانى،
گۈلچىمەنگە تولغان باغۇ بوستانى،
ئاخىر كېلۈر بىزلەرنىڭمۇ زامانى،
ئەللىرىڭ بار، بىزنىڭ ئەلگە ئوخشىماس.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ــ ئەجەب سۆزى چوڭ، گەدىنى قاتتىق بەگلەر ئىكەن، ــ دېدى.

ئەھمەد بەگنىڭ غەزىپى كېلىپ:

ــ ئەي گۈزەلشاھ، يەتتە يىل زىندانىدا يېتىپ ئاجىزلىشىپ قالدۇق. بۇرۇنقى چاغ بولسا، بۇرنۇڭنى كېسىپ، ئۆزۈڭگە يېگۈزەر ئىدىم. كۆزۈڭگە قوغۇشۇن قۇيدۇرار ئىدىم، ــ دەپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

بۇرنۇڭنى كېسىپ يېدۈرەر ئىدىم ئۆزۈڭگە،
نە ئەيلەيىن، بۇرۇنقىدەك قۇۋۋىتىم بولسا.
قوغۇشۇنلار قۇيار ئىدىم كۆزۈڭگە،
نە ئەيلەيىن، بۇرۇنقىدەك قۇۋۋىتىم بولسا.

نەچچە يىللار تاقەت قىلدىم زۇلۇمگە،
كېچە ـ كۈندۈز تەييار تۇردۇم ئۆلۈمگە،
قايتا كېلىپ ئات سالۇرمەن ئۇستۇڭگە،
ئول خۇدايىم، پەيغەمبەرلەر يار بولسا.

بۇندا كېلۈر بارچە ئايماق پالۋانى،
باشىڭ ئۇزرە سالۇر تۇرلۇك بالانى،
تاپالماسسەن ئۇلاردىن ھېچ ئامانى،
ئەل ۋە يۇرتۇم، جىمى خەلقىم يار بولسا.

شەھرىڭگە كەلمەككە بولدۇڭ سەن سەۋەب،
سۆزىمىز ھەق، دېمە بىزنى بىئەدەپ،
ئەي گۈزەلشاھ، بولما مۇنچە دەرغەزەپ،
ساقلا بىزنى سەندە غەيرەت بار بولسا.

ئەھمەد بەگ دەر: ئەي گۈزەلشاھ، سەن ئىشىت،
ئۆرگەنچىدۇر جايىم مېنىڭ ئەي پەلىت،
خۇشامەتلەر قىلماس ھەرگىز مەرد يىگىت،
ئاسقىن جاللات، ئالدىدا گەر دار بولسا.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ ئەھمەد بەگدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ دەرغەزەپ بولۇپ:

— ئەي بەگلەر، نېمانچە لاپ ئۇرىسىلەر، مۇبادا مەن سىلەرنى قويۇپ بەرسەم قولۇڭلاردىن نېمە كېلۈر ئىدى؟ — دېدى.

يۈسۈپ بەگ:

— قولىمىزدىن نېمە كېلىدىكىن، قېنى ئاڭلاپ تۇر، — دەپ دەرغەزەپ بولۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

نېسىپ قىلسا ئاللا ئەگەر،
مەن كېلۈرمەن لەشكەر تارتىپ.
تۇغ كۆتۈرۈپ ئوچ يۈز ئاتمىش،
يەتتە يۈز مىڭ توپ سۆرىتىپ.

ئوغۇل ـ قىزىڭنى ئالۇرلەر،
سېنى خەلقىم ساتارلەر،
يەتتە ئاي كاناي تارتارلەر،
ئەل ـ خەلقنى جېدەللىتىپ.

كېچىلىرى يېقىپ چىراغ،
تەييار قىلىپ جەڭگە ياراغ،
ئارىمىزدا يەتتە يۈز تاغ،
مەن ئۆتەرمەن كاناي تارتىپ.

شاھىم ئەسىر قىلدىڭ، مېنى،
ۋەسىيىتىم ئىشىت قېنى،
يىگىتلىرىم كېلىپ سېنى،
ئېلىپ كېتەر قول باغلاتىپ.

سالۇرمەن بوينۇڭغا غولنى،
قىلۇرمەن ساڭا زۇلۇمنى،
بېرىپ يىغارمەن ئېلىمنى،
شامۇ سەھەر ھۇۇ ـ ھۇۇلاتىپ.

لەشكەر كېلۈر ئىسپاھاندىن،
ئۇرۇش قىلۇر ئىككى ياندىن،
مەرد يىگىتلەر كېچەر جاندىن،
قىلىچ چاپۇر ھاي ـ ھايلاتىپ.

يەتتە يىللار سالدىڭ چاھقا،
يېتىشتىم زەۋقى ـ ساپاغا،
ۋەدە قىلىپ مەن ۋاپاغا،
ئالاي قىزىڭ نىكاھلاتىپ.

يۈسۈپ بەگ دەر: راستىن ئېيتار،
ئاتتىن چۈشمەي يۈرۈشتىن قايتار،
يا مالىلىرىڭ تۆتۈپ ساتار،
كاتتا ـ كىچىكنى يىغلاتىپ.

بۇ سۆزدىن كېيىن گۈزەلشاھ:

— بۇلار غەيرىتىدىن بۇ سۆزنى قىلىدۇ ھەم بۇلار ئوستا شائىرلار ئىكەن. كۆكچى شائىرنى كەلتۈرۈڭلار، بۇلار بىلەن بەسلەشسۇن، بىر تاماشىسىنى كۆرەيلى، قايسى-

سى غالىب كەلسە ئۇنىڭغا ئىنئام بېرەي، — دېدى.

كۆكچى بۇ مەيداندا يوق ئىدى. دەرھال خەۋەر بېرىپ ئالدۇرۇپ كەلدى. گۈزەلشاھ كۆكچىگە قاراپ:

— كۆكچى، سەن يۈسۈپ بىلەن شائىرلىقتا بەھس قىل، سەن شېئىردا غالىب كەلسەڭ بىر شە-ھەرگە ھاكىم قىلاي، يۈسۈپ غالىب كەلسە قىرىق قېچىرغا خەزىنە يۈكلەپ يۈرتىغا قايتۇراي، — دېدى.

كۆكچى بۇ سۆزنى ئىشىتىپ خۇشۇاخ بولۇپ، سازىنى قولىغا ئالدى.

شۇ چاغدا يۈسۈپ بەگ:

— ئەگەر مېنىڭ سازىم بولسا ئىدى، ئاجايىپ شائىرلىق قىلار ئىدىم، — دېدى.

گۈزەلشاھ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، ئالتۇندىن ياسىغان دۇتارنى كەلتۇرگەندى، يۈسۈپ بەگ:

— مۇنداق دۇتارىڭ قولۇمغا تۇگۇل، پۈتۈمگىمۇ يارىمايدۇ. زىنداندا بوۋاي قەمبەر ئاتام ياساپ بەرگەن بىر دۇتارىم بار، شۇنى كەلتۈرۈپ بەرگىن، — دېدى.

گۈزەلشاھ دەرھال ئون ياساۋۇلنى بۈيرۇپ زىنداندىن يۈسۈپ بەگنىڭ دۇتارىنى كەلتۈرۈپ بەردى.

يۈسۈپ بەگ سازىنى قولىغا ئېلىپ:

— ئەي كۆكچى، سەن ئېيتقىن، — دېدى.

كۆكچى:

— سەن ئېيتقىن، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ:

— ساڭا يول بېرەي، سەن ئېيتقىن، — دېدى.

كۆكچى سازىنى قولىغا ئېلىپ باشلىدى:

نەزم

كۆكچى:

سىپاھ[40] بولسا مەيدان يولىن ئاچارلەر،
قىلىچ چاپىپ قىزىل قانلار ساچارلەر،
بىر كۆكچىدىن ئون مىڭ يۈسۈپ قاچارلەر،
شەھرىگە بارغاندا كۆرگىل تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

يىگىتلىرىم ئەجدىھادەك قوزغالىپ،
سەردارلىرىم جەڭ قىلماقتا ئاتلانىپ،
كەلسە خەلقىم تۆت تەرەپتىن ئات سالىپ،
سۈرۈپ تەختىگنى ئالغاندا كۆرگىل تاماشا.

كۆكچى:

توققۇز كاناي، ئوتتۇز سۇناي چالىنۇر،
لەشكەرلىرىڭ ئاياغىمغا يىقىلۇر،
بىرىڭ دارىدا، بىرىڭ مۇنارىدىن تاشلىنۇر،
يىرتقۇچ قۇشلار يېگەندە كۆرگىل تاماشا.

يۇسۇپ بەگ:
ئۆرگەنچتىن قوشۇنلىرىم كەلگەندە،
ئات ئويناتتىپ جەڭ مەيدانغا يەتكەندە،
يىگىتلىرىم سەن دىنسىزنى كۆرگەندە،
هاي ـ هايلىتىپ قىرغاندا كۆرگىل تاماشا.

كۆكچى:
ئايا، سېنىڭ نازۇك بېلىڭ پۈكۈلسۇن،
ئۇستىخانىڭ قاقشال بولۇپ تۆكۈلسۇن،
توققۇز كاناي، ئوتتۇز سۇناي تارتىلسۇن،
يولۋاس، شىرلار كەلگەندە كۆرگىل تاماشا.

يۇسۇپ بەگ:
گۈزەلشاهنىڭ قول ـ پۇتىنى باغلاتىپ،
سەركەردىلەرنىڭ بىرىن قويماي يىغلاتىپ،
مىڭ ئۆكۈزگە كاتتا توپلار سۆرىتىپ،
ئېرئەلىخان كەلگەندە كۆرگىل تاماشا.

كۆكچى:
يۇسۇپ سېنىڭ قۇتۇلمىقىڭ گۇماندۇر،
يۇرتۇڭ يىراق، يوللار ئۇزاق داۋاندۇر،
سېنى قىرماي، تىرىك قويغان ياماندۇر،
چۆل ئىچىدە قىرغاندا كۆرگىل تاماشا.

يۇسۇپ بەگ:
نېسىپ بولسا دۇلدۇل، بىدۇ مىنەرمەن،
يۇرتقا بېرىپ يەنە قايتىپ كېلەرمەن،
چوڭلىرىڭنى تۇتۇپ باشىن كېسەرمەن،
باشتىن مۇنار ياسالغاندا كۆرگىل تاماشا.

كۆكچى:
ئايا يۇسۇپ، چاغلىمايسەن ئۆزۇڭنى،
قولۇڭ بوشتۇر، چوڭ قىلارسەن سۆزۇڭنى،
قايتا باغلاپ گۈزەلشاهنىم قولۇڭنى،
قارا كۈنلەر سالغاندا كۆرگىل تاماشا.

يۇسۇپ بەگ:
ئايا تەرسا، چىقالمايسەن قەلئەڭدىن،
يىگىتلىرىم كېلۇر ئۆرگەنچ شەھرىدىن،
قىزلىرىڭنى نىكاه قىلىپ بىر ـ بىردىن،
سىپاهلارغا بەرگەندە كۆرگىل تاماشا.

كۆكچى:
تۇلكە، قۇشلار كۆلەر سېنىڭ هالىڭغا،
قاتتىق كۈنلەر چۈشەر سېنىڭ باشىڭغا،
بىز بارۇرمىز ئاخىر سېنىڭ يۇرتۇڭغا،
تاجۇ تەختىڭ ئالغاندا كۆرگىل تاماشا.

يۇسۇپ بەگ:
ئايا كۆكچى، ئويسا، سېنىڭ كۆزۈڭنى،
يىگىتلىرىم تىرىك سويار ئۆزۈڭنى،
ئەسىر قىلىپ خوتۇنلىرىڭ ـ قىزىڭنى،
ئولجا قىلىپ ئالغاندا كۆرگىل تاماشا.

كۆكچى:
ئايا، يۇسۇپ، تىل ـ قۇلاقىڭ كېسىلسۇن،
ئەزالىرىڭ دەرۋازىگە ئېسىلسۇن،
سېنىڭ شاهىڭ بىزنىڭ شاهقا قۇل بولسۇن،
كۆكچى سۇلتان بولغاندا كۆرگىل تاماشا.

يۇسۇپ بەگ:
يۇسۇپ بەگ دەر: يەنە قايتىپ كەلمىسەم،
شەهەرلىرىڭ بىردىن ـ بىردىن ئالمىسام،
مېنى سالغان چاهقا شاهىڭ سالمىسام،
لەشكەرلىرىم كەلگەندە كۆرگىل تاماشا.

شېئىر ئېيتىش مۇشۇ يەرگە كەلگەندە گۈزەلشاه ئىنساپقا كېلىپ:
ــ قايسىسى ئوبدان شېئىر ئېيتتى؟ ــ دېدى.
ياساۋۇللاردىن بىرى:
ــ ئەي پادىشاهىم، كۆكچىدىن يۇسۇپ ئوبدان ئېيتتى. كۆكچى ئىككى مىسرادىن قالدى هەم

جانسىز ئېيتتى. يۈسۈپ قورقماي، مەردانىلىك بىلەن ئېيتتى، ــ دېدى.

گۈزەلشاھ سۆزىدىن يانالماي، دەرغەزەپ بولۇپ كۆكچى ئەييارغا:

ــ سەن مېنىڭ ئاش ـ نېنىمنى يەپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن بۇنىڭ بىلەن باراۋەر كېلەلمەيسەن؟ ــ دەپ ياساۋۇللارغا بۇيرۇق بېرىپ، كۆكچىنى يالىڭاچلاپ باستۇرۇپ، يەتمىش دەررە ئۇرغۇزدى ۋە تىللا سا-زىنى تارتىۋېلىپ، زەرياپ تونلىرىنى سالدۇرۇپ، مەيداندىن قوغلاپ چىقاردى. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرگە قە-رىق قېچىردا ئالتۇن ـ كۈمۈش يۈكلەپ بەردى، يەنە قىممەت باھا ئۈستۈاش كىيىم ـ كېچەك ۋە بىردىن ئىككى ئات، لازىملىق ياراغ ـ جابدۇقلارنى بېرىپ ئۆز يۇرتىغا كېتىشكە ئىجازەت بەردى. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر قېچىرلىرىنى ئالدىغا سېلىپ كەتمەكچى بولدىلەر، ئول چاغدا گۈزەلشاھ يۈسۈپ ـ ئەھمەد-لەرگە قاراپ:

ــ ئەي بەگلەر، ئۆز يۇرتۇڭلارغا بارغاندا يەنە قايتىپ كەلمەكنى ئىختىيار قىلماڭلار، بىزلەرگە ئاداۋەت تۇتماڭلار، ئەگەر پۇلۇڭلار يېتىشمىسە، بىر خىزمەتكار ئەۋەتىڭلار، يەنە ئالتۇن ـ كۈمۈش يۈكلەپ بېرىمىز، ــ دېدى.

يۈسۈپ بەگ ئۈزەڭگىگە پۈتىنى قويۇپ تۇرۇپ، گۈزەلشاھقا قاراپ خۇن ـ جىگەرلىرىدىن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

نەزم

سۆزۈم ئاڭلا، يەزىدىلەرنىڭ سۇلتانى، ئۇچ يۈز ئاتمىش شەھەرلىرىڭ ئېلىنۇر،
نۆۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر. كۇللى دۇشمەن ئاياغىمغا يىقىلۇر،
يەتتە يىلدۇر بەندە زىندان بولغىلى، قىرىق كۈنگىچە شادىيانە چېلىنۇر،
نۆۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر. نۆۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر.

نە سەبەبتىن قول ـ ئاياغىم باغلادىڭ، سەركەردەڭنىڭ بىرىنى قويماي ئۆلتۈرۈپ،
نەچچە نۆۋەت ئۆلتۈرمەكنى چاغلادىڭ؟ كوچىلارنى ئۆلۈكلەرگە تولدۇرۇپ،
يەتتە يىلدۇر زىندان ئىچرە ساقلادىڭ، ئاياغىمغا سېنى تەزىم قىلدۇرۇپ،
نۆۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر. مەن كېتەرمەن، نۆۋەت بىزگە ئۆتكەندۇر.

قايتىپ كېلىپ ئالاي سېنىڭ يۇرتۇڭنى، يۈسۈپ بەگ دەر: غوللار سېلىپ بوينۇڭغا،
ئۈلەشتۇرۇپ بېرەي مالۇ مۈلكۈڭنى، بەندە قىلىپ زەنجىر سېلىپ قولۇڭغا،
يەكسان قىلاي سېنىڭ ئايۇان ـ تەختىڭنى، ئوت قويارمەن قەسرى ـ ئايۇان، يولۇڭغا،
نۆۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر. چاھدا ياتماق ئەمدى ساڭا ئۆتكەندۇر.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، بۇلارنى ئازاد قىلىپ قويۇپ بەرگىنىگە يۈز مىڭ پۇشايمان ۋە نادامەتلەر قىلدى، ئەمما قىلغان ھۆكمىدىن يانالمىدى، ئاندىن كېيىن:

ــ سىلەرنىڭ يۇرتۇڭلار ئۆرگەنچدۇر. مىرزا ئەھمەد سىلەرنى ئالداپ، ھىيلە ـ مىكرى بىلەن تۇتۇپ كەلگەن، ھالىڭلار شۇدۇر، ئۆزۈڭلارنى نېمە چاغلايسىلەر، مەي ئىچىپ مەست بولدۇڭلارمۇ؟! ــ دېدى.

يۈسۈپ بەگ دەرغەزەپ بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەل ـ يۇرت، قېرىنداشلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ، گۈزەلشاھقا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئەندجان بىلەن مەرغىلاندىن،
قىرىق مىڭ ئۆيلۈك قوقان كېلۈر.
بىر ـ بىرىگە ئەھدە باغلاپ،
جاننى جانغا قاتقان كېلۈر.

جەڭگە ئۆزىنى چاغلىغان،
مەيدانغا بەلنى باغلىغان،
بىزلەرنى تىنماي يوقلاغان،
ئاغا ـ ئىنى تۇغقان كېلۈر.

لەشكەر كېلۈر نەمەنگاندىن،
ئات ئويناتىپ داۋانلاردىن،
كاناي تارتىپ ئىسپاھاندىن
بوز ئوغلانخان تاغام كېلۈر.

قورشاپ لەشكەر شەھىرىڭ ئالۈر،
ئايۇانىڭنى ئوردا قىلۈر،
تامامىي خەلقىم قالماي كېلۈر،
ھەيۋىسى زور توپان كېلۈر.

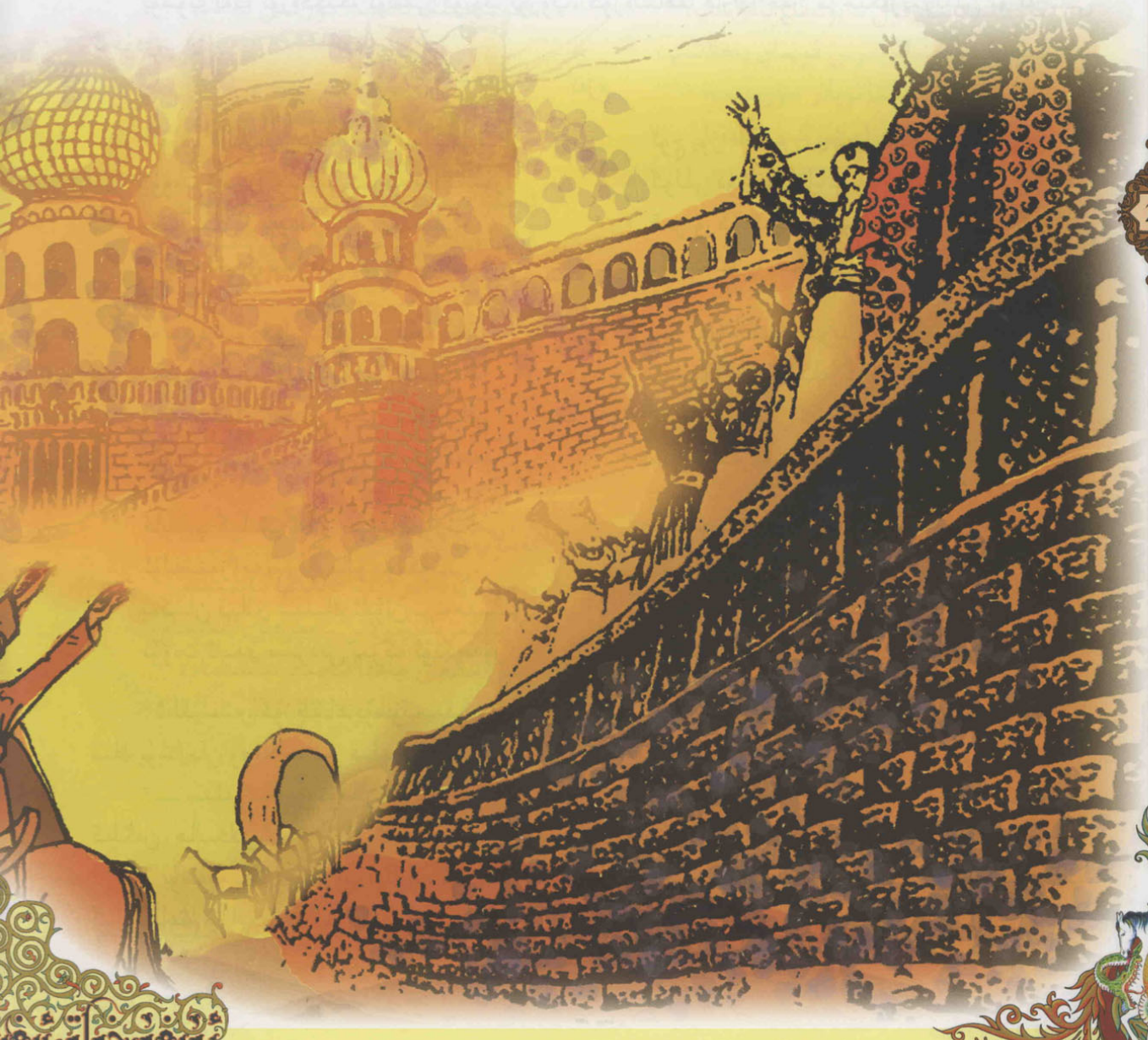

بەلخ شەھىرىگە بارسا خەۋەر،
ھىسار خەلقى قىلۇر سەپەر،
تاغلار بولۇر زىرۇ زەۋەر،
ئوتتۇز بىرلەك ئاۋغان كېلۇر.

سەمەرقەندكە نامە يەتسە،
لەشكەر كېلۇر ھەم ئون ھەسسە،
ھەممە بىر تەك ئول بىر ھەسسە،
ئالاي بېگى چاققان كېلۇر.

نامە بارسا ھىندىستانغا،
لەشكەر چۈشەر كوھىستانغا،
خەۋەر يەتسە چىنى ماچىنغا،
قاتار ـ قاتار كارۋان كېلۇر.

كىشى بارسا بەدەخشانغا،
كابۇل بىلەن بىلۈجىستانغا،
ئاندىن نېرى يۇرت ـ ماكانغا،
نامى ئۇلۇغ ئوغلان كېلۇر.

يۈسۈپ بەگ دەر: قىشلاقىغە،
بەندە قىلىپ ئىشلاقىغە،
شېھىتلەرنىڭ ئىنتىقامىغە،
ھوشۇر بەگدەك ئارسلان كېلۇر.

گۈزەلشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، كۆرگەن چۈشى يەنە ئېسىگە كېلىپ، بۇلارنى قويۇپ بەرگىنىگە يۈزمىڭ پۇشايمان قىلدى، نادامەت چەكتى، لېكىن قىلغان ۋەدىسىدىن يانالمىدى. بۇ چاغدا يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگ قېچىرلىرىنى ئالدىغا سېلىپ يولغا راۋان بولدى. بۇ بەگلەرنىڭ ئۆز يۇرتىغا كەتمەكچى بولغانلىقىنى مىرزا ئەھمەد كۆرۈپ داغ ـ ھەسرەتتە قالدى. بۇ ئىشقا تاقەت قىلالماي: «بۇلارنى بىر ئىلاج قىلىپ ئۆلتۈرمىسەم بولمايدۇ، بۇلار ھېچ ۋاقىتتا مېنى تىرىك قويمايدۇ، ئۇلار يۇرتىغا يەتكەندىن كېيىن يەنە قايتىپ كېلىدۇ، ماڭا ئامانلىق يوق» دېدى ـ دە، ئۆز مۇلكىدىن توققۇز قېچىرغا ئالتۇن ـ كۈمۈش يۈكلەپ پاسىق نىيەت بىلەن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

بىرقانچە كۈندىن كېيىن كۆكچى ئەيىيار يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشىپ كېلىپ، بەگلەرگە سالام بەردى.

ئەھمەد بەگ مىرزا ئەھمەدنى كۆرۈپ:

ـــ بىزنى ھىيلە بىلەن تۇتۇپ يەتتە يىل زىندانىنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىگە سالغان قۇل سەن ئەمەسمۇ؟ !ـــ دەپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ كۆكچىگە ئېتىلدى، بىر قۇلىقى بىلەن

قولىنىڭ يېرىمىنى چېپىپ تاشلىدى. ئاڭغىچە كۆكچىنىڭ ئادەملىرى ئۇنى ئېلىپ قاچتى ۋە قايتىپ بېرىپ ئەھۋالنى گۇزەلشاھقا مەلۇم قىلدى. گۇزەلشاھ بۇنى ئاڭلاپ ئۇلارنى قويۇپ بەرگىنىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئاتلىرىغا مىنىپ ئۆز يولىغا قاراپ كېتىۋەردى. شۇ ماڭغانچە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز ئارام ئالماي يول يۈرۈپ، بىر سەھرانى يېتىپ كەلدى. ئۆستەڭ بويىغا چۈشۈپ دەم ئېلىشقا ئولتۇرغاندى، چوڭ ھويلىدىن بىر كېلىنچەك سۇغا چىقىپ كەلدى، يېنىدا يەنە بىر ھەمراھى بار ئىدى. كوزىسىغا سۇ ئېلىپ ئارقىسىغا ياناي دەپ تۇرىۋېدى، ئاندا يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگكە:

ــ ئۇكام، بىز ئۇزاق ۋاقىت زىندانىدا يېتىپ ئادەم كۆرمەي زېرىكىپ كەتتۇق. شۇلار بىلەن بىر چاقچاقلىشىپ ئۆتسەك قانداق؟ ــ دېدى.

ئەھمەد بەگ «خوپ بولۇر» دەپ كېلىنچەكنىڭ قېشىغا كەلدى. قارىسا، يېنىدا بويىغا يەتكەن بىر قىز تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ يۈسۈپ بەگ قىزنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ قىز يۈسۈپ بەگنىڭ رەڭگىرويىغا سەپسېلىپ، كوزىسىنى ئاستا يەرگە قويۇپ كۆزلىرىنى سۈزۈپ، لېۋىنى چىشلەپ تۇردى. يۈسۈپ بەگ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ خېنىم، يول قايسى؟ چۆل قايسى؟ بىز يولدىن ئادىشىپ قالدۇق، يول بىلەمسىز؟ ــ دەپ سۆز تاشلىدى:

نەزم

يۈسۈپ بەگ:	قىز:
سۇ بويىدا تۇرغان گۈزەل،	قايلاردىن كەلدىڭ مۇندا سەن،
بىزنىڭ يوللار قايدا بولۇر؟	ھۆسنۈمگە بولدۇڭ بەندە سەن،
شەنىڭزگە ئېيتاي غەزەل،	ئاتا بىزار كۈندە سەن،
بىزنىڭ ئەللەر قايدا بولۇر؟	بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر؟
قىز:	يۈسۈپ بەگ:
تونالمىدىم نېچۈك ئادەمسەن،	قىزىلباشقا بولدۇم بەندە،
قايسى يۈرتلاردىن كەلدىڭسەن؟	ئاياغىمغا سالدى گۈندە،
بەلكى ماڭا نامەھرەمسەن،	ئازاد بولۇپ كەلدىم مۇندا،
بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر؟	بىزنىڭ يوللار قايدىدۇر؟
يۈسۈپ بەگ:	قىز:
تەشنا بولدۇم مەن سۆزۈڭگە،	قويۇڭ ئەمدى كېتەي مېنى،
مېھماندۇرمىز ئۆزۈڭگە،	بىللە كەلگەن يەڭگەم قېنى؟
قۇربان بولاي قاش ـ كۆزۈڭگە،	ئانام كۆرسە ئۇرار مېنى،
بىزنىڭ يوللار قايدىدۇر؟	بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر؟

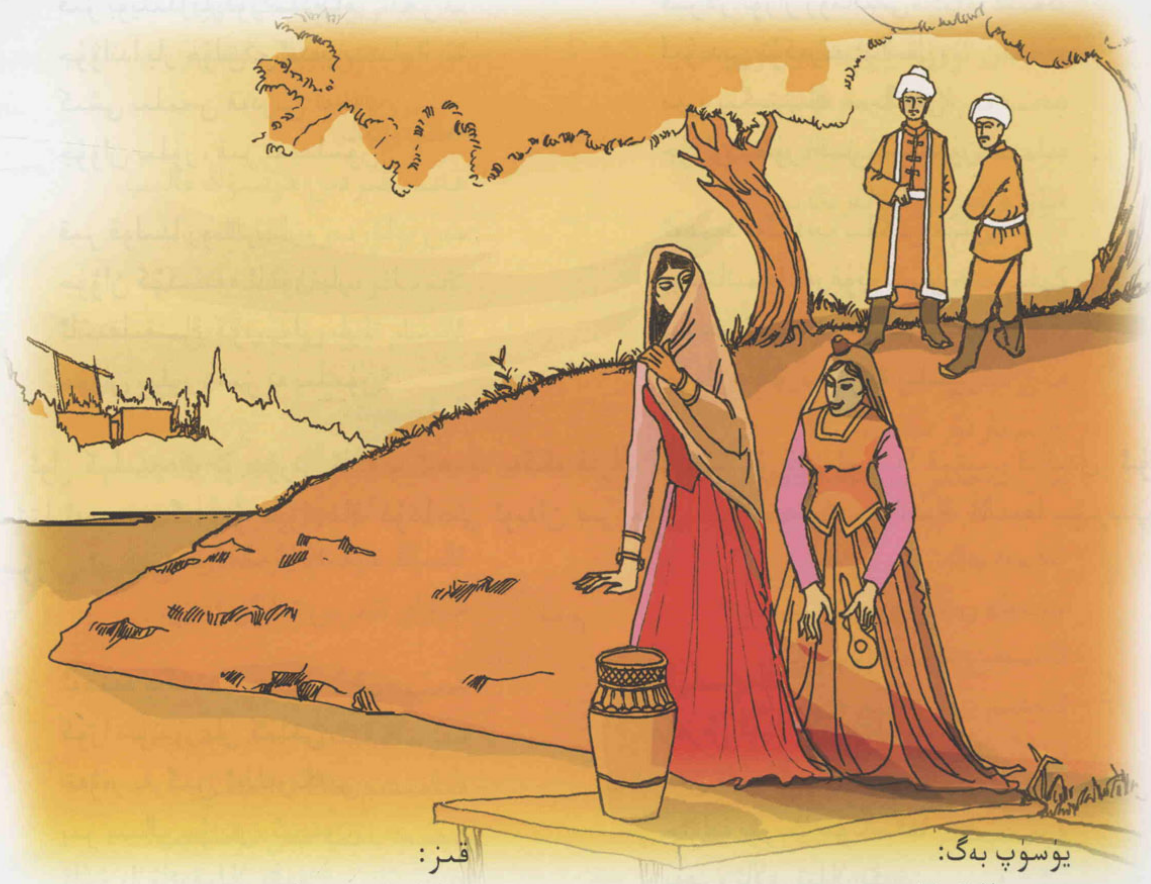

يۈسۈپ بەگ:

ھۆسنۇڭ گۈللەر خىرمىنى،
كەل، قوينۇڭغا ئال مېنى،
يۈسۈپ بەگ دەپ بىلگىن مېنى،
بىزنىڭ يوللار قايىدۇر؟

قىز:

ماڭا لازىم كوشەك ئەلا،
كۆزۈڭ جادۇ، ھۆسنۇڭ رەنا،
سورىساڭ مېنىڭ ئېتىم زوھرا،
بىلمەسمەن جايىڭ قايىدۇر؟

بۇلارنىڭ ئېيتىشىشلىرىنى ھېلىقى كېلىنچەك ئاڭلاپ ئاچچىقى كېلىپ: «ئول قىزدىن مەن چىرايلىق تۇرسام، ماڭا سۆز قىلمىدى» دەپ نەپسى ئىزا تارتىپ ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ كېتىۋاتاتتى، بىر تاشقا پۇتلىشىپ كېتىپ كوزىسى سۇنۇپ كەتتى. كېلىنچەك كوزىسىنى سۇندۇرۇپ، كۆڭلىنى تىندۇرۇپ، ساپالىنى ئۇشلاپ، بەگكە قاراپ كۆڭلىنى خۇشلاپ، ئىشق ئوتىدا كۆزىنى ياشلاپ تۇراتتى.

ئەھمەد بەگ:

ـــ ئول جۇۋاننىڭ نەپسى ئىزا تارتىپ، خاپا بولدى. مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ قويايي، ـــ دەپ شوخلۇق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئاشقىلىقنىڭ قەدرىنى
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟
ياش يىگىتلەرنىڭ قەدرىنى،
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟

قىز قولىدا تىللا ئۈزۈك،
جۇۋاننى كۆردۇم مەن تۇزۇك،
سۆزى شېرىن، تىلى چۇچۇك،
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟

قىز بويىندا باردۇر سەدەپ،
جۇۋاندا بار خۇلق ـ ئەدەپ،
كىشى بىلمەس قەدرىن ئەجەب،
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟

قىز قولىدا رومالى بار،
جۇۋان كۆكسىدە ئانارى بار،
ئاشقىلىقنىڭ كۆپ يولى بار،
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟

قىزلار ئورار رومالىنى،
لېۋىدىن تۆكەرلەر بالىنى،
مەرد يىگىتنىڭ خىيالىنى،
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟

ئەھمەد بەگ دەپ بىلگىن مېنى،
بوستانىمغا مەرغۇپ سېنى،
بىلدىم ئەسلىڭ بىر ئەر مېنى،
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن؟

ئول كېلىنچەك بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئەھمەد بەگكە قاراپ كۈلۈپ، تۇرغان ئورنىدا قېتىپ قالدى. ئۇ ۋاقىتتا ئەھمەد بەگ: «بۇ جۇۋانىنىڭ كۆڭلىنى ئوبدان بىر خۇش قىلاي» دەپ، جۇۋانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

ئەھمەد بەگ:
كوزا سۇندۇرغان كېلىن،
خەۋەر بەرگىن ئەللەرىڭدىن.
بىر پىيالە سۇ بەر، ئىچەي،
ئاشۇ نازۇك قوللارىڭدىن.

كېلىنچەك:
غەزەل ئېيتقان بەرنا يىگىت،
مەن ئايلىناي بويلارىڭدىن.
جاۋاب بېرىپ سوئالىڭغا
بەھرە ئالاي تىللارىڭدىن.

ئەھمەد بەگ:
سەنسەن ئۆزۈڭ كېلىنلەر خوبى،
ھەممە قىزلارنىڭ مەرغۇبى،
بىلمىدىم، سەن كىمنىڭ مەھبۇبى،
سۆزلە شېرىن لەۋلەرىڭدىن.

كېلىنچەك:
بىزلەر بىلەن قىلما ھەزلە،
سەن كېتەرسەن ئۇزاق يەرگە،
ياريم باردۇر سەندىن ئەلا،
سەن كەچكىن بۇ ئويلارىڭدىن.

ئەھمەد بەگ:
سەندەك رەنانى ھېچ كۆرمىدىم،
ئاتمىدىن يەرگە چۈشمىدىم،
ئىچتىم سۇنى، ھېچ قانمىدىم،
سۆيۈپ كېتەي لەۋلەرىڭدىن.

كېلىنچەك:
سۇ تىلەرسەن، كەلگىن بېرى،
ھەزىل قىلىپ كەتمە نېرى،
مەن ھەم بولاي ساڭا جورى،
ئۆرگۈلەيمىن بويلارىڭدىن.

ئەھمەد بەگ:
ھەممە قىزدىن ھۆسنۈڭ غالىب،
مەن بولۇرمەن ساڭا تالىپ،
ئات ساغرىسىغا قامچا سالىپ،
ئاشسام تاغۇ چۆللەرىڭدىن.

كېلىنچەك:
مېنى سورىساڭ، جوراڭدۇرمەن،
كېچە ـ كۈندۈز زارىڭدۇرمەن،
ئالساڭ سېنىڭ يارىڭدۇرمەن،
شوراي شېرىن تىللارىڭدىن.

ئەھمەد بەگ:
قىزنىڭ قېشىدا بەگ يۈسۈپ،
قىلمىدىم ساڭا تەئەسسۇپ،
ئەھمەد بەككە سەن مۇناسىپ،
دانە ـ دانە خاللارىڭدىن.

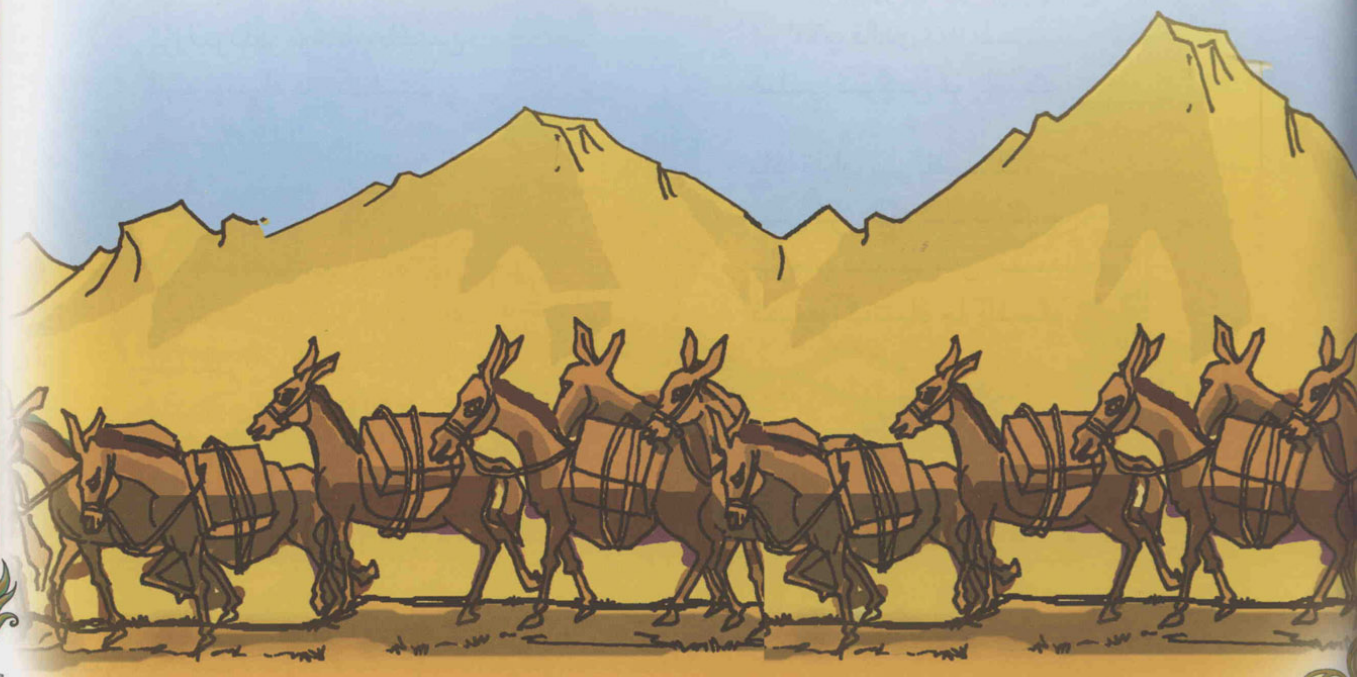

كېلىنچەك:
ئايلاخان دەر تۇت قولۇمدىن،
باغچامغا كىر، ئۇز گۈلۈمدىن،
كۆيلەر ئىشىت بۇلبۇلۇمدىن،
قۇچۇپ ئالاي بەللەرىگدىن.

جۇۋان كۆزىدىن يېشىنى توختىتىۋالالماي تۇرغانىدى، ئەھمەد بەگ بۇ ھالنى كۆرۈپ:
ــ كېلىنچەك، بۇ بىزنىڭ چاقچاق سۆزىمىز، كۆڭلىمىزدە كىر يوق، بىز بۇ يەردە تۇرالمايمىز، ــ دەپ خارەزمگە قاراپ يول ئالدى. كېلىنچەك ھەسرەت بىلەن يىغلاپ قالدى.
يۈسۈپ بەگ ئول قىزغا:
ــ بىز سەن بىلەن بىرمۇنچە سۆزلەشتۇق. مېنىڭ گۈلئەسەل دەپ يارىم بار، ئۇنىڭ نۇرغۇن كېنىزەكلىرى بار، سەن ئۇلارنىڭ قاتاردا يوقسەن، ــ دەپ قىزنىڭ يىغا ـ زارىسىگە قارىماي يولغا راۋان بولدى.
قىز يۈسۈپ بەگكە يېلىنىپ:
ــ مەن ئالدىڭىزدا شاتۇر بولۇپ ماڭسام، مېنى كېنىزەكلەر قاتاردا كۆرسىڭىز ناھايىتى خۇشۇڭاخ بولسام، ــ دەپ يۈسۈپ بەگنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. لېكىن، ئىككى سايدىن ئۆتكەندىن كېيىن ھېرىپ ماڭغۇچىلىك مادارى قالماي بەگكە يېتىشەلمىدى. ھارغان يېرىدە ئولتۇرۇپ قېلىپ، يۈسۈپ بەگنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ يىغلاپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

يۈسۈپ بېگىم مەندىن سالام ــ
سۆيسەم ئەگەر مەست بولۇرسەن،
ئېيتماڭ گۈلئەسەلخان ئايىمگە.
بۇيۇم تەگسۇن دىماغىڭگە.

بويى زىلۇا، قەلەمقاشلىق،
مەن بىر گۈلۈڭ، سەن بۇلبۇلۇم،
خۇلقى خۇشخۇي مۇلايىمگە.
ساڭا لايىق زۇلپ سۇنبۇلۇم،
ئۇزاقلاپ قالدى مەنزىلىم،
كېلىپ كىرگىن قۇچاغىمگە.

كۆزلىرىڭىز توختاپ ياشتىن،
ماڭا قاراپ بىر باقمىدىڭ،
ئازاد بولدۇڭ قىزىلباشتىن،
مېنى كۆزۈڭگە ئىلمىدىڭ،
يەنە سالام قايتىۋاشتىن،
چارچاپ قالدىم، سەن بىلمىدىڭ،
جادۇ كۆزى خۇمارىڭگە.
كىرمەي كەتتىڭ چارباغىمگە.

قىزىل مەخمەلدۇر چادىرىڭىز،
زۆھرا كەلدى يانە ـ يانە،
ئېسىمدىن كەتمەس خاتىرىڭىز،
خاللارىڭ بار دانە ـ دانە،
ئالدىڭىزدا بولاي چاكىرىڭىز،
خاھ ئاشنا بول، خاھ بىگانە،
قامچاڭ تەگسۇن ساچ باغىمگە.
مەن تاپشۇردۇم خۇدايىمگە.

ئەۋۋەلىدە دوست بولارسەن،
ئاخىردا سۇست بولارسەن،

شۇ سۆزدىن كېيىن زۆھراخان زار ـ زار يىغلاپ، يۈسۈپ ئىشقىدا ئاھۇ زار ئەيلەپ تۆت سائەت ئولتۇرۇپ، نامازدىگەر ۋاقتىدا ئۆيگە قايتتى.
ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەر قىزىلباشلار يۇرتىدىن چىقىپ، تاغلاردىن ئېشىپ،

چۆللەرنى كېزىپ، ئون كۈن بولدى دېگەندە بىر تاغ باغرىدىكى بۇلاقنىڭ ياقىسىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. ئۇلار قېچىرلىرىنى ئوتقا قويۇپ ئولتۇرۇشقانىدى، يىراقتىن نۇرغۇن ئاتلارنىڭ ئوپۇر - توپۇر قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى. يۈسۈپ بەگ دەرھال ئېتىغا مىنىپ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، كۆكچى ئەيىيار يەتتە يۈز ئاتلىق لەشكەرنى باشلاپ قوغلاپ كېلىۋېتىپتۇ. يۈسۈپ بەگ تاغدىن چۈشۈپ ئەھۋالنى ئەھمەد بەگكە خەۋەر قىلدى.

ئەھمەد بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، دۈشمەنگە ئات سالماقچى بولدى. يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگنىڭ ئېتىنىڭ جىلاۋىنى چىڭ تۇتۇۋالدى. ئەھمەد بەگ جەڭگە كىرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگكە جاۋاب بەرمىدى. ئۇلار نەچچە يەردىن تەمسىل كەلتۈرۈپ، بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئەھمەد بەگ:
ئارقىمىزدىن يېتىپ كەلدى دۈشمەنلەر،
ماڭا رۇخسەت بەرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.
تاغ - سايلارغا بۈگۈن تولدى مەلئۇنلار،
ماڭا رۇخسەت بەرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:
نەچچە ۋاقىت ئەجەب دىلگىر بولۇپمەن،
نەزەر تارتىپ بۇ يەرلەرگە كېلىپمەن،
دۈشمەنلەرنى بۇ ئەھۋالدا كۆرۈپمەن،
جاۋاب بەرگىل ماڭا، يۈسۈپ سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:
ياش ئوغلانسەن، كۆرمىگەنسەن مەيداننى،
نەچچە يىللار كۆرۈپ ياتتىڭ زىندانىنى،
كۆپ ئادەملەر بىلمەس ياخشى - يامانىنى،
تاماشالەر كۆرگىل، ئەھمەد سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:
قىلىچلىشاي بۇ دۈشمەنلەر قەستىدە،
ئۆلۈكلىرى قالسۇن تاغنىڭ پەستىدە،

هازىر تۇرۇپ قېچىرلارنىڭ ئۈستىدە،
تاماشالار كۆرگىل، ئەھمەد سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:
كۆردۈڭ ئاكا، ياۋۇز دۈشمەن كېلىپتۇر،
بىزنى تۇتقان كۆكچى ئەييار كېلىپتۇر،
مەرد يىگىتتە مەردانىلىك تولۇپتۇر،
ماڭا رۇخسەت بەرگىل، يۈسۈپ سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:
تاماشا قىل، كۆرۈپ ئاكاڭ ئىشىنى،
قويماي ئۈزەي دۈشمەنلەرنىڭ بېشىنى،
قانغا بويايي بۇ كەڭ ساينىڭ تېشىنى،
تاماشالار كۆرگىل، تۇرۇپ سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:
قاراپ تۇرغىن مەرد يىگىتنىڭ شەنىگە،
قويۇپ بېرەي ئاتنى دۈشمەن ئۈستىگە،
ئۆلۈكلىرى كۆمۈلسۇن تاغنىڭ ئاستىگە،
رۇخسەت بەرگىل ماڭا، يۈسۈپ سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:
ئەھمەدخانىم، كۈتۈپ تۇر، مەن باراي يەككە،
ئەجەل ئوقى تەگسۇن كۆكچى بەدرەككە،
تاغ ـ دالىلار تولسۇن شۇندا ئۆلۈككە،
تاماشالار كۆرگىل، ئەھمەد سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:
ئەھمەد بەگ دەر: مېنى كۆزگە ئىلمىدىڭ،
ئۆزۈڭ بىلدىڭ، مېنى ئادەم بىلمىدىڭ،
قاراپ تۇرۇپ ماڭا جاۋاب بەرمىدىڭ،
رۇخسەت بەرگىل ماڭا، يۈسۈپ سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:
يۈسۈپ بەگ دەر: ئۇكام ئارسلان ئىكەنسەن،
شىجائەتلىك شىرى يەزدان ئىكەنسەن،
ئەلگە مەشھۇر بىر پەھلىۋان ئىكەنسەن،
بىرنى قويماي قىراي، ئەھمەد سۇلتانىم.

ئۇلار مەيدان تالىشىپ، بىر ـ بىرىنىڭ ئاتلىرىنى قويۇپ بەرمەي، ئاخىر ھەر ئىككىسى دۈشمەن ئۈستىگە بىر يولى ئات قويىدى. بۇلار دۈشمەن سېپىنى بۆلۈپ تاشلاپ، قوغلاپ يۈرۈپ زەربە بەردى. ئەھمەد بەگ كۆكچى ئەييارنى قوغلاپ يۈرۈپ تۇتۇپ، يۈسۈپ بەگنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. يۈسۈپ بەگ كۆكچى ئەييارنىڭ يالۇۋرغىنىغا قارىماي نەچچە مىڭ ئازابلار بىلەن ئۆلتۈردى. يۈسۈپ بەگ قاچقان دۈشمەنلەرنى قوغلاپ تۇتۇپ ئەسىر قىلدى ۋە ئەسىرلەرنى يىغىپ ئۇلارغا سىياسەت قىلىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

شاھىڭغا بېرىپ ئېيتقىن مېنىڭ سۆزۈمنى،
مۇندىن بېرىپ ئاتتىن چۈشمەي كېلۈرمەن.
ئەللىرىمگە بىر كۆرسىتىپ ئۆزۈمنى،
نۇرغۇن لەشكەر باشلاپ ئاخىر كېلۈرمەن.

دۈشمەنلەرنىڭ كۆزلىرىنى ياش قىلىپ،
ئۆلۈكلەرنى مەيدان ئىچرە تاش قىلىپ،
ھوشۇر بەگنى مەيدان ئىچرە باش قىلىپ،
يۇرتلىرىڭنىڭ بارىن ۋەيران قىلۇرمەن.

تۆت تەرەپتىن، تۇشمۇ تۇشتىن توپ ئېتىپ،
ئۆلۈكلىرىڭ مەيدان ئىچرە تولدۇرۇپ،
لەشكىرىڭنى قىلىچ تىغىدىن ئۆتكۈزۈپ،
ئوغۇل ـ قىزىڭ ئولجا قىلىپ كېلۈرمەن.

قانلىرىڭدا بوياپ مەيدان يۈزىنى،
ئەسىر ئېلىپ ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ھەممىڭنى،
ئاڭلا بۇگۈن يۈسۈپ ـ ئەھمەد سۆزىنى،
گۈزەلشاھنى ئاخىر چاھقا سالۇرمەن.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ ـ ئەھمەد ئەسرلەرنى قويۇپ بېرىپ، غەلىبىدىن كۆڭۈللىرى چاغ بولۇپ، ئۆرگەنچ، خارەزم يولىغا راۋان بولدىلەر. شۇ ماڭغانلىرىچە نەچچە مەنزىللەردىن ئوتۇپ، يەتتە تاغدىن ئېشىپ، ئەسقەر تېغىغا يېتىپ كەلدىلەر. بۇ تاغنى كۆرۈپ باشتىن ئۆتكەن كۈنلىرى ئېسىگە كېلىپ، كۆڭۈللىرى بۇزۇلدى. ئەھمەد بەگ نەچچە يەردىن تەمسىل كەلتۈرۈپ، ئۆزىنى توختىتىۋالماي، خۇن ـ جىگىردىن چىقىرىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

شۇكۇر ئېيتاي خۇدايىمغا،
ياماڭ كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.
دۈشمەنلەرگە بەندە بولۇپ
چۈشكەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

بەندە بولۇپ ئول ئىرادە،
ئەلەم چېكىپ كۆپ زىيادە،
دۈشمەن ئاتلىق، مەن پىيادە،
يۈرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

كىمگە ئېيتاي بۇ داغمنى،
ھېچكىم بىلمەس سوراغمنى،
تاشلار يېرىپ تىرناغمنى،
يۈرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

بېشىمىزغا ئۇرۇپ قامچى،
رەھىم قىلماي زالىم كۆكچى،
تىل ـ ئاھانەت قىلىپ شۇنچى،
كۆرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

يەتتە يىللار سىنەم داغلاپ،
ئازاب بىلەن دائىم يىغلاپ،
ئات ئالدىدا قولۇم باغلاپ،
تارتقان كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

چىقىپ زىندانىنىڭ ئىچىدىن،
ئېغىر كۈلپەتلەر ئاستىدىن،
تاغۇ تاشلارنىڭ ئوستىدىن
يۈرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

ئارقىمىزدا مىڭ مۇھاسىل،
ئەھمەد بەگ دەر: ئەي بېرۇ بار،
دەم ئالدۇرماي ماڭدى بىر خىل،
نەچچە يىل بولدۇم ئىنتىزار،
يىراقلىشىپ شەھرۇ مەنزىل،
زىندان ئىچىدە خارۇ زار
قالغان كۈنلەر ئۆتتۇپ كەتتى.
ياتقان كۈنلەر ئۆتتۇپ كەتتى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئەھمەد بەگنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بەردى. ئۇلار بىر - بىرىگە مەدەت بېرىپ ئەسقەر تېغىدىن ئاشقاندى، كۆرەگان دەرياسى كۆرۈندى. دەريا بويىغا كېلىپ قارىسا، سەل كېلىپ ئېگىز - پەسنى بېسىپ، دەريا سۈيى مەۋج ئۇرۇپ تۇرۇپتۇ. بەگلەر بۇ دەريانى قاراپ ئۆرتىگۈچى دەرد بىلەن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

كەلدى خارەزم سۇلتانى،
سۇلىرىڭنى قۇرۇتۇرمەن،
يول بەر، كۆرەگان دەريانى!
يول بەر، كۆرەگان دەريانى!
ئەسقەر تېغىنىڭ بۇلاقى،
بەندە ئىدۇق، بولدۇق ئازاد،
يول بەر، كۆرەگان دەريانى!
يول بەر بىزگە كەڭ - كۇشاد،
كېلۇرسەن ئەسقەر تاغىدىن،
بارغان يېرىڭ بولۇر ئاۋات،
ئۆتەرسەن ئېرەم باغىدىن،
يول بەر، كۆرەگان دەريانى!
ئۆتمە، ئېتىم تۇياقىدىن،
يول بەر، كۆرەگان دەريانى!
بۇ قېچىرلار يۇرتقا كېتەر،
ئۆتەر يولنى قىلما خەتەر،
ئۇستۇڭدىن ئات ئىرغىتۇرمەن،
يۈسۈپ - ئەھمەد ھەيدەپ ئۆتەر،
بۇلاقلىرىڭ بېركىتۇرمەن،
يول بەر، كۆرەگان دەريانى!

دېگەندىن كېيىن، قېچىرلارنى ئالدىغا سېلىپ، دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىپ مىڭ تەستە دەريادىن ئۆتۈپ يولغا راۋان بولدىلەر. شۇ يۇرگەنلىرىچە يول مېڭىپ، يەتتە ئاي، يەتتە كۈن بولدى دېگەندە خارەزمنىڭ دەرەخلىرى، باغلىرى كۆرۈندى. ئەھمەد بەگ بۇنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، خۇن - جىگىرىدىن بۇ سۆز - لەرنى ئېيتتى:

نەزم

يۈسۈپ ئاكا، ئارمان قالماس كۆڭلۇمدە،
ئەمدى كېتەر بىزدىن ھىجران داغلىرى،
ئاغا - ئىنى تۇغقانلارغا يەتكۈزسە.
ئۇيناپ ئۆسكەن شۇ جايلارغا يەتكۈزسە.
قادىر ئىگەم ئىككىمىزنى قۇتقۇزدى،
يەتتە يىللار زىندان بولدى ماكانىم،
ئاغا - ئىنى قېرىنداشقا يەتكۈزسە.
بۇ يۇرتلاردا قالمىغاندۇر نىشانىم،
جىلۇە قىلدى خارەزمنىڭ باغلىرى،
ئەمدى كىمەر پۇت - قولۇمغا دەرمانىم،
بۇلبۇللىرى سايرار سەھەر چاغلىرى،
مەدەت بەرگەن يۇرتلىرىمغا يەتكۈزسە.

ئانام، تاغام تىنماي بىزنى ياد ئېتەر،
ئەھمەد بەگنىڭ بۇگۈن كۆڭلىن شاد ئېتەر،
گۈلخەدىچە پىراقمدا داد ئېتەر،
ئېسەن ـ ئامان تۇغقانلارغا يەتكۈزسە.

دېگەندىن كېيىن، يۈسۈپ بەگنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ:

ـــ ئەي ئۇكام، بىز زىنداندىن خالاس بولدۇق. ئەجەل يەتمىسە، كىشى ئۆلمەس ئىكەن. ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار سالامەت بولسا ناھايىتى ياخشىدۇر، ئەگەر ۋاپات بولغان بولسا بىزگە قىيامەت شۇندا، ـــ دەپ، ئەھمەد بەگكە قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

يەتتە يىللار بەندە بولدۇم، مىسكىن ئانالار بارمىكىن،
ھەسرەتۇ ئارماندا قالدىم، مەن بېگىم ئەھمەد بىلەن،
بىزنى يادلاپ يىغلىغان ساھىبدۇئالار بارمىكىن؟
ئويناپ ئۆسكەن يارۇ دوستۇ ئەقرەبالار بارمىكىن؟
ياري جورام، سىردىشىم ھەم ئاشنالار بارمىكىن،
پەھلىۋان سەردارلىرىم ـ رۇستەمنەمالار بارمىكىن؟
بىلمىدىم، بارمۇ يىگىتلەر ھەم ھوشۇر بەگ سەردار،
بىز ئۇچۇن قان يىغلىشىپ ئانا ـ سىڭىللار ئىنتىزار،
كېچە ـ كۈندۈز تىنمايىن خۇشخۇي غەزەلخان ئەيلىگەن،
كۆرمىگۈنچە تا ئۇلارنى، مەندە يوق سەبرۇ قارار،
قارى قۇرئان بولۇبان زىكرى سۇبھان ئەيلىگەن،
بىللە يۇرگەن بىز بىلەن ئىنى ـ ئاغالار بارمىكىن؟
مەرىپەت مەيدانىنى دائىم گۈلىستان ئەيلىگەن،
ھەق يولىغا ئۆزىن ئۇرغان دىلنەۋالار بارمىكىن؟
بەگ يۈسۈپ دەر: نەيلەيىن، ئارماندا قالدىم مەن بۇگۇن،
يەتتە يىل زىنداندا قالدىم، مەن بېگىم ئەھمەد بىلەن،
كۆرمىگۈنچە تا ئانام، ھىجراندا قالدىم مەن بۇگۇن،
پۇرقىتى ھىجراندا قالدىم، مەن بېگىم ئەھمەد بىلەن،
قايتىۋاشتىن يىغلايىن، گۈماندا قالدىم مەن بۇگۇن،
گۈلخەدىچە، گۈلئەسەل زۇلپى سىياھلار بارمىكىن؟

ئەلقىسسە، بەگلەر قېچىرلارنى ھەيدەپ، ئۆرگەنچ يۇرتىغا كىرىپ كۆرسە، بۇ شەھەرنىڭ كوچا ـ ئىمارەتلىرى باشقىچە بولۇپ كېتىپتۇ. يوللاردا ئادەم ناھايىتى كۆپ، ئۇلار ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ يۇرۇپتۇ. بىر تۇز سەھىندە بەش ـ ئالتە مىڭ ئادەم ئوغلاق تارتىپ يۇرۇپتۇ.

ئويۇن كۆرۈۋاتقان ئادەملەر بۇ بەگلەرنى كۆرۈپ:

ـــ نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ تويىغا كەلگەن يىگىتلەردەك كۆرۈنىدۇ، ـــ دېيىشتى.

بەگلەر بۇ سۆزنى ئىشتىپ تەئەججۇپلەندى. شۇ ئەسنادا بېشىغا كۆك سەللە ئورىغان، كۆك كىيىم كىيگەن بىر يىگىت يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرگە يېقىن كېلىپ سالام قىلدى ۋە:

ـــ سىزلەر كىم بولۇرسىزلەر؟ ـــ دەپ سورىدى.

يۈسۈپ بەگ جاۋاب بەردى:

ـــ بىز مىسىر شەھىرىدىن چىقىپ كەلدۇق، خارەزم شەھىرىگە بارىمىز.

ئاندىن يۈسۈپ بەگ بۇ يىگىتتىن:

ـــ بۇ كاتتا توي كىمنىڭ؟ ـــ دەپ سورىدى.

يىگىت:

ـــ ئەي تۆرەم، بۇنى بىر سورىماڭ، مەن دېمەيلا قويايي، ـــ دەپ كۆزىگە لىق ياش ئالدى.

يۈسۈپ بەگ:

— قېرىندىشىم، ئاشنالىقىمىزنىڭ ھەققى، ئېيتىپ بەرگىن، — دېدى. يىگىت تاقەت قىلىپ تۇرالماي:

— مېنىڭ ئېتىم ۋاپا بەگ، بىزلەرنىڭ يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگ دەپ ئىككى بەگزادىمىز بار ئىدى. يەتتە يىل ئۆتۈپ، سەككىز يىلغا قەدەم قويدى. ئۇلار مىسىر يۇرتىغا ئەسىر چۈشۈپ كەتكەن. ئۇلارنى ئۆلدى، دەپ، ئاغىچىسى گۈلئەسەل ئايىم مۇسىبەت ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ. گۈلخەدىچە ئايمىنى نادىر بەگ سەردارغا بەرمەكچى، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي بولدى. بۈگۈن ئاخشام نىكاھ ئوقۇلىدۇ. مەن يۇسۇپ - ئەھمەدلەرنىڭ قىرىق يىگىتىنىڭ بىرى ئىدىم، بەگلەر ئۈچۈن ھازا تۈتۈپ كۆك سەللە ئوراپتىم، كۆك كىيىم كىيدىم، — دېدى.

ئەھمەد بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ئەسلا تاقەت قىلالماي دەرد - ھەسرەت بىلەن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مۇساپىرمەن، كەلدىم تاغلاردىن ئېشىپ،
ئەرز - ھالىم ئىشىت، مېنىڭ سىرداشىم.
ياريم تويىن قىلاي مەنمۇ تاماشا،
تويغا باشلا بىزنى، يۈر، قېرىنداشىم.

شۇنداق بولدى بىزگە تەقدىر - ئىرادە،
سېنى كۆرۈپ دەردىم بولدى زىيادە،
نە يۈز بىلەن يۈرەرمەن بۇ دۇنيادە،
تويغا باشلا بىزنى، يۈر، قېرىنداشىم.

شۇنداق بولدى بىزگە تەقدىر ئەزەلى،
يۈرتۇمىنىڭ شەنىگە ئېيتاي غەزەلى،
يارنى كۆرمەك ئۈچۈن يوقتۇر مەجەلى،
شۇنداق ئىشلار بولدى ماڭا، سىر داشىم.

ئەجەب غەۋغا كۆرۈپ قالدىم شەھرىڭنى،
تاماشالار قىلاي يارىم تويىنى،
بېرىپ كۆرەي شۇ دىلدارىم يۈزىنى،
بىزنى تويغا باشلاپ بارغىن، سىر داشىم.

ئەھمەد بەگ دەر: ئەجەب زامان بولدىلەر،
يۈرەك ـ باغرىم بۈگۈن قانغا تولدىلەر،
يېڭىۋاشتىن تەندە روھىم ئۆلدىلەر،
مېنى تويغا باشلاپ بارغىن، سىر داشىم.

ئەلقىسسە، ۋاپا بەگ يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئاتتىن ئۆزىنى تاشلاپ، ئىككى كۆزىنى ياشلاپ، بەگلەر ئېتىنىڭ يۈگىنىنى مەھكەم ئۇچلاپ، ئۇزەڭگىگە كۆزىنى سۈرتۈپ، ئۆزىنى توختىتىپ ئالالماي خۇن جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بەندە بولۇپ ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان،
جاننى ئالدى كۆزدىن ئاققان ياشلىرىڭ،
شاتۇتىدەك ئىككى بېگىم سىزمۇ سىز.
كۆزۈم سۈرتەي بۇگۇن باسقان ئىزلىرىڭ،
نەۋنىهال چاغ شاخى سۇنۇپ قايرىلغان،
يۈرىكىمگە تەگدى قىلغان سۆزلىرىڭ،
تاراج بولغان گۈلىستانىم سىزمۇ سىز.
قان يىغلىغان سۇلتانلىرىم سىزمۇ سىز.

كۆڭلۇمنىڭ مەقسىتى، ئارزۇ ـ ئارمانى،
ھەجرى ئوتىدا يۈرىكىمنى داغلىغان،
يۈرىكىمنىڭ قۇۋۋىتى، دەردىم دەرمانى،
زالىم دۇشمەن قوللىرىنى باغلىغان،
خارەزمنىڭ ئادالەتلىك سۇلتانى،
ئات ئالدىدا زارى ـ گىريان يىغلىغان،
بەندە بولغان ئارسلانىم سىزمۇ سىز.
يۈسۈپ بېگىم، ئەھمەد بېگىم سىزمۇ سىز.

ئەلقىسسە، بەگلەر ۋاپا بەگدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دېدىلەركىم:
ــ بىز يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئەمەس، سودىگەردۇرمىز، بىزلەرنىمۇ گۇزەلشاھ زىندانىغا سالغانىدى. يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلەر بىلەن زىندانىدا بىللە يېتىپ، سازەندىلىكنى ئۆگەنگەنىدۇق. ئۇلارمۇ بىر ھەپتىدىن كېيىن كېلۇر. بىزنى بۇگۇن تويغا ئېلىپ بارغىن، زېرىكىپ كەتتۇق، تاماشا كۆرەيلى.
ۋاپا بەگ «خوپ» دەپ ئالدىغا كىرىپ، شەھەر دەرۋازىسىغچە يول باشلاپ كەلدى. ئۇلار بىر سائەت يول يۈرۈپ ئۆرگەنچ شەھرىنىڭ دەرۋازىسىغا كېلىپ، نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ ئوردىسى تەرەپكە قاراپ كېتىپ باراتتى، بىر چوڭ مەسچىتنىڭ ئالدىدا بىر ئاقساقال بوۋاينىڭ ئولتۇرغىنىنى كۆردى. يۈسۈپ بەگ ئاتتىن چۈشۈپ سالام بەردى. بوۋاي بۇلارنىڭ سالامىنى ئېلىك ئالدى. بوۋاينىڭ ئىسمى ئوبۇل خوجا ئىشان ئىدى. بوۋاي يۈسۈپ بەگدىن سوئال سورىدى، يۈسۈپ بەگنىڭ ئىشانغا قاراپ جاۋاب بەرگىنى:

نەزم

ئىشان:
بەندە بولۇپ، ئازاد بولغان بەگ يىگىت،
قۇلاق سالىپ سۆزلىرىمنى سەن ئىشىت،
جاۋاب بەرگىن، ئوغلۇم، قايدا بارۇرسەن؟
جاۋاب بەرگىن، ئوغلۇم، قايدا بارۇرسەن؟

يۇسۇپ بەگ:
ئەرزىم ئىشىت، بوۋام، ئەزىز ئىشانىم،
قويۇپ بەرگىن مېنى، تويغا بارۇرمەن.
ئۆلمەي تۇرۇپ يوق بولغاندۇر نىشانىم،
قويۇپ بەرگىن مېنى، تويغا بارۇرمەن.

ئىشان:
مەيدان ئىچرە رۇستەم ئوخشاش قۇۋۋەتلىك،
سېخىيلىق بابىدا ھاتەيىم سۇپەتلىك،
مۇشكۈللەردە شىجائەتلىك، غەيرەتلىك،
خەۋەر بەرگىن، ئوغلۇم، قايدا بارۇرسەن؟

يۇسۇپ بەگ:
مەن بارۇرمەن نادىر بەگنىڭ تويىغا،
ھەيران بولدۇم ئۇنىڭ قىلغان ئىشىغا،
زەھەر سېلىپ ياناي، يېگەن ئېشىغا،
قويۇپ بەرگىن، بوۋا، تويغا بارۇرمەن.

ئىشان:
چاھىتىن چىقىپ كەلدىڭ سەھەت ـ سالامەت،
پىرلار قىلدى ساڭا تولا كارامەت،
تۇتما ھەرگىز تۇغقانلارغا ئاداۋەت،
خەۋەر بەرگىن، ئوغلۇم، قايدا بارۇرسەن؟

يۇسۇپ بەگ:
يەتتە يىللار چاھ ئىچىدە خار بولدۇم،
بىر كۆرگىلى جامالىڭنى زار بولدۇم،
بەندە بولۇپ ئەل ئىچىدە خار بولدۇم،
قويۇپ بەرگىن، بوۋىغون تويغا بارۇرمەن.

ئوبۇل خوجا ئىشان بۇلارغا بىرمۇنچە نەسىھەت قىلىپ ئۇزىتىپ قويدى. يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەر بوۋاي‌لارغا ئىنئاملار بېرىپ يولغا راۋان بولدىلەر.

ئۇلار شۇل يۇرگەنلىرىچە نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كەلدى. قاراپ كۆرسە ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى پەلەككە ياڭراۋاتقۇدەك، چوڭ قازانلار ئېسىلىپ، نۇرغۇن قويلار سويۇلۇپتۇ، چېدىر ـ بارگاھلار تىكىلىپتۇ. يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەر تاماشا كۆرۇپ تۇراتتى، بىرقانچە ياساۋۇل كېلىپ سورىدىلەركىم:

ـــ ئەي يىگىتلەر، قايدىن كېلۇرسىزلەر؟

يۇسۇپ بەگ دېدىكى:

ـــ بىز مۇساپىرلارمىز، پادىشاھنىڭ تويىنى تاماشا قىلغىلى كەلدۇق.

ياساۋۇللار دېدىكىم:

ـــ ئۇنداق بولسا، ئاتلاردىن چۈشۈپ، مۇندا كىرىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈڭلار.

يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەر ئات ـ ئۇلاغ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى بىر يەرگە جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ چېدىر ـ بارگاھلىرىغا كىرىپ ئولتۇردى. ئۇ ۋاقىتتا ئەھمەد بەگ نادىر بەگ سۇلتانىنى كۆرۇپ دەرغەزەپ بولۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

پىنھان سۆزۈم بۇگۈن ساڭا ئېيتايىن،
تويۇڭ قۇتلۇق بولسۇن سېنىڭ، سۇلتانىم.
ھېلىمۇھەم مەن زىيان قىلماي كېتەرمەن،
تويۇڭ قۇتلۇق بولسۇن سېنىڭ، سۇلتانىم.
بەندە بولۇپ تۇشتۇم دۇشمەن قەستىدە،
يەتتە يىللار قالدىم زىندان تەكتىدە،
شۇكرى لىللا، چىقتىم يەرنىڭ ئۈستىگە،
تويۇڭ قۇتلۇق بولسۇن سېنىڭ، سۇلتانىم.

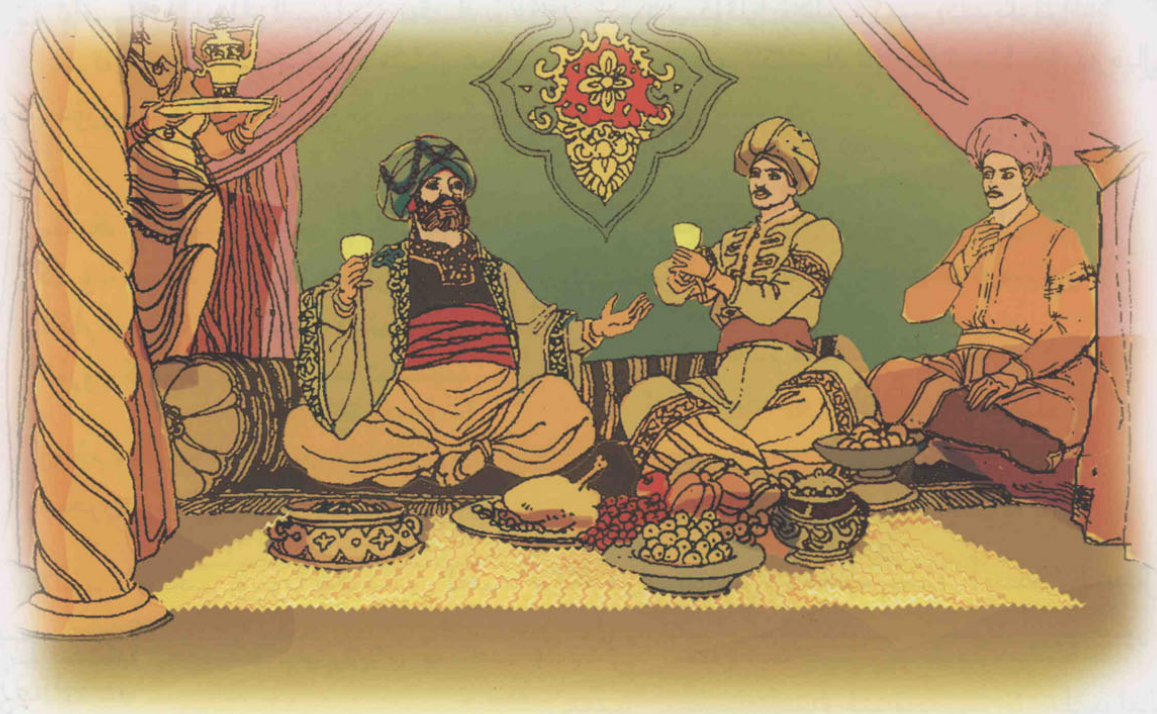

بىزلەر كەتتۇق، سەن بۇ يەردە قېلىپسەن،
تىرىك تۇرۇپ بىزنى ئوتقا سېلىپسەن،
بىزنىڭ يارغا بۇگۈن تويىنى قىلىپسەن،
تويۇڭ قوتلۇق بولسۇن سېنىڭ، سۇلتانىم.

ئەجەب بۇزدۇڭ مېنىڭ كۆڭۈل شادىمنى،
ۋەيران قىلدىڭ ۋاپادارىم، يارىمنى،
ئەھمەد بەگ دەر، بىلسەڭ مېنىڭ ناممنى،
تويۇڭ قوتلۇق بولسۇن سېنىڭ، سۇلتانىم.

دەپ تۇرۇشىغا، سىرتتىن بىر كېنىزەك كىرىپ:

ــ ئەي پادىشاھىم، قالدىرغاچ ئايىم كېنىزەكلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ: «بىز چىقىپ كۆرەيلى» دېدى. ئۇلار ئېگىز بىر جايدا تۇرۇپ كۆردى-لەركىم: سىكلىسى قالدىرغاچ ئايىم ئۈچ يۈز كېنىزىكى بىلەن كېلىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ يۈسۈپ بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كېنىزەكلەرگە قاراپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

يەتتە يىلدۇر كۆرگىنىم يوق سىلەرنى،
بىزنىڭ يۇرتىڭ پەرىلىرى ئامانمۇ؟
ئازاد بولغان بەندە دەرلەر بىزلەرنى،
قان يىغلىغان سەرۋى نازلار ئامانمۇ؟

قارا كىيىپ ماتەم تۇتقان يارانلار،
ھازا تۇتقان سەرۋى نازلار ئامانمۇ؟

جادۇ كۆزلۈك، ئۇنچە چىشلىق جانانلار،
قەلەمقاشلىق، ھۆسنى ماھىتابانلار،

ئىشتىڭلار، يۈسۈپ بەگنىڭ زارىنى،
شۇم رەقىبلەر ئاڭلىمىسۇن ئاھىنى،
خەۋەر بەرگىن سۇنغان كۆڭۈل شادىنى،
گۈلئەسەلدەك شېرىن سۆزلەر ئامانمۇ؟

ئەلقىسسە، قالدىرغاچ ئايىم يۇسۇپ بەگنىڭ بۇ سۆزىنى ئىشىتىپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كېنىزەكلىرىگە قاراپ:
ــ ئەي قىزلار، بىر يىگىت ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ، ئاۋازى خۇددى ئاكامنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ، دەرھال بېرىپ كۆرۈپ كېلىڭلار، ــ دەپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مېنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن كېنىزەكلەر،
كۆرۈپ كېلىڭ، ئۇنى ئاكامغە ئوخشايدۇ.
ئاكام ئۇچۇن زار يىغلىغان كېنىزەكلەر،
كۆرۈپ كېلىڭ، ئۇنى ئاكامغە ئوخشايدۇ.

زۇلۇم بىلەن ئەلەم تارتىپ يىغلىغان،
ھىجرى ئوتىدا يۇرەك ـ باغرىن داغلىغان،
كۆكچى ئەييار قوللىرىنى باغلىغان،
كۆرۈپ كېلىڭ، ئۇنى ئاكامغە ئوخشايدۇ.

يۇسۇپ ئاكام جامالىنى كۆرمىدىم،
ئەھمەد بەگنىڭ دىدارىغا تويمىدىم،
كېچە ـ كۇندۇز دائىم قانلار يىغلىدىم،
كۆرۈپ كېلىڭ، ئۇنى ئاكامغە ئوخشايدۇ.

قالدىرغاچ ئايىم يۇسۇپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگكە قاراپ تۇراتتى، ئاڭغىچە يېشىل مەپىدە گۇلئەسەل ئايىم يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا يۇسۇپ بەگ بىتاقەت بولۇپ، مەپىگە قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆز ـ لەرنى ئېيتتى:

نەزم

چەرخى پەلەك يۇرىكىمگە ئوت سالدى،
قىيامەت بولغان جايغا بۇگۇن يېتىشتىم.
قايتىۋاشتىن يەنە دەردىم قوزغالدى،
گۇلئەسەلخان يۇرگەن جايغا يېتىشتىم.

ھېچبىر ئادەم بۇ دۇنياغا تويارمۇ؟
يار ھىجرىدىن ئىككى كۆزىن ئويارمۇ؟
تىرىك تۇرۇپ يارىم شۇنچە كۆيەرمۇ؟
قان يىغلىغان شول يارىمگە يېتىشتىم.

پىراقىدا كېچە ـ كۇندۇز داد ئېتىپ،
دوستىنى غەمكىن، دۇشمەنلەرنى شاد ئېتىپ،
مەپىسىنىڭ ئۇستىنى كۆك بويىتىپ،
يارىم جاپا چەككەن يەرگە يېتىشتىم.

يۇسۇپ بەگ دەر: كۆيدۇم ھىجران ئوتىدا،
سەبرۇ تاقەت تۇگەپ ياتلار يۇرتىدا،
يۇسۇپ كەبى ياتتىم چاھنىڭ ئاستىدا،
ئاخىر بۇگۇن ئۆز يۇرتۇمغا يېتىشتىم.

بۇ چاغدا يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەرنى ھېچكىم تونۇمىدى، يۇسۇپ بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئەھمەد بەگكە قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بىلۇرمۇسەن، ئەھمەدخانىم،
ئاخىر زامان كۇندۇر بۇگۇن.
ھېچكىم سورىماس مېنىڭ ھالىم،
بىر ناتاۋان كۇندۇر بۇگۇن.

دەردىم بولدى مېنىڭ بەتتەر،
ھەركىملەردىن دەۋران ئۆتەر،
كۆرمىگۇنچە كۆپتۇر خەتەر،
بىر خىيالىي كۇندۇر بۇگۇن.

ھازا تۇتۇپ سەرۋى سەمەن،
كېنىزەكلەر كۆپ ئەنجۇمەن،
يۇسۇپ بەگ دەر: يارىم بىلەن،
قان يىغلىشار كۇندۇر بۇگۇن.

گۈلئەسەل ئايىم يۇسۇپ بەگنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بىتاقەت بولۇپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، بۇ سۆز-لەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئۆلمىسۇن دوستلار، ئۆلمىسۇن،
دۇشمەن ھەرگىز كۈلمىسۇن.
ھەممىڭلار قاراڭلار،
بىزنىڭ يۇسۇپ بەگ بولمىسۇن!

ئىسسىق كۆرۈنۈر كۆزۈمگە،
قۇلاق سال بۇ سۆزۈمگە،
يېتەرمەنمۇ يارىمگە؟
يۇسۇپ خانىم بولمىسۇن!

يىغلىماقتۇر مېنىڭ ئىشىم،
خۇداغا يەتكەي نالىشىم،
خۇدا قوشقان باش يولدىشىم
بىزنىڭ يۇسۇپ بەگ بولمىسۇن!

گۈلئەسەل دەر: كۆيدى جانىم،
ئىشتىڭ ياري يارانىم،
مۇرادىم، ئىككى جاھانىم،
بىزنىڭ يۇسۇپ بەگ بولمىسۇن!

ئەلقىسسە، گۈلئەسەل ئايىم كېنىزەكلىرىنى ئەۋەتكەندى، بۇلار يۇسۇپ - ئەھمەدلەر قېشىغا بار-غاندا بەگلەر ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بوز ئوغلانخان ئەۋلادى،
كېلىڭ، خانلار، كۆرۈشەيلى.
خارەزمنىڭ گۈل قىزلىرى،
كېلىڭ، خانلار، كۆرۈشەيلى.

ھەيران كۆردۈم مەن سىزلەرنى،
تونۇمىدىڭلار سىز بىزلەرنى،
خۇدا قۇتقۇزدى بىزلەرنى،
كېلىڭ، خانلار، كۆرۈشەيلى.

توي ـ تويلاشقان ئەزىز قىزلار،
يۈزى رەنا، زۇلپ چىنلار،
بىز ئېرۈرمىز سىزنىڭ بەگلەر
كېلىڭ، خانلار، كۆرۈشەيلى.

ئىشتىڭلار پەريادىمنى،
خۇدا بەردى مۇرادىمنى،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد بىل ئاتىمنى،
كېلىڭ، خانلار، كۆرۈشەيلى.

كېنىزەكلەر بۇ سۆزنى ئىشتىپ: «ۋاي، يۈسۈپ بېگىم بىلەن ئەھمەد بېگىملەر ئىكەن» دەپ يۈگۈ-رۈشۈپ كېلىپ، ئۇزەڭگىلىرىگە يۈز ـ كۆزلىرىنى سۈرتتى. ئاندىن گۈلئەسەل ئايىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ خۇش خەۋەر يەتكۈزدى. گۈلئەسەل ئايىم يۈسۈپ بەگنىڭ ھىجرى ـ پىراقىدا تولا يىغلاپ كۆزىنىڭ خۇنى كېتىپ، كۆرمەس بولۇپ قالغانىدى، شۇڭا مەپىدىن چۈشەلمىدى. يۈسۈپ بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، مەپىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي زار ـ زار يىغلاپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

يۈسۈپ بەگ:
تونۇرمۇسىز، سۆيگەن يارىم؟
كېلىڭ، خانىم، كۆرۈشەيلى.
سەنسەن مېنىڭ ۋاپادارىم،
كېلىڭ، خانىم، كۆرۈشەيلى.

گۈلئەسەل:
يەتتە يىلدۇر زارىڭدۇرمەن،
مېنى سورىساڭ يارىڭدۇرمەن،
بەلكى سېنىڭ جانىڭدۇرمەن،
كېلىڭ، يارىم، كۆرۈشەيلى.

يۈسۈپ بەگ:
قىزىلگۈلۈڭ سولدۇردۇڭمۇ؟
باشقىلارغا يار بولدۇڭمۇ؟
بىلمەي بىزنى ئۇنتۇدۇڭمۇ؟
چۈشۈڭ، ئايىم، كۆرۈشەيلى.

گۈلئەسەل:
يەتتە يىللار قان يىغلىدىم،
كېلەر، دەپ ئۈمىد باغلىدىم،
باغرىمنى ئوتتا داغلىدىم،
ئاتتىن چۈشۈڭ، كۆرۈشەيلى.

يۈسۈپ بەگ:
دۈشمەنلەرگە بولۇپ بەندە،
قول ـ پۇتۇمغا سېلىپ گۈندە،
ئازاد بولۇپ كەلدىم مۇندە،
كېلىڭ، ئايىم، كۆرۈشەيلى.

گۈلئەسەل:
كۆرۈلدى قاتتىق ئالامەت،
باشىمگە چۈشتى قىيامەت،
دۈشمەنلەر قىلۇر مالامەت،
كېلىڭ، يارىم، كۆرۈشەيلى.

يۈسۈپ بەگ:
چىقتىم زىنداننىڭ ئاستىدىن،
قۇتۇلدۇم دۈشمەنلەر قەستىدىن،
چۈشەي ئاتنىڭ ئۈستىدىن،

كېلىڭ، خانىم، كۆرۈشەيلى.

گۈلئەسەل:
گۈلئەسەل ساڭا زار بولدى،
يۈلۈڭغا ئىنتىزار بولدى،
ئىككى كۆزۈم غۇبار بولدى،
كېلىڭ، يارىم، كۆرۈشەيلى.

شۇنىڭدىن كېيىن گۈلئەسەل ئايىم مەپىدىن چىقىپ ئۆزىنى يۇسۇپ بەگنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. بۇ ئىككىيلەن قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ، بىھوش بولۇپ يىقىلدى. ئەھمەد بەگ بۇنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، گۈلخەدىچە ئايىمنى ياد قىلىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مەن كەلدىم مىسىر شەھىرىدىن،
قايدا بولۇر يارىم مېنىڭ؟
قانلار يۇتتۇم يار ھىجرىدىن،
يېتىشمەس ئاھ ـ زارىم مېنىڭ.

بۇلبۇل كەبى نالاندىمەن،
داغۇ ھەسرەت ئارماندىمەن،
ئازاب چەكتىم سەرساندىمەن،
كەتتى ناموس ـ ئارىم مېنىڭ.

پەلەك پەس قىلدى ئىقبالىمنى،
تاراج ئەتتى مۇلۇك ـ مالىمنى،
قاتتىق بىلىڭ ئەھۋالىمنى،
يامان بولدى ھالىم مېنىڭ.

ئەھمەد بەگ يارىدىن ئايرىلىپ،
سۈندى قاناتىم قايرىلىپ،
بولدۇم بۇگۈن مىسكىن، غېرىب،
گۈلخەدىچەم يارىم مېنىڭ.

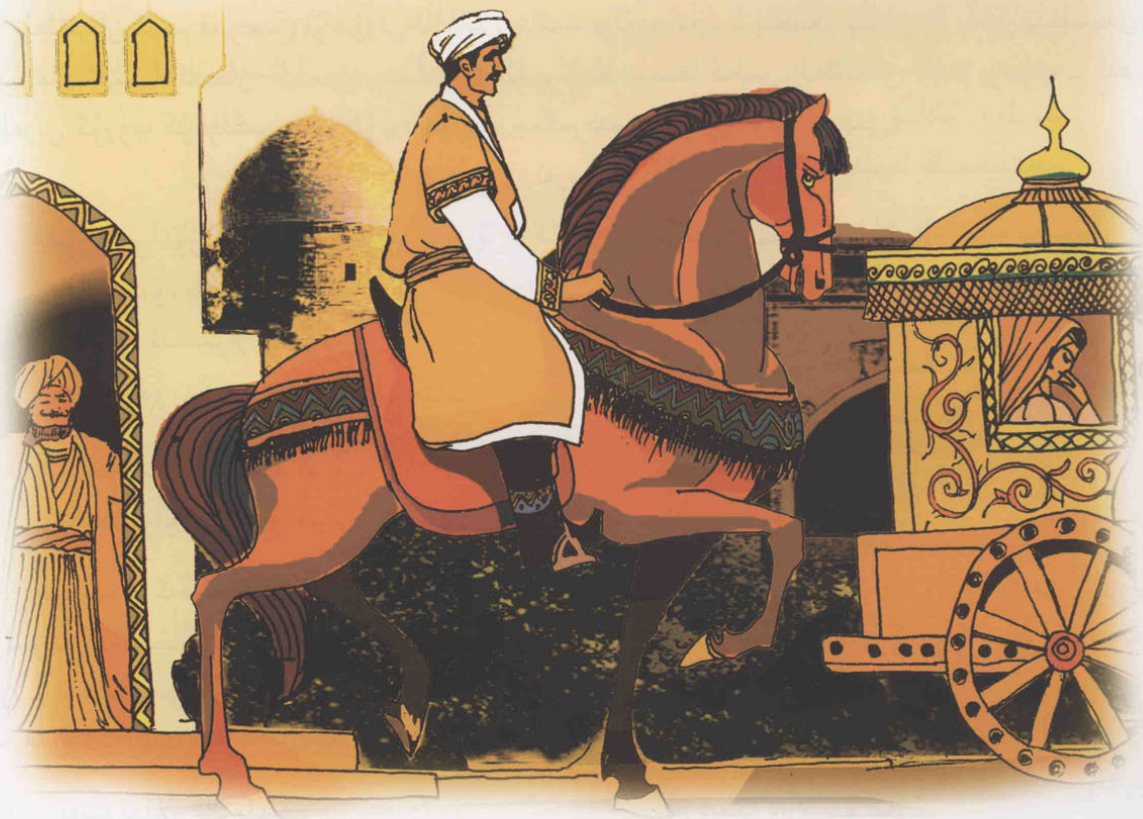

ئەھمەد بەگ هوشىدىن كېتىپ ئاتتىن يىقىلىپ چۈشتى. شۇ ئەسنادا تويغا كەلگەن قالدىرغاچ ئايىم بۇ يەردە ئۇچ كىشىنىڭ هوشىدىن كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، دەسلەپتە تونۇيالمىدى، يۈسۈپ بەگنىڭ ئوڭ قاپىقىدا مېڭى بار ئىدى، بۇ مەڭنى كۆرۈپ، ئاكىسىنى تونۇپ، بېشىدىن پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، زار ـ زار يىغلاپ، ئاندىن ئانىسى لەئلىخان ئايىمنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ خەۋەر قىلدى ۋە ئۆزىنى ئۇرۇپ خۇن ـ جىگىرىدىن ئانىسىغا بۇ سۆزلەرنى ئېيىتتى:

نەزم

شۇكۇر قىلغىل خۇدايىمغا، ياقۇپ كەبى قان يىغلىغان،
كېرەملىك سۇلتانىڭ كەلدى. يۈسۈپى كەنئانىڭ كەلدى.

مىسىر ئېلىگە بەندە بولغان، خۇدايىم بولدى مېھرىبان،
خەتەرلىك كارۋانىڭ كەلدى. يۈسۈپ ـ ئەھمەد كەلدى راۋان،

ئىككى كۆزۈڭنىڭ روشىنى، هىجران كېتەر، ئى ئانىجان،
خەستە جاننىڭ جۇشىنى، دەردىڭگە دەرمانىڭ كەلدى.
يۈزى جەننەت گۈلشىنى،
قوچقار سۇلتانىڭ كەلدى.

ئانىجان، كۆتۈر باشىڭنى، يەتتە يىللار چاھدا ياتقان، تۆكمە ئەمدى كۆز ياشىڭنى،
كۆز ـ ياشى سۇ بولۇپ ئاققان، قالدىرغاچ كۆرەي بەرداشىڭنى،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد ئوغلانىڭ كەلدى.

لەئلىخان ئايىم قىزىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بىتاقەت بولۇپ، دەرد ـ پىغانلار بىلەن زار ـ زار يىغلىدى، قالدىرغاچ ئايىم لەئلىخان ئايىمنى يېتىلەپ ئاكىلىرىنىڭ يېنىغا كەلدى. لەئلىخان ئايىم يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى كۆرۈپ كۆڭۈللىرى بۇزۇلۇپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيىتتى:

نەزم

يۈزۈڭنى كۆرمەككە زار بولدۇم، جاهاننى مەن ئاختۇرۇپ،
تاپارمەنمۇ، بالام، سېنى؟ تاپارمەنمۇ، بالام، سېنى؟
يولۇڭغا ئىنتىزار بولدۇم، لەئلىخان دەر: قانلار يىغلاپ،
تاپارمەنمۇ، بالام، سېنى؟ دەردىڭدە مەن بولدۇم خاراب،

هەسرەتتە قالدىم ئاه ئۇرۇپ، يۈرەك ـ باغرىم بولدى كاۋاپ،
تالدىم يولۇڭغا تەلمۇرۇپ، كۆرەرمەنمۇ بالام سېنى؟

يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر لەئلىخان ئايىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ هوشىغا كېلىپ، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزلىرىنى لەئلىخان ئايىمنىڭ قۇچىقىغا ئاتتىلەر. لەئلىخان ئايىم ئوغۇللىرىنى كۆرۈپ خۇش بولۇپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيىتتى:

نەزم

يەتتە يىللار ئايرىلدىم، دەردىمگە دەرمانمۇ سەن؟

يىگىتلەرنىڭ سەرۋىرى،
رۇستەمى داستانمۇ سەن.

سەنسەن بەختىم ئەختەرى،
يېزىلدى شادلىق دەپتىرى،
سەلتەنەتنىڭ ئەپسىرى،

يۈسۈپ ـ ئەھمەد خانمامۇسەن؟

كۆرەر كۆزۈم روشنى،
كۆڭلۈم بېغى گۈلشنى،
قۇچاق ئاچاي، سەن قېنى،
جانمۇ سەن، جانانمۇ سەن؟

يۈسۈپ بەگ لەئلىخان ئايمىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي، ئانىلىرىغا بېقىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئەرزىم ئىشىت، جانىم ئانا،
مەنمەنمەنلىكتىن بالا تاپتىم.
بەندە بولۇپ قانلار يىغلاپ،
جەبىر ـ كۈلپەت تولا تارتتىم.

ئارمان بىلەن بەندە بولۇپ،
پىراقىنىڭ دەردىدە سولۇپ،

يەتتە يىللار چاھدا قېلىپ،
كۈندە يۈزمىڭ جاپا تارتتىم.

مەن ئۇچرىدىم بىر زالىمغا،
رەھىم ئەتمىدى بۇ ھالىمغا،
ھەر كۈن يىغلاپ خۇدايىمغا،
ئاخىر دەردكە شىپا تاپتىم.

لەئلىخان ئايىم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، كۆرگەن كۈنلىرىنى بايان قىلىپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئەل ئىچىدە غېرىب بولدۇم،
بالام، سەندىن ئايرىلغاندا.
قىيامەتتەك كۈنلەر كۆردۈم،
بالام، سەندىن ئايرىلغاندا.

خازان بولدى باغۇ گۈلشەن،
كۆزلىرىمدىن كەتتى روشەن،
دوستلار بولدى بىزگە دۈشمەن،
بالام، سەندىن ئايرىلغاندا.

قالمىدى ھېچبىر ماداريم،
سەنسەن ئىدىكى غەمگۇزاريم،
قولدىن كەتتى ئىختىياريم،
بالام، سەندىن ئايرىلغاندا.

ياخشى كۈنلەر بولدى يامان،
دۈشمەنلەر بىزگە قىلدى زىيان،
ماڭا بولغان ئاخىر زامان،
بالام، سەندىن ئايرىلغاندا.

لەئلىخان دەر: بولدۇم خاراب،
باغرىم كۆيۈپ بولدى كاۋاپ،
ئىزلىرىڭنى قىلاي تاۋاپ،
بالام، سەندىن ئايرىلغاندا.

يۈسۈپ بەگ ـ ئەھمەد بەگلەرنىڭ كەلگەنلىكى ھوشۇر بەگ سەردارنىڭ قۇلىقىغا يەتكەچ، سەردار يىگىتلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. بۇلار خۇشال ـ خۇرام كۆرۈشتى. بۇنى كۆرگەن ئەھمەد بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، گۇلخەدىچە ئايمنى كۆرۈشكە ئىنتىزار بولۇپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

نەزم

يەتتە يىللار چاھ ئىچىدە زارى ھەيران بولمىشەم،
گويا كى بىر تاغ ئىدىم، يەر بىرلە يەكسان بولمىشەم،
شۇم پەلەكنىڭ زۇلمىدىن مەن خانۇەيران بولمىشەم،
ئۆز ئېلىمدىن ئايرىلىپمەن، بەندە زىندان بولمىشەم،
نەيلەيىن، بەختى قارا مەن، شۇنچە سەرسان بولمىشەم.

كىچىكمىدە مەن ئاتادىن بولمىغايدىم كاشكى،
ئۆرتىنىپ ھىجران ئوتىدا كۆيمىگەيدىم كاشكى،
ئۇشبۇ ھەسرەتلىك جاھانغا كەلمىگەيدىم كاشكى،
بۇ ياماں كۈنلەرنى مەنمۇ كۆرمىگەيدىم كاشكى،
نەيلەيىن، بەختى قارامەن، مۇنچە سەرسان بولمىشەم.

ئايرىلىپمەن دىلبىرىمدىن مەن بىتەلەي، بىناۋا،
تىغى ھىجران سالدى كۆكسۈمگە مېنىڭ سانسىز يارا،
بۇ جاھان ئايۇاندا بولدۇم يانا ماتەمسەرا،
ھېچ كىشىلەر بولمىسۇن مەندەك ئەلەمگە مۇپتىلا،
مۇنچە ھەم بەختىم قارادۇر خانۇەيران بولمىشەم.

خەستە جانىمغا بۇگۈن يۇز مىڭ جاپا قىلدى پەلەك،
ئەل ئىچىدە، نەيلەيىن، ساھىب ئەزا قىلدى پەلەك،
دىلبىرىمدىن ئايرىدى، ئۇندىن جۇدا قىلدى پەلەك،
ھەسرەتۇ ئارمان بىلەن دىلنى يارا قىلدى پەلەك،
نەيلەيىن، بەختى قارامەن، مۇنچە ۋەيران بولمىشەم.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ سەردار ئەھمەد بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، يۈرەك ـ باغرى ئېزىلىپ:

ـــ ئەي تۆرەم، تولا پەرىشان بولماڭ، يۈرۈڭ، تاماشا كۆرەيلى، ـــ دېدى ۋە يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگنى باشلاپ تاماشا سورۇنىغا كەلدى.

بۇ چاغدا نادىر بەگ جامائەتنى تارقىتىۋېتىپ گۇلخەدىچە ئايمنى نىكاھقا ئولتۇرغۇزۇپ، قازى نىكاھ خۇتبىسىنى ئوقۇماقتا ئىدى. گۇلخەدىچە ئايىم رازىلىق بەرمەي يىغلاپ ئولتۇراتتى، يېنىدىكى

قىزلار گۈلخەدىچە ئايمنى نۇقۇپ:

ــ ئەھمەد بەگ ئۆلگەن تۇرسا، ئۆلۈك يولۇاستىن تىرىك چاشقان ياخشى ئەمەسمۇ؟ نىكاھنى قوبۇل قىلغايلا، ــ دەپ قىستىشاتتى.

گۈلخەدىچە ئايسم: «قوبۇل قىلمايمەن!» دەپ رەددىيە بېرەتتى. خوتۇنلار يەنە گۈلخەدىچە ئايمنى بەزلەپ:

ــ ئۆلۈكتىن تەمە كۈتسەڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلماي ئۆتىدۇ، تىرىكنى تەلەپ قىل، بىز ئايالالارنىڭ ھۆرمىتىمىز ئەركىشى بىلەندۇر، ــ دەپ گۈلخەدىچە ئايمنى ماقۇل كەلتۈرمەكچى بولاتتى.

بۇ چاغدا گۈلخەدىچە ئايىم ئەھمەد بەگنى ياد قىلىپ، يۈرەك ـ باغرىنى قان قىلىپ، زار ـ زار يىغلاپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئەي يارانلار، ماتەم تۇتۇپ يىغلايىن،
ئارمان بىلەن مەن يارىمدىن ئايرىلدىم.
ھىجران ئوتى بىلەن جانىم داغلايىن،
غەپلەت بىلەن شول تۆرەمدىن ئايرىلدىم.

ئەمدى ماڭا شېرىن جانىم كېرەكمەس،
مالۇ مۈلكۈم، خانمانىم كېرەكمەس،
پەسلى باھار گۈلىستانىم كېرەكمەس،
يۈرەك باغرىم، مادارىمدىن ئايرىلدىم.

يەتتە يىلدۇر چەكتىم دەردۇ ھىجرانلار،
گۈلخەدىچە قان يىغلىدى داد ئېتىپ،
يۈرەكىمدە قالدى داغۇ ئارمانلار،
ناله قىلىپ ياقاسىنى چاك ئېتىپ،
ئەھمەد بەگدىن جۇدا بولدۇم يارانلار،
تا ئۆلگۈنچە ئەھمەد بەگنى ياد ئېتىپ،
مەن نەيلەيىن، پاناھىمدىن ئايرىلدىم.
ئارمان بىلەن تۆرەمدىن مەن ئايرىلدىم.

شۇل ۋاقىتتا ھوشۇر بەگ سەردار يېتىپ كەلدى. قارىسا، يەنە ناغرا ـ سۇنايلار چېلىنىپ تۇرۇپتۇ. ھوشۇر بەگنىڭ غەزىپى كېلىپ قىلىچىنى قولىغا ئېلىپ، تويغا كەلگەنلەرنى سۇرۇپ قوغلىدى. كىشىلەر قورقۇپ ھەر تەرەپكە قېچىشتى. ھوشۇر بەگ بارغان پېتى نادىر بەگ ۋە ئايخان سەركەردىنى بوينىدىن باغلاپ ئەھمەد بەگنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ئەھمەد بەگنىڭ غەزىپى كېلىپ، قازىغا دېدىلەركىم:

ـــ ئەي قازى، سەن بۇ ئىشقا شەرىئەت ھۆكمى بىلەن پەتىۋا بەرگىن. مەن تىرىك تۇرۇپ، شۇنداق قىلىشقا بولامدۇ؟

قازى گەدىنىنى قاشلاپ:

ـــ ئەگەر مەزلۇمەنىڭ كۇيۈسى غايىب بولۇپ سەككىز يىلغىچە خەۋىرى چىقمىسا، ئەرگە تەگمىكى دۇرۇستۇر. ئەگەر سەككىز يىل تېخى توشماي تۇرۇپ ئەرگە تەگسە دۇرۇس بولمايدۇ. مۇبادا ئول ئەرنىڭ ئۆلگەن خەۋىرى بولسا، ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئىككى ئەر شەرىئەت ئالدىدا ئىسپات قىلسا ئاندا ھەم دۇرۇس بولۇر، ـــ دېدى.

ئاندىن نادىر بەگ بىلەن ئايخاننى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۇرۇشكە پەتىۋا چىقىرىلدى.

ئەھمەد بەگ نادىر بەگ بىلەن ئايخانغا بىرمۇنچە سىياسەتلەر قىلغاندىن كېيىن، ئۇلار باغلىنىپ، بېلىگىچە كۆمۈپ تاشلاندى. شەھەر خەلقى ئۇلارغا مالامەت قىلغىلى تۇردى. ئۇلار ئىزا ـ ئاھانەت ئىچىدە زار ـ زار يىغلاشقا باشلىدى. ھەركىم ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتسە تاش ـ چالما ئېتىپ ئۆتتى. ھەتتا بەزىلىرى ئۇلارنىڭ باشلىرىغا تېپىپ ئۆتتى.

نادىر بەگ بىلەن ئايخان خالايىقنىڭ بۇ غەزىپىگە، قىلغان ئاھانەتلىرىگە چىدىيالماي زار ـ زار يىغلاشقا باشلىدى.

يۈسۈپ بەگنىڭ ئۇلارغا رەھمى كېلىپ، ئايخانىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ئەسلەپ، ئەھمەد بەگدىن ئۇلارنىڭ گۇناھىنى تىلەپ، ئەھمەد بەگكە خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بەندە تەدبىر قىلۇر، تەقدىر دۇر ئەزەل،
سەن ئۆلتۇرسەڭ ھېچ ئىش كەلمەس قولىدىن،
سەن بۇلارنى، ئىنىم، ئازاد ئەيلىگىل.
غاپىل بولۇپ ئېزىقىپتۇر يولىدىن،
تا ئۆلگۈنچە بۇلار ساڭا خىزمەتكار،
يەرگە كۆمدۈڭ قاق ئوتتۇرا بېلىدىن،
سەن بۇلارنى، ئىنىم، ئازاد ئەيلىگىل.
سەن بۇلارنى، ئىنىم، ئازاد ئەيلىگىل.

مەنمەنلىكتىن كىشى قالۇر بالاده،
يىغلىماقتىن باشقا ئۇنىڭ ئىشى يوق،
كەم بولغانلار ئاخىر بولۇر زىياده،
ئارىغا چۈشكۈدەك ھېچ تەڭتۇشى يوق،
ياخشىلىق قىل، ئېتىڭ قالسۇن دۇنياده،
ئۆلۈپ كەتسە سورايدىغان كىشى يوق،
چوڭلار سۆزى شۇلدۇر، ئازاد ئەيلىگىل.
سەن بۇلارنى، ئىنىم، ئازاد ئەيلىگىل.

يامانلىقتا ياخشىلىق قىلماق قەرزدۇر،
ئۇلۇغلارغا ئىززەت قىلماق پەرزدۇر،
ئەھمەد خانىم مەندىن سىزگە ئەرزدۇر،
سەن بۇلارنى، ئىنىم، ئازاد ئەيلىگىل.

يەرگە ئۇرما يۈسۈپ ئاكاڭ سۆزىنى،
تولا ئەمدى تەلمۈرتمىگىن كۆزىنى،
قوبۇل قىلغىن يۈسۈپ ئاكاڭ سۆزىنى،
سەن بۇلارنى، ئىنىم، ئازاد ئەيلىگىل.

يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگنى تولا تەڭلىككە سالغاندىن كېيىن ئاكىسىغا يۈز كېلەلمەي بۇ ئىككىيلەنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ، نادىر بەگ بىلەن ئايخانىنىڭ پۈت ـ قوللىرىدىن زەنجىر ـ كىشەنلەرنى ئېلىپ تاشلاپ، ئازاد قىلىپ قويۇپ بەردى. ئاندىن كېيىن گۈلخەدىچە ئايمىنى يېڭىۋاشتىن ئەھمەد بەگكە تەي قىلىپ ئېلىپ بەردى.

كېيىن يۇرت باشلىقلىرى ئارىغا چۈشۈپ بۇلارنى كېلىشتۈرۈپ، قالدىرغاچ خان ئايمىنى ئايخان سەركەردىگە تەي قىلىپ بەردى. ئۇلار مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتتى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ هوشۇربەگدىن قېيناتىسى ئېرئەلىخاننى سورىدى. هوشۇر بەگ دېدىلەركىم:

ـــ تۆرەم هەزرەتلىرىنى ئۆلدى دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ، پادىشاهلىقنى تاشلاپ، يەتتە يىلدىن بېرى سىلەرنىڭ دەردى ـ پىراقىڭلاردا تولا يىغلاپ كۆزلىرى كۆرمەس بولۇپ «چىنقا» دېگەن غارنى ماكان قىلىپ، خالايىققا كۆرۈنمەي، تەركىدۇنيا بولۇپ ياتىدۇ.

يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ زار ـ زار يىغلاپ:

ـــ ئۇنداق بولسا، سىز مېنى شۇ غارغا باشلاپ بېرىڭ، ـــ دېدى.

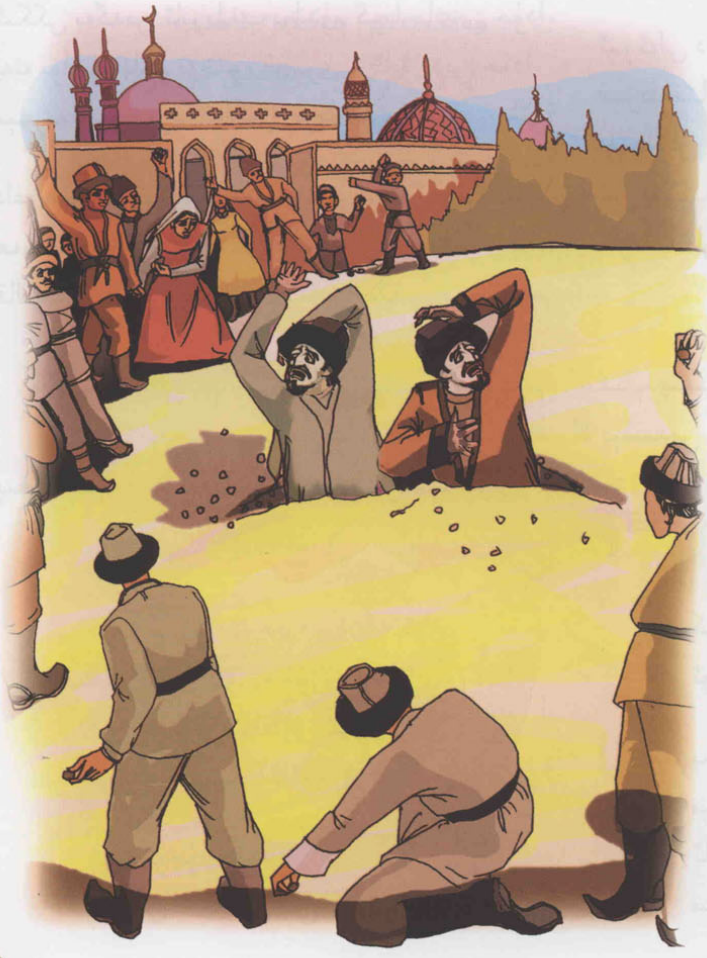

هوشۇر بەگ يۈسۈپ بەگنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، ئۇنى غارغا ئېلىپ باردى ۋە غار ئالدىدا ئاتىنى تۇتۇپ تۇردى. يۈسۈپ بەگ غارغا كىرىپ قارىسا، ئېرئەلىخان يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ، يىغلاپ ئىبادەت قىلىۋېتىپتۇ.

يۈسۈپ بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئېرئەلىخانغا سالام بەردى. ئېرئەلىخان سالامنى ئېلىپ ئېلىپ، كىملىكىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى. يۈسۈپ بەگ ئۆزىنى تونۇتماق ئۈچۈن دەردى ـ پىغان بىلەن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

غەپلەت بىلەن بەندە بولدۇم مەن ياۋغا،
مەنمەنلىكتىن قالدىم تۇرلۇك بالاغا،
كېچە ـ كۈندۈز ناله قىلدىم خۇداغا،
زاتى پاكىڭغا ئۆزۈمنى رەھنەما تۇتتۇم.

زىندان ئىچىده زار يىغلىدىم شام ـ سەبا،
چىلتەنلەر بىزگە قىلدى كۆپ دۇئا،
ئىزلىرىڭىز بولدى كۆزگە تۇتىيا،
باشىمنى يولۇڭغا خاكىپا تۇتتۇم.

يۈسۈپ بەگ دەر: مەن ھەم بولدۇم سەرگەردان،
ئەھمەد بەگدۇر ھەمدەمىم، ماكانىم زىندان،
مەنمەنلىكتىن ئاخىر بولدۇم پۇشايمان،
بوۋاي قەمبەرنى زىنداندا پىشۋا تۇتتۇم.

ئەلغەرەز، ئىبرئەلىخان يۈسۈپ بەگ ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي: «يۇرتىمگە ئوت قويغان كىمسەن، بالام؟ !» دەپ، خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مەن غېرىبى ناتاۋاننى ئىزدىگەن كىمسەن، بالام؟
ئىلتىپات ئەيلەپ قېشىمدا سۆزلىگەن كىمسەن، بالام؟
ناله ئەيلەپ، جانۇ جىسمىم داغلىغان كىمسەن، بالام؟
كونا دەردۇ كۈلپىتىمنى قوزغىغان كىمسەن، بالام؟
ئۇشبۇ ھالىمنى كۆرۈپ قان يىغلىغان كىمسەن، بالام؟

چۈن سەدەپتەك ئايرىلىپ مەن گۆھىرى كاندىن جۇدا،
بۇلبۇلى شورىدىدەك بولدۇم گۈلىستاندىن جۇدا،
ئىككى بەگدىن ئايرىلىپ بولدۇم گويا جاندىن جۇدا،
يەنە بولدۇم تاجۇ تەختۇ، قەسرى ـ ئايۋاندىن جۇدا،
مېھرىبانلىق بىرلە كەلگەن، يوقلىغان كىمسەن، بالام؟

داغۇ ھىجران بىرلە قالدىم، يوق مېنىڭ ھېچ تاقىتىم،
ھەمدەمىم ھەم مۇنىسىم، قايغۇ ـ پالاكەت ئۈلپىتىم،
قالمىدى دەرمان تېنىمدە، كەتتى بەلدىن قۇۋۋىتىم،
رەھمى كەلگەي ھەركىشىنىڭ كۆرسە ئۇشبۇ قىسمىتىم،
ئۆرتىنىپ تۇرغان يۈرەكنى قوزغىغان كىمسەن، بالام؟

ئىككى شۇڭقارىم كېتىپ، سۇندى قاناتىم قايرىلىپ،
بۇ جاھان بولدى قاراڭغۇ، كۆز نۇرۇمدىن ئايرىلىپ،
ناگەھان غەم لايىغا پاتتى ئاياغىم تېرىلىپ،
زەپىران بولدى چىرايىم بۇ ئەلەمدىن سارغىيىپ،
مەن كەبى ئۇفتادەنى[41] ھەم يوقلىغان كىمسەن، بالام؟

ئىبرئەلى دەر: شاھ ئىدىم، ئاخىر گادا بولدۇم بۇگۈن،
قېرىلىقتا دەرد ـ ئەلەمگە مۇپتىلا بولدۇم بۇگۈن،
بۇ جاھان ئايۋانىدا ماتەمسەرا بولدۇم بۇگۈن،
ئول يۈسۈپ ـ ئەھمەد بېگىمدىن مەن جۇدا بولدۇم بۇگۈن،
غاردا ياتقان بىناۋانى يوقلىغان كىمسەن، بالام؟

ئىبرئەلىخان بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ چۈشتى.
يۈسۈپ بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئىبرئەلىخانىنىڭ بېشىدىن يۆلەپ تۇرۇپ، تاقەتلىرى قالمايى، دەرد ـ پىغان بىلەن خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

كېچە ـ كۈندۈز دەرد چەككەنگە،
ھەق ئۆزى داۋا يەتكۈزۈر.
كۆزلىرىدىن ئاققان ياشىگە،
ئول ئىگەم شىپا يەتكۈزۈر.

ھەق ئۇچۇن يۈرەك داغلىسا،
سىدقى[42] بىلەن بەل باغلىسا،
كۆڭلىدە ئىخلاس ساقلىسا،
ئول بەندىگە سەفا[43] يەتكۈزۈر.

بىھۇدە تۆكمە كۆز ياشىڭ،
مېنى كۆيدۈردى نالىشىڭ،
ئاچ كۆزۈڭنى، كۆتۈر باشىڭ،
مېھرى بىلەن ۋاپا يەتكۈزۈر.

يۈرەكتىكىدىن كېتەر داغىڭ،
ئوغلۇڭ كەلدى يۈسۈپ دېگەن،

يانارلەر ئەمدى چىراغىڭ،
بەندە بولۇپ مىسىرغا كەتكەن،

خۇش ئەيلىگىن دىماغىڭ،
باشىڭ ئۆزرە كېيىپ تۇرغان،

ئۆمرۈڭگە سەپا يەتكۈزۈر.
دوست رەھنەما[44] يەتكۈزۈر.

كەلدىلەر ئىككى ئوغلانىڭ،
يەتتە يىلدۇر تارتتىم جاپا،

ئاچىلۇر ئەمدى ئاسمانىڭ،
بۇ قىسمەتكە بولدۇم رىزا،

كەتتى باشىڭدىن تۇمانىڭ،
يۈسۈپ بەگ بىل، مېنى، ئاتا،

زوق بىلەن سەپا يەتكۈزۈر.
مەقسەتكە خۇدا يەتكۈزۈر.

ئىبرئەلىخان يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ «كەل، بالام!» دەپ قولىنى ئۇزاتتى. يۈسۈپ بەگ ئۆزىنى ئاتىسىنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى. ئىبرئەلىخاننىڭ كۆزلىرى يورۇپ، شادىمان بولدى. يۈسۈپ بەگنىڭ كۆڭلى خۇش بولۇپ، ئۆز بېشىغا كەلگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر - بىر بايان قىلىپ، خۇن - جىگەر-دىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

يۈسۈپ بەگ:
شۈكرى ھەقنىڭ دەرگاھىدا،
رەھىم ئەيلىدى ئول خۇدايىم،

ئادالەتلىك شاھنى كۆردۈم.
پىرلار بولدى پۈشتىپاناھىم،

پىراقىدا قانلار يىغلاپ،
ھەققە يەتتى چەككەن ئاھىم،

مېھرىبان ئاتامنى كۆردۈم.
يۈسۈپ - ئەھمەد شاھنى كۆردۈم.

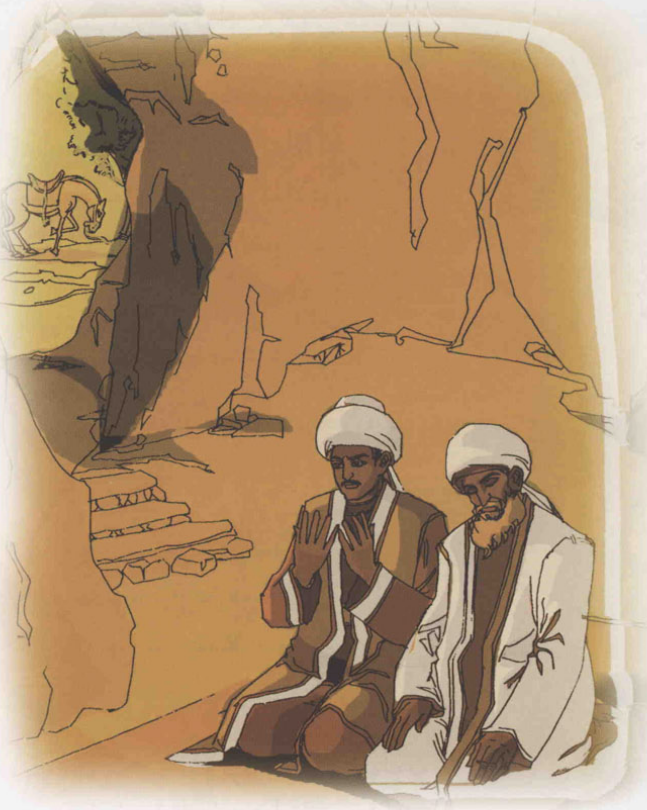

ئول خۇدادىن كەلدى رەھمەت،

مۇشكۈلۈم بولدى كۈپايەت،

قايتا تىكلەندى ئىمارەت،

ئىبرئەلىخان شاھنى كۆردۈم.

ئىبرئەلىخان:
يەتتە يىللار تىنماي يىغلاپ،
سەككىز يىلدا ئىگەم يوقلاپ،
ياقۇپ ئوخشاش قانلار يىغلاپ،
يۈسۈپ - زىلەيخانى كۆردۈم.

تېپىلدى كۆڭلۈم مەتلۇبى،
ياندى بەختىمنىڭ چىراغى،
كۆتۈرۈلدى ھىجران داغى،
ئەزىز ئوغلۇمنى مەن كۆردۈم.

يەتتە يىللار بولدۇم ھەيران،
باغرىم بىريان، كۆزۈم گىريان،
ئىمارەتلەر بولدى ۋەيران،
ئۇلۇغ سۇلتانىمنى كۆردۈم.

ئەلىخان دەر: غەمگۇزارىم،
ئاچىلدى ئەمدى گۈلزارىم،
روشەن بولدى كۆز غۇبارىم،
قايتىۋاشتىن دۇنيانى كۆردۈم.

ئىرئەلىخان بىلەن يۈسۈپ بەگ تاغدىن بىللە چۈشۈپ، ئۆرگەنچ شەھىرىگە كىردىلەر. ئىرئەلىخان ئۆزىنىڭ تەختىنى يۈسۈپ بەگكە بېرىپ، خانلىق ئىشلىرىنى تاپشۇردى. ئەھمەد بەگ ۋەزىر بولدى. ھەر-قايسى جايلاردىكى بەگلەر تارتۇقلارنى ئەكىلىپ يۈسۈپ بەگنى مۇبارەكلەشتى.

يۈسۈپ بەگ تەختكە ئولتۇرغاندىن كېيىن، بىر كۈنى ئىرئەلىخانغا:

— ئى ئاتا، ئەمدى مىسرغا لەشكەر تارتىپ بېرىپ بوۋاي قەمبەرنى زىنداندىن قۇتقۇزۇۋالمىسام، ئول بىچارە ئاجىزلىشىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ، — دېدى. ئىرئەلىخان ئىجازەت بەردى.

يۈسۈپ بەگ قىرىق مىڭ لەشكەرنى جەم قىلىپ، يىگىتلىرىنى توپلاپ، مىسىر شەھىرىگە يۈرۈش قىلماقچى بولدى. ئاندىن مىرزىلارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۆز تەۋەسىدىكى ئۇچ يۈز ئاتمىش شەھەر بەگ-لىرىگە نامە يازدۇرۇپ، بۇ نامىلەرنى ئۇچ يۈز ئاتمىش ياساۋۇلدىن ئەۋەتمەك بولۇپ، ئۇلارغا بۇ سۆزلەرنى ئېيىتتى:

نەزم

بىزدىن سالام، بېرىپ ئېيتىڭ،
ئادالەتلىك سۇلتان كەلسۇن.
ياساۋۇللار بېرىپ قايتىڭ،
شېرىن سۆزلۈك ئارسلان كەلسۇن.

قېرىنداشلار كۆڭۈل شادى،
بۇ نامەمنى ئالسۇن يادى،
يۇلتۇز بوۋامنىڭ ئەۋلادى،
ئاكام يۇنۇس سۇلتان كەلسۇن.

ئۇستازلاردىن تەلىم ئالغان،
ياۋغا تۇرلۇك شورىش سالغان،
گۆر ئوغلىدەك ئەر ئاتالغان،
سەنئان ئوغلى چاقان كەلسۇن.

مۇندىن نېرىدۇر ماكانى،
ئىشتىپ، تۇرمىسۇن بىر زامانى،
كۇللى قازاقنىڭ سۇلتانى،
بۇركۇت سۇلتان — پالۋان كەلسۇن.

بىر - بىرىگە تۇش - تۇش بولۇپ،
خۇرۇج قىلسۇن دىلخۇش بولۇپ،
تۇركمەن ئېلىگە باش بولۇپ،
تىكە بەگ سۇلتان زامان كەلسۇن.

مەيدان ئىچرە قۇرۇپ چادىر،
ئات ئالدىغا سېلىپ شاتىر[45]،
لەشكەر تارتىپ بارچە باتۇر،
ئارسلان بىلەن ئاقمان كەلسۇن.

ھېچ قالمىسۇن كۇللى سىپاھ،
مىسىر بولسۇن ئەمدى جەڭگاھ،
يەمەن - يىسار بولسۇن ئاگاھ،
قارلۇق، قىپچاق تامام كەلسۇن.

خەۋەر بارسا بۇگۇن مۇندىن،
لەشكەر كېلۇر بەلكى ئاندىن،
ئەرەب، ئەجەم ھەم يۇنانىدىن،
ئون ئىككى مىڭ نامدار كەلسۇن.

ھەق يولىنى ئاچە - ئاچە،
مەنزىل بولسۇن كۆچە - كۆچە،
ھېچ قالمىسۇن ئاخۇن، غوجە،
شام ھاكىمى قالماي كەلسۇن.

رۇم ھەم باغداد، پەرەڭستان،
كەشمىر، توبىت ھەم ھىندىستان،
توقسان ئىككى بەگ ـ بەگستان،
نامە بارغان ھامان كەلسۇن.

بەلخ شەھىرىگە بارسا خەۋەر،
ھىسار خەلقى قىلۇر سەپەر،
تاغلار بولۇر زىرۇ زەۋەر،
ئوتتۇز بىر لەك ئافغان كەلسۇن.

بەللىرىگە قىلىچ ئېسىپ،
قوشۇن تارتىپ، شەھەر ئېلىپ،
مىلىڭ ئۆكۈزگە توپ سۆرىتىپ،
بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

قەشقەر بىلەن موغۇلستان،
ياركەنت، خوتەن ھەم بەدەخشان،
شەۋكەت بىلەن شاھ ئابباسخان،
لەشكەر ئېلىپ راۋان كەلسۇن.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ ياساۋۇللىرىدىن شەھەر ـ شەھەرگە نامە ئەۋەتىپ، ئاندىن ئانىسى لەئلىخان ئايىمنىڭ قېشىغا كىرىپ ئىجازەت سورىدى. لەئلىخان ئايىم:

ـــ ئەي بالام، سىلەردىن ئايرىلغىلى سەككىز يىل بولدى دېگەندە بىزگە قوشۇلدۇڭ، سېنىڭ دەر ـ دىڭنى تولا تارتتىم، مۇشۇ دۆلىتىڭ ساڭا يەتمەسمۇ؟ ـــ دېدى.

يۈسۈپ بەگ دېدىكىم:

ـــ ئەي ئانا، دېگەنلىرىڭىز دۇرۇس، لېكىن بوۋاي قەمبەر دېگەن بىر ئۇلۇغ كىشى بىلەن زىنداندا

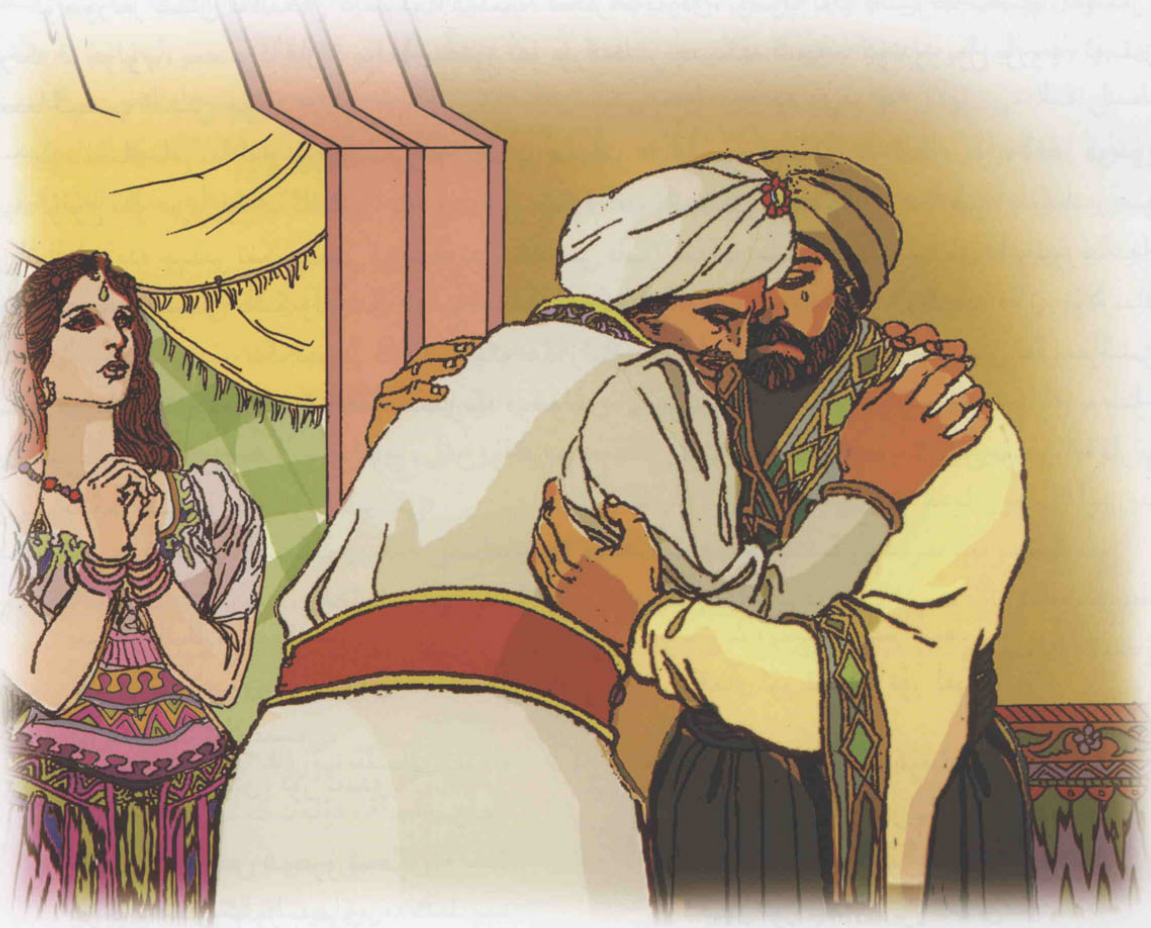

يەتتە يىل بىللە ياتقانىدۇق. ئول كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، زىنداندىن قۇتقۇزۇۋالساق ياخشى بولۇر ئىدى.

لەئلىخان ئايىم نائىلاج رازى بولۇپ، يۈسۈپ بەگكە قاراپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بېشىڭدىن ئۆرگۈلەي، بارغىن شۇڭقارىم،
خۇدادىن ئىمان ئالغان بالامسەن.
يۈرىكىم قۇۋۋىتى، چابۇكسەۋارىم،
ئەزەلدىن باتۇر ئاتالغان بالامسەن.

ئۇرۇش مەيدانىدا رۇستەم سۈپەتلىك،
سېخىيلىق بابىدا ھاتەم سۈپەتلىك،
يولۋاستەك كۈچلۈك، ئۆزۈڭ ھەيۋەتلىك،
ئۇلۇغلارنىڭ تەلىمىن ئالغان بالامسەن.

يارانلارغا دائىم زىكرى ـ سۆھبەتلىك،
دۈشمەنلەرگە قاتتىق سىياسەتلىك،
دوستلىرىڭغا ۋاپادار، مۇرۇۋۋەتلىك،
پىرلەر سۆھبىتىدە تۇرغان بالامسەن.

قىلغان ئىشىڭ دائىم ئەمەل ھەم ئەدەپ،
خۇدايىم يەتكۈزۈر، قىلساڭ ھەر تەلەپ،
ياخشى سۈپەتلەر سەندە كۆپ ئەجەب،
ئۇلۇغلارنىڭ دۇئاسىن ئالغان بالامسەن.

قايدا بارساڭ پىرلار ساڭا يار بولسۇن،
دۈشمەنلىرىڭ ئاياغ ئاستىڭدا خار بولسۇن،
باشىڭدا دۆلىتىڭ بىشۇمار بولسۇن،
ئاناڭ لەئلى ھالىنى بىلگەن بالامسەن.

بۇ سۆزلەر بىلەن لەئلىخان ئايىم دۇئا قىلىپ، ئىجازەت بەردى. يۈسۈپ بەگ ئاتلىرىغا مىنىپ، لەشكەرلىرىگە قوشۇلۇپ، مىسىرغا قاراپ يولغا چىقتى. شۇ يۈرگەنلىرىچە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، ئەسقەر تېغىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى.

بۇ تاغنىڭ باغرىدا ئۈچ يۈز ئاتمىش دارا بولۇپ، ھەربىر دارادا بىردىن بۇلاق بار ئىدى. بۇ بۇلاقلار قوشۇلۇپ، ئۇلۇغ بىر دەريا بولۇپ ئاقاتتى. بۇ دەريا «كۆرەگان» دەپ ئاتىلاتتى. يۈسۈپ بەگ ـ ئەھمەد بەگلەر شۇ دەريانىڭ لېۋىدە چېدىر تىكىپ بىر كېچە قوندى. ئەتىسى ناماز بامدات بىلەن يولغا چىقاي دەپ تۇرغاندا، يىراقتىن نۇرغۇنلىغان لەشكەرلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. يۈسۈپ بەگ ھوشۇر بەگ سەردارنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. ھوشۇر بەگ بېرىپ قارىسا، تىكە بەگ زامان يەتتە لەك لەشكەر بىلەن تۈركمەن بەگلىرىنى باشلاپ كەپتۇ. بۇلار يۈسۈپ بەگنىڭ لەشكىرىگە قوشۇلدى. يۈسۈپ بەگ ناھايىتى خۇش بولۇپ، كاناي ـ سۇناي، ناغرىلارنى چالدۇرۇپ، زور قوشۇن بىلەن بۇ ئەزىم دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلاندى. ئاندىن بۇ دەرياغا قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بىر خۇدانىڭ مەخلۇقىسەن،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.
دەريالارنىڭ ئۇلۇغىسەن،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

ئېقىپ بارۇرسەن شەھرۇ شەھرى،
بارچە سەندىن ئالۇر بەھرى،
بىز بارۇرمىز مىسىر شەھرى،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

يول بەرگىن بىزگە كۇشادە،
سەللىرىڭنى قىلما زىيادە،
بارغان يېرىڭ بولسۇن ئابادە،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

يۈسۈپ بەگ دەر: ئەزىم دەريا، ئاۋازىڭ تولسۇن ئالەم ئارا،
تەلىپىمنى قىلغىن ئادا، ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر دەريانىڭ تېيىزراق يېرىدىن سۇ كېچىپ، لەشكەرلەرنى باشلاپ تىنچ ـ ئامان ئۆتۈشتى. شۇ يۈرگەنلىرىچە يول يۈرۈپ كۆكچى ئەييارنى ئۆلتۈرگەن يەرگە كەلدى، قارىسا، دۈشمەنلەرنىڭ جەسەتلىرى چىرىپ كېتىپتۇ، قاغا ـ قۇزغۇنلار ئولىشىپتۇ. لەشكەرلەر بۇ ئۆلۈكلەرنى سورىدى.

يۈسۈپ بەگ كۆكچى ئەييار ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن بولغان جەڭنى بايان قىلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

ئارقىمىزدىن يەتتى كۆكچى، سايلار تولدى لىق ئۆلۈككە،
بىزلەر چاپتۇق ئات ئۈستىدە. ئاھۇ زارى يەتتى كۆككە،
دۈشمەن قالدى قان يىغلىشىپ، تىرىكلىرى چۈشتى تۆلەككە[46]،
غەمگە پېتىپ داد ئۈستىگە. ئەجدەر بىلەن شىر ئۈستىگە.

قوغلاپ كەلدى تىنماي كۆكچى، يۈسۈپ ـ ئەھمەد ئىككى سۇلتان،
ئادەم يىغىپ يەتتە يۈزچە، ھەق يولىدا جانلار قۇربان،
قىرغىن بولدى ئاخىرغىچە، مۈشكۈلىمىز بولدى ئاسان،
ياغدى يامغۇر قار ئۈستىگە. باز كەلدۇق خۇنخار ئۈستىگە.

ئۇلار بۇ يەرلەردىن ئۆتۈپ شۇ يۈرگەنلىرىچە ئالتە ئاي بولدى دېگەندە ھەزرەت تېغىغا يېتىپ كەلدى. بۇ تاغنىڭ باغرىدا بىر سۈزۈك بۇلاق بار ئىدى. بۇ بۇلاقنىڭ ئايىغى قوشۇلۇپ بىر ئەزىم دەريانى ھاسىل قىلاتتى. ئۇلار شۇ يەردە قوندى. ئەتىسى ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا، يەنە يىراقتىن نۇرغۇن لەشكەرلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ھوشۇر بەگ سەردار ئەۋەتىپ خەۋەر ئالغۇدەك بولسا، ئوتتۇز بىر لەك ئافغان لەشكەرلىرى يېتىپ كەپتۇ. بۇلارمۇ يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ لەشكەرلىرىگە قوشۇلدى.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە يولغا چىقىشقا ھازىرلىنىۋاتقاندا، يىراقتىن نۇرغۇن ئاتلارنىڭ تىۋىشى ئاڭلاندى، ئاندىن نۇرغۇن لەشكەرلەرنىڭ سېپى كۆرۈندى. قارىغۇدەك بولسا، ئىسپاھاندىن بوز ئوغلانخان ئەلىلىك مىڭ لەشكەرنى باشلاپ يېتىپ كەپتۇ. بۇلارمۇ كېلىپ يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنىڭ قوشۇنىغا قوشۇلدى. بوز ئوغلانخان يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر ئىنتايىن خۇرسەن بولدى. بوز ئوغلانخان يۈسۈپ بەگكە قاراپ:

ـــ بالىلىرىم، بىرىنچى قېتىم نەسىھەت قىلسام ئىسپاھاندىن چىقىپ كەتتىڭلار، ئىككىنچى قېتىم نەسىھەت قىلسام، مىرزا ئەھمەدنى ئۆلتۈرمەي دۈشمەنلەرگە تۇتقۇن بولدۇڭلار، يەنە بىر نەسىھەت قىلاي، قۇلىقىڭلاردا مەھكەم تۇتۇپ، سۆزۈمگە ئەمەل قىلىڭلار، ـــ دەپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

قۇلاق سېلىپ ئىشىتىڭ، ئىككى سۇلتانىم، ياخشى بولساڭ سۆزۈڭ ئۆتەر تاشتىن،
ئۆزۈڭدىن تۆۋەننى ئەيلىگىل مەنزۇر. يامان بولساڭ، دۆلەت كېتۇر باشتىن،
تەسەددۇقدۇر سىزگە بۇ جىسمۇ جانىم، ئىبرەت ئالغىن سەن دەرەختىن ـ ياغاچتىن،
مەنمەنلىكنىڭ ئىشى ئاخىر ئەلەمدۇر. مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بېشى خەم بولۇر.

ئۆز خەلقىڭنىڭ ئىشىن قىلغىن ئەندىشە،
ئاجىزلارغا قىلغىن ياخشىلىق پىشە،
خۇدايىمنى ياد قىلىپ، يىغلا ھەممىگە،
كۆز يېشىڭنىڭ ھەر قەترىسى ياقۇتتۇر.

بوز ئوغلانىنىڭ ساڭا شۇدۇر سوئالى،
غازات قىلماق ئېرۇر مەردنىڭ خىيالى،
يېتىپ كەلدى دۇشمەنلەرنىڭ زاۋالى،
قۇدرىتىڭدىن كۇللى ئىشلار مەۋجۇتتۇر.

يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر بوز ئوغلانخاندىن بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ، بۇرۇنقى ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلىپ:

— ئەي ئاتا، پەرمانىڭىزغا بويسۇنمىز، ئەمدى ئىختىيار سىزدە بولسۇن، — دېدى.

بوز ئوغلانخان:

— ئۇنداق بولسا، قاراۋۇل ئەۋەتكىلار، گۈزەلشاھنىڭ شەھرىگە بىر ئايلىق يول قالدى، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ ماقۇل بولۇپ، پالۋان يىگىتلەردىن ئۈچ يۈز ئاتمىشنى ئايرىپ، ھوشۇر بەگ سەردارنى بۇلارغا باش قىلىپ، ئىرولغا ماڭدۇردى.

ئۇلار ئون بەش كۈن يول يۈرۈپ بىر تاغقا يېتىپ كەلدى. بۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ كۆردىلەر - كىم، يىراقتىن نۇرغۇن دۇشمەنلەر توپلىرىنى سۆرەپ كېلىۋېتىپتۇ. ھوشۇر بەگ سەردار:

— دۇشمەن ئۈستىگە ئات قويايلى، — دېدى.

يىگىتلەر ئېيتتىكى:

— ئارقىمىزدىن بەگلىرىمىزنىڭ تۇغ - ئەلەملىرىنى كۆرۈپ، ئاندىن ئات سالايلى.

ھوشۇر بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، يىگىتلەرگە مەردانىلىك تىلەپ، بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

نەزم

مەرد بولۇڭلار، يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلىرى،
يەتمىدىمۇ سىلەرگە بەگلەرنىڭ پۇلى،
كەلدى بۇگۈن جاندىن كېچەر كۈن ئەمدى.
تۇغ بىدۇنى ئولجا قىلۇر كۈن ئەمدى.
شاھمەردان ھىممەت بەرسۇن سىزلەرگە،
ياشىرۇر جەڭلەردە يىگىتلەر جانى،
دۇشمەندىن ئۆچ ئالىدىغان كۈن ئەمدى.
تۆكۈلىدۇ يەر ئۈستىگە دۇشمەنلەر قانى،
باھار بولسا ئاچىلۇر باغلارنىڭ گۈلى،
قورقماڭلار «كۆپ ئىكەن» دەپ دۇشمەننىڭ سانى،
جەڭ كۈنلىرى ئاچىلۇر مەردلەرنىڭ يولى،
ئەجەل يەتسە شېھىت بولۇر كۈن ئەمدى.

يىگىتلەر ھوشۇر بەگ سەردارنىڭ بۇ سۆزىدىن خىجىل بولۇپ تۇرار ئىدى. خالدارخان سەردارنىڭ تۆلەك باتۇر دېگەن بىر يىگىتى ھوشۇر بەگنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن تىترەپ، ئەقلى ـ ھوشىنى يوقىتىپ، خالدارخانغا يالۋۇرۇپ، قورقۇنچتىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مەرد بولۇپ ئاتقا مىنمەيمەن،
چاپاي دېسەم ئېتىم ئاغرىق،
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
خۇدا ساقلىسۇن جانىمنى،
لازىم تۇتقان ئۆيۈم قالدى،
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
ئاق سۇت بەرگەن ئانام قالدى،
مەن تۇزەتتىم ئىش خامىمنى،
جاندىن ئەزىز بالام قالدى،
چاغلىمىدىم تۇراشىمنى،
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
تاپشۇراي مىنگەن ئاتىمنى،
زىمىستاندۇر مېنىڭ يازىم،
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
ئىشتىكىن ئەمدى ئاۋازىم،
ئىچىم ئاغرىدى شېرىن جانغا،
ئەي خالدارخان شەھبازىم،
تويدۇم بۇگۈن مىنگەن ئاتقا،
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
بۇلغانمايمەن قىزىل قانغا،
ئىشىت تۆلەكنىڭ ئەرز ـ ھالىنى،
ئەمدى مەن نۆكەر بولمايمەن.
دۇشمەن تۆكەر بۇ قانىمنى،
بىر ئات بەردىڭ ساماندىن سېرىق،
خۇدا ساقلىسۇن جانىمنى،
بوغۇز بەردىڭ پاتمان تېرىق،
قوي، ئەمدى نۆكەر بولمايمەن.

خالدارخان تۆلەكتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، غەزەپتىن پۈتۈن بەدەنلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ تۆلەككە قاراپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

قىزىلگۈلۈڭ سولدۇرايمۇ،
مەن ھەم ساڭا سەردار بولۇپ،
پەيمانىڭنى تولدۇرايمۇ؟
دەرھال سېنى ئۆلتۈرەيمۇ؟

بىز يەتتە ئاي سەپەر قىلساق،
ئۆرگەنچتىن مىسرغا بارساق،
سەن لەنەتكار بولدۇڭ قاچماق،
قۇلاق ـ بۇرنۇڭ كەستۇرەيمۇ؟

باشىڭنى تەندىن جۇدا قىلاي،
ئات ـ تونۇڭنى تالان قىلاي،
سەن بەدرەكنى مەن ئۆلتۈرەي،
قېنىڭنى يەرگە ئاقتۇرايمۇ؟

بۇ ئادەملەر يوقمۇ سەنچە،
ئۇياتمامسەن، قورقاق غالچە،
مىڭ تىللانى ئالدىڭ شۇنچە،
ئەمدى سېنى ئۆلتۈرەيمۇ؟

بۇ يەر بولسا جەڭ مەيدانى،
تىترىگەيمۇ يىگىت جانى،
جاننى جانغا بېرەر كۈنى،
تېنىڭ يەرگە كۆمدۈرەيمۇ؟

چىقارما ئەمدى ئۇنۇڭنى،
كىم ئالۇر مەندىن خۇنۇڭنى،
سۇغۇرۇپ كېلىپ تىلىڭنى،
سىنە باغرىڭ تىلدۇرايمۇ؟

قويدى سېنى كىم بۇ ئىشقا،
مەھەل يوقتۇر گەپ سوراشقا،
خالدارخان كىرەر ئۇرۇشقا،
تېنىڭنى ئىتقا يېدۈرەيمۇ؟

ئەلقىسسە، تۆلەك باتۇر خالدارخاندىن بۇ سۆزنى ئىشتىپ، شېرىن جان ۋەھىمىسىدىن نېمە دېيىشنى بىلمەي، كۆزلىرىنى ئالاق ـ جالاق قىلىپ، خالدارخانغا يالۋۇرۇپ، ئۇنىڭ غەزىپىنى يانداۇرۇپ، ئۆزرە ئېيتىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مېنىڭ قىلغان سۆزلىرىمگە غەم يېمە،
راستى شۇلدۇر، بىلگىن ئەمدى، خالدارخان.
كۆزلىرىمدىن ئاققان ياشنى ياش دېمە،
قەھ ـ قەھ ئۇرۇپ كۈلگىن ئەمدى، خالدارخان.

غەيرەتسىزلەر مەندىن ئىبرەت ئالسۇن دەپ،
كەم هىممەتلەر ئارا يولدا قالسۇن دەپ،
بەگ، يىگىتلەر بۇ سۆزۈمگە كۈلسۇن دەپ،
شوخلۇق قىلدىم ئالتە ئېغىز، خالدارخان.

ئۆزۈم يەككە دۈشمەنلەرگە ئات قويماي،
دۈشمەنلەرنىڭ يۈرىكىگە تىغ سالماي،
تاماشانى كۆرۈڭ شۇنداق جەڭ قىلماي،
مەندىن ئەمدى غەم قىلمىغىن، خالدارخان.

تۆلەك باتۇر بۇ سۆزنى قىلغاندىن كېيىن: «ئۇزەڭگە بېغىم بوشاپ كەتتى» دەپ ئاستا ئۆزىنى كەينىگە تارتقاندى، ئارقىسىدىن بىر يىگىت شوخلۇق قىلىپ، تۆلەك باتۇرنىڭ ئېتىغا قامچا ئۇردى. ئۇنىڭ ئېتى دۈشمەن تەرەپكە قاچتى. تۆلەك باتۇر قورقۇنچىدىن ئارقىسىغا قاراپ، جېنىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، ئاتنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ، يىگىتلەرگە يىغلاپ ـ يالۋۇرۇپ، مۇنداق ناله قىلدى:

نەزم

سىپاھ بولغان يارانلىرىم،
توسقىل، مېنىڭ بۇ ئاتىمنى.
قامىتىڭدىن مەن ئايلىناي،
توسقىل، يىگىتلەر، ئاتىمنى.

تۆكۈلمىسۇن قىزىل قانىم،
ۋەيران بولۇپ خانۇ مانىم،
ئامان قالسۇن ئەزىز جانىم،
توسقىل، يىگىتلەر، ئاتىمنى.

دوستلار مېنىڭ باردۇر ۋەھممم،
بەگلىرىم بۇ ئاتنى تۇتۇڭ،
دۇشمەن ئىچرە يوق ھەمدىمم،
يولدىن جىلاۋىن قايتۇرۇڭ،
نابۇت بولۇر شېرىن جېنىم،
تۆلەك جانىن قۇتقۇزۇڭ،
توسقىل، يىگىتلەر، ئاتمىنى.
توسقىل، يىگىتلەر، ئاتمىنى.

ئىچىم كۆيەر شېرىن جانغا،
بىزگە سەردار خالدار بېگىم،
تويدۇم بۇگۈن يېگەن نانغا،
ھەيۋىتىدىن تىترەر تېنىم،
بېشىم كەتتى مىنگەن ئاتقا،
قۇتۇلمىغاي ئەمدى جېنىم،
توسقىل، يىگىتلەر، ئاتمىنى.
توسقىل، يىگىتلەر، ئاتمىنى.

تۆلەك باتۇر يىغلىغان پېتى يىگىتلەردىن ئۆزاپ كەتتى. مىنگەن ئېتى چاپقىنچە ئۇنى دۇشمەن لەشكەرلىرى ئىچىگە ئەكىردى. تۆلەك باتۇر: «ۋاھ دەرىخا ! ئەمدى مەن ۋاقىتسىز ئۆلىدىغان بولدۇم، بىر ئىش قىلىپ جېنىمنى ساقلاپ قالسام ياخشى بولاتتى، نېمىلا بولمىسۇن، بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي» دەپ، قىلىچىنى سۇغۇرۇپ دۇشمەنگە ئېتىلدى.

دۇشمەنلەر بۇنى كۆرۈپ: «بۇ يىگىت ئاجايىپ باتۇر ئىكەن، بىزلەرگە يەككە ـ يېگانە ئات سالدى، ھەممىمىزنى قىرىپ تاشلايدىغان ئوخشايدۇ، بىردەم بولسىمۇ بىزگە جېنىمىز غەنىيمەت» دەپ ئۆز ـ لىرىنى دالدىغا ئالدى.

بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن خالدار بەگنىڭ يىگىتلىرى: «بىزمۇ تۆلەك باتۇردىن كەم ئەمەس» دېيىشىپ، ھوشۇر بەگ سەردار باشچىلىقىدا دۇشمەنگە بىراقلا ئات قويدى. ئۆلگەن دۇشمەننىڭ ھەددى ـ ھىسابىنى

بىلگىلى بولمايتتى. ھەربىر يىگىت ئون بەشتىن دۇشمەننى ئەسىر ئېلىپ، مەيداندىن چىقتى. ھوشۇر بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، يىگىتلەرگە مەدەت بېرىپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

قۇلاق سېلىپ ئەرزىم ئىشتىڭ، دۇشمەنلەرنىڭ ئويۇڭ كۆزىن،
شېرىن جاندىن كېچىڭ، بەگلەر. قايتىۋاشتىن چېپىڭ، بەگلەر.

ئارقىسىدىن ھەم ئات قويۇپ، قانلار بولسۇن دۇشمەن ياشى،
دۇشمەنلەرنى قىرىڭ، بەگلەر. زەھەر بولسۇن ئىچكەن ئاشى،

جەڭلەر قىلماق پەرزدۇر، بىلىڭ، يەكسان بولسۇن دۇشمەن باشى،
ئەل ۋە يۇرتنى يادقا ئېلىڭ، بەندە قىلىپ ئېلىڭ، بەگلەر.

غازات قىلىپ غازى بولۇڭ،
ئىززەت ـ ئابرۇي تېپىڭ، بەگلەر. مەيدان بولسۇن ھەم قىزىل قان،

ھەربىر يىگىت بىر پەھلىۋان،
قوبۇل قىلىڭ ئېيتقان سۆزۈم، دۇشمەنلەر تاپمىسۇن ئامان،
سارغايتۇرماڭ مېنىڭ يۈزۈم، ھايال قىلماي سۇرۇڭ، بەگلەر.

بۇ سۆز بىلەن يىگىتلەر دۇشمەن سېپىگە قاراپ قايتا ئات سالدىلەر. ئۆلگەنلەرنىڭ سانى ـ ھېسابى بولمىدى. بىرمۇنچە دۇشمەنلەر پاراكەندە بولۇپ، ھەر تەرەپكە قاچتى. بىرمۇنچىلىرى تۇتۇلدى. ياراغ ـ جابدۇقلىرى ۋە توپلىرى غەنىيمەت ئېلىندى. ئات، ئالتۇن ـ كۈمۈش، سەرپاي، نەرسە ـ كېرەكلەر ھەدى ـ ھېسابسىز كۆپ ئىدى.

يىگىتلەر جەڭ مەيداندىن قايتىپ چىقتى. ئولجا ئېلىنغان نەرسىلەرنى ئەكېلىپ، يۇسۇپ ـ ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئالدىغا قويدى. بارلىق لەشكەرلەر خالدارخانىنىڭ بۇ قىلغان ھىممەت ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتىدىلىرىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. ئاندىن خالدارخان بىلەن ھوشۇر بەگكە كىمخاب تون، ئالتۇن دەستار كىيدۇردى. ئاندىن يۇسۇپ بەگ تىكە بەگ زامانغا رۇخسەت بەردى.

تىكە بەگ زامان يۇسۇپ بەگلەر بىلەن خوشلىشىپ، يەتتە مىڭ يىگىتنى باشلاپ قاراۋۇللۇققا ئالدىن يۇرۇپ كەتتى. بۇلار كېچە ـ كۈندۈز يول يۇرۇپ، سەككىز كۈن بولدى دېگەندە يىراقتىن چاڭ ـ توزان پەيدا بولغانلىقىنى كۆردى. قارىسا، دۇشمەن ئوتتۇز تۇغ ـ ئەلەم بىلەن قوم ـ تۈپراقتەك چىقىپ كېلىۋاتىپتۇ. دۇشمەننىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ يىگىتلەر تىكە بەگ زامانغا:

ـــ ئەي تۆرەم، بىز يامان ۋاقىتتا كېلىپتۇرمىز، ـــ دېگەندى، بۇ سۆزنى ئاڭلىغان تىكە بەگ زامان:

ـــ ئەي يىگىتلەر، ئەمدى ئارقىمىزغا يانغىلى بولمايدۇ. جەڭ قىلغىنىمىز ئەۋزەل، ـــ دەپ، خۇن ـ جىگىر بىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مەرد يىگىتلەر، ئات قويۇڭلار مەيدانغا، بۇ دۇشمەنلەر بۇگۈن قالسۇن بالاغا،
سىپاھ بولۇپ قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس. ئۆلۈكلەرنى تولدۇرۇڭلار دالاغا،
جەڭگە كىرمەك لازىم بۇگۈن پالۋانغا، دۇشمەنلەرنىڭ قانىن تۆكۈڭ جىراغا،
يامۇ تارتىپ قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس. مەرد يىگىتلەر، قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

ېېخىل بەگلەر ساقلىيالماس يىگىتنى،
نامەرد باغۇەن ساقلىيالماس گۈلشەننى،
مەرد يىگىتلەر ئەگەر كۆرسە دۈشمەننى،
ئۇرۇش قىلۇر، ھەرگىز قاراپ تۇرالماس.

مېھنەتلەرگە قويماس ئۇلار ئىشىنى،
جەڭدە ئەسلا تۆكمەس كۆزنىڭ يېشىنى،
جەڭگە ئاتار نومۇس ئۇچۇن بېشىنى،
مەرد يىگىتكە قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

تىكە بەگ دەر: دۈشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈڭ،
قىلىچ ـ تىغنى كۆكرىكىدىن ئۆتكۈزۈڭ،
ئامان بەرمەي بۇگۈن قىرىپ تۈگىتىڭ،
سىپاھلارغا قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

يىگىتلەر تىكە بەگ زاماندىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، غەيرەتلىرى جۇش ئۇرۇپ، تۆت ئەتراپتىن نەرە تارتىپ دۈشمەنلەر بىلەن ئانداق جەڭ قىلدىلەركىم، دۈشمەنلەر قاچقىلى يەر تاپالماي قالدى. بۇ چاغدا ساپا بەگ ئاتلىق بىر پالۋان يىگىرمە مەڭ يىگىتى بىلەن كېلىپ قوشۇلدى. ئۇلار بىرلىكتە دۈشمەنلەرنى قوغلاپ يۇرۇپ ئەللىك مىڭنى دوزاخقا يوللىدىلەر، قالغان دۈشمەنلەر مىسىر شەھىرىگە قېچىپ كەتتىلەر.

بۇ بەگلەر ھېسابسىز ئولجىلارنى ئېلىپ، ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى ئالدىغا سېلىپ، يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنىڭ قېشىغا ئەكەلدى. يۇسۇپ بەگ ئەھمەد بەگلەر تىكە بەگ زامان ۋە ساپا بەگلەرنىڭ بىلەن تۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئېيلەپ، كۆپ ئىنئام بەردىلەر. ھەممەيلەن ئۇلارنىڭ باتۇرلۇقىغا قايىل بولدى.

يۇسۇپ بەگ:

ــ سىلەر بۇ سىپاھگەرچىلىكنى كىمدىن تەلىم ئالغان؟ ــ دەپ سورىدى. ساپا بەگ ئوغلى چاقان:

ــ بۇ سىپاھگەرچىلىكنى گۆرئوغلىدىن ئۆگەندىم، ــ دەپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئۇستازىمنى سىزگە بايان ئەيلىسەم،
نەزەركەردە گۆرگۇغلىدىن ئۆگەندىم.
پىراقىدا جانىنى قۇربان ئەيلىسەم،
سۇلتان ئوغلى تۆمۇرخاندىن ئۆگەندىم.

ئۇرۇش بولسا ئۆزى يالغۇز كىرەتتى،
غۇلغۇلىسى يەتتە كۆككە يېتەتتى،
ئاۋازىمۇ يەر ـ زېمىنگە كېتەتتى،
ھاۋاز ئوغلى ئارسلانخاندىن ئۆگەندىم.

دۇشمەن كۆرسە باشىنى تەندىن ئۈزەتتى،
بىدۇ مىنىپ كۇندە تاغنى كېزەتتى،
توپلار ئېتىپ دۇشمەن سېپىن بۇزاتتى،
خاسىيەتلىك خالدارخاندىن ئۆگەندىم.

نەۋجەۋان ھەم ئۆزى ئېردى پەھلىۋان،
ھۆسنى زىبا ئېردى ئۆزى خىرامان،
جانىنى قىلۇر ئېردىم يولىغا قۇربان،
قۇززات ئوغلى ئاۋازخاندىن ئۆگەندىم.

ساپا بەگ ھەم ۋاپا بەگ ھەم قۇندۇزخان،
ئالتۇن ساداق ئېسىپ، ئېتىن قوغلىغان،
ئەسقەر تاغدا چېدىرلارنى تىكتۇرگەن،
قۇززات ئوغلى سابۇرخاندىن ئۆگەندىم.

سەپەر قىلدى ئۇلار بارچە جاھاندىن،
قول يىغدىلەر بارچە پايدا ـ زىياندىن،
ئۇشبۇ سۆزلەر ساپا ئوغلى چاقاندىن،
ھېسابسىز جەڭ مەيداندىن ئۆگەندىم.

شۇنىڭدىن كېيىن يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر بوز ئوغلانخان باشلىق تامامى لەشكەرلەر بىلەن چېدىر ـ بارگاھلىرىنى يۇكلەپ يولغا راۋان بولدى. ئەڭ ئالدىدا ھوشۇر بەگ سەردار قىرىق مىڭ لەشكىرى بىلەن يۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تىكە بەگ زامان ئوتتۇز مىڭ لەشكەر بىلەن يۇردى. ئاندىن بەلخ پادىشاھى ئوتتۇز مىڭ ئافغان بىلەن يۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ساپا بەگ ئوغلى چاقان يىگىرمە مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن يۇردى. ئاندىن كېيىن، قازاق پادىشاھى ئەللىك مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن يۇردى. ئەڭ ئاخىردا خالدار خان قىرىق مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن يۇردى.

بۇلار كېچە ـ كۇندۇز يول يۇرۇپ سەككىزىنچى كۇنى شەھىرى مىسىرغا يەتتى، شەھەرنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا چۇشۇپ، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تىكتى، ئاندىن گۇزەلشاھنى قورقۇتۇپ بىر نامە پۈتۈپ، ئۇنىڭ قېشىغا ئەلچى كىرگۇزدى.

گۇزەلشاھ ئۇچ يۇز ئاتمىش سەركەردىنى يىغىپ بۇ نامەنى ئوقۇدى:

نەزم

گۇزەلشاھقا يۇسۇپ بەگدىن سالامى،
ئەلچىلەردىن ئىبەردىم توغرا كالامى،
ئەمدى يوقتۇر گۇزەلشاھنىڭ ئامالى،
تەسلىم بولۇپ مېنىڭ ئالدىمغا چىقسۇن.

ھەركىم كۆرسە، كۆيدۇرۇشكە يارىتىلغان،
يۇزلىرىگە دانە ـ دانە خال قويغان،
كۆرگەن كىشى يۇرىكىگە داغ قويغان،
يەنە قىرىق مىڭ زىبا ـ چېھرە ئىبەرسۇن.

ئوڭ ـ سولىغا سىياھ زۇلپىن تاشلىغان،
ئادەم كۆرسە ئۇنىڭ ۋاقتىن خوشلىغان،
ناز ـ غەمزە بىلەن ئويۇن باشلىغان،
قىرىق مىڭ رەنا كۆيدۇرۇشكە ئىبەرسۇن.

قىرىق مىڭ دەستار ئىبەرسۇن رۇمنىڭ داكسىدىن،
قىرىق مىڭ بەلۋاغ ئىبەرسۇن كابۇل لۆڭگىسىدىن،
تارتۇق قىلسۇن قىرىق مىڭ مىسىر دوپپىسىدىن،
چىنى ماچىنىڭ ئەتلىسىدىن قىرىق مىڭنى ئىبەرسۇن.

يەنە قىرىق مىڭ بىدۋ بولسۇن قارا يال ـ قۇيرۇق،
قىرىق مىڭى بوز بولسۇن، قىرىق مىڭى تورۇق،
بەرى بولسۇن ئالتۇن ئېگەر، كىمخابتىن يوپۇق،
جىلاۋدارغا قىرىق بەرنا ئىبەرسۇن.

گەر بەرمىسە بۇزدۇرارمەن يۇرتىنى،
ۋەيران قىلىپ تۇزلىتەرمەن كەنتىنى،
ۋاقىپ قىلسۇن پۈتۈن مىسىر خەلقىنى،
سۆزۈم ئاڭلاپ، هايال قىلماي ئىبەرسۇن.

نامە ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، گۈزەلشاه سەركەردىلىرىگە قاراپ:

ــ مەسلىھەت نېمەدۇر؟ ــ دەپ سورىدى.

سەركەردىلەر:

ــ ئالدىراپ بىرنەرسە ئۆتۈش خوپ ئەمەس. باشتا چۈشكۈنزنى بوۋاي قەمبەردىن سورىغاندىكىز، ئول كىشى سىزگە «يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر كېلىپ تاجۇ تەختكىنى ئالۇر» دەپ تەبىر ئېيتقاندى. ئۇنىڭ سۆزى راست چىقتى. ئول كىشىنى سىز سەكسەن قامچا ئۇرۇپ زىندانغا تاشلىغاندىكىز، هازىرغىچە زىندانداا ياتۇر. هېلىھەم بولسا، نامەنىڭ مەسلىھەتىنى شۇ كىشىدىن سورايلۇق، ــ دېيىشتى.

بۇ سۆزنى ئىشىتىپ گۈزەلشاه ئۈچ يۈز ئاتمىش سەركەردىسى بىلەن زىندان بېشىغا كېلىپ، بوۋاي قەمبەرگە تەزىم قىلدى. گۈزەلشاه ئېيتتىكى:

ــ ئەي بوۋاي قەمبەر، كۆرگەن چۈشۈمنى ساڭا ئېيتسام، «يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر كېلىپ، تاجۇتەختىكنى ئالۇر» دېگەنىدىڭ، مانا ئەمدى ئۇلار توقسان بەش مىڭ لەشكەر بىلەن كەپتۇ. قانداق قىلىش

كېرەك؟ سىزدىن مەسلىھەت سورىغىلى كەلدىم. ئىلاجىكى بولسا، مېنى يۇسۇپ ـ ئەھمەدلەر بىلەن ياراشتۇرغىل!

بوۋاي قەمبەر خۇشۇاخ بولۇپ، گۈزەلشاھقا قاراپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

يۇسۇپ ـ ئەھمەد كەلگەن بولسا ئۇستۈڭگە، يۇسۇپ بەگكە بۇ ئىشلاردۇر باھانە،
دۇنيا ـ مالىڭ بەرسەڭ باۋەر ئەيلىمەس. كوچىلىرىڭ بويىلار قىزىل قانە،
ھەممىڭ قالدىڭ ئەمدى قىلىچ ئاستىدا، يەتتە يىلدىن بېرى سالدىڭ، زىندانە،
قان يىغلىساڭ ھەرگىز باۋەر ئەيلىمەس. قىساس ئالۇر، ھەرگىز تەبدىل[47] ئەيلىمەس.

يالىڭاچلاپ، بەندە قىلىپ ئۆزۈڭنى، قوبۇل قىلماس ئەمدى قىلساڭ ئاھ ـ ۋاھ،
يىگىتلەرگە ئويدۇرۇرلەر كۆزۈڭنى، سامان تىقىپ پوستۇڭغا ئول ئىككى شاھ،
قوبۇل قىلماس سېنىڭ ئېيتقان سۆزۈڭنى، شەھىرىڭگە ئوت قويۇپ، سېنى سالۇر چاھ،
باشىڭ كېسەر، ئەمدى ھايال ئەيلىمەس. بىر ـ بىرىڭگە ھەر خىل كېپىل ئەيلىمەس.

كاتتا ـ كىچىك بوينۇڭغا غول سالدۇرۇپ، يىگىتلىرىڭ مەيدان ئىچرە ئۆلتۈرۇر،
جاللاتلارغا تېرىلىرىڭ سويدۇرۇپ، ئۆلۈكلىرىڭ خەندەك ئىچرە تولدۇرۇر،
تاجۇ تەختىڭ، شەھىرىڭگە ئوت قويدۇرۇپ، بوۋاي قەمبەر بۇ توغرىدىن سۆز قىلۇر،
كۆچۈپ كېتەر، مۇندا مەنزىل ئەيلىمەس. راستى شولدۇر، ھەرگىز ھەزىل ئەيلىمەس.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بوۋاي قەمبەردىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ:

ــ ئەي بوۋاي قەمبەر، سىزنى نەچچە يىلدىن بېرى زىندانغا سالغانىدىم، ئەمدى سىزگە ناماقۇل بولاي، سىز بېشىمنى ئوڭلاڭ، ــ دەپ، بىتاقەت بولۇپ يىغلاشقا باشلىدى.

بوۋاي قەمبەر گۈزەلشاھنى قورقۇتۇپ يەنە بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

تارىخلاردا، نۇسخىلاردا پۈتۈلگەن، خوتۇنلىرىڭ، قىزلىرىڭنى يىغلاتۇر،
كۈشەندەڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان. كۈشەندەڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.
ھەقدىن كەلگەن تۆت كىتابقا يېزىلغان، رەھىم قىلماس كۆزدىن ئاققان ياشىڭغا،
كۈشەندەڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان. قىلىچ تارتىپ كېلۇر مەردلەر قاشىڭغا،

تىز پۈكمىسەڭ ئويار ئىككى كۆزۈڭنى، تۇرلۇك بالا ياغار ئەمدى باشىڭغا،
قۇزغۇنلارغا تاشلاپ بېرەر ئۆزۈڭنى، كۈشەندەڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.
يىگىتلەرگە ئېلىپ بېرەر قىزىڭنى، تۆت تەرەپتىن كاناي ـ سۇناي تارتارلار،
كۈشەندەڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان. باشىڭ كېسىپ دەرۋازىغا ئاسارلار،

جۇدالىق ئوتىغا باغرىڭ داغلاتۇر، سۆرەپ كېلىپ بىر مىڭ توپنى ئاتارلار،
يىگىتلەرگە قول ـ ئاياغىڭ باغلاتۇر، كۈشەندەڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ قورقۇپ يىغلاپ كەتتى. بوۋاي قەمبەر:

ــ سەن ماڭا تولا يامانلىق قىلدىڭ، ھەرقانداق بولسىمۇ ساڭا بىر ياخشىلىق قىلاي، بۇ

شەھەردە ئىككى سەرۋى ناز قىز بار، ئۇلارنى ئەلچى قىلىپ چىقارساڭ، ئىشىڭ ھەل بولۇر، ــ دەپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بۇ شەھەردە باردۇر ئىككى سەرۋى ناز،
بۇ ئەرزىڭنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.
ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلغىن قىش ۋە ياز،
پەيامىڭنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

ئىككىسىگە قوشقىل قىرىقتىن كېنىزەك،
ھەربىرى ساھىبجامال سەنەمدەك،
ئون تۆت ياشار بولسۇن ھەممىسى بىردەك،
بۇ سۆزلەرنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

ئەلچى قىلىپ ئىبەر يۈسۈپ سۈلتانغا،
ھۆكۈمىتى يېتەر رۇم ـ ئىسپاھانغا،
تۇغ ـ ئەلەملەر راسلىنۇر چوڭ مەيدانغا،
بۇ ئەرزىڭنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

بۇۋىنىياز ئايىمدۇر ئۆرگەنچ پەرزەندى،
دۇشمەنلەر قولىغا چۈشكەن بىر بەندى،
كۆپ جاپالار كۆرگەندۇر ئۇ ھەرچەندى،
سالامىم ئول ماھلىقاغە يەتكۈزگىن.

قەمبەر ئېيتۇر: يەتكۈز ئۇلاردىن دادى،
سورىساڭ، ئۇلار ھەمزە مىرشەپ ئەۋلادى،
گەر ئاتىنى سورىساڭ، قاراكۆز ئاتى،
بۇ خىزمەتنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

گۈزەلشاھ بۇ سۆزنى ئىشتىپ خۇشال بولۇپ، بۇۋىنىياز بىلەن قاراكۆزگە كىشى ئەۋەتىپ ئەكەلدىلەر. ئول قىزلارنىڭ ھەربىرىگە قىرىقتىن كېنىزەك قوشۇپ، ئەلچى قىلىپ چىقاردى.
بۇ قىزلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلەر ئاڭلاپ، ئالدىغا كىشى

چىقىرىپ، چېدىر ـ بارگاھلىرىغا ئەكىرىدىلەر. قاراكۆز ئايىم يۇزىدىن نىقابىنى ئېلىپ، يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلەرگە تەزىم قىلىپ تۇردى.

يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگ قاراكۆز ۋە بۇۋىنىيازخان ئايىمنى كۆرۈپ خۇشۋاخ بولۇپ، ئوتلۇق يۈرىكىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىلەر:

نەزم

بەندە بولۇپ چۈشكىنىمدە، قاشىمغا
پەرۋانىدەك مەن ئايلىناي ئۆزۈڭگە،

مەستانە ـ مەستانە كەلگەن قاراكۆز.
قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،

بۇلۇتلاردەك سايە سېلىپ باشىمغا،
مىڭ رازىمەن سېنىڭ بەرگەن تۇزۇڭغە،

سەيلانە ـ سەيلانە كەلگەن قاراكۆز.
مەستانە ـ سەيلانە كەلگەن قاراكۆز.

كوكۇلىغا گۆھەر ـ مەرۋايىت ئاسقان،
يۈسۈپ بەگنىڭ مۇددىئايى شول ئىدى،

ئىشارەتلەر قىلىپ قاشىنى ئويناتقان،
تەندە جانىم قەمبەر ئۈچۈن قۇل ئىدى،

يەتتە يىللار بېقىپ، بىزنى قۇتقۇزغان،
كەلمىكىم ـــ قەمبەر ئاتامغا يول ئىدى،

مەستانە ـ سەيلانە كەلگەن قاراكۆز.
قەمبەر بىلەن قايتىپ كەلگەن قاراكۆز.

قاراكۆز بۇ سۆزنى ئىشتىپ، خۇشۋاخ بولۇپ، يۈسۈپ بەگكە ۋە ئەھمەد بەگكە چىن يۈرىكىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئەي بەگلىرىم، ئىشتىكلار ئەرزىمنى،
تەرەھھۇم ئەيلەڭىز كەلگەن قىزلەرگە،

مۇرۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.
مۇرۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

سارغايتۇرماڭ مېنىڭ رەڭگرويىمنى،
قارا كۈنلەر سالماڭ مىسىر ئەھلىگە،

مۇرۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.
رەھىم قىلىڭ بۇ قىزلارنىڭ ھالىگە،

«چۆرەمەن» دەپ كەلدىم، ئاڭلاڭ سۆزلىرىم،
ئەسلا زىيان سالماڭ باغنىڭ گۈلىگە،

ساڭا قاراپ تەلمۈرەدۇر كۆزلىرىم،
مۇرۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

ئىشتىڭ سىز بۇگۈن مېنىڭ ئەرزلىرىم،
قاراكۆزگە غەزەپ بىلەن قارىماڭ،

مۇرۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.
جاپا تىغى بىلەن باشىنى توغرىماڭ،

ئەرزىمىز بار، قۇلاق سېلىڭ بىزلەرگە،
ئۆلۈپ كەتكەن كىشىلەرنى سورىماڭ،

ئەلچى بولۇپ كەلدۇق بۇگۈن سىزلەرگە،
مۇرۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزنى ئىشتىپ:

ـــ ئەي قىزلار، بۇڭاي قەمبەر ئاتا ھايات بارمۇ، يوق؟ ئەگەر ۋاپات بولغىنى راست بولسا، مەن مىسىر شەھىرىنى ۋەيران قىلىۋېتىمەن، ـــ دەپ قاراكۆزگە قاراپ خۇن ـ جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

بوۋام ئۇچۇن كەلدىم مىسىر شەھىرىگە،
ياراش بولماس شۇ بوۋامنى كۆرمىگۈنچە.
تالان سالاي گۈزەلشاھنىڭ يۇرتىغە،
ياراش بولماس شۇ بوۋامنى كۆرمىگۈنچە.

بېرىپ كۆرەي بوۋام ياتقان يېرىنى،
ئۆلگەن بولسا، ئۆلتۈرەي مىسىر شاھىنى،
ۋەيران قىلىپ كېتەي بۇگۈن شەھىرىنى،
سۈرمە قىلىپ تۇپراقىنى ئۆلگۈنچە.

ئۆز خەلقىمگە سۇلتانلىقنى قىلىپمەن،
جەڭ قىلماقتا يۈزمىڭ لەشكەر يىغىپمەن،
خارەزمدىن بوۋام ئۈچۇن كېلىپمەن،
ياراش بولماس شۇ بوۋامنى كۆرمىگۈنچە.

يۈسۈپ بەگ دەر: بولۇر روزى قىيامەت،
جۇملە ئىنسان قىلۇر ئاندا نادامەت،
تا قىلمىسام مەن ئاتامنى زىيارەت،
ئۇرۇش قىلاي مەيدانغا قان تولغۇنچە.

يۈسۈپ بەگ: «بوۋاي قەمبەرنى ئەكەل» دەپ قاراكۆزنى قايتۇردى، بۇۋىنىيازخان ئايمىنى ئېلىپ قالدى.

قاراكۆز گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يۈسۈپ بەگنىڭ سۆزلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى.

گۈزەلشاھ قاراكۆزدىن بۇ سۆزلەرنى ئىشىتىپ، بوۋاي قەمبەرنى دەرھال زىندانىدىن چىقىرىپ، باشلىرىغا دەستار يۆگەپ، ئۈچىسىغا زەر تون يېپىپ، بېلىگە تىللا كەمەر باغلاپ، تىللادىن ياسالغان مەپىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئىززەت - ئىكرامىلار بىلەن يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتىلەر.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەر بوۋاي قەمبەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپ، بارگاھلىرىغا قايتىپ كېلىپ، بىر - بىرى بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشتى. بوۋاي قەمبەر ئۆتكەن كۈنلەرنى بايان قىلىپ، يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەرگە قاراپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

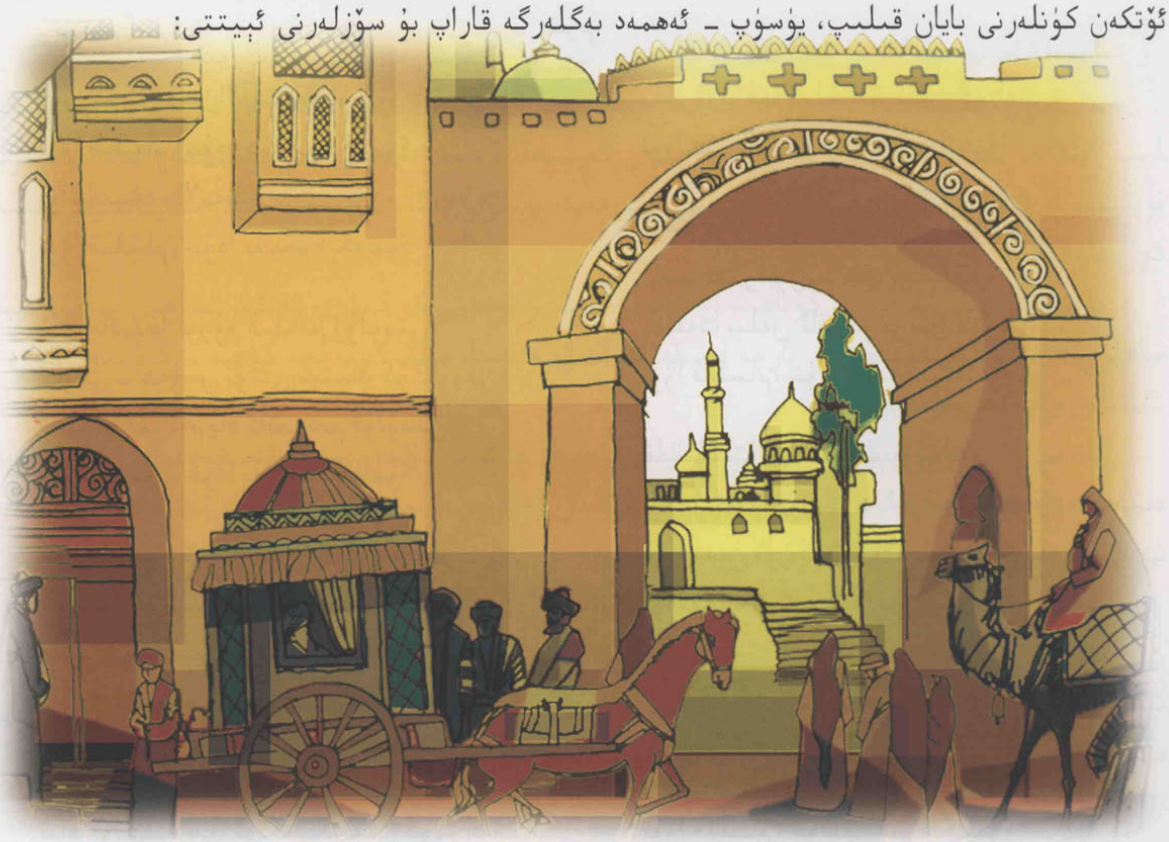

نەزم

ئەزەل كاتىپلىرى يازغان،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.
ئىشتىكىل، بەگ يۈسۈپ سۇلتان،
نادامەتلەر ئەزەلدىندۇر.

چىنى ماچىندىن مىسىرغا كەلدىم،
گۈزەلشاھنىڭ چۈشىن ئۆرۈدۈم،
چاھ ئىچىدە، ئازاب كۆردۈم،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

يۈرىكىمگە چۈشتى ئەلەم،
ھىجرى ئوتىدا كۆيدى سىنەم،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد، جانىم بالام،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

زار يىغلىدىم كېچە ـ كۈندۈز،
ھەردەم چېكىپ ئاھنى دىلسوز،
سىز كەتتىڭىز، قالدىم يالغۇز،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

قوبۇل قىلماي ئېيتقان سۆزۈم،
سارغايدىلەر قىزىل يۈزۈم،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد ئىككى قوزۇم،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

كېچە ـ كۈندۈز زىكرى قىلغىل،
ئاخىرەتنىڭ پىكرىنى قىلغىل،
قەبىر ئېيتۇر: شۈكۈر قىلغىل،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر بۇڭاي قەبىر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، گۈزەلشاھنى ئۆتكەن چاغلاردىكى قىلغان ئىشلىرىغا توۋا قىلىشقا ئۈندىدى. گۈزەلشاھ قوبۇل قىلىپ، خۇدادىن تەۋپىق تىلەپ، بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئۆمرۈم ئەجەب زالالەتتە ئۆتۈپتۇر،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟
بۇ جانىمغە مالامەتلەر يېتىپتۇر،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

ئۆز جانىمغا ئۆزۈم قىلدىم زۇلۇمنى،
ھاۋايى ـ ھەۋەس تۇتتى مېنىڭ كۆڭلۈمنى،
ئەسلىي بىردەم ياد ئەتمىدىم ئۆلۈمنى،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

كۈھىقاپتىن ئېغىر مېنىڭ گۇناھىم،
ئاچىلۇرمۇ مېنىڭ بەختى سىياھىم،
قادىر ئىگەم سەن ئۆزۈڭسەن پاناھىم،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

نەچچە يىللار مىسىر ئىچرە بولدۇم شاھ،
شاھ بولدۇم دەپ، ئۆتكەنكەنمەن گۇمراھ،
مەغرۇرلۇقتا قىلغانكەنمەن گۇناھ،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

ئەجەل كۈنى پۈتۈلگەنكەن ئىقبالىم،
ئاخىرىدا زەبۇن بولدى بۇ ھالىم،
غەپلەت بىلەن ئاقارىپتۇ ساقالىم،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

غاپىللىقتا قامەتلىرىم پۈكۈلدى،
ئاخىر دەمدە يۈرەك ـ باغرىم ئېزىلدى،
يۈزۈمدىن نۇر كېتىپ، تىشىم تۆكۈلدى،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

گۈزەلشاھ دەر: ئادا قىلدىم سۆزۈمنى،
ئايا، بەگلەر ئىشتىكىلار ئەرزىمنى،
غەپلەت بىلەن ئۆتكۈزدۈم مەن ئۆمرۈمنى،
توۋا قىلسام، خۇدا بەندەم دېگەيمۇ؟

گۈزەلشاھ بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇچ يۈز ئاتمىش سەركەردىسىنى يېغىپ:

ــ ئەي يارەنلار، بىز يولدىن ئاداشقانىكەنمىز، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنى ناھەقتىن ئەسىر قىلىپ زىندانغا تاشلاپ، ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر بىلەن قىينىغانىكەنمىز، ئەمدى بىز بۇ قىلغان ئىشلىرىمىزنى بوينىمىزغا ئېلىپ، گۈناھىمىزنى تىلەيلى، ــ دەپ، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ قول باغلاپ تۇردى.

بۇ بەگلەر گۈزەلشاھنىڭ گۈناھىدىن ئۆتۈپ، مىسىر شەھىرىگە كىردى ۋە گۈزەلشاھنى يېڭىۋاشتىن شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزدى. بارچە لەشكەرلەرگە ۋە مىسىر خەلقىگە نەچچە كېچە ـ كۈندۈز تويـ تاماشا، زىياپەتلەر بەردى.

ئاندىن كېيىن بۇ بەگلەر خارەزم، ئۆرگەنچ يۈرتىغا قايتىپ كەلدى. شەھەر ـ شەھەردىن كەلگەن پادىشاھ ۋە شاھزادىلەرگە ئۆز لايىقىدا سەرپاي ـ ئېسىل تونلارنى كىيدۈرۈپ، تۈرلۈك ئىنئام ـ ئېھسانلارنى قىلىپ، ئۆز شەھىرىگە ياندۇردىلەر.

بۇۋاي قەمبەر چىنى ماچىن شەھىرىگە قايتتى.

يۈسۈپ ـ ئەھمەد بەگلەرنىڭ كۆڭلى تەسكىن تېپىپ، ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، تىنچ ـ ئامان ئۆز تەختلىرىدە ئولتۇرغانلىقلىرىغا شۈكۈر قىلىپ: «ئەمدى بۇ دۇنيادا ھېچ ئىشتىن ئارمانىم قالمىدى» دەپ، خۇن ـ جىگەرلىرىدىن بۇ سۆزنى ئېيتتىلەر:

ئەجدادلارنىڭ ئىزى بىلەن،
يۈردۈم، ئارمانىم قالمىدى،
يالغانچى پانىي دۇنيانى
كەزدىم، ئارمانىم قالمىدى.

توققۇز ياشتا جاپا كۆرۈپ،
بۇ ۋاقىتتا ۋاپا كۆرۈپ،
ئىسپاھاندىن ئازار كۆرۈپ،
كەلدىم، ئارمانىم قالمىدى.

مىڭ ئاتلارغا سالدىم موۋۇت،
يىگىتلەر كەلدى زىرىھ ـ دوبۇت[48]،
تىللا قالقان، ئالتۇن ساۋۇت،
كىيدىم، ئارمانىم قالمىدى.

يەتتە يىللار جاپا تارتىپ،
ئەل ـ يۇرتۇمدىن ھەم ئايرىلىپ،
چاھتىن چىقىپ، ئازاد بولۇپ،
كەلدىم، ئارمانىم قالمىدى.

ئارغىماقلارنى ئىرغاتىپ،
تىللا قىلىچنى زورلاتىپ،
تۇغ، بىدۇنى ھەم ئويناتىپ،
يۈردۈم، ئارمانىم قالمىدى.

مەنمەنلىكتىن بەندە بولدۇم،
تەلىيىمدىن خاسىيەت كۆردۈم،
زىندان ئىچرە ئازاب كۆردۈم،
چىقتىم، ئارمانىم قالمىدى.

دۇئا قىلدى ئوبۇل خوجى[49]،
ئېگىز بولدى تەختۇ تاجى،
ئارقىمىزدىن كەلدى كۆكچى،
قىردىم، ئارمانىم قالمىدى.

ناھايىتىز ئىشلار قىلىپ،
توقسان بەش لەك ئەسكەر ئېلىپ،
مىسىر يۇرتىغا غارەت سېلىپ،
ئالدىم، ئارمانىم قالمىدى.

گۈزەلشاھنى ھەم قورقۇتۇپ،
لەشكىرىنى تىز پۈكتۈرۈپ،
قەمبەر ئاتامنى قۇتقۇزۇپ،
كەلدىم، ئارمانىم قالمىدى.

سۇلتانلارغا جاۋاب بېرىپ،
ھەرقايسىغا ئىنئام بېرىپ،
قەمبەر ئاتامنى يولغا سېلىپ
قويدۇم، ئارمانىم قالمىدى.

يۈسۈپ بەگ دەر: بولدۇم ساپا،
بىر كۈن يېتەر جانغا قازا،
ۋاپاسى يوق كونا دۇنيا،
كەزدىم، ئارمانىم قالمىدى.

چىن تۆمۈر باتۇر

ھەممكى زاماندا ئىلى ئىقلىمىدا چوڭ بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ تاقىسى ئالتۇندىن، ئېگەر ـ جابدۇقلىرى ئۇنچە ـ مەرۋايىتتىن ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئىككى خوتۇنى بولسىمۇ، ئەمما پەرزەنت كۆرمىگەنكەن. شۇڭا ئۇنىڭ كۆڭلى بەك بىئارام ئىكەن. ئۇ خاپىچىلىقىنى بېسىش مەقسىتىدە ھەر دائىم شىكارغا چىقىپ تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرەدىكەن. كېيىن كىچىك خوتۇنى ھامىلدار بوپتۇ، بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ خۇشاللىقىدىن شىكارغا تېخىمۇ بەك ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى، پادىشاھ ۋەزىرلىرى بىلەن شىكارغا چىقىپ كەتكەندە، كىچىك خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بىراق بۇنى پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنى كۈنلەپ، خىزمەتچىلىرىگە بالىنى كۆلگە تاشلەۋېتىپ، ئورنىغا ئىتنىڭ كۈچۈكىنى ئەكېلىپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ.

پادىشاھ شىكاردىن يېنىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى ئالدىغا چىقىپ: «سىلىنىڭ خوتۇنلىرى كۈچۈك تۇغدى» دەپ خەۋەر قىپتۇ. دەرغەزەپ بولغان پادىشاھ توقالنى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. شۇئاندا چوڭ خوتۇنى ھىيلىگەرلىك بىلەن: «ئۆلتۈرمىسىلە، پادىشاھىئالەم، بۇ نۆۋەت مەن بىر قوشۇق قېنىنى تىلىۋالاي» دەپ يالۋۇرغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ بىر قېتىمغا ئامان قالدۇرۇپتۇ.

ئاردىدىن ئاي ۋە يىللار ئۆتۈپتۇ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ يەنە شۇ بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە شىكارغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ بىر ئايلىق يەرگە كەتكەنكەن. كەلگۈچە كىچىك خوتۇنى بىر قىز تۇغۇپتۇ. چوڭ خوتۇنى بۇنىمۇ كۆلگە تاشلىۋېتىپ، ئورنىغا مۈشۈكنىڭ بالىسىنى ئەكېلىپ قويۇپتۇ. پادىشاھ قايتىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى مۈشۈك بالىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ: «مانا، سىلىنىڭ توقاللىرى، ئەمدى مۈشۈك تۇغدى، يۈرت ئىچىدە يۈزىمىزنى يەر قىلمۇەتتى، بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق؟!» دەپ يالغاندىن يىغلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ. ئاچچىقلانغان پادىشاھ توقالغا ئېغىر جازا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە سۆزنى بالىلارنىڭ ئەھۋالىدىن ئاڭلايلى:

چوڭ خوتۇن تەرىپىدىن كۆلگە تاشلىۋېتىلگەن ھېلىقى بالىلارنى بىر ئېيىق جاڭگالغا ئەكېتىپ باققانىكەن. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى بالا ئېيىقنىڭ تەربىيىسىدە ئۆسۈپ چوڭ بوپتۇ، ئەقىلگە كەلگەندە ئۇلار بىر ـ بىرىگە ئات قويۇشۇۋاپتۇ. ئوغۇلنىڭ ئېتى چىن تۆمۈر، قىزنىڭ ئېتى مەختۇمسۇلا بوپتۇ. بۇ بالىلار سەھرانىڭ ساپ ھاۋاسىدا ساغلام، بەك چىرايلىق ھەم كۈچلۈك بولۇپ ئۆسۈپتۇ.

چىن تۆمۈر كىچىك چېغىدىنلا ئوۋغا ئۆگىنىپ، تۈرلۈك جانىۋارلارنى تۇتىدىغان بوپتۇ. شۇنداق

قىلىپ يۈرۈپ ئاجايىپ باتۇر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. كېيىنچە ئۇلار ئېيىقتىن ئايرىلىپ جاڭگالنىڭ بىر چېتىگە ئۆي ياساپ، شۇ ئۆيدە ياشاشقا باشلاپتۇ.

باتۇرلۇقتا ھېچبىر جان،
چىن تۆمۈرگە يەتمەيدۇ.
مىسران قىلىچ، مىلتىقى
قولدىن نېرى كەتمەيدۇ.

ئالغۇر بۇركۈتى بېشىدىن
كەتمەي ئۇچۇپ يۈرىدۇ.
تايغان ئىتى ئىشكىتە،
بىر مۈشۈكى تۆشەكتە،
بىر توخۇسى كاتەكتە،
ئۇيناپ تەييار تۇرىدۇ.

چال قۇيرۇقى كۆك بوز ئات،
كىشنەپ تۇرار ئېغىلدا.
ئوۋغا چىقسا ھەممىسى
ھازىر بولار يېنىدا.

شۇنداق قىلىپ، بۇلار ناھايىتى ئۆملۈكتە كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى مەختۇمسۇلا شۇنداق بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە: ئاكىسى ئوۋغا چىقىپ كۆپلىگەن بۇغا ـ مارالارنى توتۇپتۇدەكمىش، بۇغا ـ مارالارنىڭ بېشىنى ئېتىغا غانجۇغلاپ كېلىۋاتقۇدەكمىش، گۆشىنى زىخقا ئۆتكۈزۈپ، كاۋاپ قىلىۋاتقۇدەكمىش. مەختۇمسۇلا ئويغىنىپ كېتىپ، كۆرگەن چۈشىنى ئاكىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاكىسى:

«تولا ياخشى چۈش كۆرۈپسىز، سىگىلىم، ئۇنداق بولسا مەن يەتتە كۈنلۈك ئوۋغا چىقاي. مەن قايتقۇچە سىز نەسىھەتىمنى ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ» دەپ مۇنداق دەپتۇ:

بېشىڭىزنى تارىماڭ،
سۇ بويىغىمۇ بارماڭ.
ئىتىڭىزنى «چاغ»دىمەڭ،
مۇشۈكنىمۇ «پەش»دىمەڭ.
ئوتىڭىزنى ئۆچۈرمەڭ،
ئۆگزە ئۈستىگە چىقماڭ.
ئوت ئۆچۈپ قالار بولسا،
تۈتۈن چىققان ياقلارغا،
ئوت سوراپ كېتىپ قالماڭ.

ئەلقىسسە، چىن تۆمۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ، كاپ ـ كاپ كۇ ـ چۇكىنى ئەگەشتۇرۇپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. مەختۇمسۇلا يالغۇزلۇقتا زېرىككەندىن كېيىن، ئۆگزىگە چىقىپ بېشىنى تاراپ ئولتۇرۇپتۇ. مۇشۇكى بىلەن توخۇسىمۇ ئۇنى ئەگىشىپ ئۆگزىگە چىقىپتۇ.

مۇشۇك مىياۋلاپ، مەختۇمسۇلانىڭ ئىچىنى پۇشۇرۇپتۇ. توخۇسى قاقاقلاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مەختۇمسۇلا مۇشۇكىنى «پەش» دەپتۇ، توخۇسىنى «تاخ» دەپ ئۆگزىدىن قوغلۇۋېتىپتۇ. مۇشۇكى بىلەن توخۇسى ئۆگزىدىن چۈشۈپ ئۆيگە كىرىپتۇ. مۇشۇك ئوچاق يېنىغا كېلىپ چۆگۈننى ئۆرۈۋېتىپتۇ. توخۇ كۈلنى تاتىلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوچاقنىڭ ئوتى ئۆچۈپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۆيگە كىرگىنىدە ئوتنىڭ ئۆچۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇ ئىشقا ناھايىتى قايغۇرۇپ يەنە ئۆگزىگە چىقىپتۇ. «ئەمدى قانداق قىلارمەن؟» دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوڭ تەرىپىدىن ئىتنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سول تەرىپىدىن تۈتۈن كۆرۈنۈپتۇ. مەختۇمسۇلاغا ئوت تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. «نېمە بولسا بولسۇن، پېشانەمدىن كۆرەي» دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇزۇن مېڭىپ، ئىس چىقىۋاتقان بىر ئەسكى تاملىق ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۆي ئىچىدە بىر موماي ئولتۇرغۇدەك. مەختۇمسۇلا: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

موماي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، سەت ھەجىيىپ:

سالامىڭنى ئالدىم ئىلەك، قىلار ئىدىم يەتتە بۆلەك.
سالام قىلمىساڭ شۇتاپ

دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ. شۇندا مەختۇمسۇلا ئۇنىڭ يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەنلىكىنى سېزىپ ئەيمىنىپ قاپتۇ. يالماۋۇز قىزنىڭ قورققانلىقىنى بىلىپ:

خۇدا بەرگەن چىرايلىق قىز، كېلىپ مېنىڭ بېشىمنى باق،
كەل، قورقماي يېنىمغا ئۆت. ئۆز ئاناڭدەك مېنى سەن كۆت.

دەپتۇ.

مەختۇمسۇلا قورققىنىدىن ئامالسىز ماقۇل بوپتۇ. يالماۋۇز تېخىمۇ سىپايىلىك بىلەن، گەپ ئالماق بولۇپ:

قاي تەرەپتىن كەلدىڭىز؟ قايسى ئۆيدە تۇرىسەن؟
كىمنىڭ قىزى بولىسەن؟ نامى ـ ھالىڭ ئايان ئەت،
ئاتاڭ بارمۇ، ئاناڭچۇ؟ ماڭا بىر ـ بىر بايان ئەت.

دەپتۇ.

يالغانغا ئۆگەنمىگەن مەختۇمسۇلا مومانىڭ سوراقلىرىغا جاۋاب بېرىپ، ئوت سوراپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. يالماۋۇز بىر تال تېزەككە ئوت توتاشتۇرۇپ، ئۇنى ياغاچقا سانجىپ مەختۇمسۇلانىڭ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويۇپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭ بىر يېڭىگە پىت، يەنە بىر يېڭىگە سىركە تولدۇرۇپتۇ ـ دە، «ئۆيۈڭگە بارغۇچە بۇ پىت بىلەن سىركىنى ئىككى تەرەپكە چېچىپ ماڭغىن» دەپ بۇيرۇپتۇ. مەختۇمسۇلا قورقىنىدىن مومانىڭ ئېيتقانلىرىنى بىر ـ بىرلەپ ئورۇنداپتۇ. يالماۋۇز موماي قارىغۇ ئىكەن، ئۇنداق قىلمىشتىن مەقسىتى مەختۇمسۇلانىڭ ئۆيىنى تېپىپ بېرىش ئۈچۈن ئىكەن. كېيىن بۇ سىركە تۆككەن تەرەپكە چېقىرتىكەن، پىت تۆككەن تەرەپكە ئازغان ئۆسۈپ چىقىپتۇ ـ دە، ئوتتۇرىسىدا يول ھاسىل بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى يالماۋۇز موماي شۇ يول بىلەن مېڭىپ مەختۇمسۇلانىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇپ:

چىن تۆمۇر باتۇر ئۆيىدە بارمۇ؟ ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا بارمۇ؟

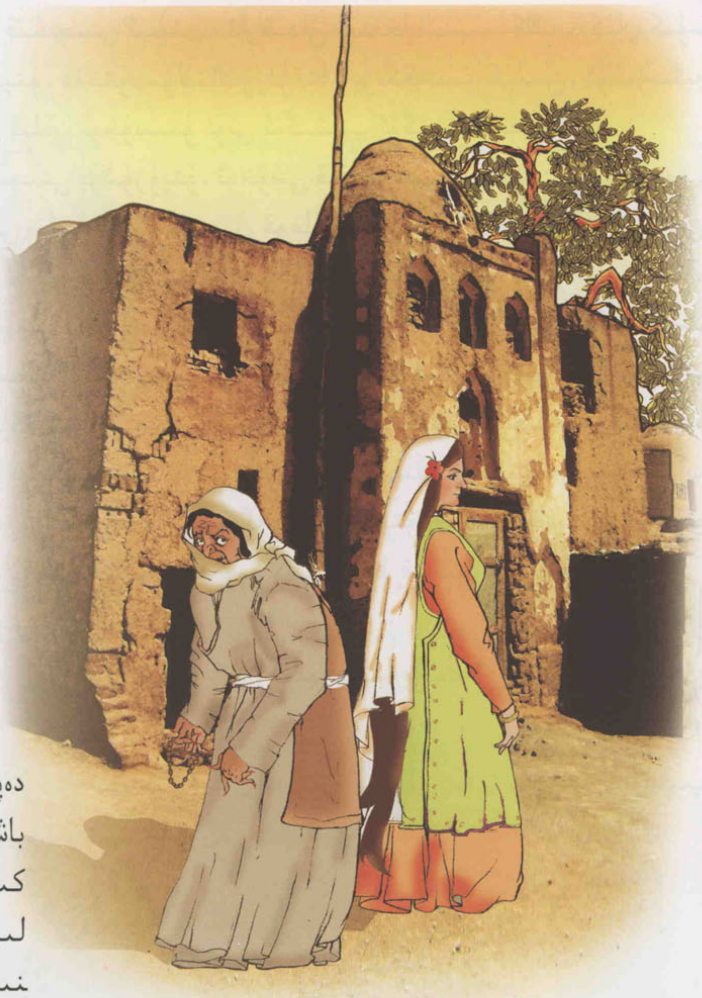

مىسران قىلىچى قوزۇقتا بارمۇ؟
ئالغۇر بۇركۈتى ئورنىدا بارمۇ؟
كاپ ـ كاپ كۈچۈكى ئىشكىتە بارمۇ؟
پۇش ـ پۇش مۈشۈكى تۆشەكتە بارمۇ؟
تاخ ـ تاخ توخۇسى قونداقتا بارمۇ؟

دەپ سوراپتۇ.

ھېچنېمىدىن خەۋىرى بولمىغان مەختۇمسۇلا ئۆيدىن چىقماي تۇرۇپ:

چىن تۆمۈر باتۇر شىكارغا كەتتى،
مىسران قىلىچى قىنىدا كەتتى.
ئالغۇر قۇشمۇ قولىدا كەتتى،
كاپ ـ كاپ كۈچۈكى يېنىدا كەتتى.
پۇش ـ پۇش مۈشۈكى ئۇيقۇغا كەتتى،
تاخ ـ تاخ توخۇسى دان ئىزدەپ كەتتى.

دەپتۇ. مومای سۈرىتىگە كىرىۋالغان يەتتە باشلىق يالماۋۇز شۇنىڭدىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ، مەختۇمسۇلانىڭ ئۈزۈن چېچىدىن لىمغا ئېسىپ قويۇپ، تاپىنىنى تېشىپ قېنىنى شوراپتۇ. يالماۋۇز شۇ تەرىقىدە ھەر كۈنى بىر قېتىم كېلىپ مەختۇمسۇلانىڭ قېنىنى شورايدىكەن، قايتىشىدا: «بۇ ئىشنى ھېچكىمگە، ھەتتا ئاكاڭغىمۇ ئاڭلاتما، ئەگەر ئېيتىدىغان بولساڭ، مېنىڭدىن زادى قۇتۇلالمايسەن» دەپ پوپوزا قىلىدىكەن.

شۇنىڭ بىلەن مەڭزى ئانارىدەك، ھۆسنى تاۋارىدەك مەختۇمسۇلا كۈندىن ـ كۈنگە ماغدۇرسىزلىنىپ، زەپىرانىدەك سارغىيىپ كېتىپتۇ.

ئاكىسى چىن تۆمۈر باتۇر ئۆۋدىن قايتىپ كېلىپ، سىڭلىسىنى كۆرۈش بىلەن ھەيران بوپتۇ، كۆڭلىگە گۇمان تولۇپتۇ ـ دە، سىڭلىسىدىن: «ئەي سىڭلىم، يەتتە كۈننىڭ ئىچىدە شۇنچە ئورۇقلاپ سارغىيىپ ھالىڭدىن كېتىپسەن، نېمە بولدۇڭ؟ كىم ساڭا ئازار بەردى؟» دەپ سوراپتۇ. مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ نەسىھەتىنى ئېسىدە تۇتماي بالاغا گىرىپتار بولغانلىقىنى ئويلاپ، خىجالەتچىلىكتىن ئۆز ھالىنى ئېيتىشتىن قورقۇپتۇ. ئاكىسى يەنە: «سېنىڭدە بىر ئېغىر دەرد بار، سىڭلىم، مەندىن يوشۇرما، ئېيتساڭمۇ ئېيتىسەن، ئېيتمىساڭمۇ ئېيتىسەن» دەپ قاتتىق قىستىغاندىن كېيىن، مەختۇمسۇلا بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ، ھەسرەتتىن قار ـ يامغۇر يىغلاپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرغەزەپ بولۇپ:

ـــ ئەگەر مەن شۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى ئۆلتۈرمىسەم، چىن تۆمۈر باتۇر بولماي كېتەي، ـــ دەپ قەسەم ئىچىپتۇ ـ دە، ئاندىن مەختۇمسۇلاغا: «ئەي سىڭلىم، مەن ئىشكىنىڭ كەينىگە ئورا كولاپ مۆكۈنۈپ ياتىمەن، ئەگەر يالماۋۇز كېلىپ مېنى سورىسا ئۆۋدىن كەلمىدى دېگىن، ئادەم پۇرىقى بار دەپ ئۆيگە

كىرگىلى ئۇنىمسا، ئاكامنىڭ كۆڭلەك، تامبىلىنى يۇيۇشقا ئېلىپ قېلىۋىدىم، شۇ كىيىم ـ كېچەكنىڭ پۇرىقى دەپ جاۋاب بەرگەن» دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ چىن تۆمۇر باتۇر مەيدىسگە يەتتە قات ساۋۇتنى تېڭىپ، بېشىغا دۇبۇلغا كىيىپ، مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ ئورىغا مۆكۈنۈپ تەييار تۇرۇپتۇ.

يالماۋۇز كېلىپ ئىشكىنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. ئۇنىڭ يۇرىكى دۈپۈلدەپ، بەدىنى شۇركۈنۈپ كېتىپ-تۇ. بىراق ئۇنىڭ نەپسى تاقىلداپ بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە سوراپتۇ، مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ يوقلۇقىدىن خەۋەر بەرگەندىن كېيىن، يالماۋۇز تاشقىرىقى ئۆيگە كىرىپ توختاپ:

تۇرار تېنىم ئەيمىنىپ، چىقىپ تۇرار ئۆيۈڭدىن،
بۇگۈن ئۆيۈڭگە كىرىشكە. ئادەمزات پۇرىقى.
بىراق نەپسىم تاقىلداپ، يالغان ئېيتىپ ئالدىساڭ،
يول قويمىدى كېتىشكە. باردۇر ساڭا سورىقى.

دەپ پوپوزا قىپتۇ. مەختۇمسۇلا تەمكىنلىك بىلەن:

ئاكام كەتكەن شىكارغا، مىسران قىلىچ ئېسىقلىق.
قالغان كۆڭلەك ـ تامبىلى، تۇرماسمىدى ئېغىلدا،
يۇغانىدىم بايا تىن بوز ئېتىمۇ باغلاقلىق.
شۇدۇر ئادەم پۇرىقى. كاپ ـ كاپ كۇچۇك يوق ئەنە،
ئىشەنمىسەڭ ماڭغىن، ئىشكىمۇ كەڭ ئېچىقلىق.
ئۆيگە كىرىپ قارىغىن. كىرىۋەرگىن ئۆيۈمگە،
بولماسمىدى قوزۇقتا، ئىشەنگىن سەن سۆزۈمگە.

يالماۋۇز ئۆيگە كىرىپتۇ. ئادىتى بويىچە مەختۇمسۇلانى ئۇزۇن چېچىدىن لىمغا ئېسىپ ئەمدىلا قېـ-نىنى شوراي دەۋاتقاندا، چىن تۆمۇر باتۇر ئوردىدىن چىقىپ، مىسران قىلىچى بىلەن ئۇنى شۇنداق چېـ-پىپتۇكى، يالماۋۇزنىڭ بىر بېشى ئۇزۇلۇپ چۇشۇپتۇ. يالماۋۇز چىن تۆمۇر باتۇرغا قاراپ: «بىر بېشىـ-نىغۇ ئالدىڭ، قالغان ئالتە بېشىمغا قانداق جاۋاب بېرىسەن؟» دەپ قەھر ـ غەزەپ بىلەن ئېلىشىشقا كىرىشىپتۇ ۋە تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، چىن تۆمۇر باتۇرغا مەھكەم يېپىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئېلىـ-شىش بىر كېچە ـ كۈندۈز داۋاملىشىپ، يالماۋۇز ئۇچ بېشىدىن ئايرىلىپتۇ. يالماۋۇز قېچىشنىڭ ئىلا-جىنى تاپالماي غالجىرلىشىپ، چىن تۆمۇر باتۇرغا يەنە ئېسىلىپتۇ. ئۇلار يەنە بىر كېچە ـ كۈندۈز قاتـ-تىق ئېلىشىپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر ئۇنىڭ ئالتىنچى بېشىنىمۇ كېسىپ چۇشۇرۇپتۇ. يالماۋۇز ئەمدى ماغدۇرسىزلىنىپ، كۆزلىرى پىيالىدەك بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئەمدى «يەل مۆڭگۈز» دەپ ئاتالغان بىرلا بېشى قاپتۇ. ئۇ ئامالسىز قالغىنىدا، قۇيۇنغا ئايلىنىپ ئۆينىڭ تۆڭلۈكىدىن چىقىپتۇ ـ دە:

ھەي مەختۇمسۇلا، ئەجدىھا بولۇپ
خەپ، توختاپ تۇرغىن. سېنى يۇتارمەن.
كۆرگۈلۈكۈڭنى بىر بېشىڭغا مىڭ
ئەمدى بىر كۆرگىن. كۈلپەت سالارمەن.

دەپ بەدەر قېچىپتۇ.

چىن تۆمۇر باتۇر ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ بىر بېشى قالغان يالماۋۇزنى قوغلاپتۇ. مەختۇمسۇلا باغلاقلىق كاپ ـ كاپ كۈچۈكىنى قويۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىن تۆمۇر باتۇر يالماۋۇزغا يېتىشىپتۇ، ئۇلار كەچ كىرگۈچە قاتتىق ئېلىشىپتۇ، چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ كاپ ـ كاپ كۈچۈكى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇزنىڭ پاچقىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن يالماۋۇز ھالسىزلىنىپ يېقىلىپتۇ. كاپ ـ كاپ كۈچۈك يالماۋۇزنى تالاپ ئۆلتۈرۈپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر يالماۋۇزنىڭ يەتتىنچى بېشىنى ئېلىپ خۇشال ئۆيگە قايتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ چىن تۆمۇر باتۇر بىلەن مەختۇمسۇلا خۇشال ـ خۇرام ئۆتۈپتۇ. مەختۇمسۇلانىڭ رەڭگى ـ رۇخسارى ئاستا ـ ئاستا ئوڭلىنىپ شۇنداق ئۇز بولۇپ كېتىپتۇكى:

كۆزلىرى چەشمە بۇلاقتەك،
قاشلىرى زىرۇ زىۋەر.
قامىتى شەمشاد دەرەختەك،
سۆزلىرى شېرىن ـ شېكەر.

چاچلىرى مەجنۇن گويا،
يۈزلىرى شەمسى قەمەر.

لەۋلىرى گويا كى ياقۇت،
قوللىرى ئىشقا چېۋەر.

چىشلىرى دۇررى سەدەپتەك،
پىكرى كەڭ، ئالەم كېزەر.
كىمكى كۆرسە ئاھ ئۇرۇپ،
ئىشقى ئوتىدا جان بېرەر.

ئەلقىسسە، كۈنلەردىن بىر كۈنى چىن تۆمۇر باتۇر زېرىكىپ يەنە ئوۋغا چىقىش خۇمارى تۇتۇپتۇ. ئۇ مەختۇمسۇلاغا ئېيتىپتۇ: «ھەي سىڭلىم، مەن يەنە ئوۋغا چىقىمەن. سەن ئۆيدىن تالاغا چىقمىغىن. ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ بېشىڭنى تارىمىغىن» دەپ نەسىھەت قىلىپ ئوۋغا كېتىپتۇ.

مەختۇمسۇلا نەچچە كۈنگىچە تالاغا چىقماپتۇ، بىراق يەنە زېرىكىپ، ئاقىۋەت تالاغا چىقىپتۇ. ئۇ شىكىنىڭ ئالدىدا تازا، سۇزۇك سۇ ئاقىدىكەن. مەختۇمسۇلا سۇنىڭ ئېقىشىغا قىزىقىپ، ئېرىق بويىدا

ئولتۇرۇپ بېشىنى تاراپتۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇن سۇمبۇل چاچلىرىدىن بىرنەچچە تېلى سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، بۇ چاچلار ئېقىپ بېرىپ سانجۇ پادىشاھىنىڭ[50] ئوردىسىدىكى كۆلگە چۈشۈپتۇ. بۇ ۋاقىتتا سانجۇ پادىشاھىنىڭ ئوغلى ئۇزۇخ نۆكەرلىرى بىلەن كۆلنىڭ بويىدا ئولتۇرغانىكەن. شاھزادە ئۇزۇخ كۆل بويىغا كېلىپ باش - كۆزىنى يۇيۇۋاتسا، قولىغا سۇمبۇل چاچ ئىلىنىپ چىقىپتۇ. بۇ چاچنىڭ ئۇزۇن ۋە سۇمباتلىقى شاھزادىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. ئۇزۇخ نۆكەرلىرىدىن:

— بۇ نېمىدېگەن ئاجايىپ چاچ؟ — دەپ سوراپتۇ.

نۆكەرلەر:

— ھەي شاھزادە، بۇ ئىلى ئىقلىمىنىڭ گۈزەل مەختۇمسۇلانىڭ چېچىغا ئوخشايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئۇزۇخ مەختۇمسۇلانى كۆرمەي تۇرۇپ ئىشق ۋەسۋەسىسىگە چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا نۆكەرلەر «ئۇنىڭ چىن تۆمۇر باتۇر دېگەن ئاكىسى بار. يەتتە ئىقلىمدا ئۇنىڭدەك كۈچلۈك ئەر يوق» دەپتۇ. ئىشق پىراقىدا بىتاقەت بولغان شاھزادە دەرھال چىن تۆمۇر باتۇرغا كىشى ئەۋەتىپ: «سىڭلىڭنى ماڭا بەر، بەرمىسەڭ لەشكەر تارتىپ سوقۇشۇپ ئالىمەن» دەپ پوپوزا قىپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر شاھزادىنىڭ ئەلچىسىگە: «مېنىڭ ئۇنداق سانجۇ پادىشاھقا بېرىدىغان سىڭلىم يوق. قۇربى بولسا سوقۇشۇپ ئالسۇن» دەپتۇ. جاۋابنى ئاڭلىغان شاھزادە ئۇزۇخ دەرغەزەپ بولۇپ، ھەممە لەشكەرلىرىنى يىغىپ چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ يۇرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇ كەلگەندە چىن تۆمۇر باتۇر ئوۋغا چىقىپ كەتكەنىكەن. ئۇ ئالغۇر قۇشىنى قالدۇرۇپ، سىڭلىسىغا: «ناۋادا بېشىڭىزغا بىرەركۈن چۈشسە بۇ قۇشنى قويۇۋېتىڭ. قەيەردە بولسام شۇ يەرگە خەۋەر يەتكۈزۈپ بارىدۇ»دەپ تاپىلىغانىكەن.

مەختۇمسۇلا چۈمۈلىدەك قورشاپ كېلىۋاتقان لەشكەرلەرنى كۆرۈپ قۇشنى قويۇۋېتىپتۇ. ئۆزى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. شاھزادە ئۇزۇخ مەختۇمسۇلانى كۆرۈپ ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ.ئۇ مەختۇمسۇلاغا قاراپ: «ئەي رەنا، ئۆزۈڭگە مېنى ياخشىلىقچە قوبۇل قىلساڭ قىلدىڭ، بولمىسا مەن قان تۆكۈپ ئالىمەن» دەپتۇ. مەختۇمسۇلا: «بۇ قانداق ئۇياتسىزلىق؟ مەندەك يالغۇز زەئىپ بىر قىزغا شۇنچە كۆپ لەشكەر تارتىپ كەلگىنىڭلار نامەردلىك ئەمەسمۇ؟» دەپ باش ئەگمەپتۇ - دە، لەشكەرلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە بىرقانچىسىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ئاڭغىچە چىن تۆمۇر باتۇر خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇ مىسران قىلىچىنى ئوينىتىپ، بىر ئۆزى نەچچە تۈمەن لەشكەر بىلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ. تەڭ كېلەلمىگەن لەشكەرلەر ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي قېچىشقا باشلاپتۇ.

شاھزادە ئۇزۇخ قېچىپ كېتىپ بارغان لەشكەرلىرىگە: «سىلەر ئىككى كىشىدىن شۇنچە قاچامسىلەر؟ ئاخىرغىچە ئېلىشىڭلار ! بولمىسا مەندىن ياخشىلىق كۆرمەيسىلەر ! » دەپ، ئۆزى باشلاپ يەنە ئۇرۇش ئېچىپتۇ. شاھزادە ئۇزۇخ چىن تۆمۇر باتۇرغا بىرقانچە ئون پالۋانى بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىپتۇ. ئەيىۋەھەننا، نەيزە - قىلىچلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چاقماق چاقىنىدەك ئوتلار چاقناپتۇ. بىراق ئۇلار بىر - بىرىنى يېڭەلمەپتۇ. مەختۇمسۇلا بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ: «ئاكامغا زەخمەت يەتمىگەندى، ئۇنىڭ مېيىپ بولغىنىدىن مېنىڭ يوق بولغىنىم ياخشى» دەپ ئاكىسىغا قاراپ مۇنداق يالۋۇرۇپتۇ:

ياۋ لەشكىرى ساناقسىز،
ئۇلار بەكمۇ رەھىمسىز.
مەيلى ئۆلسەم مەن ئۆلەي،

ئاكا، ئامان قېلىڭ سىز.
شۇڭا جەڭدىن يېنىڭ سىز،
تىلەر شۇنى سىڭلىڭىز.

شۇئاندا چىن تۆمۇر باتۇر سىڭلىسىغا قاراپ:

چىن تۆمۇر دەپ ئېتىم بار،
تەشۋىش قىلما مېنىڭدىن.
ئايرىلىشقا جانجىگەر،
قانداق چىداي سىڭلىدىن.

چىنار ھەرگىز يىقىلماس،
بوران ـ چاپقۇن، جۇدۇندىن.
ياۋ ئالدىدا باش ئېگىش،
ئارتۇق ماڭا ئۆلۈمدىن.

دەپ جەڭنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شاھزادە ئۇزمۇخنىڭ لەشكەرلىرى ئۆلۈپ تۇگەشكە ئاز قالغاندا، ئارقىدىن يەنە يارەمگە ئەۋەتىلگەن سانجۇ لەشكەرلىرى نەرە تارتىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار قىلىچ ـ نەيزىلىرىنى يالـ لىڭاچلاپ، ئوقيالىرىنى چەنلەپ چىن تۆمۇر باتۇرغا قارا قاغىدەك يېپىشىپتۇ. شاھزادە ئۇزمۇخ پۇرسەتـ نى غەنىيمەت بىلىپ مەختۇمسۇلانى تۇتۇۋېلىپ، قول ـ پۇتىنى مەھكەم باغلاپ ئېلىپ قېچىپتۇ.

چىن تۆمۇر باتۇر قەھر ـ غەزەپكە تولۇپ يەتتە كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلىپ، ئاخىر ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. جەڭدىن كېيىن قارىغۇدەك بولسا، مەختۇمسۇلا ھېچ يەردە كۆرۈنمەيـ تۇ. چىن تۆمۇر باتۇر تېخىمۇ غەزەپلىنىپ چالا قۇيرۇق بوز ئارغىماقتا مىنىپ، مەختۇمسۇلانى ئىزدەپ دەشت ـ چۆللەرنى كېزىپتۇ. بىر جايغا كەلگەندە ھاردۇق ئاپتۇ ـ دە، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئادەتتە ئۇ بىر ئۇخلىدىمۇ، بولدى، نەق قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. بۇ قىرىق كۈن ئىچىدە چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ چالا قۇيرۇق ئېتى ئوتلاپ، نەچچە تاغلاردىن ئاتلاپ باشقا بىر يۇرتنىڭ قۇلان پادىسىغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر ئۇخلاپ ئويغانسا، يېنىدا ئېتى يوقمىش. چۆل ـ جەزىرىدە پىيادە قالغان چىن تۆمۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئېتىنى ئىزدەپ تاغ تەرەپكە راۋان بوپتۇ. بىر غولىنىڭ يېنىدا چىن تۆمۇر باتۇر بىر توپ قۇلانلارغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ قۇلانلارغا قاراپ:

دۇپۇر ـ دۇپۇر قۇلانلار، توم تۇياقلىق قۇلانلار،
ئۇچقۇر ـ ئۇچقۇر قۇلانلار، چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كېپىش[51] مەيسە كىيگەندەك، كۆردۈڭلارمۇ، قۇلانلار؟

دەپ سوراپتۇ.

بىراق قۇلانلار ھېچقانداق جاۋاب بەرمەستىن ئۇركۈپ قېچىپ كېتىپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر بۇ ئەھۋالدىن رەنجىپ كېلىۋاتسا، يەنە بىر توپ قۇلانلارغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ ئۇلارغا قاراپ:

دۇپۇر ـ دۇپۇر قۇلانلار، قۇندۇز يەڭلىغ قۇلانلار،
ئۇچقۇر ـ ئۇچقۇر قۇلانلار، چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
مەخمەل، تاۋار كىيگەندەك، كۆردۈڭلارمۇ، قۇلانلار؟

دەپ سوراپتۇ.

بۇلارمۇ ھېچقانداق جاۋاب بەرمەپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر خاپىچىلىقتىن بېشى گاڭگىراپ ئولتۇرسا، يەنە بىر توپ قۇلانلار سەكرىشىپ كەپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر يەنە:

دۇپۇر ـ دۇپۇر قۇلانلار، قۇلىقى ئۇز قۇلانلار،
ئۇچقۇر ـ ئۇچقۇر قۇلانلار، چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
ئالتۇن ھالقا ئاسقاندەك، كۆردۈڭلارمۇ، قۇلانلار؟

دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەڭ كەينىدە كېلىۋاتقان بىر بوز قۇلان جاۋاب بېرىپ: «سېنىڭ چالا قۇيرۇق ئېتىڭ ئاۋۇ دۆڭنىڭ ئارقىسىدا بىر توپ قۇلانلارغا باش بولۇپ يۈرىدۇ» دەپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر جاۋابنى ئالغاندىن كېيىن خۇشال بولۇپ دۆڭگە چىقىپ قارىسا، دېگەندەك چالا قۇيرۇق ئېتى بىر توپ قۇلانلار بىلەن يۈرۈپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر ئاچچىقلىنىپ:

ئىگەڭدىن يۈز ئۆرۈگەن، كۆزلىرىمنى نەملىگەن،
بەڭگۈاش ئېتىم قايدىسەن؟ ھەمدەرد ئېتىم قايدىسەن؟

دەپ ۋارقىراپتۇ.

چالا قۇيرۇق چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كىشنەپ ئالدىغا كېلىپ:

تېخى شورلۇق سۇلار ئىچىپ ئاچچىق ـ ئاچچىق چۆپلەرنى يەپ
تىللىرىمۇ كېسىلدى. تاماقلىرىم تېشىلدى.

دېگەندىن كېيىن، چىن تۆمۈر باتۇر جاۋاب قايتۇرۇپ دەپتۇ:

دۇپۇر ـ دۇپۇر يوللار مېڭىپ سۇزۇك بۇلاق بولاي مەن.
تۇياقلىرىڭ تېشىلسە، ئاچچىق ـ ئاچچىق چۆپلەر يەپ
تۇيىقىڭنى ئەتىۋارلاپ تاماقلىرىڭ تېشىلسە،
تۆمۈر تاقا تاقاي مەن. قارا چېچىمنى يۇلايمەن،
تېخى شورلۇق سۇلار ئىچىپ قىياق ئوتۇڭ بولاي مەن.
تىللىرىڭمۇ كېسىلسە،

شۇنىڭدىن كېيىن چالا قۇيرۇق چىن تۆمۈر باتۇرنى ئۇستىگە مىندۈرۈپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر خۇشال بولۇپ، سىڭلىسىنى ئىزدەپ ئىلى دەرياسىنى كېچىپ تېكەس تېغىنىڭ «كۆكتۆپە» دېگەن يېرىگە كەپتۇ. كىشىلەر داڭقى داستان بۇ باتۇرنى ناھايىتى خۇشال قارشى ئاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىن تۆمۈر باتۇر ئۇ يەرگە جايلىشىپ قاپتۇ. چارۋىچىلىق قىلىپ يۈرۈپ، پات ئارىدا سانسىزلىغان چارۋىلارغا ئىگە بوپتۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ مال ـ دۇنيا ئۇنىڭ كۆزىگە زادى كۆرۈنمەپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ پۈتۈن ئەس ـ يادى سىڭلىسى مەختۇمسۇلادا ئىكەن، شۇڭا، كېچە ـ كۈندۈز كۆزى ياشتىن قۇرۇماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، چىن تۆمۈر باتۇر تولا يىغلاپ يۈرۈپ ئاخىر ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قاپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە سۆزنى سانجۇ پادىشاھى تەرەپتىن ئاڭلايلى: شاھزادە ئۇزمۇخ ساھىبجامال مەخ- تۇمسۇلانى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، ئاپىرىپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ ئۇنى مەجبۇرىي خوتۇنلۇققا ئاپتۇ. لېكىن سانجۇ پادىشاھلىقى مەختۇمسۇلانى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزىگە ئەل قىلالماپتۇ. ئارىدىن نەچچە يىللار ئۆتۈپ، ئۇ بۇلاڭچىدىن ئىككى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ كېچە ـ كۈن- دۈز ئاكسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ قارا ئۇۋىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ.

سانجۇ پادىشاھلىقىنىڭ ئىككى تۇلپارى بار ئىكەن، بۇ تۇلپارلارغا پادىشاھنىڭ ئۆزىدىن باشقا كىشىلەرنىڭ مىنىشى مەنئى قىلىنغانىكەن.

مەختۇمسۇلا قېچىشنىڭ كويىغا چۈشۈپ، بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، دەريا بويىغا بېرىپ سەيلە ـ تاماشا قىلىپ كېلىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ ئۆز كۆڭلىدە: «ھە، ئەمدى ئىككى بالىلىق بولغاچ بىزگە رام بولدى» دەپ ئويلاپ، رۇخسەت قىپ- تۇ. مەختۇمسۇلا پادىشاھ مىنىدىغان تۇلپارغا مىنىپ قىرىق كېنىزەك ھەم قىرىق نۆكەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە دەريا بويىغا قاراپ يول ئاپتۇ. بۇلار ئىلى دەر- ياسى بويىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ. قاتار ـ قاتار چېدىر ـ بارگاھلارنى تىكىپ، ھەر خىل تائاملارنى پىشۇرۇپتۇ. سۈتتىن ياسالغان شارابلارنى تۇلۇم ـ تۇلۇمى بىلەن تىكلەپ قويۇپتۇ. چوڭ زىياپەت باشلىنىپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۆز قولى بە- لەن ياغاچ ئاياقلارغا سۈت ھارىقىنى تولدۇرۇپ، كېنىزەك، نۆكەرلەرگە بىر ـ

بىرلەپ سۇنۇپ، بىر دەمدە ھەممىسىنى مەست قىلىۋېتىپتۇ. پۇرسەتنى پەملەپ يۇرگەن مەختۇمسۇلا پادىشاھ نۆكەرلىرىنىڭ مەستلىكىدىن پايدىلىنىپ چاققانلىق بىلەن تۇلپارغا ئىرغىپ مىنىپتۇ ـ دە، ئىلى دەرياسىنى كېچىپ ئۇ قاتقا ئۆتۈۋاپتۇ. نۆكەرلىرى بۇنى تۇيۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ئالدىدا بېشى كېتىشىدىن قورققان نۆكەرلەر دەرھال ئارقىدىن قوغلاپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ. بىراق ھېچقايسىسىنىڭ ئېتى دەريانى كېچىشكە كۆنمەپتۇ. دەرۋەقە پادىشاھنىڭ تۇلپارىدىن باشقا ھەرقانداق جانۋار بۇ دەريانى كېچىپ ئۆتەلمەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ، دەريا بويىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي ۋەھىمىدە قالغان نۆكەرلەر مەختۇمسۇلاغا قاراپ: «بېرى ئۆتۈڭ، خېنىم، بىر سىز ئۈچۈن قىرىقمىزنىڭ بېشى كەتسە ئېچىڭىز ئاغرىمامدۇ؟» دەپ تازا يالۋۇرۇپتۇ. مەختۇمسۇلا: «ئىككى ئوغلۇمنى ئەكەلسەڭلار، يېنىپ ئۆتىمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. نۆكەرلەر دەرھال پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ ئىككى ئوغلىنى ئەكەپتۇ. بۇ ئىككى ئوغۇلنىڭ چوڭىنىڭ ئېتى «ئاقار»، كىچىكىنىڭ ئېتى «چۆكەر» ئىكەن. مەختۇمسۇلا نۆكەرلىرىگە قاراپ: «ئاقار بالامنى دەريادا ئاققۇزۇڭلار، ئۇنىڭ پىراقىغا چىدىمايۋاتىمەن» دەپتۇ. نۆكەرلەر «ئاقار» نى دەريادا ئاققۇزۇپتۇ. مەختۇمسۇلا «ۋاي بالام، ۋاي بالام» دەپ يىغلىغان بويتۇيۇ، لېكىن دەريادىن ئۆتەپتۇ. نۆكەرلەر «ئەمدى بۇ بالىسىنىمۇ سۇدا تاشلىساق، بەلكىم چىدىمايۋاتىمەن» دېيىشىپ «چۆكەر»نىمۇ دەريادا تاشلاپتۇ. بالا شۇ زامات غەرق بولۇپ چۆكۈپتۇ. ئەمدى مەختۇمسۇلا نۆكەرلەرگە نېمە دەپتۇ دېسەڭلار:

ھەي ئىنساپسىز بۇلاڭچى،
سەندە پۇتتى ئەۋلادىم.
قالدۇرمىدىم نەسلىمنى،
ھاسىل بولدى مۇرادىم.

ئەۋزەل ماڭا ئۆز يېرىم،
چىلبۆرىنىڭ يۇرتىدىن.
ئارتۇق بىلگەچ ئاكامنى،
كەچتىم ھارام مېھرىدىن.

دەپتۇ ـ دە، بالا دەردى باغرىنى كاۋاپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇ قۇل بولۇپ ياشاشقا رازى بولماي، ئاكىسىنى ئىزدەپ، ئارقىسىغىمۇ قارىماي ئات چاپتۇرۇپ ئۇدۇل كېتىپتۇ. بۇلاڭچىلار دەريادىن ئۆتەلمەي نادامەت چېكىپتۇ.

مەختۇمسۇلا شۇ يۇرگىنىچە دەشتلەرنى كېزىپ، تاغلاردىن ئېشىپ، بىر گۈزەل يايلاققا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، نۇرغۇن تۆگىلەر يايلاپ يۈرگۈدەك. مەختۇمسۇلا تۆگىچىلەردىن: «بۇ كىمنىڭ تۆگىلىرى؟» دەپ سوراپتۇ. تۆگىچى: «چىن تۆمۇر قارىغۇنىڭ تۆگىلىرى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. كۈتمىگەن جاۋابنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئەندىشىگە چۈشكەن مەختۇمسۇلا: «ئۇ نېمە بولۇپ قارىغۇ بولدى؟» دەپ سوراپتۇ. تۆگىچىلەر: «ئۇنىڭ بىر سىڭلىسىنى سانجۇ پادىشاھلىقى بۇلاپ كەتكەنكەن، شۇنىڭ دەردىدە تولا يىغلاپ قارىغۇ بولۇپ قالغان» دەپتۇ. ئاندىن مەختۇمسۇلا نېرىراق بارغاندا نۇرغۇن يىلقا، كالا، قوي پادىلىرىنى كۆرۈپتۇ. پادىچىلاردىن سوراپتۇ. ئۇلارمۇ ئوخشاش جاۋاب بېرىپتۇ. ئەڭ چەتتە موزاي بېقىۋاتقان بىر تاز بالىدىن: «جېنىم ئۇكام، چىن تۆمۇر باتۇر ھازىر قەيەردە؟ ئېيتىپ بەرسەڭ» دەپ يېلىنىپ سوراپتۇ. تاز بالا تەسلىكتە: «چىن تۆمۇر قارىغۇ ھازىر ‹ئالتۇن ئارىشاق› دېگەن يەردە» دەپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ: «مەن چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ سىڭلىسى بولىمەن، مېنى ئاكامنىڭ قېشىغا باشلاپ بارساڭ» دەپتۇ. تاز بالا: «مەن پادىدىن ئايرىلالمايمەن، موزايلار يېتىپ كەتسە جاۋاب بېرەلمەيمەن» دەپ ئۇنماپتۇ. مەختۇمسۇلا: «ئۇنداق بولسا پادىلىرىڭغا مەن قاراپ تۇراي، قولۇڭغا مۇشۇ ئالمىنى ئال، ئەگەر چىن

تۆمۇر سۆزۈڭگە ئىشەنمىسە، ئالمىنى كۆزىگە سۇرتسەڭ كۆزى ئېچىلىدۇ» دەپ قولىغا بىر خالتىنى بېرىپتۇ ـ دە:

مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى،
ئالمۇتىيارنىڭ[52] ئالمىسى،
كۆرمەس كۆزگە سۇركىسە،
شۇئان ئېچىلىپ كەتكۇسى.

دەپتۇ.

تاز بالا ئالمىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. بېرىپ چىن تۆمۇر باتۇرغا مەختۇمسۇلانىڭ خەۋىرىنى ئېيتقانىكەن، ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. شۇ ھامان تاز بالا:

مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى،
ئالمۇتىيارنىڭ ئالمىسى،
مەختۇمسۇلا بولمىسا،
قايدىن كېلۈر خالتىسى؟

دەپ ئالمىنى چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ كۆزىگە سۇركەپتۇ. شۇ زامات ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېچىلىپتۇ، كۆز گۆھىرىدىن نۇرلار چېچىلىپتۇ.

چىن تۆمۇر باتۇر تاز بالىغا چوڭ ئىنئاملار بېرىپ، تۇغمەس رەھمەتلەرنى ئېيتىپتۇ. ئۇ شۇ زامات مىسران قىلىچىنى يەنە ئېسىپ، چالا قۇيرۇق ئېتىغا مىنىپ، بالا بىلەن بىللە مەختۇمسۇلانىڭ قېشىغا كېپتۇ. قېرىنداشلار قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپتۇ. يۇرەكلىرى قانغۇچە مۇڭدىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تېكەس تېغىنىڭ ئېتىكىدە ئەل ـ خەلقى بىلەن بىرلىكتە خۇشال ـ خۇرام ئۆمۇر كەچۈرۈپتۇ.

ئىزاھلار:

(1)، (2)، (3)... رەقەملىرى «ئوغۇزنامە»نىڭ ئەسلىي نۇسخىسىدىكى بەت سانىنى كۆرسىتىدۇ.

1.، 2.، 3. ... رەقەملىرى «ئوغۇزنامە»نىڭ ئەسلىي نۇسخىسىدىكى قۇر سانىنى كۆرسىتىدۇ.

3) خارتۇم — پىلىنىڭ تۇمشۇقى.

4) پەرسەخ — ئۇزۇنلۇق بىرلىكى.

5) زىندە — تىرىك، ھايات.

6) دۈمىڭ — قۇيرۇقۇڭ.

7) تاپىسەن — تۆلەيسەن.

8) دوندۇر — بىراقلا تاشلانماق، ئومۇمىي ھۇجۇم.

9) پىرى زەن — ئۇلۇغ ئايال، چوڭ ياشلىق ئايال.

10) سەرپاي — ئۇستۇاش، كىيىم ـ كېچەك.

11) زاغ — قاغىنىڭ بىر خىلى.

12) قاپلان — يىلپىز.

13) زەررىن كۆرسى — ئالتۇن ئورۇندۇق.

14) ئەلھان — نەغمىچى، غەزەلچى.

15) پىشكەش — سوۋغات، تارتۇق.

16) بىدۇ ئات — ئۇچقۇر ئات.

17) ساخاۋەت — سېخىيلىق.

18) شاھى قەيسەر — رۇما پادىشاھى.

19) دىۋە ئەختەر — خەتەرلىك دىۋە.

20) ئۆمەر — چاھاريارنىڭ بىرى.

21) ئەسباب — قورال ـ ياراغ.

22) ئوسمان — چاھاريارنىڭ بىرى.

23) ئۇمەرا — ئەمىرلەر، لەشكەر باشلىقلىرى.

24) بىر لەك — يۈزمىڭ.

25) بەند — تۇتقۇن.

26) ھەبىب — دوست.

27) سالاھ — قورال ـ ياراغ.

28) بىشە — جاڭگال، ئورمانزار.

29) مۇھاسىل — ئەجەل.

30) دەپئى — يوقاتماق، خالاس قىلىش.

31) گەشت — سایاھەت، ئايلىنىش.

32) چەشمە — بۇلاق.

33) خەستە — كېسەل، ئاغرىق.

34) چاھ — زىندان، قۇدۇق.

35) كەجرەپتار پەلەك — تەتۇر ئايلانغۇچى پەلەك.

36) دىيدە گىريان بولمىسۇن — كۆزى ياشقا تولۇپ يىغلىمىسۇن.

37) ئەرسات قىيامەت — قىيامەت مەيدانى.

38) ماھۇ سال — ئاي ۋە يىل، ھەر دائىم.

39) مەھرەم — ھەمراھلار.

40) سىپاھ — قوشۇن، لەشكەر.

41) ئۇفتادە — تاشلاندۇق، خار ـ زار.

42) سىدقى — راستلىق، سادىقلىق.

43) سەفا — خاتىرجەملىك، پاكلىق.

44) رەھنەما — يول كۆرسەتكۈچى.

45) شاتىر — يول باشلاپ ماڭغۇچى.

46) تۆلەك — ئەسىر.

47) تەبدىل — ئۆزگەرمەس.

48) زىرىھ ـ دوبۇت — دوبۇلغا ـ ساۋۇت، جەڭ كىيىملىرى، تۆمۇر كىيىم.

49) ئوبۇل خوجا — پىر، ئىشاننىڭ نامى.

50) سانجۇ پادىشاھى — موڭغۇل پادىشاھىنى كۆرسىتىدۇ.

51) كېپىش — كەش (سەندەل كەش).

52) ئالمۇتىيار — تېكەستىكى جاي ئىسمى.

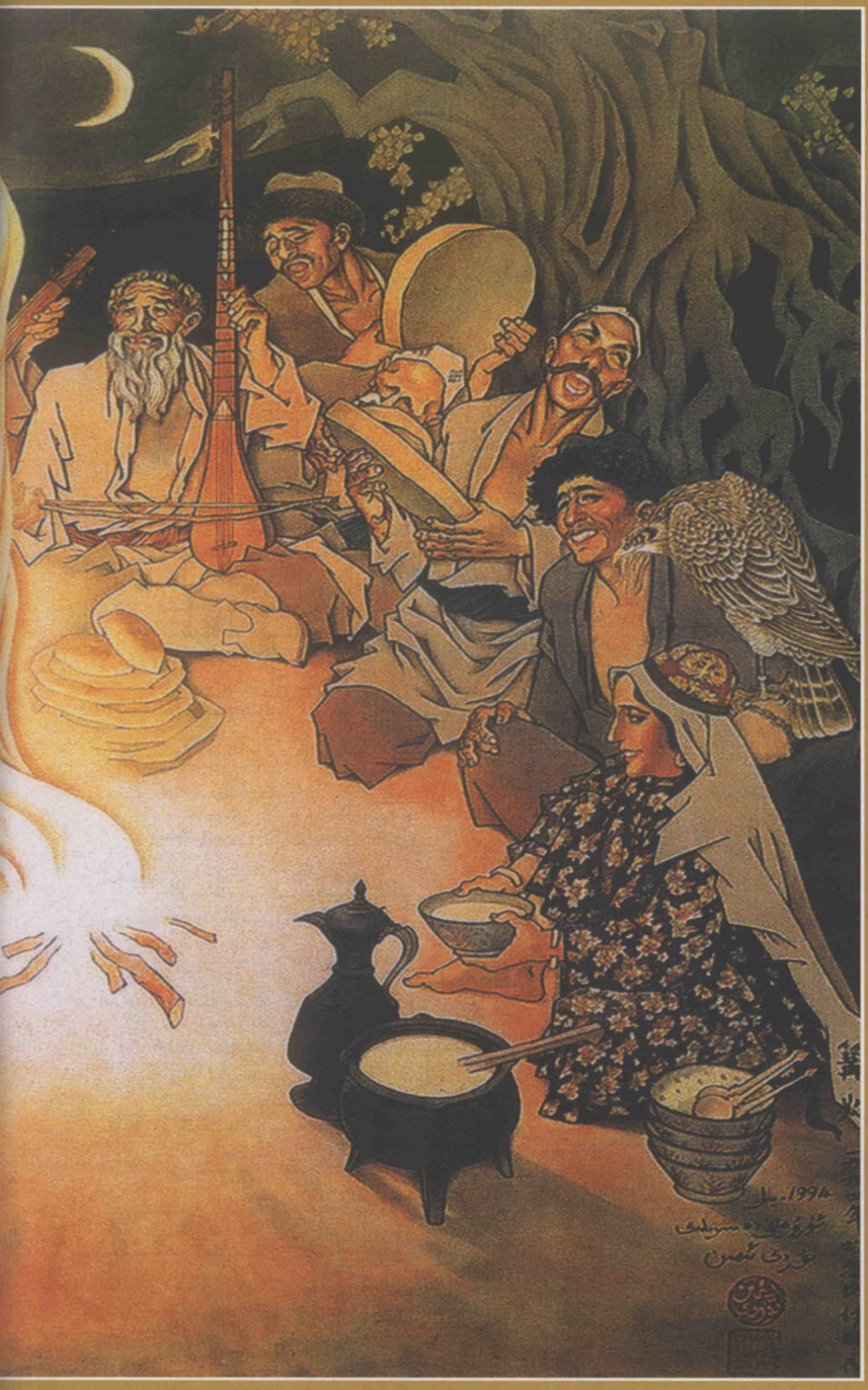

تۇردى ئىمىن سىزغان

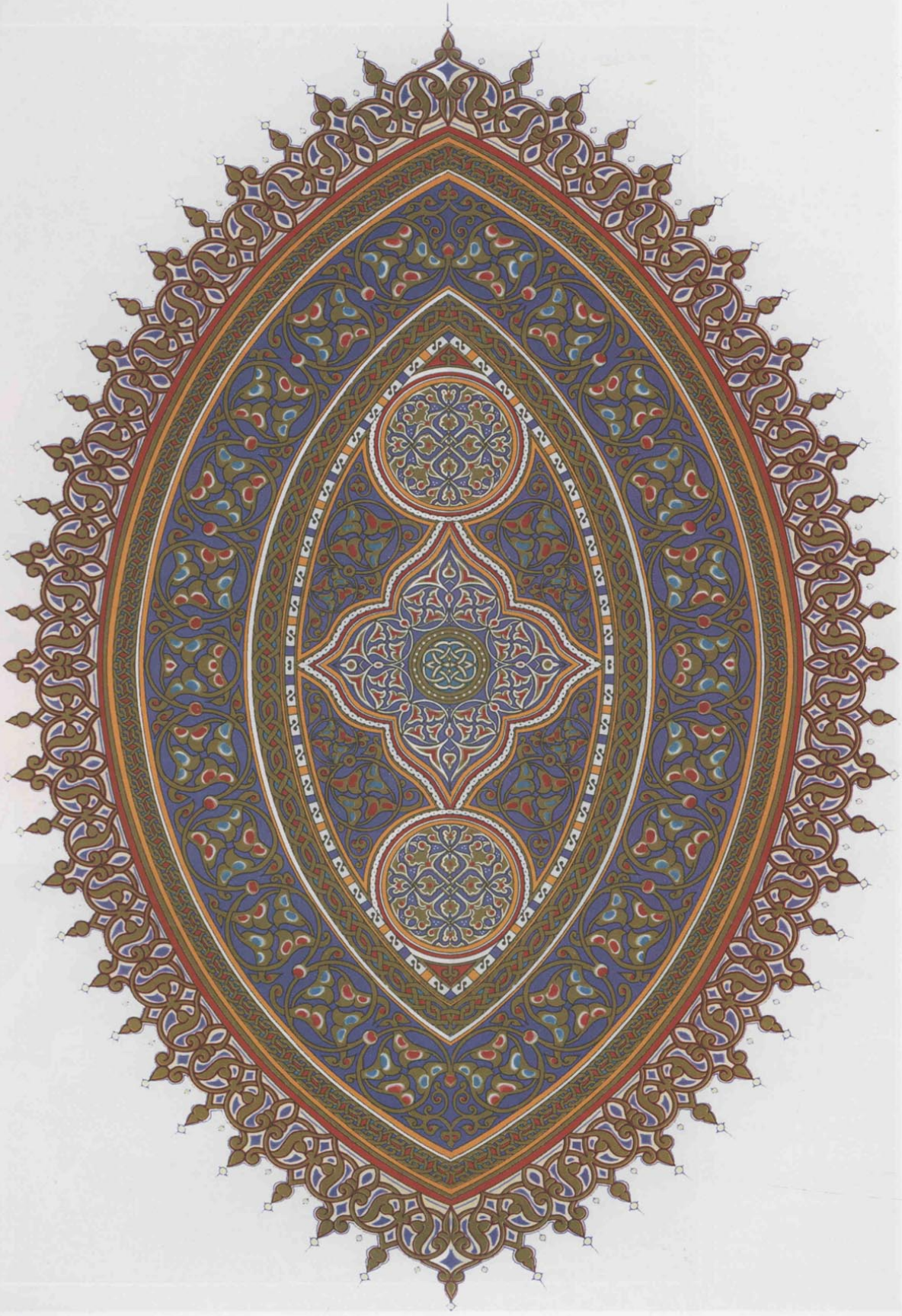

تاريخي داستانلار

تاريخي داستانلار

مۇندەرىجە

ياچىبەگ.....283
ئۆمەر باتۇر.....287
ئىسلام بېگىم.....289
ئابدۇراھمان غوجا.....292
مايمخان.....307
نۇزۇگۇم.....324
سېيىت نوچى.....333
تۆمۇر خەلىپە ھەققىدە.....350
غوجىنىياز ھاجى.....356

ياچىبەگ

ئۆتكەنىدى ياچىبەگ
بۇلاڭ ـ تالاڭ زاماندا.
چېرىك بىلەن جەڭ قىلىپ،
كەتتى ئاخىر ئارماندا.

ياچىبەگنىڭ ئۆيلىرى
تۈرۈك تېغى ئەمتىدە.
ھىيلە ـ تەمە يوق ئىدى
ياچىبەگنىڭ ئەپتىدە.

قۇنتەيجىنىڭ لەشكىرى
سالدى خەققە سورۇقلۇق.
سار سېلىشتى خالايىق،
ئۆي ـ ماكانى تۇرۇقلۇق.

قالدى يېمەك ـ ئىچمەكسىز،
قاپلاپ كەتتى قۇرۇقلۇق.
ھالدىن كەتتى خالايىق،
تېپىلماي ھېچ ئوزۇقلۇق.

شۇندا چىقتى ياچىبەگ،
ئوڭ قولىغا نەيزە ئەپ.
تاغلار ئارا يول سالدى،
پالگانلاردىن تۈزۈپ سەپ.

ياچىبەگنى كۆرگەنلەر،
سۇباتلىقكەن دەر ئىدى.

گۈرزە ـ بازغان قوللىرى،
يولۋاس كەبى ئەر ئىدى.

ياچىبەگ خوپ ئەر ئىدى،
يەتتە قۇلان يەر ئىدى.
يەتتە قۇلان يەپ بولۇپ،
يەنە بارمۇ دەر ئىدى.

ياچى دېگەن بىر كىشى،
ئارقىسىدا مىڭ كىشى.
ياچىغا ئېگىلمىسە،
قۇتۇلالمايدۇ كىشى.

ياچى بېگىم ياچىدۇ،
نەيزىسىنى سانجىيدۇ.
ياچىغا ئېگىلمىسەڭ،
توقماق بىلەن يانجىيدۇ.

قالماق خاننىڭ خېتىدە،
«تۇتسۇن» دېدى ياچىنى.
توغام ـ توغام يول توراپ،
چېرىك قويدى بارچىنى.

«ھەركىم تۇتسا ياچىنى،
مالدار قىلاي مەن ئۇنى.
ئۆزۈم بىلەن تەڭ قىلىپ،
ھاكىم قىلاي مەن ئۇنى.»

قالماق كېلىپ چىللىدى
ئوسمانبەگنى يېنىغا.
ئوسمانبەگمۇ سېتىلدى
ئالتۇن ـ كۈمۈش، تىينىغا.

مەن شۇ ئىشتا تۇردۇم دەپ،
ئەھدە قىلدى ئوسمانبەگ.
ياچىنى تۇتۇۋالار دەپ،
يارلىق قىلدى ئوسمانبەگ.

تۇتماق بولدى ئوسمانبەگ
ياچىبەگنى تىكتىكلاپ.
تۇتالمىدى ياچىنى
يۈگۈرسىمۇ پاپپاسلاپ.

ئۇيان ئويلاپ ئوسمانبەگ،
بۇيان ئويلاپ ئوسمانبەگ.
سامانچىنى ئالداشقا
تۇتۇش قىلدى ئوسمانبەگ.

سامانچىمۇ سېتىلدى،
ئوسمانبەگكە قېتىلدى.
كەينىگە چۈشۈپ ياچىنىڭ
تۇتماق بولۇپ ئېتىلدى.

ياچىبەگنىڭ دادىسى،
سۇلايمان دېگەن بەگ ئىدى.
ياچىبەگنىڭ سىڭلىسى،
سامانچىغا تەگكەنتى.

سۆرۈن چىراي سامانچى
ياچىغا بولدى كۈشەندى.
نەپكە سېتىپ جېنىنى،
بولدى ئوسمانغا يالاقچى.

ياچىبەگنى تۇتماققا
ئەھدە قىلدى سامانچى.
بۇ ئىشلارنىڭ تەكتىنى
بىلەلمىدى ھېچ ياچى.

ئوسمانبەگ سورىدى:
«ياچى دېگەن قايدا؟» دەپ.
جاۋاب بەردى سامانچى:
«تاغ ئارىسى، باغدا» دەپ.

ياچىبەگ قۇلان ئېتىپ،
كاۋاپ سالدى بېغىرنى.
دالاماما ئالداپ كىرىپ،
كۆپ ئىچۈردى چىغىرنى.

سامانچى ئۇنى ئىزدەيتتى،
ئۇندىن ـ بۇندىن سوراقلاپ.
تاغمۇتاغ ئارىسىدا،
يۇرگەنىدى ماراقلاپ.

چۈشۈپ كەلدى بىر كۈنى
تاغنى ئاتلاپ ياچىبەگ.

بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز
كىردى يۇرتقا ياچىبەگ.

يېتىپ كەلدى شۇ كۈنى،
ياچى ئۆيىنىڭ تۆۋىگە.
چۈشمەك بولدى شۇ ھامان
سىڭلىسىنىڭ ئۆيىگە.

ياناي دېدى كەينىگە،
ئاتنى چېپىپ ئەمتىگە.
شۇ چاغ كەلدى سامانچى
ياچىبەگنىڭ ئالدىغا.

شۇل ئەسنادا ياچىغا
ئۇچراپ قالدى سامانچى.
«تىنچ كەلدىڭمۇ؟» دەپ ئۇنى،
ئىززەت قىلدى سامانچى.

«بىزنىڭ ئۆيلەر تىنچ بولدى،
چۈشۈپ ئۆتۈڭ، ياچىبەگ.
ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەنسىز،
سىنچاي ئىچىڭ، ياچىبەگ.»

ئۇيان ئۆتتى ياچىبەگ،
بۇيان ئۆتتى ياچىبەگ.
ئامالسىزدىن شۇ ۋاقىت،
ئۆيگە كىردى ياچىبەگ.

تۇيدۇرمىدى بۇ ئىشنى
سامانچى ئايالىغا.
ياچىبەگنى تۇتقىچە
قويمىدى ئارامىغا.

پۇرسەت تېپىپ تالاغا
چىقىۋالدى سامانچى.
خىيال سۇرۇپ شۇ ئۆيدە
يالغۇز قالدى بۇ ياچى.

ئۆتكۈر كۆزلۈك ياچىبەگ
ئەتراپىغا سەپسالدى.
كۆرمىسىمۇ ھېچ ئىشنى،
بىر ئىشنى تۇيۇپ قالدى.

سامانچى چىقىپ سىرتقا
ھەر تەرەپكە قارايتتى.
ياچىبەگنىڭ ئېتىنىڭ
ئۇلاغلىرىن بوشاتتى.

شۇل ئەسنادا چاقىردى،
«چاققان چىقىڭ، ياچىبەگ.»
چىقىپ دەرھال ئېتىنى
مىنمەك بولدى ياچىبەگ.

ئۇزەڭگىگە پۇت سېلىپ،
يىقىلىپ چۈشتى ياچىبەگ.
ھېيلە، قىلتاق، قاپقانغا،
چۈشۈپ قالدى ياچىبەگ.

بەلگە بەردى چېرىككە،
كۆرگەن ھامان سامانچى.

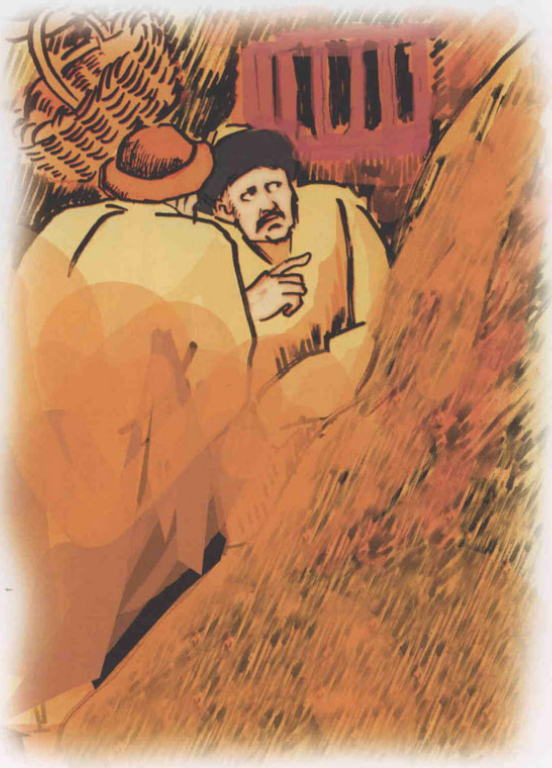

مىڭلاپ چېرىك ئاتلاندى
تۇتماق ئۇچۇن ياچىنى.

چېرىك كېلىپ شۇ تاپتا
قورشۋالدى ياچىنى.
سالما تاشلاپ بوينىغا
تۇتۇۋالدى ياچىنى.

تۇرۇك تېغى ئالدىدا
تورىۋالدى ياچىنى.
ئەلەنجىگە قويماستىن،
باغلىۋالدى ياچىنى.

ياچىبەگنىڭ يۇرىكىن
ئەجەب ـ ئەجەب داغلىدى.
سەكسەن كىشى يىغىلىپ،
ياچىبەگنى باغلىدى.

گۇر ـ گۇر بېسىپ كەلگەندە،
ھەيران قالدى ياچىبەگ.
ھەسرەت بىلەن شۇ تاپتا،
پەريات ئۇردى ياچىبەگ.

«ياچىبەگنى تۇتتۇقمۇ؟
‹قىمار› دا بىرنى ئۇتتۇقمۇ؟
يۇرتقا پاتماس ياچىبەگ
ئەمدى قولغا چۈشتۇڭمۇ؟»

بۇنى ئاڭلاپ ياچىنىڭ
كۆزلىرى يېنىپ كەتتى.
ياچىنى تۇتقان چېرىكلەر
غال ـ غال تىترىشىپ كەتتى.

غەزەپلەندى ياچىبەگ
سامانچىنىڭ ئەپتىگە.
«كۆرۈشەرمىز، ـــ دېدى ئۇ، ـــ
ئۆلگەندە قىيامەتتە.»

بىر تىك بېقىپ قارىدى
سامانچىنىڭ يۈزىگە.
قوللىرىنى شىلتىدى
سامانچىنىڭ كۆزىگە.

ئېلىپ ماڭدى ياچىنى،
ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.
ئاللاقۇلى دېگەن ئوغلى
ئارقىسىدىن يۈگۈردى.

ياچىبەگ ئەخمەق ئىكەن،
بىلمىدە چاقماق ئىكەن.
ياچىبەگنى ئۆلتۈرگەن
جالالىق قالماق ئىكەن.

ھەسرەت بىلەن خالايىق
دۇئا بەردى دوستىغا.
سامانچىنى تۇتۇۋېلىپ،
سامان تىقتى پوستىغا.

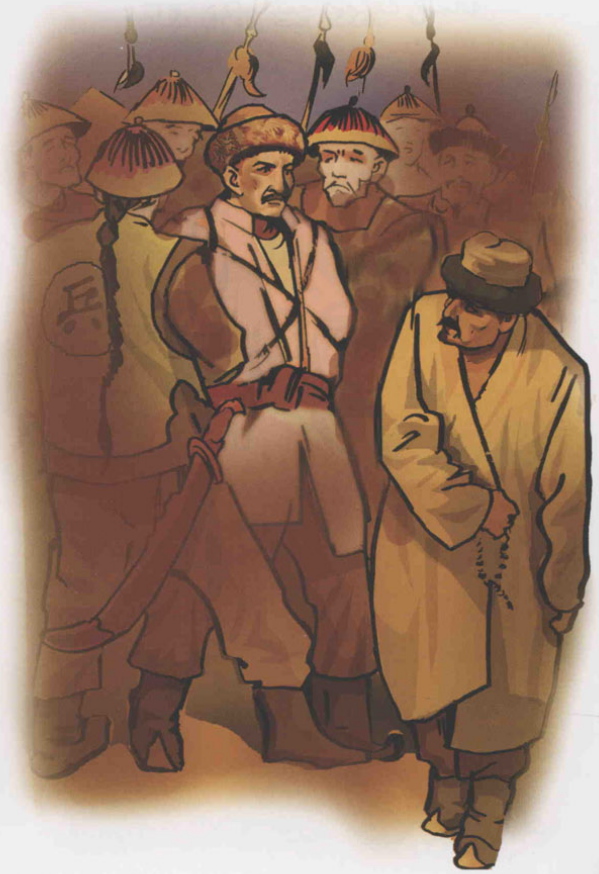

ئۆمەر باتۇر

يالغۇز تۇيۇن پارچە تاغ
بولۇپتۇ قورغان.
ئاتمىش ئالتە گۆدەكنى
بۇغدايدەك ئورغان.

ئاتمىش ئالتە گۆدەكمۇ
ئەلنى دەپ ياتقان.
يارەنلىرى قول كۆتۈرۈپ،
لەھەتكە قويغان.

كەر بالادا شېھىت بولغان
ئىمامزادىلەر.
ئىمامىلارنى شېھىت قىلغان
ھارامزادىلەر.

لاچىن غولدىن چۈشۈپ كەلدى
ئاتلار ئوينىتىپ.
ئوك قولىدا كۈموش نەيزە،
قۇلانلار ئاتىپ.

لاچىن غولدىن چۈشۈپ كەلگەن
بىر ھاشىم ئولان.
قىزىل - يېشىل تون كىيىپتۇ،
ياقىسى بۇلغۇن.

ئۆمەر باتۇر تاينى مىنىپ،
ئۇچتى پەلەككە.
يالغۇز تۇيۇن ئارقىسىدا،
قوندى تېرەككە.

يالغۇز تۇيۇن، يالغۇز جاڭزا،
زېمىن كەڭتاشا.
ئۆمەر باتۇر خۇش ئەرئىدى،
قىلدى تاماشا.

يالغۇز تۇيۇننىڭ ئارقىسى،
قاپقارا سايدۇر.
ئۆمەر باتۇر مىنگەن ئاتى،
كۆك ئالا تايدۇر.

كۆك ئالا تاينى مىنىپ،
غول تۆۋەن چاپقان.
مەنمەن دېگەن يارەنلەرنىڭ،
ئالدىدا ماڭغان.

ئۆمەر باتۇر يېتىپ كەلدى،
يالغۇز تۇيۇن تېغىغا.
ماراپ يېتىپ چېرىكلەر،
قىستاپ كىردى يېنىغا.

ئوينىتىپ ئوقيا - قىلىچ،
تەرەپتىن قىرغىن سالدى.
ئۆمەر باتۇر مەردلەرچە،
غالىب تۇغنى ئالدى.

ئۆمەر جەڭگە ئاتلىنىپ،
ياۋ ئاغزىنى قان ئەتتى.
بولۇپ بەربات دۈشمەنلەر
قۇيرۇقىن تىكىۋەتتى.

ئۆمەر باتۇر دەسلەپتە،
باتۇر چىقتى ئۇ جەڭدە.
مەغرۇرلۇقتىن ئاخىرى،
پۇشمان يېدى ئەلەمدە.

ياۋلار كىردى توساتتىن،
ھۇجۇم قىلدى ئۆمەرگە.
ئاتمىش ئالتە گۆدەكنى،
مۇپتىلا قىلدى ئەجەلگە.

ئۆمەر باتۇر خۇش ئەر ئىدى،
ئالەمدىن ئاشقان.
بىر مىڭ بىر يۇز چېرىك كەلسە،
نەيزىدە چاپقان.

كۆك ئالا تايىنى مىنىپ،
ئۇزۇن يول باسقان.
ئۆمەرنى كۆرگەن چېرىكلەر،
ئارقىغا قاچقان.

يالغۇز تۇيۇنىڭ ئارقىسى،
تۇپتۇز بىر ئالقان.
بىر مىڭ بىر يۇز چېرىك چىقىپ،
ئۆرۈلۈپ يانغان.

چېرىكلەرنى توقاي سۇرۇپ،
تاغلاردىن ئاشقان.
دۇشمەن جەڭدە يېڭىلىپ،
مىنگاڭغا قاچقان.

ئۆمەر باتۇر خوي ئەر ئىدى،
ئالەمدىن ئاشقان.
ئاتنى تاشلاپ، تايىنى مىنىپ،
داۋاندىن ئاشقان.

ئۆمەر باتۇر خوي ئەر ئىدى،
غول تۆۋەن چاپقان.
قىلماس ئىشنى قىلىپ قويۇپ،
دەردىنى تارتقان.

كۆك ئالا تايىنى مىنىپ،
سايلاردا چاپقان.
ئۆمەر باتۇر شېھىت بولۇپ،
زىلپۇشنى ياپقان.

ئاغىنىسى ئىزدەپ تېپىپ،
چىگمەندە يۇغان.
پەرىشتىلەر قول كۆتۈرۈپ،
لەھەتكە قويغان.

سېنىڭ بىلەن مەن جېنىمنى،
داڭغا داڭلادىم.
ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلارنىڭنى
خەقتىن ئاڭلادىم.

تىلەكلەرنى تىلەدۇرمەن،
تىلەكلەر ئۇچۇن.
سەھەر تۇرۇپ يىغلادۇرمەن،
سەن يارلار ئۇچۇن.

ئسلام بېگىم

گۈل ـ چېچەككە ئورالدى،
قوموڭ يۇرتى ـــ بوستانى.
ئەل ئىچىگە تارالدى،
ئسلام بېگىم داستانى.

ئسلام سۈيى تۆۋەن ئاقۇر،
تاشنى تاشلارغا چاقۇر.
ئسلام بەگنى كەلدى دېسە،
داپنى داپلارغا چاقۇر.

ئاخشام كەلگەن تۆت ئاتلىق،
تۆتىلىسى بوز ئاتلىق.
تۆتەيلەن ئاراسىدا،
ئسلام بېگىم سۈباتلىق.

مىسىر تېغى دېگەن جاي،
خويمۇ ئوبدان جاي ئىكەن.
چامباشچىلىق سېھرىگە،
ئسلام بېگىم باي ئىكەن.

مىسىر تېغى كەينىدە،
تارام ـ تارام سۇ ئاقۇر.
ئسلام بېگىم غەيرەتلىك،
قىلىچ ئويناپ باش چاپۇر.

ئەپلەپ تۇرۇپ مۇشت ئاتتى،
يالماۋۇزغا ـــ چېرىككە.

تاغ ـ سايلارنى توشقۇزدى،
دۆۋە ـ دۆۋە ئۆلۈككە.

ئسلام شۇنداق ئەر ئىدى،
نامى ئەلگە تونۇلغان.
ئەلگە قىلغان هىممىتى،
داستان بولۇپ توقۇلغان.

ئسلام بېگىم، قويسىلا،
قىلىچلىرىن ئالسىلا.
دۈشمەنلەرنىڭ بېشىنى،
غەزەپ بىلەن چاپسىلا.

ئسلام بېگىم جەڭگە بارۇر،
ئاتلىرى ئويناپ تۇرۇر.
خۇدايىم نۇسرەت بەرسە،
ئسلام بېگىم غەلىبە قىلۇر.

سۇلتان هەزرەت خوتەندىن،
چىققان باتۇر ئەر ئىدى.
چېرىكلەرگە جەڭ باشلاپ،
ئسلام بەگنى چىللىدى.

كۆكرەك كېرىپ ئسلام بەگ،
كىردى مەيدان ئىچىگە.
تىترەپ كەتتى چېرىكلەر،
ئۇنىڭ تاغدەك كۆچىگە.

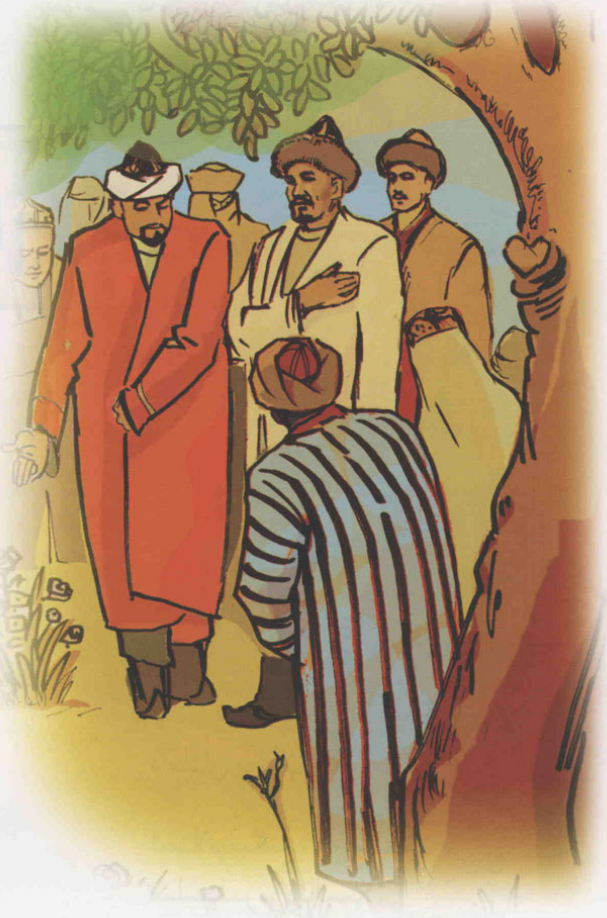

جەڭ قىلدى ئۇ مەردلەرچە،
ئارغىماقنى ئوينىتىپ.
سۈردى يۈز مىڭ چېرىكنى،
دالىلارنى بويلىتىپ.

قانچە ـ قانچە چېرىكلەر،
ئىسلام بەگكە باش ئەگدى.
قازا كېلىپ غايىبتىن،
ئاڭا ئوچ پاي ئوق تەگدى.

يارىسىنى شۇ ھامان،
دوستلىرىغا تاڭدۇردى.
جەڭگە كىرىپ قايتىدىن،
قىساسىنى قاندۇردى.

ئىسلام بېگىم تۇتۇلدى،
جەڭدە ئاخىر بىر كۈنى.

قەستلەپ كەلگەچ ئۇزۇندىن
دارېن دېگەن شۇم ئۇنى.

سالدى ئۇنى چۇشەكلەپ،
تۆمۈر قەپەس ئىچىگە.
ئېلىپ ماڭدى تۈيدۇرماي،
خوتەن شەھرىگە كېچىدە.

يامۇلدىكى ئامبالىلار،
خۇشال بولدى شۇ ھامان.
ئىسلام بەگنىڭ ئىشلىرى،
بەربات بولدى دەپ تامام.

قارغىسىمۇ چېرىكلەر،
ئىسلام خازان بولسۇن دەپ.
ئاۋام خەلق تىلىدى،
ئىسلام ئامان بولسۇن دەپ.

قۇتۇلدۇردى دوستلىرى،
ئۇنى ئاخىر زىندانىدىن.
قىلىچ تۇتۇپ ئۇ يەنە،
ئورۇن ئالدى مەيدانىدىن.

ئەلنى يىغىپ ئىسلام بەگ،
قىلدى شۇنداق خىتابنى:
«يوقىتىمىز جەڭ بىلەن
كەلگەن زۇلۇم ـ ئاپەتنى.»

يىغىلمىغانلار، خوتەنلىك،
ئاخىر راۋاج تاپمىز.
چېرىكلەرنىڭ بېشىنى،
قېيما قىلىپ چاپمىز.

دارېن بىلەن جەڭ قىلدۇق،
زالىملارنى ئۆلتۈرۈپ.
تۇغىتىمىز چېرىكنى،
قەھرىمىزدە كۆيدۈرۈپ.

شېھىت كەتسەك جەڭلەردە،
روسۇل قىلغاي شاپائەت.
جەننەت بىزگە يار بولۇپ،
ئاۋام كۆرگەي پاراغەت.

ئىسلام بېگىم پوتىسى،
خويمۇ كاتتا پوتادۇر.
نۇسرەت تېغى كەينىدە،
قانغا بويىلىپ ياتادۇر.

ئىسلام بېگىم يېتىپتىمۇ؟
يېنى يەرگە پېتىپتىمۇ؟
ئاغزىنى ئاچ، ئۇسسۇزلۇق بېرەي،
تاماقلىرى قېتىپتىمۇ؟

ئىسلام بېگىم مۇلايىم،
كۆكتىكى تولۇن ئايىم.

ياری بولغاندا نۇسرەت،
ئايرىۋەتتى خۇدايىم.

پولات شەمشەر قىلىچى،
مىڭلاپ ـ مىڭلاپ جان ئالدى.
يۈرت ئىچىدە ئىسلام بەگ،
باتۇر دېگەن نام ئالدى.

ئول ئىسلام بەگ داستانى
جەڭدە بولغان ھېكايەت.
يېزىلغاندۇر داستانغا
ئۇنىڭ ئىشى ناھايەت.

ئىسلام بېگىم كەتتىلەر،
ئارمان بىلەن دۇنيادىن.
روھى قۇۋۋەت تاپسۇن دەپ،
بىز تىلەيمىز ئاللادىن.

ئابدۇراھمان غوجا

ئىپتىدانى باشلايمىز،
شېھىدانە خوتەندىن.
باتۇرلارنى ئۆستۈرگەن،
شان ـ شەۋكەتلىك ۋەتەندىن.

قەدىمكى زاماندا، ئاتچى[1] دېگەن داۋاندا، ھەببۇللا مۇپتى ھاجى ئىسمىلىك بىر كىشى بولۇپ، ئۇ ـ نىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. چوڭىنىڭ ئېتى مەسۇمخان، ئوتتۇرانچىسىنىڭ ئېتى سۇدۇرخان، كىچىكىنىڭ ئېتى ئابدۇراھمان خان ئىدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان ئىلچى[2] شەھىرىدە تۇراتتى. ئابدۇراھمان خان مەدرىسىدە ئوقۇيتتى.

ئابدۇراھمان خان غوجا،
يەتتە ـ سەككىز يېشىدا.
پىكرى ـ زىكرى ئىلىمدە،
كالامۇللا بېشىدا.
كېتىپ بارسا بىر كۈنى،
مەرغىزار[3] لىق قېشىدا.
ئاپئاق ساقال بىر بوۋاي،
تۇرغۇدەكمىش يېنىدا.
پىنھان بولۇپ بىر ھېكمەت،
بايان قىپتۇ دالدىدا:
بويۇڭغا قارىسام تۇزۇك كۆرۈنەر،
يۈزۈڭگە قارىسام سۇزۇك كۆرۈنەر،
دىلىڭغا قارىسام ئۇزۇك كۆرۈنەر،
پېشانەڭ ئوچۇق بۇزرۇك[4] كۆرۈنەر.
مەرگىس كۆزلىرىڭ[5] ياشقا تولۇپتۇ،
شىكەستە[6] دىلىڭ بىريان[7] بولۇپتۇ.
يۈرۈڭقاش سۈيۈڭ ھەريان ئۇرۇپتۇ،
ئېيتقىل نېچۈن ئەپغان[8] چېكەرسەن؟

ئابدۇراھمان خان غوجا ئۆزىنىڭ نامۇ ھالىنى يىپقا تىزغان مارجانەك بىر ـ بىرلەپ بايان قىلغاندىن كېيىن مۇنداق مۇڭلۇق بىر مۇناجات ئوقۇدى:

ئۆز يۇرتىنى ئالەمدە،
سۆيمەيدىغان ئەر بارمۇ؟
شېھىدانە خوتەنەك،
غەپلەت باسقان يەر بارمۇ؟
شۇ كەمگىچە كۆرمىدىم،
كۈندۈز ـ تۈننىڭ پەرقىنى،
ئەزەل قارا قىلغانمۇ،
خوتەنلىكنىڭ بەختىنى؟
كەربالاغا ئوخشايدۇ،
پىيالما[9] نىڭ چۆللىرى.
ئىمام ھەسەن ـ ھۈسەن[10] دەك
خازان بولدى گۈللىرى.
شۇڭا دىلىم سۇنۇقتۇر،
غەم پەيمانىم[11] تولۇقتۇر.
تاپسا يۇرتۇم ئاسايىش،
بۇ ھەممىدىن ئۇلۇغتۇر.

بۇ نەزمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بوۋاي شاد ـ خۇراملىق ئىچىدە ئۆزىنى ئاشكارىلاپ، مۇبارەك قولى بىلەن خان غوجىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئېيتتىكى:

ئى بالام، جانىم بالام،
قۇيۇچ خەنجەر ئۇرغايسەن.
ھەق يولىغا كىرىپسەن.
ئامبال ـ دوتەي تەختىنى،
ئانا سۈتىن ئاقلاشنى،
گۈمران قىلىپ چاققايسەن.
قەرزىڭ ـ پەرزىڭ بىلىپسەن.
شۇنداق مەھشەر بارغاندا،
ئوتتۇز ياشقا كىرگەندە،
شېھىت خەلقىڭ ئالدىدا،
كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغايسەن.
ئاق يۈز بىلەن باققايسەن.
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇڭغا،
روھىڭ تولۇپ ھۆرمەتكە،
ئەبەد سادىق بولغايسەن.
پۈلسىراتتىن جەننەتكە،
زۇلۇم، كۈلپەت باغرىغا،
پەرۋان بولۇپ ئاققايسەن.

خىزىر بوۋاي خان غوجىنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرۇپ ئابزەمزەم ئىچۈردى، ئوڭ دولىسىنى ئاچتۇرۇپ ئالتۇن تامغىسىنى باستى، چەپ دولىسىنى ئاچتۇرۇپ نەزەر ئىلتىپات قىلدى:

كۆرسەم يەتتە يېشىڭدا،
بىر خىسلەت بار بېشىڭدا.
قايدا بارساڭ، جان ئوغلۇم،
خىزىر بوۋاڭ قېشىڭدا.
نىشانە قىپ قويدۇممەن،
ئۆچمەس بەلگە ئويدۇممەن،
بارغىل، ئوغلۇم، ئامان بول،
ساڭا ئاقيول تىلەيمەن.
ئۇستازىڭنىڭ ئۇمىدى،
ئۇنۇتمىغىل پىرىڭنى.
پانىي دۇنيا ئەھلىدىن،
پىنھان تۇتقىل سىرىڭنى.
سەۋر گۆھەر، سىر ئالتۇن،
سىرى ئەئيان ئۆزگىدۇر.
سىرى ئايان ئەھلىگە،
ئۆمرى گىريان ئۆزگىدۇر.

خىزىر بوۋاي خان غوجىنىڭ كۆزىنى يۇمدۇرۇپ قويۇپ غايىب بولدى. ئابدۇراھمان خان غوجا ھەيرانلىق ئىچىدە مەدرىسىگە يول ئالدى، خىزىرنىڭ سۆزى قەلبىدە قالدى.

.....

ئايدىنغىنا ئاي ئۆتۈپ،
كۈندىنغىنا كۈن ئۆتۈپ،
ئابدۇراھمان خان غوجا،
ئارسلاندەك ئەر بولدى.
شەمشاد كەبى جىسمىغا،
يانار تاغدەك كۈچ تولدى.
ئەرتۇڭا[12] بوپ يېتىشىپ،
ھەر قەدەمدە دۈشمىنى،
يەكسان بولدى، يەر بولدى.
ئىلياس ئىدى ئۈستازى،
رازى بولدى غوجىدىن.
مەرىپەتلىك نۇر بەردى،
دۇئا ئەيلەپ دىلىدىن:
« ئەي بالام، غوجام بالام،
باسقان ئىزىڭ گۈل بولسۇن.
ساڭا ئاقىيول تىلەيمەن،
ئاللا ئۆزى يار بولسۇن.
ئون ئىككى مىڭ ئىمامىلار،
ھەردەم مەدەتكار بولسۇن.
غەرىب ـ غۇرۇڭا، يېتىملار،
يۈرىكىڭدە بار بولسۇن.
ئۈستازىڭنىڭ تىلىكى،
تۇمارىڭغا باغ بولسۇن.

ئاۋازىڭدىن ئويغانسۇن،
غەپلەت بېسىپ ياتقانلار.
شۇ چاغ ئېيتار ئاپىرىن،
نىجات نۇرى تاپقانلار.
شاگىرت بولاي مەن ساڭا،
ھەيران بىلمە ساھىبىنى.
تاپشۇرارمەن قولۇڭغا،
ئەمدى بەش يۈز تالىپنى.
پەرۋىش ئەيلەپ قىلغايسەن،
جان دىلىدىن تەربىيەت.
پەخەس بولغىن يولۇڭغا،
تاپقىن، ئوغلۇم، كارامەت.»

.....
شۇندىن باشلاپ خان غوجا،
باستى ئۈستاز ئىزىنى.
مەرىپەتنىڭ چىرىغى،
نۇرلاندۇرۇپ دىلىنى.

باھار بولدى قارلىغاچ،
نېمە بولدى كەلمىدى.
ئۇۋۇسىنى يىلانلار،
ئېلىۋالدى، بەرمىدى.
ئاينىڭ ھۆسنى قاراڭغۇ،
داغ قاپلىغان يۈزىگە.
زۇلمەت ئوقى قادالدى،
مەھكۇم ئەلنىڭ كۆزىگە.
ئىلچىنىڭ بازارىغا،
ئالتە ئېشەكتە قاق كىردى.
نارەسىدە بالىلارنىڭ،
ساقىلىغا ئاق كىردى.
كۆۋرۈكتىكى جۇپ دەمدەر،
ئۇنلىمىدى سەھەردە.
گۈلباغ[13] ئارا ئۇچالماس،
بۇلبۇل تۆمۈر قەپەستە.

قارا قۇشنى قۇشلىتىپ،
يۈرەر ئامبال، مەستمىكەن!
چاي ئورنىغا قان ئىچەر،
ئەسلىي زاتى نەسمىكەن!
پاناھ تىلەر بەندىلەر،
نالە قىلىپ خۇداغا.
تاقەت قىلىپ بولارمۇ،
مۇنداق مۇدھىش جاپاغا...
قانداق چىدار خان غوجا،
ئەل ـ يۇرتىنىڭ زارىغا.
ۋادەرىغا! بۇ قىسمەت،
تەگدى كۆڭۈل تارىغا.

ئەلقىسسە، ئابدۇراھمان خان غوجا بەش يۈز تالىپ ئىچىدىن ئىشەنچلىك مەھرەم تاللىۋالدى. ئۇلارغا قوشۇمچە سىپاھگەرلىك[14] ئۆگەتتى. ھۇجرا ئىچىگە تۆمۇرچىلەرنى توپلاپ، نەيزە ـ قىلىچ سوقتۇرۇپ خۇپىيانە راسكەرلىك قىلدى.

يۇرۇقچاشنىڭ سۆلىرى،
خادا تاشتەك تۇرۇلدى.
خان غوجىنى كۆرگەندە،
قارا بۇلۇت سۇرۇلدى.
ئەسكە ئالدى خان غوجا،
خىزىر، ئۇستاز سۆزىنى.
قايدىن كەلسۇن ئۇلۇغ سۇ،
ئاچماي بۇلاق كۆزىنى؟

ئالا ـ ئالا ئارغامچا،
ئىلەڭگۈچكە يارامدۇ؟
ئەل ئۈمىدىن ئاقلىماي،
ئۆزىن ئەر دەپ سانامدۇ؟!
قايتتى شۇنداق كۈچ بىلەن،
ھۇجرىسىغا خان غوجا.
دېدى: «قىلىچ تەييارلا»
مەھرىمگە خان غوجا.
.....

ئەمدى بىر كەلىمە سۆزنى خوتەننىڭ ئامبىلىدىن ئىشتەيلى:

قاراڭغۇ تۇن ـ كېچىدە،
ئامبال دارىن چۈش كۆردى.

چۈشلىرىدە بەك يامان،
ئاجايىپ بىر ئىش كۆردى.

ئامبال شۇنداق چۆچۈپ ئويغىنىپ، جىمىكى يايى ـ دايىلىرىنى جەم قىلدى:

ئى يايلار، دايىلار،
چۈشۈم شۇنداق ياماندۇر.
كىمدۇر بىرى تەختىمگە،
كۆز تىككىنى ئاياندۇر.
شەمۇ شەھەر كېزىڭلار،
يۇرت ـ مەلىنى قېزىڭلار.
يۇز بېشى، بەگ، چوڭلارنى،
يامۇلغا تېز يىغىڭلار.
زۇڭداخۇينى[15] ئېچىڭلار،
ھەريان تىڭلاپ بېقىڭلار.
ماڭا خىرىس قىلغاننى،
نەدىن بولسا تېپىڭلار.

ئامبالنىڭ يارلىقى بىلەن ھەمـ
مە يۇرتنىڭ بەگ، يۇزبېشىلىرى يىغىپ كېلىندى، قاتتىق سوراق قىلىندى. ئاتچىنىڭ سامان قورساق بېگى ئامبال

ئالدىدا قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ ئېيتتىكى:

ــ ئەي ئامبال، ھەببۇللا مۇپتى ھاجىنىڭ ئوچ ئوغلى بار. ئۇلارنىڭ پەيلى ـ ئىمانى بۇزۇقلارغا يار، پەقەت ئۇلاردىن باشقا سىلىگە كىم خىرىس قىلالىسۇن؟!

قورققىنىدىن لاغىلداپ تىترىگەن ئامبال ئوردا چېرىكلىرىگە دەرھال بۇيرۇق چۈشۈردى:

ھەي يايلار، يايلار، دەرھال باغلاپ كېلىڭلار.
ھازىر يولغا كىرىڭلار. يۈرىكىنى سۇغۇروپ،
ھەببۇللا ھاجىنى، زىختا كاۋاپ قىلىڭلار.

«خوپ» دېدى ـ دە، ھايال ئۆتمەي ھەببۇللا مۇپتى ھاجىنى چەمبەرچاس باغلاپ ئامبال ئالدىغا ئەكەلدى. ئامبال ئېيتتىكى:

ئى ھاجىيۇ مۇپتاجى، گۇناھىڭدىن كەچمەيمەن.
خىرىس قىلغان تەختىمگە. يالغان بىلەن ئالدىساڭ،
سەنمۇ؟ جاۋاب بەرگەيسەن، يۈرەك قېنىڭ ئىچكەيمەن،
راست گېپىڭنى ئېيتمىساڭ، ھازىر كالالاڭ كەسكەيمەن.

ئەلقىسسە، ھېچنېمىدىن خەۋىرى يوق ھەببۇللا مۇپتى ھاجى ئامبالنى رازى قىلالمىدى. ئامبال دەرغەزەپ بولۇپ، قىزىتىلغان يېڭىنى ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا تىقتى، مىس لېگەننى قىزىتىپ كۆكرىكىگە ياقتى. يامۇل ئىچى قىيامەت ـ ئەرساتقا تولدى.... شەھەرنىڭ قازىكالانلىرى ئامبالدىن ھەببۇللا مۇپتى ھاجىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى. ئۇچ كۈنلۈك سۈرۈك بىلەن كېپىلىككە ئالدى.

ھەببۇللا مۇپتى ھاجى ئۈدۈل مەدرىسىگە قاراپ يول ئالدى. ئۇ ئوغلى ئابدۇراھمان خان غوجىغا ئېيتتىكى:

ئارسلاندەك ئەر، بالام، جەڭگى ـ جېدەل باشلانسا،
سېنى كىملەر ئازدۇردى؟ كۈن بولار يامان، بالام.
ئامبالغا خىرىس قىل دەپ، .....
كىملەر گۆرنى قازدۇردى؟ ئەزىزانە خوتەننى،
بۇ پەيلىڭدىن يان، بالام، شېھىت قىلغان ئامبال شۇ.
بىزگە جاھان تار، بالام. قاشتېشى ماكانىغا،
نىيىتىڭدىن يانمىساڭ، قان تېرىغان ئامبال شۇ.
يۈرتۇڭ بولار قان، بالام. بالام قىلما قارامىلىق،
تەلىپىڭنى بېجىرەي، ئۇ قىلغىنىڭ نادانلىق.
نېمە دېسەڭ، خان بالام. يۈرىكىنى يەپ بولغاچ،
بىزنى قويما ئەلەمگە، يۈرتتا ئەر يوق يارامىلىق.
كۆز قارىچۇقۇم، جان بالام. كۆز ئالايتتىڭ ئامبالغا،
ئامبال بىلەن ئۇيناشما، بىزگە يوقتۇر ئارامىلىق.
ئۇ زەھەر ـ چايان، بالام.

ئابدۇراھمان خان غوجا ھاجىم دادىسىنىڭ نەسىھەتلىرىدىن سۆزلەپ ئېيتتى:

ھاجىم دادا، قۇلاق سال،
مېنىڭ يۇرەك سۆزۈمگە.
يۇرت ھالىنى ئويلىسام،
قان ـ ياش تولار كۆزۈمگە.
ئاتا ـ ئانام، ئەل ـ يۇرتۇم،
رىزا بولغاي مېنىڭدىن.
ئەر سۆزىدىن قايتمايدۇ،
يولۇاس باسقان ئىزىدىن.
قولدىن كەتكەچ تەختىمىز،
قاچقان بىزنىڭ بەختىمىز.
قاراقچىغا تا ئەبەد،
قارشى پۈتكەن ۋەدىمىز.
يوقلۇقىدىن ئادالەت،
كۆڭلۈمدە كۆپ ئاداۋەت.
قولدا قىساس قىلىچىم،
يالتىرايدۇ داۋامەت.
ئامبالغا ئوت ئاچارمەن،
ئىت قېنىنى چاچارمەن.
شېھىت ئۆتكەن ئەۋلادنىڭ،
قېنىغا قان ئالارمەن.
ئامان قالسام غازىمەن،
شېھىت بولسام رازىمەن.
ئازاب چەككەن يۇرەكنىڭ،
جان تومۇر ئاۋازىمەن.
يېتىم ـ يېسىر، غۇربەتكە،
تەپتى ئىسسىق يازىمەن...

بىر كەم ئوتتۇز يېشىمدا،
قىسمەت يەتتى بېشىمغا.
دۇئا بېرىڭ، جان دادا،
ئاقيول تىلەپ ئىشىمغا.
سېرىقسۇ[16] دا ــ ھۇجرامدا،
يىگىتلىرىم ياتقاندۇر.
تەقەززا بوپ شۇ تاپتا،
ئەندىشىگە پاتقاندۇر.
ئاق چاچ ئانا، مېھرىبان،
رازى بولغىن مېنىڭدىن.
ئاق سۈتۈڭنى بەرگەنسەن،
ئايرىپ قىزىل قېنىڭدىن.
يېگەنمەنغۇ، جان ئاتا،
سېنىڭ ئاپئاق نېنىڭدىن.
ئاقلىمىسام قەرزىمنى،
ئۆتىمىسەم پەرزىمنى،
تۇزكور قىلىپ، بەرگىنىڭ ــ
تېشىپ چىقسۇن جېنىمدىن...
مەن سۈتۈڭنى ئاقلارمەن،
جەڭگاھ ئارا تاقلارمەن.
كۆكرىكىمنى قالقان قىپ،
ئەل ـ يۇرتۇمنى ساقلارمەن.
بارالمىدىم باغچامغا،
سالام ئېيتىڭ ئاغچامغا.
دىلى غەمناك بەش بالام
قىزىلگۈلۈم، غۇنچامغا.

ئابدۇراھمان خان غوجا شۇ تەرىقىدە مۇناجات ئېيتىپ ئىجازەت سورىدى. ھەببۇللا مۇپتى ھاجى نائىلاجلىقتىن رىزالىق بەردى. روزغار تەييارلاپ، تەڭ كېچە مەھەل بىلەن ئاقيول تىلەپ ئۇزىتىپ قويدى:

ئابدۇراھمان خان غوجا،
قايتىپ كەلدى قاتارغا.
كۆپىنىڭ كۆزى قادالدى،
بوينىدىكى تۇمارغا.

بۆرە[17] باشلىق ئول تۇمار
مۇقەددەستۇر، مۇبارەك.
سۆيۈنەردى جان ـ دىلدىن،
ئۇنى كۆرگەن ھەر يۇرەك.

كۇتۇپ تۇرغان يارەنلەر،
چۆرىسىگە ئولاشتى.
غوجا سۆزى ئۇلارغا،
دەرمان بولۇپ جۇغلاشتى.
غوجا تولغان غەزەپكە،
ئوت چاقنىغان كۆزلىرى.
خەنجەر ئىدى، ئوق ئىدى
ئېيتقان ھەربىر سۆزلىرى.
« ئامبالدا يوق ديانەت،
بارچىسىدا خيانەت.
يۇرتنى تامام قاپلىغان،
ۋابا يەڭلىغ جىنايەت.
بىزنىڭ ئەلدە بولمىغاچ،
بەرىكە، بىرلىك، ئىنايەت.
بېشىمىزغا چۈشۈپتۇر،
دەھشەت قىزىل قيامەت.
خوتەن خاراب بولۇپتۇر،
باغرى قانغا تولۇپتۇر،
ئالدىمىزدا ئىككى يول —
ھايات ـ مامات تۇرۇپتۇر.

كىم كۆيۈنسە دىلىدىن،
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئېلىگە.
قىلىچىن ئېپ قىنىدىن،
مىنسۇن ئاتنىڭ بېلىگە.
بىلەنسۇن شەمشەر ـ قىلىچلار،
يۇرۇڭقاشنىڭ تېشىغا.
ئۆتكۈر تىغلىق قىلىچتىن،
غەم ياغسۇن ياۋ بېشىغا.

مەيداندا تاپقان شان بىلەن،
تىكلەنسۇن بىرلىك تاغلىرى،
مەردلەر تۆككەن قان بىلەن،
يۇيۇلسۇن يۇرتنىڭ داغلىرى.
باش كۆتۈر، خوتەن ئوغلانى،
خورەكنى توختات، باش كۆتۈر.

لەنەتلە تاتلىق چۈشلەرنى،
لەنەتلە، ئۇخلاش بەس، يېتەر.
مەرد بولسىاڭ چىق مەيدانغا،
نامەردلەرگە سۆزۈم يوق.
ئەلنى سۆيمەس نامەردكە،
قارايدىغان كۆزۈم يوق.
ئانام ھەققى قەسەمياد،
ئاتلاندىم مەن غازاتقا.
يىگىت بولسىاڭ قىلىچ ئال،
ئېتىڭنى چاپ مەيدانغا.»
.....
سەپداش بولدى، يول ئالدى،
تۇن كېچە ئەل ياتاردا.
ئېتىكاپتا ئولتۇردى،
ئالتۇن[18] دېگەن مازاردا.

ئۇچىنچى كۈن كېچىدە،
شوراباغ[19] تامان تاقلىدى.
دەرۋازا ئېچىلغۇنچە،
تاڭنى كۆتۈپ ساقلىدى.
سېزىپ دۇشمەن قاغىدەك،
سېپىل بويلاپ قونۇشتى.
چەللەپ غوجام كۆزىنى،
تىركەش[20] تىن ئوق ئۇزۇشتى.
جەڭ قىزىدى كارامەت،
شۇڭقار غوجام سالامەت.
دۇشمەنلەرنىڭ بېشىدا،
قاينار ئىدى قيامەت.
ئامبال ـ دارېن باش بولۇپ،
قوللىرىدا تاش بولۇپ.
جان تالىشىپ چاپاتتى،
كۆزلىرىگە قان تولۇپ...
كېڭەش ئېيتىپ ئەمەتخان،
كەلدى غوجام ئالدىغا.
دېدى: « دۇشمەن ھىيلىگەر،
يوشۇرۇندى دالدىغا.

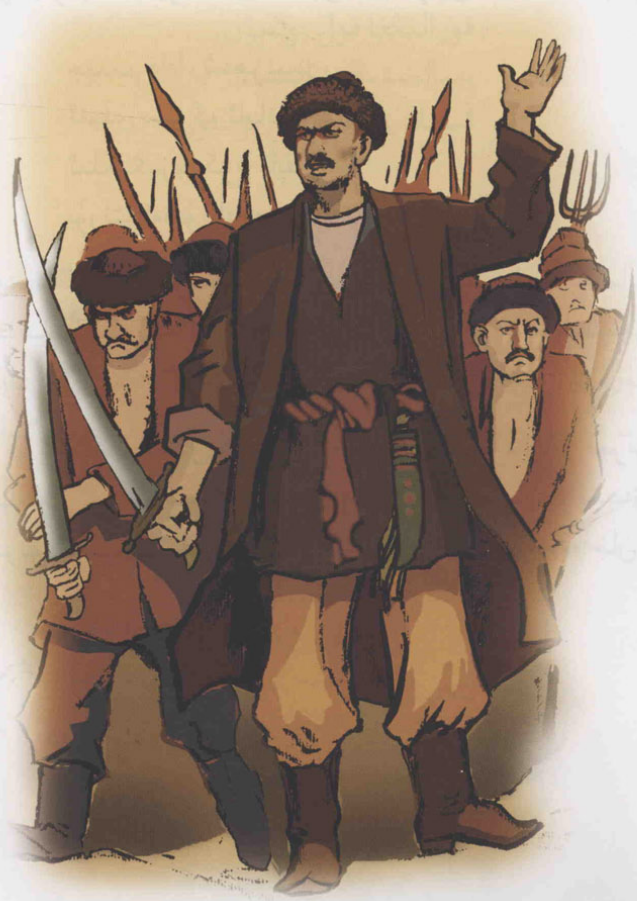

ئىشىنىڭ قىسمىتى جەڭدۇر،
ئوندىن توققۇزى رەڭدۇر.
جەڭ قىلماقنى بىلمەكلىك،
تىرىلمەك بىلەن تەڭدۇر.
راسلايلى ئېگىز شوتا،
تەييارلايلى شاخ ـ شۇمبا.
ئوتۇنغا ياغ چاچايلى،
ئوت قويۇپ يول ئاچايلى»
خان كېڭەشكە قوشۇلدى،
شاخ ـ شۇمبىلار توشۇلدى.
لاچىن بولۇپ ئەمەتخان،
ئوت بورانى سوزۇلدى.
گۈلخاندىن چوغ چېچىلدى،
ياۋلار ھەريان قېچىلدى.
ئاھۇ پەريات ئىچىدە،
تۆمۈر داۋزا ئېچىلدى.
نەيزە ـ قىلىچ زەپتىدىن،
مىڭلاپ چېرىك يىقىلدى.
تىرىكلىرى توغ تۇتۇپ،
تەسلىماتقا قېتىلدى.
قاچقانلىرى ئېتىلدى،
ئەجەل بىلەن چېتىلدى.
شېھىدانە خوتەنگە،
شام چىراغلار يېقىلدى.
قول ـ پۇتتىكى كىشەنلەر،
پارە ـ پارە چېقىلدى.
.....
كۈنلەر ئۆتتى، ئاي ئۆتتى،
دۈشمەن پۈرسەتنى كۈتتى.

قاچقان ئامبال چېرىكى،
پىيالمىنى جاي تۇتتى.
مەدەت تىلەپ ئوردىدىن،
ئىلتىماسقا خەت پۈتتى.
قىلىچتىن قان تامغۇزۇپ،
بار مۇلۈككە قول سوزۇپ.
خان ئەۋەتكەن قانخورلار،
سەپ تارتىپ كېلىپ يەتتى.

ئەلقىسسە، ئامبال قاچاقلىرى ھەيۋە بىلەن ئابدۇراھمان خان غوجىغا بىر پارچە نامە ئەۋەتتى، نامەدە: «بىز بىلەن ئېتىشار بولسا مەيدانغا چىقسۇن، ئېتىشماس بولسا خوتەننى دەرھال بىكارلاپ قويسۇن» دېيىلگەنىدى.

خان غوجا بۇ نامەنى كۆرۈپ دەرغەزەپ بولدى:

قۇل، قارام بوپ ياتقۇچە،
قانخور ئامبال قولىدا.

ئۆلۈپ كەتسەم ئارمان يوق،
ھەققانىيەت يولىدا.

دەپ جاۋاب نامە يوللاندى. ئىلچى شەھرىنى دادىسىغا تاپشۇرۇپ، قايتا جەڭگە ھازىرلاندى:

جېنىم دادا، شەھرىمىز،
ئەمدى سىزگە ئامانەت.
ئىلكىڭىزدە كۈچ تاپقاي،
يۈرتتا ئەدلۇ ئادالەت.
يۈرت بېشىغا كەلمىسۇن،
قايتىپ يەنە قاباھەت.
مەن غازاتقا باراي مەن،
بېرىڭ، دادا، ئىجازەت.
دۇئا قىلىڭ، جان دادا،
قايتىشىمغا سالامەت.
قىرىق بىر مەھرەم يېنىمدا،
جەڭ قىلۇرمەن داۋامەت.
جېنىم دادا، بىزلەرگە،
قىلىپ تۇرۇڭ شاپائەت.

ئەلقىسسە، خان غوجا ئىشەنچلىك دەپ تاللىغان قىرىق بىر مەھرىمنى سەپكە تىزىپ دادىسىنىڭ ئالدىدىن بىر - بىر ئۆتكۈزدى. رەڭگى - رۇخسارى، مىجەز - خۇلقى، روھىي ھالىتىگە قاراپ دادىسى قىرىق مەھرەمنى ئىشەنچلىك تاپتى. بىرىگە كەلگەندە خان غوجىغا ئېيتتىكى:

بالام قىرىقى يارادۇر،
مۇنۇ بىرى قالادۇر.
چۈنكى كۆزى ئالادۇر،
دۇر[21] لىرىمۇ قارادۇر.
ئۇنى جەڭگە ئېپ چىقساڭ،
بەلكىم باشقا بالادۇر.

ئابدۇراھمان خان غوجا دادىسىنىڭ سۆزىگە قايىل بولمىدى.

— ئى ھاجىم دادكا! بۇنىڭ ئېيتقىنى ئىسمائىل. يەتتە يېشىدىن ئاش - تۇزۇمنى يەپ چوڭ بولغان بىر يېتىم. ئۇ ماڭا ئىشەنچلىك، — دېدى ۋە يەنە ئېيتتىكى:

ئىسمائىلدۇر قاناتىم،
قاناتىمدۇر ھاياتىم.
مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلسام،
قولدا تۇرماس نىجاتىم.
ئۇنى سەپتىن ئالماڭىز،
شۇبھە ئىچرە قالماڭىز.
دۇئا بېرىڭ، جان دادا،
ھەق ئالدىغا يولىڭىز.

دادىسى خان غوجىنىڭ لەۋزىنى قايتۇرالمىدى، ئاخىر:

يول بولسۇن، بالام ــ
ئەل ـ يۇرتۇڭنىڭ ئۇمىدى،
يول بولسۇن،
قورالىڭغا قول بولسۇن.
پىشانەڭدە نۇر بولسۇن.
پىيالمىنىڭ چۆلىمۇ،
مەھرەملىرىڭ، ھەمدىمىڭ،
ئىزىڭ يەتكەچ گۈل بولسۇن.
خىزىر ساڭا يار بولسۇن.

دەپ دۇئا ئەيلىدى.

خان غوجا دادىسى بىلەن خوشلىشىپ، پىيالمىغا قاراپ يول ئالدى. پىيالمىغا يېقىن كەلگەندە، دۇشمەنگە غازات ئېلان قىلىشقا ئىسمائىلنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئىسمائىل پىيالمىغا كىرىشى بىلەنلا چېرىكلەر ئۇنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئامبال ئۇزۇندىن بېرى ئىسمائىلغا كۆز سېلىپ يۈرەتتى. ئۇ ھەيـ يارلىق بىلەن ئىسمائىلنى قۇچاقلىدى. پۈت ـ قولىنى يەشتۈرۈپ، چوڭ زىياپەت ئۈيۇشتۇردى. ئوڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئىسمائىلغا ئېيتتىكى:

ئەي ئىسمائىل قاندىشىم،
قاراپ تۇرغىن ئۇلارنىڭ،
قايسى شەيتان ئازدۇردى؟
قانغا پاتار ھەممىسى.
مەزھىپىڭدىن قايتۇرۇپ،
ۋاقىت ـ پۇرسەت غەنىيمەت،
بىزگە ئورا قازدۇردى؟
ئەقلىڭنى يىغ ئۆزۈڭگە.
داداڭ بىلەن بىر سەپتە،
قىلغىل ئەمدى بىر خىزمەت،
ئىدۇق بىزلەر بىر چاغدا.
قۇلاق سالغىن سۆزۈمگە.
سېنى ئولجا قىلغانتى،
ئابدۇراھمان پاشانىڭ،
يەتتە ياشلار ۋاقتىڭدا...
كاللىسىنى ئېلىپ كەل.
داداڭنىمۇ ئۆلتۈرگەن،
ياكى نەيزەڭ ئۇچىدا،
غوجا نەسلى ئەمەسمۇ؟
يۇرىكىنى تىلىپ كەل.
ئاكاڭنىمۇ ئۆلتۈرگەن،
مانا تەييار سوۋغاتلار،
ئاشۇ پەسلەر ئەمەسمۇ؟
سەكسەن يامبۇ ئالىسەن.
ئۇنتۇدۇڭمۇ قىساسنى،
بىز خوتەنگە بارغاندا،
ئەگەشكىنىڭ نېمىسى؟
ئارامباغدا ياتىسەن.

ئامبال سەكسەن يامبۇنى ئىسمائىلنىڭ ئالدىغا قويدى. ئىسمائىلنىڭ نىيىتى بۇزۇلدى، خان غوجـ ـدىن رىشتىسى ئۇزۇلدى، يامبۇغا سېتىلدى، ۋەدە بېرىپ ئۇلارغا قېتىلدى.

ئابدۇراھمان پاشانىڭ،
كاللا بىزنىڭ دەۋېرىڭ،
ئىشەنچىسى مەندىدۇر.
ئامانەت ئۇ تەندىدۇر.

ئىسمائىل نىقابنى يۈزىگە تارتتى، ئىپلاسلىق بۇرچىنى يەلكىسىگە ئارتتى، خان غوجامغا كېلىـپ، ھىيلىگەرلىك بىلەن شۇنداق دېدى:

قۇلاق سېلىڭ بۇ گەپكە،
چېرىكلىرى ساناقسىز،
باردىم دۇشمەن تەرەپكە.
ھېچبىر ئەمەس ياراغسىز.

ئېگىز سېپىل سوقۇپتۇ، كۈچ بولسىمۇ دۈچ بولماس.
چۆرىدەپ تۆمۈر توقۇپتۇ. ئۇرۇشمايلى، كېتەيلى،
مەھكەم ساقلاپ ياتاركەن، ماكانغا تېز يېتەيلى.
ھەر ياقتا ئوق ئاتاركەن. يا ئۇلارغا ئەل بولۇپ،
ئۇلارغا تەڭ كۈچ بولماس، ئامراقلىشىپ كېتەيلى.

خان غوجىنىڭ ۋۇجۇدى غەزەپكە تولدى. دادىسىنىڭ مەسلىھەتىنى ئەسلەپ ئىسمائىلدىن كۆڭلى دەرگۈمان بولدى. ئەقىل قۇشلىرى پىيالىمغا قاراپ ئۇچتى. ئىسمائىلغا ئۇخلاشقا ئىجازەت بېرىپ، قۇر-ئەنداز بوۋاي ئەمەتخاندىن مەسلىھەت سورىدى. كېڭەش بويىچە، ئىسمائىلغا تۈيدۇرماي، قالغان ئەزىمەت-لىرى بىلەن دەرھال جەڭگە ئاتلىنىش قارارىغا كەلدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخانمۇ ئىككى يۈزدىن ئاتلىق چەۋەندازلىرى بىلەن تەييار بولدى. خان غوجا ئاق بوز تۇلپارغا مىنىپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، پىيالىمنىڭ ئوتتۇرىسىدىن دۇشمەن توپىغا بېسىپ كىردى:

ئارغىماقلار ئاتلاندى، ۋاقتى سائەت ئىسمائىل،
چېرىك بىلى قاتلاندى. تۇردى چۆچۈپ ئورنىدىن.
بىرىنچى رەت ئېلىشتا، ھارام نىيەت، شۇم پېئىل،
سەكسەن چېرىك پاتلاندى. خەنجەر ئالدى قوينىدىن.
ئىككى ـ ئۈچلەپ نۆۋەتتە، ماڭدى چىغىر يول بىلەن،
يۈزلەپ ئۆلۈك سەپ بولدى. پىنھان تۇتۇپ ئۆزىنى.
پىيالمىدا دۇشمەنگە، مەخپىيەتتە پاشانىڭ،
جان ساقلىماق گەپ بولدى. چەنلەپ ئاتتى كۆزىنى.
.....

ئىسمائىلنىڭ قولى تىترەپ ئاتقان ئوقى خان غوجامنىڭ ئوڭ يوتىسىغا تەگدى، خان غوجام قانسىراپ ئاخىر ئاتتىن يىقىلدى، كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، يېنىدا قىلىچىنى تەڭلەپ ئىسمائىل تۇراتتى:

ــ ھەي ئىسمائىل، بىلىمدە ئون يەتتە بەرى دۇردۇنۇم بار، بىر بەرسىنى يىرتىپ يوتامنى تېڭىپ قوي، ــ دېدى.

ئىسمائىل ئېيتتىكى:

سەندىن قىساس ئېلىشقا، بېشىڭ تەندىن جۇدادۇر،
ئەزرائىل بولۇپ كەلدىم. پەيمانغا تولۇپ كەلدىم.

ئىسمائىل خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ خان غوجامنىڭ گېلىغا ئۇرماقچى بولدى.

خان غوجا ئېيتتىكى:

ــ ھەي ئىسمائىل، بىردەم تەخىر قىلغىن، جان ئالساڭمۇ نامەردلىك بىلەن ئالما، ــ دېدى ـ دە، بېشىنى كۆتۈرۈپ غەزەپ نەيزىسىنى ئىسمائىلنىڭ كۆزىگە قادىدى، مۇناجات ئوقۇپ پىيالمىنى لەرزىگە سالدى:

ۋاھەرىخا! بىر چايانىنى بىلمەيىن ئاسراپتىمەن، كۆزلىرىم ئويغاق تۇرۇپ، غەپلەت ئارا ئۇخلاپتىمەن،
مۆھتەرەم ھاجىم دادامنىڭ ھەق سۆزىن ئۇقماپتىمەن، بىر قاۋانىنى ئۆز بالام دەپ قەدىرلەپ ساقلاپتىمەن،

ھەق گۇماننى تەرك ئېتىپ، ناھەقنى مەن ياقلاپتىمەن.

كەلسە ئالدىمغا خۇشامەت بىرلە، يادەك ئېگىلىپ، چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، ھى ـ ھىلىسا يالغان كۈلۈپ، كۈلكىسى، جا جىلۋىسىنى مەن نادان راست دەپ بىلىپ، ئىلتىپات ئەيلەپتىمەن، ئوبدان كىيىم، ئاش ـ نان بېرىپ، پەيلى ياتنىڭ شۇملۇقىنى ھېچقاچان بىلمەپتىمەن.

ئاسرىسىڭ ئادەم بالاسى، ئاغزى ـ بۇرنۇڭ قان ئېتەر، بوۋىلارنىڭ بۇ سۆزىنى ھېكمەت چىراغى شان ئېتەر، ياتقا ئاشكارا ئەيلىسەڭ، سىرىڭنى ئول پەيمان ئېتەر، دۇشمىنىڭگە دىل بېرىپ، باشىڭنى راست پايخان ئېتەر، سىر تۇتۇش ئالتۇن ئىكەنكىم، قەدرىگە يەتمەپتىمەن.

مەيلى، ئىسمائىل، نىخۇيكى ئادەمىي ئاڭنى يوقات، مەيلى كەس كاللامنى ياكى كۆكرىكىمگە نەيزە ئات، مەن ئۆزۈم ئادەم تۇرۇپ كۇتمەسمەن ئىتتىن ئىلتىپات، يات ياۋۇز ئاسراندىدىن داد، پەندىيات، مىڭ پەندىيات، لەنىتى، بىلسەڭ ساڭا شۇنداق جاۋاب بەرمەكچىمەن.

ئىسمائىل بەزگەكتەك تىترەشكە باشلىدى، كۆزىنى يۇمۇپ، زەھەرخەندىلىك بىلەن خان غوجامنىڭ گېلىغا شۇنداق ئۇرغانىدى. قىلىچ ئورغاقتەك ئېگىلىپ كەتتى. خان غوجام يەنە بىر قېتىم بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئەل ـ يۇرتى بىلەن خوشلاشماق بولۇپ شۇنداق مۇناجات ئېيتتى:

ئادەمزاتنىڭ كۈلمىكى باردۇر،
ھامانەم بىر كۈن ئۆلمىكى باردۇر.
مېنىڭ بۇگۈن ئۆلەر كۈنۈمدۇر،
ئانا تۇپراقنى سۆيەر كۈنۈمدۇر.
رازى بولغايسىز، ئاتا ـ ئانىلار،
جاندىن ئەزىزلەپ سۆيگەن، بالىلار.
رازى بولغاي، ئول پىرۇ ئۇستازىم،
باش ئېگىپ قىلاي ئۇنىڭغا تەزىم.
رازى بول، مېنىڭ ئەزىمەتلىرىم،
مېنى ئۆستۇرگەن ئەزىز يەرلىرىم.
رازى بول، تاغ ـ تاش، دەريا ـ قىرغاقلار،
رازى بول، ئەل ـ يۇرت، يېقىن ـ يىراقلار....
سىلەرگە كۆزۈم قانداقمۇ قانار،
ئويلىسام باغرىم ئوت بولۇپ يانار.
قەسەمياد خەلقىم، تۇغۇم ئالدىدا،
ئۆلسەم، ئۆچلىرىم بولمىغاي ئادا.
قىساس قىلىچىم سىزگە ئامانەت،
ئەلۋىدا، ئەلۋىدا! ...

ئەلقىسسە، ئىسمائىل ئاخىرقى مەرتە خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ خان غوجىنىڭ يۈرىكىگە سانجىماقچى بولۇپ تۇرغاندا، بوراندەك ئات ئويىنىتىپ كېلىۋاتقان قوشۇننى كۆرۈپ قالدى ـ دە، دەرھال كۆزدىن غا-يىب بولدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان يېتىپ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، خان غوجام قان دەريا-سى ئىچىدە بىھوش يېتىپتۇ. ئۇلار ئۇكىسىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئېتىپ زار ـ زار بوزلىنىپ خان غوجامنىڭ بېشىنى يۆلىدى. خان غوجام تەسلىكتە جىلغا تەرەپنى ئىشارە قىلدى. مەسۇمخان ئېتىغا مىنىپ جىلغا تەرەپكە قۇيۇندەك ئۇچتى. ھايال ئۆتمەي ئىسمائىلنى ئاتقا سۆرىتىپ ئەكەلدى. خان غوجام كۆزىنى ئاران ئېچىپ:

ـــ بۇ مەلئۇننى ئىلچى ئەھلىگە تاپشۇرۇڭلار، ـــ دېدى ـ دە، كۆزىنى مەڭگۈلۈك يۇمدى.

ئېگىز چىنار يىقىلدى،
گۈلدۇرماما چېقىلدى.
ناله ـ پەرياد ئۇستىگە،
قايغۇ ـ ماتەم قېتىلدى.
غازات قىلغان باتۇرنىڭ،
ئېڭەكلىرى چېتىلدى.
ھەر يۇرەكتىن غەزەپنىڭ،
ۋولقانلىرى ئېتىلدى.
مەسۇم، سۇدۇر كۆز يېشى،
سەل ـ يامغۇردەك بىلىندى.
خان غوجامنىڭ جەستى،
تەختىراۋانغا ئېلىندى.
مەھرەملەرنىڭ مىلتىقى،
تەتۇر قىلىپ ئېسىلدى.
توغ ـ ئەلەملەر ئېگىلىپ،
جىنازىغا يېپىلدى.
تەتۇر كىيىپ ئېگىننى،
يولدا ساما سېلىندى.
كەڭ باياۋان قوچىقى،
پىر قىيامەت قىلىندى.
چاقماق چېقىپ ئاسماندا،
دۇررى مونچاق تۆكۈلدى.
گويا قات ـ قات بۇلۇتلار،
چاك ـ چېكىدىن سۆكۈلدى.

مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان جىنازىنى قولدىن ـ قولغا تالىشىپ شەھەرگە ئېلىپ مېڭىۋاتقان ھازىدارلارغا قاراپ ئېيتتىكى:

ـــ ئەگەر ھاجى دادىكام بىلەن ئاغىچى ئانىكام سوراپ قالسا:

ئۇنچە ـ مارجان چېچىلدى،
سەگە تېرەك يىقىلدى،
تېرىپ بولماي كەچ قالدۇق.
يۆلەپ بولماي كەچ قالدۇق.

دەپ جاۋاب بېرىڭلار، ـــ دېدى.

جىنازا ئىلچى دەرۋازىسىدىن كىردى. خان غوجامنىڭ ئانىكىسى ئېگىز مۇنارغا چىقىپ پىيالما تە-رەپتىن كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرغىنىغا ساق ئۇچ كۈن بولغانىدى. بىردىنلا بىر جىنازا ئالدىدا ئىككى ئو-غۇلنىڭ ئېگىنىنى تەتۇر كىيىپ ساما ئىچرە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە، «ئاھ» دەپ يىقىلدى. سۆڭرە جىنازىغا ئۆزىنى ئېتىپ شۇنداق بوزلىدىكى، ئۇنىڭ مىسكىن زارىدىن يەر يېرىلىپ، تاغۇ تاشلار ئېرىپ كەتكەندەك بولدى:

بۇگۈن ئۇلۇغ جۇمە كۈن، بالام،
ئېچەكلىرىڭ تېڭىقلىق، بالام،
ماڭا بولدى قارا تۇن، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

يېشىم ئاقتى يۇزۇمگە، بالام،
زۇلمەت پاتتى كۆزۈمگە، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
سۇلار كەتتى، ساي قالدى، بالام،
قۇلاق سالغىن سۆزۈمگە، بالام،
ئىگىسى يوق جاي قالدى، بالام،
تويۇڭالاي يۈزۈڭگە، بالام،
دادىسىدىن ئايرىلغان، بالام،
جىنازاڭغا باش قويماي، بالام،
بەش قۇلۇنۇڭ ـ تاي قالدى، بالام.
جامالىڭدىن گۇل ئويماي، بالام،
ئالما، ئانار ئۈزۈلدى، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.
ئەمدى قۇرۇق باغ قالدى، بالام،
پاشا غوجام كەتتى دەپ، بالام،
يۇرىكىمدە داغ قالدى، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
ھەزرەتھاجىم، دادىڭزنى، بالام،
پىيالمىغا بارغاندا، بالام،
ئاخۇن ئاغىچا ئانىڭزنى، بالام،
تاشلار تەكمي بولدىمۇ، بالام،
بەش ناتىۋان بالىڭزنى، بالام،
ئاستىڭزغا سالغاندا، بالام،
پۈتمەس دەردكە قويدىڭز، بالام،
يانتاق كۆرپە بولدىمۇ، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.
ئۇستىڭزگە ياپقاندا، بالام،
قامغاق يوتقان بولدىمۇ، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
ئوڭ يېنىڭغا قارىسام، بالام،
تاغۇ تاشلار تەۋرەيدۇ، بالام،
مىلتىقلىرىڭ ئېسىقلىق، بالام،
بۇلبۇل مۇڭلۇق سايرايدۇ، بالام،
سول يېنىڭغا قارىسام، بالام،
غەمگە پاتقان لەشكىرىڭ، بالام،
قىلىچ، نەيزەڭ تىزىقلىق، بالام.
خان غوجام دەپ يىغلايدۇ، بالام،
جىنازاڭنىڭ ئۈستىگە بالام،
ئالتۇن تۇغۇڭ يېپىقلىق، بالام،
باش ـ كۆزۈڭگە قارىسام، بالام،

هاۋادىكى ئاق بۇلۇت، بالام،
ساڭا ماتەم تۇتۇپتۇ، بالام،
غېرىب ـ غۇرۇڭا ئەۋلادىڭ، بالام،
زەھەر ـ زوقۇم يۇتۇپتۇ، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
ئېغىلدىكى بوز ئېتىڭ، بالام،
ئوت سېپ بەرسەم يېمەيدۇ، بالام،
قوتاندىكى كالاڭمۇ، بالام،
سېنى ئىزدەپ مۆرەيدۇ، بالام،
ئاسماندىكى تورغايمۇ، بالام،
ساڭا نەزمە توقۇيدۇ، بالام،
تاغلاردىكى قۇشلارمۇ، بالام،
مەرسىيەڭنى ئوقۇيدۇ، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
ئالا تايغان كۆچۈكۈڭ، بالام،
كۆككە قاراپ ھۇۋلايدۇ، بالام،
ئايۇنىڭدا ئاسلانلار، بالام،
مىياۋلىشىپ يىغلايدۇ، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
تىنچ ياتقىن گۆرۈڭدە، بالام،
يۇرتۇڭ ماڭار يولۇڭدا، بالام،
قارا زۇلمەت تەختىنى، بالام،
كۈل قىلارمىز، ئوتۇڭدا، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.

نادىرخان غوجام،
مەھشەرگاھقا بارغاندا، بالام،
خۇدا قازى بولغاندا، بالام،
دەۋاغا تىك تۇرارمىز، بالام،
دۇشمەندىن خۇن سورارمىز، بالام،
ئاھ بالام، ئابدۇراھمان ئاخۇنۇم.
نادىرخان غوجام،
ئاھ ھەسرىتا، خان بالام!
ئاھ نادامەت، جان بالام!!!

مايمخان

1830 ـ يىلى ياز ئايلىرى، غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالى تەرىپىدىكى دۆڭگە قاراپ كىشىلەر توپى سەلدەك ئېقىپ كېتىپ باراتتى. بۇ كىشىلەر ئارىسىدا يېزا ـ يېزىلاردىن كەلگەن دېھقانلار، شەھەر ھۇنەرۋەنلىرى، نامراتلار، ئۇششاق ئېلىپساتارلار، بىكار تەلەپلەر، ھەتتا تىلەمچى گادايلارمۇ بار ئىدى. توپنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۆت ـ بەش چېرىك قىلىچلىرىنى ئويناتقىنىچە، ئەتراپتىكىلەرگە ھەيۋە كۆرسىتەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا پۈت ـ قولىدا ئىشكەل ـ قوڭۇپ، بوينىدا ئېغىر قوۋۇق، چاچلىرى چۈۋۈلغان، رەڭگى تاتارغان، يوغان ـ يوغان قوي كۆزلىرىدە غەزەپ ـ نەپرەتنىڭ ئۇچقۇنى قېتىپ قالغان بەستىلىك بىر قىز يىراقتا تىكىلگىنىچە ناخشا ئېيتىپ كېتىۋاتاتتى:

ئۆلۈم كەلدى بېشىمغا، ئاتمىش يامبۇنى ئېلىپ،
ئون سەككىز يېشىمدا. شەنگەن دارىن تويامدۇ؟!
يامۇلدىن يالاپ چىقتى، مايمخاننى ئۆلتۈرسە،
ئاتا ـ ئانام يوق قېشىمدا. خۇنى ئۇنى قويامدۇ؟!...

مانا بۇ زالىم ھۆكۈمرانلارغا، يەرلىك بەگ ـ غوجاملارنىڭ زۇلمىغا قارشى ھۆرلۈك ـ ئەركىنلىك ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى ۋە پاك مۇھەببىتى ئۈچۈن قاينىاپ چىققان، ئەل ئارىسىدا تا ھازىر ـ غىچە قۇتلۇق نامى يادلىنىپ كېلىۋاتقان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك، باتۇر قىزى، قوشاقچىسى مايمخان ئىدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئون سەككىز ياشلىق سۇبھى چېغىنى چېرىكلەرنىڭ قانلىق قىلىچى ئاستىدا ئەنە شۇنداق ئاخىرلاشتۇردى. ئۇ ئۆلدى، ئەمما ئۇنىڭ باتۇرلۇقى، ئۇنىڭ مۇڭلۇق ۋە جۇشقۇن ناخشا ـ قوشاقلىرى ئۆلمىدى. ھازىرغىچە ئىلى يېزىلىرىدا، ئەل ئارىسىدا ئېيتىلىپ يۈرگەن بېيىت ـ قوشاقلار بۇ ئەر يۈرەك ئەل قىزىنىڭ ئەل قەلبىدە مەڭگۈ ئۇنتۇلمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ:

تېكىلىخان تۆپەسىدە، مايمخاننى ئۆلتۈرسە،
ئۈچۈپ يۈرىدۇ قۇشلار. ئىزىنى باسار ياشلار!...

تېكىلىخان ـــ غۇلجا شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى بىنەملىك ئېگىز چوققا. ئۇنىڭ ئاستىدا قەدىمىي ئۇيغۇر يېزىلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن. تارىختىكى مەشھۇر «ئاقئۆستەڭ» ئەنە شۇ تېكىلىخان ئاستىنى بويلاپ كۈنپېتىشقا قاراپ ئېقىپ ئۆتىدۇ.

مايمخان ئەنە شۇ ئاقئۆستەك بويلاپ جايلاشقان، غۇلجا شەھرىنىڭ شىمالىدىكى قەدىمكى يېزىلار-نىڭ بىرى بولغان دادامتۇ يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ 1812 - يىللىرى بولۇپ، بۇ چاغدا ئىلىدا مەنچىڭ خانىدانلىقى ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى.

توختى باقى — ئەنە شۇ دادامتۇ يېزىسىدىكى دادىخان، يەنى باشقىلارغا يالىنىپ ئىشلەيدىغان دېھقان ئىدى. ئۇ يەنە ناخشىچى ۋە سازەندە ئىدى. مايمخاننىڭ ئانىسى ئازنىخانمۇ بايلارنىڭ ئۆيىدە چاكار ئىدى. توختى باقى ئاخشىمى ھېرىپ - چارچىغىنىغا قارىماي ئۆيىگە كەلگەندە، كاڭنىڭ ئۇستىگە چىقاتتى - دە، كونا، نەچچە يېرىدىن يېلىم بىلەن ئاران تۇتقۇزغان دۇتارىنى ئېلىپ سازلايتتى ۋە مانتا ئوچاق ئالدىدا مەڭگەن قالاپ ئولتۇرغان مايمخان قىزىغا قاراپ ناخشا باشلايتتى. بۇ چاغدا ئازنىخان تاماقا تۇتۇش قىلاتتى. توختى باقىنىڭ ئۇششاق بالىلىرى خۇددى ئاسلانلاردەك قاپقارا كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ دادىسىغا قارىشىپ ئولتۇرۇشاتتى:

ھاۋا تۇتۇلۇپ چىقتى،
قار - يامغۇرلار ياغقىلى.
يارانقانمۇ خۇدايىم،
ھەممە دەردنى تارتقىلى.

ئاتلارنى توقۇپ قويدۇق،
چۆ ئۇلاڭنى تارتماي.
بۇ دەردلەرنى كىم تارتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تارتماي.

دەردى يوق دەمسەن مېنى،
دەردىم ئېچىمدە بىر تۇلۇم.
ھەممىگە قادىر خۇدا،
بار پەقەت بىرلا ئۆلۈم!...

كىچىك مايمخان ئاتىسىنىڭ بۇ ناخشىلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى ۋە ئۇنى تېزلا يادلىۋالاتتى. توختى باقىنىڭ ئۇششاق بالىلىرى ئارىسىدا مايمخان ئالاھىدە مىجەزلىك، ئەقىللىق - ھوشيار قىز ئىدى. توختى باقىنىڭ ئىككى قېرى بولۇپ، كىچىكىنىڭ ئىسمى مىنىخان ئىدى. مايمخان كىچىكىدىن تارتىپلا ئىدراكلىق، ناخشىغا ھېرىسمەن قىز بولغاچقا، ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا دادىسىدىن دۇتار چېلىشنى ئۆگىنىۋالدى. ئۇنىڭ ئىشلىرى ئائىلىسىدىكىلەرنىلا ئەمەس، مەھەللە، قولۇم - قوشنىلىرىنىمۇ ھەيران قالدۇراتتى. يا-شانغان مومايلار ياقىسىنى تۇتۇپ، ئازنىخانغا: «توۋا، بۇ قىزىڭىز باشقا ئىقلىمدىن، بۇنىڭ ئەقلىگە كىشىنىڭ ئىشەن-

گۈسى كەلمەيدۇ، كۆز تەگمىسۇن، تىلتۇمار ئېسىپ قويۇڭ !...» دېيىشەتتى.

مايمخان ئۆز يېزىسىدا ئون يېشىدىلا ساۋاتىنى چىقىرىپ بولدى، ئۇنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكى مول ـ لىسىنى ۋە ساۋاقداشلىرىنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

يىللار بىلىنمەي ئۆتۈپ كەتتى. مايمخان كۈندىن ـ كۈنگە ھۆسنىگە تولۇپ، كىشىلەرنىڭ نەزىرىنى ئۆزىگە تارتىدىغان بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ ئۇ يۇرتىنىڭ ھۆكۈمدارى ـــ ھامۇتبەگ دېگەن قانخورنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالغاندىن بۇيان ئەركىدىن ئايرىلغانىدى. ھامۇتبەگ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەنىدى. ھامۇتبەگ ـــ بۇ يەرنىڭ يۇزبېشى بولۇپ، ئۇنىڭ سادىق تاز دېگەن قولچومىقى بار ئىدى. بۇ ئىككىسى دادامتۇ يېزىسىنى ئۆز ئالقىنىمىزدا دەپ بىلىشەتتى. شۇڭا ھامۇتبەگ كۆزى مايمخانغا چۈشكەندە يۇرت چوڭ ـ لىرى ئېغىر خۇرسىنغان ۋە بۇ يالماۋۇزنىڭ ئاغزىدىن بىچارە مەسۇمە قىزنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنى ئويلاش ـ قانىدى. ھايات دېگەن سىرلىق مۆجىزات. بىر «سىرلىق» تەدبىر نېمىلا بولمىسۇن بۇ يالماۋۇزنىڭ قولـ ـنى تۇتۇۋالدى. بۇ ھەقتە كېيىنرەك سۆز بېرىمىز.

مايمخانچۇ؟ ئۇ تەبىئەتنىڭ قۇدرەتلىك قولى بىلەن ئاللا ئۆزىگە ئاتا قىلغان گۈزەل جامالـ ـنى تالا ـ تۇزدە كۆپ نامايان قىلمايدىغان بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە يوشۇرۇن بىر ئوت كۆيەتتى. ئۇ بۇ مەھەللىدىكى يولداش ئاكىنىڭ ئوغلى ھېيتباقىغا كۆيەتتى، ئۇ بويىغا يېتىپ، يېزىلارنىڭ قەدىمىي ئادىتى بويىچە، تالا ـ تۇزگە چىقىشى چەكلەنگەندىن كېيىن خىيالەن ھېيتباقىنى كۆرەتتى، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشاتتى، سىرداـ ـشاتتى، ئۇنىڭ بىلەن مەكتەپتە بىللە بولغان كۈنلىرىنى ئويلايتتى. تېخى يېقىندىلا ئۇلار مەكتەپكە بىللـ ـە بارغان، يانمۇيان ئولتۇرۇپ، موللىسىدىن دەرس ئاڭلىغانىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە شۇنچىلىك ئېچىل ـ ئىـ ـناق ئىدىكى، بىردەم كۆرۈشمىسە تاقەتسىزلىنىپ كېتەتتى. قايسىسى مەكتەپكە بالدۇر ماڭغان بولسا، قېرى سۆگەت تۈۋىدىكى دوقمۇشتا يەنە بىرىنى ساقلاپ تۇراتتى. بۇ ئاجايىپ شېرىن چاغلار ئىدى...

شۇنداق قىلىپ كۈنلەر ئۆتۈۋەردى. ئىككى ياشنىڭ قەلبىدىكى ئوتمۇ ئۇلغىيىۋەردى. دەۋرىنىڭ زۇلـ ـمى، تۇرمۇش دەردى، ئالۋان ـ سەيسىلەرمۇ بۇ ئىككى ياشنىڭ ساپ مۇھەببىتىگە سايە تاشلىيالمىدى. ياۋاش ۋە كەم سۆز ھېيتباقى ئۆز دەردىنى ئۆزى بىلىپ، ئىشقىنى پىنھان تۇتۇپ يوشۇرۇن كۆيۈپ يۇرۇـ ـۋەردى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە قانداقمۇ سۆز ئېيتالىسۇن؟ ! ... مۇھەببەت ئۇلارنىڭ قەلبىنى لەرزىگە كەلـ ـتۇرۇپ، سۆز كەپتەرلىرىنى ئۇچۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇن ـ تىنسىز ئۇچرىشىش، بىر ـ بىرىگە مەنىلىك بېـ ـقىش، ئۇلارنى ھەم ئازابلايتتى، ھەم چەكسىز لەززەتلەندۇرەتتى. ئازابلانغان قەلب ئەركىن مۇھەببەتكە ئىنتىلەتتى. مۇھەببەت، سەن ئۇلارنىڭ قەلبىگە نۇر بەرگىن ! مۇھەببەت، سەن ئۇلارغا كۈچ، ئىرادە ۋە ئەركىنلىك ئاتا قىل ! ئۇلار ئەبەدىي بىللە بولسۇن، مۇھەببەتلىك ناخشىلارنى بىللە ئېيتسۇن:

سەھەردە ئويغىنادۇرمەن،
بېرىشىڭنى باغدا كۆردۈم،
يىلاندەك تولغىنادۇرمەن.
يېنىشىڭنى كوچىدا.
مۇرادىمغا يېتەرمەن دەپ،
كوچىدا باسقان ئىزىڭ،
ئىگەمگە يالۇرادۇرمەن.
بولدى كۆزۈمگە تۇتىيا.

.....

ئەمما قەيەردە گۈزەللىك بولسا، شۇ يەردە رەزىللىك بار. ھامۇتبەگ مايمخانىنىڭ كويىدا ئىدى. مايمخانىنىڭ بۇغداي ئۆڭ ئىللىق چىرايى، قىياقتەك قاشلىرى، قارىقاتتەك قاپقارا ئوماق كۆزلىرى ئۇنى

كېچىلىرى ئۇيقۇدىن بىدار قىلاتتى. ئىنتىلگەن نەرسىگە قول يەتمىگەنسېرى تاتلىق بولىدۇ. ھامۇتبەگ قولى بۇ تاتلىق شاپتۇلغا يەتمىگەنسېرى شېخىنى يىرىشنى ئويلايتتىيۇ، بىراق ئاقمۇتتىدىن قورقاتتى.

ھامۇتبەگنىڭ دانا ئاغىچا دېگەن ئايالى بار ئىدى. ھامۇتبەگنىڭ «قوقىقى» ئەنە ئاشۇ ئايالى ئىدى. دانا ئاغىچا ھەقىقەتەن «دانا» بولۇپ، ئۇ شەنگەن دارىن بىلەن يېقىن ئىدى. شەنگەن دارىن پات ـ پات دادامتۇ يېزىسىغا چىقىپ ئاغىچا خېنىمنىڭ داستىخىنىدا مېھمان بولۇپ، كۆڭۈل ئېچىپ تۇراتتى. شۇڭا، دانا ئاغىچا ھامۇتبەگدىن كۆچلۈك ئىدى. ئازراق ئىش بولسىلا، ئاغىچا خېنىم: «شەنگەن دارىنغا ئېيتىمەن» دەپ ھامۇتبەگنىڭ پۇتىنى بوغاتتى. مانا مۇشۇ سەۋەبتىن ھامۇتبەگ مايمخانغا شۆلگىيىنى ئېقىتىپ يۈرەتتى...

مايمخان تالا ـ تۈزگە چىقمىغاندىن كېيىن، ھېيتباقى تېخىمۇ جىمغۇر بولۇپ كەتتى. ئۇ پەقەت ئۆز دەردىنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇراتتى:

نوغايتوڭنىڭ غولىدا،
تورغاي تولا سايرايدۇ.
خۇدايىم قوشقان بىزنى،
دۇشمەن قانداق ئايرىيدۇ.

ئىشسىكىدىن تولا ئۆتتۇم،
سۆگەت شاخىنى تۇتۇپ.

چىقمايسەن تالا ـ تۇزگە،
مەن يۇرمەن قان يۇتۇپ.

ئامرىقىم سېنى بار دەپ،
بېرىپ مەلەكىدە ئويناپمەن.
مەلەكىدە كۆرۈنمىسەڭ،
تاڭ ئاتقۇچە ئويلايمەن.

ئېچىلمايدىغان سىر بولمىغاندەك، ھېيتباقىنىڭ بۇ ناخشىلىرى ئۇنىڭ پىنھان يۈرەك سىرلىرىنى ئاشكارىلاپ قويدى.

بىر كۈنى، ھېيتباقىنىڭ قۇردىشى ھەمرا مەشرەپ بېرىپ، «ئوتتۇز ئوغۇل» نى كۈتۈۋالدى. قەدىمدىن تارتىپ ئۇيغۇر مەشرەپلىرىدە بىر ـ بىرىگە پوتا تاشلاش، «غاز ئويۇنى»، گۈل چاي تۇتۇش، مۇھەببەتلىك بېيىت ـ قوشاقلارنى ئېيتىش... ئادەتلىرى بار ئىدى. شۇ كۈنى ھەمرا ئۆز نۆۋىتىگە كەلگەن «گۈل چاي» نى ئاغىنىسى ھېيتباقىغا مۇنداق قوشاقلارنى ئېيتىپ تۇتتى:

تاغدا يايلىغان كالىلار
تاغنى ياد قىلىپ كەتتى.
بىللە ئوينىغان بالىلار
ھەركىم قەدىرگە يەتتى.

دوستۇم تولا يىغلايدۇ،
ئۆز جۇپتىدىن ئايرىلىپ.

ئالما ئاتسام ھاۋاغا،
يېنىپ چۈشتى دەرياغا.
ئەجەب كۆڭلۈڭ چۈشۈپتۇ،
قوش تېرەكلىك ھويلىغا.

ھويلاڭدىن موزاي چىقتى،
تەڭدىن تولىسى قاشقا.
ھېيتباقى كۆيۈپ قاپتۇ،
مايمخان قەلەمقاشقا.

تام ئۈستىگە تام سالدىم،
قىبلەسىنى كەلتۈرۈپ.
نېمە ئانچە يىغلايسەن،
يۈرەكىدىن ئاھ ئۇرۇپ...

كەكلىك تولا سايرايدۇ،
ئۆز توپىدىن ئايرىلىپ.

ھەمرا بۇ قوشاقلارنى ئېيتقاندا، ھېيتباقى مايمخاننى ئويلاپ چىدىيالمىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش ئېقىشقا باشلىدى. مەشرەپ ئەھلى، مەھەللە ياشلىرى ھېيتباقىنىڭ دەرد ـ ھالىغا يېتىپ، ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى تېزرەك بىر تەرەپ قىلىشقا بەل باغلاشتى.

ھېيتباقىنىڭ ئاتىسى يولداش ئاكا مەھەللە ياشلىرىدىن ھېيتباقىنىڭ مايمخانغا ئېچ ـ پەش تارتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى، چۈنكى چوڭلار ئارىسىدىمۇ مايمخاننىڭ ياخشى پەزىلەتلىرى، گۈزەللىكى، ئەدەپ ـ ئەخلاقلىقى سۆز بولۇپ تۇراتتى. يولداش ئاكا ياشلارغا بۇ ئىشنى جەزمەن تېزلىتىشكە سۆز بەردى.

ھېيتباقچۇ؟ ئۇ كېچە ـ كۈندۈز مايمخاننى ئويلاپ، كۆرۈشۈشكە تەشنا بولۇپ يۈردى. ئاخىر مايمخاننىڭ دوستى گۈلسۈمخاننى تېپىپ، ئۇنىڭدىن سالام خەت كىرگۈزدى. خەت ئىچىدە مۇنداق قوشاقلار بار ئىدى:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
ئىشىكىڭدىن تولا ئۆتتۈم،
باغنىڭ چۆرىسى قورغان.
سۆگەت شاخىنى تۇتۇپ.
ئەجەبمۇ قاتتىق ئىكەن،
چىقمايسەن تالا ـ تۈزگە،
تەڭ ئۆسكەندىن ئايرىلغان.
مەن يۈرىمەن قان يۇتۇپ.

باغچىلار باراڭ ئىكەن،
دەريا ئەگمەپ ئاقارمۇ،
ھويلاڭلار ساراي ئىكەن.
ئېقىپ سۈيى تاشارمۇ؟
مەن سېنى كۆرەي دېسەم،
ياريم كېيگەن ئاچىمبەل،
دۈشمەنلەر مارايدىكەن.
مۇنداقمۇ ياراشارمۇ؟

مېنى كۆرگەن دۈشمەنلەر،
مېنى يادىڭغا ئال، مايىم،
باشقىلارنى كۆرمەيدۇ.
بۇ خېتىمنى كۆرگەندە.
دۈشمەننىڭ سۆزى تولا،
ئون توققۇز قىلاي تەزىم،
كىشى دەردىنى بىلمەيدۇ.
سەن بىلەن كۆرۈشكەندە.

باينىڭ ھويلىسى يوغان،
سەن بىلەن كۆرۈشكەندە،
كىرىپ كۆرگىلى بولماس.
كۆڭلۈم ئېيتمىسام بولماس.
كۆڭلى چۈشمىگەن يارنى
كىشى بىلمەيدۇ دەردىمنى،
ئۆيناپ، كۈلگىلى بولماس.
دەردنى تارتمىسام بولماس!...

مايمخان بۇ سالام نامەنى ئېلىپ كۆزلىرىگە سۈرتتى. لېكىن، ئۇ قايتا ـ قايتا ئوقۇغانسېرى ھېيتباقىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئىشەنمىگەندەك تۇيغۇدا بولغانلىقىنى سېزىپ كۆڭلى پاراكەندە بولدى. بۇ ـ لۇپمۇ: «كۆڭلى چۈشمىگەن يارنى ئۆيناپ، كۈلگىلى بولماس» دېگەن قوشاقنى ئوقۇغاندا بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆكۈلدى. ئۇ دۇتارىنى قولىغا ئېلىپ، ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان مۇھەببەت تۇيغۇلىرىنى ناخشىغا قېتىپ كۆڭلىنى بوشاتتى:

مەن بېلىمنى باغلىدىم،
ۋەدىگە ۋاپا ئىزدەپ،
ھاۋا رەڭ ياغلىق بىلەن.
يۈرەك پاتىدۇ قانغا.
سىز تېخى گۈمانىدىكەنسىز،
كۆرۈنگەن قارا تاغدا،
مەن ئاشۇ ۋەدەم بىلەن.
ئات قارنىدا ياغدى قار.
قوش تېرەك ئاراسىدا،
كۆڭلۈمنى بەرمەي دېسەم،
قول بېرىشكەن كىم ئىدى؟
كىچىكلىكتە تۇتقان يار.
ھەرگىز ئايرىلمايمىز دەپ،
ھاۋا تۇتۇلۇپ چىقتى،
قىلغان ۋەدىڭىز قېنى!؟...
ئۆگزىڭىزدە قار بارمۇ؟
كۆڭۈل بەرمىسەم سىزگە،
جاھاننى كېزىپ چىقسام،
ئوت تەگمەس ئىدى جانغا.
سىزگە ئوخشاش يار بارمۇ؟!

گۈل غۇنچىسى گۈللۈكتە،
كۈنگە قايرىلاي دەمدۇ؟
يار ئۆزىنى كۆرسەتمەي،
تىرىك ئايرىلاي دەمدۇ!...

ئىككىمىز تەڭ دېمەتلىك،
باغدا ئۆسكەن غۇنچىدەك.
ئايرىمىسۇن خۇدايىم،
لاچىن سوققان توشقاندەك...
.....

مايمخاننىڭ دوستى گۈلسۈمخان بۇ بەيىت ـ قوشاقلارنى ئاڭلاپ، دوستىنىڭ دەردىگە چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلدى. ئۇ بۇ ئەھۋاللارنى ھېيتباقىغا يەتكۈزگەندە، ھېيتباقىمۇ چىدىيالماي قالدى، ئەل ـ ئاغىنىلىرىگە ئېيتتى. ئەل ـ ئاغىنىلىرى يولداش ئاكىغا يەنە ئېيتىپ، ئىش (توي)نى تېزلىتىشتى.

شۇنداق قىلىپ كۈز كۈنلىرىنىڭ خاسىيەتلىك بىر ئەتىگەنلىكى يولداش ئاكا ئەۋەتكەن بىر ئاقسا-قال بىلەن بىر ياشانغان ئايال ئەلچى توختى باقىنىڭ ئۆيىگە قول قوشتۇرۇپ كىرىپ كەلدى.

ئۇ زامانلاردا ئىلى يېزىلىرىدا توي ـ تۆكۈن باشقىچىرەك ئۆتكۈزۈلەتتى. ئالدى بىلەن قىز تەرەپكە ئەلچى بولۇپ ئەر ـ ئايال بىللە باراتتى. ئۇلار قىزنىڭ ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ياخشى كىشىلەر، كەڭ ئېتىكىڭلارغا، تار قوينۇڭلارغا سېغىنىپ، ئىشىك ئېچىپ كەلدۇق. ئوبدان يۇر-تۇڭلارغا، ئىسسىق ئۆيۈڭلارغا بالا قۇلۇن بېرەيلى دەپ كەلدۇق. بۇ ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان سۈننەت

ئىكەن...» دېيىشىپ ئېغىز ئېچىشاتتى. بۇ چاغدا قىز تەرەپنىڭ كىشىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇچ قېتىم رەھمەت ئېيتاتتى، ئاندىن قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشاتتى. ئەلچىلەر ماقۇل جاۋابىنى ئالغاندىن كېيىن يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇچ قېتىم رەھمەت ئېيتاتتى. ئەگەر قىز تەرەپ قوشۇلمىسا، يەنە بىر قېتىم رەھمەت ئېيتىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلاتتى. ئەلچىلەر« خەير، ئوبدان بوپتۇ» دېيىشىپ قايتىشاتتى. ئىككى تەرەپ كېلىشسە، ئۇچ ـ تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئايال ئەلچى قېلىپ ئەر ئەلچى ئۆزى يالغۇز قىز تەرەپكە باراتتى. تويلۇق سېلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئەر ـ ئايال ئەلچى بىللە بېرىپ، تويلۇق قەغىزىنى ئەكېلەتتى. ئوغۇل تەرەپنىڭ ئاتىسى تويلۇق قەغىزىنى كۆرگەندە پېشانىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ: «پاھ، پاھ، پاھ، تويلۇقنى بولۇشچە ساپتا...» دەپ قوياتتى، ئاندىن توي رەسمىيەتلىرى باشلىناتتى.

ئۇ كەلىرده هازىرقىدەك رەھمەت تەزىم يوق ئىدى. پەقەت ئوغۇل ئاتىسى قىز تەرەپكە بېرىپ: «رەھمەت، قىز بەرگىنىڭلارغا كۆپ رەھمەت !» دەپ، قۇدىلار بىلەن تونۇشۇپ قايتىپ كېلەتتى. توي ئويۇن ـ كۈلكە، قىزىقچىلىقلارغا تولاتتى. قىز كۆچۈرگەندە، ئوتتۇز ئوغۇل نىكاھقا ماڭغاندا، سانداق ئېلىپ ماڭغاندا، مەھەللىنىڭ بالىلىرى ئارقان بىلەن يول توسۇپ، پۇل، مال ئالاتتى. قىز ھۇجرىسىغا كىرگەندە «چاپان يېشىش»، «ئۆتۈك يېشىش»، «ياغلىق يېشىش» قاتارلىق ئەنئەنىۋى ئادەتلەر ئورۇندىلاتتى، يەنە گىت ئۆتۈكىنى قىزنىڭ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ قويۇپ قوياتتى. بۇ «قىز ئايىغىمدىن ئەگىپ كېتەلمەسۇن !» دېگەن مەنىدە ئىدى.

ئىككى ئەلچى توختى باقىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئاشۇ رەسمىيەتلەرنى بېجىرگەندە، توختى باقى بىلەن ئازنىخان خۇشاللىق بىلەن «ماقۇل» جاۋابىنى بېرىشتى.

شۇنداق قىلىپ ئاخىر ئاشۇ زۇلۇم ـ زوقۇم ھەددىدىن ئاشقان، ئەركىنلىك ـ ھۆرلۈكتىن مەھرۇم بولغان خارابە يېزىدا يەنىلا تەقدىرنىڭ كۆچلۈك قولى بىلەن ئىككى تەشنا يۈرەك، ئىككى تامچە بۇلاق سۈيى قوشۇلدى. لېكىن بۇ خۇشاللىق كۈنلەر ئۇزاققا بارمىدى. «ئاي ـ ھاي ئۆلەڭ...» نىڭ ئايىغى تېخى ئېيتىلىپ بولماي تۇرۇپلا يېزىنى قارا تۇمان قاپلىدى. ئالۋان ـ سېلىق كۆپىيىپ، دېھقانلارنىڭ ئىگىردىغان، زارلىغان ئېچىنىشلىق ئاۋازى يېزا ئاسمىنىنى قاپلىدى. يىل بويى ئىشلەپ تاپقىنى ئالۋان ـ سېلىقتىن ئاشماي، دېھقانغا يەيدىغان ئاشلىقمۇ قالمىدى. قەرز سۈيلەپ يۈرگەن ئەمەلدارلارنىڭ قانلىق قامچىسى ھەربىر نامرات ھويلىدا قاراسلاپ تۇراتتى....

قەرز، تۇگىمەس ئالۋان ـ سېلىقلار، ئاچ ـ زېرىنلىق، ساقايماس ئاغرىق ـ سىلاقلار بىچارە دېھقانلارنى قاقشىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئەزىز يۇرت ـ ماكانلىرى، ئىسسىق ئۆيلىرىنى تاشلاشقا مەجبۇر قىلىۋاتاتتى. بۇ، «ئوتتۇز ئىككى ھوسۇل»[22] ئالۋىنى ئەۋج ئالغان يىللار ئىدى.

مايمىخانىنىڭ ئاتىسى توختى باقى زەردىسى يامان، ناھەقلىققا چىدىمايدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ ئۆز يېزىسىدا بولۇۋاتقان ئالامەتلەرنى كۆرۈپ چىداپ تۇرالمىدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ يا بەگ ـ ئەمەلدارلارغا قارشى تىغ كۆتۈرۈش كېرەك، يا باشنى ئېلىپ يىراق يۇرتقا كېتىش كېرەك. توختى باقى كېيىنكى يولنى تاللىدى. ئۇ بۇ كىچىككىنە يېزىدا بەگ ـ غوجاملارغا قارشى تىغ كۆتۈرۈپ نېمە مەقسەتكە يېتەلىسۇن؟ ! ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۈيۇشقان چوڭ كۈچ بولۇشى كېرەك. يېقىنقى كۈنلەردە خۇنۇقاي تەرىپلەردە فېئودال ھۆكۈمرانلارنىڭ زۇلمىغا قارشى يوشۇرۇن دېھقانلار ھەرىكىتى بولۇۋاتقانلىقى ھەققىدە خۇپىيانە پاراڭ بولۇۋاتاتتى. توختى باقى شۇ تەرەپلەرگە ئۇقاق تارتىشنى ماقۇل كۆردى، ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش يوقسۇل ئون ئىككى ئۆيلۈك دېھقانىنى يوشۇرۇن تەشكىللەپ، بىر كۈنى تۇن نىسپىدە تاغ تەرەپكە

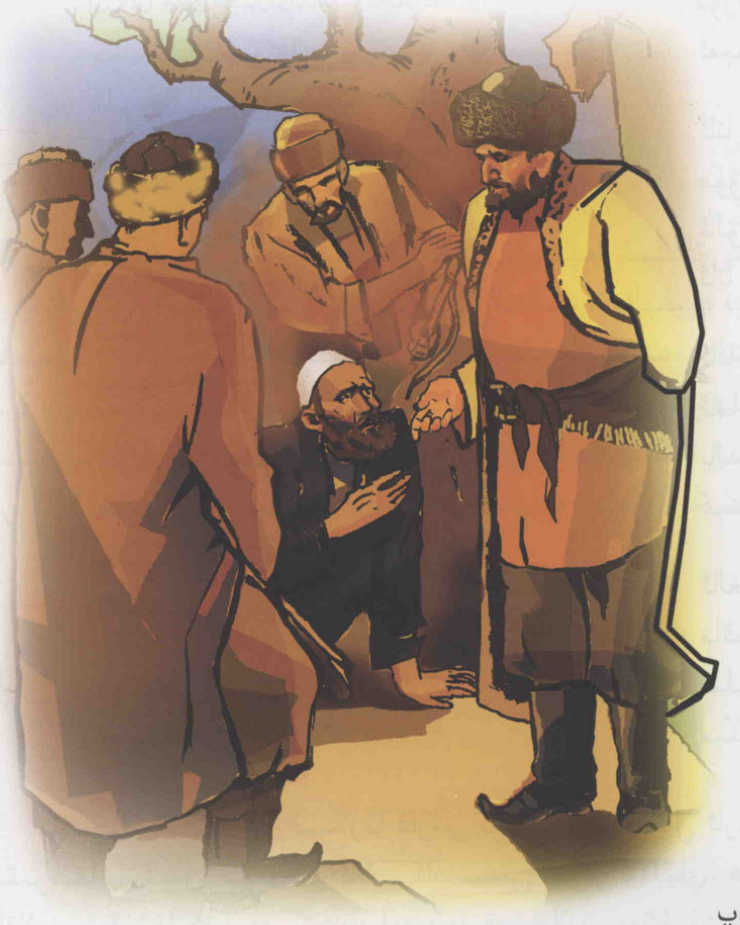

يول ئالدى. نەرسە - كېرەكلىرىنى دۇمبىسىگە ئارتقان، ئۇششاق بالىلىرىنى يېتىلىگەن، بەزى ئاجىز - كېسەلمەنلەرنىڭ ئىگراشلىرىغا پىسەنت قىلماي كېتىۋاتقان بۇ سەرگەردان قوشۇن ئۆز بەختىنى نەدىن تېپىشنى بىلمەيتتى...

ئاتلارنى قويۇۋەتتۇق،
يېڭى چىققان قىياقلارغا.
ئىنساپ قالمىدى بەگدە،
چىقىپ كەتتۇق يىراقلارغا.

كۆرەدىن چىققان هارۋا،
يانبۇلاققا ياماشتى.
مەن يۈرتۇمغا قارىسام،
يىغا ماڭا ياماشتى.
.....

بىر كۈنى ئەتىگەندە چۈشى بۇزۇلۇپ قوپقان مايمخان يۈرىكى ئېغىپ، ئاتا - ئانىسىنى يوقلاپ كەلدى. ئۇ ئۆيدە ئەسكى تۆت تامدىن باشقا نەرسە يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى هەر تەرەپكە ئۇرۇپ ناله - پەريات كۆتۈردى. جامائەت ئۆيگە كىرىپ، بوسۇغىدا يىغلاپ ياتقان مايمخاننى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ نەسىهەت قىلىشتى، كۆڭلىنى ياساپ بەزلەشتى. ئەمما، هەركىم ئۆز دەردىنى ئۆزى بىلىدۇ، مايمخاننىڭ يۈرىكىدىكى هەسرەت ئوتى زادىلا پەسلىمىدى. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىغا بولغان مېهىر - مۇهەببىتى، سىڭىل - قېرىنداشلىرىغا بولغان ئوت - پىراقى، ئاتا - ئانىسىغا مۇشۇ كۈنلەرنى سالغان بەگ - غوجاملار، پارىخور ئەمەلدارلارغا بولغان غەزەپ - نەپرىتى ئۇنىڭ پاك قەلبىدە يېڭى - يېڭى بېيىت - قوشاقلارنى تۇغدۇردى. مايمخان ئۆزىنىڭ قايغۇ - هەسرىتىنى، ئاتا - ئانا ۋە سىڭىللىرىغا بولغان سېغىنىشىنى ناخشا - قوشىقى بىلەن ئىپادىلەشكە باشلىدى.

بىر كۈنى ئۇ ئۆينى ئارىلاپ يۈرۈپ، ئاتا - ئانىسى ئالدىراشلىقتا ئۇنتۇپ قالغان پالتىنى تېپىۋالىدى. ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش ئاققۇزۇپ، تۇنجى قېتىم كىشىلەر ئالدىدا بۇ قوشاقلارنى ئېيتقانىدى:

ئۆيدە ئونتۇلۇپ قاپتۇ،
ئاتام ساپلىغان پالتا.
ئىزدەپ كەلسەم هېچكىم يوق،
ئاتام بىلەن ئانام قايدا؟!

ئۆيدە قالغان پالتىنى،
ئىتتىك قولۇمغا ئالدىم.
ئىسىت، ئاتام بىلەن ئانام،
ئەجەب بىخەۋەر قالدىم.

بىۋاپا ئىكەن ئالەم،
كۆپ جاپا ئىكەن ئالەم.
ئايرىلماسمىز دېۋىدىم،
ئايرىۋەتتى دەرد ـ ئەلەم.

ئالغاچ كەتسە بولمامدۇ،
ماڭغان يوللىرى تارمۇ؟
ئىلىنى ئاختۇرۇپ كەلسە،
مېنىڭدەك دەردىسەر بارمۇ؟!

قازاسى يەتمىسە ئۆلمەس،
دەريا سۇيى كەچكەنگە.
زالىملار زۇلۇم قىلدى،
ئاتام بىلەن ئانام نەدە؟!

سىڭلىم بەرگەن ئۇچ ئالما،
ئۇچى ئۇچ بۆلەك ئىكەن.
مۇرادىغا يەتكۈزمەس،
ئەجەب كاج پەلەك ئىكەن.

ئاتا ـ ئانىسىز تۇرماس،
ھۇۋقۇشنى قويسىمۇ باغلاپ.
ئالۋان دەستىدىن كەتتى،
ئاتا ـ ئانام يۇرتىنى تاشلاپ.

ئاتا ـ ئانام كېتىپتۇ،
ئامانلىققا بەل باغلاپ.
بالدۇر ئاڭلىغان بولسام،
كېتەتتىم مەن داۋان ئاتلاپ...

ئالغاچ كەتسە بولمامدۇ،
ماڭغان يوللىرى تارمۇ؟
ئىلىنى ئاختۇرۇپ كەلسە،
مېنىڭدەك دەردىسەر بارمۇ؟!...

مايمخانىنىڭ بەگ ـ زالىملارغا قارشى بۇ قوشاقلىرى ئەل ئارىسىغا تېزلا تارقىلىپ، ئۇنىڭ نامىنى چىقىرىشقا باشلىدى. مايمخان ئاتا ـ ئانىسىدىن خەۋەر ئالالماي، ھەسرەت ئوتىدا يەنە يېڭى قوشاقلارنى توقۇشقا باشلىدى. ئۇ دەسلەپتە بۇ قوشاقلارنى يوشۇرۇن ئېيتىپ يۈرگەنىدى. ئېرى ھېيتباقى ئەل ئاغزىدىن بۇ قوشاقلارنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. ئۇنىڭ بۇ قوشاقلارنى مايمخانىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاش ئارزۇسى بولسىمۇ، ئەمما مايمخانىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ ئۇن ـ تىن چىقارماي يۈرگەنىدى. ئۇ مايمخانغا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گېپىنى قىلسام كۆڭلى بۇزۇلارمىكىن دەپ ئويلايتتى، ئەمما ئويلىغانسېرى مايمخانىنىڭ قوشاقلىرىنى يەنە ئاڭلىغۇسى كېلىپ كېتەتتى. بىر كۈنى ئۇ مەھەللىدىكى توختىخان ھەدىگە يالۋۇرۇپ: «جېنىم ھەدە، سىز مايمخانىنى ئۆيىڭىزگە چاقىرىپ، بىر ناخشا ئېيتقۇزۇپ بەرسىڭىز، مېنىڭ مايمخانىنىڭ ناخشىسىنى ئۆز ئاغزىدىن بەك ئاڭلىغۇم بار ئىدى» دېدى. توختىخان ھەدە ماقۇل كۆردى. مايمخان توختىخان ھەدىنىڭ ئۆيىدە ناخشا ئېيتىۋاتقاندا، ھېيتباقى دالان ئۆيىدە يوشۇرۇن ئاڭلاپ ئولتۇردى. مايمخان دۇتارنى سازلاپ مۇڭلۇق پەدىلەرگە باستى:

تېكىلىخان تۆپەسىدە،
كەتكەن يەر كۆرۈنەرمىكىن؟
ئاتامنىڭ يادىدا بولسا،
ماڭا خەت ئەۋەتەرمىكىن؟

مەن ئەمدى قانداق قىلاي،
غەمگە قالغان بېشىمنى.
ئايرىۋەتتى دەرد ـ ئەلەم،
سېغىنىدىم قېرىنداشىمنى.

ئايرىلىش يامان ئىكەن،
تەنلىرىم كېسەل بولدى.
يۈرىكىم پارە ـ پارە،
كۆز ياشلىرىم سەل بولدى.

ئىچىمده دەردىم تولا،
دەردىمنى كىمگە ئېيتاي؟
ئاتام بىلەن ئانام يوق،
ئىزدەپ نەلەردىن تاپاي؟

ئاتامغا نېمىدەپ يىغلاي،
ئانامغا نېمىدەپ يىغلاي؟
ئەزىز بېشىمغا دەرد كەلدى،
ئۆزۈمگە نېمىدەپ يىغلاي؟
.....

مايمخانىنىڭ مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى ئاڭلىغان ھېيتباقى تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى. بۇ چاغدا مايمخان يىغلىغىنىچە ھېيتباقىغا تاشلاندى. مەھەللىدىكى ياشلار، يوقسۇل ـ نامراتلار بۇ ئۆيگە جەم بولۇپ، ھۆكۈمەت ۋە بەگلەرنىڭ رەھىمسىزلىكىدىن، ئالۋان ـ سېلىقلارنىڭ ھەددىدىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن، ئاشلىقنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىقىدىن... شىكايەت قىلىشتى. شۇ كۈنى تۈن تەڭگىچە كەشىلەر مايمخانىنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسىنى ئاڭلاپ، دەردتىن ئارزاق يېنىكلەشكەندەك بولۇشتى. كىشىلەر مايمخاندىن ئارقا ـ ئارقىدىن يېڭى ناخشىلارنى تەلەپ قىلىشاتتى:

ئاتامنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
ئۆزۈمنىڭ دەردىنى دەيمۇ؟
بەگنىڭ زۇلمىنى دەيمۇ،
دەردىم ئېيتماي ئۆلەيمۇ؟

يولدا ماڭغان خەقلەرنىڭ،
قوينىدا كۆمەچى بار.
ئويلاڭلار، قېرىنداشلار،
تۇرمۇشنىڭ نېمەسى بار؟

كېتىپ بارغان ئۆمرۈمگە،
ئەجەبمۇ ئىچ ئاغرىتمەن.
يېنىمدا ئاتا ـ ئانام يوق،
كۈندىن ـ كۈنگە سارغىيىمەن.

مېنىڭ ئېتىم مايمخان،
سىڭلىم ئېتى مىنىخان.
مەن قانداق چىدالايمەن،
بىللە ئويناپ چوڭ بولغان.

ماڭغان يولدا بارمىدۇ،
قۇم چېچەكلىگەن تاشلار.
ئالۋان ـ سەپسە دەستىدىن،
قۇرۇمايدۇ كۆز ياشلار.

تېكىلىخان تۆپەسىدە،
ئۇچۇپ يۈرىدۇ قۇشلار.
قەيەرلەردە يۈرگەندۇر،
مېھرىبان قېرىنداشلار....

بۇ سورۇندا بولغان شىكايەت ۋە زۇلۇمغا قارشى ناخشا ـ قوشاقلار ھامۇتبەگنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە، مايمخاننى يەنە يېڭى دەرد ـ ئەلەم كۈتۈپ تۇراتتى. گۈزەل مايمخاننى ئۆز قوينىغا ئالالمايى ئەلەم داغدا قالغان بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆپتۈرۈپ شەنگەن دارىغا مەلۇم قىلدى. ئۆز ھاكىمىيىتىگە قارشى ناخشا ـ قوشاق توقۇپ يۈرگەن بۇ «ئىسيانچى قىز» نى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىش ئەلۋەتتە خەۋپلىك ئىدى. شۇڭا شەنگەن پەرمان چۈشۈرۈپ، ھايال قىلمايى مايمخاننى يامۇلغا سولىدى.

كۈنلەر، ھەپتىلەر ئۆتۈپ كەتتى. مەھەللە ـ يۇرت ئۆزىنىڭ بۇ سۆيۈملۈك قىزىغا تولىمۇ ئىچىنىشىتى. ئاخىر ئۇلار ئۇنى قانداقلا بولمىسۇن يامۇلدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشقا ھەركەت قىلىشتى. سوۋغا ـ سالام تەييارلاشتى ۋە يۇرت چوڭلىرىنى ۋەكىل قىلىپ شەنگەن ئالدىغا كىرگۈزۈشتى. يۇرت چوڭلىرى شەنگەنگە مايمخاننىڭ گۇناھسىزلىقىنى، ھەممە ئىشنى ھامۇتبەگنىڭ ئادەملىرىنىڭ توقۇپ چىققانلىقىنى ئېيتىپ، مايمخاننى يامۇلدىن قۇتۇلدۇرۇۋېلىشتى.

مايمخان زەي يامۇلدىن قۇتۇلدى، ئەمما يېڭى دەرد ـ ئەلەم ئۇنى باغرىغا باستى. ئاتىسى توختى با-قى باشلىق ئون ئىككى ئۆيلۈك «قاچقۇن» ھامۇتبەگ ئەۋەتكەن چاپارمەنلەر تەرىپىدىن قورغاس غولىدا تۇتۇلغانىدى. ھامۇتبەگ تولىمۇ رەھىمسىز ئادەم ئىدى. ئۇ بۇ قېتىممۇ ئۆز رەزىللىكىنى كۆرسەتتى. نەچچە ۋاقىتلاردىن بۇيان بىر ـ بىرىگە تەشنا بولغان ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوۋم ـ قېرىنداشلارنى جەم قىلماي، ئاتىنى بالىدىن، بالىنى ئاتىدىن ئايرىۋەتتى. چېرىكلەر توختى باقىنى ۋاڭخۇلۇ ئالۋۇنىغا ئەكەتتى. قەدىمكى كۆرە شەھىرىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرغان دەريا سۈيىنى ئىنىغا قايتۇرىدىغان بۇ ئالۋاندا خەلق تولىمۇ قىينىلاتتى. تۇرمەل، تاش ـ شېغىللار بىلەن سۇنى قايتۇرالمىسا، ئەمەلدارلار توختى ئاتـ-لىقنى دەرياغا باساتتى. شۇڭا خەلق بۇ ھەقتە:

ياز كەلسە قىلۇر غەمكىن، ھاشارلارغا باش بولغان،
ۋاڭخۇلۇنىڭ ئالۋىنى. زالىملارنىڭ يامىنى.

دەپ قوشاق توقۇشقانىدى. ياز ئايلىرى تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. ۋاڭخۇلۇ ئالۋىنىغا كەتكەنلەردىن ھېچ خەۋەر يوق ئىدى. مايمخان ئۆز ئاتىسىنى سېغىنىپ ناخشا ئېيتاتتى:

دەريا بويىغا بارسام، زالىملارنىڭ دەستىدە،
ئاتامنى كۆرەرمەنمۇ؟ ئاتاسىز ئۆتەرمەنمۇ؟!

دەل شۇ كۈنلەردە توختى باقىنى تۇغانغا بېسىۋەتكەنلىك خەۋىرى يېزىغا يېتىپ كەلدى. ئازنىخاننىڭ نالە ـ پەريادىنى ئاڭلىغان جامائەت يىغىلىپ يىغا ـ زار قىلىشتى. مايمخانغا بۇ ئىش ھەممىدىن ئېغىر كەلدى. ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئاز ـ تولا بىلىپ قالغاچقا، زالىم بەگ ـ تۆرىلەرگە قارشى غەزەپ ياغدۇردى. ئۇ بۇ غەزەپ ـ نەپرەت كۈچىدىن تېخىمۇ ئىسيانكارانە ناخشىلارنى ئېيتىشقا باشلىدى. بەگ ـ چېرىكلەرنى خەلقنىڭ كۆزىچىلا تىللايتتى...

دەريانىڭ سۈيى تاشسا، نوغايتۇنىڭ غولىدىن،
چوڭ كۆرەنى سوقماقچى. قىيان كەلدى شارقىراپ.
ئەقىلسىز نادان بەگلەر، زالىم بەگ چىقىپ كەلدى،
ھاشار بىلەن توسماقچى. سېلىق بەر دەپ ۋارقىراپ.

ھامۇتبەگ ئۆزى ھەققىدە توقۇلۇۋاتقان بۇ قوشاقلاردىن تولىمۇ غەزەپلىنەتتى، ئۇ ئاخىر بۇ ئەھۋالنى يەنە شەنگەنگە مەلۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا ئاستىرتىن نۇرغۇن پارا بەردى. شەنگەن ئۆز ھاكىمىيىتىگە قارشى چىققان بۇ قىزدىن خەۋپسىرەپ، ئۇنى تۇتۇشقا دادامتۇغا چېرىك ئەۋەتتى.

مايمخان يەنە زەي يامۇلدا. شەنگەن ئۇنى كۈندە شەخسەن ئۆزى سوراق قىلاتتى. ئۇ قانچە قاتتىق سوراق قىلغانسېرى بۇ «يۈرت بۇزار» شۇنچە قەيسەرلىشۋاتاتتى. بۇ قەيسەر قىز شۇنچە ھەيۋە ـ پوپو-زىلار ئالدىدا باش ئەگمىدى. شەنگەن بۇ قىزنىڭ ئىرادىسىگە ھەيران قالدى.

بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. زەي ۋە قاراڭغۇ يامۇل، ئاچلىق، قىيناق.... شەنگەن مايمخاننى چۆچۈگەندۇ دەپ ئويلاپ يۈردى. ئەمما يامۇل چېرىكلىرى شەنگەنگە كۈندە خەۋەر ئەكېلەتتى، «بۇ قىز قانداقتۇر ناخشا ئېيتىدۇ، ئۇسسۇل ئويناىدۇ» دېيىشەتتى. مايمخان يامۇلدا يەنىلا باتۇرانە ناخشىسىنى توختاتمىغانىدى. شەنگەن ئۇنى قايتا سوراق قىلغاندىمۇ، مايمخان قىلچە قورقماي، كۈچلۈك سۆزلىرى بىلەن ئۇنى لەت

قىلىپ غەزەپلەندۇردى. شەنگەن ئۇنىڭغا «تىزلاق» سېلىشنى بۇيرۇدى. بۇنىڭغا گىرىپتار بولغان كىشىلەر كېچە ـ كۈندۈز پۈتىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتالمايتتى ھەم ئۆرە تۇرالمايتتى. مايمخان مۇشۇنداق ئېغىر جازاغا ئۇچرىغاندىمۇ ئۆز ئىرادىسىدىن يانمىدى. زالىم ھۆكۈمەتكە، ياۋۇز بەگلەرگە قارشى ناخشىسىنى ئېيتىۋەردى:

ياموڵ تېمى ئېگىز تام،
چۆرىسى يالاڭ چىتلاق.
ئەل ـ يۇرتنى كۆرەي دېسەم،
پۈتۈمدا ئېغىر تىزلاق.

زىندان تېمى ئېگىز تام،
ئەتراپلىرى دەرەخسىز.
مەن سېنى كۆرەي دېسەم،
خەۋىرىڭ يوق ـ دېرەكسىز.

مۇنداقمۇ بولارمەنمۇ،
ياموڵدىن چىقارمەنمۇ؟
جاپانى تولا تارتتىم،
ھالاۋەت كۆرەرمەنمۇ؟!...

زىندان تېمى سىلىق تام،
سامان لايدا سۇۋاقلىق.
نە ھالدا قېرىنداشلار،
مەن يامۇلدا سولاقلىق.

ھاۋا تۇتۇلۇپ كەتتى
ھەم تۇمان بىلەن مانان.
چۇشۇمگە كىرىپ قاپتۇ،
سىڭلىم ھەم ئاتا ـ ئانام.

قاپىقىم تارتمىدۇ كۈندە،
ياخشىلىقمۇ ـ يامانمۇ؟
ھېيتباقى مېھرىبانىم،
دادامتۇدا ئامانمۇ؟!

خان غوجامنىڭ بوز ئېتى،
دەريالاردا ئۈزەمدۇ؟

ئىچى كۆچلۈك مايمخان،
بۇ كۈنلەرگە تۆزەمدۇ؟!...

مايمخان زەي يامۇلدا ياتقان كۈنلەردە ھېيتباقى ئىش ـ ئوقتىدىن كېچىپ، گويا مەجنۇنەك گاھ شەھەرگە، گاھ يېزىغا قاتراپ يۈردى، ئۇ كېچە ـ كۈندۈز مايمخاننى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ كويىدا ئىدى. ھەر قېتىم شەھەرگە كىرگەندە ھەسرەت ئىچىدە يامۇل ئەتراپىنى چۆرگىلەيتتى، ئۇ ئاخىر بارى ـ يوق نەرسىلىرىنى سېتىپ، ئەمەلدارلارغا پارا بېرىپ مايمخاننى بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلدى. ئۇ سېغىنىش، ئەلەم ۋە دەرد ـ ھەسرەت ئىچىدە تۆۋەندىكى قوشاقلارنى ئېيتىپ يۈرەتتى:

ئاتنى ساتمىسام بولماس،
دەردنى تارتمىسام بولماس.
پۇلۇم يوق دېگەنبىلەن،
يارنى تاپمىسام بولماس.

شەھەرگە كىرىپ كۈزدە،
ياتمەن تالا ـ تۈزدە.
تەنھالىقتا كاككۇكمەن،
دەرد ئەسىرى سېرىق يۈزدە.

ئەل بەرگەننى مەن بەردىم،
تەلەپ قىلمىدىم بەگدىن.
ئۆچۈمنى ئالمىسام زادى،
چىقمايدۇ مېنىڭ دەردىم.

مەن ئەمدى قانداق قىلاي،
غەمگە قالغان باشىمنى.
سېغىنىدىم يۈرىكىمدىن،
قۇندۇز، قىياق قاشىمنى.

ھامۇتبەگ زۇلۇم بىلەن،
مايمدىن جۇدا قىلدى.
كۆرەلمىدىم يارىمنى،
باغرىمنى يارا قىلدى.

ئەجەب ياخشى چۈش كۆردۈم،
مايىم كەپتۇ يېنىمغا.
ھەقلىق سۆزىنى سۆزلەپ،
خۇشلۇق سالدى جېنىمغا.

دەردى يوق دەمسەن، بېگىم،
دەردىم ئىچىمدە بىر تۇلۇم.
پۇلى يوق دەمسەن، بېگىم،
پۇل تاپقۇچە سالما زۇلۇم.

زالىملار زۇلۇم قىلدى،
مايمدىن جۇدا قىلدى.
ئەزىز ئەيلىگەن جانىنى،
ئۆتمەس تېغ بىلەن تىلدى.

باغقا بۇغداي تېرىسام،
بەلگە كەپتۇ بۇغدىيىم.
نە كۈنلەرنى كۆرگەندۇر،
مېھرىبان مايىم گۈلۈم.

ئۇرمىدىن چۇشۇپ كەلسەم،
ئىككى بۆرىنىڭ ئىزى.
كۆڭلۈمنى ئېلىپ كەتكەن،
توختى ئاكىنىڭ قىزى.

قارا ـ قارا قاشلىقىم،
ئۈزۈن سۇمبۇل چاچلىقىم.
سەن يارىمنىڭ كويىدا،
قاردا قالدى ئاشلىقىم.

مۇنداقمۇ ئۆتەرمەنمۇ،
مەن يارىمدىن ئايرىلىپ.
بۇ پەلەكنىڭ زۇلمىدىن،
سۇندى قاناتىم قايرىلىپ...

.....

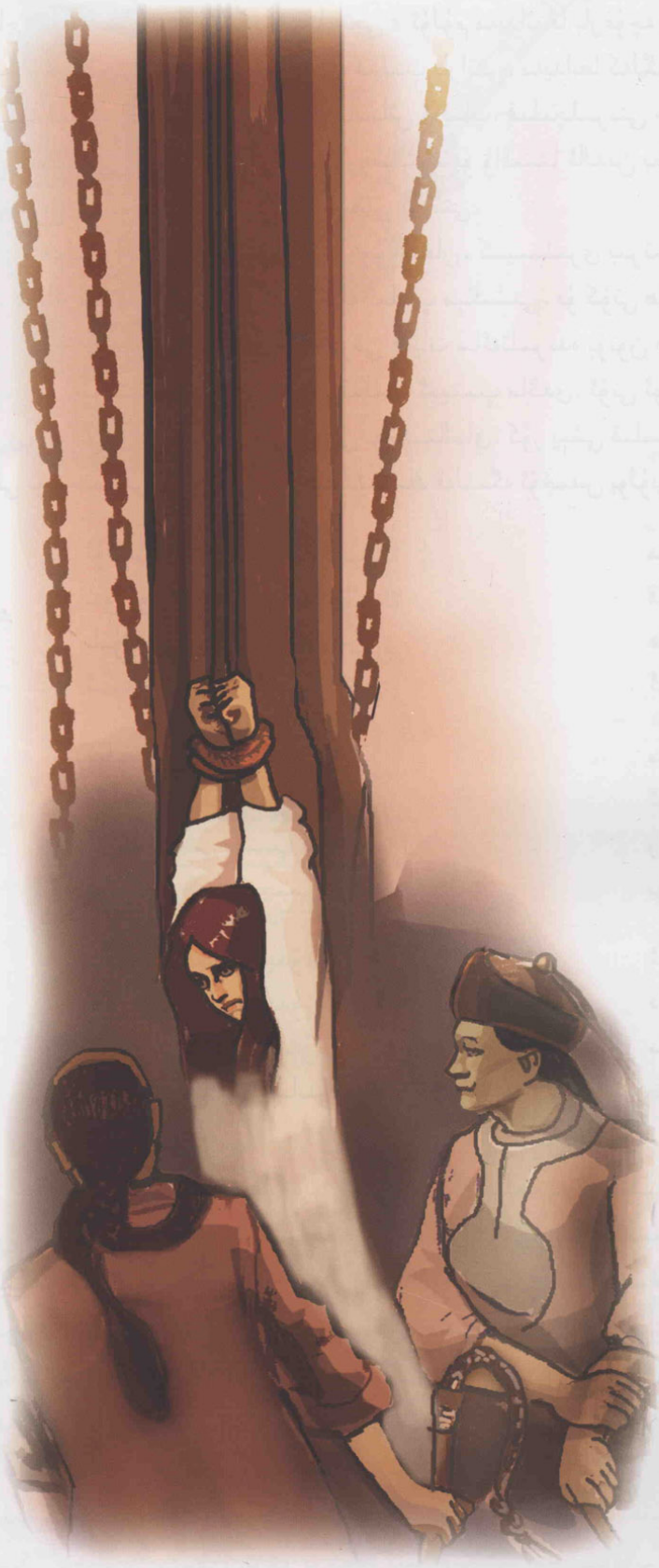

ئىككى پاك قەلبنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مېھىر - مۇھەببىتى، زالىم ھاكىمىيەتكە قارشى بۇ ناخشا - قوشاقلار ئەل ئارىسىدا ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ، يېزىلاردىن - يېزىلارغا تارقىلاتتى. ئۇ ناخشىلار كەچتە پادىلار بىلەن بىللە مەھەللە ئىچىگە كىرىپ، ئۆي - ئۆيلەردە كىشىلەر قەلبىگە سىڭىپ، مايىمخاننىڭ ئوبرازىنى ئۇلغايتتى.

مايىمخان چۈچۈن ۋە بۇرگىگە تولغان زەي - قاراڭغۇ يامۇلدا بىر يىل ياتتى. يېزا خەلقى دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، مايىمخانغا غايىبانە ھېسداشلىق قىلىپ، ئۇنىڭ قوشاقلىرىنى يادلىشىپ، بىر - بىرىگە تەسەللى بېرىشەتتى. قېرىلار ھەربىر نامىزىدا ئاللادىن ئۇنىڭ ئامان - ئېسەن بولۇشىنى تىلىشەتتى، ئۇنىڭ ئۆز يېزىسىغا ساق - سالامەت قايتىپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلىشاتتى...

1830 - يىل ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، دەھشەتلىك بىر خەۋەر دادامتۇ يېزىسىنى پاراكەندە قىلىۋەتتى:

«مايىمخاننى ئۆلتۈرگۈدەك!...» ھېيتباقى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھوشىدىن كەتتى، قېرىلار ياقىسىنى تۇتۇشتى، ياشلار غەزەپلىنىشتى، ئاياللار، قىزلار يىغلىشاتتى.... بەلگىلەنگەن كۈنى پۈتۈن جامائەت شەھەرگە قاراپ ئاقتى. چوڭ - كىچىك ھەممىسى بۇ باتۇر - قورقماس، ھەق سۆزلۈك يېزا قىزىنى ئاخىرقى دەملەردە بىر كۆرۈۋېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى.

ئۇ چاغلاردا ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان كىشىلەر قىلىچ بىلەن چېپىلاتتى ياكى دارغا ئېسىلاتتى. ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان

«جنايەتچى» نىڭ بېشىغا ئىنچىكە قىزىل لاتا باغلاپ، ئۆلۈم خېتى يېزىلغان ئۇزۇن قەغەزنى كەينى تەرىپىگە ياغاچ بىلەن تېڭىپ قويۇلتتى. «جنايەتچى» ئۆلۈم مەيدانىغا بارغۇچە چېرىكلەر ئۇنىڭ ئالدىدا قىلىچلىرىنى يالتىڭلاپ ئوينىتىپ، ئەتراپقا ھەيۋە قىلىپ باراتتى. مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن، «جنايەتچى» نى ئولتۇر-غۇزۇپ قويۇپ، تۆت ـ بەش چېرىك چامباش ئويناپ، قىلىچلىرىنى جاراق ـ جۇرۇق سوقۇشتۇرۇپ كىشىلەر-نىڭ دىققىتىنى ئۆزلىرىگە تارتىپ تۇرۇشاتتى، بۇ ۋاقىتتا ئالدىن بەلگىلەنگەن جاللات «جنايەتچى» نىڭ كەينىدىن كېلىپ تۇيۇقسىزلا كاللىسىنى ئالاتتى.

قوللىرى باغلانغان، چاچلىرى چۈۋۈلغان، كىيىملىرى يىرتىلغان مايمخاننى چېرىكلەر غۇلجا شە-ھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دۆڭگە ئېلىپ مېڭىشتى. بۇ كۈنى ھاۋا تۇتۇق بولۇپ، نەمخۇش شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. مايمخان ئۆزىنىڭ بۇ ئاخىرقى ھايات سائەتلىرىدە پۈتۈن دەرد ـ پىغانلىرىنى، زالىملارغا بولغان غەزەپ ـ نەپرىتىنى يول بويى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ ماڭدى. ئۇنى ئوراپ كېتىۋاتقان ئەل ـ يۇرت، قېرىنداش-لىرى، تونۇش ـ بىلىشلىرى ئۆزلىرىنى توختىتالماي، كۆز يېشى قىلىپ بىللە ماڭدى. مايمخاننىڭ ئۆلۈم ئالدى-دىكى بۇ ناخشىلىرى شۇ چاغدىكى كىشىلەرنىڭ قەلبىگە ئۆچمەس بولۇپ ئورنىشىپ قالدى:

ئۆلۈم كەلدى بېشىمغا،
نەق ئون سەككىز يېشىمدا.
يامۇلدىن چىقىپ كەلدىم،
ئىشەنچىم يوق جېنىمدا.

مېنىڭ ئالدىمدا تۆت جاللات،
قىلىچىنى ئويناتتى.
ھاكىمبەگ سورىۋالسا،
ئۆلتۈرمەيتتى، پالايتتى.

ئۆلۈمدىن ئانچە ۋايىم يوق،
مېنىڭ قورقۇنچىم ئىماندىن.
ئەجەل ۋاقتى يېتىپ كەلسە،
قۇتۇلغاي كىم قېچىپ ئاندىن.

مايىم قولى باغلاندى،
ئۆلتۈرمەككە چاغلاندى.
زالىملارنىڭ دەردىدە،
يۈرەك ـ باغرى داغلاندى.

زالىم قامچىسى دەيدۇ،
ئوق يىلانغا ئوخشايدۇ.
جاللاتلار كېلىپ قاپتۇ،
ئوك كەلگەنگە ئوخشايدۇ.

ئاتمىش يامبۇنى ئېلىپ،
دارىن ـ ئامبال تويامدۇ؟
مايمخاننى ئۆلتۈرسە،
خۇنى ئۇنى قويامدۇ؟...

.....

مايمخان جازا مەيدانىغا كەلدى. ئۇ ئۆلۈمگە قىلچە پەرۋا قىلماي، قىبلىگە يۈزلىنىپ ئولتۇردى. تۆت ـ بەش چېرىك چامباش ئويناشقا باشلىدى. شامال مايمخاننىڭ دۇمبىسىگە چاپلانغان ئۆلۈم خېتىنى شىرىق-شىتاتتى. بىر جاللات مايمخاننىڭ كەينىدىن كېلىپ ئۇنىڭ بوينىغا قىلىچ ئوردى. مەيداندا قىيا ـ چىيا، ئاھۇ پەريادلار، ناله، يىغا ـ زار كۆتۈرۈلدى. مايمخاننىڭ بوينىدىن ئاققان قىپقىزىل قان فونتاندەك ئاسماڭ-غا ئېتىلدى. كېسىلگەن باش تەندىن بەش ـ ئالته گەز نېرىدا سەكرەپ ـ سەكرەپ ئەتراپقا قان چاچراتماقتا ئىدى. بىرپەستىن كېيىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك قىزى مايمخاننىڭ كېسىلگەن بېشى جىمىپ قالدى ۋە ئۇنىڭ كۆزلىرى مەڭگۈگە يۇمۇلدى. شۇنىڭدىن بۇيان مانا بۇ يەر: «بوينى كېسىك» دەپ ئاتالدى. خەلق بۇ قانلىق ئەسلىمىلەرنى تۇرلۇك ناخشا ـ قوشاقلارغا قوشۇپ، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا قالدۇردى. مايمخان ھەق-قىدىكى ناخشا ـ قوشاقلار تا ھازىرغىچە ئىلى يېزىلىرىدا ئېيتىلىپ، خەلقنىڭ مايمخانغا بولغان چوڭقۇر

مۇھەببەتنى، سېغىنىشنى ۋە ھۆر-
مەتنى ئىزھار قىلىپ كەلمەكتە:

دەريالاردا سۇزۇك تاش،
يوقسۇللارنىڭ كۆزى ياش.
مايمخاننى چاپتۇرغان،
ھامۇت بىلەن سادىق تاز.

قىبلىدىن چىققان بوران،
گۈل ھىدىنى ئېپ كەتتى.
دىلى ياۋۇز زالىملار،
مايمخاننى يەپ كەتتى.

ئىشىك ئالدى كۆك تېرەك،
ئېگىز ئۆسكەن ئاق تېرەك.
مايمخاننى ئۆلتۈردى،
ئاڭا ئوخشاش ئەر كېرەك.

شەھەر ئىچى تېرەكلىك،
ئەل ئىشىغا كېرەكلىك.
مايمخان دېگەن قىزنىڭ،
قىلغان سۆزى يۈرەكلىك.

ئاتاسىدىن ئايرىلغان،
ئاناسىدىن ئايرىلغان.
يۇرت ئىچىدە ئىلغانغان،
داڭقى چىققان مايمخان.

ئۇنتۇلمايدۇ زادىلا،
مايمخاننىڭ ئۆلگىنى.
مايمخان شېھىت بولدى،
ئاڭا ئوخشاش ئەر قېنى؟!...

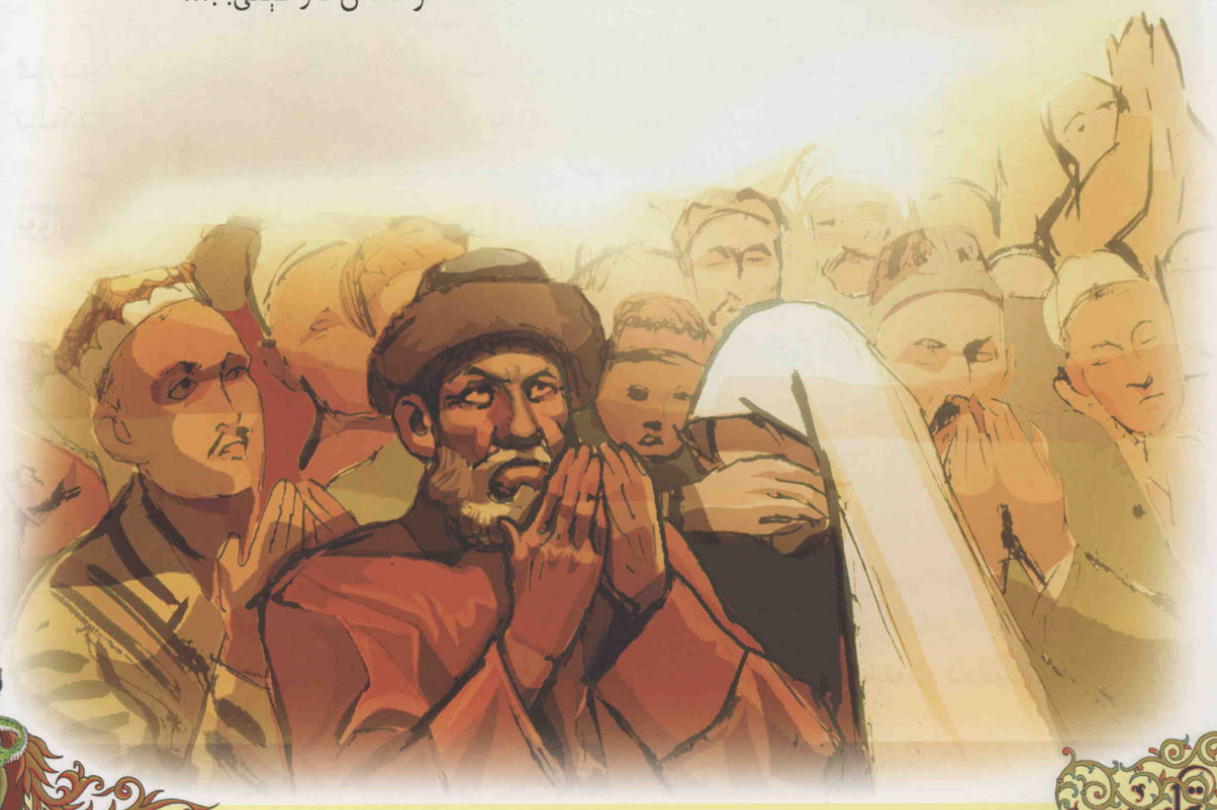

نۇرۇگۇم

زالىم دۇژاك[23] زار يىغلاتتى،
يۇقسۇللارنى كۆپ قاقشاتتى.
ياش دېمىدى ۋە يا قېرى،
دارغا ئاستى، پۇلغا ساتتى.

نى يىگىتلەر، سولۇن قىزلار،
ئەرك يولىدا قانغا پاتتى.

گۇناھى يوق مەسۇملارنىڭ،
باشلىرىغا قىلىچ چاپتى.

تۇمەن دەريا[24] نەرە تارتتى،
سۇ ئورنىدا قانلار ئاقتى.
شاھىت بولۇپ شۇ تارىخقا،
مىڭلاپ نۇزۇك نەزمە قاتتى.

ئەلقىسسە، قەشقەر خەلقىنىڭ جۇڭغار باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئازادلىق كۈرىشى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، جۇڭغار خانى دۇژاك قوزغىلاڭ قاتناشچىلىرىدىن مىڭلىغان كىشىلەرنى دارغا ئاستى، زىندانغا تاشلىدى ۋە مىڭلاپ كىشىلەرنى قەشقەردىن ئىلىغا سۈرگۈن قىلىپ ھەيدەپ ماڭدى. ئىلىغا ھەيدەلگەن سۈرگۈنلەر ئىچىدە كېلىشكەن، يوقسۇل ئائىلىدىن بولغان ئۇيغۇر قىزى نۇزۇگۇمۇ بار ئىدى.

نۇزۇگۇمنىڭ جۇڭغار مۇستەبتىلىرى تەرىپىدىن سۈرگۈن قىلىنىشى قەشقەر خەلقىنىڭ دىلىنى ئۆرتەپ كۆيدۈردى. بەختسىز سۈرگۈنلەر يۈرەكلىرىدىكى دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەت، ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى ئېيتىشىپ، چارىسىز قالغان ئەل ـ يۇرتى بىلەن ئاخىرقى مەرتە پىغان ئىچىدە خوشلاشتى.

سۈرگۈنلەرنى ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدە ساقىلى سۇتتەك ئاقارغان، ئازاب ئىچىدە يۈزى تاتارغان بىر بوۋاي شۇڭقاردەك شۇڭغۇپ چىقىپ، يىغا ئارىلاش تىترەك ئاۋازدا مۇنداق مۇناجات ئوقۇدى:

خوش، گۈل قىزىم، نۇزۇگۇم،
يوروپ تۇرغان يۇلتۇزۇم.
كۈلپەت چۈشۈپ بېشىڭغا،
تۇتقۇن بولدۇڭ، قۇندۇزۇم.

ئون گۈلىنىڭ بىرىمۇ
ئېچىلمىغان نۇزۇگۇم.
پۇراقلىرى بىر يولى،
چېچىلمىغان نۇزۇگۇم.

ئوتقا سالسا كۆيمەستىم،
ئەمدى كۆيۈپ كۈل بولدۇم.
يامغۇر ياغقان باغلاردەك،
كۆز يېشىمدا ھۆل بولدۇم.

دۇژاك دېگەن كاساپەت،
ئۇنىڭدا يوق شاپائەت،
يۇرتىمىزدا تۇغىدى،
مېھىر ـ شەپقەت، ئادالەت.

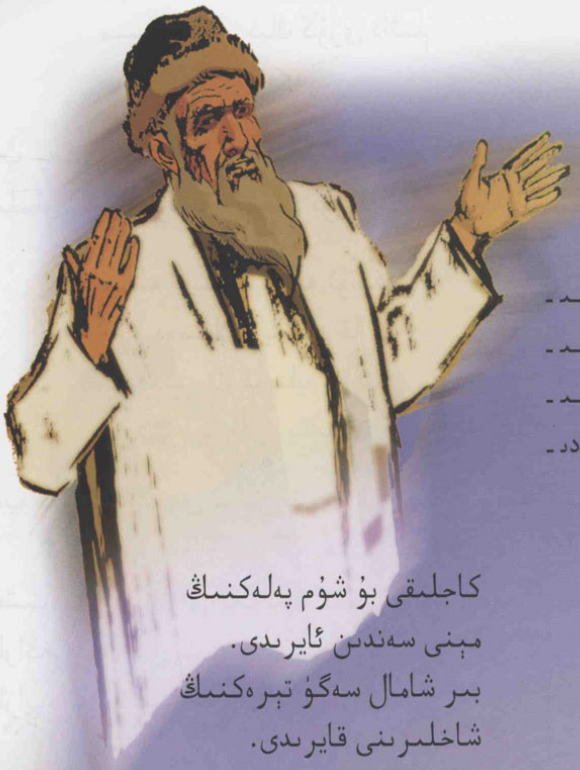

ھېچكىم مەندەك بولمىغاي،
ئامراق قىزىم سۈزۈك ئاي.
ئاكاڭدىنمۇ ئايرىلسام،
سېنىڭدىنمۇ ئايرىلسام،
قانداق چىداي، نۇزۇك ئاي.

دەپ يېتىم قوزىدەك تەلمۈرۈپ نۇزۇگۈمنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. جاللاتلار بوۋاينى مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىپ قويدى. نۇزۇگۈم تاقەت قىلالمىدى. توپا ـ چاڭغا مىلىنىپ بىھوش ياتقان قېرى دادىسىغا قاراپ:

خەير خوش، دەردىمەن دادا،
غەمگۈزارىم، ياخشى قال.
كۆزلىرىم ئاقۇ قاراسى،
گۈلئۈزارىم، ياخشى قال.

كاجلىقى بۇ شۇم پەلەكنىڭ
مېنى سەندىن ئايرىدى.
بىر شامال سەگۈ تېرەكنىڭ
شاخلىرىنى قايرىدى.

مىسكىن قىزنىڭ كۆزى دائىم
تۈمەن بويىغا باقىدۇ.

زالىم دۇۋاڭ قەپىسىنى،
غەزەپ كۈچى چاقىدۇ.

دەپ چەكسىز نادامەت ئىچىدە دادىسى بىلەن رازىلاشقاندىن كېيىن، چېرىكلەرنىڭ قانلىق قىلىچىغا پەرۋا قىلماي، سەپ بولۇپ تۇرغان يۇرتداشلىرىغا قاراپ:

بىللە ئويناپ، بىللە ئۆسكەن
يارۇ دوستلار، ياخشى قال.
مىسكىن باشقا سايە بەرگەن
بوستان يۇرتلار، ياخشى قال.

چۆل ـ دەشتلەرنى كېزىپ يۈرگەن،
پىراق ئوتىدا باغرى كۆيگەن،
پۇتلىرىدا قانلىق كىشەن،
باقى جانىم، ياخشى قال.

دەپ قېرىنداشلىرى بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشتى.

ئەلقىسسە، نۇزۇگۇم گۇناھسىز سۈرگۈنلەر قاتارىدا داق يەرنى سېلىنچا، بۇلۇتنى يېپىنچا قىلىپ، دەشت ـ باياۋانلارنى كېزىپ، ئېگىز داۋانلاردىن ئېشىپ ئىككى ئايدىن ئارتۇق پىيادە يول يۈردى. گۇگۇم قاراڭغۇسىدا مۇزات بويىغا يېتىپ كەلدى. قارا بولۇت ئارىسىغا مۆكۈنۈشكە ئالدىراۋاتقان غۇۋا ئايغا قاراپ، نۇزۇگۇم:

ئاينى بۇلۇت توسۇپتۇ،
يۇلتۇزلارمۇ ئۆچۈپتۇ.
گۆر ئازابى ئۆلۈكتىن،
تىرىكلەرگە كۆچۈپتۇ.

مۇز داۋاندا قار ياغدى،
تۈزلەڭدە يالاڭ يامغۇر.
دەردمەنلەرگە كۈن بەرمەس،
دۇۋاڭ چېرىكى قانخور.

قىچقىرىپ كەلگەن كاككۇكنىڭ،
ئۈنى ھەر جايدا غېرىب.
كەل، كاككۇك، ئاشىنا بولايلى،
سەن مۇساپىر، مەن غېرىب.

مۇزداۋاننىڭ يولىدىن
ئۆتمەسكە ئامال بارمۇ؟
ئىلىخوغا بارغۇنچە،
جېنىمىز ئامان بارمۇ؟

دەپ، ھەسرەت بىلەن كۆڭۈل تارىغا زەخمەك ئۇردى. مىڭلىغان سۈرگۈنلەر نۇزۇگۇمغا جور بولدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار ئۈچ ئايدىن ئارتۇق يول يۈرۈپ پۇتلىرى يېغىر بولۇپ مادارىدىن كەتكەندە ئىلىغا يېتىپ كەلدى. ھەيدەپ كېلىنگەن پېتى قان پۇراپ تۇرىدىغان يامۇلغا قامالدى. قاراڭغۇ پەنجىرىدىن تالا ـ غا تەلمۈرگەن نۇزۇگۇم بىر مۇناجات ئوقۇدى:

ئەپيۈنكەش جاللاتلار،
ماجاڭ ئويناپ ياتىدۇ.
قاراڭغۇ زەي زىنداندا،
نۇزۇك يالغۇز ياتىدۇ.

بۇ كۈنلەرگە قالارىمنى،
باشتا ئويلىماپتىكىن.

قومۇشلۇققا ئوت ياقسا،
گۈرۈلدەپ كۆيۈپ كەتسە.

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
نېمىشقا ئارزۇلاپتىكىن؟

مۇنداق كۈننى كۆرگۈچە،
ياش تۇرۇپ ئۆلۈپ كەتسە.

بېشىمىزدا جاللاتلار،
قىلىچىنى ئوينىتار.
بۇ دوزاختىن نۇزۇكنى،
قانداق بىر جان ئاجرىتار؟

يول ئازابى — گۆر ئازابى ئىدى. نۇزۇگۇمنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى ۋە ئۇ بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە سۆيگەن يارى — باقى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۆزئارا سىغىنىشىنى ئىزھار قىلىشتى:

نۇزۇگۇم:
سەن سىغىنىدىغۇ مېنى؟
باقى:
خويما سىغىنىدىم مەن سېنى.
نۇزۇگۇم:
سەن قەيەرىگە سىغىنىدىڭ؟
باقى:
مەن يۈرەكىمدە سېنى.

نۇزۇگۇم:
ھالىڭ نېچۈك دەپ سورىمىغىل،
كۆرگىن چىرايىمدىن ئۇنى.
سەن مېنىڭ باقىم بولساڭ،
قۇتقۇزۇۋالغىن مېنى.

باقى:
كۈندە كۆرمىدىم يارنى،
كۈندە كۆرەرمەن دەپ.
ئۈمىد ئۈزمىدىم ياردىن،
ئۆلمىسەم سۆيەرمەن دەپ.

ئالتىنچى ئاي كىرگەندە،
ئارا ـ گۈرجەك خاماندا.

نۇزۇك يارنى كۆرۈشكە،
باقى يىگىت ئارماندا.

نۇزۇگۇم:
قاچقان باشتا مۇڭ بولار،
مۆككەن جايلار بۇك بولار.
بىز بۇ يەردىن قاچقاندا،
ئىزدەكچىلەر كۆپ بولار.

ئاتا ـ ئانام كۈتمەكتە،
قايغۇ ئىچرە ئۆتمەكتە.
بەلنى مەھكەم باغلايلى،
مەقسەتلەرگە يەتمەككە.

تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازدىن نۇزۇگۇمنىڭ شېرىن چۈشى بۇزۇلدى. قارىغۇدەك بولسا، دۇۋاڭ باشچىلىـ
قىدا بىر توپ دىۋە سۈپەت مەلئۇنلار ئاچ بۆرىلەردەك لەۋلىرىنى يالىشىپ، ھەييارلىق بىلەن قارىشىپ،
نۇزۇگۇمنى ئۆزئارا تالىشىپ تۇراتتى. چوشقىدەك خارتىلدايدىغان ئىسكەتسىز بىر جۈڭغار بېگىنىڭ
تۆككەن ئالتۇنلىرىغا ئاخىر دۇۋاڭ نۇزۇگۇمنى سېتىۋەتتى.

ئەلقىسسە، نۇزۇگۇم جۈڭغار ئەمەلدارلىرىدىن بىرىگە سېتىلىپ «چوڭ يۇلتۇز»يېزىسىغا ئەكېلىـ
دى. بۇ زۇلمەتلىك كۈنلەردە نېمە قىلارىنى بىلمەي، نۇزۇگۇم مۇنداق زارلىناتتى:

مەن قەشقەردىن چىققانچە،
نەۋ باھارغا يېتەلمەي،
تۆشەك سېلىپ ياتقان يوق.
سولۇپ كېتەر ئوخشايمەن.
ئانام ئۆرۈگەن چېچىمغا،
ئاكامنى تاپالماسمەن،
تاغاق سېلىپ باققان يوق.
تاپسام ئايرىلالماسمەن.

چوڭ يۇلتۇزغا بارغاندا،
باقمىنى كۆرۈپ ئۆلسەم،
ئوت ياقمەن قومۇشقا.
ھەرگىز ئارمان قىلماسمەن.
نەپرەت بىلەن قارايمەن،
ئاتام مۇندا كېلەرمۇ؟
ياۋۇز نىيەت گومۇشقا.
مېنى ئېلىپ كېتەرمۇ؟

جان ئاتامنى كۆرەلمەي،
قەشقەرگە جان يېتەرمۇ؟
ئۆلۈپ كېتەر ئوخشايمەن.
بارارمىنى بىلمەسمەن.

ئەلقىسسە، نۇزۇگۇمنىڭ ئابدۇللا ئىسىملىك بىر ئاكىسى بار ئىدى. ئابدۇللامۇ نۇزۇگۇمدىن بۇرۇن ئـ
لمغا سۈرگۈن قىلىنغانلار قاتارىدا مۇشۇ جۈڭغار بېگىگە ئەسىر بولغانىدى. ئويلىمىغان يەردە بۇ ئاكا ـ
سىڭىل ئۇچرىشىپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى. ئۆزئارا مۇڭ ـ ھالىنى ئېيتىشىپ سىر داشتى:

نۇزۇگۇم:
ۋەھشىي قاۋان دۇۋاڭغا،
قونۇۋاپتۇ قاغىلار،
تاشار غەزەپ ـ قەھرىمىز.
بۇلبۇل باغدىن كۆچتىغۇ؟
ساڭا كەلگەن كۈلپەتلەر،
ئابدۇللا:
نۇزۇك باشقا چۈشتىغۇ؟
يامغۇرلار تولا ياغسا،
مۇز داۋانلار پەسلەيدۇ.
ئابدۇللا:
سەن ئۆزۈڭگە ئاگاھ بول،
تۆمۇر قەپەس دەردىنى،
دۇۋاڭ بىزنى قەستلەيدۇ.
مەنلا تارتسام بولمامدۇ؟
نۇزۇگۇم:
سېنى مۇنداق كۆرگەندە،
پۇتۇمدىكى كىشەننى،
يۈرەك دەردكە تولمامدۇ؟
كەلگۈن، ئاكا، چاقايلى.
نۇزۇگۇم:
يەكسان قىلىپ دۇشمەننى،
بىزمۇ ئادەم نېمىشقا،
قانلىرىنى چاچايلى.
يوقتۇر شۇنچە قەدرىمىز.

نۇزۇگۇمنىڭ گۈلدەك چىرايى ئۆزىگە دۇشمەن بولدى. ئۇنىڭغا خان ئەمەلدارلىرىنىڭ يامان كۆزى چۈشتى، نۇزۇگۇمنى مەجبۇرىي خوتۇنلۇققا ئېلىشنى ئويلىدى. دەسلەپ تۇرلۇك زىبۇزىننەت، ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن ئالدىماقچى بولدى. بۇ ئالدامچىلىق نۇزۇگۇمنىڭ قەلبىدە ئىپلاس ئەمەلدارلارغا قارشى تېخىمۇ كۈچلۈك غەزەپ ـ نەپرەت قوزغىدى:

تۆگە ياتار قامغاقتا،
بىر ئاكام بار قالماقتا.
ئىنساپى يوق مەلئۇنىڭ،
قەستى مېنى ئالماقتا.

دارېن ئۆيى زىننەتلىك،
ئالتۇن ـ كۈمۈش تاملىرى.
چاي ئورنىدا ئىچكىنى،
سۈرگۈنلەرنىڭ قانلىرى.

قېرى تۈلكە كۈلكىسى،
ياۋۇزلۇقنىڭ شەپىسى.

ماڭا جەننەت كۆرۈنەر،
باقى يىگىت كەپسى.

تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى،
سۈزۈپ ئىچەر ئەر بارمۇ؟
نۇزۇك باشقا مۇڭ چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

باقى يىگىت كەلسەڭچۇ،
مېنى ئېلىپ قاچساڭچۇ.
قىلىچ بىلەن دۇۋاڭنىڭ
كاللىسىنى چاپساڭچۇ.

ئەلقىسسە، دۇۋاڭنىڭ زۇلـمىدىن دەشت ـ چۆللەردە قېچىپ يۈرگەن باقى سۆيگەن يارى نۇزۇگۇمنىڭ جۇڭغار ئەمەلدارىغا مەجبۇرىي سېتىلغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، نۇزۇگۇمنى قوتۇلدۇرۇشقا بەل باغلايدۇ، ئايغاقچى ئارقىلىق نۇزۇگۇمغا سالام يوللايدۇ:

نۇزۇك يارىم ئامانمۇ؟
رەڭگىرويى سامانمۇ؟
نۇزۇگۇمغا چاڭ سالغان،
شۇ لەنەتلىك قاۋانمۇ؟

ئاتلارنى توقۇپ قويدۇم،
پۇرسەت كۈتۈپ ياتارمەن.
چۈشكەن چاغدا قاراڭغۇ،
سېنى چوقۇم تاپارمەن.

ئەلقىسسە، ئالدامچىلىق بىلەن نۇزۇگۈمنى قولغا چۈشۈرەلمىگەن بەگ زورلۇق كۈچىگە يۆلىنىپ يا-ۋۇز قولىنى ئۇزاتتى. تىز پۈكمەس نۇزۇگۈم توي كېچىسى دارىنىى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئالۋاستىلار غارد-دىن قاچتى. شۇ قاچقانچە نى - نى تاغ - داۋانلاردىن ئاشتى. نۇزۇگۈمنىڭ ئارقىسىدىن نۇرغۇن ئىزدەك-چىلەر قوغلىدى. نۇزۇگۈم دەشت - بايابانلاردا يۈرۈپ، قومۇشلۇققا مۆكۈنۈپ ئالتە ئايغىچە جاللاتلارغا تۇتۇق بەرمىدى، ئاشۇ قاچقۇنلۇق ئېغىر كۈنلىرىنى ئەسلەپ، يۈرەك رىشتىسىدىن نەزمە تۇزدى:

قومۇش ئارىلاپ كۈن چۈشتى،
يالغۇز باشقا مۇڭ چۈشتى.
مەن نۇزۇكنى تۇتۇشقا،
يۈزلەپ چېرىك يول توستى.

قايناپ تۇرغان قازانغا،
چۆمۈچ سېلىپ باققان يوق.
يار ئۇياقتا، مەن بۇ ياقتا،
مۇڭدىشىپمۇ يانقان يوق.

يالغۇز ياتتىم خاماندا،
نان پىشۇردۇم ساماندا.
ئاجىز نۇزۇك جاڭگالدا،
باقى يۈرەر قايانداڭ؟

قومۇشلۇق تۇرار جايىم،
بۆرە، تۈلكە ھەمراھىم.
مۇنداق ئېغىر كۈنلەردىن،
قۇتقۇزغايمۇ خۇدايىم!

يايى چىقتى تۇتقىلى،
ئەجدىھا بولۇپ يۇتقىلى.
چېرىك مىلتىق تەڭلەيدۇ،
قومۇشلۇققا ئاتقىلى.

مېنى تۇتۇش قەستىدە،
ئوتنى قويدى قومۇشقا.
خاندىن بۇيرۇق چۈشۈپتۇ،
سولۇن[25] كۆزۈم ئويۇشقا.

قومۇشلۇققا ئوت قويسا،
مەن نۇزۇكنى تاپالماس.
مەن نۇزۇكنى تاپقاندا،
تىرىك قولغا ئالالماس.

ئالتە ئاي بولدى يالغۇزمەن،
قەشقەر يولىن بىلمەسمەن.
خۇدا ئامان ساقلىسا،
چېرىكلەرنى كۆرمەسمەن.

ئاتام مېنى ئويلايدۇ،
نۇزۇگۈم دەپ يىغلايدۇ.
جان ئاكامنىڭ ھەسرىتى،
يۈرىكىمنى تىلغايدۇ.

قومۇشلۇقتا سايرىغان
ئۆردەكمىكىن، غازمىكىن؟
يۈرىكىمنى يېرىپ باق،
تازا يېرى بارمىكىن؟

شۇنداق ئېغىر كۈنلەردە،
يار يېنىمدا بولسىڭچۇ!
مۇنداق كۈننى كۆرگەندىن،
يەر قوينۇڭغا ئالساڭچۇ؟

.....

كەپە قىلدىم ياۋانغا،
چېرىك كەلدى داۋانغا.
جېنىم ئازلا قالغاندا،
تۇتۇلدۇم مەن قاۋانغا.

ئاخىر مىلتىق بىر مۇشەققەتتە ئايغاقچى چېرىكلەر نۇزۇگۈمنى تۇتۇۋالدى. پۇت - قولىنى مەھكەم باغلاپ، ئونلىغان چېرىك تۆت ئەتراپىدىن يالاپ، ئالدى - ئارقىسىدىن چارلاپ، ئۇدۇل ئىلى يامۇلىغا

ھەيدەپ كەلدى. يامۇل ئىچى ئالاقزادىلىككە تولدى. پوتەيلەرگە جاللاتلار قارا قاغىدەك قوندى. نۇزۇگۇم ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزدى:

نۇزۇك قولى باغلاندى،
ئۆلتۈرمەككە چاغلاندى.
قەشقەردىكى ئاتامنىڭ
يۈرەك ـ باغرى داغلاندى.

يالغۇز غېرىب نۇزۇكنى،
«شېەن»[26] يامۇلغا سولاشتى.
قان ئىچمەككە چېرىكلەر،
چۈمۈلىدەك ئولاشتى.

تۇتقۇن قىلىپ نۇزۇكنى
قورقۇتقىلى بولمىغاي.
باقى ئۇچۇن جان بەرسە
دىلدا ئارمان قالمىغاي.

دۇژاڭ خاندىن خەت كەلسە
نۇزۇگۇمنى «چېپىڭ»دەپ.
يۈرتداشلىرىم ئېيتىدۇ
«شېھىتلىكنى تېپىڭ»دەپ.

جياڭجۇن نۇزۇگۇمنى سوراق قىلدى. قەھرىمان نۇزۇك جياڭجۇن ئالدىدا مەردانە تۇرۇپ سۆزدە قاتتىق ئېلىشتى. جياڭجۇن نۇزۇگۇمنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى...

مويتۇڭزا ئادەم دېگىزغا ئايلاندى. نۇزۇگۇم كۆز يېشى قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىغا قاراپ:

ــ ئەزىز ۋەتەنداشلىرىم! زالىملار مېنى دارغا ئاسماقچى، قولدىن كەلگىنىنى قىلسۇن، مەن ئۆلۈشتىن قورقمايمەن. مەن ئۆلگەن بىلەن مېنىڭ قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىم ئۆلمەيدۇ، ــ دېدى ـ دە، لاغىلداپ تىترەۋاتقان جاللاتقا خىتاب قىلدى:

بۇيرۇقۇڭنى بەر جاللات،
مېنى دارغا ئېسىشقا.
ئەل قىساسى مىنەلھەق،
ساڭا يول يوق قېچىشقا.

مېنى دارغا ئاسقاندا،
ئاگاھ بول ئۆز ئېشىڭغا.
روھىم گۈرزە ـ ئومۇت بوپ،
بىر كۈن تېگەر بېشىڭغا.

ئەلقىسسە، نۇزۇگۇم مەردانە ھالدا دار ئاستىغا ئۆزى كەلدى. مەيداندا قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلدى. نۇزۇگۇم جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن كۆكنى لەرزىگە سالدى:

ھېچكىم مەندەك بولمىسۇن،
بالالارغا قالمىسۇن.
ماڭا كەلگەن دەرد ـ ئەلەم،
ھېچ بەندىگە كەلمىسۇن.

سەل ئەمەستۇر ئاققانلار،
بىزنىڭ تۆككەن يېشىمىز.

قانلىق قىلىچ قەھرىدىن،
كېسىلمەكتە بېشىمىز.

كۆيۈپ يانسۇن زالىملار،
تاجۇ تەختى كۈل بولسۇن.
ئەركىنلىك دۈشمەنلىرى،
يەر بىلەن يەكسان بولسۇن.

غەم ـ غۇسسىگە باش ئەگمە،
ئەلنى باسقان تۇن كېتەر.
ئوت قۇياشتەك نۇر چاقناپ،
بىزنى پارلاق كۈن كۈتەر.

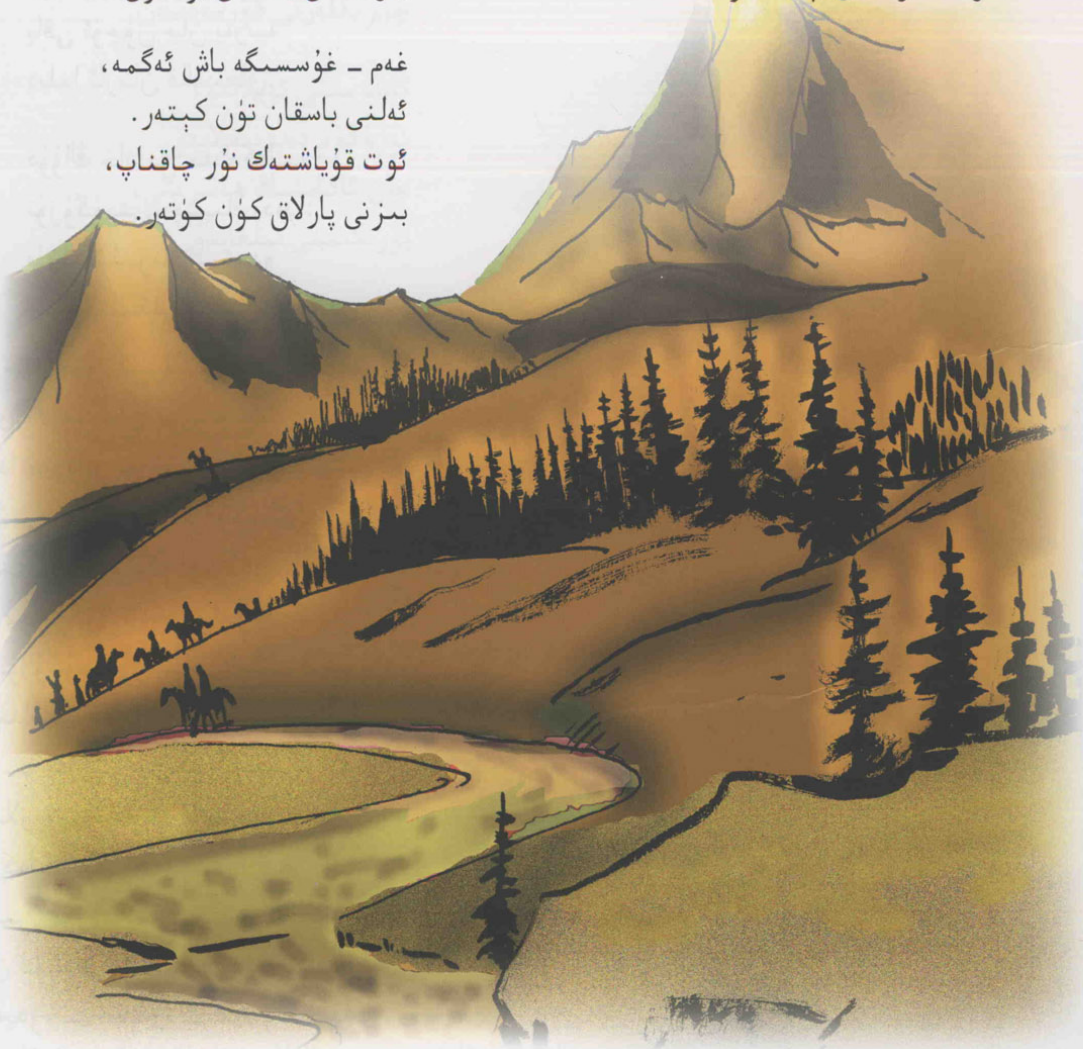

سېيىت نوچى

ـەشقەر خەلقىنىڭ پىغانلىق كۆز يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئاققان تۈمەن دەرياسى بويىدا، كو-زىچى ياربېشى[27] قوينىدا سېيىت ئىسىملىك بىر ئەزىمەت بارلىققا كەلدى. ئۇ شىرنىڭكىـ-دەك كەڭ كۆكرىكى، يولۋاس تاپىنىدەك ئالىقىنى بىلەن ھەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. تۆت دەرۋازىنىڭ ئىچى ۋە تېشىدىكى غېرىب ـ غۇرۋا، يېتىم ـ يېسىرلار ئۇنى ئۆزىگە ئاشىنا بىلدى. ئۇ ئون بەش ياشقا بارغاندا تۆشۈك دەرۋازا[28] دا بىر ناۋايغا نىمكار بولۇپ كىردى.

ئەلگەك بىلەن ئۇن تاسقاپ،
ئۆتمەكتە ئۆمۈر.
ئەتىگەندىن كەچكىچە،
ئەيلەيمىز خېمىر.
خېمىر تاۋلاپ بولۇپتۇ،
بىلەكلەر تۆمۈر.
سېيىت نوچى گىردىسى دەپ،
داڭقىم يېيىلدى.
داستىخانغا دەرمان بولۇپ،
ماختاپ يېيىلدى.
بۇ گىردىنى ھەر ياققا،
ئېلىپمۇ كەتتى.
ئالدى ئاقسۇ، ئارقىسى
يەكەنگە يەتتى.

يېتىم ـ يېسىر باغرىنى ئۇ،
ماكانى ئەتتى.
نەچچە يىلدىن نىمكار ئىشلەش
تەننى پىشۇردى.
بىلەكلەرگە دەرمان بېرىپ
قۇۋۋەت ئاشۇردى.
بوزەك قىلسا بەگ ـ غوجاملار
ئاجىز پۇقرانى.
قانداق چىداپ تۇرالايدۇ
سېيىت ۋىجدانى.
ئاگاھ بەردى سېيىت كۆپ رەت،
ھۆكۈمران بەگكە.
نەزەرگە ھېچ ئىلمىغاندا
قېتىلدى سەپكە[29].

ئەلقىسسە، ئايلار ئۆتتى، يىل ئۆتتى. سېيىت ئاخۇن گېلاۋخۇيچىلارغا قېتىلىپ سېيىت گاڭگۇڭ دەپ ئاتالدى. قان شورىغۇچ تىرىكتاپ بايلار، پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆزىگە مىخ بولۇپ قادالدى. سېيىت نوچىنىڭ ئۈستىدىن دادلاپ ما تىتەي[30] نىڭ ئالدىغا بەگزادىلەرنىڭ ئەرز ـ شىكايىتى ياغدى.

ئەمدى گەپنى سېيىت نوچىنىڭ ئۆزىدىن ئاڭلاڭ:

قارا ساچىم يەلپۈنۈپ
قاشىمغا چۈشتى.

تۈمەن سەۋدا، بالالار
باشىمغا چۈشتى.

بولدى مېنىڭ يۆلەنچىم
گېلاۋخوي هاشىم[31].
چامباشلىقنى ئۆگەتتى ئۇ،
جان دوست ـ ئاداشىم.
گېلاۋخويغا جەم بولدۇق،
دارېنغا قارشى.
خيانەتچى، پارىخور
زالىمغا قارشى.
بەلنى باغلاپ يەڭ تۇرۇپ،
كۆتۈردۇق غوۋغا.
مەيلى دېدۇق بىزنى باغلاپ،
ئاسسىمۇ دارغا.
ھەر قەيەردە ئۆم بولۇپ،
باشلىدۇق جېدەل.
ئەل ئاغزىدا داڭقىمىز
بولۇپتۇ غەزەل.
قەشقەرىمدە ماتىتەي
يارلىق چۈشۈردى.
سېيىت نوچىنى تۇتۇڭلار دەپ،
بۇيرۇق چۈشۈردى.

يوقىتىلدى گېلاۋخوي
زىندانىدا ھاشىم.
زۇلۇم، كۈلپەت قاينىمىدا،
قېلىپتۇر باشىم.
قەشقەرىمدە كۈن ئالماق،
تەس بولدى، كەتتىم.
ياۋا قۇشتەك ئايلىنىپ،
ئاقسۇغا يەتتىم.
قەشقەردىنمۇ بەك غېرىب،
غۇرۇانە ئاقسۇ.
خارابزارلىق ئوچقى،
ۋەيرانە ئاقسۇ.
راۋابمنى ھەمراھ قىلىپ،
يەتتىم كۇچاغا.
ئالتە چېرىك بىر بولۇپ
ئالدى ئارىغا.
ئالتە چېرىك ئارىسىدا،
شۇنچە مۇشتلاشتىم.
قارا شەھەر دەرۋازىسىنى،
پەشۋادا ئاچتىم.

ئەمدى گەپنى قاراشەھەردىن ئاڭلايمىز:

ئەلقىسسە، سېيىت گاڭگۇڭ قاراشەھەرنىڭ بىقىنىدىكى، چوڭ كۆۋرۈكنىڭ قېشىدىكى، دەريانىڭ ئېقىنىدىكى خوجۇلۇق بونجالىققا كېلىپ راۋابىنى ئالدى، زەخمەك ئۇرۇپ تارىغا شۇنداق لەرزان چالدى، تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن ئەھلى جاپاكەش، مۇساپىر ـ ھۇجاۋىرلار ئۇنىڭ قولىغا قاراپ قالدى. راۋاب ئاۋازى ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە بىر ئوت سالدى.

بىر چاغدا سېيىت نوچى شۇنداق قاراپلا ھەيۋەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر پارچە قارا بۇلۇتنى كۆردى. سېيىت ئاخۇن دېدىكى: « بۇ خۇدانىڭ كارامىتىمۇ يا ئەزرائىلنىڭ مالامىتىمۇ؟ ياكى بىر كاساپەتنىڭ ئالامىتىمۇ؟...» سېيىت ئاخۇن سەپسېلىپ قارىغۇدەك بولسا، كېلىۋاتقىنى قارا بۇلۇت ئەمەس، ئات تۇياق ـ لىرىدىن كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ ئىكەن. ئاتلىقلارنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقىنى قاراشەھەرگە نامى پۇر كەتكەن بىر زالىمنىڭ بالىسى پور بايۇەچچە دېگەن چۈلە ـ زاڭ ئىكەن، ئۇنىڭ ئەخمەقلىقى، پوچىلىقى پۈتۈن قارا ـ شەھەرگە داڭ ئىكەن.

پۇقرالار دېدىكى: «ھەي سېيىت نوچى، سېيىت گاڭگۇڭ! ئالدىڭدىكى ئاتلىق پور بايۇەچچىدۇر، خۇنسىلىقتا ئۆتۈپ كەتكەن بىر بەچچىدۇر، ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى قىرىق نەچچىدۇر، ئۇنىڭ يۆ ـ لەك ـ پاناھى چوڭ، خەلق ئالدىدا گۇناھى چوڭ، ئۆزىنى شىر سانايدۇ، نوچىلىقتىن تەمەيى چوڭ. ئۇ ـ نىڭ ئۆزى ئۆتۈپ كەتكەن مۇتتەھەم لالما، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىپ قالما، بەل تۇتۇشۇپ چېلىشىپ سال ـ

ما، بەل تۇتۇشساڭ دەس كۆتۈر، يانپىشىڭغا ئالما !»

سەيىت نوچى شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، پور بايۇەچچىنىڭ بىر قولىدا تىزگىن، بىر قولىدا قامچا، كەينىدە ئون نەچچە چىرىك غالچا، غالچىلار قولىدا نەيزە، كالتەك، ئارغامچا.

پور بايۇەچچە سەيىت ئاخۇنغا قاراپ دېۋەيلەپ، ئۆز - ئۆزىچە كۆرەڭلەپ، نېمە دەيدۇ قېنى، قامچىسىنى تەڭلەپ:

قەيەرلىكسەن، نەلىكسەن؟
ئاتىڭنى سۆزلە.
راۋاب، زەخمەك قولۇڭدا،
زاتىڭنى سۆزلە.
ئايىغىمغا باش قويۇپ،
دادىڭنى سۆزلە.
قەيەرلىكسەن، قەلەندەر،
دېۋانىمۇسەن؟

يا بېشىڭغا كۈن چۈشكەن،
سەرسانمۇسەن؟
ۋە يا داچەن دەردىدە،
ئاۋارىمۇ سەن؟
ياكى ئوغرى - بۇلاڭچى،
قاراقچىمۇسەن؟
قانداق غەرەزدە كەلدىڭ،
ھالىڭنى سۆزلە.

سەيىت نوچى بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، كېلىشكەن قاپقارا بۇرۇتىنى بىر تولغاپ قويۇپ، نېمىدەپ جاۋاب بېرىپتۇ دەڭلار !

ئەزىزانە قەشقەرنىڭ —
سېپىل تېشىدىن.
شېرىن - شەربەت سۆيى بار،
تۇمەن قېشىدىن.
خۇمدانچىلار مەلىسى —
كوزىچى يار بېشىدىن
چىققان سەيىت ئىسىملىك —
پېقىر يىگىتمەن.
كىچىكىگە كىچىكمەن،
چوڭىغا چوڭمەن.
پىشىشقىغا پىشىشقمەن،
توڭىغا توڭمەن.
تەتۇرىگە تەتۇرمەن،
ئوڭىغا ئوڭمەن.
مىسكىنلەرنىڭ مۇڭدىشى،
ئامراق يىگىتمەن.
ئالداشنىمۇ ئۇقمايمەن،
رەممال ئەمەسمەن.

يا قەلەندەر ـ دىۋانە،
ئابدال ئەمەسمەن.
خەقنى ئۇرۇپ ـ سوقمايمەن،
ئامبال ئەمەسمەن.
يامىنىدىن قورقمايمەن،
چەبدەس يىگىتمەن.
نەگە بارسام ھەمراھىم،
مېنىڭ راۋابىم.
چالسام سازىم، مادارىم،
قىلسام تاۋابىم.
بىلمەك بولساڭ شۇ ساڭا،
سۆزۈ جاۋابىم.
ئەزىزانە قەشقەردىن،
چىققان سېيىتمەن.

پور بايۋەچچە دېدىكى: «ئەي يۇرت ـ ماكانى يوق ھارامزادە، مەن بولسام ئارزۇلۇق بەگزادە، كىيىم ـ سەرپايلىرىم ئازادە، بەخت ـ دۆلەتتە يېتىشەلمەيدۇ ماڭا ھەرقانچە شاھزادە، مەن بولسام قاراشەھەردە ئا-تالغان گاڭگۇڭمەن، نامۇ شۆھرەتتە رۇستىمى داستانىدىن چوڭمەن. قېنى، كۈچ سىنىشايلى، بىر قەپەس ئېلىشايلى. گاڭگۇڭ بولساڭ مەيدانغا چۈش، چېلىشايلى.»

سېيىت نوچى دېدىكى: «سەندىن قورقۇنچ، دىشۋارىم يوق. ساڭا ئاتار پەشۋارىم يوق. بىرپەس ئارام ئالغىلى قوي، ئىككى پەدە چالغىلى قوي.»

پور بايۋەچچە دېدىكى: «پۇراپ باقساڭ مۇشتۇمۇمنى، يوقىتىسەن ھوشۇڭنى، بىر مۇشت بىلەن سېسىتاي جىگىرىڭنى ـ گۆشۈڭنى، باش ئۈستۈڭگە قوندۇراي ئەجەل ـ ماتەم قۇشۇڭنى!»

پور بايۋەچچە شۇ سۆزلەردىن كېيىن سېيىت نوچىغا شۇنداق بىر مۇشت ئاتتى. مۇشتى قاڭقىپ كېتىپ ئۆزى ئېغىناپ بىر ئازگالدا ياتتى، زەي ـ پاتقاققا پاتتى. بۇ ئىزاغا چىدىيالمىغان پور بايۋەچچە سېيىت گاڭگۇڭغا شۇنداق بىر پەشۋا ئاتقانىدى، بايۋەچچىنىڭ پۇتلىرى سىرقىراپ كەتتى، كاللىسى پىرقىراپ كەتتى، ئۆزى بىلەن ئۆزى «ۋاي پۇتۇم!»دەپ چىرقىراپ كەتتى، ئۈنى بوغۇلۇپ خىرقىراپ كەتتى. «يىقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ، توۋا قىلسا كۆڭلى قويماپتۇ» دېگەندەك، پور بايۋەچچە پۈتۈن كۈچنى كاللىسىغا يىغىپ سېيىت نوچىنىڭ مەيدىسىگە شۇنداق ئۈستىكى، بايۋەچچىنىڭ باش ـ كۆزى زىڭىلداپ كەتتى، قۇلاقلىرى ۋىڭىلداپ كەتتى، پېشانىسى ھۈررەكلەپ سېسىق تۇخۇمدەك لىغىرلاپ كەتتى. بايۋەچ-چىنىڭ بېشى دوقىدىن ئۆتۈپ سوقىغا ئايلىنىپ كەتتى. خەلقىئالەم ئالدىدا يۈزى تۆكۈلگەن، قەددى پۈكۈل-گەن، يۈرەك چېكى سۆكۈلگەن پور بايۋەچچىنىڭ جېنى بوغۇزىغا قاپلاشتى، سېيىت گاڭگۇڭنىڭ ياقىسى-غا كانىدەك چاپلاشتى. «ھەي سېھىرگەر گاداي! ئۆزۈڭگە سۈرە ئەپسۇننى ئۈرۈۋاپسەن، ئادەم سىياقىغا كىرىۋاپسەن. يۈر يامۇلغا، مەن شۇ يەردە سىرىڭنى ئاچاي، باش ـ كۆزۈڭگە ئەدەپ دورىسى چاچاي!...»

سېيىت نوچى دېدىكى: «مەرتەم ـ مەرتەم ئۈچ مەرتەم ئىدى. بۇنى ئۇقمايسەن، ئۈچ نۆۋەتنى ساڭا بەرسەم ئۆزۈڭنى سورىمايسەن، ئاستا دېسەم بەك دەيسەن، داپقا چۈشكەن ماياقتەك سەكرەيسەن، كۆرۈپ باق مېنىڭمۇ كارامىتىمنى!»

سېيىت نوچى پور بايۋەچچىنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپلا شۇنداق بىر كۆتۈرۈۋىدى، ئۇ يىلتىزى يوق سېسىق كۆتەكتەك، پاشىنىسى يوق ئەسكى ئۆتۈكتەك يۇلۇنۇپ چىقتى. سېيىت نوچى ئۇنى بىر قولى بىلەن شۇنداق ئايلاندۇرۇۋىدى، ئەييۇھەنناس! چاقپەلەكمۇ ئۇنداق ئايلانماس، پىر ـ پىر ـ پىر...!!! سېيىت نوچى ئۇنى قاراشەھەر دەرياسىغا شۇنداق ئېتىۋىدى، پور بايۋەچچە خۇددى داشقا چۈشكەن ماشتەك، تاغدىن چۈشكەن تاشتەك، كۆزدىن ئاققان ياشتەك، تۇز قۇيمىغان ئاشتەك، قىلىچ ئۈزگەن باشتەك، دەريا-

نىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا چۈشتى.

ئەمدى گەپنى قاراشەھەر ئامـ
بالىلىرىدىن ئاڭلايمىز: چېرىكلەر
پور بايۇەچچىنى سۈزۈۋېلىشتى،
ئۆزلىرىنىمۇ ئازراق تۇزۇۋېلىشتى.
دېيىشتىلەركى: «سېيىت نوچى تو-
لىمۇ قارام ئىكەن، ئۇنىڭ خۇسۇ-
سىدا بۆلەكچە ئويلاش ھارام ئە-
كەن، كۈچ تۇرقىدا كۆڭلى ئارام
ئىكەن، كەمبەغەل پۇقرالار ئۇنىڭغا
رام ئىكەن، ئۇنىڭ بىلەن ئىلىشـ
ساق بىزگە خۇشلۇق بولماس.
چىرايلىقچە سۇغا ـ سالام تارتۇق
قىلىپ، بەزىسىنى ئارتۇق قىلىپ
ئۈزىتىپ قويۇپ، ئۇ كەتكەندىن
كېيىن بۇ زىياننى پۇقرالارغا چې-
چىپ بىرنى ئون قىلىپ ئۇندۇ-
رۇۋالساق.»

بۇ يامان نىيەتلىك غەرەزدىن سېيىت ئاخۇن تامامەن بىخەۋەر ئىدى. ئەتىسى ئۇلار قاراشەھەر ئې-
تىدىن بىرنى ئۇنىڭغا يوللۇق تۇ-
تۇپ: «ھەي سېيىت نوچى، سېيىت گاڭگۇك! بالىلار سېنى رەنجىتىپ قويغان بولسا بىز ناماقۇل. سەپە-
رىڭدىن يانمىساڭ، شەھىرىمىزدە تۇرۇپ قالمىساڭ» دېيىشتى.

سېيىت ئاخۇن «بولىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىپ، يارۇ دوستلىرى بىلەن خوشلىشىپ ئاتقا بىر قامچا سالدى، ئىلىخوغا قاراپ يول ئالدى:

ئىلىخوغا بارماڭلار،
يولى خەتەردۇر.
زىمىستان قىش نەشتىرى
جاندىن ئۆتەردۇر.
مۇساپىرلار، دەردمەنلەر
يولدا ياتادۇر.
ئۆز يۇرتىنى ياد ئېتىپ،
غەمگە پاتادۇر.

ئىلىخوغا مەن بېرىپ،
قالدىم بالاغا.
ياغاق يۈزلۈك چېرىكلەر
ئالدى ئاراغا.
ئالتىسىنىڭ سۇندۇرۇپ
ئوتتۇر چىشىنى.
پەشۋا بىلەن، مۇشت بىلەن
ياردىم بېشىنى.

ئىلى دەريا بويىدا
چالدىم راۋابنى.
خالاس ئەتتىم قۇل - يېتمەنى،
تاپتىم ساۋابنى.
قۇل - يېتىمنىڭ ياتقان يېرى
پىتلىق ئاۋاختا.
قۇل - يېتىمغا ئاش بېرەركەن
سۇنۇق تاۋاقتا.
ئاۋاختىنى ئاي يورۇقى،
ئايدىڭدا چاقتىم.
قوش قولۇمنى قېيىق قىلىپ
دەريادا ئاقتىم.

يىگىرمە ئالتە ياشىمدا،
كۈنلەر چۈشتى باشىمغا.
ئەرزىمنى بايان ئەيلەي،
يارۇ دوست قاياشىمغا.
ئەزىزانە قەشقەردە
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بويۇم بار.
شەھەر كېزىپ، يۈرت كۆرمەك،
ئىچكە تولغان ئويۇم بار.
شەمۇشەنى ئايلىنىپ
ئۇچتۇرپانغا كېپ قالدىم.
قولغا ئېلىپ راۋابنى،
ھەر پەدىگە چېپ قالدىم...
ئۇچتۇرپانلىق كۆڭلىگە
سىيىت ئاخۇن يېقىپ قالدى.

ياقا يۈرتلۇق بولساممۇ
سۆزلىرىم ئېقىپ قالدى.
يەتتى بۇلۇڭ - پۇچقاقتا
يېيىلىپتۇ ئاتىقىم.
يول - يول ئىكەن ھەر ياقتا،
ئەل - يۇرت بولدى ياتقىم.
خالايىقلار دەر ئىدى:
«سىيىت نوچى كەلگۈسى.
ئۇنىڭ قەدىمى يەتمىكى،
ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى...»
نائەھلىلەر شۇ كەمدە،
ئىچى ئاداپ ھالىمغا.
تۆھمەت توقۇپ ئۇستۈمدىن،
ئەرز قىپتۇ دارىغا:
«سىيىت يۈرتنى ئازدۇردى،
ئوغرىلارنى جەم قىلىپ.
سىزگە ئورا قازدۇردى،
بۇ يۈرتقا بالا تېرىپ.
ئۇنى يوقىتىڭ دەرھال،
تۇخۇمى قۇرۇپ كەتسۇن.
ئۇ يالاڭ تۆش غوۋغاچى،
يەر يۈتۈپ چىرىپ كەتسۇن...»
يالپاق بۇرۇن دوتەينىك،
رەڭگىرويى ئۆڭۈپتۇ.
سىيىت توغرۇلۇق خىيالى،
ھەر كوچىغا مېڭىپتۇ.

ھەممىگە ئايان ئىكەنكى، ئۇچتۇرپاننىڭ ئامبىلى ما شاۋۇ ئەسلىدە قەشقەرنىڭ دوتىيى بولۇپ، گېلاۋخۇيچىلارنى يوقىتىشتا داڭ چىقارغان چوڭ جاللات ئىدى. شۇ چاغدىن باشلاپ سىيىت نوچىنى تو-نۇيتتى. بىراق، قەشقەردىكى چېغىدا سىيىت نوچىنى يوقىتىش مەقسىتىگە يېتەلمىگەنىدى. گاڭگۇڭنىڭ تۇيۇقسىز بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقى ئۇنى ناھايىتى ھەيران قالدۇردى. لېكىن، ئۇ ئۇچتۇرپاندا سىيىت نوچىنى جايلىۋېتىشكە مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلەتتى. بۇلارنى ئويلاپ يەتكەن بۇ ھىيلىگەر يېڭى خىزمەت ئارقىلىق خانىنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشمەك خىيالىدا سىيىت نوچىنى ئۇجۇقتۇرۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپ، كونا ھۇنىرىنى ئىشقا سالدى:

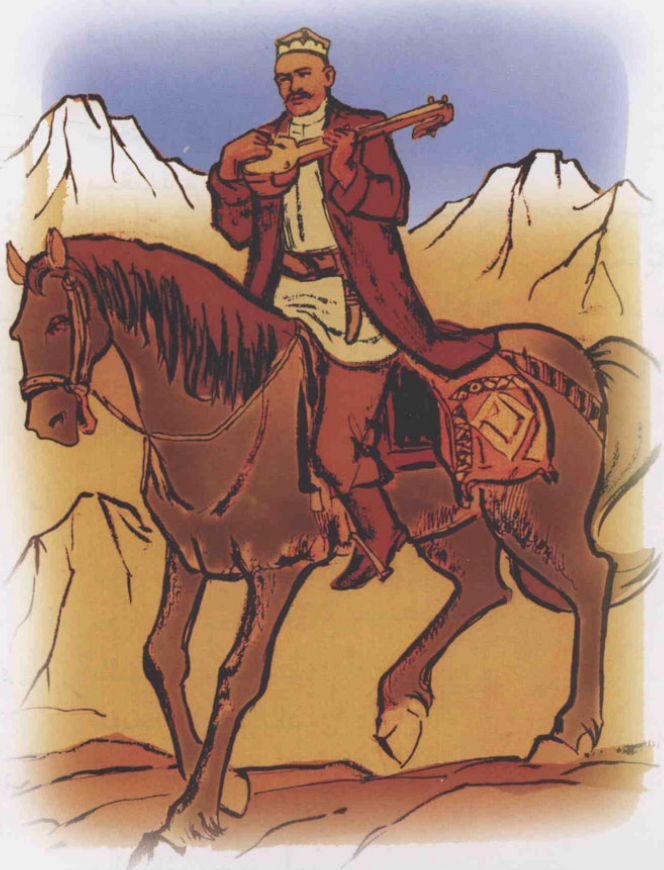

«ھەي نوچى، سېيىت گاڭگۇڭ،
ئۇچتۇرپانغا خۇش كەپسەن.
مەن كۆرۈپ دىدارىڭنى،
بولدۇم تولىمۇ خۇرسەن.
تەڭ كەچكەن ئەمەسمىدۇق،
تۇمەن دەريا بويىنى.
تەڭ ئىچكەن ئەمەسمىدۇق،
ئۇنىڭ شەربەت سۈيىنى.
تەڭ ئاڭلاپ ئەمەسمىدۇق،
ھېيت ـ ئايەم كۈيىنى.
بىللە كۆرۈپ كەلگەن بىز،
ئەزىز قەشقەر باغرىنى.
ھېيت ـ ئايەمدە تەڭ ئاڭلاپ،
كاناي، سۇناي، ناغرىنى.
قەشقەرلىكنى كۆرگەندە
تەنگە سىغمايى كېتىمەن .
داستىخان سېلىپ ئالدىغا،
ئىززەت ـ ئىكرام ئېتىمەن.
ھەي نوچى، سېيىت گاڭگۇڭ،
يۇرسەڭ، ئوردىغا بارساڭ.
ئۇستىخىنىڭ چۈشۈپ قالسا،
بۇ يۇرتتا تۇرۇپ قالساڭ.»
ماقۇل دەپ سېيىت نوچى،
ئوردىدا تۇرۇپ قاپتۇ.
پۇڭلەپ يەل بېرىش، ماختاش،
جايىغا بېرىپ قاپتۇ.
ئاق تەڭگە بىلەن چوكان،
كۇنمۇكۇن كېلىپ قاپتۇ.
يالپاق بۇرۇن ما دارىن،
ھەر ياڭزا كۇلۇپ قاپتۇ.
ئاي، يىللار ئۆتۈپ مەزگىل،
بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ.

شۇنداق بىر كۈن كېچىدە،
سېيىت نوچى چۈشىدە،
ئانىسىنى كۆرۈپ قاپتۇ.
قەشقەرگە كېتەيىن دەپ،
مىسكىن ئانا قېشىغا،
پات بېرىپ يېتەيىن دەپ،
قېرىغان چېغى يېنىدا،
خىزمەت قىلىپ ئۆتەيىن دەپ.
ئۆز قولىدىن ئېشىنى،
بىر قوشۇق ئىچەيىن دەپ.
مانا شۇنداق ئويلاپتۇ،
ئۆي بويىنى بويلاپتۇ.
دارىن ئالدىغا كىرىپ،
ئىجازەتمۇ سوراپتۇ.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى شۇ كۈنى تاڭ ئېتىش بىلەن ما دارىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلدى ۋە بۇ ئەرزنى بايان قىلدى:

قوي ئىزدەر قوزاسىنى،
غەمگۇزارىم ئانامنىڭ،
قوزىمۇ ئاناسىنى.
ئالدىدا ئۆتەي دەيمەن.
ھاۋادىكى قۇشلارمۇ،
يار بېشىدا ئولتۇرۇپ،
سېغىنار ئۇۋاسىنى.
راۋابىم چالاي دەيمەن.
سېغىندىم يۈرەك ـ دىلدىن،
غېرىب ـ غۇرۇا، يارەننىڭ
ئانام مېھرىبانىمنى.
كۆڭلىنى ئالاي دەيمەن.
سېغىندىم ـــ ئېتى مەمەت،
قەشقەرگە باراي دەيمەن،
ئۇكامنى ـــ غەمگۇزارىمنى.
مېھرىگە قاناي دەيمەن.
تۇمەن دەريا سۈيىدىن،
ما دارېن، ئىجازەت بەر،
تويغۇچە يۈتاي دەيمەن.
يولغا ئاتلىناي دەيمەن.

ما دارېن شۇنداق جاۋاب بەردى:

ئىجازەت بېرەي دېسەم،
سەن ئۆزۈڭ سېيىت گاڭگۇڭ،
مەن ساڭا چىدالمايمەن.
قىلدىڭ بىزگە كۆپ خىزمەت.
باشتىلا دېمەپمىدىم،
ئەجرىڭ قەدىرگە لايىق،
سەندىن ئايرىلالمايمەن.
مەنمۇ بىلدۇرەي ئىززەت.
ئىجازەت بېرەي، گاڭگۇڭ،
بۇ خېتىمنى ئاپىرىپ،
چارەم يوق بۆلەك ياڭزا.
بەر تىتەينىڭ ئۆزىگە.
يوللۇقۇم بېرەي ياچەن،
سېنى باشلىق قىپ قويار،
تېخى بىر چىلىم غاڭزا.
تۆت دەرۋازىنىڭ بىرىگە.
يالغۇز ئانىغا سەندەك،
باشلىق بولۇپ شۇنداً سەن،
جان كۆيەر ئوغۇل لازىم.
ئويناپ ـ كۈلۈپ ئۆتەرسەن.
ئالدىغا بېرىپ دەرھال،
گاڭگۇڭ نامىڭغا لايىق،
ئاڭا ئەيلىگىن تەزىم.
مۇرادىڭغا يېتەرسەن.
قەشقەردىكى تىتەيگە
بۇ يۇرتتىن كېتەر بولدۇڭ،
خەت يېزىپ بېرەي، ئېپ كەت.
ئىچىمگە سىغىپ ئوتنى.
خەتنى كۆرسە ما تىتەي،
ئەتە يولغا چىق، گاڭگۇڭ،
دەيدۇ ساڭا كۆپ رەھمەت.
تەييارلاپ قويماي خەتنى.

ئەلقىسسە، ما دارېن ئۇخلىماي خېتىنى يازدى، گاڭگۇڭنىڭ ھايات يولىغا ئەجەل خەندىكى قازدى. ئەتىسى سېيىت نوچى بۇ خەتنى ئېلىپ، قوينىغا قاتلاپ سېلىپ، دارېن ئالدىدىن چىقىپ جاپاكەش پۇقرالارغا تويماي بېقىپ، يۇرىكى شامدەك ئېقىپ شۇنداق دېدى:

خوش بۇرادەر، يارانلەر،
ئۆزرەمنى ئېيتىپ قالاي،
بىللە ئويناپ ئۆتكەنلەر.
قەشقەرگە كېتىپ قالاي.

داغى پەرزەنت ئانامنىڭ،
قان ـ قېرىنداش ئۇكامنىڭ،
مېھرىگە قېنىۋالاي.
قىلغان بولسام مەنمەنلىك،
ئۆتكەن بولسا سەۋەنلىك،
كەچۈرۈڭلار، يۈرتداشلار،
خەير خوش، قېرىنداشلار.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى يار ـ بۇرادەرلىرى بىلەن خوشلىشىپ، قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى. ئۇچ-تۆرپاندىن ئۆزاپ كەتكەندە، مارالبېشىنىڭ تۇمشۇقىغا يەتكەندە نوچىنىڭ ئېتى بىر شورلۇق يەرگە پاتتى. سېيىت نوچى ئاتتىن چۈشۈپ كۆتۈرۈپ تارتتى. تۆز ئارتقان ئېشەكنى ھەيدەپ پاتقاقتىن ئامان چىققان بىر تۆزچى بوۋاي بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. سېيىت نوچىغا ياردەملىشىپ ئاتنى تارتىۋالدى. تۆزچى بوۋاي ئېيتتىكى:

ئوغلۇم سېنىڭ چىرايىڭ،
زەپمۇ ئىللىق كۆرۈندى.
ئېتىڭ پېتىپ شورلۇقتا،
خەۋپتىن خەۋەر بىلىندى.
سەپىرىڭدىن بىر گۇمان،
ئايان بولدى كۆڭلۈمگە.
مەنزىلىڭگە يەتكۈنچە،
ئاگاھ بولغىن ئۆزۈڭگە.
ئېيتقىن نېمە قىسمەت بار؟
سەپىرىڭدە، ئىشىڭدا،
ئۆتكەن قانداق خىسلەت بار؟
سېنىڭ مىسكىن بېشىڭدا.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى تۆزچى بوۋايغا سەرگۈزەشتىلىرىنى ھېكايە قىلىپ بەردى. ما دارېنىڭ خېتىنى قوينىدىن ئېلىپ پوتىسىغا مەھكەم تۇگدى.

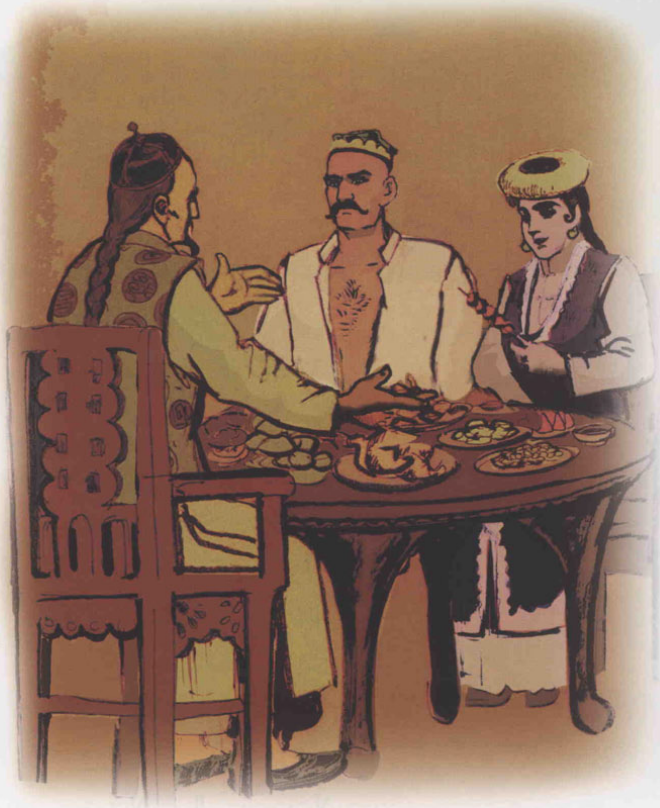

تۆزچى بوۋاي ئېيتتىكى:

— ئەي ئوغلۇم، ئۇشبۇ خەتنى يېنىڭدا ساقلاپ يۈردۈڭمۇ؟ خەتنى ئېچىپ ئوقۇپ كۆردۈڭمۇ؟ بۇ زامانىڭ ئامبالىلىرىدا ئىنساپ قالمىدى. نادانلىق قىلىپ، تەۋەككۈل كەمىرىدە بېلىڭنى باغلىما، دارېنىڭ خېتىنى سەل چاغلىما، پالاكەت باسمىسۇن سېنى، خەتنى ئوقۇپ باقايلى قېنى.

سېيىت نوچى ئېيتتىكى:

ئامانەتكە خيانەت،
نامەرد ئىشدۇر.
پالاكەتنىڭ ئامرىقى،
قورقماق كىشىدۇر .
هاياتىمدا نامەردلىك
قىلغان ئەمەسمەن.
جاننى ئالتۇن ـ كۈمۈشكە،
ساتقان ئەمەسمەن.

كەلسە ئەجەل ناۋادا،
جاننى ئالادۇر.
سۇلار ئېقىپ ئاستىدا،
تاشلار قالادۇر.
قەشقەرىمدە يارەن كۆپ،
يالغۇز ئەمەسمەن.
كىمكى قىلسا يامانلىق،
ئادەم دېمەسمەن.

تۇزچى بوۋاي ئېيتتىكى: «خەير، ئوغلۇم، ساڭا ئاقيول بولسۇن، خەۋپ ـ خەتەر سەندىن يىراق تۇرسۇن. دۈشمىنىڭ قان قۇسۇپ ئۆلسۇن، دوستلىرىڭ شاد ـ خۇرام كۈلسۇن.»

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى تۇزچى بوۋاي بىلەن خەيرلىشىپ ئېتىغا يەنە مىندى، ئالغا قاراپ يول يۈردى، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈردى. يولنى كۆپ بېسىپ، كۆرگەنلا يەردە كىشىلەر قازان ئېسىپ، ئاخىر دەمدە قەشقەرگە يېتىپ باردى. قان ـ ياش ئاقار تۇمەن دەريا‌سى بىلەن كوزىچى ياربېشىنى كۆردى.

سېيىت نوچى دېگەن گاڭگۇڭ،
دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقسا.
ئانا مېھرىنىڭ شامى،
باغرىدا ئېرىپ ئاقسا.
هەر ياقتىن خاراب يۇرتى،
هەسرەت ئوتىنى ياقسا.
تۇمەن تولغۇدەك قان ـ ياش،
تۇرماي تامچىلاپ ئاقسا.
ياش تولغان كۆزى بىرلە،
تويماي هەر تامان باقسا،
ئىشككە كېلىپ قاقسا،
ئىشىك تاقىلىپ قاپتۇ،
چىراغمۇ ئۆچۈپ قاپتۇ.
ئانىسى غېرىب مەزلۇم،
ئاھ ... چېكىپ يېتىپ قاپتۇ،
غەملەرگە پېتىپ قاپتۇ،
ئۇخلاپمۇ قېتىپ قاپتۇ.
جان ئانا... جېنىم ئانا...
دەپتۇ سۆزىنى باشلاپ.
ئاڭلىتالماي ئۆگزىگە،
قوشلاپ چالمىنى تاشلاپ.

يەنە تەكرار توۋلاپتۇ،
بوتىلاقتەك بوزلاپتۇ.
جاراهەتلىك باغرىنى،
هەسرەتلىرى تۇزلاپتۇ،
توۋلاشلىرى تېزلەپتۇ.
ئاخىر ئاڭلاپ ئانىسى،
ياندۇرۇپتۇ چىراغنى.
ئويلاپ يېقىن ـ يىراقنى،
ئىچىنى خىيال ئوراپتۇ،
كىملىكىنى سوراپتۇ.
«جان ئانا، جېنىم ئانا»
دېگەن بىر سادا كەلدى.
«ئىشكىنى ئاچ، جان ئانا،
مۇساپىر بالاڭ كەلدى.»
شۇ سۆز بىلەن ئانىسى،
ئىشككە ئوقتەك ئېتىلىپ،
سۆزگە قان ـ ياش قېتىلىپ،
بوينىغا گىرە سېلىپ،
«هارماڭ، بالىكام» دەپتۇ.
يىرتىق داستىخان ئېچىلىپ،
گۈلە ـ قاقلار چېچىلىپ،

هېجىرىدا چاي ئىچىلىپ،
ئۆيگە ئادەم تولۇپتۇ،
تۇنمۇ تامام بولۇپتۇ.
ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا،
مەزىن ئەزان ئېيتقاندا،
سېيىت نوچى جامەدە
جامەئەتنى كۆرۈپتۇ.
يىغلاپتۇ ھەم كۈلۈپتۇ.
ئۆيگە قايتىپ كېلىپتۇ،
ئېگىلىپ سالام بېرىپتۇ.
پەستە تۇرۇپ قول باغلاپ،
چاپان كىيىپ بەل باغلاپ،
ئانىسىغا خۇش قاراپ،
شۇنداق بىر سۆز قىلىپتۇ.

«مەن يامۇلغا كىرەيمەن،
ما تىتەينى كۆرەيمەن.
ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا،
ھۆرمەت سالام بېرەيمەن.
سۈيگۈرە ئامانەت خەتنى،
ئۆز قولىغا بېرەيمەن.»
شۇنداق دەپ سېيىت ئاخۇن،
ئىجازەتنىمۇ ئاپتۇ.
خۇداغا ئامانەت دەپ،
ئانا ئىشىكتە قاپتۇ.
خەتنى ئوقۇپ ماتىتەي،
باشنى ئاستا چايقاپتۇ.
يۈمشاق كۈلكىدىن نوچى،
ھەر ئەھۋالنى بايقاپتۇ.

شۇندا تۇزچى بوۋاينى،
دەررۇ يادىغا ئاپتۇ.
شۇ ئوي، شۇ خىيال بىرلە،
تىتەيگە قاراپ قاپتۇ.
سۆگرە سۆزلەپ ما تىتەي،
ئۇچ كۈنلۈك سۇرۇك دەپتۇ.
ئۇچ كۈن كېيىن يامۇلغا،
سەن ئۆزۈڭلا كەل دەپتۇ.
بىز كېڭەشنى پۈتتۈرسەك،
پىشانەڭگە يېزىلغان
كارامەتنى كۆر دەپتۇ.

ئۇچىنچى كۈن سېيىت ئاخۇن،
ئاجايىپ چۈش كۆرۈپتۇ.
چۈشىدە تېخى شۇنچە،
نۇرغۇنلا ئىش كۆرۈپتۇ:
چوڭ يولدا كېتىپ بېرىپ،
قارا ئىتنى كۆرۈپتۇ،
ئويغىنىپ ئۇ ئويلاپتۇ،
باش ـ ئاياغدىن ئويىنى.
دەرھال بېرىپ ھامامغا،
سۇغا ساپتۇ بويىنى.
ئانىسىغا سۆز قوشۇپ،
دەپتۇ: سەندىن سورايمەن.
بۇگۈن ئۇلۇغ جۈمە كۈن،
ئاپاق غوجامغا چىقىپ،
نامىز ئوقۇپ كىرەيمەن.
ئانا بېرىپ ئىجازەت،
ئىشىك تۈۋىدە قاپتۇ.
دۇئا بىرلە سېيىت ئاخۇن،
ھەزرەت ياققا يول ئاپتۇ...
ئاڭلىناتتى ھەرياندىن،
دەرد ـ ئەلەم، پىغان زارى.
تاشۋايدەك راۋابچىنىڭ،
ئۆزۈلگەن يۈرەك تارى.

ئۇجمىلىك باغ ئەتراپى،
ئايلىنىپتۇ مازارغا.
يالىڭاچ تەن، يوقسۇللار،
چىقالماپتۇ بازارغا.
ئارىلاپ سېيىت نوچى،
كۆردى ئەلنىڭ ھالىنى.
بۇلاپ ئالغان ئاچ كۆزلەر،
يۇرتنىڭ بار ـ يوق مالىنى.
كۆزى چۈشتى ھەر يەردە،
ياخشى بىلەن يامانغا.
يۇرىكىدە ئوت ياندى،
لەنەت ئوقۇپ زامانغا.
ھەممە يۇرتتا خار پۇقرا،
دەرد ـ ئەلەمگە يار پۇقرا.
قان يىغلايدۇ ھەسرەتتە،
بۇردا نانغا زار پۇقرا.
ئاھ ... خۇدايا، ئالەمنى،
ئۆزۈڭ ئالغان ھۆددەڭگە.
رەھىم ـ شەپقەت قىلساڭچۇ،
بىزدەك مىسكىن بەندەڭگە.
ئالىمىڭنى كەڭ قىلىپ،
زامانەڭنى تار قىپسەن.
ئادىمىڭنى ئەلەملەپ،
ئىت ـ ئېشەكتەك خار قىپسەن.
شاپائەت قىل قەشقەرگە،
شەپقىتىڭنى ياغقۇزغىن.
قانغا تويماس زالىمنى،
ئۆزۈڭ زاۋال تاپقۇزغىن.
سېيىت نوچى ھەر يەردە،
يىرتىق چاپان، تون كۆردى.
تونىنى بويلاپ تۆكۈلگەن،
لەختە ـ لەختە خۇن كۆردى.
يۈرەك ـ باغرى ئۆرتىنىپ،
كاۋاپ بولۇپ يانىاتتى.

ساماۋاردا ئولتۇرۇپ،
ئىچ - قارنىنى تولدۇرۇپ،
ئەل - يۇرت بىلەن مۇڭدىشىپ،
دىدار بىغا قاناتتى.
ساماۋارنىڭ چۆرىسى،
ئادەم بىلەن لىق تولغان.
ئۇلۇغ - ئۇششاق قەشقەرلىك،
ئەتراپىغا جەم بولغان.
چىقىپ كەپتۇ بىر چاغدا،
بىر توپ چېرىك ئات بىلەن.
يارلىق ئېلىپ يامۇلدىن،
تىتەي يازغان خەت بىلەن.
چېرىك سالام بېرىپتۇ،
قاتارلىشىپ تۇرۇپتۇ.
سېيىت ئۇقۇپ ئەھۋالنى،
دەرھال يولغا يۇرۇپتۇ.
دوست - يارەنلەر ئەگىشىپ،
تولىسى گەپ تەگىشىپ،
يۇرگەندە تېز يۇرۇپتۇ،
كۆپ خىياللار سۇرۇپتۇ.
تۇنده كۆرگەن چۈشىنى،
يول توسقان قارا ئىتنى،
قانچە تەكرار كۆرۈپتۇ.
شەھەرگە يېقىن كەلگەندە،
قارىغا[32] سۇ بەرگەندە،
كۈسۈلدىشىپ چېرىكلەر،
سۆزلەشكەننى كۆرگەندە،
«نېمە گەپ؟» دەپ سوراپتۇ،
جاۋابىنى تىڭشاپتۇ.
«باغلاپ ئەكىر» دېگەننى،
چېرىكلەردىن ئاڭلاپتۇ.
ئاڭلاپتۇ - دە، دەرھاللا،
ئۆز - ئۆزىنى ئوڭلاپتۇ.
بەلنى مەھكەم باغلاپتۇ.
باغلاڭلار دەپ قولىنى،

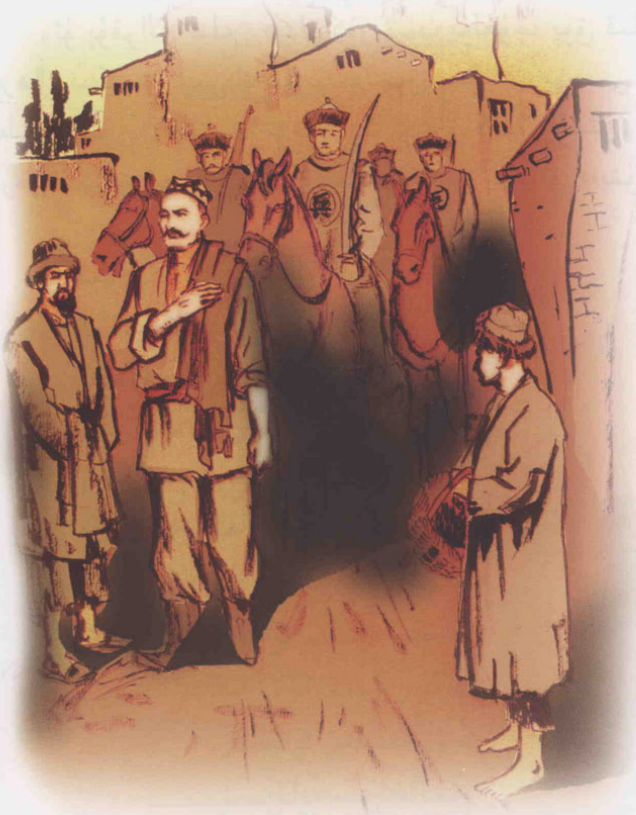

ئارقىسىغا جۇغلاپتۇ.
ئۇ ئۆزىنى يولۋاستەك،
گويا شىر دەك چاغلاپتۇ.
چېرىك دېگەن تىترىشىپ،
چۈشىن ئوخشاش چىرمىشىپ،
سېيىت ئاخۇننى باغلاپتۇ.
ئاندىن بىر سۆز ئاڭلاپتۇ:
«ھېچ گۇناھ يوق سىلەردە،
خانىنىڭ ۋاجىپ يارلىقى،
يۇرت - جامائەت خوش ئەمدى.
رىزا بولۇڭ قەشقەرلىك
ئۇلۇغ - ئۇششاق بارلىقى.»
يۇرت شۇ سۆزنى ئاڭلاپتۇ،
يۇرەك - باغرىن داغلاپتۇ.
كۆكرەك كېرىپ سېيىت ئاخۇن،
ئالغا ماڭغان چاغلاردا
ھەممە ھۆر - ھۆر يىغلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى قەشقەرنىڭ دارىلىرىدىن ئاڭلايمىز:

«ئۇ پۇقرالار بىلەن دىدار كۆرۈشۈپ بولغۇچە يوق قىلىۋەتمىسەك بىزگە ئامانلىق بولماس، شۇڭا دەرھال سەكسەن چېرىك ھازىر بولسۇن، سېيىت نوچىنى تۇتۇشقا يۇرسۇن، سېيىت نوچى گۇندىخانىغا كەلتۈرۈلسۇن». سېيىت نوچىنى ئاشۇنداق كەلتۈرۈشتى. سېيىت نوچى ما تىتەينى كۆرمەك تەلىپىنى بەردى، تىتەي قوبۇل كۆردى. سېيىت نوچى شۇنداق دەپتۇ:

كېزىپ دەشتى باياۋان،
ئاشتىم تاغ ـ داۋان.
نەگە بارسام پۇقرانىڭ،
ھالى بەك يامان.
رەڭگى سولغۇن، زەپىران،
باغرى لەخته قان.
ئىچكىنى ئوغا، زەھەر،
چەككىنى پىغان.

ئۇچتۇرپاندا ما دوتەي،
يېزىپ بەردى خەت.
سىزگە تىلەپ ئامانلىق،
بەخت ـ پاراغەت.
ما دوتەينىڭ خېتىنى،
مەندىن ئالدىڭىز.
ئەمدىن نېچۇن بىلمىدىم،
ئايىنىپ قالدىڭىز؟

ئەلقىسسە، ما تىتەي مۇغەمبەرلىك بىلەن سېيىت گاڭگۇڭغا قاراپ قالدى، خۇپسەنلىك بىلەن ھېچنېمىنى ئۇقماس كىشى بولۇۋېلىپ ئۆز يېغىدا ئۆزىنى قوغۇشقا پۇرسەت تاپتى، ھىيلە ـ مىكىرلىك نىقابىنى يۇزىگە تارتتى:

ھەي نوچى، سېيىت گاڭگۇڭ،
ئۆزۈڭنىڭ ئۆلۈم نامەڭنى،
سەن ئۆزۈڭ ئېلىپ كەپسەن،
مېنىڭ بۇ يۇرىكىمگە،
نادامەت سېلىپ كەپسەن.
خەت بىلەن مېنىڭ بىلسەڭ،
كۆكسۈمگە پىچاق پاتتى.
قانداق قىلىمىز، گاڭگۇڭ،
ئەجەبمۇ بېشىم قاتتى.
مەن ساڭا ئىدىم ئامراق،
ئۆلتۈرەي سېنى قانداق؟
ئۆلتۈرمەي دېسەم نوچى،
خانىڭ يارلىقى شۇنداق.

ئەي ئامبال، ــ دېدى گاڭگۇڭ ، ــ
تەڭلىكتە تۇرۇپ قالما.
خانىڭ ئالدىدا ئاسىي،
گۇناھكار بولۇپ قالما.
چېرىكلەرگە ئېيىت دەرھال،
مىلتىقىغا ئوق سالسۇن.
مويتۇڭزىغا ئېپ چىقىپ،
ھايالسىز جېنىم ئالسۇن.
ئەزىزانە قەشقەرلىك،
مېنى بىر كۆرۈپ قالسۇن!...
جاللاتلار كېلىپ شۇ دەم،
بوينىغا تاقاق سالدى.
پۇتىغا سېلىپ ئىشكەل،
زىندان باغرىغا ئالدى.
ئون تۆت كۈن ئۆتۈپ كەتتى،
تاقىتى تۈگەپ كەتتى.
مەرد يىگىت سېيىت گاڭگۇڭ،
سۆزىنى بايان ئەتتى.
دېدى ئۇ: چىدامىم يوق،
يا بۆلەك تەمەيىم يوق،
ئۆلتۈرسەڭ بۇگۈن ئۆلتۈر،
جۇمە كۈن كېلىپ يەتتى.
.....
جەم بولۇشتى ئامبالار،
يەڭگۈشلىشىپ تامبالار.
«داچەي ھارۇنىى قوش دەپ»
يارلىق قىلدى دەرھالا.
تۆت ئاتلىق يوغان ھارۇا،
تەييار بولدى، تەخ بولدى.
سېيىت نوچىنى ئاتماقتا،
ئېلىپ ماڭار ۋاخ بولدى.
ئات ھارۇنىى قاتقاندا،
توقۇز پاي پو ئاتقاندا،
تۆت دەرۋازىغا يۈزدىن
تۆت يۈز چېرىك پاتقاندا،
يورغىلىشىپ ھەر يانغا،
تېپىرلىشىپ ياتقاندا،
تەشۋىش تولغان باشلىرى،
قارا تاشتەك قاتقاندا،
سېيىت نوچىنى چىڭ باغلاپ،
ئوردا ئالدىغا ئېپ كەلدى.
ئۇ ھارۇندا تىك توختاپ،
شۇنداق سۆزىنى دەپ كەلدى:
«خوش، ئامان بول، قەشقەرلىك،
جانجىگەرلەر ـ تۇغقانلار.
بۇگۈن جۇمە، قۇلاق سال،
سۆز قەدرىنى ئۇققانلار.
جامائەت جەم بولۇپسىز،
مېنىڭدىن بولۇڭ رازى.
مەھشەردە كۆرۈشكەيمىز،
بولغىنىدا خۇدا قازى.
گۇناھسىز ئۆلەر بولدۇم،
نادانلىق بالاسىدىن.
كىملەر قۇتۇلۇپ قالغان،
زالىمنىڭ جازاسىدىن!
ھەي قەشقەرلىك، قەشقەرلىك،
مېنى ئۇنتۇپ قالماڭلار.
مەندەك بولماي دېسەڭلار،
ھەرگىز نادان بولماڭلار.
نادانلىق ئېلىپ كەتتى،
يىگىتلىكتە باشىمنى.
مېنىڭدەك ئېلىپ كەتكەن،
ھاشىمدەك ئاداشىمنى.
خەتنى بىلمىگەن ئادەم،

بېشىدا كېزەر ماتەم.
خەت بىلمەس نادانلارغا،
قاراڭغۇ ئىكەن ئالەم.
ئوقۇڭلار ئۆزۈڭلارمۇ،
تەلىم ئالسۇن ياش باللا.
قەلبىڭلاردا قېپقالسۇن
قىساسىڭلار ـ ئەنتىڭلار!
.....
مەمەتخان ئىنىم قالدى،
جان ئانام ئۇنى باقسۇن.
مەيلى ئاتسا زالىملار،
قەشقەرگە قېنىم ئاقسۇن.
قەبرەمنى كۆرۈپ خەلقىم،
ئىبرەت ئالغۇسى مەندىن.
قان قەرزىم، قىساسىمغا،
ئۈمىد كۈتىمەن سەندىن.
رازى بولغىن قەشقەرلىك،
ئەل ـ يۇرتداشلار خوش ئەمدى.
بىللە ئويناپ تەڭ ئۆسكەن
يارۇ دوستلار خوش ئەمدى!»
.....
خالايىق ئىدا ئەيلەپ،
ياشنى تولدۇرۇپ كۆزگە.
مۇڭ ـ زارى ناۋا ئەيلەپ،
چۈشتى نالىلىك سۆزگە:
«كاج پەلەكنىڭ قىسمىتى،
بۇ كۈننى ساپتۇ سىزگە.
كۈن ئالماق بۇ قەشقەردە،
بولمامدۇ راۋا بىزگە؟!...
بىرنى ئوق بىلەن ئاتسا،
ئوننى جادۇغا باسسا،
يۈزنى دارغا ئاسسا،
مىڭلاپ گۇنىدا ياتسا،
ئادەم بېشىنى توغراپ،
تاغنىڭ تېشىغا قاتسا،
دەردىمەن بىر گۇناھكارغا،
مىڭنى ئېلىپ چاتسا.
بۇ ئالەم زىمىستانلىق،
بولدى بىر گۆرىستانلىك.
گۆرىستاندا ئۆتەرمۇ،
بەختى قارا قەشقەرلىك...»
.....
سېيىت ئاخۇن، سېيىت گاڭگۇڭ،
يۈرتتىن رازىلىق ئالدى.
هارۇنمۇ قومۇش بازىرى[33]
يېنىغا بېرىپ قالدى.
«ئات!» دېدى سېيىت گاڭگۇڭ
هارۇندىن تۆۋەن سەكرەپ:
«ئات جاللات! ئۇدۇللاپ ئات!!
يۈرەككە ئۇدۇل چەللەپ.»
چېقىر كۆزلۈك بىر جاللات،
مىلتىقنى راسا بەللەپ،
سېيىت گاڭگۇڭنىڭ ئالدىدا،
تۇردى كۆزىگە تەڭلەپ.
ئارقا ياقتىن جىڭ جاللات،
دەرھال تەپكىنى باستى.
پىستان چېقىپ مىلتىقى،
ئۆزى يىقىلىپ ياتتى.
ئىككىنچى رەت ئاتقان ئوق،
كېلىپ تەگدى تاغاقتا.
سېيىت ئاخۇن دېدى شۇ دەم،
مىلتىق ئاتقان جاللاتقا:
«مېنى ئاتساڭ ئۇستاڭ ئات،
نائۇستاڭ يېقىن كەلمە.
سول كۆكسۈمنى چەللەپ ئات،
جا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە....
مە، هەققىگە ئاق تەڭگە»
دېدى سۆزىنى باشلاپ.

بىر سەرلىك كۈموش پۇلنى،
جاللات ئالدىغا تاشلاپ.
جاللات ئالدى ياچەننى
چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ.
تەلەپكە مۇۋاپىق ئۇ،
ئۇچ ماڭدام كېيىن قايتىپ.
.....
سېيىت ئاخۇن، سېيىت گاڭگۇڭ،
تىك تۇرار ئىدى سۆزلەپ.
ماداخۇ دېگەن جاللات،
ئاتتى جايىنى كۆزلەپ.
يەتتە پاي ئوق تەگكەندە،
ئېگىز چىنار يىقىلدى.
ھەيۋەت بىلەن گۈلدۈرلەپ،
كۆكتە چاقماق چېقىلدى...
قەشقەر ئاسمىنى بويلاپ،
ئۇچمىغان بۇگۇن كەپتەر،
سىم ـ سىم تۆكۈلەر يامغۇر،
بۇلۇتلار كېزەر كۆكتە.
قاغىلار قاقىلدايدۇ،
سېپىلدىكى پوتەيدە.
بىزگە شەپقەت بارمىكىن،
شەيەنگەن بىلەن دوتەيدە؟!
دوتەي بىلەن شەيەنگەننىڭ،
ئىچكەنلىرى قان بولدى.
قەشقەرلىكنىڭ كۆز يېشى،
سەل بىلەن قىيان بولدى.
شەيەنگەن بىلەن دوتەينىڭ،
كىملىكى ئايان بولدى.
دەرد تولغان يۈرەكلەردىن،
بۇ سۆزلەر بايان بولدى.

سېيىت ئاخۇن، سېيىت گاڭگۇڭ،
جېنىدىن جۈدا بولدى.
ئەزىزانە قەشقەرنىڭ
شۇڭقارى ئادا بولدى.
.....
سېيىت ئاخۇن ئۆلۈپ كەتتى،
تۈپراققا كىرىپ كەتتى.
بۇ ئەلەم ـ مۇسىبەتتىن
يۈرەككە خۇن تولۇپ كەتتى.
چالدى چاكىچاك قەشقەر،
مۇڭ تولغان راۋابىنى.
ئايەم كۈنلىرى كەلسە
تەرك ئەتمەي تاۋابىنى.
مۇڭلۇق قەبرىگە سۈركەپ،
باغرىنىڭ كاۋاپىنى.
ئوغلىغا دۇئا ئەيلەپ،
يوللىغاي ساۋابىنى.
ئۆلمىسەك ئىچەرمىز دەپ،
تاڭ ۋەسلى شارابىنى.

تۆمۇر خەلىپە ھەققىدە

ئۇچ كۆرە بۇغداي ئۈن تارتتۇق،
ھەممە خەققە ئاش بولدى.
تۆمۇر خەلىپە دېگەن باتۇر،
ئون ئىككى تاغقا باش بولدى.

قورايلىق تۆمۇر باتۇر،
پۇتۇن تاغلىقنى قوزغاتقان.
غول ئىچىدە چېرىكلەرنىڭ،
مېڭىسىدىن قان چاچقان.

قارلۇغۇم قاغۇم سايان،
سەرگۈنچۈكۈم سەرۋەڭ سايان.
تاغچىلار تاغقا ماڭغاندا
قالغانلار قاراپ قالغان.

لەپ ـ لەپ قىلىپ قار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
كۆرەر كۆزۈم كۆرمەس بولدى،
دۈشمەننى پايلاپ.

جاڭگالدا توشقان،
يەرنى چىڭدايدۇ.
بۇ زامانىنىڭ ئەسكەرلىرى،
شەھەرنى بۇلغايدۇ.

كۈن قىزىل چىققاندا،
ئاتلىرىمىزنى ياللىدۇق.
دۈشمەنلەر كېلىپ قالسا،
مۈكۈۋېلىپ ئالدىدۇق.

بۇ تاغلارنىڭ ئارقىسىدا،
يىلپىز بىلەن شىرلار بار.
كەچ بولدى دەپ قالماڭلار،
قوغدايدىغان ئەرلەر بار.

داۋان تۆۋەن چۈشۈپ كەلدۇق،
ئاتلار ئوينىتىپ.
بوينىمىزدا كۈمۈش مىلتىق،
يار قۇلان ئاتىپ.

خوي غېرىب بولدى كىشى،
باغداش دېگەن تاغ ئىچىدە.
قاناتىم بولسا ئۇچارمەن،
تۈن قاراڭغۇ كېچىدە.

ئەمتى بېشى بۇلاقتا،
سېغىزخان شوخ سايرىدى.
دۈشمەن كەلگەننى ئاڭلاپ،
پالگانلار ھەر تەرەپكە تارىدى.

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
جانلاردىن ئۆتتى.
ئاتنى سېمىز ساقلىغانلار،
قۇش بولۇپ ئۇچتى.

بۆلۆ داۋان ئاشماغۇنچه،
قارا كۆرۈنمەس.
قارا يورغا مىنمەگۈنچه،
يورغا تۇزۈلمەس.

مىلتىقىمنى مەن ئېسىپ،
تاغلاردا ئوۋ ئوۋلىدىم.
ئۇچ بالامنىڭ دەردىده،
بوتىلاقتەك بوزلىدىم.

هوگا بۆلۈت ئۈستۈمده،
دۈشمەن مېنىڭ قەستىمده.
مەن خۇداغا راست بولسام،
دۈشمەن ئاياغ ئاستىمدا.

سەن بىزنى سوقتۇم دەمسەن،
سېپى يوق قامچاڭ بىلەن.
خۇدايىم كەسسۇن قولۇڭنى،
ئۆتمىگەن قايچاڭ بىلەن.

ئاق ئۈننىڭ ئۈچىنى،
ئۈماچ قىلۇر ئەر ئىدۇق.
نوغالچىدا دۈشمەننى،
قوماچ قىلۇر ئەر ئىدۇق.

كۆشۈتىدىكى دەڭده،
توققۇز قازان ئېسىپتۇ.
ئۈماچ ئىچكەن باتۇرلار،
شىرداق سېلىپ يېتىپتۇ.

ئاق قوناقنىڭ ئۈمىچى،
ئېغىز - بۇرۇننى كۆيدۈردى.
تاغ پالۋانلىرى يىغىلىپ،
خاۋاربجلارنى ئۆلتۈردى.

ئەجەب قاتتىق جەڭ بولدى،
كۆشۈتىدىكى دەڭده.
جەڭتەي بىلەن ئېتىشىپ،
سېيىت ئۆلدى شۇ دەڭده.

تۆمۈر خەلىپه خوخەندۇر،
ياۋغا ئوقلار يېگۈزدى.
مەنمەن دېگەن دارىننى،
قاراڭ، خوش - خوش دېگۈزدى.

شاھ مەخسۇتتىن خەت چىقتى،
ئوقالماستىن دۈگلەتتۇق.
سۈخەنچى بولغان لالمىنى
تاغ بېشىدا تېكىلەتتۇق.

پاشالىقتىن خەت چىقسا،
ئوقالمايمۇ دۈگلەتتى.
ئەمەت دېگەن لوخۇنى
سۈپە تاشقا تىكلەتتى.

تۆۋەنىندىن چېرىك چىقتى،
ئەلىمنى دېڭگايتىپ.
ئاخۇن مولالىلار قاچتى،
سەللىسىنى قېڭغايتىپ.

چېڭۈاڭ غوجام خەت بەردى،
جۇڭجاڭلارنى بەرسۇن دەپ.
تۆمۈر خەلىپه خەت بەردى،
«ئۇرۇشار بولسا كەلسۇن» دەپ.

ئۇچ يىل ياتتۇق شوپۇلدا،
ئارچا بىلەن ئوت قالاپ.
بابلايلى دەپ دۈشمەننى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

ئالته ئاي ياتتۇق شوپۇلدا،
سۆكسۆك بىلەن ئوت قالاپ.
ياخشىنىڭ سۆزى بىلەن،
يامانىنىڭ يولىغا قاراپ.

ئېتىمنى مەن باغلىدىم،
ئېغىلدىكى ئوقۇرغا.
خەقنىڭ كۆڭلى باقمايدۇ،
داشەي دېگەن كۈپۈرغا.

يەن داشەيمۇ كەلگەندە
تولا سوقتى داڭ ـ داڭنى.
تاغچىلارمۇ ئەر ئىكەن،
تارتىۋالدى جۈڭجاڭنى.

ئاقچۇق سېيىدا تۇزدە،
بوران قوپتى گۈركىرەپ.

توخۇ يۇرەك چەن دارېن
مەيدانغا چىقتى ھۆركىرەپ.

ئېگىز تاغنىڭ ئارقىسىدا،
يىلپىز بىلەن شىرلار بار.
دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىپ،
جۈڭجاڭ ئالغان ئەرلەر بار.

قۇمۇلدىن ئەسكەر ئاچىقتى،
چەن دارېن دېگەن چوقۇر.
تاغچى پالگانلار كەلسە،
خۇددى چاشقانەك قاچۇر.

چېرىكلەرمۇ ئاتىدىكەن،
يەرنى كولاپ ياتىدىكەن.
تاغچى پالگان ئاتىدىكەن،
مېڭسىنى چاچىدىكەن.

ئاقچۇق سېيى ئوپۇركەن،
چەن دارېن دېگەن چوقۇركەن.
تاغچى پالگانلار چۈشسە،
چەن دارېنمۇ قوقۇركەن.

چەن دارېنلار ئاتىدۇ،
تۇرۇك تېغىنىڭ تېشىغا.
تاغچى پالگانلار ئاتىدۇ،
چېرىكلەرنىڭ بېشىغا.

ئاقچۇق سېيىغا چىقىپ،
چەن دارېنغا ئوق ئاتتۇق.
چەن دارېنلار زور چىقىپ،
يارداڭ ياقىلاپ قاچتۇق.

ئاقچۇق يولى تاش ئىكەن،
راجى بالا ياش ئىكەن.
سوراپ باقچۇ، نېمە دەيدۇ،
مەرگەن توختى باش ئىكەن.

تاغچى پالگانلار ئاتلاندى،
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چەن دارېننى ئويلاتتى،
جاڭگالدىكى توڭگۇزدەك.

چېرىكلەرنىڭ ئۆلۈكى،
چىڭخۇاڭمياۋغا پاتمىدى.
چەن دارېننىڭ لەشكىرى
يەرنى تېپىپ ياتمىدى.

قېيىن ئېگەر چاپتۇردى،
كىمخاب بىلەن ياپتۇردى.

يۈزى قارا شاھ مەخسۇت،
شۇنچە خەقنى ئۆلتۈردى.

ئېۋرغول دېگەن يەردە،
بىر تاتلىق بېغىر قىلغان.
يۈسۈپ ئاخۇن رەھمەتلىك
تورۇق ئاتنى يېغىر قىلغان.

تۇرۇكتە سوقۇشقاندا
ئايدىڭ بەگدىن تەر چىقتى.
بەش بەگنىڭ ئاراسىدا،
شا سېپلىم بەگ ئەر چىقتى.

كۆتەل بېشى تەنشىكده،
ئالا ئىنەكنى ئۆلتۈرگەن.
بايچىلار گۆش تالىشىپ،
موللا ئەمەتنى كۆيدۈرگەن.

كۆتەل بېشى تەنشىكده،
تەسكەن ئوتۇن چاپتۇق بىز.
قېرىمدىن شەھەر سوقۇپ،
ئوتتۇرىسىدا ياتتۇق بىز.

گۈمبىزىگە چىققانلار،
توققۇز قازان ئاسقانلار.
لوچىڭ شەھىرىنى ئالالماي،
شاتىراق ئۇرۇپ قاچقانلار.

قۇربان بەگنى كۆردۈڭمۇ،
سەن تۇرۇكتە تۇتتۇڭمۇ.
ئىستىكىنە قۇربان بەگ،
مىيسالىققا تويدۇڭمۇ.

تۆمۈر خەلىپە ئەۋەتتى،
سېيىت قورمالنى شوپۇلغا.
دورغا دەپ ناملار بەردى،
سۇلتان مۆتىسىپ نان قۇلغا.

تۆمۇر خەلپەم ئاغرىپتۇ،
خەنجەر تۇتۇپ ئوقۇدى.
كۆچەك موللام بىچارە،
تازقارا بولۇپ چوقۇدى.

ئاق بوز ئاتنى مىنگەندە،
ئاتام بولىدۇ رازى.
ئۆلگەنلەر شېھىت كەتسە،
قالغانلار تامام غازى.

بىز ئۆلسەك ئۆلۈپ كەتتۇق،
ئەل ـ يۇرتلار ئامان قالسۇن.
بىزنى دېگەن يارەنلەر،
ئۆلمەستىن ھايات قالسۇن.

كۆل بويىدا نېمىلەر بار،
ئۆردەك بىلەن غازلار بار.
ئۆردەك ئۆلسە، غاز قالسۇن،
دۇشمەن ئۆلۈپ، دوست قالسۇن.

تاغدا يايلىغان كالىلار
قارىغاي ئارىلاپ كەتتى.
دوست بولمىسا دېگەنلەر،
ئەمدى ئايرىلىپ كەتتى.

سەن تولا دەيخاڭلىما،
ئاكام سېنى دەيخاڭلىتار.
ئالا ئاتنى مىندۇرۇپ،
قۇمۇل سايان دوڭغاقلىتار.

ۋادەريا، بۇلاردىن
كۆپ ئەلەم يەتتى.
ئازابىدىن يۇرەكلەرگە
دەزلەر كەتتى.

بۇ دۇنيادا مەنسۇپ دېگەن، شۇ قاتارلىق،
ئاخىرىدا ئۇلارنىمۇ تاشلاپ كەتتى.

تۆمۇر خەلپەم ئەر بولۇپ،
ئىنقىلابنى باشلىدى.
قوراي دېگەن يەرلەردىن،
ئۇمىد ئۈزۈپ تاشلىدى.

تۆمۇر خەلپە ئەر قوپۇپ،
توختاتمىدى ئىشىنى.
تەكەببۇرلۇق دەستىدىن،
تەڭ كۆرمىدى كىشىنى.

تۆمۇر خەلپە كەتتىغۇ،
ئۇرۇمچىگە يەتتىغۇ.
ئۇنىڭ يېنىغا ئۆتتۇم دەپ،
زەردى بىلەن كەتتىغۇ.

كۆشۈتىنىڭ داۋىندا،
ئاتا كۆكسىدە جۇغلا.
تۆمۇرنى تۇتۇپ بەرگەن
مەمەت قۇلدەك دورغىلا.

تۆۋەينىدىن چىقىپ كەلدى،
يۇمىلاق ـ يۇمىلاق قوڭغۇزلار.
تۆمۇرنى تۇتۇپ بەرگەن
مەمەت قۇلدەك توڭگۇزلار.

ئۇرۇمچىنىڭ يولىدا،
ئاتمىش يەردە بۇلاق بار.
تۆمۇرنى ئېلىپ چىقسا،
ھەر كۈنىدە سوراق بار.

بۇ زامانىدا خوپىڭ يوق،
شاڭپاڭلاردا مەش قويدى.
بىر جىڭ تۆت سەر ئاش بېرىپ
پالۋانلارنى ئاچ قويدى.

ئۆچكۈزدۇمۇ ـ ئۆچكۈزدۇم،
نەنسەن تېغىدا چۇش كۆردۇم.

كېچه يېتىپ ئۇيقۇمدا،
باللىرىمنى چۈش كۆردۈم.

ئۇرۇمچىدىكى جاڭجۇنلەر
ئۆلتۈرۈشكە مايىلدۇر.
پۇل بەرسىمۇ ئۇنمايدۇ،
جاڭجۇن دېگەن جاھىلدۇر.

مېنى ئۆلتۈرگۈدەك ئەمدى،
ئوقادۇرمەن ئىمانىمنى.
قىيامەت قايىم بولغاندا،
ئالادۇرمەن جاۋابىمنى.

جىڭتەي ئەسكىرى ساپتۇ،
ئاقچۇق يولىدا ئوقۇر.
تۆمۈر خەلپىنى ئۆلتۈرگەن،
چەن دارېن دېگەن چوقۇر.

ئۇرۇمچىنىڭ چېركى،
ئاتلىرىنى يالدىغان.
تۆمۈرنىمۇ ئۆلتۈرۈپ،
نەيزىسىنى قانلىغان.

تۆمۈرنى ئېلىپ چىقىپ،
ئاتمىش يەردە چاپتۇردى.
چىڭژاڭ غوجام بىر پاشا،
جۇنجۇاڭنىمۇ تاپتۇردى.

شۇ سەۋەبتىن چىللىدى،
تۆمۈر خەلپىنى جاڭجۇن.
تېپ دارېن دەپ نام بېرىپ،
دارغا ئاستى بۇ جاڭجۇن.

تۆمۈر خەلپە ئەر چىقىپ،
ئادەم توپلىدى ئۆزىگە.

ياڭ جاڭجۇن چىللاپ چىقىپ،
ئېتىۋەتتى كۆزىگە.

ئالەمگە پاتمىغان سەركە،
كۆندۈككە قانداق پاتقانسە؟
كۆندۈككە پاتساڭمۇ پاتقانسەن،
ئاغزىنى قانداق ياپقانسەن.

قوراي يولى ھەيۋەتلىك،
ئۇنىڭ ئىچى زەرەتلىك،
مۇرادىغا يەتمىگەن
تۆمۈر خەلپە رەھمەتلىك.

ئايرىلدۇق ئاداۋەتتە،
دەۋايىم قىيامەتتە.
ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن،
ئەقىدەمگە يىغلايمەن.

غوجنىياز ھاجى

غوجنىيازنى بىلەمسەن،
ئون ئىككى تاغنىڭ دورغىسى.
تاغدىن تاغقا ئاتلانغان
چىلان تورۇق يورغىسى.

چازىغا بەرگەن قازاق قوينىڭ
قۇيرۇقىدا يېغى بار.
غوجنىياز ھاجى ئەر ئىكەن،
شەمۇ شەدە دېگى بار.

غوجنىيازنىڭ يىلقىسى،
قوتىنىدا سولاقلىق.
قۇمۇلدىن چېرىك چىقسا،
يوقىتىشقا قاراقلىق.

تاراتقىنىڭ غوللىرى،
ئاپئاق ـ ئاپئاق دەرەخلىق.
غوجنىيازنىڭ باتۇرلىرى،
ھەممىسلا ياراغلىق.

ئىككى غولنىڭ ئوتتۇرىسى،
غوجنىيازنىڭ ئوردىسى.
ماڭسا ياياق ماڭمايدۇ،
ئاستىدا ئاق يورغىسى.

غوجنىياز دېگەن باتۇر،
تاغلار باشىدا ياتۇر.
ئوڭ قولىدا تاپانچا،
چېرىكلەرنى كۆپ ئاتۇر.

غوجنىياز ياخشى ئەر،
ناخشىنى ياڭراق ئېيتىدۇ.
دۇشمەنلەرنى ئازغاشتۇرۇپ،
تاغقا سولاپ يانجىيدۇ.

تاراتىنىڭ يولىدا،
بىر كېيىكنى ئېتىۋالدىم.
جەڭلەر قىلغان ھاجىنى
قوشاققا قېتىۋالدىم.

غوجنىياز باتۇر ئىكەن،
بار ھوقۇقنى ئېلىۋالدى.
قاسىم پالگان مەرد ئىكەن،
ئونئاتارنى ئېسىۋالدى.

غوجنىياز ئەمدى سىز،
كۆڭلىڭىزنى كەڭ قىلىڭ.
ئون ئىككى تاغنىڭ چوڭلىرىنى،
ئۆزىڭىزگە تەڭ قىلىڭ.

غوجنىياز پالگاننى
ئۆزىمىزگە باش قىلدۇق.
قوغلاپ ـ سۈرۈپ دۇشمەننى
كۆزلىرىنى ياش قىلدۇق.

ئۇدا ئۇچ يىل جەڭ بولدى،
ئاچ ـ يالىڭاچ قالمىدۇق.
مەدەت بەرگەچ غوجنىياز،
جەڭلەر قىلىپ ھارمىدۇق.

«ئاتاڭلار بولۇر رازى،
ئاناڭلار بولۇر رازى.
ئۆلسەڭلار شېھىت ئۆلۈڭلار،
قالغانلار تامام غازى.»

غوجىنىياز ياخشى ئەر،
قىبلە سايان ماڭىدۇ.
ناخشىنى تولا ئېيتىپ،
كۆڭۈللەرنى ئاچىدۇ.

غوجىنىياز ئاتلاندى
ھەر تەرەپتىن سەپ تارتىپ.
لودۇڭدىن چېرىك چىقتى،
ئەلەملىرىنى دىڭگايتىپ.

ئۇرۇمچىدىن لەشكەر كېلىپ،
قورشۇالدى لودۇڭنى.
غوجىنىياز جەڭ قىلىپ،
ئۇتۇۋالدى لوزۇڭنى.

چوڭ ئوتلاقتا ياتقاندا،
لودۇڭ سايان ئات سالدۇق.
چې گۈلۈچەننىڭ سېيىدا،
دۇ لۇيجاڭنى قاق سالدۇق.

لۇيجاڭ بولۇپ غوجىنىياز،
لودۇڭلاردا جەڭ قىلغان.
باتۇرلارچە جەڭ قىلىپ،
ئۆلۈك بىلەن شەر قىلغان.

ئىككىنچى ئايىنىڭ ئون ئالتىسى،
لودۇڭلاردا سوقۇشتۇق.
خۇدايىمغا شۈكۈر ئېيتىپ،
نامار ـ نىياز ئوقۇشتۇق.

غوجىنىيازنىڭ ئاتلىرى،
تۇرپان يولىنى چارلايدۇ.
ئاتلىنىڭلار، ئوغلانلار،
بىزنى خۇدا قوللايدۇ.

غوجىنىياز جەڭ قىلىپ،
داۋانچىڭنى ئېلىۋالدى.
سۇغۇرۇپ ئېلىپ قىلىچنى
غىلاپىغا سېلىۋالدى.

دۇ لۇيجاڭ دېگەن ياۋنىڭ
باشلىرىنى كېسىپتۇ.
تۆگىلەرگە ئارتقۇچە،
تىن تارتقۇسىز سېسىپتۇ.

داۋانچىڭنىڭ تاغلىرى،
تاغدىن تولا كانلىرى.
داۋانچىڭدا جەڭ قىلغان،
قۇمۇللۇقنىڭ باللىرى.

بولبۇل تولا سايرايدۇ،
داۋانچىڭنىڭ يولىدا.
ئۆلمەيمەن دېگەن بىلەن،
جان خۇدانىڭ قولىدا.

داۋانچىڭنىڭ سۈلىرى،
توقسۇنلارغا ئاقىدۇ.
جىمى ياراغ ـ ئولجىلار،
غوجىنىيازغا باقىدۇ.

ما جۈڭيىڭ دېگەن تۈڭگان،
جىمىسىردا تۇرغاندۇ.
بىرلەشكەن كېلىشىمنى،
ئۆزى باشلىق بۇزغاندۇ.

گۈچۈڭدىكى ياراغنى،
غوجىنىياز ئالماقچى.
نىيەت بۇزغان ما جۈڭيىڭ،
ياراغلارنى بۇلىماقچى.

ئۇششاقتالدا جەڭ بولدى،
خەنجەر بىلەن سەپ تۇزدۇق.
نىيەت بۇزغان دۇشمەننىڭ،
سەپلىرىنى بىز بۇزدۇق.

نىيەت بۇزغان ما جۈڭيىڭ،
كۈموشته قېچىپ كەتتى.
روسىيىنىڭ قولىدا،
ئوت بولۇپ كۆيۈپ كەتتى.

غوجىنىياز جەڭ قىلىپ،
ھەر كۇرەشته تاۋلاندى.
شېڭ شىسەي دېگەن قارىغۇ،
روسىيىگە باغلاندى.

شېڭ شىسەي دېگەن قارىغۇنىڭ
زۇلمى ھەددىدىن ئاشتى.
ئاچ كۆزلىرى قىزىرىپ
مال ـ دۇنيانى تالاشتى.

روسىيىنىڭ ئىتلىرى،
قۇتۇبىدا يېتىلدى.
شېڭ شىسەيگە بۇرۇلۇپ،
دۇشمەنلەرگە قېتىلدى.

شېڭ شىسەي دېگەن قارىغۇ،
ئۇرۇمچىنى ئېلىۋالدى.
كۆپ ئۆتمەستىن ئارىسى،
ئىچكىرىسىگە مۆكۈۋالدى.

باشلاپ ماڭدى ئالتە شەگە،
ھاجى مىنىپ ئاق بوز ئاتقا.
ھاجى بىزگە باشلامچى،
بىز ھاجىغا مەدەتكار.

يامان يولغا باشلايدۇ
باسىت لەنجاڭلار.
يۇسەنشاڭنى بەرمەيدۇ
سىدىق تەنجاڭلار.

قەشقەردە شېھىت بولدى،
تۆمۇر سىلىڭلار.
ئەسىرگە چۈشۈپ كەتتى،
پولات تەنجاڭلار.

كەل دېسە كەلمەيدۇ،
مامۇت سىجاڭلار.
ئىزىغا بېرىپ تۇردى،
تۆمۇر زىخۇيلار.

دالا گۈلدۇرلەپ بالىخان
ئاتلار كېلىدۇ.
غوجا پالگان ئۆلدى دەپ
خەتلەر كېلىدۇ.

غوجا پالگان ئۆلسە ئۆلسۇن،
ئەسكەر ئۆلمىسۇن.
ئۆلسە ئەسكەر، خان تىرىك ــ
سەرسان بولمىسۇن.

غوجىنىياز ياش ئىدى،
ھەرلا يۇرتقا باش ئىدى.
ئاۋاتقا باردىڭلار دەپ،
داڭزىغا ئېلىپ تاشلىدى.

ئىزاھلار:

‹1› ئاتچى ــ خوتەن ناھىيىسىنىڭ باغچە يېزىسىدىكى بىر جاي ئىسمى.
‹2› ئىلچى ــ خوتەن شەھىرىنىڭ يەنە بىر نامى.
‹3› مەرغىزار ــ ئوتلۇق يەر، گۈلچىمەنلىك.
‹4› بۇزرۇك ــ ئەتىۋارلىق، ئىززەتلىك، ھۆرمەتلىك.
‹5› نەرگىس ــ كۆزگە ئوخشايدىغان چىرايلىق گۈل، نەغەزگۈل.
‹6› شىكەستە ــ زەخمىلىك، جاراھەتلىك.
‹7› بىريان ــ كۆيۈش ، كاۋاپ بولۇش.
‹8› ئەپغان ــ داد ـ پەريات، ناله ـ پىغان.
‹9› پىيالما ــ قاراقاش بىلەن گۈما ئارىلىقىدىكى چۆللۈك.
‹10› ئىمام ھەسەن، ئىمام ھۈسەن ــ مۇھەممەد پەيغەمبىرىنىڭ نەۋرىسى ، ئىراقتىكى كەربالادا شېھىت بولغان.
‹11› پەيمان ــ قاچا.
‹12› ئەرتۇڭا ــ ئۇيغۇر تارىخىدىكى مەشھۇر قەھرىمان ئەفراسىياپنىڭ نامى.
‹13› گۈلباغ ــ جاي ئىسمى (ئىلچىنىڭ مەركىزىي كوچىسى).
‹14› سىپاھگەرلىك ــ ھەربىي ئىلىم، ھەربىي مەشىق.
‹15› زۇڭداخۇي ــ چوڭ يىغىن.
‹16› سىرىقسۇ ــ يۇرت ئىسمى.
‹17› قەدىمكى توتىمىزم (ھايۋانلارنى مۇقەددەس بىلىپ چوقۇنۇش) ئېتىقادى بويىچە، تۈركىي خەلقلەر ئۆزلىرىگە يول باشلىغۇچى سۈپىتىدە بۆرىنى توتىم قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ شۇ خەلقلەر ئارىسىدا بۆرىنى سىمۋول سۈپىتىدە ئۇلۇغلاش ئوخشاشمىغان دەرىجىدە ساقلانغان.
‹18› ئالتۇن ــ خوتەندىكى «ئالتۇنلۇقۇم» دېگەن مازار.
‹19› شوراباغ ــ ئىلچىگە يانداش جاي ئىسمى.
‹20› تىركەش ــ ئوقدان.
‹21› دۈر ــ چىش.
‹22› «ئوتتۇز ئىككى ھوسۇل» ــ دېھقانلار ھۆكۈمەتكە يىلدا ئوتتۇز ئىككى خىل مەھسۇلاتتىن ئالۋان ـ سېلىق تاپشۇرۇشى كېرەك ئىدى.
‹23› دۇۋاك ــ مانجۇ ھاكىمىيىتىنىڭ چېرىك ئەمەلدارى.
‹24› تۇمەن دەريا ــ قەشقەر شەھىرىنى كېسىپ ئۆتكەن دەريا ئىسمى.
‹25› سولۇن ــ چىرايلىق.
‹26› شىيەن ــ ناھىيە.
‹27› كوزىچى ياربېشى ــ تۇمەن دەرياسىنىڭ شەرقىي جەنۇب لېۋىگە جايلاشقان مەھەللە ئىسمى.
‹28› تۆشۈك دەرۋازا ــ قەشقەر شەرقىي دەرۋازىسىنىڭ ئىسمى.
‹29› سەپ ــ بۇ يەردە شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە پۈتۈن مەملىكەت بويىچە زالىملارغا قارشى قۇرۇلغان «گېلاۋخۇي» تەشكىلاتىنىڭ قەشقەردىكى شۆبىسى نەزەردە تۇتۇلىدۇ.
‹30› ما تىتەي ــ 1911 ـ يىلىدىن 1932 ـ يىلىغىچە قەشقەردە ھۆكۈمرانلىق قىلغان فاشىست ھەربىي ئەمەلدار، ئەسلىي ئىسمى ما پۇشىڭ.
‹31› گېلاۋخۇي ھاشىم ــ يەكەنلىك ماھىر چامباشچى بولۇپ، ئۇ گېلاۋخۇيغا قاتنىشىپ، يەكەن، قەشقەر ئەترا-پىدا داڭق چىقارغان. ئۇنى كىشىلەر گېلاۋخۇي ھاشىم دەپ ئاتىغان.
‹32› قارىغا ــ بەشكېرەمدە ھەزرەت يول ئايرىلىشىدىكى بىر جاينىڭ ئىسمى.
‹33› قومۇش بازىرى ــ جاي ئىسمى.

تورموش مەئشەت داستانلىرى

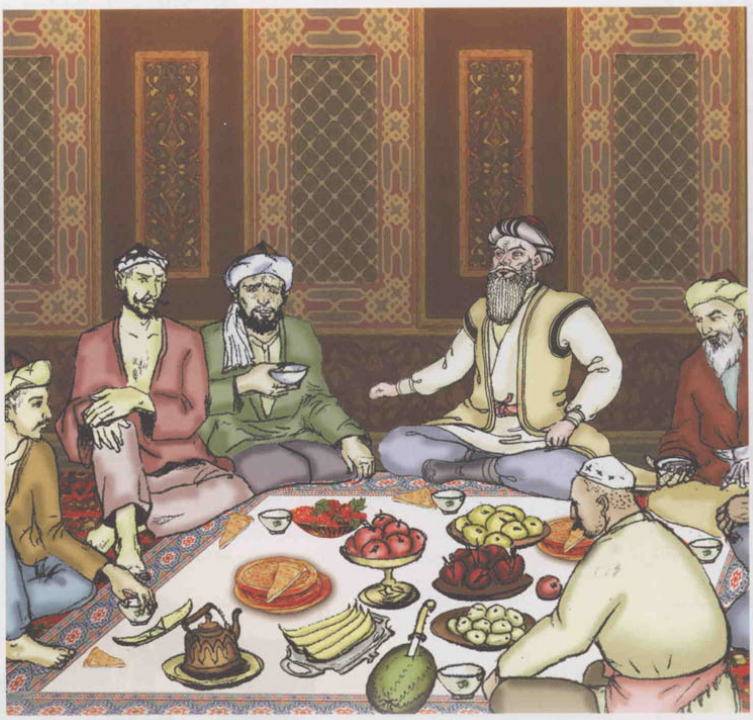

تورموش ـ مەئشەت داستانلىرى

مۇندەرىجە

شىناخشا بەگكە لەنەت.....363

شاھ ئادىلخان 369

شەكەرىستان.....413

سۇلتانخان ۋە شاھياقۇپ.....424

شناخشا بەگكەلەنەت

ئۆتكەن شۇ زامان،
بىر زىنداڭ بۇ ماكان،
يوقسۇللار ئۇچۇن
بەكمۇ تار ئىدى.
ئۇنداڭ كۆكسىدە،
خەلق ئۇستىدە،
شناخشا ناملىق
بىر بەگ بار ئىدى.
پىشانىسى دۆڭ،
ئۇيغا ئوخشاش مۆڭ،
قاپاقلىرى ھەم
مۇزلۇق قار ئىدى.
ئاڭا ھەر نەپەس،
بولۇپ ھەمنەپەس،
دورغا، توپپىشى
يېقىن ـ يار ئىدى.
ئۇلار قەستىدىن،
زۇلۇم دەستىدىن،
يوقسۇلنىڭ ياتار
جايى غار ئىدى.
بۇ يۇرتتا شۇ چاغ،
بەستى خۇددى تاغ،
مەھەممەت كېرىم دەپ
بىر ئەر بار ئىدى.
ئۆزى كېلىشكەن،
ھەممە بىلىشكەن،
يۇزلىرى گويا
تولغان ئاي ئىدى.
ئىشتا ـ چېلىشتا،
ئەمگەك قىلىشتا،
قوللىرى ئەپلىك،
ماھىر ـ شاي ئىدى.
بىر كۈنى زالىم،
مىكرىگە ئالىم،
كۆردى ـ دە، ئۇنى
ئىلكىگە ئالدى...
شۇ كۈندىن بېرى،
بوپ ئەلدىن نېرى،
يىگىت «بېگىم»گە
بەند بولۇپ قالدى.
بەگنىڭ كۆزلىرى،
سېسىق سۆزلىرى،
يىگىت قەلبىگە
سانجىلىپ قالدى.
ھەربىر قەدەمدە،
كەلگەن ئەلەمدە،
يىگىت غەزىپى
ئوت بولۇپ ياندى.
غەزەپ ئاشسىمۇ،
قايناپ تاشسىمۇ،

هازىرچە ئۇنىڭ
يوقتى چارىسى.
چىشلەپ چىشىنى،
ئىشلەپ ئىشىنى،
باردى چوڭىيىپ
يۈرەك يارىسى.

مەھەممەت كېرىم،
قارا كۆز زىۋىدەم،
ئەل ـ يۇرت ئىچىدە
تويلاشقانىدى.
ئۆسۈپ بىرلىكتە،
بېقىپ ھۆرلۈككە،
شادلىق كۈنلەرنى
ئويلاشقانىدى.
شىناخشا ئۇنى،
كۆرۈپ بىر كۈنى،
ھاڭ ـ تاڭ بولغانچە
تۇرۇپلا قالدى.
«ئاھ، بۇ قارا كۆز،
نېمىدېگەن ئۇز»
دېگەن خىيالدا
ئوت بولۇپ ياندى.
پەيلىنى شۇ دەم،
سېزىپ زىۋىدەم،
تاپالماي چارە،
تەمتىرەپ قالدى.
باينىڭ ئاچ نەپسى،
تۆمۈر قەپىسى،
ئۇنىمۇ دەرھال
ئىلكىگە ئالدى.

بىر كۈن، سوغ ئىدى،
ئادەم يوق ئىدى،
بەگ زىۋىدەمگە

چاڭگىلىن سالدى.
ۋجدانىن ساقلاپ،
نومۇسىن ئاقلاپ،
زىۋىدەم ئۆزىن
دالدىغا ئالدى.
ئۈزمەي قول سېلىپ،
قامچىسىن ئېلىپ،
كەلدى ۋەھشىي باي
قىزنى تېپىشقا.
مۇشتۇمىن توقۇپ،
قاپاقنى تۇرۇپ،
زىۋىدەم باينىڭ
ئۈردى بېشىغا...
شۇ كۈندىن باشلاپ،
«بېگىم» شاپاشلاپ،
مەرد ئوغۇل ـ قىزدىن
ئۆچ ئالماق بولدى.
چۆلدىن يەر ئېچىپ،
زىرائەت ئېكىپ،
ئالدۇرۇپ ھۇسۇل،
قاقشاتماق بولدى.
مەھەممەت كېرىم بەك
ياخشى بالىدى،
دېھقان بالىدى.
ئالتە زاغرىنى
بېلىگە توقۇپ،
يوغان كەتمەننى
ئۆشىنىسىگە سېلىپ،
قارا سايغا باردى.
قارا سايغا بېرىپ،
كۈن، ھەپتە بولدى.
ھەپتە، ئاي بولدى،
ئىشلىدى شوردا،
ئۆيى ساي بولدى،
بىر كۈنى ھېرىپ،

ئەمگەكتىن يېنىپ،
كەتمەننى قويدى
قىرنىڭ بېشىغا.
بېشىنى قويدى
توسما بېشىغا.
ئاندىن راھەتتە،
بىھوش ھالەتتە.
ئەجەبمۇ شېرىن،
ئۇيقۇغا كەتتى.
شۇ چاغ شىناخشا،
مىنىپ بوز ئاتقا،
كېلىپ قالدى ـ دە،
ئاچچىقلاپ كەتتى.
«ھوي مەمەت كېرىم!
قويە ئورنۇڭدىن.
ئەتىدىن قىلغان
ئىشلىرىڭ قېنى؟»
دېدى ـ دە، شۇم باي،
جاۋابمۇ ئالماي،
كەتتى قامچىلاپ
غەزەپتە ئۇنى.
مەھەممەت كېرىم،
ياخشى بالىدى،
باتۇر بالىدى.
ئورنىدىن تۇرۇپ،
قورقماستىن كېلىپ،
شۇنداق سۆز بىلەن
باينى بابلىدى:
«ھوي بېگىم، جېنىم بېگىم،
شىناخشا غوجام بېگىم،
زومىگەر غوجام بېگىم،
ئىچى زەھەر يىلان بېگىم،
سۆڭگىچىنىڭ گۆشى يوق،
ئورۇقلاپ كەتكەن بېگىم،
شىڭگىلتاق غوجام بېگىم،

بەرگەن ئاشلىرى
سۈيۈق ئاش ئىكەن،
قورساقتا تۇرمىدى.
ئالتە زاغرىلىرى
يولدا كەلگۈچە
ئۇۋلىپ تۈگىدى.
قورساقمۇ ئاچتى،
تەندىن كۈچ قاچتى.
ئۇجمە دېگەنغۇ،
پىشىپ قاپتىكەن.
سېخىي نېمىكەن،
سىلىدىن ياخشىكەن،
پۇل ئالمايدىكەن.
ئۇستىگە چىقىپ،
راسا ئىرغىتىپ،
(گۈسسىلىگرىسساڭگۈس

گۈسسىلىگرىسساڭگۈس)
تويغۇدەك يېۋىدىم،
شاخا نېمىكەن.
قورساقنى ئەستى،
بوشاشتى تەنمۇ،
ئۈيقۇمۇ باستى.
ئۇخلاپ قاپتىمەن،
ئويغانماپتىمەن.
نېمە قىلساڭ قىل،
شۇ، گەپنىڭ راستى.»
بۇ گەپتىن باينىڭ
(سۆرۈن چىراينىڭ)
تۇرۇلۇپ تەرى
غەزىپى تاشتى.
كېرىم ئۇستىگە،
ئوتلۇق كۆكسىگە،

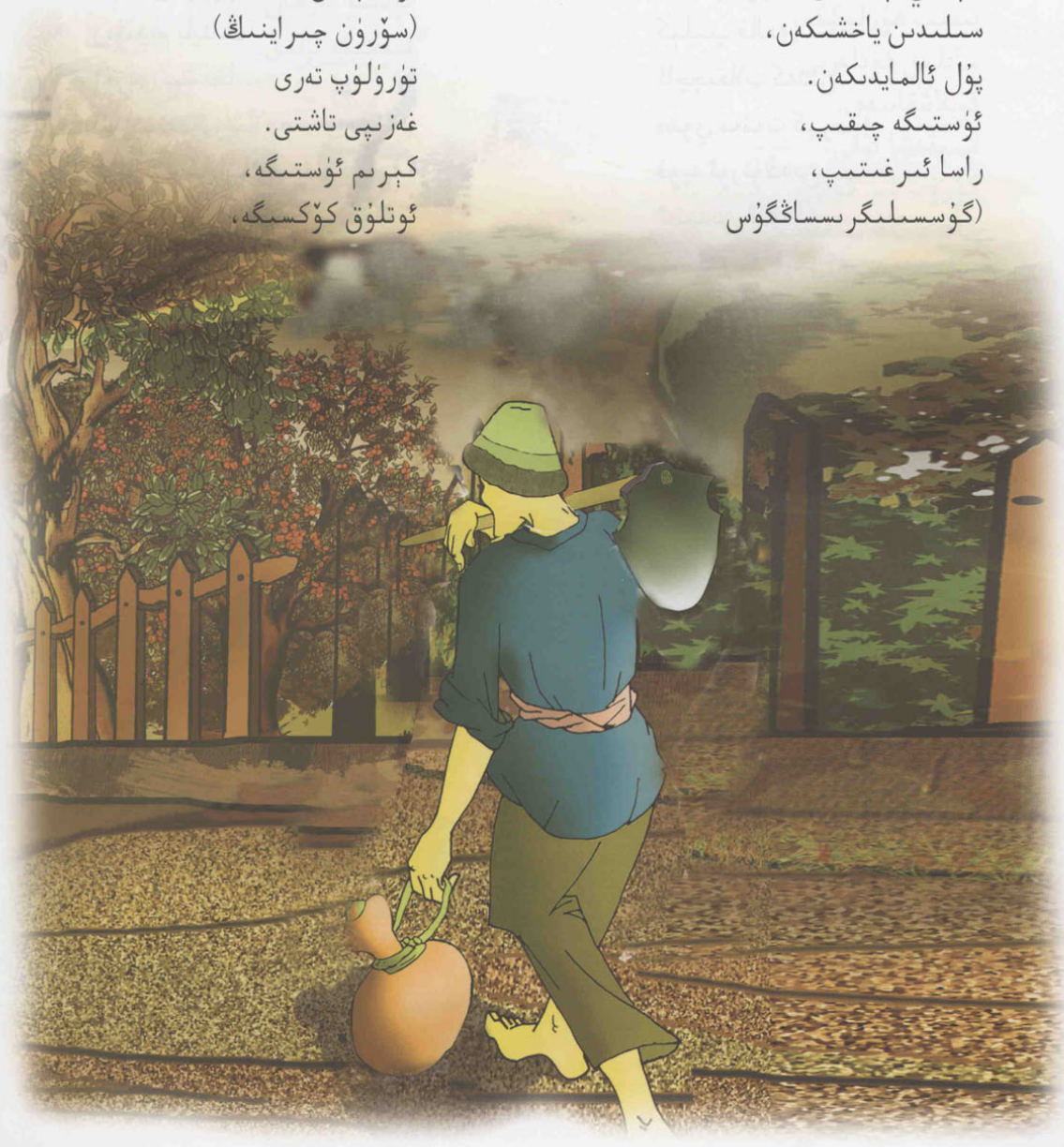

قانلىق سىم قامچا
يەنە ياماشتى.

بىر كۈنى پېشىن،
تۈگىتىپ ئىشىن،
زىۋىدەم قارا كۆز
بەكمۇ ئالدىرىدى.
ئۆيدە تۇرالماي،
ئەندىشە قىلىپ،
چىگىتنى ئېلىپ،
تاغارغا سېلىپ،
ئۈيمغا ئارتىپ،
تۆشىنى تارتىپ،
قاراسايغا كەلدى.
مەھەممەت كېرىم
خۇشاللىق بىلەن
ئۇرۇقنى سالدى،
قوشنى تېرىدى.
زىۋىدەم قارا كۆز،
سۆرەمگە تۇردى.
پۇتۇن ياز بويى
پەرۋىش قىلىپ،
ئوتنى ئوتاپ.
سۈيىنى قويۇپ،
ئوغۇتنى بېرىپ.
ياخشى ئاۋايلاپ،
مايسىنى ئاسراپ.
پىشقاندا يىغىپ،
خامانغا سېلىپ.
كۈزدە پاتمانلاپ،
هوسۇلنى ئالدى.
خامان تولغاندا،
تەييار بولغاندا،
ئاچ كۆز شىناخشا
هەممىنى ئالدى.

مەھەممەت كېرىم،
قارا كۆز زىۋىدەم،
يىل بويى ئىشلەپ،
لېۋىنى چىشلەپ،
يەنە شۇ چۆلدە،
تەلمۈرۈپ گۈلگە،
پېتەلمەي كۆلگە،
قۇرۇق قول قالدى.
مەھەممەت كېرىم،
دەردكە چىدىماي،
ئەلەمگە پايلىماي،
ئۇجمە ياغىچىدىن
بىر راۋاب ياساپ،
بەگنىڭ دوغىسىنى،
ئوغرى خوتۇنى، گاچا قىزىنى،
قىلىپ مەسخىرە
قوشاققا قاتتى:

بىرىنچى قوشاق

ئىشىك ئالدىدا مەپە،
مەپەڭگە چىقاي ئەتە.
بەگ بىزنى يامان دەيدۇ،
يامان يوق بەگدىن ئۆتە.
بەگنىڭ يېيىشى بەتتە،
كىيگەن چاپىنى يەتتە.
يوقسۇل بەرمىسە ئىشلەپ،
بەگ ياشامدۇ ئىشرەتتە.
گەپ قىلمىغان مۆڭمىكەن،
جىملا تۇرغان دۆڭمىكەن؟
يوقسۇلنىڭ كۈچى ياخشى،
قىلغان سۆزى توڭمىكەن؟
بەگكە بەگ قاياش دەيدۇ،
ئايرىلماس ئاداش، دەيدۇ.
بەگنىڭ خوتۇنى، رەۋىنى،
ئوغرى، گادىرماش، دەيدۇ.

ئاچچىق ئۆرۈكنىڭ ئاچىسىدىن،
چوكانلارنىڭ گاچىسىدىن.
پاناھ بېرىڭ خۇدايىم،
خوتۇن كىشىنىڭ ئوغرىسىدىن.
كېيىك بالىسى سايدا،
يېمەيدۇ بېسىلغاقنى.
ياش بالىلار ياراتمايدۇ،
بەگنىڭ قىزى ناياقنى.

ئىككىنچى قوشاق

ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ سۆلار كېلىپ،
شاخاپنى چاقار.
يوقسۇللارنى ئوسال كۆرمەك،
پاچاقنى چاقار.
يوقسۇل بولۇپ گاداي بولۇپ،
گۇناھىم نېمە؟
يەنە بىزنى يوقسۇل بولۇپ،
يارالغان دېمە!
مەنمۇ ئادەم، سەنمۇ ئادەم،
ئوخشاش بىر ئادەم.
مېنىڭ يارىم رەۋەك تازدىن،
ئەمەس ھەرگىز كەم.
ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ سۆلار كېلىپ،
شاخاپنى چاقار.
يوقسۇللارنى ئوسال كۆرمەك،
پاچاقنى چاقار.

ئۈچىنچى قوشاق

ئازنا ئۆتۈپ، شەنبە كۈنى،
مەن ئاغرىدىم سەن كۆرمىدىڭ.
سۆزۈمگە ھەيران بولمىغىن،
سەن كۆرمىگەنگە،
مەنمۇ ئۆلمىدىم.
ئەيلەتسەم سېنى،
لەيلەتسەم سېنى.
ھاۋانچىنىڭ تېشىدا سوقۇپ،
قاقشاتسام سېنى.

تۆتىنچى قوشاق

ئۇچاڭدىكى تونۇڭنى،
بىر ئۆمۈرلۈك دېمىگىن.
بوسۇغاڭنى ئۇپرىماس،
تۆمۈرمىكىن دېمىگىن.
كۈنلەر ئۆتۈپ بىر كۈنى،
بوسۇغاڭمۇ گۇم بولۇر.
بولۇپ تەختىڭ كۈمپەيكۈم،
سۆڭەكلىرىڭ قۇم بولۇر.

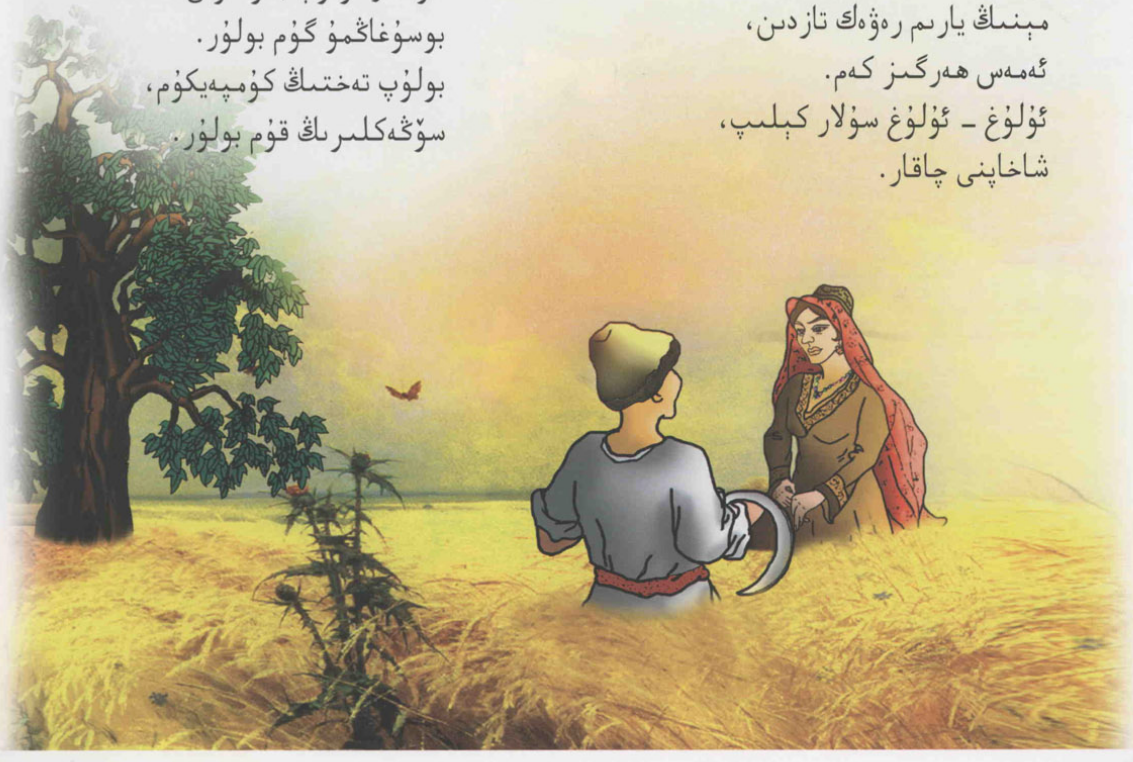

شاھ ئادىلخان

ـاھان سۆزمەنلىرى سۆز دۇردانىلىرىنى چېچىپ، ئۆتكەن زامانلار ھەققىدە شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

يەمەن شەھىرىدە شۇنداق بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئەدىل ـ ئادالەت، ئەقىل ـ پاراسەت، مالۇ دۇنيادا يېگانە ئىدى. خەلق ئۇنى ئادىلخان پادىشاھ دەپ ئاتىشاتتى. ئادىلخان پادىشاھ تولىمۇ سېخىي، مەرد ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسى ۋىلايەت ـ ۋىلايەتلەرگە، دۆلەت ـ دۆلەتلەرگە تارقالغانىدى. يەمەن ئادالەت بىلەن سورالغان بولغاچقا، ناھايىتى تېز راۋاج تېپىپ، زامانىسىدىكى يېگانە شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدى. شۇ شەھەرگە مەملىكەت ـ مەملىكەتلەردىن كەلگەن ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈل ـ مەيتتى. بۇ يەرگە كەلگەن دىۋانە ـ سائىللار، دەرۋىش، تەركىدۇنيالار، غېرىب ـ مىسكىنلەر بىردەمدىلا غەنىي بولۇپ، جاھاننىڭ قايغۇسىدىن، ئالەمنىڭ موھتاجلىقىدىن خالاس تېپىشاتتى. پادىشاھ ئادىلخان ئۇلارنىڭ باشلىرىنى سىلاپ ئاتىدارچىلىق قىلاتتى.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى باشقا مەملىكەتتىن يەتتە قەلەندەر ئۈزۈن يوللارنى بېسىپ يەمەن شەھىرىگە كەلدى. يەمەن شەھىرىنىڭ سىرتىدا بىر لەشكەر بار ئىدى. قەلەندەرلەر ئاشۇ لەشكەردىكى بىر سارايغا چۈشتى. قەلەندەرلەر ئۇياقنىڭ ـ بۇياقنىڭ پارىڭىنى قىلىشىپ ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى:

ـــ ئەي بۇرادەرلەر، مەن سىلەردىن سوراپ كۆرەي، مۇشۇ زامانىدا زادى كىم مەرد ھېسابلىنىدۇ؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان يەنە بىر قەلەندەر:

ـــ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ مەرد كىشى يەمەن شەھىرىنىڭ پادىشاھى ئادىلخاندۇر. ئۇنىڭدەك سېخىي ئىنسان تېخى تۇرەلمىگەندۇر، ـــ دېدى.

باشقىلار ھەيران بولغان ھالدا:

ـــ سۆزۈڭ راستمۇ؟ يالغان ئېيتمايدىغانسەن ـ ھە؟ ـــ دەپ سوراشتى.

ـــ يالغان سۆزلىگىنىم يوق، دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى راست. يەمەن شەھىرىنىڭ پادىشاھى سېخىيلىقتا يېگانىدۇر، ـــ دەپ ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇردى ھېلىقى قەلەندەر.

ئۇلار ئارىسىدىن يەنە بىرى مۇنداق دېدى:

ـــ بوپتۇ، بۇ گەپلەرنى بۇگۈن تالاشمايلى. ئەتە ئەتىگەندە ھەممىمىز پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ شاھىت بىرنەرسە تىلەيلى. تىلىگەن نەرسىمىزنى بەرسە، ناھايىتى ياخشى. سەنمۇ يالغان سۆزلىمىگەن

بولسەن. ئەگەر بىز تىلىگەن نەرسىنى پادىشاھ بەرمىسە، سېنىڭ گېپىڭ يالغان بولىدۇ. ناۋادا سۆزۈڭ يالغان بولۇپ قالسا، سەن بىزنىڭ ئارىمىزدىن چىقىپ كەتكىن. ئۇ چاغدا بىزنىڭ سەن بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتىمىز بولمايدۇ.

بۇ گەپكە قەلەندەرلەرنىڭ ھەممىسى قوشۇلدى. كەچ كىرىپ كېچە بولدى، تۈن تاڭغا ئالماشتى. قەلەندەرلەر پۈتۈشكىنى بويىچە ئەتىگەندە پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كەلدى.

پادىشاھ ئادىلخان ھەر كۈنى ئەتىگەندە دەردىمەنلەرنى كۈتۈپ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ دەردىگە دەرمان بولاتتى. قەلەندەرلەرنىڭ ئوردىغا كەلگەن ۋاقتى دەل پادىشاھنىڭ ئاجىزلارنىڭ دەردى ـ ھالىنى سوراش ئىشلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ غىزالىنىپ قارىسا، يېنىدا جۈلدۈر كېپەن، ھالى خاراب يەتتە قەلەندەر تۇرۇپتۇ. پادىشاھ ئالتۇن تاۋاقلارغا سېغىلىنغان ئاشلارنى تاۋاقلار بىلەن قەلەندەرلەرگە تەقدىم قىلدى. قەلەندەرلەر پادىشاھقا دېدىكى:

ـــ ئى پادىشاھىئالەم، بۇ سەدىقە ـ نىيازلارنى بىزگە بەردىڭىز. بىز ناھايىتى خۇشال بولدۇق. ئەمدى بىز سىزدىن يەنە بىر نەرسە تىلەيمىز، تەڭرىتائالانىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن تىلىگەن نەرسىمىزنى بەرگەيسىز. بىزنى نائۈمىد ياندۇرمىغايسىز.

ئەلقىسسە، پادىشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئەجەبلەندى ھەمدە بۇ قەلەندەرلەر مەندىن جان تەلەپ قىلىمىغىدى، دەپ ئەندىشىگە چۈشتى. بىرپەس تۇرغاندىن كېيىن، قەلەندەرلەرگە قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئەي ئىشانلار، ئاڭلا ئەرزۇ ئەھۋالىم،
جەبىر قىلىپ دىلىم قارا ئەيلىمە.
تەڭرى ھەققى پىدا بولسۇن بۇ جانىم،
جاھان ئىچرە مېنى رەسۋا ئەيلىمە.

سەنسەن مېنىڭ دوستۇم يەتتە قەلەندەر،
دەۋرەخ ئىچرە مېنى رەسۋا ئەيلىمە.

مالۇ مۇلكۇم جاھاندا تولا شۇ قەدەر،
غەمكىن قىلما ھالىمنى، بېرەي ئالتۇن ـ زەر،

نېمە دېسەڭ بېرەي ساڭا ئىشانىم،
ھەق يولىغا پىدا بولسۇن بۇ جانىم،
بەلكى بېرەي تەختىم، تاجۇ سۇلتانىم،
خانمانىم مەندىن جۇدا ئەيلىمە.

ئادىلخان دەر: بېرەي ساڭا مالىمنى، تۆھپە قىلاي ئاللا ھەققى قانمنى،
قۇربان قىلاي تەندە شېرىن جانمنى، ئاخىرەتتە مېنى رەسۋا ئەيلىمە.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان نەزمنى تۈگىتىپ قەلەندەرلەرگە قارىدى. قەلەندەرلەر پادىشاھقا قاراپ:

— ئى پادىشاھىئالەم، بىزنىڭ مال ـ دۇنياغا، ئالتۇن ـ كۈمۈشكە ھاجىتىمىز يوق. خەزىنىڭىزدىن تەمەمۇ قىلمايمىز. بىزنىڭ سىزدىن تىلەيدىغىنىمىز يەمەن شەھرىنىڭ قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقىدۇر. ئەگەر سىز ھەقىقەتەن مەرد ـ سېخىي ئادەم بولسىڭىز، خەزىنىڭىز بىلەن قوشۇپ شاھلىقىڭىزنى بىزگە قىرىق كۈن ئۆتۈنۈپ بېرىڭ، — دېيىشتى.

پادىشاھ ئادىلخان قەلەندەرلەرگە قاراپ مۇنداق دېدى:

— ئەي قەلەندەرلەر، سىلەرنىڭ ھاجىتىڭلار شۇ بولسا، بوپتۇ، سىلەر خۇدانىڭ نامىنى تىلغا ئالـ ـدىڭلار، شۇ سەۋەبلىك ئەگەر مەندىن جان ياكى قان تەلەپ قىلغان بولساڭلارمۇ بەرگەن بولاتتىم. تەلـ ـپىڭلار قوبۇل بولسۇن، سىلەرگە قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقىمنى بەردىم.

پادىشاھ ئادىلخان بېشىدىن ئالتۇن تاجنى ئېلىپ، يەتتە خەزىنىنىڭ ئاچقۇچى بىلەن قوشۇپ ئۆتـ ـكۈزۈپ بەردى. پادىشاھ ئادىلخان ئىككى پەرزەنتى بىلەن مەلىكىسىنى ئېلىپ ئوردىدىن چىقتى ـ دە، شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بىر ئىمارەتكە كۆچۈپ كەلدى.

ئەلقىسسە، شۇنداق قىلىپ شەھرى يەمەنگە يەتتە قەلەندەر پادىشاھ بولدى. قەلەندەرلەرنىڭ بىرى شاھ، ئالتىسى ۋەزىر بولدى. قەلەندەرلەر ھاكىمىيەتنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، تەختتە سوزۇلۇپ ئولـ ـتۇرۇشۇپ بەك چېكىشنى باشلىۋەتتى، قىلمىغان ئەسكىلىكلىرى قالمىدى. خەزىنىلەرنى بۇزۇپ ـ چېـ ـچىپ، شەھەر خەلقىگە كۈندە مىڭلاپ قويلارنى ئۆلتۈرۈپ ئاش بېرىپ، خالايىقلارنى ئۆزىگە مايىل قىلدى. ۋەزىر ـ ۋۇزرالارغا تاۋاق ـ تاۋاقلاپ ئالتۇنلارنى تارقىتىپ ئۇلارنى قايىل قىلدى، قىرىق كۈن توشقۇچە توختىمايى ئىنئام ـ سەدىقـ ـلەرنى بېرىپ، شەھەر خەلقـ ـنى گاڭگىرىتىپ قويدى. ئـ ـخىر قىرىق كۈنمۇ توشتى. پادىشاھ ئادىلخان بىر كۈن چارباغدا نۇرغۇن پۇل خەجلەپ زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، ۋەزىر ـ ۋۇزرالارنى چاقىرتتى. شەـ ـھەرنىڭ ئۇلۇغ ـ ئۇششاقلىـ ـرىنمۇ يىغىپ مېھمان قىـ ـلىپ مەجلىس ئاچتى. پادـ ـشاھ ئادىلخان ئۆزىنىڭ پادـ ـشاھلىقىنى قەلەندەر شاھتىن تەلەپ قىلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئادالەتلىك سۇلتانسەن،
ھاجەتسەنى سەن ئاڭلا.
جېنىڭغا جېنىم قۇربان،
كۆز يېشىمنى ئاققۇزما.

سۇلايماندەك سۇلتان بولدۇڭ،
جاھان ئىچرە دەۋران سۈردۈڭ،
نوشىروانداڭ ئادىل بولدۇڭ،
بۇ ئەرزىمنى قىلغىن راۋا.

ۋەدەڭگە سەن ۋاپا قىلغىن،
نامەردلەرگە جاپا قىلغىن،
مۆمىنلەرنى رىزا قىلغىن،
رازى بولغاي سەندىن ئاللا.

ئادىلخان دەر: ھالىم ئېيتاي،
قىرىق كۈن بولدى تامام ئېيتاي،
شاھىم ساڭا ئەرزىم ئېيتاي،
ئەمدى تاجنى راۋا قىلما.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان قەلەندەر شاھقا قاراپ:

— ئى پادىشاھىئالەم، خۇدانىڭ نامىنى شېپى كەلتۈرگەنلىك سەۋەبىدىن سېنىڭ تىلەك ـ ئىلتىجا ـ لىرىڭنى راۋا كۆرۈپ، قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقىمنى ساڭا تەقدىم قىلغانىدىم. مانا قىرىق كۈنمۇ توشتى. قىرىق كۈندىن بېرى سەن خالىغىنىڭچە دەۋران سۈردۈڭ. مەن ۋەدەمگە ۋاپا قىلىپ سېنىڭ پەرماـ لىرىڭنى ئىجرا قىلدىم. ئەمدى سەنمۇ ئۆز ۋەدەڭدە تۇرۇشۇڭ كېرەك. شاھلىق تاجىنى ماڭا قايتۇرۇپ بەر. ئىش ئۆز جايىدا بولغىنى تۈزۈك، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان يەتتە قەلەندەر پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ سۆزلىرىنى پەرۋايىغا ئېلىپ قويماغان ھالدا شەھەرنىڭ ۋەزىر ـ ئەمىرلىرى، قازى ـ مۇپتىلىرىنى ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ:

— ئەي شەھەر چوڭلىرى، پادىشاھ ئادىلخان شاھلىقىنى قايتا تەلەپ قىلمۇاتىدۇ. سىلەر ئېيتىڭلار ـ چۇ؟ تاجۇ تەختىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشىمىز كېرەكمۇ؟ — دەپ سورىدى.

پادىشاھ ئادىلخان بۇ سۆزدىن ھەيران ۋە لال بولۇپ تۇرغاندا، شەھەرنىڭ جىمىكى كاتتىلىرى قەلەندەر شاھنىڭ ئالدىدا پۈكلىنىپ ئولتۇرۇپ پېشانىلىرىنى سەجدىگە ئۇرۇشۇپ:

— ئەي مەرھەمەتلىك پادىشاھىئالەم، مۆھتەرەم پۇشتىپاناھ، پادىشاھ ئادىلخان بۇرۇن يەمەن شەھـ ـرىنىڭ شاھى ئىدى. بۇ ئادەم خۇدا بەرگەن دۆلەتنى كۆتۈرەلمەي، ئۆزىنىڭ ھەددىنى بىلمەي پادىشاھلىـق تەختىنى ئۆز قولى بىلەن جانابلىرىغا سوۋغا قىلدى. ھەزرەتلىرى شاھ بولغاندىن بېرى شەھەر خەلقىگە پۈتمەس ـ تۈگمەس ياخشىلىقلارنى قىلدىلا. بىزنىڭ پادىشاھىمىز ئۆزلىرى، ئۆزلىرىدەك دانا كىشى تۇرغان يەردە، بىز يەنە كىمنى پادىشاھ قىلاتتۇق؟ ئادىلخان پادىشاھلىقىنى ئۆزلىرىگە سەدىقە قىلغانىدى. خۇدا يولىدا قىلغان سەدىقە يانمايدۇ. ئۆزلىرى پادىشاھىمىز، ئۆزلىرى پاناھىمىز، ئۆزلىرى رەھنەمايىـ ـمىز، ئۆزلىرى قىبلىگاھىمىز ! بىز ئادىلخاننى تونۇمايمىز ! — دېيىشتى.

پادىشاھ ئادىلخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران ۋە سەرگەردان بولدى، كۆيگەن قىلدەك تولغاندى، يۈرىكى تاتىلاندى. پادىشاھ غەمناك ۋە باغرى چاك ھالدا بۇ سورۇندىن يېنىپ مەلىكىسىنىڭ قېشىغا باردى ـ دە، بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا بايان قىلدى. مەلىكە پادىشاھنىڭ پەرىشان كۆڭلىنى ياسىدى ۋە مۇنداق دېدى:

— ئى پادىشاھىئالەم، كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسلا، قەلەندەرلەرنىڭ ئادىتى شۇنداق. ئۇلار ئىشكىنـ ـىڭ ئالدىغا كەلگەندە، بىر نان بەرسىلە كۆپايە ئىدى. ئەقىللىق ئادەم ئۇلارغا ئارتۇقچە رەھىم ـ شەپقەت قىـ ـلىپ كەتمەيدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكلىرىدىن بولدى. ئەمدى بولار ئىش بولۇپ بولدى. كېيىنكى پۇشايمان ئۆزۈڭگە دۇشمەن دېگەن گەپ بار. تەقدىر شۇنداق ئوخشايدۇ، — دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

تەقدىر شۇنداق تەتۇر كەلدى،
ھېچ پايدا يوق پۇشايماندىن.
بۇلبۇل سۆيگەن گۈل تۆكۈلدى،
ھېچ پايدا يوق پۇشايماندىن.

رەھمدىللىك قىلدۇق باشتا،
ئەزىز باشلار تەگدى تاشقا،
قارا كۆزلەر تولدى ياشقا،
ھېچ پايدا يوق پۇشايماندىن.

بېرىپ قويۇپ سۇلتانلىقنى،
قىلىپتىمىز نادانلىقنى،
سالدى ئەمدى ۋەيرانلىقنى،
ھېچ پايدا يوق پۇشايماندىن.

نا ئەھلىلەر قىلدى جاپا،
گۈلدەك يۈزگە قوندى توپا،
قىلىشمايلى تەنە ـ تاپا،
ھېچ پايدا يوق پۇشايماندىن.

قىسمەت سالدى بىزگە شورلۇق،
قەلەندەرلەر قىلدى كورلۇق،
بېشىمىزغا چۈشتى خورلۇق،
ھېچ پايدا يوق پۇشايماندىن.

ئەلقىسسە، قەلەندەر شاھ ئادىلخاندىن ھوقۇقنى ئۈزۈل ـ كېسىل تارتىۋالغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئادىلخاندىن ئازار يېگەن، ئادىلخانغا ھەسەت بىلەن قاراپ كەلگەن ئادەملەرنى چۆرىسىگە يىغدى، قەلەندەر پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە ئۇلار بىلەن مەسلىھەت تۇزـ دى. ۋاپاسىز ۋەزىرلەر، يېڭى شاھنىڭ خۇشامەتچىلىرى مۇنداق دېيىشتى:

ــ ئادىلخان پادىشاھ بولغان چاغلىردا نۇرغۇنلىغان ئادەملەرنىڭ ھمايىسىگە ئېرىشكەن. ئۇلار ئا ـ دىلخان ئۈچۈن ھەرقانداق ئىش قىلىشتىن يانمايدۇ. بالا ـ قازادىن بىراقلا قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئادىلخانىنى ۋە ئۇنىڭ مەلىكىسى بىلەن ئىككى ئوغلىنى دەرھال ئۆلتۈمگە ھۆكۈم قىلماق لازىم. بولمىسا قىلغان

ئىشلىرىمىز ئۇزاققا بارماي ۋەيران بولىدۇ.

بۇ گەپلەرگە قەلەندەر شاھ قوشۇلدى. ئۇ ئەتراپتىكى خۇشامەتچىلىرىگە:

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان. ئۇنىڭ بېشىنى ئالماي بىزنىڭ بېشىمىز خەتەردىن قۇتۇلالمايدۇ. شۇڭا دەرھال تۆت دار تەييارلانسۇن، ئەتە ئۇنى بالا ـ چاقىلىرى بىلەن قوشۇپ جەھەننەمگە يوللايمىز، ــ دەپ ئەمر قىلدى.

پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ ئوردىدا بىر يېقىن مەھرىمى بار ئىدى. ئۇ بۇ خەۋەرنى شۇ كۈنى پادىشاھقا يەتكۈزدى. پادىشاھ ئادىلخان بۇ خەۋەردىن قاتتىق پەرىشان بولدى. ئادىلخانىنىڭ مەھرىمى ئۇنى كېچىلەپ شەھەردىن چىقىپ كېتىشكە دەۋەت قىلىپ، بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئاڭلا سۆزۈم، پادىشاھىم،
دۇنيادا سەندەك بەغەم بولۇرمۇ؟
پۈتمەس دەردتە قالدى جانىم،
نۇرلۇق كۆزلەر نەم بولۇرمۇ؟

سولۇپ باغدا كۈلگەن گۈللەر،
قوغلىنىپ ھەم شوخ بۇلبۇللار،
ساڭا ھەمراھ مەرد ئوغۇللار،
پاك قانلىرى شەبنەم بولۇرمۇ؟

ھۆكۈم سۈردى شۇ قەلەندەر،
يۈرىكىمگە پاتتى خەنجەر،
ئېلىپ كەلدىم يامان خەۋەر،
بۇنىڭدىن چوڭ ئەلەم بولۇرمۇ؟

سىزنى ئاسماق بولدى دارغا،
دار راسلاندى چوڭ بازارغا،
يەمەن تولدى ئاھۇ زارغا،
دوزاختىن بۇ كەم بولۇرمۇ؟

قەلەندەرگە قىلساڭ رەھىم،
بۇلار سالدى دەردى ئەزىم،
ھاياتىمدىن تولا غېمىم،
بۇندىن ئارتۇق ستەم بولۇرمۇ؟

پادىشاھ ئادىلخان خەۋەر ئەكەلگەن كىشىگە كۆپ رەھمەتلەر ئېيتىپ ئۇزىتىپ قويدى، ئاندىن مەلـ كە گۈلچېھرە بىلەن مەسلىھەتلىشىپ سەپەرگە تەييارلىق قىلدى. ئۇلار كېچىچە ئۇخلىماي جابدۇقلىرىنى ئات ـ ئۇلاغلارغا يۈكلەپ، تاڭ يورۇماستا شەھەردىن چىقتى. پادىشاھ شەھەردىن چىقىپ بولۇپ كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، كۆڭلى بۇزۇلدى. ئادىلخان شەھەرگە قاراپ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

جاپا قىلدى ماڭا پەلەك،
خانىدانىم ياخشى قال.
تىلسىم ـ تىلسىم بولدى يۇرەك،
ھۆر ماكانىم ياخشى قال.

ئەلەم كەلدى شاھ بېشىمغا،
قوينۇم تولدى قان ـ يېشىمغا،
زەھەر چۈشتى ھەم ئېشىمغا،
جانىجانلار ياخشى قال.

شۇنداق ئىكەن قىسمەت دېگەن،
كىممۇ مۇنداق بولار دېگەن،
قۇزغۇنلارغا قالدى چىمەن،
قەدىردانلار ياخشى قال.

قەلەندەرگە قالدى تاجىم،
راۋا قىلار كىم موھتاجىم،
دەريا بولدى پۈشايمانىم،
پاك ۋىجدانلار ياخشى قال.

كۆچەت قويغان جەننەت بېغىم،
كېيىك ـ جەرەن تولا تېغىم،
يايلاق ـ يايلاق مال ـ ئۇلىغىم،
گۈلىستانلار ياخشى قال.

بىللە ئويناپ چوڭ بولغانلار،
كەلدى نەدىن بۇ تارتقۇلۇق؟
قەدىر دانلار، مېھرىبانلار،
شادىمانلار ياخشى قال.

ئەتىر گۈلدەك يار جانانلار،
ئامان بولغىن گۈزەل شەھرىم،
مەرد ئوغلانلار ياخشى قال.
ئالتۇن ئوردام، گۆھەر تەختىم،
قارا بولدى ئەزىز بەختىم،
شېرىن سۆزلۈك بۈلبۈللىرىم،
ئاھ، تۇغقانلار ياخشى قال.

ھىدى خۇشبۇي سۈمبۈللىرىم،
ئەلگە ئىللىق ئىدى پەيلىم،
مىنسەم شۇڭقار دۈلدۈللىرىم،
ئەلنىڭ مەيلى ئىدى مەيلىم،
ئاشىيانلار ياخشى قال.
ئەلنىڭ غېمى ئىدى غېمىم،

قومۇش كەبى كۆيدى دىلىم،
ساپ ئىمانلار ياخشى قال.
باغرىم بولدى تىلىم ـ تىلىم،
تاغدىن ئاشتى، ئاھ، مۇشكۈلىم،
بۇندىن يىغلاپ كېتەر بولدۇم،
پاك ۋىجدانلار ياخشى قال.
چۆلنى ماكان ئېتەر بولدۇم،

يولغا چىقتىم يۇرتنى تاشلاپ،
ئۆز جېنىمغا خەنجەر بولدۇم،
دوستلىرىمنىڭ كۆزىن ياشلاپ،
گۈلىستانلار ياخشى قال.
قىسمەت بارار نەگە باشلاپ،
نامىم يۇرتتىن ئۇنتۇلمىسۇن،
جانىجانلار ياخشى قال.
ھېچكىم مەندەك پۇچۇلمىسۇن،

مەنزىلىم نە؟ قارارىم يوق،
ئەلنىڭ باغرى قوچۇلمىسۇن،
كۈلپەتلەرگە نېمە دەيلۇق؟
مېھرىبانلار ياخشى قال.

ئەلقىسسە، ئادىلخان ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ نەزمنى ئاران ـ ئاران توختاتتى. بۇ ھالىنى كۆرگەن مەلىكە پادىشاھنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ، ئۆزىمۇ يىغلاپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، شاھىم،
گۆرده تەڭدۇر شاھ ۋە گادا،
بىزگە گۇۋاھ بىر خۇدايىم،
كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، شاھىم.
يۈرىكىمده پاتماس ئاھىم،
قىسمەت شۇنداق ئىكەن ئاخىر،
خىزىر بولغاي رەھنەمايىم.
نېمە چارە كۆرمەي بىر ـ بىر،
سېخىيلىقتا سىز يېگانە،
باشتا يەنە نېمە تەقدىر؟
سىز ئالەمده بىر دۇردانە،
كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، شاھىم.
ئالداپ كەتتى پەس دۇنيا،
ئالتۇن ئوردا قالدى ئەنە،
كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، شاھىم.
گۆھەر تولغان شۇ خەزىنە،
ئۆتكۈنچەدۇر پانىي دۇنيا،
قالدى شەۋكەت، قالدى ھەممە،
دۇنيا قىلغان كىمگە ۋاپا،
كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، شاھىم.

ئادىل پادىشاھ مەلىكىنىڭ نەزمىسىدىن سەل ـ پەل تەسەللى تاپتى. ئۇلار تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئۇزاق

زامانلار دەۋر ـ دەۋران سۈرۈپ، ئۆز قولى بىلەن گۈللەندۈرگەن شەھىرىدىن كۆزى قېيماي ئايرىلدى. پادىشاھ ئادىلخان ئايالى بىلەن ئىككى بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ، قارارسىز ھالدا خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ يول ئالدى. قانچىلىك يوللارنى باسقانلىقى ئۆزلىرىگىمۇ ئايان ئەمەس ئىدى. ئىشقىلىپ بىرقانچە قېتىم تاقا ئاتتى. ئۇلار بىر كەچقۇرۇنلۇقى بىر تاغنىڭ باغرىغا كېلىپ قالدى. پادىشاھ بىلەن مەلىكە مەسلىھەتلىشىپ، مۇشۇ يەردە بىر كېچە قونۇپ ئۆتمەكچى بولدى. پادىشاھ ئاتلارنى بىر جايغا ئورۇنلاشتۇردى، ئاندىن ئۆزى تائەت ـ ئىبادەتكە مەشغۇل بولدى. مەلىكە ئىككى پەرزەنتى بىلەن بىر يەرگە جاي سېلىپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى. پادىشاھ تائەت ـ ئىبادەتتىن يېنىپ ياتتى، ئەمما ئۇنىڭ بېشىدىن مىڭ بىر خىيال، تۈمەن مىڭ ئەندىشە، چەكسىز ھەسرەت ـ ئادامەت ئايلىنىپ يۈرۈپ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئالەم تۇن نىسپى بولغان بولسىمۇ، ئادىلخان پادىشاھ يەنىلا ئويغاق ياتاتتى. پادىشاھ شۇنداق ياتسا، ئاتلارنىڭ دۇپۇرلىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. پادىشاھ ئادىلخان بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغاندى، كۆزلىرىگە تاغ ئۈستىدىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان ئون ئاتلىق قاراقچى كۆرۈندى. ئادىلخان پادىشاھ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئايالى ۋە بالىلىرىنى ئويغاتتى ـ دە، ئۇلارنى تاغنىڭ ئۆڭكۈرىگە يوشۇردى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئەمدى دالدىغا ئېلىپ بولۇشىغا قاراقچىلار يېتىپ كەلدى. قاراقچىلار تۆت ئات بىلەن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى قولغا چۈشۈردى ھەمدە ئۇلارنىڭ بارلىق ئوزۇق ـ تالقانلىرىنى ئاتلارغا ئارتىپ ھەيدەپ ماڭدى. قاراقچىلار بىرقانچە ئون قەدەم يىراقلىشىپ بولۇپ، ئۆزئارا بۇ نەرسىلەرنىڭ ئېگىسىنى تېپىپ ئۆلتۈرۈۋېتە-

مىسەك خاتىرجەملىك بولمايدۇ، دېيىشىپ ئەتراپىنى ئىزدەشكە باشلىدى. بۇ ھالنى كۆرگەن بىچارە ئادىل-خان پادىشاھ قورقۇنچ ئىچىدە تىترەشكە چۈشتى ۋە تەكرىدىن مەدەت تىلەپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

ئالەمنى ياراتقان قادىر خۇدايىم،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.
ئەۋۋەل - ئاخىر سەنسەن مېنىڭ پاناھىم،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

قانداق قىلاي، بولدۇم ئەجەب بىچارە،
خارۇ زارلىق ئىلكىدە مەن ئاۋارە،
رەھىم ئەيلەپ باغرىم قىلما يۇز پارە،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

پەلەك بۇزدى بۇگۈن مېنىڭ شادىمنى،
ئادا بولماس دەپتەر قىلسام دەردىمنى،
بايان قىلدىم ساڭا ئەرزۇ ھالىمنى،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

قەلەندەرلەر ئايرىدى خانىمانىمدىن،
ھەسرەت بىلەن خوشلاشتىم خانىدانىمدىن،
پەلەككە ئوت تۇتاشسۇن ئاھۇ دادىمدىن،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

ئۆزۈڭ قىلدىڭ دەسلەپتە يەمەنگە سۇلتان،
ئادىللىقىم بولغانتى ئالەمگە ئايان،
مەن بولغانتىم دەردىمەنلەر دەردىگە دەرمان،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

دەسلەپ ئەيلەپ سەن مېنى ئۇلۇغ پادىشاھ،
ئاجىزلارغا قىلغانتىڭ سېخىي باشپاناھ،
ئاقىۋەتتە بولدۇم مەن بىچارە گۇمراھ،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

مەن ئاغرىتقان ئەمەسمەن زادى ھېچ جاننى،
تەڭ كۆرەتتىم ئالدىمدا بارچە ئىنسانىنى،
ئازاب چەكتىم ئايرىماي ياخشى - يامانىنى،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

ھەردەم چىقار تېنىمدىن مېنىڭ بۇ جانىم،
كۆڭلۈم ئىچرە غەمدىن تولا ئەپغانىم،
رەھىم قىلغىن قۇلۇڭغا ئۆزۈڭ رەھمانىم،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

ئادىلخان دەر: خەتەردە قالدى ھاياتىم،
يېتەر بۇگۈن ھەققە مېنىڭ پەريادىم،
غەمدىن خالاس قىلىپ، بەرگىن نىجاتىم،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

ئالتۇن، ئوزۇق، ئاتلارنى ئالدى قاراقچى،
ئۇلار ئەمدى جېنىمىزنى ئالماقچى،
تاغ باغرىدا تەنلەرگە خەنجەر سالماقچى،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

سەندىن باشقا يۆلەنچىم يوق خۇدايىم،
كەچۈرگەيسەن بولسىمۇ تاغدەك گۇناھىم،
گۇناھسىزدۇر ئالدىڭدا پەرزەنتىم - باغرىم،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن پاناھ بەر.

ئەلقىسسە: پادىشاھ ئادىلخان باغرىنى مىڭ پارە قىلىپ، كۆزلىرىدىن تاڭ شەبنەمدەك پاك ياشلىرىنى تۆكۈپ، خۇداغا نالە قىلدى.

قاراقچىلار ئەتراپىنى كۆپ ئىزدىگەن بولسىمۇ، ئۇلارنى تاپالماي، ئۆز يوللىرىغا راۋان بولدى. ئادىل-خان خۇداغا كۆپ شۈكۈر قىلدى ۋە مەلىكە بىلەن بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يولغا چىقتى. ئۇلار چۆل - باياۋاندا يىگىرمە كۈن ياياق يول يۈردى. ئۇلار يەنە بىر تاغنىڭ قېشىغا كېلىپ قالدى. پادىشاھ ئەتراپىتىن ئوتۇن تېرىپ كېلىپ بىر يەرنى كولاپ ئوت قالىدى. پادىشاھ پەرزەنتلىرى بىلەن مەلىكىنى ئوتنىڭ قېشىدا قويۇپ، ئۆزى ئىبادەتكە مەشغۇل بولدى.

ئەلقىسسە: شام شەھرىدىن بەش يۈز سودىگەر مال ئېلىپ يولغا چىققانىدى. ئۇلار نەچچە كۈن يول

يۇرۇپ پادىشاھ ئادىلخان چۈشكەن تاغنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇلارمۇ ئادىلخانغا ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ئوتاغ تۇتۇپ قونماقچى بولۇپ توختاشتى. ئۇلارنىڭ بىر سەردارى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى تۇججار بەھمەن ئىدى. ئۇ ئەتراپتا قاراقچىلىق قىلىپ يۇرگەن قىرغىزلار بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئويلاپ تۆت ـ بەش غۇلامنى ئەگەشتۇرۇپ تاغنىڭ تۆپىسىگە چىقتى. بەھمەن ۋە ئۇنىڭ غۇلاملىرى قىلىچ ـ قالقانلار بىلەن قوراللانغانىدى. ئۇلار ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ پادىشاھ ئادىلخان ياققان گۈلخانىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشتى، چۈنكى ئۇ گۈلخان ياققانلار تاغدا قاراقچىلىق قىلىپ يۇرگەنلەر بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قالدى ھەمدە غۇلاملىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ ئوت كۆيۈۋاتقان تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. ئۇ بىرىپ كۆردىكى، ئوتنىڭ يېنىدا پادىشاھ سۈپەت بىر كىشى ئولتۇرۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ قېشىدا قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك ئىككى پەرزەنت بىلەن ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك نۇرانە، ئاپتاپ تەلەت بىر گۈزەل مەلىكە ئولتۇرۇپتۇ. تۇججار بەھمەن ئۇلارنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالدى. كۆڭلىنى ھىيلە ـ مىكىر بۇلۇتلىرى قاپلاپ، خىيال دالىسىنى شەھۋەت يامغۇرى سوقتى. شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسى ئۇنى ئەقلىدىن ئازدۇردى. ئۇلار غۇلاملىرىنى يىراقراق جايغا كەتكۈزۈۋېتىپ، ئۆزى پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ قېشىغا كەلدى. پادىشاھ ئادىلخانغا ھۆرمەت بىلەن سالام بەردى. پادىشاھ ئادىلخان ئالدىدا پۇكلىنىپ سالام بەرگەن ئۇ ئادەمنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئالدى ۋە ئونىڭغا ياندۇرۇپ سالام بەردى. سودىگەرلەرنىڭ ئۇ سەردارى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ـــ ئەمدى كۆڭلۈم تىندى، مۇراد ـ مەقسەتلىرىمنىڭ گۈلىستانى شۇنىرغانغا ئۇچرىمايدىغان بولدى. سىزنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇش بولدۇم. ئەي ئاتا، سىزگە شۇنى مەلۇم قىلىمەنكى، بىز بەش يۈز نەپەر سودىگەر، مەن ئۇلارنىڭ سەردارىمەن. بىز بۇ تاغنىڭ باغرىغا كېلىپ قالغىلى بەش ـ ئالتە كۈن بولۇپ قالدى. شۇنىڭدىن بېرى غەم ـ ئەندىشە تاغلىرى گەجگەمدىن باستى. گەپنىڭ ئوچۇقىنى دېسەم، مېنىڭ بىر مەستۇرەم بار ئىدى. ئۇ دىلرەبايىم ھامىلىدار ئىدى. بۈگۈن ئۇچ كۈن بولدى، ئۇنىڭ تۇغۇتى يېقىنلىشىپ ئازاب ئىچىدە قالدى. بالا يا تۇغۇلمىدى، يا بىرەر چارە تاپالمىدۇق. ئۇ ئاجىزە مەزلۇمنىڭ نالە ـ پەريادىغا چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ. ئەگەر يامىنى ئارىمىزدا بىرەر ئايال كىشى بولمىغاچقا، ئەرلەر ئونىڭ قېشىغا بېرىپ ياردەمدە بولالمىدۇق. مەن ئاشۇ زەئىپە مەزلۇمنىڭ ئەلەملىك ئىگراشلىرىغا تاقەت قىلالماي، بىرەر مەزلۇم كىشى ئىزدەپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. خۇداغا شۈكرىكىم، ھەربىرىڭىزلارنى تاپتىم. مەن ھەقىقەتەن ئامالسىز قالدىم. غەمناك يۈرىكىمنىڭ ئىلتىماسى شۇكى، بۇ مەلىكە سۈپەت خانىم مېنىڭ شۇ ھالسىز مەستۇرەمنىڭ قېشىدا بىرەر سائەت تۇرۇپ بەرسە، سىلەرنىڭ قانداق تەلىپىڭلار بولسا بەجا كەلتۈرسەم، ـــ دېدى.

پادىشاھ ئادىلخان:

ـــ بۇغۇ بولىدىغان گەپ ئىكەن، ئەمما مەلىكەم نامەھرەم بولارمىكىن؟ ـــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۇججار بەھمەن:

ـــ ئەي ئاتا، باشقا خىياللارنى يادىلىرىغا كەلتۈرمىسىلە. ئىمانىم بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، بۇ مەلىكە مېنىڭ بىر تۇغقان سىڭلىمنىڭ ئورنىدا. بۇ پەرزەنتلىرىدىن بىرىنى قوشۇپ بەرسىلە، ـــ دېدى.

پادىشاھ ئادىلخان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ بىردەم ئويلىنىپ قالدى. شاھنىڭ كۆڭلىدىن كىشىلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلماق ساۋابتۇر، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ يېگۈدەك ھېچ نەرسىمىز قالمىدى، ئۇلار بەرەر دېيارغا بارغۇچە يەپ تۇرغۇدەك نەرسە بەرسە ئەجەب ئەمەس، دېگەن خىيال كەچتى ـ دە، چوڭ ئوغلى پەررۇخنى مەلىكىگە قوشۇپ بەردى. بۇ سودىگەر پادىشاھقا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، مەلىكە بىلەن

شاھزادە پەرروٚخنی ئارقىسىغا سېلىپ تاغنىڭ ئۈستىگە ئاچىقتى. بۇ مەككار تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپلا مەلىكىنى ئاتقا مىندۈردى ـ دە، ئۆزىمۇ ئاتقا مىنگەشتى. ئاندىن پەرروٚخنى قوغلاپ يۈرۈپ قامچا بىلەن بىرنەچچىنى ئۇردى، ئاندىن ئاتنى قامچىلاپ مەلىكىنى ئېلىپ قاچتى. شاھزادە پەرروٚخ يىغلا ـ يىغلا ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ، دومىلانغان پېتى پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغان ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىلدى. پادىشاھ كۆزلىرىدىن قان ـ ياشلىرىنى ئاققۇزدى. بۇ پاجىئە دەرد ئۈستىگە جاراھەت بولۇپ، ئۇنىڭ قەلبىنى ئېچىشتۇردى، ئەمما چارىسىز ئىدى. ئۇ كۆڭلىدە مەلىكەمنى خۇدانىڭ ئۆزىگە تاپشۇردۇم دەپ ئويلىدى. ئاندىن بالىلىرىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ــ ئەي جانجىگەر بالىلىرىم، بىر جۇپ كۆزۈمنىڭ گۆھەرلىرى، بۇ دەرد ـ مۇشەققەتلەر بىزلەرگە كەلدى. بۇنى تارتماسقا، سەۋر قىلماسلىققا چارىمىز يوقتۇر. يۈرۈڭلار، بۇ يەردىن كېتەيلى. ئېھتىمال بۇ يەر ـ دە يەنە باشقا قاراقچىلار بولسا كېرەك. ئۇزاق تۇرۇپ قالساق، يەنە بىر قاراقچىلار كېلىپ بىزگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمىسۇن.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان ئىككى پەرزەنتىنى يېتىلەپ، سۆيۈملۈك مەلىكىسىنىڭ دەردىدە باھار پەسلىدە يىغىدىغان تۆكمە يامغۇردەك يىغلاپ، يولغا راۋان بولدى ۋە پەلەكنىڭ دەھشىتىدىن شىكايەت قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

پەلەك سالدى يامان كۈنلەر،
ئەجەب بولدى زامانلار،
تاجۇ تەختىم ئاندا قالدى.
ھالىم بىلمەس نادانلار،
ئاخىر زامان بولدى بىزگە،
ھەمدەم بولغان يارانلار،
تاجۇ تەختىم ئاندا قالدى.
زار يىغلاپ ئاندا قالدى.

سامان بولدی رەڭگىرويۇم،
دۇتار بولدی قەددی ـ بويۇم،
غېرىبلىقتا ئۆتەر كۈنۈم،
ئاشنالار ئاندا قالدی.

كۈنلەر چۈشتی بۇ بېشىمغا،
زەھەر چۈشتی ھەم ئېشىمغا،
تۈپراق تولدی كۆز يېشىمغا،
نەۋ جۇۋانلار ئاندا قالدی.

پەلەك قىلدی بىزنی نالان،
غەم ـ قايغۇدا بولدۇم ۋەيران،
ھالىم سورىغۇچی ئەزىز ياران،
يارانلىرىم ئاندا قالدی.

كۆز ئالدىمدا كەڭ باياۋان،
مەن بوراندا ئۇچقان سامان،
بارار جايىم ئەمدی قايان؟
بوستانلىرىم ئاندا قالدی.

يوللار باستىم ياياق چۆلدە،
يېشىم قالدی نەچچە كۆلدە،
تاغ غارلىری بولدی كۆلبە،
ئايۇانلىرىم ئاندا قالدی.

پەرياد سالدىم يىغلاپ شۇنداق،
مەن يىلتىزسىز جىغان ـ قامغاق،
كۆزلىرىمگە پاتتی تۇپراق،
خەندانلىرىم ئاندا قالدی.

ئادىلخان دەر: مېنىڭ دەردىم،
ئەجەب قارا بولدی بەختىم،
كېپەن بولدی كىيگەن رەختىم،
زەر تونلىرىم ئاندا قالدی.

خۇرشىد يۈزلۈك پاك مەلىكەم،
يۈرەك پارەم ئەزىز ھەمدەم،
ئاھۇ كەبی كۆزلىری نەم،
جانجانىم ئاندا قالدی.

نېمە ئەلەم بۇ چۆل ـ دەشتتە،
بەخت مەندىن ئۇزدی رىشتە،
يوقتۇر دەرمان مەن دەرۋىشتە،
دەرمانلىرىم ئاندا قالدی.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان ئەنە شۇنداق يىغلاپ ـ قاقشاپ يەنە ئۈچ كۈن يول يۈردی. قېرىشقاندەك ئۇلارنىڭ يولىنی بىر ئەزىم دەريا توستی. بۇ دەريادىن ئۆتۈشنىڭ ھېچبىر ئىلاجی يوق ئىدی. پادىشاھنىڭ بېشی قاتتی. شۇ چاغدا بۇ يەرگە بىر ئاتلىق قىرغىز پەيدا بولدی. ئۇ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشتی. پادىشاھ ئۇنىڭغا دەريادىن ئۆتۈشنىڭ ئامالىنی تاپالماي تۇرغانلىقىنی ئېيتتی. قىرغىز مۇنداق دېدی:

ـــ سىز ھېچبىر ئەندىشە قىلماڭ، مەن بىر سۇچی. بۇ دەريانىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنی ياخشی بىلىمەن. سىلەرنی بۇ دەريادىن ئۆزۈم ئۆتكۈزۈپ قويای.

پادىشاھ ئادىلخان ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ قالدی، ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئۆتكۈزۈپ قويۇشنی ئىلتىماس قىلدی. شۇنداق قىلىپ بۇ يوچۇن ئادەم شاھ پەرزەنتىنىڭ ئالدىغا مىندۈرۈپ دەريادىن كېچىپ نېرىقى قىرغاققا ئۆتتی. ئۇ قىرغاققا چىقا ـ چىقمايلا پادىشاھقا قاراپ ۋارقىرىدی:

ـــ ھەي ئەخمەق، مەن ئەسلىي قاراقچىمەن. بالاڭنی قىيامەتكە باقىي قالدۇرغىن، ـــ دېدی ـ دە، شاھزادە پەرزەنتىنی ئېلىپ قاچتی. بۇ ھالىنی كۆرگەن پادىشاھ ھەيران ۋە سەرگەردان بولۇپ، زار ـ زار يىغلىدی. ئاندىن قېشىدىكی بالىسىغا:

ـــ ئەي جەمشىدىم بالام، ئەي كۆز قارىچۇقۇم جانجان بوتام، بىز خانىۋەيران بولدۇق. تاجۇ تەختىمىن، خانداندىن، ئانا ماكاندىن ئايرىلدۇق. سەپەرگە چىقىپ سەرگەردانلىق يولىدا ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر

ىرىمىزدىن قۇرۇق قالدۇق. ۋادەرىخ، ۋادەرىخ، ئاندىن مېھرىبان ئاناڭلاردىن ئايرىلدۇق، ئەمدى ئاكاڭ شاھزادە پەررۇختىن ئايرىلدۇق. ئاناڭ گۈلچېھرەخان بىلەن ئاكاڭ پەررۇخنى قىسمەت بىزدىن جۇدا قىلدى. بىزگە خۇدانىڭ ئىرادىسى شۇ ئوخشايدۇ. بۇ دەريادىن ئۆتۈپ كەتمەسلىككە چارىمىز يوق. كەل، قولۇڭنى ماڭا بەرگىن، بالام، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ بىر ئاماللاپ ئۆتۈپ كېتەيلى، ـــ دېدى. ئۇلار ئاتا ـ بالا قول تۇتۇشۇپ دەرياغا كىردى. ئاستا ـ ئاستا چامداپ بارغانچە تېرەنلەشتى. بارا ـ بارا دەريا چوڭقۇرلىشىپ قالدى. شۇ چاغ سۇ تاسادىپىي ئۇلغىيىپ شىددەت بىلەن ئېقىشقا باشلىدى ـ دە، پادىشاھ ئادىلخان يىقىلدى. ئوغلى شاھزادە جەمشىد پادىشاھنىڭ قولىدىن ئاجراپ چىقىپ ئېقىپ كەتتى. پادىشاھ ئادىلخان بىر چۆكۈپ ـ بىر لەيلەپ مىڭ مۇشەققەتتە قىرغاققا چىقتى، قارىسا ئوغلى شاھزادە جەمشىد يوق، ئاھ ئۇرۇپ، نادامەت چېكىپ يىغلاپ خۇدايىتائالاغا خىتاب قىلدى:

« ئەي تەڭرىم، بۇ نېمە كۈنلەر ئەمدى؟ خانىدانىمدىن جۇدا بولدۇم، روزغارىمدىن جۇدا بولدۇم، يۇرت ـ دىيارىمدىن جۇدا بولدۇم، نىگارىمدىن جۇدا بولدۇم، بىر جۈپ كۆز قاراقىمدىن جۇدا بولدۇم. ئەي خۇدا، مۇشكۈللەرنى ئۆزۈڭ ئاسان قىلغايسەن، ھالىمنى ئېيتماق ھاجەت ئەمەس. ئۆزۈمنى ئۆزۈڭگە تاپشۇردۇم. » پادىشاھ ئادىلخان ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ، قۇيۇندەك پىرقىراپ كۆپتىن ـ كۆپ يىغلىدى. ئاندىن بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

ئالەمنى ياراتقان قادىر خۇدايىم،
قۇدرىتىڭدىن مۇشۇنداق زامان ئەيلىدىڭ.
سەن بارچىنىڭ پاناھى ئۇلۇغ ئىلاھىم،
قۇدرىتىڭنى بارچىگە ئايان ئەيلىدىڭ.

ئاۋۋال رەھمان رەھىمدۇر سېنىڭ شۇل ئاتىڭ،
ھېچكىم يەتمەس جايدىدۇر سېنىڭ نۇر زاتىڭ،
ئەي قۇدرەتلىك خۇدايىم ھەم زاتى پاكىڭ،
رەھمىتىڭدىن بىزلەرگە ئىمان ئەيلىدىڭ.

قۇدرىتىڭنى بارچىگە ئەيلىدىڭ ھازىر،
ئاۋۋال ـ ئاخىر ئۆزۈڭسەن ھەممىگە قادىر،
بارچە دۇنيا، ھاياتنى ياراتتىڭ ئاخىر،
بەخت ئىچرە ئادەمنى ئايان ئەيلىدىڭ.

قۇدرىتىڭدىن يارالدى ئادەم ۋە ھاۋا،
جەننەت ئارا ئىككىسى قىلدى تاماشا،
خۇشاللىقتىن پاتمىدى ئۇلار قىنىغا،
ئىككىسىگە سەن ياخشى ماكان ئەيلىدىڭ.

ئاجايىپ سايرىشىپ تۇرار بۇلبۇللار،
ئېچىلىپ چىمەندە تۇمەنمىڭ گۈللار،
يوللىرىغا گۈل چەكتى پەرىشتە قوللار،
خىزمىتىدە ئۇلارنىڭ غىلمان ئەيلىدىڭ.

بارچە مەلەكلەرنى ئەيلىدىڭ ئاندا،
ئادەم ئۈچۈن سەجدىنى قىلمىدى ئادا،
ئاداۋەتتىن ئازازۇل قىلدىلەر جازا،
تاقاق سېلىپ بوينىغا شەيتان ئەيلىدىڭ.

يىراق ئەردى ئۇلار، بارچە ھەر ئىشتىن،
يەپ تاشلىدى يېمەيدىغان يېمىشتىن،
شۇنىڭ ئۈچۈن چىقار بولدى بېھىشتىن،
مەنزىلىگە ياخشى جاھان ئەيلىدىڭ.

ئۇلار ئۈچۈن يارىتىپ پانىي جاھاننى،
سەن چىقىرىپ دۇنياغا ئادەم ـ ھاۋانى،
يەر يۈزىگە چۈشۈردۈڭ جۈپ ئاشىنانى،
يۈزلىرىنى نۇرى ئىمان ئەيلىدىڭ.

روشەن قىلدىڭ دۇنيانى ئاي ـ كۈن يارىتىپ،
نەزەر قىلار ئاي بىلەن كۈن ئادەمگە بېقىپ،
قۇللىرىڭغا تۈرلۈك ـ تۈرلۈك نېمەت يارىتىپ،
نېمىتىڭنى بەندەڭگە ئەلۋان ئەيلىدىڭ.

ئىدراك تاپۇر ئەمرىڭنى تۇتسىلا بۇدىل،
قۇدرىتىڭدىن ئۇلۇغدۇر خىزىر، جەبرائىل،
نەمرۇتنىڭ ئوتىدا كۆيمىدى خىلىل،
ياخشىلارغا مۇشكۈلنى ئاسان ئەيلىدىڭ.

تۆت كىتابنى ئەۋەتمەپ مۇشۇ دۇنياغا،
ئۆز قولىغا «ئىنجىل»نى ئالدىلەر ئەيسا.
ھېكمەتلەرنى سىغدۇردۇڭ، «زەبۇر»، «تەۋرات»قا،
بىر كىتابنىڭ ئېتىنى «قۇرئان» ئەيلىدىڭ.

پادىشاھ ئادىلخان شۇنداق نەزمىلەرنى ئوقۇپ، كۆزلىرىدىن بۇلاق سۈيىدەك ياشلارنى ئاققۇزدى. ئۇنىڭ ئاھلىرىغا دۇچ كەلگەن شامالمۇ كۆيۈپ ئۆرتىنىپ كېتەتتى. پادىشاھنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياشلار بەجايىكى گۈلنىڭ سۈيىگە ئوخشايتتى. ئۇ يەنە توختىماي خۇداغا سېغىنىپ مۇناجاتلىرىنى پەلەككە يەتكۈزدى:

روسۇل ئۇچۇن بۇ دۇنيا بولدى زاھىر،
ھەممە ئىشقا ئىبرۇرلار خۇدايىم قادىر،
بارچىنى ئۇ قىلدى ئالەمگە ھازىر،
مۇھەممەتنى ئاخىر زامان ئەيلىدىڭ.

بارچە بەندەڭ يەردە قارار تاپتىلەر،
بىرنەچچىسى ھۆكمىڭنى مەھكەم تۇتتىلەر،
بويۇن سۇنماي نەچچىسى كۆپپار بولدىلەر،
قارۇندەكنى يەردە پىنھان ئەيلىدىڭ.

ساڭا نىسار ئەيلەيمەن جانىمنى قۇربان،
بىۋاپادۇر بىزلەرگە بۇ پانىي جاھان،
قۇدرىتىڭدىن ئالەمنى ياراتقان رەھمان،
بۇ جېنىمغا ئاجايىپ زامان ئەيلىدىڭ.

خانىدانىمدىن جۇدا بولدۇم ئايرىلىپ،
كېچە ـ كۈندۈز يۇردۇم چۆلدە ئايلىنىپ،
غەم دەشتىدە قاناتىم سۇندى قايرىلىپ،
نە سەۋەبتىن بىزنى ھەيران ئەيلىدىڭ؟

ماڭا پىدا بولغان ياخشى يارانلار،
ئەر قەدىرىنى بىلمەس ئىكەن زامانلار،
ئادىلخان دەر، بولدى ئەجەب زامانلار،
كۆزلىرىمدە دەريا راۋان ئەيلىدىڭ.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان مۇڭلۇق مۇناجاتلىرىنى تاغۇ دەشتلەرگە سىڭدۈرۈپ، قۇيۇندا قالغان خازانىدەك ئەرك بايرىقىنى قىسمەت شامىلىغا تاپشۇرۇپ، يىغلا ـ يىغلا چۆل ـ جەزىرىدە يەنە ئون تۆت كۈن يول يۈردى. ماڭا ـ ماڭا بىر يەرگە كېلىپ كۆردىكى، كۆز ئالدىدا تۇغ ـ شەددىلەرگە تولغان بىر كاتتا مازار تۇراتتى. پادىشاھ ئادىلخان يېقىن بېرىپ، بۇ چۆلدىكى مازارنىڭ چەكسىزلىكىدىن ھەيران قالدى. ئەمما بۇ مازارنىڭ تۇغ ـ

ئەلەملىرى يەتمىگان، مەسچىت ـ خانىقالار ۋەيران بولغان، گۈمبەزلەر ئۆرۈلگەنىدى. بۇ يەرگە ئۇزاقتىن بۇيان بىرەر ئادەمزاتنىڭ ئايىغى بېسىلمىغانلىقى ئۆز ـ ئۆزىدىن مەلۇم ئىدى. بۇ يەردە نە جانۇ جانىۋارلارنىڭ سايىسى، نە بىرەر قۇشنىڭ ئۇنى يوق ئىدى. قىسقىسى، بۇ يەردە ھاياتلىق ئىزى ئۆچكەن ھەم بۇ يەر تىرىكلەرنىڭ خاتىرىسىدىن كۆتۈرۈلگەنىدى. بۇلاقلار تىنغان، ئەتراپتا يېشىللىق سىنغانىدى. پادىشاھ ئادىلخان مازارنىڭ مەنزىرىسىگە نەزەر تاشلاپ تۇرۇپ: بۇ مازار خۇددى ماڭا ئوخشاش غېرىب ئىكەن، خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن مېنىڭ ماكانىم مۇشۇ غېرىب مازار بولغان ئوخشايدۇ. مەن ئەمدى مۇشۇ يەردە تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ ئۆمرۈمنى ئۆتكۈزەي، دەپ ئويلىدى. پادىشاھ ئادىلخان مازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۆزىگە بىر ئۆي بەرپا قىلدى. تىنىپ كەتكەن بۇلاقلارنىڭ توپلىرىنى تارتىپ سۇ چىقىرىپ قەبرە ـ گۈمبەزلەرنى سۇغاردى. ئۆرۈلگەن شەددە ـ ئەلەملەرنى تۇرغۇزۇپ، يىقىلغان گۈمبەزلەرنى ياسىدى. قۇشنىڭ يىلتىزلىرىنى كولاپ يەپ، ئون تۆت يىلنى تائەت ـ ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ ئىبادىتى ۋە مېھنىتى شاراپىتىدىن مازار يېشىللىققا پۈركەندى. تەرەپ ـ تەرەپتىن تۇتىلار، بۇلبۇللار، ئىشقىلىپ، خىلمۇخىل قۇشلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى. بۇ قۇشلار پادىشاھ ئادىلخاننىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ ۋە چىرلاپ سايرىشاتتى. بىر كۈنى سەھەردە پادىشاھ ئادىلخان قۇشلارنىڭ ئاۋازىدىن مەستخۇش بولدى ـ دە، ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئەسلەپ باغرى ئېزىلدى. ئۇ قۇشلارغا قاراپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئۇستۇمدىكى تۇتى قۇشلار،
تۇرغىنىمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟
خۇشال بولۇپ ئۇنۇڭلەردىن،
يۇرگىنىمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

كەلمەس ھېچكىم، ئاھ، قېشىمغا،
سايلار تولدى كۆز يېشىمغا،
ناله قىلىپ سىرداشىمغا،
يۇرگىنىمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

غېرىب بولۇپ كۆكسۈم داغلاپ،
ئاشقىلارنىڭ يولىن بويلاپ،
چۆللەر ئىچرە جېنىم قىيناپ،
يۇرگىنىمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

ماڭا بولدى ئاخىر زامان،
پەلەك قىلدى مېنى نالان،
شەھرىم ئىچرە قالدى ئايۇان،
يارانلارنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

گۈلگە تولغان گۈلىستانىم،
بەزمىگاھىم ـ دىلىستانىم،
تاجۇ تەختىم، خانىدانىم،
قالغان ئىدى كۆردۈڭلەرمۇ؟

بەدىنىمدە يىرتىق جەندە،
ماجالىم يوق ئاجىز تەندە،
نەدە كۈلكەم، نەدە خەندە،
بۇ ھالىمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

مېنىڭ بىلەن ھەمدەم بولغان،
دەردلىرىمگە مەلھەم بولغان،
قاراقچىغا ئەسىر بولغان،
گۈلچېھرەمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

قاراقچىلار قولىن باغلاپ،
مېنىڭ ئۈچۈن چەندان يىغلاپ،
ئارمان بىلەن يۈرەك داغلاپ،
پەررۇخۇمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

دەريا ئىچرە ئېقىپ ئۆلدى،
ھەق ئىلاھىم جېنىم ئالدى،
ئادىلخان دەر: نېتەي ئەمدى،
جەمشىدىمنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

ئەلقىسسە، ئادىلخان پادىشاھ قوشلارغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇپ بولۇپ ئىبادەتكە مەشغۇل بولدى. ئاندىن ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قوشلارغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

كۆكتە ئۇچقان ئەركىن قوشلار،
سۆزلىمەكلار بۇ ئەلەمنى،
غەمدىن خالاس كۆڭلى خوشلار،
ئاڭا مەندىن سالام دەڭلار.

سىر داشلىرىم، ئەي تونۇشلار،
بۇ كۆزۈمنىڭ نۇر قاراسى،
كۆرگەنلەرگە سالام دەڭلار.
ھاياتمىنىڭ تۇتىياسى،

بارساڭلار گەر يەمەن تامان،
ئادىلخانىنىڭ بىباھاسى،
سوراپ قالسا دوست ۋە ياران،
پەررۇخۇمغا سالام دەڭلار.

دېسە مېنى قالدى قايان،
ئۇچراپ قالسا ئەزىم دەريا،
سايراپ تۇرۇپ سالام دەڭلار.
ئىزدەڭلاركىم بىر نۇر سېيما،

كۆرسەڭلار ھەم گۈلچېھرەمنى،
سۇ قوينىدا تاپقان قارار،
سۆزى شېرىن مەلىكەمنى،
جەمشىدىمگە سالام دەڭلار.

پادىشاھ ئادىلخان بىر كۈنى خۇداغا سىغىنىپ: «ئەي تەڭرىم، خانۇمانىمدىن، روزغارىمدىن، پەرزەنتلىرىمدىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كەلگىلى ئون تۆت يىل بوپتۇ. ئون تۆت يىلدىن بېرى ئادەم زاتىنى كۆرمىدىم، جامائەتكە ئارىلاشمىدىم، ئاجايىپ شەرمەندە بولدۇم. ئەمدى ئادەم بار يەرگە باراي. ئون تۆت يىلدىن بېرى ياۋايىدەك ياشاپ بەدەنلىرىمنى تۈك باستى. ئەمدى ئادەملەرگە ئارىلىشىپ ياشىماقنى نېسىپ ئەتكىن» دەپ يېلىندى. ئاندىن سەپەر كەمىرىنى بېلىگە باغلاپ، ئون بىر كۈن يول يۈرۈپ بىر كەنتكە يەتتى. ئۇ كەنتنىڭ تېشىدىكى ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، سۇ ئىچتى. بىردەم ئارامىنى ئالغاندىن كېيىن كەنتنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى. پادىشاھ ئادىلخانىنى كۆرگەن ئادەملەر:

ـــ توۋا، توۋا.

ـــ ئالۋاستى، ئالۋاستى.

ـــ قاچ ـ قاچ! ـــ دېيىشىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىشتى. پادىشاھ ئادىلخان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ: نېمە بالالارغا قالغاندىمەن؟ ھەممە ئادەم مېنى كۆرسىلا قېچىشۋاتىدۇ. بەلكى ئون تۆت يىل ئادەملەردىن ئايرىلىپ ياشاپ، باشقا بىر تۈسكە كىرىپ قالغان ئوخشايمەن، دەپ خىيال قىلدى. ئۇ يەنە ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە بېرىپ قالدى. پادىشاھ كۆردىكىم، بىر قۇش ھاۋادا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ يۈرۈپتۇ. نەچچە مىڭلىغان كىشىلەر قۇشقا قاراپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ تۇرۇشۇپتۇ. پادىشاھ ئادىلخان بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن، ئادەملەر ئۇنى كۆرۈپ يەنە قېچىشتى. پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ كۆڭلىگە ئازار يەتتى. ئۇ ئادەملەرنىڭ قېشىدىن يىراقلاپ، بىر دەرەخنىڭ تۈۋىگە بېرىپ ئولتۇردى. ئۇ مۆڭلىنىپ ئولتۇراتتى، بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ئادەم تاسادىپىي ئۇنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، بەدەر قاچتى. پادىشاھ ئادىلخان ئورنىدىن تۇرۇپ:

ـــ ئەي بۇرادەر، مەن ئادەممەن، مەن ئادەممەن، مەندىن قاچمىغىن، ـــ دەپ ئۇنى قوغلىدى.

ھېلىقى ئادەم قورقۇنچىدا پۈت ـ قولىدىن جان قېچىپ، پەريات ئۇرۇپ يىقىلدى. پادىشاھ ئۇنى مەھكەم تۇتۇۋالدى ۋە:

— ئەي بۇرادەر، قورقمىغىن، مەن ئېزىتقۇ ئەمەس ياكى ئالۋاستىمۇ ئەمەس، مەن ئىنسان، ئادەم بالىسىمەن، مەن ئون تۆت يىل ئادەملەردىن ئايرىلىپ بايقاندا ياشىدىم. كىيىم ـ كېچەكلىرىم يىرتىلىپ مۇشۇ ھالەتكە كېلىپ قالدى. توختىماي چۆل ـ جەزىرىلەرنى كېزىپ يۈرۈپ بەدەنلىرىمنى تۈك باستى. سۆزۈمدىن گۇمانلانما. ئەي جېنىم بۇرادەر، جاۋاب بەرگىنە، بۇ قايسى شەھەر؟ بۇنچىۋالا كۆپ خالايىق نېمىش قىلىۋاتىدۇ؟ ئۇلار ئويۇن ـ تاماشا قىلىۋاتامدۇ ياكى مەجلىس تۈزۈۋاتامدۇ؟ — دېدى.

ھېلىقى ئادەم بەدەنلىرىنى تۈك باسقان، يۈزلىرى ئاپتاپتا قارايغان، چېچى بېلىگە چۈشكەن پادىشاھ ئادىلخانغا قاراپ: بۇ ئادەمنىڭ كۆزىدىن، ئاغزىدىن ئۆزگە ھېچقانداق يېرى ئىنسانغا ئوخشاشمايدۇ، ئەمما شۇنداق يېقىملىق سۆزلەۋاتىدىغۇ، دەپ ئويلاپ ئۇنىڭ ئادەملىكىگە ئىشىنىپ يۈرىكى جايىغا چۈشتى. ئەمما ئۇ تېخىچە قورقۇنچتىن كۆزلىرىنى يۇماتتى. ئۇ كۆزلىرىنى ئاچماي تۇرۇپ:

— بۇ شەھەرنى دىيار بەكرى شەھىرى دەيدۇ. شەھىرىمىزنىڭ پادىشاھى ئۆلۈپ كەتتى. بۇ مەملىكەتتە دۆلەت قۇشى دەيدىغان بىر قۇش بار. پادىشاھ ئۆلۈپ كەتكەندە ئۇ قۇشنى قويۇپ بېرىدۇ. ئاشۇ قۇش

كىمنىڭ بېشىغا بېرىپ قونسا شۇ كىشى پادىشاھ بولىدۇ. ھالا بۇگۈن قۇشنى قويۇۋەتكىلى قىرىق كۈن بولدى. قۇش ھېچكىمنىڭ بېشىغا قونمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خالايىقلار كېچە ـ كۈندۈز قۇشقا يەم تەڭلەپ يۇرۇشمەكتە. بۇ مۇشۇ شەھەرنىڭ بىر رەسىم ـ قائىدىسى، ـــ دېدى.

پادىشاھ ئادىلخان ئۇ ئادەمنى قويۇپ بەردى. ئۇ پادىشاھنىڭ قولىدىن ئاجرىغاندىن كېيىن بىرنەچە ـ كۈن ئۆتكەندە ئۇ ئادەم قايتىپ كېلىپ، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قاچتى. پادىشاھ ئادىلخان: مەن كۆرمىگەن ئەمدى مۇشۇ كۈن قالغان ئوخشايدۇ. بۇ نېمىدېگەن خورلۇق، دەپ قاتتىق خاپا بولدى. ئاندىن پەلەككە شىكايەت قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

شەيتان لەئىن ئىمانىڭغا قەست ئېتەر،
ئاجىز جېنىڭ ئەزىز تەندىن ئايرىلسا.
پەلەك ساڭا كەڭ ئالەمنى تار قىلار،
مېھنەت كېلىپ، دۆلەت قولىدىن ئايرىلسا.

ئاياز كۈنى ئاسمان بولغاي يېپىنچا،
يالاڭ تەنگە مۇزلىغان يەر سېلىنچا،
دۆڭ ئاتلىسا تېپىلمايدۇ تايانچا،
ھەركىم ئەگەر ئاشىياندىن ئايرىلسا.

دۆلەت كېلىپ قونسا چۈشۈن بېشىغا،
سۈمۈرغ كېلەر كۈندە ئۈنىڭ قېشىغا.
دەردىن بىلمەس ئۆزگە ئادەم ئۆزىدىن،
يۇرت ـ مەھەللە، ئۆي ـ ماكاندىن ئايرىلسا.

ئادىلخان دەر: چېكىپ دەردۇ مالامەت،
ئۆلمەي تۇرۇپ ماڭا بولدى قىيامەت،
پەلەك سەندىن كۆردۈم تالاي نادامەت،
ئامان تاپسام، ئەپغان مەندىن ئايرىلسا.

كەڭرى جاھان تارلىق قىلار جېنىڭغا،
ھېچكىم كەلمەس ئەھۋال سوراپ يېنىڭغا،
شېرىك قىلماس ھېچكىم بۇردا نېنىڭغا،
دېھقان كۈزدە خامانىدىن ئايرىلسا.

قاچان مېنىڭ مەڭزىمدىن نەم قۇرۇغاي؟
تۇن كېچەمنى ئايدىڭ قىلغاي قاچان ئاي؟
گەز لېۋىمگە تۆكۈلەرمۇ ئىسسىق چاي،
جاننى باقماق تەس، ھەمياندىن ئايرىلسا.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان شۇنداق تۇراتتى، ھېلىقى شەھەر ئاسمىنىدا ئۇچۇپ يۈرگەن دۆلەت قۇشى ئۇچۇپ كېلىپ ئۈنىڭ بېشىغا قوندى. پادىشاھ ئادىلخان ئۈنى بېشىدىن قانچە ئۇركۈتۈپ باقماقان بولسىمۇ پايدا بەرمىدى. قۇش ئۈنىڭ بېشىغا تەكرار قونۇپ چىڭ تۇرۇۋالدى. شۇ ئارىلىقتا خالايىقلار كېلىشتى ۋە ئۇلار پادىشاھ ئادىلخانىنى بىر ـ بىرىگە كۆرسىتىپ: «قاراڭلار، قوتازدەك تۇكلۈك نېمىكەن، تووا، بۇ دۆلەت قۇشى قىرىق كۈندىن بېرى ھېچكىمنىڭ بېشىغا قونماي، مۇنۇ دۇئانە سۈپەت ئادەمنىڭ بېشىغا قونغىنىنى» دېيىشىپ غۇلغۇلا قىلىشتى. شۇ ئەسنادا بۇ شەھەرنىڭ ۋەزىر ـ ئەمىرلىرىمۇ كەلدى. ئۇلارمۇ بۇ ھالنى كۆرۈپ ياقىلىرىنى چىشلەشتى، دۆلەت قۇشىنى ئۈنىڭ بېشىدىن ئۇركۈتۈپ باقتى، ئەمما قۇش ئادىلخان پادىشاھنىڭ بېشىدا چىڭ تۇرۇۋالدى. ۋەزىرلەر ئادىلخاندىن:

ـــ سەن زادى نېمە ئادەم، بۇ شەھەردە ئەزەلدىن سەندەك ئادەم سىياق مەخلۇق بولغان ئەمەس، قەيەردىن كەلدىڭ، قەيەرگە ماڭدىڭ، ئىسمىڭ نېمە؟ ـــ دەپ سوراشتى.

پادىشاھ ئادىلخان جاۋاب بېرىپ بولغۇچە، ئەتراپتا: «ئېزىتقۇ بولمىسۇن يەنە، ئالۋاستى بولۇپ قالمىسۇن يەنە» دېگەن كۈس ـ كۈس گەپلەر ئاڭلاندى. پادىشاھ ئادىلخان:

ـــ مەن ئادەم، مەن ئىنسان پۈشتىمەن، ـــ دەپ سۆزىنى ئەمدى باشلىشىغا، ئادەملەر بىرى ـ بىرىنى ئىتتىرىپ، دۇرۇت ئوقۇشۇپ قاچتى. ئۇلار پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەيلا قالماي، بەلكى

ئۇنىڭ سۆزلىگەنلىكىدىن تېخىمۇ قورقۇشۇپ كەتكەنىدى. پادىشاھ ئادىلخان ئۇلارغا قاراپ مۇنداق دېدى:

ــ ماڭا ئىشىنىڭلار، مەن ئادەم، ــ خالايىقلار توختاشتى، ئادىلخان سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ مەن بۇ يۇرتقا مۇساپىرمەن، مەن ئەسلىدە يەمەن شەھىرىنىڭ پادىشاھى ئىدىم. مەن شاھلىقتىن ئايرىلىپ ئون تۆت يىل چۆل ـ بايابانىدا ئادەم كۆرمەي ياشىدىم. بەدەنلىرىمگە تۈك چىقىپ كەتتى، مەندىن قاچ-ماڭلار، مەن سىلەرگە ئوخشاش ئادەم، بەلكى غېرىب، كۆڭلى سۇنۇق ئادەممەن. مەن سىلەرنى ھېچنېمە قىلمايمەن، ماڭا رەھىم قىلىپ كىيىم ـ كېچەك بېرىڭلار.

ۋەزىر ـ ئەمىرلەر ئۇنى تۇتۇپ، بېشىدىن قۇشنى ئاجرىتىۋېلىپ شەھەردىن قوغلاپ چىقىرايلى، دەپ مەسلىھەتلىشىپ پادىشاھ ئادىلخاننى تۇتتى ۋە دۆلەت قۇشىنى ئۇركۈتۈپ باقتى. قۇش يەنە ئۇچۇرۇۋەتسە، يەنە كېلىپ ئادىلخانىنىڭ بېشىغا قوندى. بۇ ھالنى كۆرگەن ۋەزىرلەر: «بۇ راستتىنلا ئادەم ئوخشايدۇ، قۇش ئۇنىڭ بېشىدىن ئاجرىمىغانغا قارىغاندا ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنسەك بولغۇدەك، ئەلمىساقتىن داۋام قىلىپ كەلگەن يوسۇننى بۇزماي، ئۇنى شاھلىق تەختكە ئولتۇرغۇزايلى، تەقدىرگە تەن بېرەيلى» دېيىشىپ مەسلىھەت تۇرۇشتى ۋە دەرھال شاھانە تون ـ سەرپايلارنى كەلتۈرۈپ ئادىلخانغا كىيدۈردى. بېشىغا شاھلىق تاجىنى كىيدۈرۈپ، بېلىگە گۆھەر كۆزلۈك كەمەر باغلىدى، ئاندىن ئۇنى ئالتۇن مەپىگە ئولتۇرغۇزۇپ شەھەرگە ئەكىردى. ناغرا ـ سۇنايلار چېلىندى، شەھەر ئاسمىنىنى شادلىق قاپلىدى.

شەھەر خەلقى ساماغا چۈشتى. پادىشاھ ئادىلخان ئوردىغا كىرىپ ئالتۇن تەختتىن ئورۇن ئالدى. پادىشاھ ئادىلخان يەنە پادىشاھ بولدى. بىر مىڭ يەتتە يۈز ۋەزىر، ئەمىر، سەركەردىلەر ئۇنىڭغا قول باغلاپ تۇرۇدى. پادىشاھ ئادىلخان ئۇلارغا بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

قەدىردانلار، سىزلەرگە بىر سۆز ئېيتاي مەن،
ھەزرىتى داۋۇتنىڭ ئوغلى سۇلايمان،

چەرخى پەلەك ھەر كۈنى جاپا ئېيلىدى.
بېلىقنىڭ ئىچىدە يىغلايدۇ چەندان،

بىرىگە كىيدۈرۈپ زەر ياقىلىق تون،
ياقۇپمۇ ئوغلىغا يىغلىدى گىريان،

بىرىنى ئەل ئىچرە گادا ئېيلىدى.
يۈسۈپنى گۈناھتىن ئادا ئېيلىدى.

بىرىگە بېرىپتۇ تەخت بىلەن تاج،
خۇدانىڭ روسۇلى ئىدى ئىبراھىم،

خەلقىئالەم ئۇنىڭغا بولۇپتۇ موھتاج،
ئوغلىنىڭ چېھرىگە مۇشتاقتى دائىم،

بىرىنى قىلىپتۇ ئاجىز، يالىڭاچ،
ئۇنىڭمۇ جېنىنى ئالدى خۇدايىم،

موھتاج قىلىپ قەددىنى دۇتار ئېيلىدى.
مېھرىبان پەرزەنتتىن جۇدا ئېيلىدى.

بىرىگە بېرىپتۇ تەخت ۋە دۆلەت،
بىراۋنىڭ رەنجىگە ياخشى بىر داۋا،

بىرىگە بېرىپتۇ رەنجى - مۇشەققەت،
بىراۋنىڭ ھاجىتى بولمايدۇ راۋا،

سايە ساپتۇ بېشىغا تۇمەنلەپ كۈلپەت،
بىراۋنىڭ كۆزىنى قىلىپ كور - ئەما،

بىراۋنىڭ بەختىنى قارا ئېيلىدى.
قولىغا بىر ياغاچ ھاسا ئېيلىدى.

سىڭىلنى ئايرىدى ياخشى ئاغادىن،
بىرىگە بېرىپتۇ ۋىسال دۆلىتى،

قىزلارنى ئايرىدى مۇشىپىق ئانادىن،
بىرىگە بېرىپتۇ ئەيش - ئىشرىتى،

ئۇلار ئۆتتى ھەسرەتتە پانىي دۇنيادىن،
بىرىنىڭ ھەددىدىن تولا ھەسرىتى،

ئاتانى ئوغلىدىن جۇدا ئېيلىدى.
بىراۋنى بارچىدىن جۇدا ئېيلىدى.

بىرىگە ئىچۈردى لالە رەڭ شاراب،
ئارماندا ياشىدى شېرىن ۋە پەرھاد،

بىرىنىڭ باغرىنى ئېيلىدى كاۋاپ،
بۇ پانىي دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ ناشاد،

ئاخىردا قىلدىلار بارچىنى خاراب،
پەلەكنىڭ قولىدا داد ئۇستىگە داد،

ھەركىمگە بىر قىسمەت ئاتا ئېيلىدى.
بىرىگە مىڭ تۇرلۇك جاپا ئېيلىدى.

بىرىنى ئېيلىدى تەكەببۇر بويۇن،
لەيلى ۋە مەجنۇندۇر ئاشقى - شەيدا،

بىرىنىڭ قەلبىنى قىلىپ زەردار - خۇن،
ئۇلارنىڭ بېشىغا چۈشتى مىڭ سەۋدا،

مەجنۇندەك چۆللەردە ئېيلىدى جۇنۇن،
بارچىنى ئۆلتۈرگەن ۋاپاسىز دۇنيا،

خەندانە كۈلكىدىن ئادا ئېيلىدى.
بۇ دۇنيا كىملەرگە ۋاپا ئېيلىدى؟

بىرىنى ئېيلىدى بەگزادە، غەنىي،
مەن ئىدىم ئەسلىدە ئۇلۇغ شاھىنشاھ،

بىرىنىڭ قايغۇسى بىر ناننىڭ غېمى،
ئۇ ئەھلى يەمەنگە ئىدىم رەھنەما،

ئۇ ئۆتكەن سۇلتانلار، گادايلار قېنى،
غەنىي بوپ كېتەتتى شەھرىمدە گادا،

ئەجەلگە كىم ئاخىر داۋا ئېيلىدى؟!
غېرىبلار ھەققىمدە دۇئا ئېيلىدى.

سۇلتانلىق تەختىمدە قىلمايتتىم كىبىر،
يامانلىق سېغىنغان ئەمەسمەن ھېچبىر،
بىلمىدىم، ئاشۇنداقمىكىن تەقدىر؟
قەلەندەر تاجمىنى تەمە ئەيلىدى.

قىرىق كۈن تاجمىنى بەردىم مەن شۇڭا،
پۇقرالىق رەسمىنى كەلتۈردۇم ئاڭا،
ياشىدىم قىرىق كۈن چىقىپ سەھرادا،
قەلەندەر باغرىمنى يارا ئەيلىدى.

باشلاندى ئۆمرۈمدە زۇلمەت ـ قارا كۈن،
ھەممىدىن جۇدا بوپ، ئەيلەندىم سۇرگۈن،
سامانىدەك سارغايدى رۇخسارىم ـ گۈلگۈن
قۇزغۇنلار بېغىمدا ناۋا ئەيلىدى.

قاراقچى قولىغا چۈشتى گۈلچېھرەم،
بۇلاندى ئارقىدىن پەررۇخ دىل پارەم،
شاھ جەمشىد دەريادا ئېقىپ كەتتى ھەم،
شۇم قىسمەت مېنى بىپاناھ ئەيلىدى.

ئون تۆت يىل ياشىدىم ئادەمسىز دەشتتە،
قۇيۇندەك چۆرگىلەپ بولدۇم سەرگەشتە،
ھېچكىمگە كەلمىسۇن بۇ سەرگۈزەشتە،
دەرىغا، پەلەك كۆپ جازا ئەيلىدى.

قارارسىز كېپ قالدىم بۇ شەھەر تامان،
سىلەرگە ئۇچراشتىم بۇندا ناگاھان،
مەن شۇنداق كۈنلەرنى كۆردۈم سەرگەردان،
تاغۇ تاش ھالىمغا ھازا ئەيلىدى.

ئادىلخان سىلەرگە سۆزلىدى زارى،
ئاشۇدۇر دېمەكچى سۆزۈمنىڭ بارى،
پىدادۇر سىلەرگە ھاياتىم زادى،
تەقدىر يەنە كۆلبەم زىيا ئەيلىدى.

ئەلقىسسە، بارچە ۋەزىر ـ ئەمىرلەر، دۆلەت ئەركانلىرى پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ھەيرانلىق ئىچىدە ياقىلىرىنى چىشلەشتى. ئادىلخان بىرقانچە كۈن ئارام ئالدى، چاچ ـ ساقاللىرىنى ئالدۇرۇپ بۇرۇنقى قىياپىتىگە كەلدى. ئۇ شۇنداق سالاپەتلىك سۆلتانغا ئايلاندىكى، ۋەزىرلەرمۇ ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ قېشىدىن ئالدىراپ ئۆتەلمەس ئىدى. ئادىلخان شەھەردە يېڭى تەرتىپ تۇرغۇزۇپ، ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن يۇرت سوراشقا باشلىدى. پادىشاھ ئادىلخان ئادالەت ۋە مېھىر ـ شەپقەت بابىدا ئاۋۋالقى پادىشاھتىن نەچچە يۇز ھەسسە ئېشىپ چۈشتى. خالايىق ئۇنىڭغا ئاپىرىنلار ئوقۇشتى. ۋەزىرلەردىن باشلاپ دەرۋىشلەرگىچە پادىشاھقا چەكسىز ساداقەتمەنلىك بىلەن ئىتائەت قىلىشتى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى ۋەزىرلەر ئۆزئارا پىكىرلىشىپ، پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

ـــ مەرھەمەتلىك ئۇلۇغ شاھىم، ئۆزلىرىگە سالىدىغان بىر مەسلىھەتىمىز، توغرىراقى بىر ئىلتىماسىمىز بار ئىدى، بىئەدەپلىك بولارمىكىن، دەپ ئېغىزدىن چىقىرالمايۋاتىمىز، ـــ دېيىشتى.

ـــ شۇنداقمۇ گەپ بولامدۇ، ئىلتىماس سۆزىنى قىلىشمۇ بىئەدەپلىك بولامدىكەن؟ قېنى، نېمە گەپ ـ سۆز بولسا ئازادە سۆزلەڭلار ! ـــ دېدى پادىشاھ.

ۋەزىرلەر مۇنداق دېيىشتى:

ـــ مۆھتەرەم شاھىم، جاھاندا مۇنداق يالغۇز ياشاپ بولغىلى بولمايدۇ. شەھىرىمىزدە ئايدەك سانىمىزغا ئاللا تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەزىرلەرنىڭمۇ پەرىشتە بويلۇق قىزلىرىمۇ بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئۆزلىرىگە تەۋە شەھەر پادىشاھلىرىنىڭ ئاپتاپ چىراي قىز پەرزەنتلىرىمۇ كۆپ. شۇلاردىن بىرەرىنى خىزمەتلىرىگە تەييارلاپ بەرسەك دەپ ئويلاشقانىدۇق. ئۆزلىرىنىڭ خاھىشى نېچۈكرەككەن؟

ـــ ياخشى كۆڭلۈڭلەرگە كۆپ رەھمەت، ـــ دېدى پادىشاھ ئادىلخان، ـــ ماڭا ھېچقانداق ئاغىچا لازىم ئەمەس.

ۋەزىرلەر پادىشاھ ئادىلخانغا قارىشىپ قول باغلاپ تۇرۇشتى. ئوردىنىڭ ئىچىنى سۈكۈت باستى. ئادىلخان شۇ چاغدا يەنە سۆيۈملۈك دىلدارى گۈلچېھرەنى، دىل پارىلىرى شاھزادە پەرروخ بىلەن شاھزادە جەمشىدنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، باغرى كۆيۈپ زار ـ زار يىغلاپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

كىشى كەلسە باشقا يۇرتقا،
دىيارىغا ئوخشامدۇ؟!
تاپسا ئەگەر ئۆزگە يار،
ئۆز يارىغا ئوخشامدۇ؟!

كۆڭلۈم مېنىڭ تولا غەمدە،
كۆكسۈم يارا، كۆزۈم نەمدە،
ئىلاجىم يوق بۇ ئالەمدە،
لاچىن شۇڭقارغا ئوخشامدۇ؟!

چىمەندە كۆپ ھەر خىل چېچەك،
ھەر بىرىنىڭ ھىدى بۆلەك،
ئەتىرچە يوق ھەشقىپىچەك،
گۈل بىلەن گۈل ئوخشامدۇ؟!

بۇ ئالەمدە تولادۇر قۇش،
بۈلبۈل گۈلگە ئاشىق بىھوش،
قۇش نەسلىدۇر ھەتتا ھۇۋقۇش،
كاككۇك سارغا ئوخشامدۇ؟!

خانىمانىم ئاندا قالدى،
گۈلچېھرەخان ئەسىر بولدى،
قاراقچىلار قولىدا قالدى،
زاغ بۈلبۈلغا ئوخشامدۇ؟!

كۆككە يېتەر مېنىڭ ئاھىم،
ئىشتىڭلارچۇ ئاھۇ زارىم،
ئاھ پەرروخۇم ــ ۋاپادارىم،
ياتلار يارغا ئوخشامدۇ؟!

يارانلاردىن جۇدا بولدۇق،
غەم قولىدا ئادا بولدۇق،
ئاھ، جەمشىدىم ئىلاجىم يوق،
چۆل گۈلزارغا ئوخشامدۇ؟!

ئادىلخان دەر: مەن بىر غېرىپ،
كەڭ ئالەمنى چىقساڭ كىچىپ،
مىسكىنلەرنى كەلسە تېرىپ،
غېرىپ ماڭا ئوخشامدۇ؟!

ئۇنتالمايمەن گۈلچېھرەمنى،
تاپمەن شۇ مەلىكەمنى،
كۆڭلۈم تارتماس ھۆر ـ سەنەمنى،
يار يارىمغا ئوخشامدۇ؟!

نەگە كەتتى پەرروخ بالام،
ئېقىپ كەتتى جەمشىد بوتام،
ماڭا ھەۋەس، ئىشرەت ھارام،
چۆل بوستانغا ئوخشامدۇ؟!

پادىشاھ ئادىلخان ۋەزىرلىرىگە مۇنداق دېدى:

ــ ۋەزىرلىرىم، سىلەرنىڭ ياخشى كۆڭلۈڭلەرگە كۆپ رەھمەت، ماڭا شۇ قەدەر كۆڭۈل بۆلگىنىڭلارغا بارىكاللا. ماڭا بىر غۇلام خىزمەتچى ئېلىپ بېرىڭلار، باشقىلارنىڭ دىلىنى رەنجىتىدىغان ئىشنى قىلماي، ئۆزى رازى بولىدىغان بىر ئادەمنى تېپىپ كەلسەڭلار بولىدۇ. بۇ ئىش ئۈچۈن خەزىنىدىن مال ـ دۇنيا ئېلىپ سەرپ ئەتكەيسىلەر. تاپقان ئادەم دانا ۋە ئاقىل، ئىشتا زېرەك بولسۇن، خۇلقى ياخشى، خۇش تەلەت بولغاي، بەتبەشىرە ۋە بەتقىلىق بولۇپ قالمىسۇن. ئۇ كۈندۈزلىرى خىزمىتىمدە، كېچىسى ماڭا ھەمراھ بولغاي. باشتىلا سىلەرگە ئېيتاي، ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندە ھۆرمەتكە سازاۋەر قىلغايسىلەر، كۆڭلىگە ئازار بەرمىگەيسىلەر. مەن ھەرقانداق جانىنىڭ خورلىنىپ قېلىشىنى، ئاھ چېكىپ تۇل-

غەنىشىنى ھەرگىز خالىمايمەن.

ۋەزىرلەر ئادىلخاننىڭ پەرمانى بويىچە خەزىنىلەرنى ئېچىپ پۇل ـ مال ئالدى ۋە شەھەرنىڭ چاسا ـ دوقمۇشلىرىغا «پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ خىزمىتىگە بىر غۇلام لازىم، ھەر كىم ئۆز ئىختىيارى بىلەن پا ـ دىشاھقا يارىغۇدەك غۇلاملىرى بولسا ئەكەلسۇن، ياراپ قالسا باھاسى دېگەن بويىچە بولىدۇ» دەپ ئېلان چىقاردى. بۇ خەۋەر بىردەمدە ئەتراپقا تارقىلىپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن بايلار، بەگزادىلەر ئۆزلىرىنىڭ غۇلاملىرىنى تاللاپ دىيار بەكرى شەھىرىگە قاراپ ئاقتى. بۇ سۆز ئەمدى مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى شاھزادە پەررۇختىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ ئادىلخاننى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويىمەن، دەپ ئالدىغان قاراقچى شاھزادە پەررۇخنى دەريانىڭ نېرىقى ساھىلىغا ئۆتكۈزۈپلا ئېلىپ قاچتى. ئۇ، شاھزادە پەررۇخنى ئۆزىنىڭ ماكانىغا ئاپىرىپ ئۆزىگە غۇلام قىلىۋالدى. شاھزادە پەررۇخ ئۇنىڭ مال ـ چارۋىلىرىنى ئون تۆت يىل باقتى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھېلىقى قاراقچى باي باشقىلارغا قەرزدار بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسى شامالدا قالغان توزغاقتەك توزۇپ تۈگىدى. قەرز بەرگەنلەر كۈندە دېگۈدەك كېلىپ ئۇنى ئارام ئالدۇرمىدى. شۇنداق كۈن ـ لەردە شەھەردىن «پادىشاھ بىر غۇلام ئالىدىكەن، ياراپ قالسىلا دېگىنىنى بېرىدىكەن» دېگەن خەۋەر چىق ـ تى. ۋەيران بولغان قاراقچى باي ئۇيان ئويلا ـ بۇيان ئويلا، شاھزادە پەررۇخنى ئالدىغا چاقىرىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى مەھكەم تۈتۈپ تۇرۇپ:

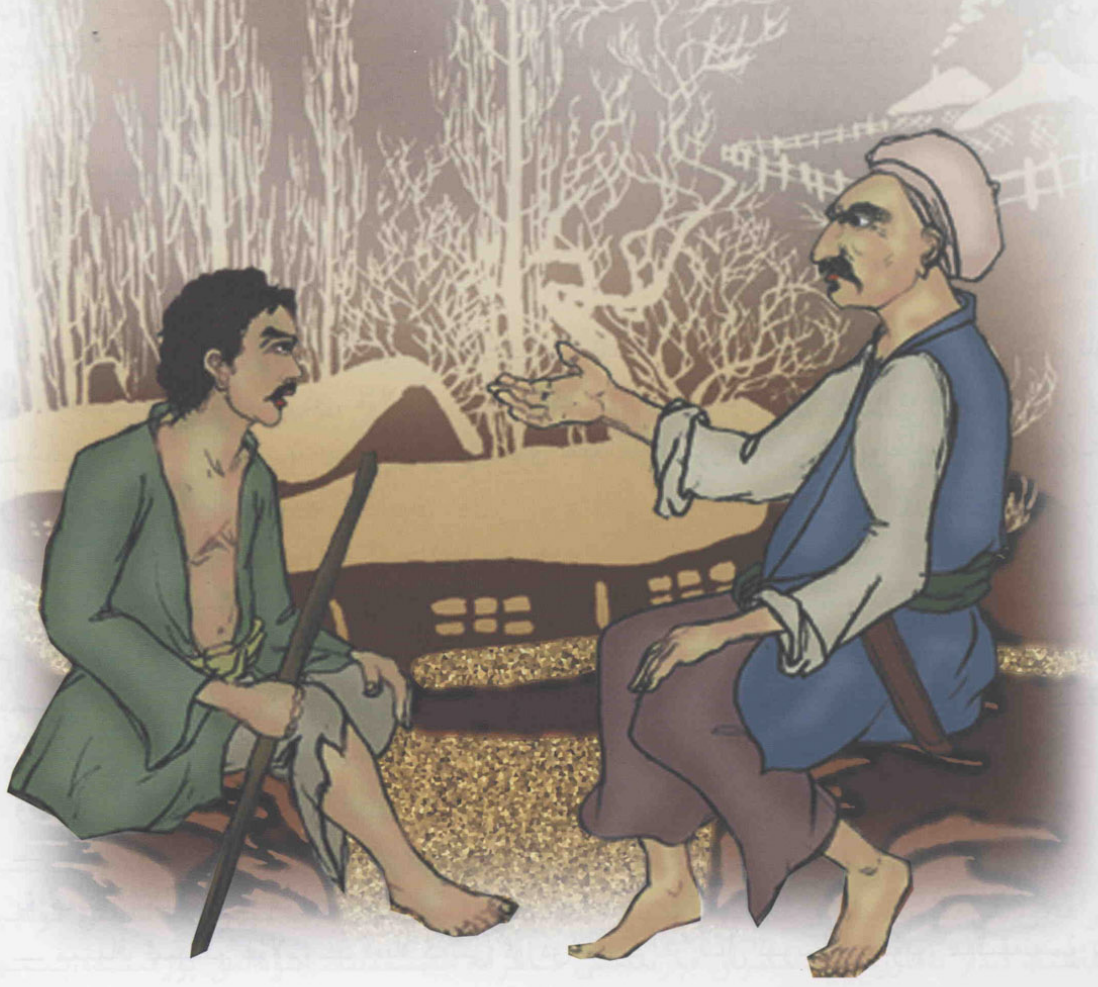

— ئەي غۇلامزادە، ئون تۆت يىلدىن بېرى خىزمىتىمنى ياخشى قىلدىڭ. ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەل-گەندە قۇرۇغان دەرەخ يېشىل يوپۇرماقلىرىدىن ئايرىلغاندەك مال - دۇنيادىن ئايرىلىپ قالدىم. بۇگۈن سېنى سېتىش قارارىغا كەلدىم. مەندىن رازى بولغايسەن، — دېدى ۋە بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

قۇلاق سالغىن، جېنىم غۇلام،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.
يارانىم ئىدىڭ، سەن غۇلام،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

بۇرۇن كاتتا باي ئىدىم،
ئەركە ئۆسكەن تاي ئىدىم،
ئامەت كېتىپ ۋاي دېدىم،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

ئايرىلماسقا چارەم يوق،
ساتماسلىققا چارەم يوق،
بولدى ماڭا بولغۇلۇق،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

شۇنداق ئىكەن بۇ ئالەم،
گاھى كۈلكە، گاھ ئەلەم،
قۇمدەك كۆمدى قايغۇ - غەم،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

پۈلسىز قالدى قول - ئىلكىم،
تۇگەي دېدى يىلىكىم،
توزۇپ كەتتى بار مۇلكۇم،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

بويۇن سۇنۇپ بول بەندە،
ئۆزگە ئىلاج يوق مەندە،
شاھ ئالارمىش دېگەنگە،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

بولۇپ قېلىپ قەرزدار،
كۈندە چەكتىم مىڭ ئازار،
ساتماي نېمە چارەم بار؟
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

رازى بولغىن سەن مەندىن،
سېتىپ ئالاي، پۇل ئاندىن،
تاپاي مىڭنى ئاق تەڭگىدىن،
ئەمدى سېنى ساتقايمەن.

ئۇ شۇنداق دەپ شاھزادە پەررۇخنى ئالدىغا سېلىپ تاغدىن چۈشۈپ، دىيار بەكرى شەھىرىنىڭ ئاۋات چاسا - دوقمۇشىغا كېلىپ تۇردى. غۇلام ئىزدەپ يۈرگەن ۋەزىرلەر كۆردىكى، بۇ يەردە شۇنداق خۇش رۇي ۋە خۇشخۇي شاھزادە سۈپەت بىر غۇلام قوللىرى باغلانغان، كۆزلىرى ياشقا تولغان ھالدا تۇرۇپتۇ، ۋەزىرلەر قاراقچى بايىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— بۇ غۇلامنى ساتماقچىمۇسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە ساتماقچىمەن، — دېدى ئۇ ۋەزىرلەرگە، — بۇ مېنىڭ ئاتا - ئانامدىن مىراس قالغان غۇلام ئىدى. ئۆزى زېرەك، ئىشقا چاققان، ھاجەتمەن بولۇپ قالمىغان بولسام ھەرگىز ساتماس ئىدىم، ئىلاجسىزلىقتىن ساتماقچى بولۇپ بۇ يەرگە ئەكىردىم، ھەرکىم ئالماقچى بولسا مىڭ تەڭگە ساتقايمەن، بىر تەڭگە كەم بولسا ساتمايمەن.

ۋەزىرلەر:

— ئۇنىڭ ئىسمى نېمە؟ — دەپ سوراشتى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شاھزادە پەررۇخ:

— مېنىڭ ئىسمىم غۇلام، — دەپلا گەپنى ئۇزدى. ۋەزىرلەر سەل نېرىراق بولۇپ، ھەقىقەتەنمۇ بىز

ئىزدىگەن غۇلام ئىكەن، پادىشاھىمىزغا لايىق ئىكەن، ئون مىڭ تەڭگىمۇ ئەرزان غۇلام ئىكەن، دەپ مەسلىھەتلەشتى ۋە مىڭ تەڭگىنى قاراقچى بايغا بېرىپ، شاھزادە پەرروخنى سېتىۋالدى. ئۇنىڭ قوللىرىنى بوشىتىپ ئوردىغا ئەكەلدى ـ دە، يۇيۇپ ـ پاكلاپ، ئۇستۇاش كىيدۈردى، ئاندىن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىردى. پادىشاھ كۆردىكى، ھەقىقەتەنمۇ ئاپتاپ تەلەت، مۇشتەرى سائادەت بىر غۇلام ئىدى. ئۇنىڭ تۇرقى ـ نىشانىسىدىن ھېچبىر چاكارلىق ئالامىتى سېزىلمەيتتى، پادىشاھ بەك خۇش بولدى. ئۇ ۋەزىرلەرگە:

ـــ ماڭا ھەقىقەتەنمۇ بىر ياخشى غۇلام مۇيەسسەر قىلدىڭلار. بۇ يىگىت كۆڭلۈم ئارزۇلىغاندىنمۇ ئارتۇق ئىكەن، ـــ دەپ ئۇلارنى ماختىدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ شاھزادە پەرروخ پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولدى. كېچىلىرى پادىشاھقا ھەمراھ بولۇپ، قېشىدا تۇردى، ئەمما بۇ غۇلام كېچىلىرى پەقەتلا ئۇخلىماي يىغلاپ ئولتۇراتتى. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى، پەرروخ باغقا كىرىپ گۈل ـ غۇنچىلارنى تاماشا قىلىپ يۈردى. باغدا شاتۇتلار، قۇمرىلار، بۇلبۇللار سايرىشىپ چاڭ كەلتۈرگەندى. ئۇلارنىڭ سايراشلىرى پەرروخنىڭ باغرىنى ئېرىتىپ، ئۇنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرىنى يادىغا سالدى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە خىتاب قىلىپ:

« ئەي تەڭرىم، ئون تۆت يىل بىر قاراقچىغا بەندە بولۇپ خىزمىتىنى قىلدىم. كۆرمىگەن كۈنلەرنى كۆردۈم. ئون تۆت يىل قولۇم قولۇمغا، پۇتۇم پۇتۇمغا تەگمەي ئىشلىدىم. ئەپسۇس، مىڭ نادامەتكى، مېھرىبان ئانام، ۋاپادار ئاتام ۋە غەمگۇزار قېرىندىشىم قەيەرلەردە خارۇ زار بولۇپ يۈرگەندۇر؟ ئۇلارنىڭ بېشىغا نېمە كۈنلەر چۈشكەندۇر؟» دەپ باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ، چاقماق سوققان بۇلۇتتەك ئۆرتىنىپ ئۆزاق يىغلىدى. ئاندىن توختىماي ۋىجىرلاپ تۇرغان قۇشلارغا قاراپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

خۇش سايرىغان ئەركىن قۇشلار،
قاياشىمغا سالام دەڭلار.
مېنىڭ ئەجەب شوردۇر ھالىم،
سورىغانلارغا سالام دەڭلار.

مېنىڭ ئۇچۇن يۇرەك داغلاپ،
ئارمان بىلەن جانىن قىينىاپ،
ئەپغان چېكىپ، قانلار يىغلاپ،
جان ئانامغا سالام دەڭلار.

بىزلەر بىلەن ھەمدەم بولغان،
دەردكە ئورتاق مەلھەم بولغان،
كۈلسەك بىللە خۇررەم بولغان،
يارانلارغا سالام دەڭلار.

ھەق سۆزىنى بەرھەق بىلگەن،
قارا بەختى قانلار بولغان،
ئاھ، ئەجەلنىڭ سۇيىن ئىچكەن،
شاھ ئاتامغا سالام دەڭلار.

مەھەللىدە بىللە ئويناپ،
چاھار باغدا ناخشا توۋلاپ،
خۇشاللىققا شادلىق ئۇلاپ،
يۇرگەنلەرگە سالام دەڭلار.

شاھ پەرروخ دەر: تولا زارىم،
قايدا ئېرۇر ۋاپادارىم،
خۇلقى گۈزەل بىر تۇغقىنىم،
جەمشىدىمگە سالام دەڭلار.

شاھزادە پەرروخ شۇنداق نەزمىلەرنى ئوقۇپ باغدىن چىقتى. ئۇ كېچىلىرى پادىشاھنىڭ قېشىدا ھەمراھ بولاتتى. ئۇنىڭ باغرى غەمگۇزار ئاتىسى شاھ ئادىلخاننىڭ ھىجرىدە، مېھرىبان ئانىسى گۈلچېھرە خانىنىڭ دىدار تەقەززاسىدا، ئامراق قېرىندىشى شاھزادە جەمشىدنىڭ جۇدالىق پۇرقىتىدە پىنھان

كۆيەتتى. ئەمما بۇ سىرلارنى ئۇ ھېچ كىشىگە ئېيتمايتتى. ئاردىدىن بىر يىل ئۆتتى. ئۇ ئاتا ـ ئانىسىـ
نىڭ، قېرىندىشىنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. شۇ كۈنلەردە پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. ئۇـ
نىڭ غەملىك چىرايىغا قاراپ ئۇنىڭغا رەھمى كەلدى. پادىشاھ ۋەزىرلىرىنى چاقىرتقۇزۇپ:
ـــ ئەي ۋەزىرلەر، مەن ئۆزۈمنى دۇنيادا ئەڭ غەمكىن ۋە دەردمەن ئادەم دەپ ھېسابلايتتىم. ئەمما بۇ
غۇلام مەندىنمۇ زىيادە دەردمەن ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇ كۈندۈزلىرى ناھايىتى ياخشى خىزمەت قىلىدۇ، كېـ
چىلىرى كۆز يۇمايدۇ. كېچىسى مەن ئۆز ھالىم بىلەن بولۇپ ئۇخلايمەن. ئەمما بۇ غۇلام نېمىشقىدۇر
يىغلاپ ئاھ ـ ئۇھ تارتىپ كىرپىك قاقماي تاڭنى ئاتقۇزىدۇ. پەرىزىمچە، بۇ غۇلام غېرىبسىنىپ قالدى.
ئۇنىڭغا جورا بولغۇدەك بىرەر غۇلام ئەكېلىپ بېرىڭلار. كۈندۈزلىرى بىللە ئىشلەپ، كېچىلىرى ئۆزئارا
مۇڭدىشىپ، ئەرز ـ ھالىنى بىر ـ بىرىگە بايان قىلىشىپ زېرىكمەي ئۆتسۇن. ئۇنى قەپەسكە يالغۇز
سولاپ قويغان قۇشتەك بۇنداق تۇتۇپ تۇرساق ئۇۋال بولغۇدەك، ـــ دەپ ئەمر قىلدى.
ۋەزىرلەر پادىشاھقا پەرمانبەردار بولۇپ دەرھال دىيار بەكرى شەھىرىنىڭ چاسا ـ دوقمۇشىغا كەلدى
ۋە جاكارچىلارنى تەرەپكە يوللىدى. جاكارچىلار:
ـــ ئەيىۋھەنناس، ئىشىتىڭلار ئامۇخاس! پادىشاھقا بىر ياخشى غۇلام لازىم بولۇپ قالدى. ھەركىمـ
نىڭ پادىشاھقا يارىغۇدەك خىزمەتكارى بولسا، ئۆز ئىختىيارلىرى بىلەن ئەكەلسۇن! ياراپ قالسا دېگەن
باھاغا ئالغايمىز! ـــ دەپ توۋلىشىپ كوچا ـ دوقمۇشلارنى كەزدى.
بۇ خەۋەر ئالەمگە پۇر بولدى. ھەر تەرەپتىن، شەھەر ـ شەھەرلەردىن خوجىزادىلەر، باي ـ غەنىيلەر
ئۆزىنىڭ غۇلاملىرىنى ئېلىپ دىيار شەھىرىگە كېلىشتى. دىيار بەكرى شەھىرى سېتىلىدىغان غۇلاملار
بىلەن تولدى. ئەمما ھېچبىر غۇلام ۋەزىرلەرگە يارىمىدى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن. ئەمدى
ئىككى كەلىمە سۆزنى شاھزادە جەمشىدتىن ئاڭلايلى:
پادىشاھ ئادىلخان شەھرى يەمەندىن چىقىپ، ئوزۇق ـ تالقانلىرى، ئات ـ ئۇلاغلىرى قاراقچىلارغا
بۇلىنىپ، كۆپ رىيازەت چۆللىرىنى كېزىپ بىر يەرگە كەلگەندە مەلىكە گۈلچېھرەدىن، يەنە بىر يەرگە
كەلگەندە ئوغلى شاھ پەررۇختىن ئايرىلىپ قالغاندىن كېيىن، كىچىك ئوغلى جەمشىد دەريادا ئېقىپ
كەتكەنىدى. شاھزادە دەريادا گاھ چۆكۈپ، گاھ لەيلەپ ئۇزاق ئاقتى.
ئەلقىسسە، دىيار بەكرى شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى كەنتتە بىر بېلىقچى بار ئىدى. ئۇ ئادەم دەريادىن
بېلىق تۇتۇپ سېتىپ كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئۇ بىر كۈنى كۈن بويى دەريادا تور سالغان بولسىمۇ، بىرەرمۇ
بېلىق تورغا چۈشمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بەك يېرىم بولدى. چۈنكى ئۇ كۈندە تۇتقان بېلىقنى سېتىپ،
شۇ كۈننى ئۆتكۈزەتتى. بېلىقچى تەرەت ئېلىپ، نامازغا ئوقۇدى، ئاندىن بېشىنى سەجدىگە قويۇپ خۇداغا
يىغلاپ مۇناجات قىلدى:

نەزم

يەر ۋە كۆكنى خەلق ئەتكەن بىرۇ بار — كۈندىن ـ كۈنگە بەتتەر بولدى ئەھۋالىم،
ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن. — ساڭا يەتكەي مېنىڭ دەردىم، ئاھ ـ زارىم،
مېنى قىلما بۇ دەريادا ئىنتىزار، — سەنسەن مېنىڭ ئاۋۇال ـ ئاخىر پاناھىم،
ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن. — ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن.

بىر ئاي بولدى ئاھ، مەن غېرىب ئاچ ۋە زار،
ماڭا يوقتۇر سەندىن ئۆزگە مەدەتكار،
قىلما مېنى سەن نائۇمىد دىلپىكار،
ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن.
بېلىق تۇتۇپ ئۆتتى ئۆمرۈم دۇنيادا،
مېنىڭ رىزقىم مۇشۇ ئەزىم دەريادا،
بېلىق تۇتۇپ كۇنۇم ئۆتەر ئاراندا،
ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن.

تور سالمەن، ماڭا ھەمدەم ئايالىم،
جان باقالماي تەنده ئازدۇر ماجالىم،
دېمىسەممۇ ساڭا مەلۇم ئەھۋالىم،
ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن.

پېقىر بەندەڭ ئارتۇق نەرسە تىلىمەس،
قەدىر ئەھۋال كۇنۇم ئۆتسە بولدى، بەس.
نەچچە كۇندىن ئامەت قېچىپ باستى نەس،
ماڭا بىرەر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن.

بېلىقچى ئەر ـ خوتۇن دەريادا تورنى يەنە سالـ
دى. شۇ ھامان تورغا غايەت زور بىر بېلىق چۈشـ
تى. ئۇلار خۇشال بولۇشۇپ، مەڭ تەستە بېلىقنى

دەريادىن چىقاردى. بېلىق ناھايىتى يوغان ئىدى. ئۇنىڭ قورسىقى ھەددىدىن زىيادە چوڭ تۇراتتى. بېلىق-چى كۆڭلىدە بۇ بېلىقنىڭ قورسىقى ئادەتتىكى بېلىقلارنىڭكىدىن كۆپ چوڭ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ قارنىدا بىر-ەرنەرسە بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئويلاپ بېلىقنىڭ قارنىنى يارىدى. كۆردىكى، بېلىقنىڭ ئىچىدە شۇنداق نۇرانە بىر بالا يېتىپتۇ. بېلىقچى ئۇنى بېلىقنىڭ قارنىدىن ئالدى. بۇ دەل شاھزادە جەمشىد ئىدى. ئۇ شاھ ئادىلخان دادىسىنىڭ قولىدىن ئاجراپ كەتكەندىن كېيىن، مۇشۇ بېلىققا دۇچ كېلىپ قالدى. بېلىق ئۇنى قارنىغا دەم تارتقانىدى. شاھزادە بېلىقنىڭ ئىچىدىن چىقىپ ئاغزىدىن توختىماي سۇ يانىدۇردى. بېلىقچى ئۇنى قۇرۇق قۇمغا كۆمدى. شاھزادە ئاستا ـ ئاستا ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى.

بېلىقچى بېلىقنىڭ تېنىنى پارچە ـ پارچە قىلغانىدى، ئۇنىڭ ئىچىدىن توققۇز دانە گۆھەر چىقتى. بېلىقچى ئايالى بىلەن خۇشال بولۇپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى. ئۇلار گۆھەرلەرنى سېتىپ باي بولدى ھەم شاھزادە جەمشىدنى ئۆزىگە بالا قىلىۋالدى. ئۇنىڭغا خۇدابەردى دەپ ئىسىم قويدى.

شاھزادە ئۇلارغا بالا بولۇپ، ئون تۆت يىل ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. بېلىقچىنىڭ گۆھەرلەرنى ساتقان پۇللىرىمۇ تۈگىدى. ياشلىق باھارى ئۆتۈپ، پۈت ـ قولىدىن مادارى كەتتى، قېرىلىق يەتتى. توپ-لىغان مال ـ بىسات تۈگەپ، قەرزدار بولۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ھال ـ كۈنى بارغانسېرى يامانلىشىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە دىيار بەكرىنىڭ پادىشاھى ئۆزىگە بىر غۇلام ئالىدىكەن، دېگەن خەۋەر قۇلىقىغا يەتتى. بېلىقچى ئايالىغا بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپ مەسلىھەت تۇزدى. ئىككىسى: خۇدابەردىنى ساتايلى، قەرزىمىزدىن قۇتۇلۇپ، قېرىغاندا ياخشىراق كۈن كۆرسەك ئەجەب ئەمەس، دېگەن قارارغا كەلدى ۋە شاھ جەمشىدنى ئالدىغا چاقىرىپ:

ـــ ئەي ئوغلۇم، ئەھۋالىمىزنى ساڭا دېمىسەكمۇ بىلىسەن، ھالىمىز خاراپلىشىپ قەرزدار بولۇپ قالدۇق. ئاڭلىسام، دىيار بەكرى شەھىرىنىڭ پادىشاھى بىر غۇلام ئالماقچىمىش. بىز سېنى ساتماقچى بولدۇق. بىزدىن رازى بولغىن. بەلكى پادىشاھنىڭ قېشىدا بىزنىڭ قېشىمىزدىن ياخشىراق كۈن كۆرەر-سەن، ـــ دېدى.

جەمشىد بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ:

ـــ سىلەرنىڭ خاھىشىڭلاردەك بولسۇن، مەن ئاتا ـ ئانامدىن، سۆيۈملۈك ئاكامدىن ئايرىلىپ تەق-دىرنىڭ ئىرادىسى بىلەن بېلىقنىڭ قارنىدىن سىلەرگە ئۇچرىدىم، ئون تۆت يىلدىن بېرى سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلاردا بولدۇم. خۇدا مېنى سىلەرگە نېسىپ قىلغان. نېمە قىلساڭلار ئىختىيارىڭلاردىمەن، ـــ دەپ يىغلاپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ئەرزىم ئىشىت، جانىم ئاتا،
ئاللادىن كەلسە نە چارە؟
كۈندىن ـ كۈنگە كۆڭلۈم ناشاد،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

خانىماندىن جۇدا بولدۇق،
غېرىبلىق دەردىدە قالدۇق،
قارا كۈندە كۆپ قىينالدۇق،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

دەرد ـ ئەلەملەر كەلدى قات ـ قات،
كۆتۈرۈلمەي دىلدىن پەريات،
ئاچچىق قىسمەت ئىچرە ھايات،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

ئاتام ئىدى دائىم دىلدار،
ئانام ئىدى شۇنچە غەمخار،
پەررۇخ ئاكام ئىسسىق رۇخسار،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

بولۇپ بىزگە قىيامەتلەر،
چەكتۇق تولا نادامەتلەر،
ھەر كۈن تۇرلۈك مالامەتلەر،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

كېچە ـ كۈندۈز قۇلۇڭدۇرمەن،
سېتىۋەتسەڭ پۇلۇڭدۇرمەن،
ھەرنە قىلساڭ رازىدۇرمەن،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

كۆپ يىل تۇردۇم مەن يېنىڭدا،
جېنىم قوشتۇم جان ـ جېنىڭغا،
رازى بولغىن ئاش ـ نېنىڭغا،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

بۇ ئىشلارغا مەن بىئامال،
مېنى سېتىپ تاپقىن پۇل ـ مال،
قېرىغاندا ئۆتكىن خۇشال،
بۇ قىسمەتكە نېمە چارە؟

شۇنداق قىلىپ بېلىقچى جەمشىدنى دىيار بەكرى شەھرىگە ئەكەلدى. شۇ ئەسنادا ۋەزىر ـ ئەمىر ـ لەر ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. ۋەزىرلەر ئۇنىڭدىن سوراشتى:

ـــ بۇ غۇلامنى ساتامسەن؟ بۇ ئاجايىپ كېلىشكەن نۇرانە يىگىتنى نېمىشقا ساتماقچى بولۇپ قالدىڭ؟

ـــ قانداق قىلاي، ـــ دېدى بېلىقچى ئاھ تارتىپ، ـــ بۇ غۇلامنى بويىغا تەڭ ئالتۇن بەرسىمۇ ساتـ قۇم يوق ئىدى. قېرىغاندا قەرزدار بولۇپ قالدىم. قەرزىمنى قايتۇرۇشقا يا ماجالىم، يا ئامالىم يوق. شۇڭا سېتىشنى ئويلىدىم. ھەركىم ئالماقچى بولسا مەڭ تەڭگىگە ساتىمەن.

ـــ بۇ غۇلامنىڭ ئېتى نېمە؟ ـــ سوراشتى ۋەزىرلەر.

ـــ ئېتى خۇدابەردى، ـــ دېدى بېلىقچى. ۋەزىرلەر: بۇ پادىشاھنىڭ غۇلامىدىن قېلىشمايدىغان غـۇلام ئىكەن، ئون مەڭ تەڭگىگىمۇ ئەرزان غۇلام ئىكەن، دېيىشىپ بېلىقچىنىڭ قولىغا مەڭ تەڭگىنى تۇتقۇزـ دى، ئاندىن ئېتىنى خۇدابەردى دەپ قويۇۋالغان بۇ جەمشىدنى ئوردىغا ئەكېلىپ يۇيۇپ پاكىزلاپ، چاچـ لىرىنى ئالدۇرۇپ يېڭى كىيىملەرنى كىيدۈردى ـ دە، پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىردى. پادىشاھ بۇ خۇش تەلەت، مۇلايىم يىگىتنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولدى ۋە ئاۋۋالقى غۇلام بىلەن قول تۇتۇشتۇرۇپ قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىككىيلەن ئىناق ـ ئېجىل ھەمراھلاردىن بولۇپ قالدى. ئۇلار كۈندۈزلىرى پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلدى، كېچىسى پادىشاھنىڭ قېشىدا ھەمراھ بولدى. بۇ ئىككى غۇلام كېچەـ لىرى پەقەت ئۇخلىماي بىرىگە ـ بىرى ئۇقتۇرماي ئۇھ تارتىپ يىغلايتتى. پادىشاھ بۇ ئالامەتلەرنى كۆرۈپ ھەيران بولدى.

پادىشاھ مۇنداقمۇ دەردىمەن غۇلاملار بولىدىكەن ـ ھە، بىرى ئاھ دېسە، بىرى ئۇھ دەپ يۇرگىنىگە قارىغاندا، بۇلارنىڭ دەردى ھەقىقەتەن زىيادە بولسا كېرەك، دەپ ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتتى. پادىشاھ بۇ ئىكـ كىسىنى بىرەردەم كۆرمىسە چىدىيالمايتتى. شۇڭا ئۇلارنى تېخىمۇ ئازادە قويدى. بۇ ئىككى غۇلام پاراغەت ئىچىدە ياشىدى. بىر كۈنى شاھ جەمشىد ئاتا ـ ئانىسىنى، ئاكىسىنى يادىغا ئېلىپ قاتتىق يىغلىدى. «مېھرىبان ئاتا ـ ئانام، قېرىندىشىم قەيەرلەردىدۇر؟» دەپ يىلاندەك تولغىنىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

خانمانىمدىن جۇدا بولغان،
ئادىل شاھىم قايدادۇرسەن؟
غېرىبلىقتا گادا بولغان،
ئادىل شاھىم قايدادۇرسەن؟

مېنىڭ ئۈچۈن بولدۇڭ گادا،
ساڭا قىلسام جانىم پىدا،
كېچە ـ كۈندۈز سالدىم نىدا،
شاھسەۋارىم قايدادۇرسەن؟

تەخت ئۈزرە دەۋران سۈرگەن،
مۇھەببەت ئوتىدا ئۆرتەنگەن،
دەردى ھالىم ئىچرە چۆككەن،
غەمگۈزارىم قايدادۇرسەن؟

قەينى سەندەك ۋاپادارىم،
ئېيتسام ئىدىم ساڭا زارىم،
مەندەك غېرىب يوقتۇر بەلكىم،
قەدىردانىم قايدادۇرسەن؟

كېچىلىرى بىدار بولغان،
ئاق سۈتىنى دىلغا سالغان،
بىزلەر ئۈچۈن بەك مېھرىبان،
ئانىجانىم قايدادۇرسەن؟

كۆز ياشلىرىم دەريا ئېقىپ،
كېلەرمۇ دەپ ھەريان بېقىپ،
چېھرىم كەتتى، ئاھ، سارغىيىپ،
جانىجانىم قايدادۇرسەن.

قاراقچىغا بەندە بولۇپ،
گۈزەل چېھرىڭ گۈلدەك سولۇپ،
چولپان كۆزۈڭ قانغا تولۇپ،
شاھ پەرزەنتۈم قايدادۇرسەن؟

كۆرۈشمەكلىك بولسا نېسىپ،
يۈز بېقىشساق قۇچاقلىشىپ،
دەردىم كەتتى كۆكتىن ئېشىپ،
كەم دىدارىم قايدادۇرسەن؟

ئەلقىسسە: بۇ ئىككى قېرىنداش شاھزادىلەر بىرى ـ بىرىنى بىلىشمەي پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولدى. ئارىدىن ئالتە ئاي ئۆتتى.

ئەمدى گەپنى پادىشاھ ئادىلخاننىڭ مەلىكىسى گۈلچېھرەخاندىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ ئادىلخان ئىككى شاھزادىسى بىلەن مەلىكىسىنى ئېلىپ بىر تاغنىڭ باغرىغا كەلگەندە، شام شەھىرىدىن چىققان سودىگەرلەرنىڭ سەردارى تۇججار بەھمەن پادىشاھ ئادىلخاننى ئالداپ مەلىكە گۈل-چېھرەنى ئېلىپ قاچقانىدى. بۇ سودىگەرلەرنىڭ سەردارى ــ ئادەم قاراقچىسى غۇلاملىرى بىلەن مەلىكە-نى بىر چېدىرنىڭ ئىچىگە باشلاپ كىردى. ئۇنىڭ نەپسى تاقىلداپ مەلىكىگە قول سوزدى.

ــ ئەي نائىنساپ ھاياسىز، ــ دېدى مەلىكە غەزەپ بىلەن ئۇنىڭ قوللىرىنى ئىتتىرىپ، ــ سەن مېنى بۇ يەرگە ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ ئەكەلدىڭ. سېنىڭ مەقسىتىڭ ئەسلىي مۇناقىكەن ـ دە. سەن بۇ ھارام ئىشنىڭ قىيامەت كۈنى سورىقى بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن، خۇدادىن قورقمامسەن؟!

ئەمما بۇ سۆزلەرگە ئول ھاياسىز پەرۋا قىلمىدى. مەلىكە ئۇنىڭ يامان نىيىتىدىن يانمايدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن:

ــ خىيالىڭ شۇنداق بولسا مەيلىڭچە بولسۇن. ئەمما مەن ھازىر بىتەھەرەتمەن. ماڭا بىر قاچا سۇ بەرگىن، ئۆزۈمنى پاك قىلغاندىن كېيىن نېمە دېسەڭ قوبۇل قىلاي، ــ دېدى. ئۇنىڭغا بىر قاچا سۇ بەردى. مەلىكە پاك تەرەت بوولۇپ، بېشىنى سەجدىگە قويۇپ يىغلاپ خۇداغا دەردىنى بايان ئەيلەپ، بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

دۇنيانى ياراتقان قادىر خۇدايىم،
مېنى بۇ ئاردا قويما ئىلاھىم،
بەك يامان بولدى مېنىڭ ئەھۋالىم،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

ساڭا چۈشەر دائىم غەرىب ئىگرىشى،
بەھەققى ئاشقىلارنىڭ كېسىلگەن بېشى،
بەھەققى يېتىملارنىڭ قانلىق كۆز يېشى،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

قۇدرىتىڭدىن يارالمىشتۇر كۆك ۋە يەر،
ھەققى ئۈچۈن ئەتكىن جىمى پەيغەمبەر،
قۇدرىتىڭدىن قىلدىلەر ئالەمدىن سەپەر،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

ئاشقىلارنىڭ سەرۋىرى يۈسۈپ ـ زىلەيخا،
مەزلۇملارنىڭ پىرىدۇر پاتمە ـ زۆھرا،
بەھەققى ھۆرمىتى خەدىچە كۈبرا،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

ئۈممەتلەرگە بېھىشتە پاناھى بولغان،
ھەققى ـ ھۆرمىتى شۇ رەسۇلى جاھان،
ئاباباكرى، ئۆمەر، ئېلى ھەم ئوسمان،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

ئاشۇ ئىككى بەندەڭكى ئادەم ۋە ھەۋۋا،
جەننەتنى ئۇلارغا ئەيلىدىڭ ئاتا،
ئۇلارغا زېمىننى بەردىڭ ھەم يانا،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

قانغا تولدى بۇ دەمدە ئاجىزەڭ دىلى،
ئەلى ئېرۇر ئۈممەتلەرنىڭ ئەۋزىلى،
چىنى ماچىن شاھەرلەرنىڭ رەھبىرى
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

مېنى دەردۇ ئەلەمدىن قىلغايسەن نىجات،
بىچارە قۇلۇڭمەن، قىلدىم مۇناجات،
ئەلەملەر چىرمىدى باغرىمنى قات ـ قات،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

كەربالادا ياتقان يەتمىش ئىككى شېھىت،
مەن بىر ئاجىز بەندەڭ، قىلما نائۈمىد،
كالامىڭ ھۆرمىتى قۇرئانى مەجىد،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

قاراقچى دەرد سالدى ئىشلىتىپ ھىيلە،
ئايرىلدىم مەھەلسىز پەرزەنتىم بىلە،
مۇرەببىم ئادىلخان باغرى قان ـ زېدە،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خاروزار.

تار كەلدى جېنىمغا بۇ كەڭرى جاھان،
يۇرىكىم يېرىلاي دېدى باغرىم چاك،
دەرد كەلمەس ئادەمگە بۇنىڭدىن يامان،
ساقلىغىن دۇنيادا مېنى ئۆزۈڭ پاك،
يىقىلدى بېشىمغا يەتتە قات ئاسمان،
نامەھرەم بولغۇچە بولۇپ كېتەي خاك،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خارۇزار.
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خارۇزار.

ئاھ قانداق قىلارمەن تەقدىرگە ئەپسۇس،
پەريادلار كۆتۈرۈپ قىلدىم ئەرزىيەت،
ئۆلۈم مىڭ ئەۋزەلدۇر خورلانسا نومۇس،
مېنىڭ بۇ بىچارە ئەھۋالىمغا يەت،
خۇدايا بۇ ئاچچىق ئەلەمنى توس،
ھېچ مەزلۇم كۆرمىسۇن بۇنداق قايغۇ ـ دەرد،
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خارۇزار.
مېنى قىلما بۇ يەردە ئۆزۈڭ خارۇزار.

مەلىكە مۇناجات قىلىپ: «توۋا، ئالتۇن دىيارىم نەلەردە قالدى، ھەشەمەتلىك ئۆيۈ ـ ئايۋانلىرىمنى نائەھلى پەسلەر ئالدى، تاجۇ تەخت، سەلتەنەت ئىپلاسلارنىڭ ئاياغ ئاستىدا خارلاندى. مەن مېھرىبان مۇ ـ ھەببىمدىن، ئامراق بالىلىرىمدىن ئايرىلدىم. پېشانەمنىڭ شورلۇقىدىن بىر قاراقچى مەككارغا گىرىپتار بولدۇم. ئەي شەپقەتلىك تەڭرىم، مېنى بۇ ئازابلاردىن خالاس قىلغايسەن» دەپ يىغلاپ تەڭرىگە ئىلتىجا قىلدى.

ئەلقىسسە، شۇ سائەتتە تۇججار بەھمەننىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇغا باردى. ئۇ شۇنداق بىر چۈش كۆردىكىم، ئاسمان تەرەپتىن بىر ئالتۇن تەخت كېلىۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ ئۈستىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۇرارمىش، ئۇنىڭ قېشىدا چاھاريارلار، بۇۋىپاتىمەئى زۆھرە ۋە نەچچە مىڭ مالائىكىلەر تۇرارمىش. ئۇ رەسۇلىللاغا سالام بېرەرمىش. پاتىمە مالائىكىلەرگە قاراپ:

ـــ بۇ ھارامخور نائىنساپنى دوزاخقا سېلىڭلار! ـــ دەپ ئەمىر قىلارمىش. تۇججار بەھمەن ئۆزىنىڭ دوزاخقا بۇيرۇلغانلىقىنى ئاڭلاپ زار ـ زار يىغلاپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇرمىش:

ئاجىزلارنىڭ پاناھى روسۇلى خۇدا،
پىدا بولسۇن جېنىم بۇ پانىي جاھان،
گۇناھىمدىن توۋا قىلاي، مەقبۇل ئەيلىگىن.
گۇناھىمدىن توۋا قىلاي، مەقبۇل ئەيلىگىن.
قىلغان ئىشىم بارچىسى بولدىلەر خاتا،
بەھەققى ئەرشى، كۇرسى ھەم لەۋھىل قەلەم،
گۇناھىمدىن توۋا قىلاي، مەقبۇل ئەيلىگىن.
دەرگاھىڭغا ئېسىلدىم توۋا قىلىپ ھەم،

كىرىپ شەيتان كەينىگە قىلدىم گۇناھلىق،
ھەق دەرگاھىدا بولدى توۋلىق نالەم،
بەتبەختلەرچە قىلمىشىم دوزاخقا لايىق،
گۇناھىمدىن توۋا قىلاي، مەقبۇل ئەيلىگىن.
مېنى قىلغىن بۇ دەمدە رەھمەتكە تالىق
گۇناھىمدىن توۋا قىلاي، مەقبۇل ئەيلىگىن.

بەھەققى ئاباباكرى، ئۆمەر ھەم ئوسمان،
يولۇڭلاردا بۇ جېنىم بولغۇسى قۇربان،
پاتىمە بىلەن ئەل شىرى مەردان،
ماڭا رەھىم ئەيلىگىن بۇ ئىككى جاھان،
خاتالىقىم تولادۇر، تاغدىنمۇ يوغان،
گۇناھىمدىن توۋا قىلاي، مەقبۇل ئەيلىگىن.

بۇ گۇناھكار بەندە چۈشىدە ئاشۇنداق گۇناھىنى تىلەپ يىغلاپ پەرياد سالدى، شۇ چاغ مالائىك ئۇنىڭ يۈزىگە بىر كاچات ئۇرغانىدى، ئۇنىڭ يۈزلىرى قاپقارا بولدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا قاراپ:

ـــ ئەي بەتبەخت، مېنىڭ خاس ئۈممىتىمنىڭ روزىگارىنى ـــ ھالال جۇپتىنى مىكرى ـ ھىيلە

بىلەن ئەسىر قىلىپ، ناپاك كۆزۈڭ بىلەن قاراپ گۈناھ قىلدىڭ. ئەمدى بۇ بىچارە نامەھرەمگە كۆز سالـ
ساڭ، ئامانەتكە خيانەت قىلساڭ ۋە ۋاقتىدا ئۇنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بەرمىسەڭ، مېنىڭ سېنىڭدەك
ئۇممىتىم يوق. خۇدايىتائالا ھەم سېنىڭدىن قاتتىق بىزار بولغاي، قىيامەت كۈنى دوزاختا ئەسىر بولـ
غايسەن. بېرى كەل، ــ دېدى. ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا يېقىن باردى. پەيغەمبىرىم ئۇنىڭ
يۈزىنى بىر سىلىغاندى، يۈزلىرى قايتا ئاقاردى. ئۇ ھەيرانلىق ئىلكىدە نېمىلەرنىدۇر ئويلاپ بولغۇچە
ئۇلار غايىب بولدى. بۇ ئاسىي گۈناھكار شۇ چاغ ئۇيقۇسىدىن سىلكىنىپ ئويغاندى. بېشىنى كۆتۈرۈپ
قارىسا، مەلىكە يۈزىنى سەجدىگە يېقىپ ئولتۇرۇپتۇ. تۇججار بەھمەن دەرھال ئورنىدىن قوپۇپ مەلىكـ
نىڭ قېشىغا باردى ـ دە، ئۇنىڭ ئايىغىغا تاشلىدى ۋە:

ــ ئەي مەلىكەم، سەن مېنىڭ سىگىلمىسەن. مەن بەتنىيەتلىك قىلدىم، خاتا قىلدىم، كەچۈرگەيسەن، ــ دېدى. ئاندىن مەلىكىنى باشلاپ شاھ ئادىلخان ئولتۇرغان يەرگە باردى، ئەمما بۇ يەردە ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. پادىشاھ ئادىلخان ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ بۇ يەردىن ئاللىقاچان كېتىپ قالغانـدى. ئۇلار پادىشاھنى تاپالماي ئۇزىنىڭ تۇرار جايىغا قايتىپ كەلدى. بۇ سودىگەرلەر باشلىقى ئايرىم بىر چېدىر تەييارلاپ، ئىچىگە تەرەتخانا، ئىستىراھەتخانا ھازىر قىلدى. پەردىلەر تارتىپ، ئەۋرىشىم يىپلار بىلەن چىگدى. مەلىكىنى ئىنىس ـ جىنغا كۆرسەتمىدى، ھەتتا ئۇنىڭ جامالىنى ئاي بىلەن كۈنمۇ كۆرـ مىدى. بۇ ئادەم بەش يۈز نەپەر چاكار سودىگەرنى باشلاپ شەھەرمۇشەھەر، يۇرتمۇيۇرت ئارىلاپ پادىشاھ ئادىلخانىنى ئىزدىدى. ئىزدە ـ ئىزدە ئاردىدىن ئون تۆت يىل ئۆتتى. ئاخىر ئۇلارنىڭ قەدىمىي دىيار بەكرى شەھىرىگە يەتتى. بەش يۈز سودىگەر شەھەرنىڭ تاشقىرىسىغا چۈشۈپ ئات ـ ئۇلاغلىرىنى جايلاشتۇردى.

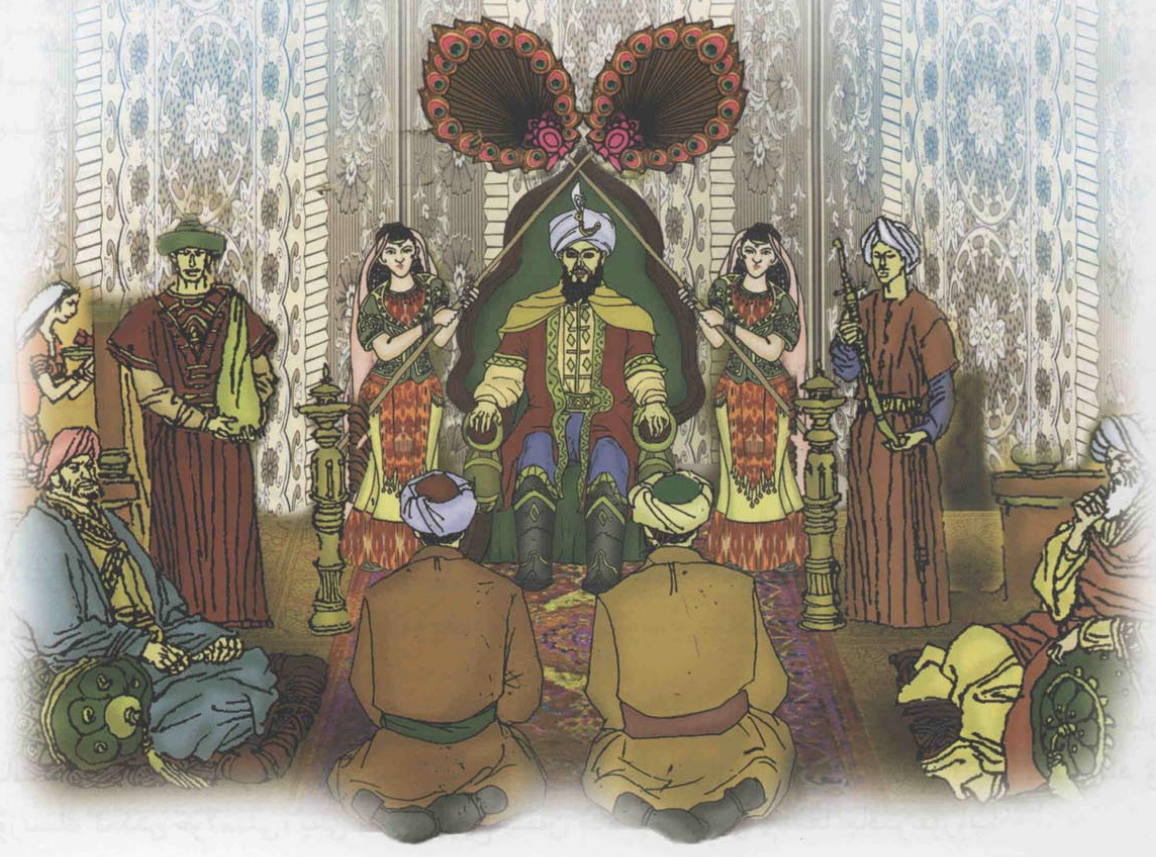

تۇججار بەھمەن بولسا پادىشاھقا ئاتىغان پىشكەشلىرىنى ئېلىپ ئىككى غۇلامى بىلەن پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەلدى. يۈكۈنۈپ تۇرۇپ پىشكەشلىرىنى پادىشاھقا سۇندى ۋە:

— بىز بەش يۈز سودىگەر بۇ شەھەرگە چۈشتۇق. ئەتە ئامال قىلىپ زاكاتىنى ئېلىپ بەرسىلە، — دېدى.

پادىشاھ ئۇلارغا خۇشال نەزەر بىلەن قاراپ، بۇلار ياخشى نىيەتلىك ئادەملەر ئوخشايدۇ، ئۇلار بىلەن بىر كېچە ئولپەت تۇرۇپ كۆڭلۈمنى خۇشال قىلاي، دەپ ئويلاپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

سۆزۈمنى ئىشىتكىل، ساھىبى تۇججار،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟
كۆڭلۈم غەملىرىنى ئەيلەيىن ئىزھار،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

چىمەنده قۇشلار يىغلىشار گۈلگە،
مۇنتەزىردۇر گۈل خۇشناۋا بۇلبۇلغا.
بايان ئەيلە ئەھۋالىڭ مەن غېرىب قۇلغا،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

يېگەن ـ ئىچكىنىم زەھەر ـ زوقۇمدۇر،
ئولتۇرۇپ ـ قوپمىقىم دەردۇ ئەلەمدۇر،
بۇ پانىي جاھاندا كۆزلىرىم نەمدۇر،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

كۆنسىرى ھالىم بولدىلار بەتتەر،
كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ ياشىم تۆكۈلەر،
جۇدالىق پۇرقىتى باغرىمنى ئۆرتەر،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

ئورۇن تۇتۇپسەن كېلىپ شەھرىمدىن،
كەلگىنىڭگە جېنىمنى پىدا ئەيلەيىن،
رەقىبلەر ئىلكىدىن جۇدا ئەيلەيىن،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

يولۇڭدا قىلاي جېنىمنى قۇربان،
پىدا بولسۇن ساڭا بۇ پانىي جاھان،
تەڭرىم ئەيلىسۇن مۇشكۈلۈڭ ئاسان،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

قولۇڭدىن كەتسە كەلمەيدۇ پۇرسەت،
ئەۋزەل، ياخشىغا بولماقلىق ئولپەت،
قولدىن كەتتىمۇ، قىلىسەن ھەسرەت،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

قۇرايلى سۆھبەت، بولۇشۇپ گۈڭ ـ مۇڭ،
بولاي بۇ كېچە چاكىرىڭ ـ قۇلۇڭ،
بىلەي سوڭرە تاڭ قاياقتا يولۇڭ،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي؟

قۇلاق سېلىپ ئىشىت بۇ قۇل دادىنى،
سەندىن ئىزدەرمەن كۆڭۈللەر شادىنى،
ئادىلخان بىلەن كۈتكىن ئەتىنى،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ، نە بولغاي.

تۇججار بەھمەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ مۇنداق دېدى:

— ئى پادىشاھىئالەم، ئىلتىپاتىڭىزغا مىڭ رەھمەت. سىزنىڭ قېشىڭىزدا قونسام ناھايىتى ياخشى بولاتتى، ئەمما مەندە كىشىنىڭ ئامانىتى بار ئىدى. شۇنىڭدىن ئەنسىرەيمەن. مۇبادا بىر كېلىشمەسلىك بولۇپ ئامانەتكە خىيانەت بولۇنسا، تاڭلا قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن. شۇڭا گۇناھىمنى كەچۈرۈپ، قايتىشىمغا ئىجازەت بەرگەيسىز.

— خاتىرجەم بولغىن، مېھمىنىم، ئامانەتكە خىيانەت بولمىغاي، خىيانەت قىلمايدىغان كىشىنى مەن ئامانىتىڭنى ساقلاشقا ئەۋەتەي، خىيانەت بولۇپ قالسا جاۋابىنى مەندىن ئالغىن، — دېدى پادىشاھ ۋە ئۆزىنىڭ ئىككى غۇلامىنى، يەنى شاھ پەرروخ بىلەن شاھ جەمشىدنى يېنىغا چاقىرتقۇزۇپ:

— سىلەر بۇ كىشىنىڭ ئامانىتىنى ساقلايسىلەر، ھوشيار بولۇڭلار. ئامانەتكە خيانەت بولۇپ قالـ
ـمىسۇن، — دەپ ئۇلارنى سودىگەرنىڭ غۇلاملىرىغا قوشۇپ يولغا سالدى. سودىگەرنىڭ غۇلاملىرى پادـ
ـشاھنىڭ بۇ ئىككى غۇلاملىرىنى باشلاپ چېدىرغا كەلدى. ئۇلار چېدىرنى كۆرسىتىپ:

— مانا بۇ ئامانەت قويۇلغان جاي، ياخشى ساقلىغايسىلەر، — دەپ ئۆتكۈزۈپ بەردى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئۇ كېچىسى سودىگەرلەرنىڭ باشلىقىنى ياخشى تائام ۋە غىزالار بىلەن مېھمـان قىلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ باشلىرىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر ـ بىرىگە بايان قىلىشىپ ئولـ
ـتۇردى. ئەمما پادىشاھ ئادىلخان ئۆزىنىڭ روزىگارىدىن، بالا ـ چاقىلىرىدىن ئايرىلغانلىقى ھەققىدە گەپ قىلمىدى. شۇنىڭدەك سودىگەرمۇ ئامانەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكى، ئۆزىنىڭ بىر ئادەمنىڭ مەلـكـسـىنى ئالداپ ئېلىپ قېچىپ، كېيىن توۋا قىلىپ ئون تۆت يىلدىن بېرى ئىگىسىنى ئىزدەپ يۈرگەنلىكى توغـ
ـرىسىدا ئېغىز ئاچمىدى.

ئەلقىسسە، ئەمدى بۇ ئىككى غۇلامدىن سۆز ئىشتىمەك كېرەك: غۇلامزادە غۇلام خۇدابەردى بىلەن پاراڭلىشىپ كېچىچە ئۇخلىمىدى. غۇلامزادە مۇنداق دېدى:

— ئەي دوستۇم خۇدابەردى، بۇ كېچە بۇ يەردە ئويغاق ئولتۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپايلى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىمىزنى بايان قىلىپ تاڭ ئاتقۇزايلى، بولمىسا ئۇخلاپ قېلىشىمىز، ئامانەتكە خيانەت بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالغاندا، بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدۇ. دوستۇم، مەن پادىشاھقا سېتىلغىلى بىر يىل بولدى. ساڭا ئالتە ئاي بولدى. كۈندۈزلىرى پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولدۇق. كېچىلىرى ئۆز ھالىمىز بىلەن دەردىمىزگە دەرمان بولۇپ بىر ـ بىرىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولالمىدۇق. بىر ـ بىرىمىزنىڭ ئۆتمۈشىنى بىلمەيمىز. بۈگۈن كېچە پادىشاھ بىزنى ئامانەتكە خيانەت بولۇپ قالمىسۇن، دەپ پاسىبانلىققا ئەۋەتتى. بۇ چېدىردا ئالتۇن ـ كۈمۈش بارمىكىن ياكى باشقا مال ـ دۇنيا بارمىكىن، ئىشقىلىپ، بىز ياخشى ساقلىساق بولـ
ـدى. كېچە مۇشۇ ۋاقىت بولغۇچە ئۇخلىماي ئوبدان ساقلاپ ئولتۇردۇق. بارچە تۇججارلار ئۇخلاپ قالدى. تۇن يېرىملىشىپتۇ، ئويغاق ئولتۇرايلى.

ئەلقىسسە، بۇ گەپ ـ سۆزلەر چېدىرنىڭ ئىچىدىكى مەلىكىنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. مەلىكە ئىشكـ
ـىنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىپ ئولتۇردى.

غۇلامزادىنىڭ مەسلىھەتى خۇدابەردىگە ياقتى. ئۇ مۇنداق دېدى:

— ئاداش، مەن بېشىمدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىمنى بايان قىلسام دىلىم كۆيىدۇ، جېنىم قاقـ
ـشايدۇ. مېنىڭ بۇ بايانلىرىمدىن پەلەك تىترەپ، زېمىن لەرزىگە كېلىدۇ. دەريالار غەلىيان كۆتۈرىدۇ. شۇڭا، سەن ئۆزۈڭنىڭ سەرگۈزەشتلىرىنى بايان قىل.

— ئەي جېنىم ئاداش، مېنىڭ دەردۇ ئەھۋالىمنى ئاڭلاشقا ئاجىزلىق قىلىسەن. ئەگەر ئاڭلىساڭ تاقەت قىلالمايسەن، — دېدى غۇلامزادە ئۇھ تارتىپ، — ئەڭ ياخشىسى سېنىڭ كەچۈرمىشىڭنى ئاڭلايلى.

خۇدابەردى بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ئېسىگە ئېلىپ جىگەر ـ باغرى ئېزىلىپ، غۇلامزادىگە قاراپ بۇقۇلداپ يىغلاپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

بايان قىلسام ئەھۋالىمنى، ساڭا ئېيتاي بار دەردىمنى،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم. سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

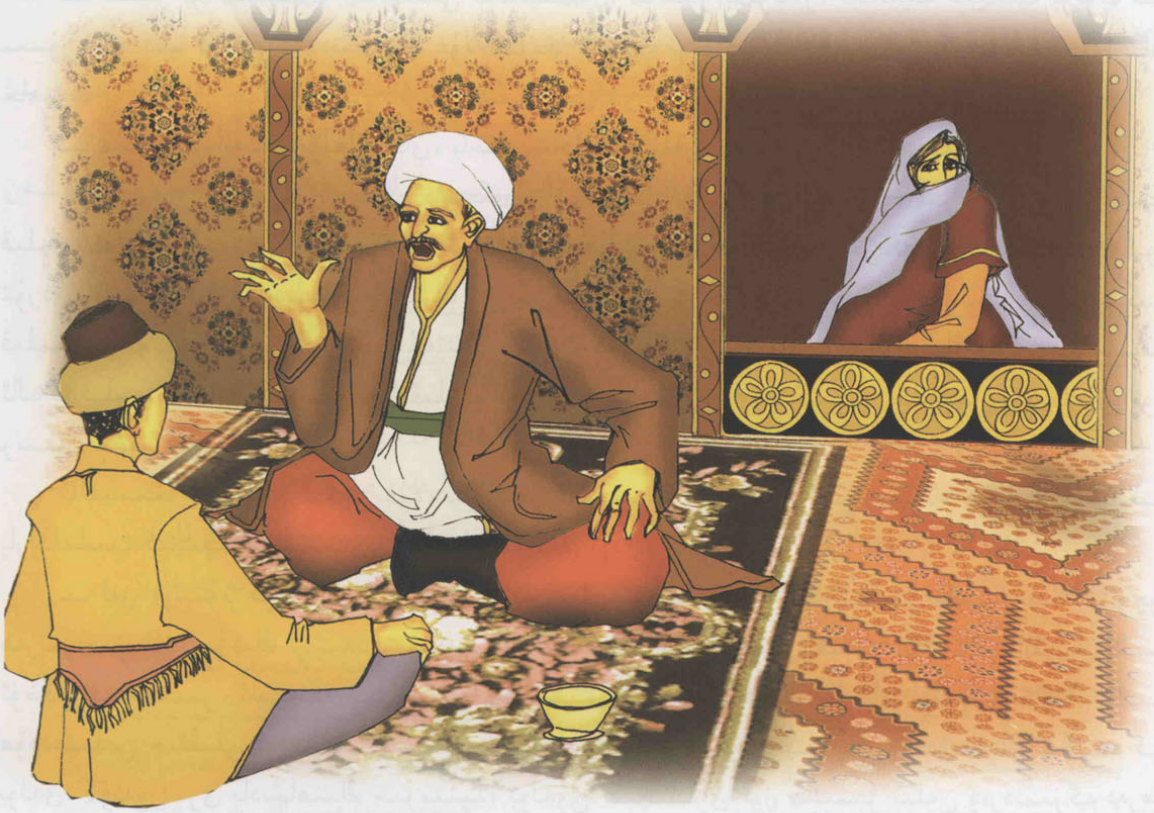

پایتەختتم ئول یەمەندە،
ئاتام ئىدى خوپ خۇرسەندە،
بۇلبۇل سايرار گۈلچىمەندە،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

كېلىپ بىر چاغ شۇم قەلەندەر،
ھەق ئاللا، ھەق رەسۇلىللا دەر،
يۇرىكىدە ئوغا ـ زەھەر،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

قىرىق كۈنلۈك تاج تىلىدى،
ئاتام ئاڭا تاج بەردى،
شەھەردىن بىزنى چىقاردى،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

كۈندىن ـ كۈنگە بوپ دىل يارا،
چۈشتى بىزگە قىسمەت خاتا،
قىلدى بىزگە ئالەم جاپا،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

ئات ـ ئۇزۇقنى ئوغرى ئالدى،
ئاتام بىزنى ھەم قاچۇردى،
ئاپەت بىزگە خەۋەر بەردى،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

ئاتام ئىدى سەپەردىشىم،
ئانام ئىدى جان يولدىشىم،
شاھ پەررۇخۇم قېرىندىشىم،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

بىلمەس يەرگە قالدۇق كېلىپ،
ئارقىمىزغا ئوغرى يېتىپ،
ئالتۇن ـ كۈمۈش قولدىن كېتىپ،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

ئاندىن قېچىپ يوللار يۇرۇپ،
بايا‌ۋاندا ئايلاپ مېڭىپ،
قارا تاغقا كەلدۇق چۈشۈپ،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

ئوغرى قولىدا ئانام قالدى،
مەن يېتىمنى غەمگە سالدى،
خوشاللىقىم ئاندا قالدى،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

شاھ پەرروخنى ئوغرى ئالدى،
دەريا ئىچرە ئاتام قالدى،
بىلەلمىدىم، نېمە بولدى؟
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

مېنى دەريا سۈردى، ئاقتىم،
ھەر تەرەپكە يىغلاپ باقتىم،
كەتتىم شاھقا مەن سېتىلىپ،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

غۇلام بولدۇم مەن ئون تۆت يىل،
ئالتە ئاي بولدى بۇندا سەجىل،
خالاس بولماي غەمدىن ئاي، يىل،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

شاھ جەمشىد دەر بۇ ئاتىمنى،
كىشى بىلمەس پاك زاتىمنى،
ساڭا ئېيتتىم ئەھۋالىمنى،
سۆزۈم ئىشىت، جېنىم دوستۇم.

بۇ نەزمنى ئاڭلىغان شاھ پەرروخ ھەيجىبىر تاقەت قىلالماي:

ــ ئەي قېرىندىشىم، سۆيۈملۈك ئوكام شاھ جەمشىد، سېنىڭ ئىزدىگەن ئاكاڭ شاھ پەرروخ مەن ئەمەسمۇ؟ ــ دەپ ئۆزىنى ئونىڭغا تاشلىدى. ئۆزىنى خودابەردى دەپ ئاتىۋالغان شاھ جەمشىد:

ــ ئاھ ۋاپادار ئاكا، بۇ سەنمۇ، شاھ پەرروخۇم سەنمۇ؟ ــ دەپ ئونى قوچاقلىدى. ئۇلار باغاشلىشىپ، مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىشىپ، ئۆكسۈپ ــ ئۆكسۈپ يىغلىشىپ بىھوش بولۇپ يىقىلدى.

تاشقىرىدا بولۇۋاتقان بۇ گەپ ــ سۆزلەرنى ئاڭلىغان مەلىكە ياقىسىنى چىشلەپ، بۇلار مېنىڭ ئون تۆت يىل جودا بولغان پەرزەنتلىرىم ئەمەسمۇ؟ دەپ ئويلاپ چېدىرنىڭ ئىشىكىنى ئۇرۇپ پارە ــ پارە قىلىپ تېشىغا چىقتى. پەرزەنتلىرىنىڭ بوينىدىن قوچاقلاپ، بوراڭلىق يامغۇردەك يىغلاپ، ئۇلارنى چېدىرنىڭ ئىچىگە ئەكىردى ۋە ئۇلارغا قاراپ:

ــ ئەي جانجىگەر بالىلىرىم، يۈرىكىمنىڭ پارىلىرى، كۆزۈمنىڭ گۆھەرلىرى. سىلەر ئون تۆت يىل مەندىن ئايرىلىپ، مەن سىلەردىن ئايرىلىپ ياشىدۇق. جاھاننىڭ تارلىقىدىن جودا بولۇپ، پىراقىڭلاردا ھەيران ۋە سەرگەردان بولغان بىچارە گۈلچېھرە ئاناڭلار مەن ئەمەسمۇ؟! ــ دەپ يىغلاپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

دەرد ــ ئەلەمدە خانىماندىن ئايرىلغان،
ۋاپادار ئاناڭلار ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟
پەرزەنتىم ئىشقىدا يۈرەكلىرىم قان،
گۈلچېھرەم ئاناڭلار، ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟!

بالىلىرىم، دەپ ئاھ ئۇرۇپ قانلار يىغلاپ،
سىلەر ئۈچۈن ئىلاجىم يوق يۈرەك داغلاپ،
ئارمانىم يوق ئەمدى ئۆلسەم جېنىم قىينىلاپ،
ۋاپادار ئاناڭلار، ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟

توققۇز ئاي توققۇز كۈن قورساق كۆتۈرگەن،
تۇن ــ سەھەر ئۇخلىماي ئاق سۈتىنى بەرگەن،
پەرۋىش قىلىپ كامالىغا يەتكۈزگەن،
مېھرىبان ئاناڭلار، ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟!

نە بولدى ئاجايىپ بەختىم قارادۇر،
سىلەر ئۈچۈن مېنىڭ باغرىم يارادۇر،
ھەسرەت بىلەن ئۆمرۈم ئۆتۈپ بارادۇر،
غەمخانە ئاناڭلار، ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟

سىلەر ئۈچۈن خودايىمغا يالۋۇرۇپ،
گۈلدەك يۈزۈم زەپىراندەك سارغىيىپ،
پىراق دەردى بىلەن بولۇپ كۆپ غېرىب،
شۇ ئىزدىگەن ئاناڭلار، ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟

گۈلچېھرەمەن، بالام، ئىشىت دادەمنى،
ھېچكىم بىلمەس ئىدى مېنىڭ ھالىمنى،
سىلەر ئۇچۇن بېرەي غېرىب جانىمنى،
غەمگە تولغان ئاناڭلار، ئاھ، مەن ئەمەسمۇ؟

مەلىكە بالىلىرىنىڭ بوينىدىن چىڭ قۇچاقلاپ، يۈزلىرىگە يۈزىنى يېقىپ يىغلىدى. بالىلارمۇ ئانىسىنىڭ بوينىدىن مەھكەم قۇچاقلاپ، دەردى، ھالىنى تۆكۈپ يىغلاشتى. ئەمما بۇ ئىشلاردىن تۆتىنچى بىر كىشى خەۋەرسىز ئىدى. چۈنكى، بۇ بەش يۈز سودىگەرنىڭ ھېچبىرى بۇ چېدىردا غوجامنىڭ خاس ئامانىتى بار، دەپ بۇ يەرگە يېقىن يولىمايتتى. مەلىكە بىلەن ئىككى شاھزادە بىر - بىرىگە قانماي قۇچاقلىشاتتى، يىغلىشاتتى، مۇڭدىشاتتى. ئاخىر ئاپتاپ چاقناپ، قۇياش تاغلارنىڭ كەينىدىن باش چىقاردى. شۇ چاغدا تۇججار بەھمەن پادىشاھنىڭ ئوردىسىدىن چىقىپ، ئۆزىنىڭ قارارگاھىغا قايتىپ كەلدى. چېدىرنىڭ قېشىغا كېلىپ، چېدىرنىڭ ئىشىكلىرىنىڭ پارە - پارە بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئالدىراپ چېدىرنىڭ ئىچىگە كىردى. كۆردىكى، مەلىكىنىڭ بوينىغا ئىككى غۇلام قوللىرىنى سېلىپ ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىغان ھالدا بىھوش بولۇپ يېتىپتۇ. بۇ ئۇچ بىھوشنىڭ بۇنداق ئىرماش - چىرماش بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن سودىگەر: «ۋادەرىغا، ۋاي ئىسىت، ئون تۆت يىلنىڭ مابەينىدە بۇ مەلىكىنى پەردە ئىچىدە ساقلاپ كەلگەنىدىم. بۇ كېچە مەلىكە نامەھرەمگە بويۇن سۇنۇپتۇ. ئادەم ئايال كىشىگىمۇ ئىشىنەمدۇ - ھە! بۇ مەلىكە مېنىمۇ، ئۆزىنىمۇ دوزاخقا سالىدىغان بولدى» دەپ پەريات كۆتۈردى ۋە ئۆزىنىڭ كاچاتلىرىغا ئۆزى ئۇرۇپ، باغرىنى تاتىلاپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ چاپتى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— داد، پادىشاھىئالەم، داد، ئىككى غۇلامىڭنىڭ دەستىدىن داد! — دېدى. پادىشاھ گاڭگىرىغان ھالدا:

— ئەي دوستۇم، ئېيتقا زادى نېمە ۋەقە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى. ئۇ پەريادىنى باسالمىغان ھالدا:

— ئەي پادىشاھىئالەم، ۋاي رەھنەمائى ئالەم، مەن ئېيتمىغانمىدىم. مەن بۇ يەردە قونماي، مېنىڭ ئۆيۈمدە ئامانىتىم بار، ئۇنى تاشلاپ ھېچ يەرگە بارالمايمەن. ئامانەتكە خىيانەت بولۇپ قالسا، دوزىخى بولۇپ كېتىمەن دېسەم، جانابلىرى مەن ئامانەتكە خىيانەت قىلمىغۇدەك ئادەم چىقىراي، دەپ ئىككى ئاچ بۆرىنى — خوتۇنسىزلىقتا قاغجىراپ - ئېچىرقاپ كەتكەن ئىككى غۇلامنى بەرگەنىكەنلا، ئۇلار ئامانەتنى ساقلىماقتا يوق، ئامانەتكە ئۆزلىرى خىيانەت قىپتۇ ئەمەسمۇ؟! — دېدى.

ئۇ پادىشاھقا قاراپ تۇرۇپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئۆز - ئۆزۈمگە دەردلەر سېلىپ،
جان - جېنىمنى يارا قىلدىم.
تاغدىن ئېغىر گۇناھ قىلىپ،
يۈزلىرىمنى قارا قىلدىم.

ئەزىز جانغا جاپا قىلىپ،
مەن يېتىمنى غەمگە سېلىپ،
دوزاخ ئىچرە ماكان قىلىپ،
ئىمانىمدىن جۇدا قىلدىم.

مەن ئېيتىمەن، ئەي سۇلتانىم،
چىقىپ كەتسۇن تەندىن جانىم،
خەنجەر ئۇرۇپ تۆككەن قانىم،
كەچۈرگۈسىز گۇناھ قىلدىم.

نېچۈك بولار پېقىر ھالى،
بوغار ئەمدى گۆر ئازابى،
قۇتۇلماقنىڭ يوق ئامالى،
خاتا قىلدىم، خاتا قىلدىم.

چۆللەر كەزدىم ساق ئون تۆت يىل،
يۈردۈم تىنماي مەنزىل - مەنزىل،
ئامانەتكە تەگمىگەن قىل،
ئەجەب يامان گۇناھ قىلدىم.

نەگە كەتتى تارتقان جاپام، دارغا لايىق ئىككى غۇلام،
بارچە ئەجرىم بولدى ھارام، مەن ئۆزۈمگە جازا قىلدىم.

ـــ ئەي پادىشاھىئالەم، مېنىڭ دادىمنى سورىغىن ! ـــ دەپ چۇقان كۆتۈردى كۇججار بەھمەن.

پادىشاھ دەرھال ۋەزىرلەرنى چاقىرتىپ، ئەھۋالنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كېلىشكە بۇيرۇدى. ۋەزىرلەر ئوردىدىن ئالدىراپ چىقىپ، سودىگەرنىڭ تۇرارگاھىغا باردى. قارىسا، ئىككى غۇلام بىر ئايالغا چىرمىشىپ بىھوش يېتىپتۇ. ۋەزىرلەر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ بولغان ئىشنى مەلۇم قىلدى. پادىشاھ غەزەپ بولۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ جاللات !

شۇ ھامان ئوڭ تەرەپتىن توققۇز جاللات، سول تەرەپتىن توققۇز جاللات قىلىچلىرىنى كۆتۈرگەن پېتى پەيدا بولدى. ئۇلار:

ـــ ئەي پادىشاھىئالەم، ئۇلۇغ سۇلتانى باكەرىم، ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن، دۆلەتلىرى پۈزۈر بولسۇن، تىغلىرىمىز تەييار، قايسى گۇناھكارنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتتىكىن؟ پادىشاھىمىزدىن پەرمان بولسا ئۇنىڭ جان رىشتىسىنى ئۇزۇپ، لەھەتكە يوللىغايمىز، ـــ دېيىشتى.

ـــ غۇلامزادە بىلەن خۇدابەردىنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ، باشلىرىنى ئالدىمغا كەلتۇر، ـــ دەپ پەرمان بەردى پادىشاھ غەزەپتىن تىترەپ. تۆت جاللات دەرھال ئوردىدىن چىقىپ چېدىرغا باردى ۋە چېدىرنىڭ ئىچىگە كىرىپ مەلىكە گۈلچېھرەخانىنىڭ قۇچىقىدىن شاھزادە پەرروخ بىلەن شاھزادە جەمشىدنى تارتىۋېلىپ، پادىشاھنىڭ پەرمانى، دەپ ئۇلارنىڭ باشلىرىنى تېنىدىن جۇدا قىلدى ـ دە، ئىككى باشنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەلتۈردى.

مەلىكە گۈلچېھرەخان جاللاتلارنىڭ گەپ ـ سۆز قىلماي ئىككى ئوغلىنىڭ بېشىنى ئەكەتكەنلىكىدىن پەريات ئۇرۇپ يېرىلىپ كېتەي دېدى. ئۇنىڭغا يورۇق دۇنيا قاراڭغۇ بولدى، كۆزلىرىگە زۇلمەت تىقىلدى، نەچچە ھوشىدىن كېتىپ، نەچچە ھوشىغا كەلدى، چاچلىرىنى يۇلۇپ، كۆزلىرىگە توپا ـ تۇپراق چاچتى، يىقىلىپ ـ قوپۇپ، ئوغۇللىرىنىڭ بېشىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئوردا دەرۋازىسىدا ۋە ئوردا ئىچىدە ئۇنى تۇججار بەھمەننىڭ خاس ئادىمى بولسا كېرەك، دەپ ھېچكىم توسمىدى. ئۇ شۇنداق يىغلاپ ـ قاقشاپ پادىشاھ ئادىلخانىنىڭ قېشىغا كىردى ۋە پادىشاھنىڭ ئالدىغا تاشلانغان ئىككى باشنى قۇچىقىغا ئېلىپ:

ـــ بۇنداق بولارنى ئويلىمىغانىدىم، بالىلىرىم، ئاتا مېھرىگە، ئانا چېھرىگە قانمىغان، ئانا ھىجرىدە كۆيگەن، بالىلىرىم، نېمە گۇناھ قىلغانىدىڭلار، بالىلىرىم؟ بۇ رەھىمسىز جاللات پادىشاھ بېشىڭلارنى كەستى، بالىلىرىم، ـــ دەپ يىغلىدى ھەمدە پادىشاھقا قاراپ خۇن جىگىرىدىن چىقىرىپ بۇ نەزمنى ئوقۇدى:

ئون تۆت يىل ئىچىدە مەن بولدۇم گادا، رازىدۇرمەن، بېشىمنى كەسسەڭ راۋادۇر،
ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن. ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن.
پەرزەنتلىرىم ھىجرىگە بولدۇم مۇپتىلا،
ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن. پەرزەنتلىرىم بېشىنى جاللاتلار ئالدى،
ئەزىز تېنى سارغىيىپ تۇپراقتا قالدى،
مەن بىلمىدىم، ئەجەب بەختىم قارادۇر، قىزىلگۈلدەك يۈزلىرى قانغا بويالدى،
پەرزەنتلىرىم ھىجرىدە باغرىم يارادۇر، ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن.

ئاھۇ زارکىم، خانىماندىن مەن كېچىپ، .....
ھەسرەت بىلەن تۇپراقنى بېشىمغا چېچىپ، دىدار ۋەسلى ئىزدىشىپ ئۆتتۈق ئارماندا،
راۋا بولاي خەنجەرگە جېنىمدىن كېچىپ، تەقدىر بىزنى تۇتقۇزدى پەيلى يامانغا،
ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن. ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن.

توققۇز ئاي توققۇز كۈن كۆتۈردۈم ئۇنى، قان ـ ياش تولغان دەريادۇر مېنىڭ بۇ ئۆمرۈم،
تۇن، سەھەرلەر ئۇخلىماي بەردىم سۈتۈمنى، بالىلىرىمنى بىر كۆرۈش ئىدى ئۇمىدىم،
نە گۇناھقا ئۆلتۈردۈڭ ئىككى ئوغلۇمنى؟ ئاھ، پەررۇخۇم ـــ يۇرىكىم، باغرىم جەمشىدىم،
ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن. ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن.

رەھىم قىلىپ قاراپ باققىن ھالىمغا، تېخى ئاخشام يوقالغان كۆڭلۈمدىن پەرياد،
قويما مېنى دۇنيا دېگەن زالىمغا، پەيدا بولدى بالىلىرىم قېشىمدا، ھەيھات،
رازىدۇرمەن، تىغ بويىسىڭ قېنىمغا، گەپ ـ سۆز قىلماي، بېشىن ئالدى شۇم جاللات،
ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن. ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن.

گۈلچېھرەمەن دائىم ئاقار كۆز يېشىم، ھارام ماڭا دۇنيادا تىرىك يۈرمىكىم،
پەرزەنتلىرىم ئىدى مۇڭلۇق سىردىشىم، مېڭە ئەۋزەلدۇر ياشاشتىن ئەمدى ئۆلمىكىم،
ئاھ، بۇ دۇنيا ئاخىرەت ئىدى يولدىشىم، ئۆلتۈر مېنى، ئۆلتۈرگىن، شۇدۇر تىلىكىم،
ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن. ئەي پادىشاھ، رەھىم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىن.

ـــ ئەي پادىشاھ، ماڭا سېنىڭ شەپقىتىڭ لازىم ئەمەس، مېنىمۇ ئۆلتۈر ! ـــ دەپ مەلىكە بىھوش بولۇپ يىقىلدى. پادىشاھ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ:

ـــ ئەي تۇججار بەھمەن، بۇ زادى كىمنىڭ ئامانىتى ئىدى؟ بۇ مەزلۇم مېنىڭ غۇلاملىرىمنى ئوغلۇم دەۋاتىدىغۇ، بۇ ئەسلىي نېمە ۋەقە؟ ـــ دەپ سورىدى.

تۇججار بەھمەن بىلىدىغان ئىشلارنى بايان قىلدى.

پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، مەلىكىگە تىكىلىپ قارىدى ـ دە، ئۇنى تونۇدى. پادىشاھنىڭ بەدىنى ـ بەدىنىگە لەرزە چۈشتى، چىرايى زەپىرانەك سارغايدى. پادىشاھ شەرىبەت ھازىر قىلىپ مەلىكىگە ئىچۈردى. مەلىكە ھوشىغا كەلدى. پادىشاھ ئادىلخان مەلىكىدىن كۆرگەن ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ بېرىشىنى سورىدى. مەلىكە بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى باشتىن ـ ئاياغ بايان قىلدى. پادىشاھ ئادىلخاندا سەۋر ـ تاقەت قالمىدى، تەختتىن چاچراپ قوپۇپ بېشىدىن تاجىنى ئېلىپ يەرگە ئۇردى ۋە ئۆزىنى تەختتىن يەرگە تاشلىدى. شاھزادىلەرنىڭ تېنىنى كەلتۈرۈپ قانلىق تەنلەرنى قوينىغا ئېلىپ زار ـ زار يىغلاپ، مەلىكىنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ، جىگىرىدىن خۇن ئاققۇزۇپ پەرياد ئىچىدە بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

نە ئىلاج قىلاي مەن، ئەي شاھزادىلەر، بىر تىغ بىلەن ئۆزۈمنى بەربات ئەيلىسەم،
قىزىل يۈزۈمنى سولدۇرغان جاھان ئەمەسمۇ؟ ياقام يىرتىپ دەرد چېكىپ پەرياد ئەيلىسەم،
ئۆز تېنىمدىن تۆرەلگەن جان شاھزادىلەر، غەملىك قۇلمەن كۆڭلۈمنى ناشاد ئەيلىسەم،
يارا باغرىڭ قان قىلغان ئاتاڭ ئەمەسمۇ؟! مېنىڭ جېنىم سىلەرگە قۇربان ئەمەسمۇ؟!

پېشانەمگە شۇنداق قىسمەت پۈتۈلدى،
ئايرىلماقلىق دەردى باغرىم ئېزىلدى،
ھەسرىتىگدە ئاھ ئۇرۇپ يۈرەك يېرىلدى،
قانلار يىغلاپ قىينالغان بۇ جان ئەمەسمۇ؟!

يىغلىدىم كۆپ، نەدە ئىككى بوتام دەپ،
يىغلىغانسەن سەنمۇ قايدا ئاتام دەپ،
ئويلاپتىمەن ياخشى چاكار، غۇلام دەپ،
يۈرىكىمدە تالاي پۇشمان ئەمەسمۇ؟!

ئارمان بىلەن يىغلىسام مەن خۇدايىمغا،
يەر بىلەن كۆك يىغلىشار ئاھ ـ پەريادىمغا،
تونۇتمىدى بالىنى ئۆز ئاتاسىغا،
جامالىغا تويمىغان ئاتاڭ ئەمەسمۇ؟!

مەن بۇيرۇدۇم بالىلىرىمنى ئۆلۈمگە،
خەنجەر سالسام راۋا بولۇر كۆزۈمگە،
زۇلمەت كېلىپ چۈشتى قارا كۇنۇمگە،
ماڭا ئەلەم ئەمدى زىندان ئەمەسمۇ؟!

غېرىب بولدى ئاجايىپ مېنىڭ بۇ بېشىم،
غەمگۇزارىم، روزىگارىم، يولدىشىم،
بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە سىردىشىم،
سېنى ئىزدەپ يۈرگەن سۇلتان ئەمەسمۇ؟!

مەن يىغلىدىم بەختىم ئەجەب قارادۇر،
بۇ نېچۈك بىر ھەسرەت تولغان دۇنيادۇر؟
ئادىلخان دەر: ماڭا ئۆلۈم راۋادۇر،
يارا باغرىم لىپمۇلىق قان ئەمەسمۇ؟!

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان ۋەزىرلىرىگە قاراپ مۇنداق دېدى:

ــ ئەي ۋەزىرلىرىم، بۇ دۇنيا ئەمدى ماڭا زىندان. مەن ئەمدى بۇ دۇنيادا تىرىكچىلىك قىلالمايمەن. قېنى مېنى ئۆلتۈرۈڭلار. بۇ دۇنيانىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىدىن بىراقلا قۇتۇلاي. مېنى بالىلىرىم بىلەن بىللە كۆمۈڭلار، مەن ئۆلار بىلەن بىللە ۋاپاسىز دۇنيادىن يوقىلاي. مەندىن رازى بولۇڭلار، مەن سىلەردىن رازىمەن. ئەي خۇدايا، بىر يىلدىن بېرى ماڭا ئون تۆت يىل دەردۇ پىراقىدا كۆيگەن پەرزەنتلىرىمنى

تونۇتمىدىڭ. دەرىخا! ئەمدى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جامالىغا قانمىغان كۆڭلى زېدە بالىلىرىمنى ئۆز قىلىچىم بىلەن چاپتۇرۇپ مەڭگۈلۈك جۇدالىققا تاشلىغان خۇدايىم! ئەمدى مېنىڭمۇ جېنىمنى ئال! مېنى بالىلىرىم بىلەن مەڭگۈلۈك دۇنياغا سال! بۇ غەش ـ ئەلەمكەش دۇنيانى ئېلىپ قال!

پادىشاھ ئادىلخان شاھزادىلەرنىڭ بېشى ئۈستىگە يىقىلىپ بىھوش بولدى. شۇ كۈنى دىيار بەكرى شەھرىنىڭ ئىچىدە قىيامەت بولدى. ئاسمان ـ زېمىن ناله ـ زارلىققا تولدى. جىمىكى خالايىق يىغلىدى. ۋەزىر ـ ئەمىرلەر پادىشاھنىڭ ھالىغا يىغلاپ يۈزلىرىنى توپا ـ تۇپراققا سۈردى. ۋەزىرلەر پادىشاھقا بەكمۇ ئىچىندى. پادىشاھنى يۆلەپ ھوشىغا كەلتۈردى. ئۇلار دېدىكى:

ـــ ئەي پادىشاھىئالەم، قازاغا رىزا، بالاغا سەۋر دېگەن گەپ بار، تەقدىرگە ھېچبىر چارە يوقتۇر، سەۋر قىلىڭ. باغداد شەھرىدە بىر ئۇلۇغ ئەۋلىيا بارمىش. بۇ ئىككى شاھزادىنىڭ ئۆلۈكىنى باغداد شەھرىگە ئېلىپ بارساق، ئول ئەۋلىيانىڭ رەھمى كېلىپ خۇداغا دۇئا قىلسا، شاھزادىلەرنىڭ نەپىسى تېنىگە قايتىپ تىرىلسە ئەجەب ئەمەس. ئاڭلىشىمىزچە، ئۇ ئەۋلىيا ناھايىتى كارامەتلىك بولۇپ، دۇئاسى بەرھەق ئىجابەت بولارمىش.

بۇ سۆز بىلەن پادىشاھ ئادىلخان باغداد شەھرىگە قىلىنىدىغان سەپەرنىڭ تەييارلىقىنى ھازىر قىلدۇردى. نەچچە يۈز تۆگىگە ئالتۇن ـ كۈمۈش، پۇل ـ مال يۈكلىدى. ئىككى شاھزادىنى بىر چېدىرغا سالدى. پادىشاھ ئادىلخان مەلىكە گۈلچېھرەخانىنى ھەمراھ قىلىپ تۇججار بەھمەن بىلەن باغداد شەھرىگە قاراپ راۋان بولدى. يولدا تۇججار بەھمەن يۈز غۇلامنى ئازاد قىلدى. مال ـ دۇنيالىرىنى ھەزرىتى پىر ـ ئۇستازلارنىڭ، ئەۋلىيالارنىڭ ھەققىدە نەزىر قىلدى. نۇرغۇنلىغان مەنزىللەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ تۆگىمەس يوللارنى بېسىپ، ئۇلۇغ ئەۋلىيانىڭ شەھرىگە ئۇچ ئاي دېگەندە كەلدى. ئەللىك تۆگە، يۈز ئات، ئىككى يۈز قوينى ئۆلتۇرۇپ ئەۋلىيالارنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر بەردى. ئەكەلگەن ئالتۇن ـ كۈمۈش نىيازلىرىنى ھەزرىتى ئەۋلىيا غەۋسىل ئەزەمنىڭ ئالدىدا قويدى. ئۆزىنى ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا تاشلاپ زار ـ زار يىغلاپ، بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

نەزم

بەھەققى ھۆرمىتى قادىر خۇدايىم،
مەدەت ئەيلە، ئەۋلىيا، مىسكىن گادايغا.
تاغلارچە بار گوياكى مېنىڭ گۇناھىم،
مەدەت بەرگىن، ئەۋلىيا، مىسكىن گادايغا.

بەھەققى ھۆرمىتى رەسۇل ھەم خۇدا،
قىيامەتتە ئۈممەتلەرگە پېشۋا،
سىز ئۆزىڭىز دەردمەنلەرگە رەھنەما،
رەھىم ئەيلەڭ، ئەۋلىيا، مىسكىن گادايغا.

چاھاريارلار بەندىلەرنىڭ ئەۋزىلى،
بوۋاڭ ئېرۇر پىرلەرنىڭ سەرۋىرى،
چىنى ماچىن شەھەرلەرنىڭ گەۋھىرى،
مەدەت ئەيلە، ئەۋلىيا، مىسكىن گادايغا.

ئاڭلا ئەرزۇ ھالىمنى، تولا پەريادىم،
پىدا بولسۇن يولۇڭدا بۇ شېرىن جانىم،
جان تىلەپ بەر ئۆلۈككە، قادىر ئىشانىم،
مەدەت بەرگىن، ئەۋلىيا، مىسكىن گادايغا.

بەھەققى ھۆرمىتى قۇدرەتلىك رەھمان،
ئادىلخاننىڭ زىندانى بۇ پانىي جاھان،
قۇلۇڭ بولاي مەن سېنىڭ، ئەي ئۇلۇغ ئىشان،
مەدەت بەرگىن، ئەۋلىيا، مىسكىن گادايغا.

ھەزرىتى غەۋسىل ئەزەم پادىشاھ ئادىلخاننىڭ ئاھۇ زارلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى ۋە:

ـــ ئۇ ئىككى ئۆلۈكنى ئەكىرىڭلار! ـــ دەپ بۇيرۇدى.

ئىككىيلەن ئىككى شاھزادىنىڭ ئۆلۈكىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويىدى. ئەۋلىيا بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ ئۆلۈككە قاراپ ئىشارەت قىلدى. شۇنداق بىر كارامەت يۈز بەردىكى، ئۆلۈك شاھزادىلەر شۇئان تىرىلىپ ئورنىدىن قوپۇپ ئەۋلىياغا سالام بەردى. ئۆزلىرىنى ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا تاشلاپ، پۈتلىرىنى سۆيدى. ئاندىن پادىشاھ بىلەن تۇججار بەھمەن ئەۋلىيانىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلىپ، ئۇنىڭ پۇتلىرىغا كۆز-لىرىنى سۈرتۈپ توۋا قىلىپ مۇنداق دېدى.

— ئەي بۇزرۇكۋارى ئالەم، بۇ كارامەتلەرنى كۆرسىتىپ ئاجايىپ ياخشىلىق قىلدىڭىز، بۇ ياخشىلىقنى قانداقمۇ يانداۋارمىز؟

— ئەي پادىشاھىئالەم، — دېدى ئەۋلىيا غەۋسىل ئەزەم، — مېنىڭ بۇ كارامىتىم مەغرىبتىن مەشرىققىچە بولغان بارچە بەندىلەرگە خاستۇر. دۇئايىم قىلىپتىن تېزدۇر. ئەگەر ھەربىر بەندىنىڭ بېشىغا بالا يۈزلەنسە، ماڭا سېغىنىپ ئىخلاس بىلەن دۇئا ئەيلەپ توۋا قىلسا، ئۇنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلغايمەن.

پادىشاھ ئادىلخان ئۇنىڭغا كۆپتىن - كۆپ رەھمەتلەر ئېيتىپ، دىيار بەكرى شەھرىگە يېنىپ كېتىش ئۈچۈن ئىجازەت تىلىدى. ھەزرىتى غەۋسىل ئەزەم ئىجازەت بەردى ۋە ئاقيول تىلەپ دۇئا قىلدى. پادىشاھ ئادىلخان مەلىكە گۈلچېھرە بىلەن ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ دىيار بەكرى شەھرىگە يېنىپ كەلدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئادىلخان بالا - چاقىلىرى بىلەن يەمەندىن چىققان كۇنىنىڭ ئەتىسى قەلەندەر-لەر ئۇنى ئىزدەپ تاپالمىدى. ئۇلار بۇ شەھەر ئەمدى بىزگە ئوڭچە قاپتۇ، دەپ بەك چېكىشكە باشلىدى. ئەل - خالايىق بىلەن كارى بولمىدى. ۋەزىر - ئەمىرلەرنى، ئەھلى ئىلىملەرنى، قازى - مۇپتىلارنى،

شەھەر ئۇلۇغلىرىنى بىر - بىرلەپ تۇ-
تۇپ زىندانغا سالدى. ئۇلار شەھەرنى ۋە
خالايىقنى شۇنداق پاراكەندە قىلدىكى،
ئون ئۆيىنى ئاختۇرسا بىر سىقىم ئۇن،
بىر پارچە كىگىز تېپىلمايدىغان بولدى. قەلەندەرلەر پادىشاھلىق تاجىنى تالىشىپ بىر - بىرىنى ئۆلتۇ-
رۇپ بىرلا قەلەندەر قالدى. ئۇ يەمەن شەھىرىگە ئون تۆت يىل پادىشاھ بولدى. زىندانغا تاشلانغان يۇرت
چوڭلىرى قازى، مۇپتى، ۋەزىر، ئەمىرلەرنىڭ بەزىسى ئۆلدى، بەزىسى يېرىم جان بولۇپ قالدى.

ئەلقىسسە، بىر كېچىسى زىنداندىكى شەھەر ئۇلۇغلىرىدىن يەتمىش كىشى بىر - بىرىنىڭ قېشىغا
كېلىپ كىنايە قىلىشتى. ئۇلار مۇنداق دېدى:

— ئەي بۇرادەرلەر، ئۆزىمىزگە ئاز. بىز ئازغان، ئاسىي ئادەملەرمىز. پادىشاھ ئادىلخانغا ئوخشاش
مېھرىبان پادىشاھنى، خالايىقنىڭ پۈشتىپاناھىنى شەھەردىن قوغلاپ چىقاردۇق. ئېزىپ - تېزىپ كەلگەن
بەڭگى قەلەندەرلەرنى ئوبدان بىلىپ پادىشاھ قىلدۇق. شاھىمىزنىڭ قىساسى مانا بىزگە كەلدى. بۇگۈن
يا ئۆلمەك كېرەك، يا قۇتۇلماق كېرەك.

ئۇلار قوللىرىغا تاش - توقماقلارنى ئېلىپ، زىندان بېگىنى ئۆلتۇرۇپ زىندانىدىن چىقتى. ئوردا
دەرۋازىسىنى چېقىپ ئوردىغا كىرىپ قەلەندەرنى ئۆلتۇرۇپ، بارچە زەنجىرلەنگەن مەھبۇسلارنى زۇلۇمدىن
قۇتۇلدۇردى.

شەكەرستان

نېمىتى تولۇق ئالەم،
بولۇر ئىزھار كەچمىش.
مېھمىنى ئۇلۇغ ئادەم.
دىل رەنجىگە ئىزدەپ داۋا،
شەكەرستان قىلغاي بايان،
مېۋىلەر ھەققىدە قىلدىم ناۋا.
ئاڭلىغاي جۇملە جاھان.
ئوقۇڭ بۇ شەكەرستاننى،
مېۋىلەرگە زۇۋان پۈتمىش،
قىلىڭ خۇش خەستە جاننى.

كىرىش سۆز

413

باغ ئارا، گۈللەر ئارا، گۈلزار ئارا،
يەرۇ ئاسمان گۈل ـ چېچەكتىن تاج تاقاپ،
مەھلىيا قىلدى مېنى پاكىز ھاۋا.
دەل ـ دەرەخلەر شادلىنىپ سالسۇن ساما.
كەل، باھار، باغىمغا كەل، باغرىمغا كەل،
مېۋىلەرنىڭ ئەۋزىلى دەر ئۇجمىنى،
ئەركىلەپ بۇلبۇل كۈلۈپ قىلسۇن ناۋا.
خىسلىتى لەززەت تولا بەردى ماڭا.
بارچە قۇشلار سايرىسۇن بەزمە قىلىپ،
باشلىدىم قىسسەمنى ئاشۇ ئۇجمىدىن،
گۈل سۆيۈپ، ناز ئۇيقۇدىن تۇرسۇن سابا.
بەر مەدەت، قىلغىن ئىجازەت، رەببانا.

1

دېدى ئۇجمە: ئەۋزىلىدۇرمەن،
مېنى يېسە سەھەر يېسۇنلەر،
مېۋىلەرنىڭ ئەۋزىلىدۇرمەن.
گەر بولمىسا زەھەر يېسۇنلەر.
كۆرسەڭ قەددۇ قامىتىم ئېسىل،
يۈرت ئىچىنىڭ دۆلىتى ئۆزۈم،
ياپراقلىرىم يوغان، ياپيېشىل.
يول بويىنىڭ سۆلىتى ئۆزۈم.
باھاردىن سوڭ يۈرت سېرىقتالدۇر،
شاھىدۇرمەن بارچە مېۋىنىڭ،
مەن ئۇلگۇرۇپ پىشمەن بالدۇر.
ھېچ كىشىگە يوقتۇر سىلىقىم.
كېلىپ يەيدۇ مۇساپىر ـ غېرىب،
ماڭا ئامراق تامامى ئىنسان،
بىرىدىن ـ بىرىدىن ئاغزىغا سېلىپ.
تولا رەھمەت قىلىشار ئىنئام.

ئۇجمە ھېچبىر مېۋىنى ئۆزىگە تەڭ كۆرمەي، «جاھان مېنىڭ» دەپ كېرىلىپ سۆزلەۋاتقاندا، باغدىن بىر قىزىرىپ، بىر سارغىيىپ گىلاس چىقىپ كەلدى.

2

ئۇجمە دېگەن بىنومۇس ئەخمەق،
چۇشمىسەك تېپەر ئايىغى بىلەن.
يانجىلىپسەن كۆپ چېكىپ زەخمەت.
يېمىسە ئۆزۈك كۆپ ئىزا بولۇپ،
سېنى ئادەم يېگۈسى كەلسە،
بولسەن ئاخىر ھايۋانغا ئوزۇق.
نە ھالىڭ، دەپ كۆرگۈسى كەلسە.
سېنى ئارتۇقراق يېسە مۇبادا،
ئۇرۇپ چۇشۇرەر تايىقى بىلەن،
سوغۇقى ئېشىپ ئۇچرار قازاغا.

دەپ گىلاس ئىككى تەرەپكە يالت ـ يۇلت قاراپ خۇش تەبەسسۇم بىلەن مۇنداق دەپتۇ:

مېنىڭ تاتلىق شەربەتلىرىم بار،
مېنى يېگەن كىشى بولار ساق،
ئەجەب تولا ئۇلپەتلىرىم بار.
بىر يولىلا تېنى بولار پاك.
مېنىڭ مەڭزىم ياقۇتقا ئوخشاش،
ماڭا ئىنسان قىلىشىپ ئىخلاس،
ھەسەت قىلىپ تۆكمە ئۇجمە ياش.
ئەتىۋارلاپ دېيىشكەن گىلاس.
مەندىن ئۇستۇن تۇرىسەن قانداق؟
كۆرسە ھەممە ماڭا يېپىشار،
چوڭ گەپنى قوي، سەل ئۆزۈڭگە باق.
ھۆرمەت بىلەن قولغا ئېلىشار.

گىلاس ئۆزىنىڭ بويۇنلىرىنى سوزۇپ، ھېلىلا ئۇزۇلۇپ چۇشىدىغاندەك پىلدىرلاپ تۇرغاندا:

ـــ ھاي ! كىم ئۇ ئۆزىنى ماختىغان؟ ـــ دەپ ۋارقىراپ ئۆرۈك يېتىپ كەلدى.

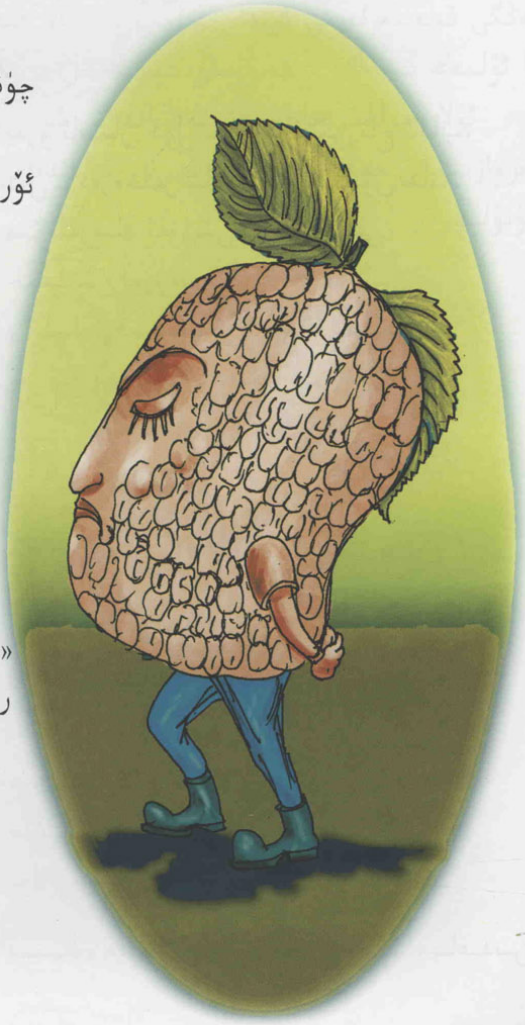

3

مونچاق ـ مونچاق ماياقسەن،
ئەجدادى يوق ساياقسەن.
پىشمىغاندا تاش ئۆزۈك،
خۇددى ئەخمەق ياش ئۆزۈك.
تەمىڭ ئاچچىق بى لەززەت،
بولما ئۇنچە بىئەدەپ.

ئۆرۈك گىلاسنى ئۆزىگە تەڭ كۆرمىدى. بىناگاھ «ھىل ـ ھىل» مەڭزىنى قۇياش رۇخسارىغا تۇتۇپ، سۇت رەڭ دىماغلىرىنى ئېگىز قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

باغ ئىچىنىڭ رەناسىدۇرمەن،
مېۋىلەرنىڭ بەرناسىدۇرمەن.
مېنى يېگەن بولۇر قۇۋۋەتلىك،
تولۇپ كۇچكە ھاتەم سۇپەتلىك.
مەن كىرمىگەن باغلار قالمىدى،
ئويناپ ـ كۇلمىگەن تاغلار قالمىدى.

خۇمار كۆزلۈك جانانى قىزلەر،
مېغىزىمنى ئالماقنى كۆزلەر.
تىزىق قىلىپ تىزار مارجانەك،
ئەۋەتىشەر يارىغا: «ئاھ...» دەپ.

مۇھەببەتنىڭ ئەلچىسى ئۆزۈم،
تەبىئەتنىڭ ئەركىسى ئۆزۈم.
مېۋىلەرنىڭ سەركىسى ئۆزۈم،
جىمى يۈرتنىڭ بەرىكىتى ئۆزۈم.

دەپ ئۆرۈك ئۆزىنى ماختاپ تۇرغانلىرىدا، مەغرۇر دەسسەپ، بەھەيۋەت ئالگىرات يېتىپ كەلدى. ئۆرۈك ئالدىراپ ـ تېنەپ ھۆرمەت سالىمىنى بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئەدەپ بىلەن يەرگە قاراپ تۇردى.

4

ئۆرۈك ـ ئۆرۈك، ئەخمەق ئۆرۈك،
زەردەم تۇتتى سېنى كۆرۈپ.
ئۆگىنىپسەن لاپ ئۇرۇشنى،
يۈزى قېلىن داپ بولۇشنى.
بىلسەڭ مېنى، ئالگىراتمەن،
غەم ـ ئەندىشە، ئەلەمدىن ياتمەن.

باتۇرلۇقتا يەككە، تەنھامەن،
تولا خىرىس قىلما ماڭا سەن.
تۇتۇپ ئاتسام سېنى مۇبادا،
قاڭقىپ ئۇچۇپ چىقساڭ ساماغا.
ئۆز ھالىڭنى بىلەتتىڭ ئۆرۈك،
سۆز قىلىشنى ئۆگەنگىن تۇزۈك.

دەپ، ئالگىرات ئۆرۈككە مۇنداق دېدى:

ئۆرۈك، ھالىڭنى ئويلاپ ئاستا كېتىپ قال،
ئېچىپ كۆزۈڭنى قارىغىن ـ دە، بولما تال ـ تال.
ئەگەر سەندە بولسا ئەقىل ـ ھوش،

ماڭا تەڭ كېلەلمەسەن قىلساڭ ئۇرۇش.
دانالىقتا ئالەمدە بىرمەن،
بىلمەس ئادەم، تېخىچە سىرمەن.

ئالگىرات ئۆزىنىڭ ھەممە كىشىللەرگە داۋا بولىدىغانلىقىنى، بولۇپمۇ مۇھەببەتنىڭ ئوقى تېگىپ، بىمار بولغان يۇرەكنىڭ ئەڭ ئېسىل شىپاسى ئىكەنلىكىنى قەيت قىلماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا، باغنىڭ بىر تەرىپىدىن تەرلەپ ـ تەپچىپ شاپتۇل يېتىپ كەلدى.

5

كى... مەن شاپتۇل نامىم ئۇلۇغدۇر،
مېنى يېگەن كىشىنىڭ قارنى توقتۇر.
جىمى خەستە كىشىللەرگە داۋامەن،
قەدىرلىكتىن قەدىرلىك بىباھامەن.
كى ئاچچىق مېغىزىمدا خاسىيەت بار،
شىپالىق ئىزدىسەڭ مەندە كۆپ بار.

تومۇزدا قاقلىسا بولۇرمەن قاق،
قايىنىتىپ ئىچكەن كىشى بولۇر ساق.
قۇرۇق ئىسسىق كېسەللەرگە دارىدۇرمەن،
مۇھەببەتلىك كىشىگە يارىدۇرمەن.
مېنىڭ شەربەتلىرىم ھەزىم تاۋامدۇر،
قىلىڭ تەرىپىم شېرىن كالامدۇر.

دەپ، شاپتۇل مانىدەك ئېسىلىپ تۇرغاندا، ھازىر سالام ئۇزۇم يېتىپ كەلدى.

6

شاپتۇل ئەجەب ھەييارسەن،
ماختىنىشقا تەييارسەن.
ساڭا نېمە ھەي! باغدا مەن تۇرۇپ،

نېمە جاپا بۇ، ساڭا لەت بولۇپ.
مادار ـ قۇۋۇەت مەندە مۇجەسسەم،
جىمىكى دەردىڭ شىپاسىمۇ ھەم.

يېنىم يەرگە تەگسە كۆكلەيمەن،
قانچە ئەجرىڭ بولسا تۆك دەيمەن.

مېنىڭ ھەققىمدە باردۇر رىۋايەت،
قۇلاق سالغىن بۇ بىر ھېكايەت:

ھېكايەت

كى قادىر[26] ئۆز قۇدرىتى بىلەن،
ئاجايىپ تېز سۈرئىتى بىلەن.
كى ئادەمنى بولدى ياراتماق،
ئۇنىڭ داڭقىنى ئەلگە تاراتماق.
دېدى پەرىشتىلەر: «ئادەم ياراتما،
قىلىپ خار بىزنى يەرگە قاراتما!»
دېدى قادىر: قۇدرىتىم بار،
تېخى بۇ ئادەمگە رەھمىتىم بار.
كى ئادەمنىڭ ياساپ سۈرىتىنى،
بېرىپ جان كۆرسىتىپتۇ قۇدرىتىنى.
تەسەننا! — ھەي تەنگە كىرىپ جان،
يۈرەكنىڭ بېغىشىنى قىلىپتۇ پىنھان.
كى ئادەم بىر كۈلۈپتۇ تاڭ ئېتىپتۇ،

تامامىي مەخلۇقات داڭقېتىپتۇ.
كۆرۈپ پەرىشتىلەر ھەيران بولۇپتۇ،
قىلىپ سەجدە بېشىنى يەرگە ئۇرۇپتۇ.
كى شەيتانمۇ كېلىپ باش ئۇرۇپتۇ،
ئەلەمدىن ئۇ يىلاندەك تولغىنىپتۇ.
ئايا جەننەتتىن چىقتى ئادەم،
نۇرى خىسلەتكە تولدى ئالەم.
بولاي ئادەمگە مەن نېسۋە،
دېدىم، ئاللا دېدى: كېتىۋە.
كى ئادەم بىلەن بىللە يارالدىم،
چىقىپ كەڭ ئالەمگە تارالدىم.
شۇڭا مېۋىلەرنىڭ ئەلاسىمەن،
ئېسىللەرنىڭ ئېسىلى، بەرناسىمەن.

دەپ ئۈزۈم ھېرىپ ـ ئېچىپ ئۆزىنى ئۈزۈن تاشلاپ ياتاي دەپ تۇرغاندا:

— ھەي! ئۈزۈم دېگەن چۈۋۈق چويلا! ھالىڭغا بېقىپ سۆزلە! مەن تۇرغان يەردە ساڭا نېمە گەپ؟ خالىسام يىگىتلەرنىڭ قولىدا، خالىسام قىز ـ جۈۋانلارنىڭ قوينىدا بولىمەن، — دەپ ئالما يېتىپ كەلدى:

7

مېنىڭ ئېتىمنى دەيدۇلەر ئالما،
ئەي، ئۈزۈم بىلكى سەن ئارماندا قالما!
بۇ يەردە ئۆزۈڭنى ئەيلە ئاگاھ...
بىكاردىن دەرد بىلەن چەكمە ئاھ ـ ۋاھ.
بېھىشتە بولمىغاي مەندەك ئېسىلزات،
كىمكى يېسە مېنى، بولۇر كۆڭلى شات.

دەپ ئالما، گۈل رۇخسارىدىن مەڭ بىر ياڭىزا ناز ـ كەرىشمە تارقىتىپ، كۆز يېتىمى يەرگۈچە مەززىلىك پۇراق لىرىنى تارقىتىپ تۇرغاندا، ناك يېتىپ كەلدى.

8

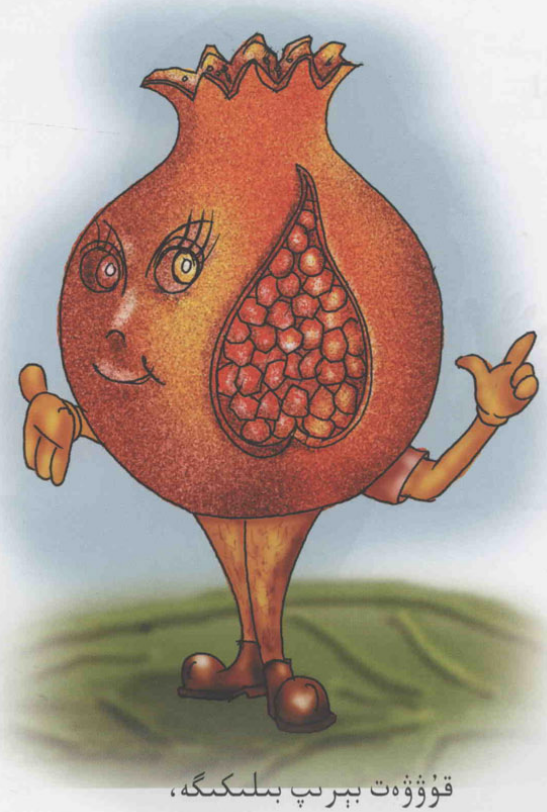

ئايا، ناكمەن يوقتۇر ئامالىم،
مېنى پالۋان قىلغان خۇدايىم.
شۇڭا دەيمەن پۇشتىپاناھىم،
گۇناھىمنى كەچۈرگەيسەن ئىلاھىم.
مېنى ئىككى دۇنيا قىلمىغىن خار،
رەقىبىم ئالدىمدا يىغلىسۇن زار...

دەپ ناك ئالمىغا دېۋەيلەپ تۇرغاندا، باغنىڭ بىر تەرىپىدىن:

— ھەي ـ ھەي! ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلار! — دەپ ۋارقىراپ ئانار يېتىپ كەلدى. ناك قارا تەرگە چۆمۈپ ئۇن ـ تىنسىز تۇرۇپ قالدى.

9

ئانارمەنكى، چىقتىم بېھىشتىن،
قۇۋۋەت بېرىپ بىلىكىگە،
ھەزەر قىلما مېنى يېيىشتىن.
يەتكۈزمەن تىلىكىگە.
ئىككى مەڭزىم ئوتتەك يانار،
ياقۇت گويا دانىم مېنىڭ،
كۆرگەن كىشى ھەيران قالار.
ھېسابسىز دۇر سانىم مېنىڭ.
نىمجان يۈرەك داۋاسىمەن،
مېۋىلەرنىڭ سۇلتانىمەن،
ئىشچانلارنىڭ ئاداشىمەن.
بىلسە كىشى سىر كانىمەن.

دەپ ئانار ئۆزىگە تەمەننا ئەيلەپ تۇرغاندا:

— ئەي ئانار، نېمىدەپ ئەپسانە سۆزلەيسەن؟ مەن ھەزرىتى ئادەم ئاتامغا كۆپ خىزمەتتە بولغان مەن، مېنىڭ ئالدىمدا كۆپ سۆزلىمە! — دەپ ئەنجۇر يېتىپ كەلدى.

10

مەنكى ئەنجۇر، ئەتىۋارىمەن،
راست گەپ قىلسام ئىشچانلارنىڭ،
سۇزۇكلۇكتە كەھرىۋامەن.
ئىش قويىندا پىشقانلارنىڭ.
مېنى قويسا باغ ئىچىگە،
باب كېلىمەن غىزايىغا،
بەھرىم تولا شۇ كىشىگە.
زىننەت بولۇپ چىرايىغا.
كىمكى مېنى يېسە ـ يېسە،
كېسەللەرگە داۋادۇرمەن،
كۆتۈرۈلگەي غەم ۋە غۇسسە.
بىمار تەنگە راۋادۇرمەن.

دەپ ئەنجۇر يىغلىغۇدەك بولۇپ ئېسىلىپ تۇرغاندا، بېھى سارغىيىپ ـ تاتىرىپ يېتىپ كەلدى.

11

باغ ئارا سارغىيىپ پىشسام مۇبادا،
تارىغاي خۇش ھەدىم پۇتكۇل ساماغا.
بېھىشتە بولمىغاي مەندەك ئېسىلزاد،
مېنى يېگەن كىشىنىڭ بولۇر كۆڭلى شاد.
ئەجەب ئۆچمەن مۇھەببەتتە بىۋاپاغا،
ئۆمۈرلۈك گىرىپتار جەبىر - جاپاغا.
كېزىپ كەلدىم تولا ئەللەرنى، بىلەرمەن،
سېخىيلىقتىن ساۋاق بېرىپ كېلەرمەن.
پولۇنىڭ ئۈستىدە بەگدەك ئولتۇرۇپ،
ساھىبخانا، مېھماننى ھۆزۈرلاندۇرۇپ.
ئۆي ئىچىگە پۇرىقىمنى چاچارمەن،
ئىشتىھانى ئەجەب ئوبدان ئاچارمەن.

دەپ بېھى مۇڭلۇق تەلقىن قىلىپ تۇرغاندا،
قاقاقلاپ كۈلۈپ ياڭاق يېتىپ كەلدى.

12

بېھى سېنىڭ سۆزۈڭنى ئاڭلاپ،
چىداپ تۇردۇم باغرىمنى داغلاپ.
سەن تولا ماختىنىشنى يار كۆرمە،
باشقىلارنى ئۇنچە خار كۆرمە.
بولۇپ ئاسىي، يولدىن ئازارسەن،
ئۆز تارىخىڭنى ئۆزۈڭ يازارسەن.
كىمكى ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپتۇ،
ئاشۇ ھەقتائالانى ئۇنتۇپتۇ.
پۇشايمان غارىغا باشلايدۇ شەيتان،
ئۆزۈڭنى - ئۆزگىنى بىلگىن ھەرقاچان.
كى ئاجراتساڭ ئىككى ئېغىزىم بار،
ئىچىمدە لىقمۇلىق مېغىزىم بار.
ماڭا ئامراق كىچىك ھەم چوڭ،
ئاۋايلاپ ھېچ كىشى يېمەيدۇ توڭ.

دەپ ياڭاق ئۆزىنىڭ سىر ـ ئەسرارىنى بايان قىلىۋاتقاندا، چىلان بىلەن جىگدە قول تۇتۇ-شۇپ يېتىپ كەلدى:

13

دېدى چىلان: رەڭگىم قىزىلدۇر،
دېدى جىگدە: ئەسلىم ئېسىلدۇر.
دېدى چىلان: قۇۋۇەتمەن تەڭگە،
دېدى جىگدە: كۈچمەن بەدەڭگە.
دېدى چىلان: مەندىكى خىسلەت،
يېگەنلەرنىڭ ھۆسنىگە زىننەت.

دېدى جىگدە: مەندىكى ئەسرار،
يېگەن كىشىنىڭ دىلى بىغۇبار.
دېدى چىلان: كىمدە بەك كەم قان،
مېنى كۈندە قىلىشسۇن تائام.
دېدى جىگدە: كىمدە قۇۋۇەت كەم،
ئۇزۇقلانسۇن دائىم مەن بىلەن.

دەپ چىلان بىلەن جىگدە قىزىق سۆزلىشىۋاتقاندا، گەپنىڭ بىلىگە تېپىپ پىستە يېتىپ كەلدى.

14

مېنىڭ ئەسلىي زاتىم ئۇلۇغ،
يەيدۇ ھەممە خۇشتار بولۇپ.
مېغىزىمدا لەززىتىم بار،
مېنىڭ شۇنداق ئىززىتىم بار.

ئىشق ئەھلىگە راۋادۇرمەن،
كېسەللەرگە داۋادۇرمەن.
مېنى يېسە خەستە بولماس،
دىلى يورۇپ، غەشتە بولماس.

دەپ پىستە كالپۇكلىرىنى يالاپ تۇرغاندا، قاش ـ قاپاقلىرىنى سۈزۈپ بادام كەلدى.

15

مېنى تىكسە باغقا ئادەم،
ساۋاب بولغاي ئىككى ئالەم.
چېقىپ يېسەڭ مېغىزىمنى،

تاتلىق قىلىپ ئېغىزىڭنى.
مادار بولۇپ بىلىكىڭگە،
كۈچ بولىمەن يۈرىكىڭدە.

دەپ بادام گېپىنى قىلغۇچە:

ـــ ھەي بادام، نېمە دەۋاتىسەن؟ ـــ دەپ چىرىلداپ ئالۇچا يېتىپ كەلدى.

16

ئەگەركىم كىشىدە بولسا خىسلەت،
نېمە پايدا باشقىلارغا قىلسا مىننەت.
مېۋىلەر ئارىسىدا ناتىۋانمەن،
كېسەللەرگە مېھرىبانمەن.

دىدارىمدىن خىجىل ئاپتاپ،
يېسۇن كىمكى بولسا بىتاب.

غەش كۆڭۈلنى ئاچالايمەن، ئەجەب خۇشلۇق قاتالايمەن.

دەپ ئالۇچا گۈزەل رۇخسارىنى ئېچىۋىدى، قورساقلىرىنى سۆرەپ قوغۇن يېتىپ كەلدى.

17

ئېتىم قوغۇن، نامىم ئۇلۇغ، پەرۋىشلىسۇن باتۇر بىلەك.
ئىچىمدە لىق شەربەت تولۇق. پىشار ۋاقتىم يەتتىنچى ئاي،
مەندە تولا لەززەت ـ ھۇزۇر، يېسەڭ تاتلىق ئەجەب ئاي ـ ھاي.
جامالىم بار ئەجەب پۇزۇر. كىمكى يېسە قورسىقى توق،
مەن ئۆسىمەن تاشلاپ پېلەك، پاكىزلىكتە قۇسۇرۇم يوق.

دەپ قوغۇن ئۆزىنى ماختاۋاتقان ئەسنادا، يان تەرەپتىن تاۋۇز يېتىپ كەلدى.

18

مېنى تاۋۇز دەيدۇ ئەسلىي «تار بۇز» كىشىكىم بولسا كېسەلنىڭ مۇپتىلاسى،
ئەجەب مەنىگە بايدۇر بىلسە بۇ سۆز. مانا مەندۇرمەن ئۇنىڭ داۋاسى.
مېنى يېسە كىشىنىڭ كۆڭلى بولۇر خۇش، ئەگەرچەندە ئەتىگەن قوپساڭ خارامۇش،
زىيادە بولغۇسىدۇر ئىدراك بىلەن ھوش. قىرىپ سۈيۈمنى ئىچسەڭ كۆڭلۈڭ بولار خۇش.

تېخى تاۋۇزنىڭ گېپى ئاياغلاشماي تۇرۇپ، قاپاقنىڭ ئۆزىدىن بۇرۇن «غوڭ ـ غوڭ» ئاۋازى يېتىپ كەلدى. ئۇ بويۇنلىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ:

ـــ ھەي ! تاۋۇز، سۆزلىمە ! ـــ دەپ يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتتى.

19

قاپاقمەن تەييار ئاش، بىلمەس كىشى،
تائاممەن بىلمەس بۇ يۇرتنىڭ قېرى ـ يېشى.
مېنى يېمەكچى بولساڭ پوستۇمنى ئال،
يېڭىدىن سېغىلغان ئاق سۈتكە سال.
يەنە ئوتنى تال ـ تال قالاپ ئاستا پىشۇرساڭ،
يېيىشتىن ئاۋۋال سەن ئوبدان سوۋۇتساڭ.
ئۆپكەڭنىڭ دەردىگە داۋا تائاممەن،
تەرىپى تۈگىمەس شېرىن كالاممەن.

دەپ تۇرۇشىغا، قاپاقنىڭ زەردىسىنى قاينىتىپ سەۋزە باتۇر يېتىپ كەلدى.

20

مېنىڭ نامىم سەۋزىدۇر، بىل،
تەرىپىمگە يەتمەيدۇ تىل.

گۆش بىلەن ياغ ماڭا ھەمدەم،
ئوخشىتىمەن پولۇنى مەن.
بىلىڭ سەۋزە بىناۋامەن،
تولا دەردلەرگە داۋامەن.

تېرىسەن سەۋزىنى دېھقانسەن،
بىلىپ قوي، مەن بىلەن بېيىغانسەن.
قىزىپ تۇرغان ياغقا ئۆزۈمنى ئاتسام،
پۇراپ شېرىن ئىشتەينى ئاچسام...

سەۋزىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە پىسەنت قىلماي، چامغۇر سېكىلەكلىرىنى سەكرىتىپ يېتىپ كەلدى.

21

مېنى تېرىغان دېھقانغا رەھمەت،
ئۆمۈر بويى چەكمىسۇن زەخمەت.
بىلىڭ ئادەم تىلىدىن تۇتۇلغاي،
تىلىدىن تۇتۇلسا قانداق قۇتۇلغاي.
شاھۇ گاداي ماڭا ئامراق،
خىسلەتلىرىم تولا ـ ئانداق...
ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ مېۋە زات،
تىرىكلىككە كېرەكلىك مەۋجۇدات.

مېنىڭسىز ھېچ تائامنىڭ تەمى بولماس،
بىلمىگەن كىشىنىڭ پەمى بولماس.
مېنى يېگەن كىشىنىڭ ھۆسنى تولۇق،
چىقىمەن چىرايىغا زىننەت بولۇپ.
دېسەڭ كۆزۈڭنى روشەن قىلاي،
يۆتەلسەڭ چىڭقىلىپ چېكىپ ئاھ ـ ۋاي!
مېنى شەبنەم پەسلىدە يە،
ۋاپا قىلمىسام، بىرنېمە دە...

چامغۇر: «مەن ھەممىنى قايىل قىلدىمغۇ!...» دەپ ئالدىغا چۈشكەن سېكىلەكلىرىنى تۇزەپ تۇرۇشىغا، سەپ ـ سەپ بولۇپ دانلىقلار گۈرۈھى يېتىپ كەلدى.

دانلىقلارنىڭ سۆھبىتى

ھېكايىدىن ھېكايە چىقتى،
ئارقىسىدىن كىنايە چىقتى.
بۇغداي، قوناق، ئارپا، تېرىق،
زىغىر، گۈرۈچ... سۆھبەت قىلىپ.
گۈرۈچ دېدى: «ئەتىۋارىمەن،
تەڭدىشى يوق بىباھامەن.
يېگەنمىدىڭ پولۇنى سەن،
سۈرگەنمىدىڭ ھۈزۈرنى سەن.
خاسىيىتىم كۆپ، مېنىڭ بەس...
قارنى يېرىق بۇغداي ئەمەس.»

بۇغداي تۇرۇپ غەزەپ بىلەن،
سۆز باشلىدى ئەدەپ بىلەن:
«گۈرۈچ، بىلگىن ھالىڭنى سەن،
چاچما تولا شالىڭنى سەن.
ئۇنتۇپ قالما سوقاڭنى سەن،

بېشىدىكى دوقاڭنى سەن.
بىرى چىقسا بىرى چۈشۈپ،
بەك قىينايدۇ سېنى ئېزىپ.
مەن ئېتىزنىڭ پادىشاھى،
دانلىقلارنىڭ پېشۋاسى.
تۇغمەندە ئۇن بولمەن،
كۆرۈپ تولا خۇن بولسەن.
تەمىم مېنىڭ ئانچە تاتلىق،
مەندىن ئارپا قانچە قاتتىق...»

ئاڭلاپ بۇغداي سۆزلىرىنى،
ئارپا ئېچىپ كۆزلىرىنى.
دېدى: «بۇغداي، ماختانمىغىن،
ساڭا ئوخشاش سالتاڭمىدىم.
سەن يوق چاغدا مېنى ئالەم،
ئوزۇق قىلغان، ھەتتا ھاتەم.
يۇرتتا بولسا ئاچارچىلىق،

تۇرمۇش تولا ناچارچىلىق.
سۆيۈنۈشەر مېنى كۆرسە،
تالقان قىلار يولغا يۇرسە.
مەن سېنىڭدەك تادان ئەمەس،
گەپ ـ سۆزلىرىم ئەرزان ئەمەس.»

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ تېرىق،
تەرگە چۆمۈپ چىلىق ـ چىلىق.
سۆزلەپ كەتتى تېرىككەندەك،
بۇ سۆھبەتتىن زېرىككەندەك:
«ئارپا، سېنىڭ ھالىڭ يامان،
قاراپ باقسام رەڭگىڭ سامان.
سېنىڭ سوغۇق يېلىڭ بارغۇ؟
خېلى ئۇزۇن تىلىڭ بارغۇ!
ئۆزۈڭچىلا قەنت بولسەن،
ئات، ئېشەككە يەم بولسەن.
مەندىن ئادەم ياساپ بوزا،
ئېلىپ ماڭار كوزا ـ كوزا.
ئىچسە قېنىپ يىگىتلەر خۇش،
مەستلىكىدىن بولار بىھوش...»

بۇنى ئاڭلاپ ئاق قوناقنىڭ،
بېشى ئاپئاق، يۈملاقنىڭ.
تۇتۇپ زەنى تاتاردى بەك،
ئاق قەغەزدەك ئاقاردى بەك.
«تېرىق، تەھقىق تاش ئىكەنسەن،
گويا ئەخمەق ياش ئىكەنسەن.
ماختىنىشنى بىلمۇاپسەن،
بالدۇر تۆرگە كېلمۇاپسەن.
مەن بار يەردە سەن قەيەردە،
ساڭا ئورۇن يوق بۇ يەردە.
ھەممىمىز تەڭ ـ ئۇرۇقداش بىز،
ئادەملەرگە ئوزۇق ـ ئاش بىز.
يەر ـ زېمىندۇر بىزگە ئانا،
يېتىشتۇرگەن پۇشتىپانا.
زېمىن بىزنى ئۆستۈرىدۇ،

ئەركىلىتىپ كۆلدۈرىدۇ.
بەردى بىزگە كىم پەزىلەت،
ئاسراپ ـ بېقىپ ھەم پەپلەپ.
كىم قويۇپتۇ تالاشماقنى،
ئېگىز ـ پەسنى ساناشماقنى.»

پىياز قوللاپ قوناق سۆزىن،
تونۇتماقچى بولدى ئۆزىن.
يېشىپ تاشلاپ قات ـ قات لىباسنى،
ئايرىپ چىقتى يالغاننى ـ راستنى.
دېدى: «مېنىڭ لەززىتىم بار،
ئالدىڭلاردا ئىززىتىم بار.
تەم كىرگۈزۈپ ئاش ـ نانغا مەن،
جان بېرىمەن نىمجانغا مەن.
پۈرىقىمدۇر كۆڭۈل شادى،
پۈرىغىنىڭلار نېمە زادى؟...
بىز قوللايلى ئىناقلىقنى،
ئىزدىمەيلى يىراقلىقنى.
بۇ دۇنيادا ئۆتسەك ئىناق،
بىز تاپىمىز ئاندىن رونۇق.
بۆلۈنمەيلى، بۆلۈنمەيلى!
يات كۆزلەرگە كۆرۈنمەيلى!
ئىنسان بىلەر قەدرىمىزنى،
يانداۋرغۇسى ئەجرىمىزنى.
ئايا دوستلار، سۆھبەت تامام،
كۆرۈشكۈچە بولۇڭ ئامان.»
ئەھلى سۆھبەت كۈلۈپ كەتتى،
ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى.
«شەكەرىستان» كىتابىمۇ،
نۇر ئىچىگە چۆمۈپ كەتتى.

سۇلتانخان ۋە شاھياقۇپ

شاھياقۇپنىڭ ھالىنى،
بايان قىلاي بارىنى.
كېچە ـ كۈندۈز يىغلايدۇ،
تۆكۈپ مۆڭلۈق زارىنى.

سالغىلى كىگىزى يوق،
ئۆيىدە چىغنىڭ پاخلى.
ھىيلە ـ مىكىر، قۇۋلۇقتا،
ئاقىرىپتۇ ساقىلى.

باشقا قويار تەكىيە يوق،
تارتماقتا ئۇ جاپانى.
يېپىنىپ ياتقان چاپاندىن،
چىقىپ قاپتۇ تاپانى.

قول ـ ئىلكىدە ئارانلا،
بىر جىڭ تۆت سەر پاختا بار.
شاھياقۇپنىڭ ئۆيىدە،
سۇپرا، نوغۇچ ـ تاختا بار.

سۇلتانخاننىڭ قولىدا،
كىچىك ئوماق بوۋاق بار.
شاھياقۇپنىڭ بېلىدە،
سۇنۇپ كەتكەن ئورغاق بار.

كۆچمەي نېمە چارە بار؟
جان باققۇدەك نېمە بار؟

بۇگۈن تاپسا ئەتە يوق،
ئۆگۈنلۈكنىڭ غېمى بار.

كىيىملىرى بەك جۇل ـ جۇل،
سەكسەن يەردە ياماق بار.
بېلىق ئوۋلاپ تۇتۇشقا،
قولدا سايغاق، قاماق بار.

قورساقتا توق يېگۈدەك،
نەدە ئاڭا تاماق بار؟...
ئوغرىلىق قىلاي دېسە،
ھۆكۈمەت بار، قارماق بار.

ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق،
«ئۆلەي» دېسە جان تاتلىق.
ئەمدى ئۆزى خارلاندى،
شاھياقۇپ دېگەن ئاتلىق.

جاھانباغدىن جانباقى
بولغانكەن سودىگەر.
تۆگىسىنى ھەيدىدى،
بۇ شاھياقۇپ ھىيلىگەر.

ئۇ سودىگەر مال تارتىپ،
شەمۇشەدە ھال تارتىپ.
سەپەر قىپتۇ يىراقتا،
تۆگىسىگە خالتا ئارتىپ.

دەشت ـ چۆلگە چىققاندا،
سودىگەرنى ئۇرۇپتۇ.
شۇ تاياقتىن سودىگەر،
كۆز ئاچالماي ئۆلۈپتۇ.

قاتار ـ قاتار تۆگە ـ مال،
شاھياقۇپقا قېلىپتۇ.
باشقىلارغا پۇل خەجلەپ،
«شاھياقۇپ باي» بولۇپتۇ.

بايلىق، تاياق قولىدا،
ئەلنى ئېزىپ سوراپتۇ.
ئەلنى ئېزىپ قانغۇچە،
قان ـ تەرنى شوراپتۇ.

سۇلتانخاننى ياراتماي،
باش ـ كۆزنى تاراتماي.
خوتۇن ئاپتۇ ئۈستىگە،
بوزەك قىلىپ قاراتماي.

توققۇزاقتىن توققۇز قىز،
قارا شەھەردىن ئوتتۇز قىز.
ئېلىپ ئۇرۇپ خورلاپتۇ،
شاھياقۇپ دېگەن يۇزسىز.

شاھياقۇپ ھارامزادە،
ئەلنى كۆزگە ئىلمىدى.
ئوتتۇز توققۇز قىز ئېلىپ،
بىر ئاي خوتۇن قىلمىدى.

خەۋەر قىلدى بىر دەللال:
ـــ سوپىكامنىڭ قىزى بار.
ئايغوجا دەر قىزىنى،
ئايدىن نۇرلۇق يۈزى بار.

شاھياقۇپ باي ئاتلاندى،
سوپىكامنىڭ ئۆيىگە.
ـــ توققۇز قىزىڭ بار، دەيدۇ،
كۆرسەت مېنىڭ كۆزۈمگە.

توققۇز قىزنى تەل قىلدى،
ئۇ، سوپىكام ۋارقىراپ.
شاھياقۇپ باي تاللىدى،
ئايغوجىنى بىر قاراپ.

سۆزگە چۈشتى سوپىكام،
قورقۇنچىدا دۈدۈقلاپ.
كۆزلىرىدىن ياش ئاقتى،
ئايغوجىنىڭ بۇلدۇقلاپ.

ـــ ئاڭلا! سۆزگە قۇلاق سال!
ئايغوجاڭنى ئالمەن.
تويلۇقىغا سوپىكا،
نېمىلەرنى سالمەن.

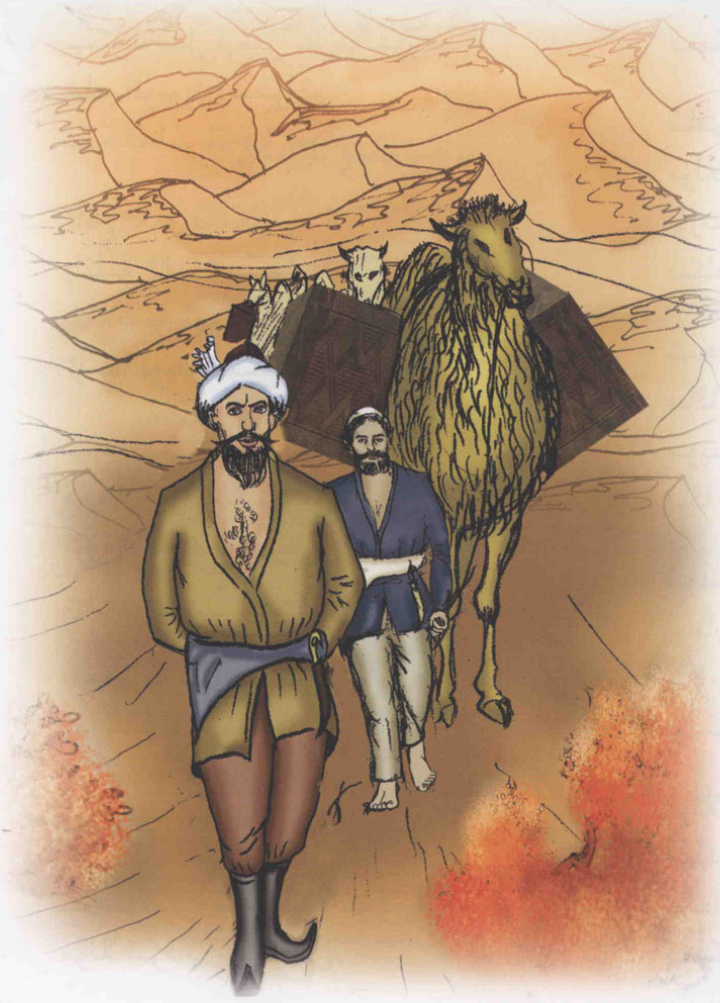

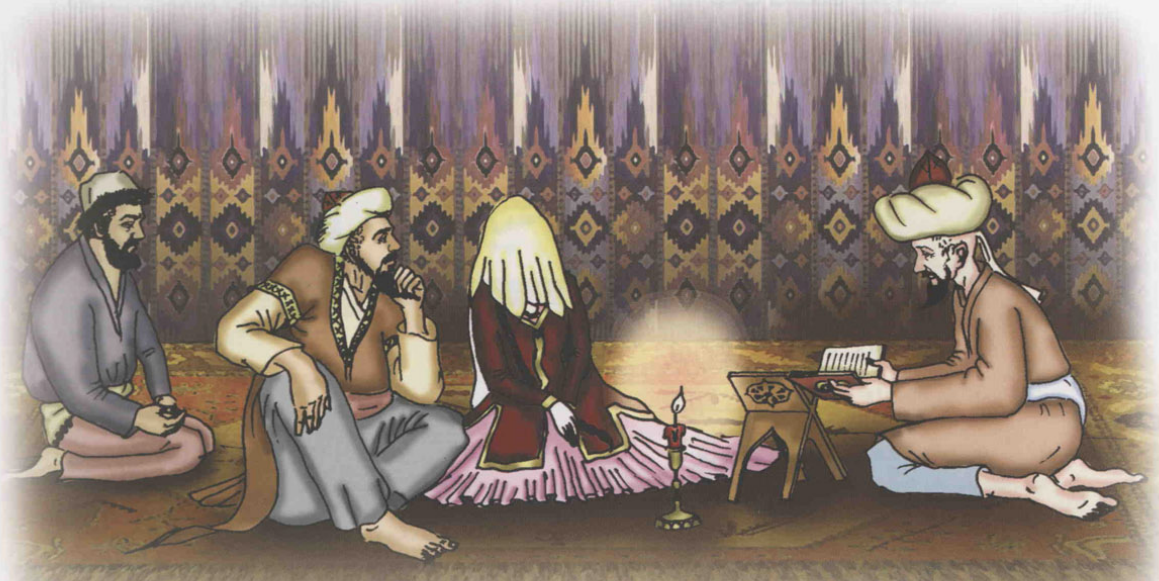

سوپىكام تويلۇق سالدى:
ــ تۆت خىل ئېگىن تەل بولسۇن.
شاھياقۇپ باي قوشۇلدى:
ــ دېگەنلىرىڭ ھەل بولسۇن.

ئاياغ ئالدى پۇتىغا،
ياغلىق ئالدى بېشىغا.
يىغلاپ تۇرۇپ ئايغوجا،
ئوسما قويدى قېشىغا.

ــ ھەي سوپىكا، سوپىكا،
دەرھال بىر موللا تاپقىن.
ئۆزۈڭ نىكاھ ئوقۇتۇپ،
بىزنى ئوبدان ئۇزاتقىن.

يىغلاپ كەتتى سوپىكام،
قىزنىمۇ تاپارمەنمۇ؟!
قىز بەرگەنىڭ ئۇستىگە،
موللا ئىزدەپ چاپارمەنمۇ؟!

ــ قىزىمنى نىكاھ قىل! ــ دەپ،
موللا ئىزدەپ چىقمايمەن.

ئىچىمدىكى دەردىمنى،
كىمگە ئېيتىپ يىغلايمەن؟!

شاھياقۇپ باي ئاتلاندى،
موللا ئىزدەپ تېپىشقا.
يۈرتتىن چىقتى بىر موللا،
نىكاھ خۇتبە ئوقۇشقا.

ــ ھاي موللام، جېنىم موللام،
ساڭا ھاجەت بار، موللام.
سوپىكامنىڭ قىزىنى،
ماڭا نىكاھ قىل، موللام.

شۇندا ئۇچ كۈن يات، موللام،
ساۋابىنى تاپ، موللام.
خەۋەر ئالاي ھالىڭدىن،
بولسۇن كۆڭۈل شاد، موللام.

موللام قويتى پىلدىرلاپ،
سەللىسىنى ئېگىز قىرلاپ.
يولغا چىقتى دوڭغاقلاپ،
كەشنى سۆرەپ كولۇپلاپ.

تېز ـ تېز ماڭدى سوكۇلداپ،
گىلدىڭ بېشى لىكىلداپ.
يۈرەكلىرى پوكۇلداپ،
قاپاقلىرى لىپىلداپ.

ئۇزۇن ماڭدى پۇشۇلداپ،
تەسۈى سىيرىپ شۇرلاپ.
تەرلەر ئاقتى چىپىلداپ،
تىنىقلىرى كۈشۈلداپ.

سەكسەن يەردە ئولتۇرۇپ،
ئۇزۇن ـ قىسقا يۆتىلىپ.
سوپىكامنىڭ ئۆيىگە،
يېتىپ كەلدى سۆرىلىپ.

سۇپا ئۈستىدە يۈكۈنۈپ،
كىتاب كۆرۈپ دۇئا قىلدى.
ئۇ دۇنيادىن گەپ ئېچىپ،
يوق گەپلەرنى بار قىلدى.

كىتاب ئېچىپ، پال ئېچىپ،
قىزنى كۆزلەپ سۆزلىدى.
ساخاۋەتتىن سۆز ئېچىپ،
چوڭراق كىرىم كۆزلىدى.

بىچارە سوپىكامنى،
چاپاق موللام بەزلىدى.
ساددا ئادەم سوپىكام،
بۇ ھىيلىنى سەزمىدى.

نىكاھ قىلدى ئۇ قىزنى،
«تەگدىم دە...!» دەپ زورلىدى.
بىچارە ئاي غوجىنى،
«ئۇ دۇنيا!» دەپ گوللىدى.

ــ كۈندە يېيىشىڭ پولا، ــ دەپ،
ــ يوتقان ـ كۆرپەڭ تاۋا، ــ دەپ!
ــ شەرىئەتتە بىر ئەرگە،
قىرىق خوتۇن راۋا!ــ دەپ.

ئالداپ ـ سىلاپ گەپ بىلەن،
نىكاھنى تامام قىلدى.
مەسۈمە ئايغوجىغا،
دۇنيانى ھارام قىلدى.

تويمۇ بولۇپ تۈگىدى،
موللام كەتتى ئۆيىگە.
قاتلىما نان چىلىدى،
سۇرە ياسىن سۈيىگە.

شاھياقۇپ باي ئۇچ ئايچە،
چوڭ ئۆيىگە بارمىدى.
سۇلتانخاننى شاھياقۇپ،
مانا شۇنداق خارلىدى.

«ئۆيلىنىپتۇ بېگىم ...» دەپ،
سۇلتانخانمۇ ئاڭلىدى.
شاھياقۇپتىن ئاغرىنىپ،
كېچە ـ كۈندۈز زارلىدى.

شاھياقۇپ باي ئاتلىنىپ،
ئاخىر باردى ئۆيىگە.
ياۋاشقىنا سۇلتانخان،
جىن كۆرۈندى كۆزىگە.

ــ مۇبارەك بولسۇن، باي بېگىم،
«قىز ئاپتۇ!...» دەپ ئاڭلىدىم.
كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا،
تويلىرىغا بارمىدىم.

دېگەننى ئاڭلاپ شاھياقۇپ،
قولغا ئالدى كالتەكنى.
ــ ئۆلتۈرىمەن سۇلتانەك!ــ
دېدى، ــ سەندەك سولتەكنى.

قورقۇپ كەتتى سۇلتانخان،
شاھياقۇپنىڭ زەربىدىن.
مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلدى،
نائىنسانىنىڭ دەردىدىن.

شاھياقۇپقا چاي قۇيدى،
«ئۇسسۇزلۇقى قانسۇن!...» دەپ.
قۇيماق سىلىپ يىگۈزدى،
«ئاچچىقىدىن يانسۇن!» دەپ.

قۇيمىقىنى يەپ بولۇپ،
سۇلتان خانغا ئېتىلدى.
سۇلتانخانىنىڭ بەدىنى
كۆك تاياقتىن تىتىلدى.

سۇلتانخاننى يىغلىتىپ،
ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى.
شۇ ۋاقىتتا بىر كاتتا،
شاھياقۇپنى قىچقاردى.

يۈرت چوڭلىرى بىرلىشىپ،
ئۇيناپتىكەن بەزمىنى.

قىلىپ راسا شۇ كۈنى،
كەيىپ ـ ساپا نەغمىنى.

شۇ بەزمىدە شاھياقۇپ،
سۇلتانخاندىن سۆز ئاچتى.
كاتتىلارمۇ قىزىقىپ،
ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشتى.

ــ ئىشىككە سالدىم ئۇزۇن دەم،
قولغا ئالدىم كالتەك ھەم.
ھەربىر ئۇرسام دۇمبىگە،
ۋارقىرىدى دەمۇدەم.

يىرتىلىپ كەتتى كاللىسى،
يېڭىلاندى يارىسى.
تېنىدە يوق ساق يېرى،
كۆككە يەتتى نالىسى.

يۇلۇۋەتتىم چېچىنى،
سۇندۇرۇۋەتتىم چىشىنى.

بۇ قەبرىنىڭ ئاشۇنداق،
تۇغەتتىم مەن ئىشىنى.

يېغى باركەن قاپاقتا،
قۇيماق سالدى «يېسۇن!...» دەپ.
قۇيمىقىنى يەپ بولۇپ،
چىقاردىم ئۆيدىن ھەيدەپ.

كۆلۈپ كەتتى باي ـ بەگلەر،
شاھياقۇپنى ماختىشىپ.
سۇلتانخاننى ئەيىبلەپ،
شاھياقۇپنى ئاقلىشىپ.

سۇلتانخاننىڭ ھالىدىن،
ئازراق خەۋەر بېرەيلى.
كۆرگەن ـ بىلگەن، ئاڭلىغان،
سۆزلەرنى بىر قۇر دەيلى.

سۇلتان خېنىم غۇنچە بوي،
ساھىبجامال قىز ئىدى.
كۆرمىگەنلەر بىلمەيدۇ،
پەرىزاتتەك ئۇز ئىدى.

قېشى خۇددى قۇندۇزدەك،
كۆزى چولپان يۇلتۇزدەك.
يۈزى تولغان تولۇن ئاي،
سۆزى شېرىن بۇلبۇلدەك.

ئۇنى كۆرگەن يىگىتلەر،
يەر ئاستىدىن قارايتتى.
«سۇ ئالغىلى كېلەر؟!...» دەپ،
ئۆستەڭ بويىدا مارايتتى.

پاكىزە قىز سۇلتانخان،
نامەھرەمگە باقمايتتى.
يىگىتلەرنىڭ جىلۋىسى،
ئاڭا زادى ياقمايتتى.

شاھياقۇپ دېگەن كاززاپ،
يۈرت ۋە مەھەللىنى ئالداپ.
سۇلتانخاننى نىكاھلاتتى،
پۇل ۋە مىلىغا زورلاپ.

شاھياقۇپنىڭ قولىدا،
كۆرگەن كۈنى گۆر بولدى.
پۇچۇلاندى گۈل بەختى،
يۈزى سولدى، شور بولدى.

دەرد ـ ئەلەمدە كۆپ يىغلاپ،
چولپان كۆزى كور بولدى.
ئەمدى سورىساڭ سۇلتانخان،
«يوقاپتۇ!...» دەپ پۇر بولدى.

بەختى قارا سۇلتانخان،
دەشت ـ چۆلگە باش ئالدى.
سۇلتانخانىنىڭ جەستى،
تاغنىڭ كامىرىدا قالدى.

بولای دیدک چشم یار املق
کتانور کسن دا قوا املق

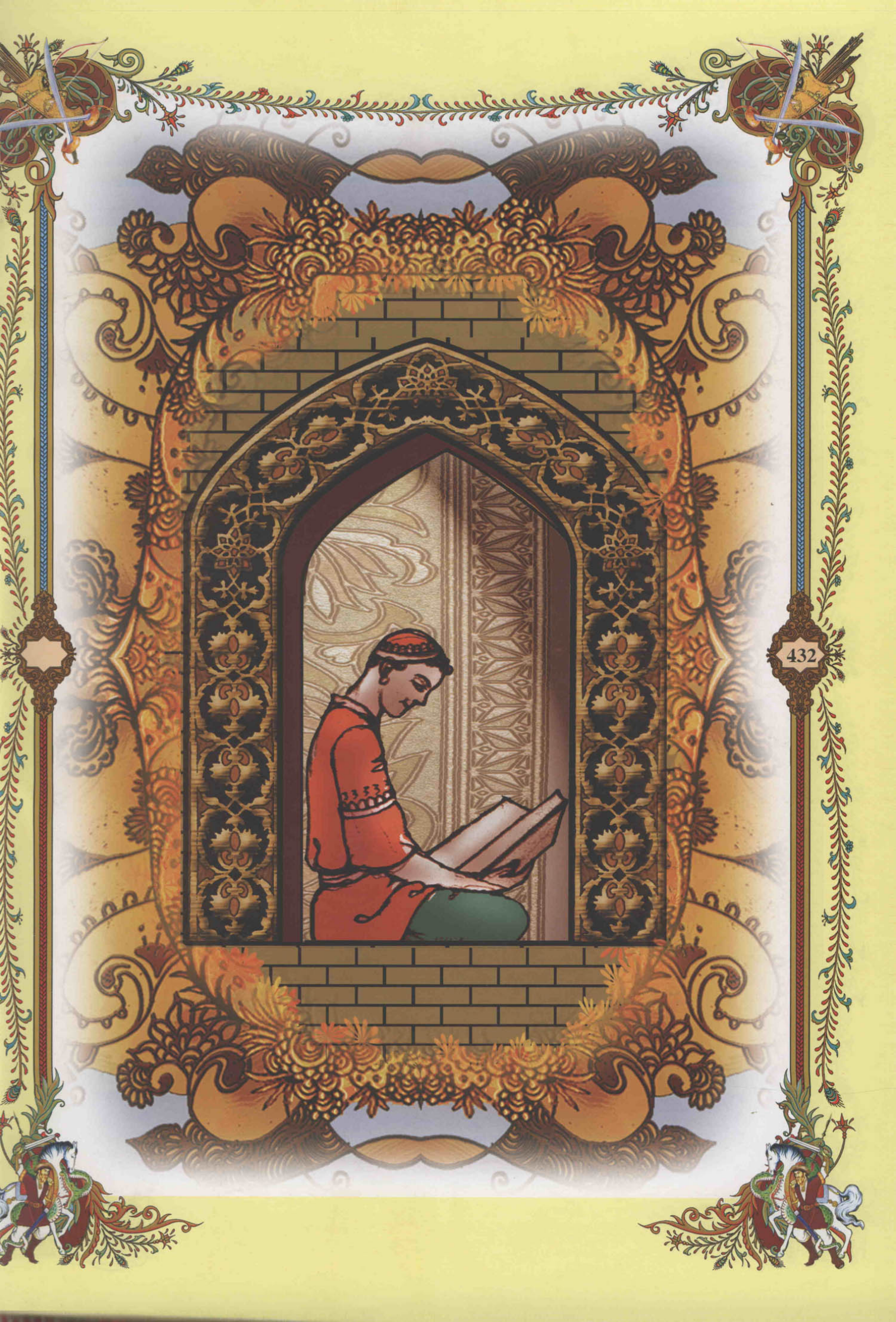

ئاغا يۇنۇس پەرى گۆر ئوغلىنى كۆرۈپ يىغلىدى، گۆر ئوغلىنى خجىللىق باستى. خالدار پالۋان گۆر ئوغلىغا ئۆزىنىڭ ئەھمەدخاننى شەھەرگە قايتۇرغانلىقىدىن باشلاپ بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بەردى.

گۆر ئوغلى خالدار پالۋاننىڭ ھممىتىگە «ئاپىرىن» ئوقۇدى ۋە:

ــ دۇنيادا نېمە تاپساق تەڭ كۆرىمىز ! ــ دېدى، يېڭىۋاشتىن قول بېرىشىپ، تۇغقان بولۇشتى. ئۇلار بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ ئارام ئالغاندىن كېيىن، ئاياللارنى تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ شەھىرى چەمبىلگە قاراپ ماڭدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇلار چەمبىلگە يېتىپ كېلىشتى.

گۆر ئوغلىنىڭ ھاۋازخان بىلەن ساق ـ سالامەت يېتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، شەھەر ئاھالىسى ئالدىغا چىقتى، گۆر ئوغلى بىلەن ھاۋازخاننى كۆرۈپ، ئۇلار:

ــ ھارماڭ، تۆرەم ! ــ دېيىشتى.

گۆر ئوغلى ھاۋازخان ئۆز تەختىگە چىقىپ ئولتۇرۇشتى. گۆر ئوغلى تاغىسى ئەھمەدخانغا كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى زىندانىدىن ئالدۇردى. گۆر ئوغلى تاغىسىغا:

ــ ئەي ساقىلى ئاقىرىپ، دىلى ئاقارمىغان تاغا، سەن مېنىڭ تاغام بولۇپ تۇرۇقلۇق بۇ ئىشلارنى قىلىشقا قولۇڭ قانداق باردى؟ ئاياللارغا، شۇ نارەسىدە بالىلارغا ئىچىڭ ئاغرىمىدىمۇ؟ مەن ئۆلۈپ كەتسەمغۇ خەيرىيەت، مانا مۇنداق تىرىك كەلسەم مېنىڭ يۈزۈمگە قانداق قارايدىغانلىقىڭنى، سۆزۈمگە نېمە دەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىڭنى ئويلاپمۇ كۆرمىدىڭمۇ؟ ! ــ دەپ سوردى.

ئاپئاق ساقاللىق ئەھمەدخان قىلمىشىغا نادامەت قىلىپ يەرگە قاراپ ئولتۇردى.

گۆر ئوغلى كۆپچىلىككە قاراپ:

ــ ئەي شاھزادىلەر، پالۋانلار، باتۇرلار، ئەمىرلەر، جامائەت، تاغام ئەھمەدخاننىڭ قىلمىش گۇناھىغا قانداق قارايسىزلەر، بۇ كىشىنى نېمە قىلماق كېرەك؟ ! ــ دەپ سوردى.

تاجدار شاھزادىلەر، ئوردا ئەھلى، جامائەت:

ــ ئەي ئەمىر گۆر ئوغلى، ئەھمەدخان سېنىڭ خوتۇنۇڭغا ۋە كېلىن، نەۋرەڭگە قانداق جاپا سالغان بولسا، بۇنىڭ ئۆزىگىمۇ شۇنداق قىلىش لازىم ! ــ دەپ مەسلىھەت بېرىشتى.

گۆر ئوغلى تاغىسى ئەھمەدخاننى كۆپچىلىكنىڭ پىكرى بويىچە خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن قوشۇپ: «قايسى ئەلگە ۋە قايسى شەھەرگە كەتسەڭ كەت. كۇنۇڭنى ئال !» دەپ چەمبىلدىن ھەيدەپ چىقاردى. ئۇنىڭ ئىشى «كىشىگە سانىساڭ ئۆزگە، قاشقا سانىساڭ كۆزگە» دېگەندەك ئاخىرلاشتى.

ھاۋازخان چەمبىلگە كەلگەندىن كېيىن يۇرت ئىچى شۇنداق ئاۋات بولدىكى، كىشى كىشىگە زۇلۇم قىلمىدى. قىرىق مىڭ كىشىلىك قوشۇن تەييارلىدى. ئۇنىڭ ھەرمىڭ كىشىسىگە بىر تاجدار شاھزادە ياكى پالۋانىنى باشلىق قىلدى. ئىچى پۇشقاندا كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن بىر مەيخانا تەييارلىدى. ئۇ ھەربىي مەشغۇلاتلاردىن كېيىن يىگىتلىرى بىلەن شاراب ئىچەر بولسا، شۇ مەيخانىغا كېلەتتى.

مەيخانىنىڭ ئىچىگە كىرگەن كىشىلەرنىڭ شاراب ئىچىدىغان ۋاقتىدا رىئايە قىلىدىغان تەرتىپلىرى بار ئىدى. مەسىلەن، يىگىتلەردىن بىرەرىنىڭ قولىدىن شاراب ئايىقى يەرگە چۈشۈپ كەتكۈدەك بولسا ياكى بىرەر قەتىرە مەي يەرگە تامسا، مەيخانىدىكىلەر شۇ يىگىتنى ئەيىبلەپ، مەسخىرە قىلاتتى. بەزىلىرىنى يەردە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇاتتى. بۇ يەردە ئورۇنسىز كۈلۈش، ئارتۇق بىرەر ئېغىز سۆز قىلىش چەكلەنگەن بولۇپ، ئەيىب سانىلاتتى.

باش مۇھەررىر: ئابدۇراخمان ئەبەي

مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئەخمەت ئىمىن، ياقۇپ مۇھەممەتروزى

مۇھەررىرلەر (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئازات ئالماس، ئەخمەت پاسار، ئەزىزى، پاتىگۇل مىجىت، قادىر ئارسلان، مەخسۇم ئېلاخۇن، مۇنارجان توختاخۇن، مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، ئوبۇل ئىسلام

مەسئۇل كوررېكتورلار: ئاسىيە ئەخمەت، رىشىت ھاجى ۋاھىدى، ئايگۇل سابىت
كوررېكتورلار: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى) ئابلىز ئابباس، ئابلىز ئەمەت، قېيۇم مۇھەممەت، ماھنۇر كەنجى، ھەببۇللا ئېلى، ۋەلى زەيدىن، ياسىن زايىدوف

تېخنىكا مۇھەممەتئېلى لېتىپ

گۇزەل سەنئەت مۇھەررىرى: مۇراددىل ئابىد

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى

(8 - توم)

نەشر قىلغۇچىلار: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى مىللەتلەر نەشرىياتى
پوچتا نومۇرى: 830001 100013
نەشرىياتلارنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - قورۇ
بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14 - قورۇ
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
تارقاتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
نەشرى: 2005 - يىل 9 - ئايدا 1 - قېتىم
بېسىلىشى: 2005 - يىل 9 - ئايدا 1 - قېتىم
ئۆلچىمى: 1092 x 787 مىللىمېتىر 8 كەسلەم
باسما تاۋېقى: 54.5 قىستۇرما ۋاراقى: 6
سانى: 2000 — 0001
كىتاب نومۇرى: ISBN 7—228 — 09487 — 5
باھاسى: 4800.00 يۈەن (جەمئىي 12 توم)

چۆچە کلەر

داستانلار

ماقال-تەمسللەر

عەیبانە-ڕۆایەتلەر

لاپلار

ئویۇنلار

قوشاقلار

مەسەللەر

لەتیپە-چاقچاقلار

ئۆرپە-ئادەتلەر

تیپشماقلار

تۆھپەکارلار

图书在版编目（CIP）数据

维吾尔民间文学大典．8／《维吾尔民间文学大典》编委会编．—乌鲁木齐：新疆人民出版社；北京：民族出版社，2005．8
ISBN7—228—09487—5

Ⅰ．维．．．Ⅱ．维．．．Ⅲ．维吾尔族—民间文学—作品综合集—中国—维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ．I 277

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2005）第 096796 号

维吾尔民间文学大典（第八卷）

主　　编：阿不都热合满．艾白
责任编辑：艾合买提．伊明，牙库甫．买买提肉孜，
编　　辑：阿扎提．阿里玛斯，艾合买提．帕萨尔，艾则孜，帕提古丽．米吉提，卡得尔．阿尔斯兰，麦合苏木．伊拉洪，穆纳尔江．托合塔洪，买买提吐尔迪．米扎．艾合买提，吾布力．伊斯拉木
责任校对：阿斯亚．艾合买提，热西提阿吉．瓦依迪，阿依古丽．沙比提
校　　对：阿布列孜．阿巴斯，艾比布拉．艾力，克由木．买买提，瓦力．再丁，玛依努尔．坎吉，牙生．扎依提夫
技术编辑：买买提艾力．里提甫
美术编辑：木拉丁．阿比提

出　　版：新疆人民出版社　　民族出版社
社　　址：乌鲁木齐市解放南路 348 号　　邮编：830001
　　北京市和平里北街 14 号　　邮编：100032
印　　刷：新疆新华印刷厂
发　　行：各地新华书店
版　　次：2005 年 9 月第 1 版　　2005 年 9 月第 1 次印刷
开　　本：787×1092　毫米　　1/8
印　　张：54．5　　插页：6
印　　数：0001-2000 册
书　　号：ISBN7—228—09487—5
定　　价：4800．00 元（共 12 卷）

ISBN 7-228-09487-5
9 787228 094875 >

ئۇيغۇر خەلق ئېغىزدە دەبىياتى قامۇسى

ئۇيغۇر خەلق ئېغىزدە دەبىياتى قامۇسى

8

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
مىللەتلەر نەشرىياتى